

BAZORATI MAORIF VA ILMИ ЧУМХУРИИ ТОЧИКИСТОН
PAЖУХИШГОХИ РУШДИ MAOPИФ BA НОМИ АБДУРАХМОНИ ЧОМИИ АТТ



ISSN 2617-5320

ПАЁМИ
PAЖУХИШГОХИ РУШДИ MAOPИФ
BECTHIK
ИHCТИТУТА PAЗBИТИЯ OБPAЗOBАНИЯ
BULLETIN
OF THE INSTITUTE OF DEVELOPMENT OF
EDUCATION

*Силсилаи илмҳои педагогӣ ва психологӣ
Серия педагогических и психологических наук
Series of pedagogical and psychological sciences*

*Маҷаллаи илмиву методӣ соли 2012 таъсис ёфтааст
Научно-методический журнал основан в 2012 году
Scientific and methodical journal was founded in 2012*

2021, №4 (36)

ПАЁМИ ПАЖҶҶИШГОҶИ РУШДИ МАОРИФ

(Маҷаллаи илмиву методӣ)

Муассис: Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистони Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон

ВЕСТНИК ИНСТИТУТА РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

(Научно-методический журнал)

Учредитель: Институт развития образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана Министерства образования и науки Республики Таджикистан

BULLETIN OF THE INSTITUTE OF DEVELOPMENT OF EDUCATION

(Scientific and methodical journal)

Founder: Institute for educational development named after Abdurrahman Jami of the Academy of Education of Tajikistan Ministry of Education and Science of the Republic of Tajikistan

Маҷалла бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ нашр мешавад.
Журнал издаётся на таджикском, русском и английском языках.
The journal is published in Tajik, Russian and English.

Сармуҳаррир Главный редактор Chief editor	Имагзода Лутфия Маҳмадулло доктор илмҳои педагогӣ, профессор, директори Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А.Ҷомии АТТ	Имагзода Лутфия Маҳмадулло доктор педагогических наук, профессор, директор Института развития образования имени А. Джами АОТ	Imatzoda Lutfiya Mahmadullo doctor of pedagogical Sciences, Professor, Director of Institute of education development named by A. Jomi AET
Муовини сармуҳаррир Зам. главного редактора Deputy editor	Туронов Сулгонмурод Шарофович, номзади илмҳои педагогӣ, муовини директори Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А.Ҷомии АТТ	Туронов Сулгонмурод Шарофович, кандидат педагогических наук, зам. директор Института развития образования имени А. Джами АОТ	Turonov Sultonmurod Sharifovich, candidate of pedagogical Sciences, Deputy Director of the Institute of education development named by A. Jomi AET
Котиби масъул Отвественный секретарь Responsible Secretary	Лутфуллоева Парвина Маҳмадуллоевна, номзади илмҳои педагогӣ, муовини директори Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии АТТ	Лутфуллоева Парвина Маҳмадуллоевна, кандидат педагогических наук, зам. директор Института развития образования имени Абдурахмана Джами А	Lutfulloeva Parvina Mahmadulloevna, candidate of pedagogical sciences, Deputy Director of the Institute of education development named by Abdurahman Jomi AET

Маҷалла ба Феҳристи нашрияҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28.03.2019 ворид шудааст.

Журнал входит в Перечень рецензируемых научных журналов ВАК при Президенте Республики Таджикистан от 28.03.2019.

The journal is included in the List of reviewed scientific journals of the higher attestation Commission under the President of the Republic of Tajikistan from 28.03.2019.

Маҷалла ба манбаи маълумоти Индекси иқтибосҳои илмӣ Россия ворид карда шудааст.

Журнал включён в базу данных Российского индекса научного цитирования (РИНЦ).

The journal is included in the database Of the Russian science citation index
Индекси обуна: Индекс подпски: Subscription index:
77772

© ПРМ ба номи Абдурахмони Ҷомӣ, 2021
© ИРО имени Абдурахмана Джами, 2021
© IDE named Abdurahmon Jomi, 2021

ISSN 2617-5320



2 6 1 7 5 3 2 0



Ҳайати таҳририя:**Члены редколлегии:****Members of the editorial Board:**

Саломийён М. К. 10.02.22	доктори илми филология, профессор	доктор филологических наук, профессор	doctor of philological sciences, Professor
Каримова И. Х. 13.00.01	доктори илмҳои педагогӣ, академики Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, профессор	доктор педагогических наук, академик Академии образования Таджикистана, профессор	doctor of pedagogical Sciences, academician of the Academy of education of Tajikistan, professor
Лутфуллозода М. 13.00.02	доктори илмҳои педагогӣ, академики Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, профессор	доктор педагогических наук, академик Академии образования Таджикистана, профессор	doctor of pedagogical Sciences, academician of the Academy of education of Tajikistan, professor
Нуъмонов М. 13.00.02	доктори илмҳои педагогӣ, узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, профессор	доктор педагогических наук, член-корр. Академии образования Таджикистана, профессор	doctor of pedagogical Sciences, corresponding member of the Academy of education of Tajikistan, professor
Мачидова Б. 13.00.01	доктори илмҳои педагогӣ, профессор	доктор педагогических наук, профессор	doctor of pedagogical Sciences, professor
Неъматов С. 13.00.02	доктори илмҳои педагогӣ, профессор	доктор педагогических наук, профессор	doctor of pedagogical Sciences, professor

ҲАЙАТИ МУШОВАРА:

- ИМОМЗОДА М.С.** - вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон
РАҲИМӢ Ф. К. - президенти Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон
САЛОМИЁН М. К. - муовини якуми вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон
БОБИЗОДА Ғ. М. - президенти Академияи таҳсилоти Тоҷикистон
ХУШВАХТЗОДА Қ. Х. - ректори Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

- ИМОМЗОДА М. С.** – министр образования и науки Республики Таджикистан
РАҲИМИ Ф. К. – президент Национальной Академии наук Таджикистана
САЛОМИЁН М. К. – первый зам. министра образования и науки Республики Таджикистан
БОБИЗОДА Ғ. М. – президент Академии образования Таджикистана
ХУШВАХТЗОДА Қ. Х. – ректор Таджикского национального Университета

EDITORIAL COUNCIL:

- IMOMZODA M. S.** - minister of Education and Science of the Republic of Tajikistan
RAHIMI F. K. - president of the National Academy of Sciences of Tajikistan
SALOMIYON M.Q. - first deputy Minister of Education and Science of the Republic of Tajikistan
BOBIZODA . M. - president of the Academy of Education of Tajikistan
KHUSHVAKHTZODA K. KH. - rector of the Tajik National University

*Маҷалла дар Вазорати
фарҳанги Ҷумҳурии
Тоҷикистон номнавис
шудааст, Шаҳодатномаи
№ 027/МҚ-97, аз 13 ноябри
соли 2017.*

*Журнал зарегистрирован в
Министерстве культуры
Республики Таджикистан,
Свидетельство № 027/МҚ-
97, от 13 ноября 2017 года.
The journal is registered in the
Ministry of culture of the*

*Republic of Tajikistan,
certificate No.027/МҚ-97,
dated November 13, 2017.*

Маҷалла мақолаҳои илмиро аз рӯи самтҳои 13.00.00 - илмҳои педагогика ва 19.00.00 - психология ба ҷои қабул менамояд.

Журнал принимает научные статьи по следующим отраслям науки: 13.00.00 – педагогические науки и 19.00.00 - психологические науки.

The journal accepts scientific articles on the following branches of science: 13.00.00 – pedagogical sciences and 19.00.00 – psychological sciences

Матни комили маҷалла дар сомонӣ www.prmatt.tj, <http://payom-prmatt.tj/index.php/2018-02-27-07-45-25/2017-02-15-09-54-42> ҷой дода шудааст.

Полнотекстовая версия журнала размещена на сайте www.prmatt.tj, <http://payom-prmatt.tj/index.php/2018-02-27-07-45-25/2017-02-15-09-54-42>.

The full-text version of the journal is posted on the website www.prmatt.tj, <http://payom-prmatt.tj/index.php/2018-02-27-07-45-25/2017-02-15-09-54-42>.

Суроғаи идора: 734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Садриддин Айнӣ, 126, тел: 2258405, 2258404, e-mail: shohin_7875@mail.ru.

Адрес редакции: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Садриддина Айнӣ, 126; Тел: 2258405, 2258404, E-mail: shohin_7875@mail.ru.

Editorial address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Sadriddin 126 Aini Avenue; Tel: 2258405, 2258404, E-mail: shohin_7875@mail.ru.

**ПЕДАГОГИКА ВА ПСИХОЛОГИЯ
ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ
PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY****ДИМОМНАЗАРОВ
М. ДАВЛАТОВА****ГУЗАРИШ БА НИЗОМИ НАВИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ ДАР ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН: ЗАРУРАТ, МУШКИЛОТ ВА ҶАШМДОШТ**

30 соли Истиклолият ва рушду нумӯи давлати миллии тоҷикон ба тамоми самтҳои ҳаёти мамлакати мо, аз ҷумла ба низоми маориф таъсири худро гузоштааст. Воқеан, пешгӯии стратегии Пешвои миллат, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий, президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон оид ба «Омили муҳимтарини таҳкими давлат ва начоти миллат ҳисобидани маориф» ва таъмини пешрафти мақсадноку босуръати он тавонист иқдидорӣ сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва ақлонии ҷумҳуриро дар замони соҳибистиклолии кишвар устувор намояд, зеро дастовардҳои сиёсӣ иқтисодӣ, иҷтимоӣ фарҳангии кишвар дар тули ин солҳо хеле назаррасанд. Танҳо дар соҳаи мактабу маориф дигаргунҳои муайяне ба вуқӯ пайвастанд, ки ба сифати таҳсилот, сатҳи дониш таъсири худро гузоштаанд (натичаи пурсишномаҳо).

Ҳамзамон устувор гардидани иқтидори иқтисодии кишвар, пешрафтҳо дар самти ислохоти қуллии соҳа дар ин давра заминаи воқеии воридшавӣ ба низоми нави таҳсилоти ҷаҳониро ба миён гузошт, ки дар қатори иқдомҳои дигари сершумор яке аз иқдомҳои афзалиятнок маҳсуб меёбад. Воридшавии маорифи кишвар ба таҳсилоти 12- сола, ба андешаи бисёр коршиносон, омӯзгорон, волидон ва аҳли ҷомеа заминаҳои воқеӣ барои баланд бардоштани таҳсилоти босифат, пешрафти муваффақонаи ҳар як хонанда, қонъ сохтани таълими тамоюлӣ, дархости хонанда баҳри гирифтани дониши замонавӣ, раҳнамун намудани хонанда ба омодагӣ гирифтани ба ҳаёти воқеӣ (имрӯза) дар шароити тағйирпазирии бозори меҳнат, таъмини рушди тафаккури мантиқӣ, интиқодӣ ва маърифатнокии илмию техникаи хонандагон дар шароити гузариш ба кишвари саноатӣ бештар (новобаста ба маҳдудиятҳои маълуми иқтисодӣ) фароҳам хоҳад овард. Зеро ҷаҳони пешрафта, ки ба рушди иқтидори иқтисодӣ, баҳусус, техникаю технологӣ, иттилоотию коммуникатсионӣ, аз ҷумла тавассути низоми таҳсилоти 12 (13,14) - сола ноил гардидааст, ба пешрафти ҳамаҷониба қомеъ гардидааст (нигаред ба рушди мамлакатҳои Чин, Ҷопон, Олмон, Фаронса, ШМА ва ғайра). Воридшавии кишвар ба фазои ягонаи таҳсилот, ба фикри теъдоди муайяни коршиносон, омӯзгорон, волидон инчунин ба пешрафти ояндаи ҷомеа, тақвияти сифати таҳсилот, таъмини маърифатнокии илмию техникаи, фарҳангию маънавӣ, арзишҳои умумибашарӣ, инкишофи озодонаи шахс, тарбияи шаҳрвандӣ ва нашъунамои бештари кишвар, баҳусус, дар саноатқунонии мамлакат таъсиргузор хоҳад буд.

Гузариш ба низоми нави таҳсилоти 12- сола ва таъмини мақсадноки ташкил ва идорақунии раванди таълиму тарбияи босифат натанҳо ба афзудани донишҳои академӣ, балки ба сатҳи умумии маълумотнокӣ, рушди салоҳиятҳои бунёдию фанӣ ва васеъ намудани имкониятҳои иҷтимоии шаҳрвандон шароити мусоид фароҳам хоҳад овард (дар сурати бунёди заминаи воқеӣ).

Ҳамзамон, бояд қайд намуд, ки қариб тамоми кишварҳои хориҷи дуру наздик ба таҳсилоти ҷаҳонии 12 - сола шомил гардидаанд. Масалан, мутобиқи Декларатсияи шӯрои Аврупо (1992) таҳсилоти 12- соларо 216 мамлакатҳои гуногун эътироф намудаанд. Мувофиқи нишондодҳои ЮНЕСКО таҳсилоти 12 - сола дар 32 давлат аз синни 5, 129 аз синни 6, 23 аз 7 солагӣ қорӣ мебошад. Дар 25 мамлакати дунё таҳсилоти 13-сола аз синни 6 солагӣ амал мекунад. Аз ҷумла низоми таҳсилоти 12-сола дар давлатҳои ИМА, Канада, Ҷопон, Фаронса, Испониё, Полша, Арманистон қорӣ буда, дар Олмон, Шветсия, Чехия, Италия, Ҳолланд низоми таҳсилоти 13 ва 14-сола амал мекунад. Дар ҷумҳуриҳои Литва, Латвия, Эстония, Молдова, Украина, Арманистон, Гурҷистон таҳсилоти 12- сола ба роҳ монда шудааст. Баъзе ҷумҳуриҳои дигар низ ҳуҷҷатҳои стратегии зина ба зина қорӣ намудани низоми мазкурро ба таври умумӣ таҳия ва қабул намудаанд (Қазоқистон ва Қирғизистон).

Бояд зикр намуд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки яке аз мамлакатҳои фаёли ҷомеаи ҷаҳонӣ дар гузаронидани ислохоти замони муосир эътироф гардидааст, аз ин навгонихо дар қанор буда наметавонад. Аз ин рӯ, яке аз тадбирҳои ба сатҳи умумибашарӣ наздик сохтани низоми таҳсилот дар ҷумҳури ин гузариш ба низоми нави таҳсилоти миёнаи умумӣ (12 -

сола) эътироф гардидааст. Албатта, ногуфта намонад, ки ҳар як давлат вобаста ба иқтисодии кишвараш ин масъаларо ҳулу фасл менамояд.

Вале, агар ба таърихи зарурати гузариш ба таҳсилоти 12-сола нигарем, маълум мегардад, ки он ҳанӯз соли 1997 дар Созишномаи ҳамкорӣ оид ба ташкили фазои ягонаи таҳсилоти Иттиҳоди давлатҳои мустақил (ИДМ), Низомномаи Шӯрои ҳамкорӣ дар соҳаи таҳсилоти Иттиҳоди давлатҳои мустақил (ИДМ), Консепсияи ягонаи таҳсилоти Иттиҳоди давлатҳои мустақил (ИДМ), Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Тоҷикистон аз солҳои 2009,2010,2011, Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Консепсияи гузариш ба низоми нави таҳсилоти миёнаи умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (ҚХҚТ аз 03.05.2010, №207), ки муҳлати татбиқи он то соли 2020 тамдид карда шуда буд, қайд карда шудааст.

Гузашта аз ин, дар шароити соҳибистиклолии мамлакат аҳамияти маълумотнокӣ ва зарурати рушди қобилиятҳои зехнӣ ба шумори боигарии миллий, солимии маънавии инсон, рушди ҳамаҷонибаи ӯ, сатҳи маҳоратҳои рушдэфтаи касбӣ, кӯшишҳои эҷодӣ ва салоҳиятҳои муваффақонаи ҳаллу фасл намудани масъалаҳои ҳаёти дар вазъиятҳои маъмул ва ғайримаъмул ба далелҳои муътамади пешрафти мамлакат дар шароити ислоҳоти соҳа ворид гардидаанд. Дар чунин шароит навсозии низоми маориф, аз ҷумла сохтор ва мазмуну мундариҷаи таҳсилоти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, ба танзим даровардани сарбории аз ҳад зиёди хонандагон ва идоракунии фаъолияти муассисаҳои таълимӣ иқдоми муҳим баҳри комёб гардидан ба сифати нави таҳсилоти миёнаи умумӣ (12-сола) талаботи замон арзёбӣ мегардад.

Гузашта аз он, омӯзиш ва таҳлили дастовардҳои таҷрибаи кишварҳои ИМА, Канада, Ҷопон, Фаронса, Испониё, Польша, Арманистон, Олмон, Шветсия, Чехия, Италия, Ҳолланд ва ғайра (таҳсилоти 12 – сола) саҳми мусбати таҳсилотро дар пешрафт ва рушди ҳамаҷонибаи кишварҳои номбурда собит месозанд.

Аз ин рӯ, зарурати гузариш ба низоми нави таҳсилот дар шароити гузариш ба муносибати босалоҳият ба таълим ва тафриқакунонии раванди таҳсилот аз ҷониби аксарияти коршиносон, омӯзгорон, волидон ва аҳли ҷомеа асосан эътироф карда мешавад ва дар ин самт заминаи мусоид барои гузариш фароҳам оварда шудааст, аз ҷумла:

- **аввалан**, “... мақсади асосӣ ва дарозмуҳлати Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (ҚХҚТ аз 29.09.2020, № 526) ба бунёди низоми самараноки маориф (12-сола) нигаронида шудааст, ки он имконияти фарогир ва баробарро барои инкишофи қобилият зехнӣ, шароити зарурӣ баҳри таъмини шугл ва бехтар намудани некуаҳволии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳайё месозад” [9, 1].

- **дуюм**, зимни воҳурӣ бо олимони кишвар Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий - Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар самти тақвият бахшидан ба мундариҷаи таҳсилот ба Вазорати маориф ва илм дастури зерин пешниҳод намуданд: “...дар асоси талаботи нав ва бо мақсади мутобиқ сохтан ба меъёрҳои байналмилалӣ, инчунин, баланд бардоштани сифати таълим, стандартҳои давлатӣ ва нақшау барномаҳои таълимиро дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот таҷдиди назар намояд” [9, 2];

- **сеюм**, кам кардани миқдори соатҳои таълимӣ баъзе фанҳо ва нигоҳ доштани зиёд кардани ҳаҷм ва сатҳи мураккабии маводи таълимӣ мундариҷаи таҳсилот, аз ҷумла зиёд намудани ҳаҷми корҳои мустақилона, супоришҳои миқдоран зиёд, вазифаҳои хонагии ҳаҷман калон имрӯз дар маҷмӯъ боиси сарбории зиёд ва хасташавии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумии кишвар гардидаанд, ки аз манфиати таълимӣ зарари ҷисмонӣ ва руҳии онҳо бештар ба хонандагон хоҳад расид;

- **чорум**, дар солҳои охир сарбории зиёди таълимӣ (дароз кардани соли таҳсил, зиёд намудани ҳаҷми маводи таълимӣ пешниҳодшуда) хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар шароити пешрафти босуръати илм, техникаю технология, афзудани иттилоот ва мушкилоти дарки моҳият ва муҳтавои он боиси нигаронии толибилмону волидон ва аҳли ҷомеа гардидааст;

- **панҷум**, таъмин намудани баробарарзишии ҳуҷҷатҳои меъёрии муассисаҳои таҳсилоти умумии кишвар бо мамлакатҳои пешрафта бо мақсади бартараф сохтани мушкилоти идома додани таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии хориҷи баъзе кишварҳо, ки дар солҳои охир рӯ ба зиёдшавӣ дорад;

- **шашум**, имконияти фароҳам овардани шароити мусоид барои рушди тафаккури мантиқӣ ва интиқодии наврасон ва ҷавонон, густариши ҳамкорихои фарҳангӣ ва байналмилалӣ дар шароити гузариш ба таҳсилоти 12 сола бештар мегардад;

- **хафтум**, густариш ва рушди робитаҳои ҳамҷонибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Иттиҳоди давлатҳои мустақил (ИДМ), Иттиҳодияи иқтисодии Евроосиё, дигар кишварҳо дар ҷаҳон ва иҷрои талаботи ҷаҳонӣ дар таҳсилот устувор мегардад;

- **ҳаштум**, ташкили таълим дар равияҳо бо назардошти қонеъ сохтани шавқу завқ ва таъмини тамоюли таълимӣ хонандагон ва рушди қобилияту истеъдод, таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти касбӣ ва ғайра қомилан имконпазир мегардад.

Гузашта аз ин, қайд намудан зарур аст, ки дар Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (ҚҲҚТ аз 29.09.2020, № 526) омадааст: “Вазорати маориф ва илм, зерсохторҳои он корро дар самти таҳияи тарзҳо (сценарияҳо)-и имконпазир гузариш ба таҳсилоти 12-сола ва арзёбии қаблии хароҷоти онро (бо дастгирии шарикони рушд) анҷом доданд. Сценарияи аз нуқтаи назари иқтисодӣ ва ҷазобият қобили қабул ва **ҷорӣ намудани таҳсили ҳатмии яқсолаи томактабӣ (барои кӯдакони 6-сола)** бо гузариши тадриҷӣ дар тӯли 6 сол мебошад, ки барои бучети кишвар сабуктарин буда, бехтарин имкониятро **барои тайёрӣ ва омодагии самараноки кӯдакони 6-сола ба мактаб фароҳам месозад**” [8,34].

Ақсарияти олимони коршиносон ва омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бар ақидаанд, ки агар гузариш ба таҳсилоти 12- сола ногузир эътироф шуда бошад, пас онҳо ҷонибдори фарогирии хонандагони синфи 1 (6 сола) ба таҳсил дар муҳити муассисаҳои таҳсилоти умумӣ мебошанд, **на дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ** (нигаред ба Концепсияи гузариш ба низоми нави таҳсилоти миёнаи умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. ҚҲҚТ аз 03.05.2010, №207). Зеро, **аввалан, таҳсилоти расмӣ** дар тамоми ғӯшаю канори кишвар дар муҳити муассисаи таҳсилоти умумӣ (мактаб) ҷорист, **дуюм**, маҳз муҳити созгори омӯзиш дар муассисаҳои таълимӣ барои таҳсилот ва қонеъ сохтани интизороти хонанда аз омӯзиш заминаи мусоид фароҳам оварда метавонад. **Сеюм**, фарогири ба таҳсилот **танҳо** дар муҳити муассисаҳои таҳсилоти умумӣ таваҷҷуҳи кӯдакони (6 соларо) ба таълим ба худ ҷалб месозад ва он, воқеан, бештар дархурди интизорот ва дархости хонанда, омӯзгор, волидайн ва ҷомеа маҳсуб меёбад. **Чорум**, фарогирии кӯдакони 6 сола ба таҳсилоти ҳатмии яқсолаи томактабӣ (синфи 0) **бо мақсади тайёрӣ ва омодагии онҳо ба мактаб** (яъне ба синфи 1) замина барои тағйир додани низоми мавҷудаи таҳсилоти 11 сола ва табдил додани он ба таҳсилоти 12 сола, таъмини таҳсилоти босифат берун аз муҳити мактабӣ ба таври дилхоҳ фароҳам оварда наметавонад. **Панҷум**, зимни амалӣ намудани чунин сценарияи гузариш низоми мавҷудаи 11 сола боқӣ хоҳад монд (гарчанде он аз 0 то 11 солро фаро гирад. Ва дар ин сурат имконияти ба таври дилхоҳ ворид сохтани тағйирот ба мундариҷаи таҳсилот (стандарт, нақшаю барномаҳои таълим, китобҳои дарсӣ), аз ҷумла мувофиқ ва мутобиқ сохтани онҳо (барои синфҳои 1-11) ба талаботи замони муосир, дархости хонандаю ҷомеа ҳам аз нигоҳи миқдори соатҳои дарсӣ, ҳаҷм, сатҳи мураккабӣ, гуногунии маводи таълимӣ (иттилоотӣ), ҳам аз нигоҳи вақт ва муҳлат барои омӯзиш ва рушди салоҳиятҳои бунёдию фанӣ ва ҳам ба қонеъ сохтани тамоюли инфиродии таълими хонанда нигаронидани он хеле маҳдуд мегардад (Д.И.).

Бояд зикр намуд, ки дар Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 таҷдиди назар намудани стандартҳои давлатии таҳсилоти ибтидоӣ ва умумии асосии муассисаҳои таълимӣ таҳсилоти умумӣ, коркарди барномаҳои таълим дар асоси муносибати босалоҳият ба таълим барои муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, асосӣ ва миёнаи умумӣ ба нақша гирифта шудааст. Умуман, стандарти давлатии таҳсилоти умумӣ ва стандартҳои фанӣ бояд ба таъмини натиҷаҳои, ки ба худташаққули ва мустақилияти шахсӣ барои аз худ кардани дониш, ташаккули малакаҳои коммуникативии идораи иттилоот ва технологияҳо, ҳалли мушкилот, инчунин ташаббускорӣ ва эҷодиёт мусоидат мекунанд, нигаронида шавад. Стандартҳои давлатии таҳсилот бояд дар асоси салоҳиятҳои интихобии мувофиқшуда дар ҳама зинаҳои таҳсилот мутобиқ ба ҷорҷӯбаи байналмилалӣ асос ёфта бошанд [9, 34].

Ҳамзамон қайд намудан зарур аст, ки зиёд намудани муҳлати таҳсил (12 сола) ва тақсимбандии маводи таълимӣ замина барои кам кардани сарбории ҳаррӯза ва нигаронидани раванди омӯзиш ба қонеъ сохтани тамоили таълимӣ ва омӯзиши мақадноки хонанда бештар фароҳам оварда метавонад.

Сарбории ҳатмии хонандагон бо назардошти иҷрои супоришҳои мустақилонаи хонандагон ва худомӯзию худташаккулдиҳии онҳо зимни гузариш ба низоми нави таҳсилот (12- сола) тариқи зайл, агар сурат гирад, мувофиқи матлаб пазируфта хоҳад шуд: дар синфи 1 - на зиёда аз се соат дар як рӯз; дар синфҳои 2-5 –на зиёда аз чор соат, дар синфҳои 6 -12- на зиёда аз панҷ соат. Дар ин сурат, соатҳои машғулиятҳои фаёли тамоили, корҳои инфиродию гурӯҳӣ; тайёри ба дарсҳо таҳти назорати омӯзгор; инчунин соатҳои машғулиятҳои иловагӣ, корҳои иловагӣ аз рӯи шавқу завқ, қобилияту истеъдоди хонанда барои фаъолияти чустучӯӣ, таҳқиқотию эҷодӣ заминаи муносиб гузошта метавонанд.

Зикр намудан бамаврид аст, ки агар корҳои сарбории беруназсинфии имрӯзаро ба эътибор гирем, дар аксари гимназияю литсейҳои давлатию хусусӣ ва баъзе муассисаҳои таҳсилоти умумӣ сарбории ҳаррӯзаи хонандагон 9-10 соатро ташкил медиҳад, ки ин ҳилофи меъёрҳои қабулшудаи санитарию эпидемиологӣ, санитарию гигиенӣ, ҷисмонӣ ва рӯҳии хонандагон арзёбӣ мегардад. Дар ин таълимгоҳҳо ба ғайр аз чадвали асосии дарсҳо боз чадвалҳои иловагии машғулиятҳо тартиб дода шудаанд, ки тибқи онҳо низ хонандагон дар як рӯз то 3- 4 соат мехонанд. Илова бар ин, хонандагони ин таълимгоҳҳо ба таври инфиродӣ аз омӯзгорон сабақ мегиранд, ки он ҳам на камтар аз 1-2 соатро дар мегирад. Албатта, ин тарзи таҳсил гуё як намуди “ғамхорӣ”-и падару модарон ва сарварони ин таълимгоҳҳо бошад, вале дар асл он бештар аз надонистани хусусиятҳои физиологияи синнусолӣ, психология, марҳилаҳои инкишофи ҷисмонии кӯдакон ва ғайра дарак медиҳад. Ҳатто хонандагони синфҳои 1- 4 баъзан то соатҳои 16-17 дар ин таълимгоҳҳо нигоҳ дошта мешаванд, ки аз манфиати таълимӣ ва тарбиявӣ дида, зарарҳои ҷисмонӣ ва равонии ин машғулиятҳо бештар ба назар мерасанд.

Фаъолияти муассисаҳои таълимӣ, мазмуни таҳсилот, муносибат ба ҳама гуна таҳсилот ва, бахусус, таҳсилоти 12-сола бояд куллан тағйир дода шавад.

Дигаршавии мазмуну сифати таҳсилотро мо набояд ба ивазкунии макону номи таълимгоҳ, мавқею мақом ва дороии сарпарастони онҳо вобаста намоем, балки ба омода гардонидани шароиту имконият, тарз ва усули корбарии замонавӣ мутобиқ ба риояи талаботи педагогӣю психологӣю рушди кӯдак, бо истифодаи воситаҳо ва усулҳои таълими босифат; бо оmodасозии кабинетҳои таълимии замонавӣ; ташаккули маҳорати касбии омӯзгорон ва такмили он, маҳорат ва малакаи касбкардаи талабагон ва истифодабарии он дар амал, бунёди муҳити солим ва дӯстона равона созем. Зеро муассисаи таълимӣ бояд, воқеан, ба макони боварии тарафайн, дилсӯзию меҳрубонӣ, хурсандии кӯдак ва аз ҳама муҳимаш ба интиҳоби тарзу усули таълим дар равияҳо табдил дода шаваду сифати таълиму тарбия дар он ба талаботи замони муосир наздик карда шавад.

Гузашта аз ин, мақсади гузариш ба низоми нави таҳсилот на танҳо аз зиёд намудани як ё ду соли хониш иборат аст, балки он бояд ба таври фаёлу эҷодкорона шароити мусоид барои хонандагон баҳри дарёфт намудани қобилияти хеш дар раванди таълиму тарбияи босифат, мавқеъ ва мақоми худ дар ҳаёт, оила, интиҳоби бошуурунаи касб дар шароити рушди босуръати талаботи бозори меҳнат фароҳам созад. Сабабҳои асосии тағйир додани ҳадафҳои таҳсилот дар мадди аввал ташаккули шахсияти хонанда, қобилиятҳои ниҳой ва дарк намудани комёбиҳои пурарзиши фарҳангӣю таърихӣ ва технологияи инсоният арзёбӣ мегардад.

Зарурати гузариш ба низоми нави таҳсилоти миёнаи 12- сола дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳимтарин иқдом дар дарёфт ва ташаккули қобилияту истеъдоди хонанда маҳсуб меёбад. Албатта, иқдоми нав, ки зарурати он ба шахрвандони дорои тафаккури инкишофёфта, ҷаҳонбинии васеъ, ки ба рушди кишвар ва ташаккули қобилиятҳои зехнию тафаккурии насли нав боварии қавӣ доранд, чизи нав нест. Ҷомеаи солим қадами мазкури навбатиро дар устувор гардонидани соҳибистиклолии кишвар, рушди иқтисодӣю сиёсӣю иқтисодӣ, фарҳангӣю иҷтимоӣ, баланд бардоштани сифати таҳсилот арзёбӣ менамоянд. Дар ин замина омода намудани насли наврас ба воридсозии тағйироти куллӣ ба пешрафти технологияи муосир, таъмини таҳаввулоти ҷиддӣ дар илму техника, маориф, фарҳангу иқтисодиёт ва дар маҷмӯъ гузариш ба роҳи инноватсионии тараққиёт ва саноаткунонии кишвар қадами муҳим шуморида мешавад. Имрӯз инкишофи технологияи навин ва воридшавии инноватсия ба истеҳсолот раванди умумичаҳонӣ гардидааст. Дар асри нав ҳар давлат кӯшиш дорад, ки иқтисодиёти худро бо роҳи инноватсионӣ тараққӣ дода, онро ҳамчун омили муҳимтарини муайянсозандаи рушди иқтисодиёти мамлакат қарор диҳад.

Гуруҳи дигари шаҳрвандон, ки дар сатҳи дилхоҳ ба оянда хушбин нестанд ва чизи навро бо душворихоӣ зиёд қабул мекунанд, гузариш ба низоми нави таҳсилро дар шароити Ковид-19 қадами барвақтӣ мешуморанд.

Воқеан, дар чараёни гузариш ба низоми нави таҳсилоти нав мушкилоти зерин пеш омада метавонанд: омода сохтани синфхонаҳои иловагӣ; бо таҷҳизоти зарурӣ таъмин намудани синфхонаҳои мазкур; таъмини дарки моҳияти аслии гузариш ба таҳсилоти 12-сола аз ҷониби падару модарон; имконоти иқтисодии оила; ҷалби мутахассисон ва омӯзгорон ба мактаб; таъмини китобҳои дарсӣ ва воситаҳои ёрирасони таълим; баланд бардоштани музди меҳнати кормандони соҳаи маориф; мучаҳҳаз намудани толорҳои варзишӣ, кабинетҳои фанӣ ва лабораторияҳо; мувофиқ сохтани сатҳи такмили ихтисоси омӯзгорон ба талаботи замон; таъмини заминаҳои моддию техникаи мактаб барои ҷорӣ намудани таълими равиявӣ; пурра омода намудани омӯзгорони алоҳида ба таълими равиявӣ; омода намудани кабинетҳои технологияи меҳнат ба ташкили шароити интихоби касб; бо технологияи нави педагогӣ пурра шинос намудани омӯзгорон. Ҳалли ин мушкилот бар дӯши Вазорати маориф ва илм, вазорату идораҳои дахлдор, мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилоят, шаҳру ноҳияҳо, мақомоти иҷроияи маҳаллии шаҳраку деҳот, сардорони раёсат ва мудирони шӯъбаҳои маорифи вилоят, шаҳру ноҳияҳо, роҳбарони ҳамаи зинаҳои таҳсилоти муассисаҳои таълимӣ вогузор мегардад.

Вале, мутаассифона, бояд қайд кард, ки таҷрибаи кишварҳои нисбатан аз нигоҳи иқтисодӣ рушдёр, аз ҷумла Ҷумҳурии Беларус баъди 10 соли фаъолият ва Ҷумҳурии Узбекистон баъди 3 соли фаъолият дар низоми нави 12-сола, ки тақроран ба таҳсилоти умумӣ 11 – сола баргаштанд, қобили омӯзиши дақиқ аст.

Аз ин рӯ, хеле муҳим мебуд, агар зимни гузариш ба таҳсилоти 12-сола таҷрибаи кишварҳои номбурда, мушкилоти татбиқ, бахусус, мушкилоти иқтисодӣ ва имконияти иқтисодии ҷумҳурӣ барои гузариш ба низоми нави таҳсилот омӯхта шуда, дар масъалаи гузариш роҳи дуруст ва ягона интихоб мегардид.

АДАБИЁТ:

1. Дахин А. Омӯзиши мундариҷа ҳамчун системаи аломатҳои кушода // Маорифи халқ. - 2005. - № 9. - С.101-109.].
2. Краевский В.В. Содержание образования - бег на месте // Педагогика. - 2010. - № 7. - С.3-12.].
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф». (04.07.2013, № 537).-Душанбе: Ирфон-2013.68 сахс. 5]
4. Краевский В.В. Содержание образования - бег на месте // Педагогика. - 2010. - № 7. - С.3-12.].
5. Лутфуллоев, М. Независимость Таджикистана и современное образование/М. Лутфуллоев. - Душанбе: Сахбо, 2006. - 224 с. - (на тадж. яз.).
6. Луғати энциклопедии педагогӣ /Б.М. Бим-Бад; Москва: Энциклопедияи бузурги рус, 2013 .С. 528.
7. Пуйман С.А. Педагогика: основные положения курса: Справочное пособие. - Мн.: ТетраСистемс, 2009. - 128 с.].
8. Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 (ҚҶ ҚТ 30.06 2012, №334).-Душанбе: Ирфон, -2012.- 116 сах.
9. Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (ҚҶҚТ аз 29.09.2021, № 526). Душанбе: Ирфон. – 2021. 78 сах.
10. Суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат дар вохӯрӣ бо олимони кишвар (18.03.2021). Душанбе.

ГУЗАРИШ БА НИЗОМИ НАВИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН: ЗАРУРАТ, МУШКИЛОТ ВА ЧАШМДОШТ

Дар мақолаи мазкур аҳаммияту муҳимият, зарурату мушкилот ва чашмдошти гузариш ба сохтори нави таҳсилот дар шароити идома додани таҳсили шаҳрвандони кишвар дар муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакатҳои хориҷи дуру наздик, аз ҷумла кишварҳои пешрафта шарҳ ва тафсир дода шудаанд. Дар баробари ин, муаллиф мушкилоти раванди гузаришро муайян карда, роҳҳои баргараф намудани онҳо ва расонидани кумаки саривақтӣ ба тарафҳои ба он масъулро пешниҳод намудааст, ки барои амалӣ намудани ин гузариш заминаи устувор бунёд сохтааст.

Калидвожаҳо: *низоми нави таҳсилот, соҳаи таҳсилот, сифати таълим, тафаккури интиқодӣ, стандарти таҳсилот, мазмуни таҳсилот, чараёни гузариш*

ПЕРЕХОД К НОВОЙ СИСТЕМЕ ОБЩЕГО СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН: НЕОБХОДИМОСТЬ, ТРУДНОСТЬ И ОЖИДАНИЯ

В данной статье автор разъясняет важность, необходимость, трудность и перспективы перехода на новую 12-летнюю систему образования в условиях продолжения дальнейшего обучения граждан страны в высших учебных заведениях ближних и дальних зарубежных стран, в том числе в развитых странах. Вместе с тем, автор выявляя проблемы переходного периода, предлагает пути их преодоления и оказания своевременной помощи всем ответственным сторонам, что обеспечивает прочную основу для реализации этого перехода.

Ключевые слова: новая система, отраслевая реформа, единое образовательное пространство, качество образования, критическое мышление, образовательные стандарты, содержание образования, переходный процесс.

TRANSITION TO THE NEW SYSTEM OF GENERAL SECONDARY EDUCATION IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN: NECESSITY, DIFFICULTY AND EXPECTATIONS

In this article, the author explains the importance, necessity, difficulty and prospects of the transition to a new 12-year education in the context of continuing further education of citizens of the country in higher educational institutions of neighboring and distant foreign countries, including developed countries. At the same time, the author identifies the problems of the transition period, suggests ways to overcome them and provide timely assistance to all responsible parties, which provides a solid foundation for the implementation of this transition.

Key words: new system, sectoral reform, unified educational space, quality of education, critical thinking, educational standards, content of education, transition process.

Маълумот дар бораи муаллиф: Имомназаров Д., мудири шӯъбаи омӯзиши стандарт, нақша, барномаҳои таълим ва китобҳои дарсии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомӣ. Тел.: 90 0066181 Суроғай электронӣ idavlat@mail.ru

Давлатова Муяссара – унвонҷӯи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомӣ. Тел.: 98 5033322 Суроғай электронӣ: davlatovam_81@mail.ru.

Сведения об авторе: Имомназаров Д., зав. отдела изучения стандарта, учебных и госпрограмм, учебников Института развития образования Академия образования Таджикистана. Тел.: 90 0066181 Эл.почта idavlat@mail.ru

Давлатова Муяссара соискатель Института развития образования им. Абдурахмана Джами Тел.: 98 5033322 Эл.почта: davlatovam_81@mail.ru.

Information about author: Imomnazarov D., head of the Department of Standards, Plans, Curricula and Textbooks of the Institute of Education Development named after Abdurahmoni Jomi . Phone: 90 0066181 E-mail: idavlat@mail.ru.

УДК:159.9.018

РАСУЛОВ С. Х.

РУШДИ ПСИХОЛОГИЯ ДАР АСРИ ХХ ВА ДУРНАМОИ ОН ДАР АСРИ ХХІ (бо назардошти психологияи ватанӣ)

Мусаллам аст, ки дар анҷоми ҳар садсола ва оғози садсолаи нав ба таври ғайрирасмӣ як навъ ҷамъбастунии пешрафту дастовардҳои соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа ва ояндабинҳои барои рушди онҳо дар садсолаи нав сурат мегирад. Бешубҳа соҳаи илм ҳам аз ин раванд дар қанор нест. Агар барои баъзе илмҳо, махсусан илмҳои дақику табиатшиносӣ ин падида он қадар печидаю мураккаб набошад ҳам барои илмҳои ҷомеашиносӣ хеле печидаю баҳсбарангез аст. Дар китоби машҳури “Назарияи шахсият”-и Ларри Хелл ва Дэниел Зиглер ин масъала ба таври зайл матраҳ карда шудааст: “Мушкилоти асосӣ дар ин аст, ки дар байни одамон фарқиятҳо бениҳоят зиёданд. Одамон на танҳо аз рӯи симои зоҳирӣ, балки аз рӯи рафторашон ҳам, ки хеле душвор ва пешгӯинашаванда аст, аз якдигар фарқ доранд. Дар байни одамони сайёраи мо ду одами мутлақо монанд вучуд надорад. Ин тафовути бузург ҳалли масъалаҳои муқаррар кардани ҳамон чизи умумиро, ки зухуроти гуногуни намояндагони инсониятро муттаҳид месозад мушкил месозад, агар онро ғайриимкон нагардонад. Астрология, теология, фалсафа, психология, адабиёт, улуми иҷтимоӣ – ана соҳаҳои, ки дар доираи онҳо кӯшишҳои фаҳмидани ҳамаи мураккабҳои табиати инсон – моҳият, характер, рафтор... ба ҳарч дода шудаанд”[4]. Дар ин раиф илми психология низ махсусиятҳои хоси худро дорад, ки онҳоро мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Метагон гуфт, ки дар охири асри ХХ ва аввали асри ХХІ илми психология дар сатҳи ҷаҳонӣ дар марҳилаи гулгулшукуфии худ қарор гирифт. Дар бархе аз давлатҳои пешрафтаи аврупоӣ психология дар сарғаҳи илмҳои мудшуда қарор гирифта, намояндагони

ин илм мутахассисоне махсуб меёбанд, ки дар бозори меҳнат хеле серхаридоранд. Шумораи нафароне, ки мутахассиси ин соҳа шуда мехоҳанд рӯ ба афзоиш дорад, онҳо дар соҳаи тичорат, соҳаи маориф, тандурустӣ, сиёсат, мақомоти хифзи ҳуқуқ ва ҳато системаи пенитенсиарӣ фаъолият мекунанд.

Солҳои 90-уми асри XX дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар давлатҳое, ки ба ҳайати Иттиҳоди шуравӣ дохил мешуданд тағйироти моҳиятию сохтории ҷиддӣ ба вучуд омад, ки боиси ба вучуд омадани анъанаҳои нав дар рушди илм, махсусан илми психология гардид. Чун тули 70 сол илми психология дар Иттиҳоди шуравӣ зери таъсири идеология ва методологияи марксистӣ инкишоф ёфта буд ва дар 15 ҷумҳурии шуравӣ он ба худия бегона ҷудо карда намешуд, акнун ҷудокунии он ба худия бегона як навъ бухрони сабуки методологиро ба вучуд овард, ки дар се самт пайдо шуда буд

1. Масъалаҳои асосии доғмашуда ва идеологизатсияшуда, категория ва принципҳои фалсафаи марксистӣ, мавриди тадқиқу баррасии объективӣ қарор дода шуда, моҳияти наву аслии онҳо ошкор карда шуд. Дар психология дар тадқиқу омӯзиши чунин мазӯҳа ба монанди равандҳои маърифатӣ, шуур ва шахс, ки бештар зери таъсири маҳдудкунии идеологияи шуравӣ монда буданд, қачравияю муҳолифатҳо ошкор карда шуданд. Ба таври дигар ғуём, дар тадқиқотҳои психологӣ принципи таърихият моҳиятан дигар шуд.

2. Имконият ва ҳақиқати мавқеи монизм дар методологияи тадқиқоти илмӣ зери шубҳа рафт. Ба сифати ҷойгузини монизми методологӣ принципи плюрализм (қасратгарой) рӯи қор омад, ки ду сабаб дошт. Аз як тараф рӯи овардани зиёиёни ҷумҳуриҳои пасошуравӣ ба асолати таърихӣ, арзишҳои миллӣ ва зарфияти илми классикии худ ва аз тарафи дигар қушода шудани роҳ барои омӯзиши дастовардҳои илми хориҷӣ (махсусан Ғарб, ки дар он ҷо монизм хусусияти ҳукмфармой надошт). Дар Россия марҳилаи эҳёи психологияи ватанин то инқилобӣ оғоз ёфта, номи чунин олимони соҳа ба монанди Г.И. Челпанов, С.Л. Франк, Г.Г. Шпет, Л.С. Лопатин, М.М. Бахтин ва дигарон аз нав зинда карда шуд. [3] Ин падида дар дигар ҷумҳуриҳои пасошуравӣ низ зоҳир шуд.

3. Акнун тадқиқотҳои илмӣ, ки пештар хусусияти муттамарказ доштанд, ба рушди ҷомеаи сотсиалистӣ нигаронида шуда буданд, характери миллӣ пайдо карданд ва дар ҳар як ҷумҳурии пасошуравӣ, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон ба самти афзалиятноки тадқиқотҳои илмӣ равона карда шуданд, яъне тамоюли ҷудо намудани тадқиқотҳои илмӣ то ин вақт “ватанӣ” буда ба “ватанӣ”-ю “хориҷӣ” пайдо шуд ва аксар тадқиқотҳои дар даврони шуравӣ анҷомшударо Россия моли худ қард (моҳиятан ҳамин хел ҳам буд, зеро тадқиқотҳои бунёдии илмӣ ба рушди соҳаҳои равона карда шуда буданд, ки дар худуди Россияи шуравӣ амалӣ карда шуданд). Новобаста аз ин илми шуравӣ ба сифати замина барои пешбурди тадқиқотҳои илмӣ боқӣ монд, истифода шуд ва шуда истодааст, махсусан дар соҳаи илми психология.

Агар ба таври умум назар афканем асри XX барои инкишофи психология, махсусан психологияи тоҷик як марҳилаи бозсозӣ махсуб меёбад. Ҷе хеле, ки дар боло қайд кардем то солҳои 90-ми асри XX илми психологияи тоҷик бо укёнузи психологияи шуравӣ тавбаам буд. Аз ин лиҳоз таъриху қисмати ягона ҳам доштанд. Ин марҳилае буд, ки илми психология, махсусан психологияи амалӣ ба қуллайи шуҳрат баромад, бугӣ карда шуд ва боз азнав эҳё гардид.

Чун санҷишҳои тестӣ ва истифодаи онҳо ба тадқиқотҳои эмпирикӣ дар психология қувват бахшиданд ва тарафдорони эмпиризми тундгаро дар охири асри XIX онро алтернативаи асосии идеализм ва экспериментро таҳкурсии илм медонистанд илми психология бо як рӯҳияи рушдбанд ба асри XX ворид шуд. Ҷанги якуми ҷаҳон ба рушди психология, махсусан психологияи амалӣ такони ҷиддӣ бахшид. Маҳз дар ин давра олимони амриқоӣ ба таҳлилу ташхиси психологии омодагии ҷангии артиш диққати махсус меодагӣ шуданд ва ин боиси дар психология пайдо шудани усули нави ташхисӣ гардид, ки ҳоло илман асоснок карда нашуда буданд ва дурустии натиҷаҳои тавассути онҳо бадастомада шубҳаовар буданд.

Соли 1921 дар Иттиҳоди Шуравӣ бо роҳбарии В.М. Бехтерев тадқиқотҳои аввалин оид ба интиҳоби касбӣ оғоз гардида буд. Дар шаҳри Москва якумин Конференсияи Умумииттифоқӣ доир ба психофизиологияи меҳнат ва интиҳоби касб соли 1927 гузаронида шуд [1, С. 89]. Аз ҷониби олимони Шуравӣ М.С. Бернштейн, М.Я. Басов, П.П. Блонский, Л.С. Виготский, С.Г. Гелерштейн, Н.Д. Левитов, А.М. Мандрико, Г.И. Россоломо, М.Ю. Сиркин, И.Н. Шпилрейн, А.М. Шуберт ва дигарон дар ин мавридҳо оид ба масоили мазкур қорҳои пураризише ба сомон расонида шуда буд. Маҳз дар ҳамин давра, яъне то солҳои 30-

юми асри ХХ илми психология дар Иттиҳоди Шӯравӣ дар авҷи шуҳрат буд, аммо мутаассифона бо мушкилоти сиёсӣ рӯ ба рӯ гардид.

Дар ин давра истифодаи тестҳои психологӣ дар истеҳсолот, махсусан соҳаи маориф ва интихоби касбӣ бо суръати тез паҳн шуда, боиси ба ин соҳа ворид шудани шахсони тасодуфӣ ва рӯйи қор омадани воситаҳои (методҳои) ба талаботҳои психометриқӣ ҷавобгунабуда гардид. Махз дар ҳамин марҳила психологияи амалӣ, махсусан, ташхиси психологӣ аз доираи назорат баромад ва дар байни мутахассисони соҳа падидаеро бо номи «тестомания» ба вучуд овард, ки боиси бугӣ кардани илми психология гардид. Соли 1936 бо қарори Кумитаи марказии Ҳизби Коммунистии умумироссиягӣ «Дар бораи вайронкориҳои педологӣ дар системаи маорифи халқ» истифодаи тестҳои психологиро дар Иттиҳоди Шӯравӣ манъ карданд [9]. Ин буд марҳила ва далели бугӣ кардани илми психология дар Иттиҳоди Шӯравӣ дар асри ХХ.

Аслан барои бозтавлиди ӯ эҳёи дубораи илми психология, махсусан психологияи амалӣ Ҷанги дуҷуми ҷаҳон сабаб шуд. «Новобаста аз он, ки истифодаи тестҳои психологӣ дар Иттиҳоди Шӯравӣ манъ карда шуда буд, дар давраи ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ истифодаи донишҳои психологӣ дар соҳаи мақомоти қудрати вусъати тоза пайдо кард ва ин пеш аз ҳама аз рӯи зарурат буд. Дар ин давра бо сабаби вучуд надоштани психологҳои соҳаи ҳарбӣ, мутахассисони дигар соҳаҳои илми психология ба тадқиқот ҷалб карда шуданд ва дар чунин самтҳои тадқиқоти психологӣ ба роҳ монда шуд: психологияи коллективӣ ҳарбӣ, хусусиятҳои фаъолият ва сифати ҳайати фармондеҳӣ, психологияи ҷанг, машқҳои махсус дар фаъолияти ҷангӣ ва ғайра. Дар ин давра олимони Шӯравӣ Б.Г. Ананев, С.Г. Геллерштейн, А.В. Запрожетс, А.Н. Леонтев, А.Р. Лурия, Д.Н. ва дигарон хизмати арзанда карданд» [5, С. 22].

Омодагии хуби психологии лашкари душман, махсусан ҷосусон ва роҳбарияти олии Иттиҳоди Шӯравиро маҷбур сохт, ки зарурати пешбурди тадқиқотҳои психологӣ ва истифодаи донишҳои психологиро дар амал эътироф кунанд. Дар ин давра доир ба роҳҳои баланд бардоштани ҳассосияти бинӣ ва шунавоӣ, усули тезонидани суръати мутобиқшавии ҷашм, механизмҳои психологии ниқобпушонӣ ва ҷосусӣ Кекчев К.Х. қорҳои назаррасеро ба анҷом расонид, ки ба таври фаврӣ дар соҳаи муқофиа амалӣ карда шуданд. Аз тарафи дигар, Б.М. Теплов, тадқиқоти ҳарбӣ-психологии худро дар китобе бо номи «Хиради лашкарқаш» ба ҷоп расонид. Мароми рафтори ҷангиён бошад дар қорҳои илми психологи рус С.Л. Рубинштейн низ инъикоси худро ёфтаанд. Ин дастовардҳо аҳамияти амалӣ доштани илми психологияро исбот намуданд ва боиси расман эҳё гардидани тадқиқотҳои психологӣ гардиданд.

Солҳои 60-уми асри ХХ тадқиқоти психологӣ аз нав дар он соҳаҳо эҳё гардид, ки солҳои 30-юм қатъ карда шуда буд. Ҷамъамон дар ин давра экспертизаи судӣ-психологӣ руи қор омад, ки ифодакунанди ниёз доштани мақомоти қорҳои дохила ба донишҳои психологӣ ва ҳамқорӣ бо психологҳои касбӣ буд. «Дар миёнаи солҳои 70-уми асри ХХ баҳсҳо дар мавриди истифода кардан ӯ нақардани тестҳои психологӣ дар истеҳсолот қоҳиш ёфта солҳои 80-ум қомуш шуданд. Шумораи психологҳои амалӣ афзоиш меёфт ва акнун таваҷҷуҳи онҳоро на тарафҳои идеологии тестҳо, балки имқониятҳо, ки тавассути онҳо дар соҳаи маориф, варзиш, тиб ва дигар солҳаҳои ҳаёти инсон ошқор карда мешуданд, ба худ ҷалб мекард» [2, С. 64].

Бо фаро расидани асри ХХI ҳам қонсепсияҳои дар асри ХХ пайдошуда таъсири худро ба тадқиқотҳои илмӣ дар соҳаи психология ва таълими фанҳои психологӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбӣ давом дода истодаанд. Ин маънои онро надорад, ки дар илми психология инқишоф дида намешавад. «Дар ин марҳила дастовардҳои моҳиятан арзишманда ҳам дар назария ва ҳам дар тадқиқотҳои эмпириқӣ ба назар мерасанд. Аз қумла, дастовардҳои Е.Н. Соқолов дар соҳаи психофизиология, тадқиқотҳо дар соҳаи психологияи шуур (психосемантикаи В. Ф. Петренко, назарияи В.М. Аллахвердов), психологияи шахсият (қонсепсияи таърихи-таҳаввулотии шахсияти А. Г. Асмолов), назарияи маъноии тафаккур (О. К. Тихомиров), қонсепсияи аслии маромноқии В.К. Вилюнас ва ғ» [3].

Яке аз махсусиятҳои тадқиқотҳои психологӣ дар охири асри ХХ ва аввали асри ХХI ин аст, ки дар онҳо як навъ ассимиляцияи раҳёфтҳои гуногун бо нигоҳ доштани асоосҳои қонсептуалии психологияи шӯравӣ дида мешавад.

Мавриди қайд аст, ки дар ин давра муносибат ба психологияи қоричӣ (Авропо ва Амриқо), ки бо суръат рушд мекунад ба таври назаррас тағйир ёфт. Таваҷҷуҳ ба психоанализ, таълимоти К. Юнг, логотерапияи Ф. Франкл, психологияи экзистенциали,

концепсияҳои нави конструктивизм ва раҳёфти нарративӣ зиёд гардида истифодаи ин дастовардҳои психологияи хориҷӣ хусусияти сироятӣ гирифт. Таъри солҳои 1993-2001 дар Россия маҷалаи илмӣ “Иностранная психология” чоп мешуд, ки дар омешиш додани дастовардҳои психологияи хориҷӣ бо психологияи шӯравӣ саҳми бесобиқа гузошт.

Инро метавон марҳилаи барқарор шудани ҳамкориҳои байни олимони дар даврони шӯравӣ камолёфта ва олимони хориҷӣ номид. Масалан, соли 2001 ҳамкориҳои устодони кафедраи психологияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон бо олимони Донишгоҳи шаҳри Соломанкаи Испания дар масъалаи пешгирии стресс ва вайроншавиҳои стресси баъдиосебӣ ба проҳ монда шуд, ки дар доираи ин ҳамкориҳои интегратсияи психологияи Ғарб бо психологияи шӯравӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сурат гирифт.

Ҳамин тариқ, ба психологияи муосири давлатҳои пасошӯравӣ, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон инкишофи предмети психология дар чорҷубаи мактабҳои алоҳидаи психологӣ, тақмили методҳои тадқиқи таҷрибавии зухуроти психикӣ, гуногунрангии метод ва методикаҳои таҳлиси хос аст.

Солҳои 60-уми асри XX-ро метавон давраи оғози тадқиқотҳои психологӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон зери таъсири идеологияи шӯравӣ эътироф кард. Чӣ тавре муҳаққиқи ватанӣ Юнусова Н. М қайд мекунад “Дар ин давра дар Тоҷикистон тадқиқоти психологӣ зери таъсири психологияи давраи Шӯравӣ ва намоёндагони барҷастаи он дар Тоҷикистон - Л.А. Венгер ва М.Г. Ярошевский оғоз гардиданд. Аввалин китоби дарсии “Психология” тарҷумаи китоби психологияи Б.М. Теплов буд, ки соли 1948 зери таҳрири академик А. Баҳоваддинов аз чоп баромад.

Хизмати профессор М.Г. Ярошевский дар инкишофи илми психология дар Тоҷикистон бағоят бузург аст. Маҳз бо ташаббуси ӯ дар институти педагогии Душанбе ва дар Университети давлатии Тоҷикистон дар Душанбе кафедраҳои педагогика ва психология ва дар соли 1963 дар университет лабораторияи тадқиқотии психологӣ ташкил ёфтанд. Ҳамон солҳо дар Тоҷикистон се маркази тадқиқотӣ пайдо шуд: кафедраи психологияи Институти педагогии ш. Душанбе, лабораторияи тадқиқотӣ дар назди Университети давлатии Тоҷикистон ба номи В.И. Ленин ва кафедраи педагогика ва психологияи ҳамин донишгоҳ” [13, С. 5]

Дар ин давра дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қорихҳои илмӣ дар соҳаи психология бештар характери назариявӣ дошта, ба масъалаҳои назарияи таърихи психология, психологияи умумӣ, психологияи синнусолӣ ва педагогӣ бахшида шуда буданд.

Мавриди қайд аст, ки дар охири асри XX ва аввали асри XXI дар Ҷумҳурии Тоҷикистон психологияи амалӣ ба ҳаёти ҷомеа ворид гардид. Психологияи амалӣ асосан бо дастгири ва дар доираи лоиҳаҳои ташкилотҳои байналхалқӣ рушд ёфт, зеро дар ин марҳила аз тарафи ташкилотҳои байналхалқӣ якҷанд лоиҳаҳои амалӣ карда шуданд, ки барои амалӣ намудани онҳо психологҳо ҷалб шуда буданд. Аз ҷумла, аз тарафи Маркази норвегӣ оид ба гурезаҳои лоиҳаи “Ёрии психологӣ ба кӯдакони гуреза аз Афғонистон”, аз тарафи хазинаи Евроазия лоиҳаи “Бозомӯзии омӯзгорони Афғонистон” ва ғ. амалӣ карда шуданд.

Баъдан якҷанд лоиҳаи “Расонидани ёрии психологӣ дар ҳолатҳои фавқуллода” амалӣ карда шуданд (соли 2010 – ноҳияи Ванҷ ва шаҳри Кӯлоб). Дар доираи ин лоиҳаҳо усулҳои расонидани ёрии психологӣ ба кӯдакони аз офатҳои табиӣ осебдида модернизатсия карда шуданд, ки баъдан мавриди истифода қарор дода шуданд [12, С. 27-31].

Ҳамин тариқ, аз таҳлили инкишофи психология дар асри XX аввал дар доираи психологияи шӯравӣ ва баъдан дар доираи психологияи ватанӣ бармеояд, ки ин марҳила барои инкишофи илми психология марҳилаи пуртазод буд.

1. Дар 3 даҳсолаи аввали асри XX илми психология дар ҳамгироӣ бо психологияи Ғарб инкишоф ёфта, масъалаҳои психологӣ дар доираи раҳёфт ва мактабҳои гуногун аз қабилҳои психологияи ассотсиативӣ, бихевиоризм, психоанализ, гешталтпсихология, психологияи гуманистӣ, психологияи когнитивӣ ва ғ. мавриди тадқиқ ва баррасӣ қарор дода мешуданд. Дар ин давра барои инкишофи илми психология Ҷанги якуми ҷаҳон тоза бахшид.

2. Тули солҳои 30-90-уми асри XX илми психология аз психологияи ҷаҳонӣ (махсусан Амрико ва Ғарб) ҷудо карда шуда, зери таъсири идеологияи шӯравӣ инкишоф ёфт, яъне идеологӣ карда шуд, ки боиси пайдо шудани маҳдудиятҳо дар тадқиқи объективии масъалаҳои гуногуни психологӣ гардид. Чӣ тавре, ки дар боло қайд кардем дар ин давра илми психология ба қуллайи шухрат расид (то соли 1936), бугӣ карда шуд (соли 1936) ва боз аз нав эҳё гардид (солҳои 60-ум). Психологҳои рус Л. Ф. Бурлачук ин манзарараро дар мисоли

ташхиси психологӣ чунин ба қалам додааст: “Аз истифодаи оммавии тестҳо дар марҳилаи барқароршавӣ, тавассути марҳилаи дарози манъ кардани истифодаи онҳо, ки ним аср давом кард, то давлиди думбора дар охири солҳои 1960 – ин аст роҳи асосие, ки психология дар Иттиҳоди Шӯравӣ тай кард” [2, С. 67].

3. Дар охири солҳои 80-уми асри ХХ дар ҷумҳуриҳои шӯравӣ ҳаракатҳои худшиносию ҳештансозӣ ба ҷунбиш омада, баъд аз пош хурдани давлати шӯравӣ ва аз байн рафтани идеологияи сотсиалистӣ авҷ гирифтанд. Ин аз як тараф барои тадқиқ ва эҳёи психологияи миллӣ имконият фароҳам овард, аз тарафи дигар пешрафти илми психологияро ба роҳгумӣ бурд, зеро: аз як тараф андешаи олимони ин давра дар зери таъсири идеологияи шӯравӣ шакл гирифта буд ва водор кардани онҳо барои қабули чизи нав хеле душвор буд, аз тарафи дигар роҳҳои рушди психологияи миллӣ норавшан буданд ва барои пешрафти он заминаи методологии илман асоснок вучуд надошт (маҳсусан дар соҳаи ташхиси психологӣ).

Ҳамин тариқ, асри ХХ-ро метавон асри рушди ҳадафноки илми психология номид, маҳсусан дар соҳаи психологияи амалӣ. Дар ин марҳилаи инкишофи худ дар илми ҷавони психология ҳамчун илми мустақил раҳёфту назария ва мактабҳои гуногун рӯи кор омаданд, ки ба қавли психологҳои рус Петровский А. В. ва Ярошевский М.Г. “то ҳанӯз ягон назарияи умумипсихологӣ натавонист худро ба сифати назарияе муаррифӣ кунад, ки воқеан ҳам дар муносибат ба донишҳои кулии психологӣ ва шартҳои азхудкунии он мувофиқ бошад” [8].

Характери инкишофи илми психологияро дар асри ХХ психолог Орлов А. Б. хеле хуб тавсиф додааст: “инкишофи психология ҳамчун илми мустақил, маҳсусгардонии донишҳо ба он оварда расониданд, ки феълан психологҳо дар бораи протсесс ва ҳолатҳои мушаххаси психикӣ, функсияҳо ва механизмҳо, маълумоти хеле зиёд доранд, аммо дар бораи ҳуди инсон хеле кам” [7]. Аз ин бармеояд, ки бо чудо шудани психология аз фалсафа тадқиқотҳо дар доираи ин илм хусусияти прагматикӣ гирифта, бештар ба воқеият нигаронида шуданд.

Умуман, дар доираи психологияи назариявӣ масъалаи баҳсбарангезе, ки дар асри ХХ ҳалли худро наёфта ба асри ХХI мерос монд –ин масъалаи объект ва предмети илми психология мебошад.

Агар ба дастовардҳои илми психология дар Ҷумҳурии Тоҷикистон назар афканем чунин масъалаҳои фаро мегирифт:

– тадқиқи тараққиёти протсессҳои маърифатӣ дар рафти бозиҳои варзишӣ (Н. Турсунов);

– ҳалли масъалаҳои педагогӣ-психологии ташаккули шахсият, хусусиятҳои психологии наврасон, ҷавонон ва донишҷӯён (коллективи омӯзгорони кафедраи педагогика ва психологияи Университети давлатии Тоҷикистон ба номи В.И. Ленин бо роҳбарии профессор Д.И. Фелдштейн);

– таҳлилу тадқиқи инкишофи тафаккур дар чараёни таълиму тарбия (Атохонов Р. Амонов Н. Қ).

– таъсири омилҳои маромнокӣ ба таҳлили хонандагон (Мансурова А. Р.)

Мавриди қайд аст, ки дурнамои рушди илми психология дар Ҷумҳурии Тоҷикистон воқеан ҳам умедворкунанда аст. Аз рӯи мушоҳидаҳои интизор меравад, ки асри ХХI барои психологияи ватанӣ марҳилаи рушди бомаром дар самти амалия хоҳад буд ва бо чанд далел ин фарзияро метавон пешниҳод кард. Аввалан тавачҷуҳ ба фаъолияти психологҳо дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа рӯз аз рӯз меафзояд ва ин иқдом дар сатҳи баланд дастгирӣ шуда истодааст. Инро метавон дар тавачҷуҳ ба фаъолияти психологҳои мактаб баръало мушоҳида кард.

Дуюм, гузоштани қадамҳои аввалин дар самти таъмини методологии тадқиқотҳои психологӣ гузошта шуда истодаанд. Агар то имрӯз бархе гумон мекарданд, ки тестҳои психологии дар хориҷи кишар коркардшударо ҳамту тарҷума намуда, истифода бурдан мумкин аст, ин андеша дигар шуда истодааст. “Мавриди қайд аст, ки дар доираи таъмин намудани фаъолияти психологи амалӣ бо методикаҳои тадқиқоти эмпирикӣ ва маҳсусан тестҳо масъалаи ҳалталаб ин мутобиқнамоии тестҳои психологӣ ба шумор меравад. Маълум аст, ки тестҳои психологӣ барои таҳлил намудани хусусияти муайяни психологии шахс коркард шудаанд ва хусусиятҳои психологии шахс зери таъсири омилҳои гуногун, маҳсусан омилҳои иҷтимоию фарҳангӣ ташаккул меёбанд. Дар доираи ин омилҳо урфу одат, расму ойин ва порафарҳанг ба шаклгирӣ ва инкишофи хусусиятҳои психикӣ таъсири бевосита мерасонанд. Бо назардошти ин омил дар таҳияи тестҳои психологӣ омилҳои зикршуда ба эътибор гирифта мешаванд” [11, С. 16]. Масъалаи мазкур ҳанӯз солҳои 80-ми асри ХХ

хангоми ворид шудани тестҳои психологӣ хориҷ ба психологияи амалии шӯравӣ гузошта шуда буд. “Хангоми тарҷума намудани тестҳои психологӣ онҳоро ба шароити маҳал мутобиқ намудан зарур аст. Дар ин замина гузаронидани корҳои ҷиддӣ эмпирикӣ дар самти санҷидани боваринокӣ ва эътимоднокии тест дар шароитҳои нави иҷтимоӣ-фарҳангӣ зарур аст. Ин кор аз рӯи ҳаҷм ба коркарди методикаи нави асли баробар аст”. [6, С. 90-95]

Сониян, бархурди психологҳо бо мушкилоти ҳуқуқии пешбурди ҷаҳолияти амалии психологӣ заруратро ба коркард, тасдиқ ва мавриди амал қарор додани санадҳои меъёрию ҳуқуқии танзимкунандаи ҷаҳолияти психологӣ амалӣ пеш овардааст. Агар принсипҳои диалектиро ба эътибор гирем, пас метавон гуфт, ки дар даҳсолаи наздик ин зарурат боиси рӯйи кор омадан ин санадҳо хоҳад шуд.

АДАБИЁТ:

1. Бодров В.А. Проблемы профессионального психологического отбора //Психологический журнал. 1985. - Т.6. № 2. -С.85-94
2. Бурлачук Л. Ф. Психодиагностика. – СПб.: Питер, ХХ02. – 385 с История отечественной и мировой психологической мысли: Постигая прошлое, понимать настоящее, предвидеть будущее: Материалы международной конференции по истории психологии «IV московские встречи», 26-29 июня ХХ06 г. //Отв. ред. А.Л. Журавлев, В.А. Кольцова, Ю.Н. Олейник. - М.: Издательство «Институт психологии РОА», ХХ06. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.psychе.ru/book/news/detail.php?ID=1065>
3. Ларри Хьелл, Дэниел Зиглер. Теория личности. 3-е изд. –СПб: Питер, 2016. -609 с
4. Латифзода С.З. Меъёрҳои касбӣ-психологӣ қабули номзадҳо ба мақомоти корҳои дохилӣ ва роҳнамоии психологӣ онҳо. Душанбе, ХХ15. – 171 с
5. Общая психодиагностика. /Под ред. Бадалева А.А., Столина В.В. – М., 1987. – 269 с
6. Орлов А. Б. Психология личности и сущности человека: парадигмы, проекции, практики" //Современные тенденции научной психологии. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://nrpsy.ru/proekt-psychology-XXI.html>
7. Петровский А.В., Ярошевский М.Г. Основы теоретической психологии//Современные тенденции научной психологии. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://nrpsy.ru/proekt-psychology-XXI.html>
8. Постановление ЦК ВКП(б) “О педологических извращениях в системе наркомпросов”, 1936
9. Психология XXI века: Методология психологической науки и практики//Материалы международной научно практической конференции. –СПб, ХХХХ
10. Расулов С. Х. Масъалаҳои муосири ҷаҳолияти психологӣ амалӣ дар Тоҷикистон. Масоили муҳаббатҳои психологӣ дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон. //Маҷмаи конференсияи ҷумҳуриявӣ (14-15 ноябри соли ХХ14). –Душанбе, ХХ14. -С.10-18
11. Расулов С.Х., Раҷабов Н.М. Баъзе хусусиятҳои модернизатсияи услҳои расонидани ёрии психологӣ ба қӯдакони аз офатҳои табиӣ осебдида. Рушди психологияи амалӣ дар Тоҷикистон: мушкилот ва дурнамои он //Маҷмаи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ – амалӣ бахшида ба 30-солагии таъсисёбии кафедраи психологияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон). -Душанбе, ХХ13. – С.27-31
12. Юнусова Н. М. Вазъи психологияи амалӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Рушди психологияи амалӣ дар Тоҷикистон: мушкилот ва дурнамои он //Маҷмаи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ – амалӣ бахшида ба 30-солагии таъсисёбии кафедраи психологияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон). -Душанбе, ХХ13. – С. 5-9

РУШДИ ПСИХОЛОГИЯ ДАР АСРИ ХХ ВА ДУРНАМОИ ОН ДАР АСРИ ХХІ (бо назардошти психологияи ватанӣ)

Дар мақолаи мазкур рушди илми психология дар ХХ ва дурнамои он дар асри ХХІ мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Қайд карда шудааст, ки дар охири асри ХХ ва аввали асри ХХІ илми психология дар сатҳи ҷаҳонӣ дар марҳилаи гулгулшукуфӣ худ қарор гирифт. Солҳои 90-уми асри ХХ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар давлатҳои, ки ба ҳаёти Иттиҳоди Шӯравӣ дохил мешуданд тағйироти моҳиятию сохторӣ ҷиддӣ ба вуҷуд омад, ки боиси ба вуҷуд омадани анбанаҳои нав дар рушди илм, махсусан илми психологияи гардида, як бухрони сабуки методологӣ пайдо шуд, се самтҳои фаро мегирӣфт: Масъалаҳои асосии доғмашуда ва идеологизатсияшуда, категория ва принсипҳои фалсафаи марксистӣ, мавриди тадқиқи баррасии объективӣ қарор дода шуда, моҳияти наву аслии онҳо ошкор карда шуд; имконият ва ҳақиқати мавқеи монизм дар методологияи тадқиқоти илмӣ зери шубҳа рафт; тадқиқотҳои илмӣ характери миллии пайдо карданд. Асри ХХ барои инкишофи психология, махсусан психологияи тоҷик як марҳилаи бозсозӣ маҳсуб меёбад. Ин марҳила буд, ки илми психология, махсусан психологияи тоҷик ба куллайи шуҳрат баромад, буғӣ карда шуд ва боз азнав эҳё гардид. Яке аз махсусиятҳои тадқиқотҳои психологӣ дар охири асри ХХ ва аввали асри ХХІ ин аст, ки дар онҳо як навъ ассимилятсияи раҳёфтҳои гуногун бо нигоҳ доштани асосҳои концептуалии психологияи шӯравӣ дида мешавад. Инчунин дар мақола дастовардҳои психологияи

тоҷик мавриди баррасӣ қарор дода шуда, фарзия доир ба дурнамои инкишофи он дар асри XXI пешниҳод карда шуда, се далели тасдиқкунандаи ин фарзия пешниҳод гардидаанд.

Калидвожаҳо: *психология, инкишоф, психологияи амалӣ, дурнамо, тадқиқоти илмӣ, дастовард, назария, раҳёфт, таъхиси психологӣ, тест.*

РАЗВИТИЕ ПСИХОЛОГИИ В XX ВЕКЕ И ЕЁ ПЕРСПЕКТИВЫ В XXI ВЕКЕ (с учетом отечественной психологии)

В данной статье рассматривается развитие психологии в XX веке и её перспективы в XXI веке. Отмечается, что в конце XX и в начале XXI веков психологическая наука в мире находилась на стадии процветания. В 90-е годы XX века в Республике Таджикистан и в других республиках, входящих в состав Советского Союза произошли серьезные содержательные и структурные изменения, которые привели к возникновению новых тенденций в развитии науки, в том числе в психологической, произошел умеренный методологический кризис, охвативший три направления: догматизированные и идеологизированные проблемы, категории и принципы марксистской философии подверглись объективному рассмотрению и исследованию, была выявлена их новая и настоящая сущность; возможности и реальность монизма в методологии научных исследований подверглись сомнению; научные исследования приобрели национальный характер. XX-ый век для развития психологии, особенно таджикской, считается этапом перестройки. Это был тот этап, где психология, особенно практическая, поднялась на пик популярности, была подвержена подавлению и снова возродилась. Одной из особенностей психологических исследований конца XX и начала XXI веков является то, что в них имело место ассимиляция разных подходов с сохранением концептуальных основ советской психологии. Также в статье подвергается анализу достижения таджикской психологии, сформулирована гипотеза ее развития в XXI веке и приведены 3 факта, подтверждающих настоящую гипотезу.

Ключевые слова: *психология, развитие, практическая психология, стратегия, научное исследование, достижение, теория, подход, психодиагностика, тест.*

DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGY IN THE XX CENTURY AND ITS PROSPECTS IN THE XXI CENTURY (taking into account Russian psychology)

This article examines the development of psychology in the XX century and its prospects in the XXI century. It is noted that at the end of the XX and at the beginning of the XXI centuries, psychological science in the world was at the stage of prosperity. This article examines the development of psychology in the XX century and its prospects in the XXI century. It is noted that at the end of the XX and at the beginning of the XXI centuries, psychological science in the world was at the stage of prosperity. In the 90s of the twentieth century in the Republic of Tajikistan and in other republics that are part of the Soviet Union, serious substantive and structural changes took place, which led to the emergence of new trends in the development of science, including psychological, there was a moderate methodological crisis that covered three directions: dogmatized and ideologized problems, categories and principles of Marxist philosophy were objectively examined and studied, their new and real essence was revealed; the possibilities and reality of monism in scientific research methodology were questioned; scientific research has acquired a national character. The twentieth century for the development of psychology, especially Tajik, is considered a stage of restructuring. This was the stage where psychology, especially practical, rose to the peak of popularity, was suppressed and reborn again. The twentieth century for the development of psychology, especially Tajik, is considered a stage of restructuring. This was the stage where psychology, especially practical, rose to the peak of popularity, was suppressed and reborn again. One of the features of psychological research at the end of the 20th and the beginning of the 21st centuries is that they assimilated different approaches while preserving the conceptual foundations of Soviet psychology. Also, the article analyzes the achievements of Tajik psychology, formulates a hypothesis of its development in the XXI century and provides 3 facts confirming this hypothesis.

Key words: *psychology, development, practical psychology, strategy, scientific research, achievement, theory, approach, psychodiagnostics, test.*

Сведения об авторе: **Расулов Сайфидин Худоевич** – к.п.н., доцент кафедры психологии Таджикского национального Университета. Тел.: 918 80 68 07. Эл.почта: sayf76@mail.ru

Маълумот дар бораи муаллиф: **Расулов Сайфидин Худоевич** – н.и.п., дотсенти кафедраи психологияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Тел.: 918 80 68 07. Почтаи эл.: sayf76@mail.ru

Information about authors: **Rasulov Saifiddin KHudoevich** - Candidate of Political Sciences, Associate Professor of Psychology Tajik National University. 918 80 68 07, . Эл.почта sayf76@mail.ru

САФАРОВ Ш.А.
ВОСИЕВ Қ.

ХУСУСИЯТҲОИ ИРТИБОТИИ ФАЪОЛИЯТИ ВАРЗИШГАР

Донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва варзишгарони Мактаби варзишии кӯдакон ва писарон байни ҳамдигар ҳам ҳамчун шарикон, ҳам ҳамчун рақибон муошират мекунад. Инчунин муошират бо омӯзгорони тарбияи ҷисмонӣ ва мураббӣ сурат мегирад, ки аз муваффақият онҳо бештар тақдир ва пешрафти хонандагон, натиҷаи варзишии онҳо ҳамчун варзишгароне, ки ба яке аз намудҳои варзиш машғуланд, вобаста мебошанд. Варзишгарон инчунин бо доварон, тамошобинон, мухлисон, рӯзноманигорон ва дигарон робита доранд. Дар намудҳои дастаи варзиш вазифаи муошират мураккабтар мебошад. Аммо дар намудҳои инфиродии варзиш низ варзишгар дар ҳайати даста бозӣ мекунад, аз ин рӯ, ҳама намудҳои муошират дар онҳо низ мавҷуданд. Барои варзишгарон муҳим аст, ки муносибатҳои тарафайни худро бо ҳамаи иштирокчиёни фаъолияти муштараки иртиботӣ дуруст ба роҳ монанд.

Мафҳумҳои асосии марбут ба иртиботро дида мебароем.

Муошират раванди барқарор ва рушди робитаҳои байни одамон, ки бо талаботҳо ба фаъолияти муштарак ба вучуд омада, мубодилаи иттилоот, таҳияи стратегияи ягонаи фаъолияти муштарак, дарк ва фаҳмидани шахси дигар махсуб меёбад. Имконияти иртиботӣ хосияти низомии шахсият мебошад. Имконияти иртиботӣ ба як қатор хусусиятҳои оддӣ, аз қабили: экстраверсия – интроверсия муоширатнокӣ-одамгурезӣ, мулоимӣ, устувории аввалия асос ёфтааст. Имконияти иртиботӣ қобилиятҳои шахсро дар барқарор кардан, ба роҳ мондан, нигоҳ доштани муошират бо одамон, ҷустуҷӯи каналҳои алоқа, бунёди стратегия ва тактикаи робитаҳо ва ғайра инъикос мекунад. Имконияти иртиботӣ дар муайян кардани қобилиятҳои қори ташкилӣ ва роҳбарӣ, саъю талошҳои сарварона шахсият нишондиҳандаи пешбар мебошад.

Дар поён ҷанбаҳои муносибатҳои тарафайни варзишгар, пеш аз ҳама, бо мураббӣ, сипас бо шарикон дар даста, ва сипас, бо рақибонро ҳамчун иштирокчиёни асосии фаъолияти муштарак дар варзиш мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Дар низоми «мураббӣ - варзишгар» мураббӣ на танҳо дар ташкили фаъолияти тамринӣ ва мусобикавӣ, балки дар ташкили муошират бо варзишгарон низ нақши пешбарро мебозад. Муносибати варзишгар ба мураббӣ бештар аз он вобаста аст, ки мураббӣ чӣ гуна ба варзишгар муносибат мекунад.

Яке аз сифатҳои асосии касбии психологӣ мураббӣ фаъолияти иртиботӣ мебошад [4].

Мураббӣ аксар вақт нақши рамзии падар ё бародари калониро мебозад. Дар ҳолати аввал, вақте ки фарқияти калон дар синну сол вучуд дорад, «кӯдакон» омодаанд бо иттилооти пурра ғуш кунанд, аммо дар иваз онҳо ғамхорӣ падаронаро талаб мекунад. Вақте фарқ дар синну сол хурд аст, мураббӣ метавонад нақши бародари калониро бозад. Ин махсусан ба устои хизматнишондода, ки дар байни шогирдон ҳамчун варзишгари барҷаста эътибор дорад, муяссар мегардад [5].

Дар гурӯҳ сохторҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ вучуд доранд. Сохтори расмӣ дар асоси муоширати қорӣ, иҷрои нақшҳои иҷтимоӣ бунёд меёбад, масалан, роҳбар - корманд. Сохтори ғайрирасмӣ дар асоси муносибатҳои ҳамдардӣ-ҳисси нафрат дар дохили гурӯҳ сохт амешавад.

Мураббӣ, пеш аз ҳама, роҳбари расмӣ мебошад. Аммо ӯ вақте эътибор пайдо мекунад, ки агар роҳбари ғайрирасмӣ низ бошад. Сарварон бояд дар байни ҳуди варзишгарон низ бошанд, аммо агар мураббӣ сарвари асосӣ набошад, пас чунин даста бесамар хоҳад буд.

Методистон оид ба тарбияи ҷисмонӣ ноҳияи Рӯдакӣ ва Ҳисор Садров Ҳ. ва Холиқов Ш. ба нуқтаҳои асосии фаъолияти сарвар, ки муваффақият фаъолиятро таъмин мекунад, ишора кардаанд:

- сарвари нозукбин чизеро мебинад, ки то ҳол дигарон надидаанд;
- сарвари оқил аз аблаҳ намудан дар чашми дигарон наметарсад;
- сарвари қавӣ аз заиф намудан дар чашми дигарон наметарсад;
- сарвари муваффақ аз ноқомӣ наметарсад;
- ҳар ҳада дар бухрон душвортар бошад, ҳамон қадар имкониятҳо зиёдтаранд;
- сарвари ҳақиқӣ хизматгори варзишгарон аст.

Таҳқиқоти сатҳи қаноатмандии донишҷӯ аз муносибатҳои худ бо мураббӣ имкон доданд, то ошкор карда шавад, ки кадом сифатҳои мураббӣ ба варзишгарон маъқуланд.

Барои муайян кардани сифатҳои шахсияти мураббӣ дар байни варзишгарони мард вазан аз рӯи ҳар як ҷузъи машғулшавандагон боварзиши сабук пурсиш гузаронида шуд. Маълумоти муқоисавӣ дар ҷадвали 1 оварда шудааст.

Ҷадвали 1.

Маълумоти муқоисавии муносибатҳои тарафайн бо мураббӣ

Нишондиҳандаҳо	Писарон	Духтарон	Фарқият
Гностикӣ	35%	50%	15% ба фоидаи духтарон
Эҳсосотӣ	52%	20%	32% ба фоидаи писар он
Рафторӣ	13%	30%	17% ба фоидаи духтарон
Ҳамагӣ	100%	100%	100%

Омӯзиши маълумоти бадастомада нишон дод, ки масъалаи муносибатҳои тарафайн байни мураббӣ ва варзишгарон дар сатҳи маҳорати баланди варзишӣ хеле муҳим мебошад.

Тавре ки аз ҷадвали 1 дида мешавад, дар писар он дараҷаи баландтарин қаноатмандӣ аз робитаи эҳсосотӣ бо мураббӣ мавҷуд буда, сатҳи арзёбии салоҳиятнокии мураббӣ пасттар ва дар ҷойи сеюм ҷузъи рафтории муносибатҳо қарор доранд.

Дар духтарон аз рӯи ҷузъи гностикӣ сатҳи баландтарини қаноатмандӣ, аз рӯи рафтор то андозае пасттар ва аз рӯи нишондиҳандаи эҳсосотӣ аз ҳама пасттар мебошанд. Духтарон назар ба писарон аз тахассуси касбии мураббӣ худ қаноатманданд. Муоширати воқеии онҳо ба таври мусоидтар ташаккул меёбад, аз рӯи ҷузъи гностикӣ фарқият байни писарон ва духтарон ба фоидаи духтарон 15% ва аз ҷиҳати эҳсосотӣ фарқият байни писарон ва духтарон ба фоидаи духтарон 17% -ро ташкил медиҳад. Дар маҷмӯъ, духтарон ба андозаи бештар, нисбат ба писарон, аз муносибатҳои тарафайн бо мураббӣ қаноатманданд, ки дар нишондиҳандаи баландтарини ҷамъбасти ифода меёбад.

Ҳамин тариқ, варзишгарони ҷинси гуногун ба арзёбии муносибатҳои тарафайни худ бо мураббӣ муносибатҳои гуногун доранд. Духтарон мураббӣ худро аз ҳама бештар ҳамчун мутахассис кадр мекунад, аммо онҳо аз ҷиҳати эҳсосотии ҳамкорӣ камтар қаноатманданд. Писарон бошанд, ба шахсияти мураббӣ даъвоҳои на он қадар калон зоҳир карда, меҳонанд, ки ӯро ҳамчун мутахассиси босалоҳияттар дида, ҳамкорӣ хубтар ба роҳ мондашударо бо мураббӣ меҳонанд. Аз ин рӯ, мураббӣ, муносибатҳои худро бо варзишгарон ба роҳ монда, бояд ба назар гирад, ки шогирдонии ҷинси гуногунӣ ӯ нисбати баъзе ҷанбаҳои ҳамкорӣ байни одамон талабҳои гуногун мегузоранд ва мувофиқан, пеш аз ҳама, ба онҳое диққат диҳад, ки ба ислоҳ бештар ниёз доранд.

Байни собиқаи ҳамкорӣ муштарак ва қаноатмандӣ аз сатҳи муносибатҳои тарафайн робитаи қавии мусбат мавҷуд аст. Робитаи мутақобилаи қавитар байни собиқаи қори муштарак ва ҷузъи гностикӣ вучуд дорад. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки барои ба даст овардани «мутобиқати зеҳнӣ», назар ба муайян кардани онҳо, ки то ҷи андоза мураббӣ ҳамчун шахс чеҳрагарм аст ё ба муайян кардани амалҳои муштарак, вақти бештар лозим аст. Аз ин рӯ, ба мураббӣ, ки таҷрибаи калони корро боварзишгар ё даста надорад, бояд ба сатҳи қаноатмандии варзишгарон аз сифатҳои қори худ диққати махсус диҳад, зеро ҷузъи гностикӣ бо гузашти вақт бештар мавриди тағйирёбӣ қарор мегирад. Қори мақсаднок оид ба дастёбӣ ба эътибор аз ҷониби мураббӣ ҳамчун мутахассис метавонад самарнокии фаъолияти муштаракро дар маҷмӯъ баланд бардорад.

Байни варзишгарон ҳам муносибатҳои қорӣ, расмӣ, ҳам муносибатҳои ғайрирасмӣ ташаккул меёбад. Хусусияти ин муносибатҳо то дараҷаи зиёд мураббӣ муайян мекунад. Мураббӣ бояд бо сарварони даста робита барқарор намуда, ба аутсайдерҳо, аз ҷумла ба онҳое ки худкоранд, яъне онҳое, ки меҳонанд аз гурӯҳ мустақил бошанд, таваҷҷуҳи махсус зоҳир намояд.

Дар сохтори даста сарвармақоми асосиро ишғол менамояд. Яқинд таърифиҳои мафҳуми сарвар мавҷуд аст.

Сарварузви гурӯҳест, ки дар вазъияти назаррас қодир аст ба рафтории штирокчиёни дигари гурӯҳ таъсири назаррас расонад.

Сарвар фардест, ки қодир аст дар ташкили фаъолияти муштарак ва танзими муносибатҳои тарафайн дар гурӯҳ нақши марказиро бозад.

Сарвар узви гурӯҳе мебошад, ки он ҳуқуқашро дар қабули қарорҳо дар вазъиятҳои барои он муҳим эътироф мекунад [3].

Байни мафҳумҳои сарвар ва роҳбар фарқи назаррас мавҷуданд:

1) сарвар дар соҳаи муносибатҳои байнишахсиятӣ дар доираи гурӯҳи мушаххаси хурд ба таври стихиявӣ пешбарӣ карда мешавад; роҳбар таъйин ё интихоб карда мешавад, аммо ин ҳамеша дар шароити назорати иҷтимоӣ сурат мегирад;

2) сарвар, роҳбариро амалӣ гардонид, ба меъёрҳои дар ин гурӯҳ қабулшуда таъяс мекунад; фаъолияти сарвар ҳамчун раванди ҳуқуқие, ки аз ҷониби ҷомеа танзим карда мешавад, амал мекунад;

3) сарвар, дар тафовут аз сарвар, дар ихтиёри худ як низоми муайяни таҳримоти расмиро дорад;

4) сарварӣ бештар аз рӯҳияи гурӯҳ вобаста аст, сарварӣ як падидаи устувортар аст;

5) доираи фаъолияти сарвар бо гурӯҳи хурд маҳдуд аст, роҳбар гурӯҳро дар соҳаи васеътари иҷтимоӣ муаррифӣ мекунад [6].

Тадқиқот нишон медиҳад, ки ду нақши асосии сарварӣ мавҷуданд:

- нақши сарвари абзорӣ ё корӣ, ки амалҳои ба ҳалли вазифаи ба зиммаи гурӯҳ гузошташуда нигаронида шудаанд;

- нақши сарвари экспрессионӣ ё эҳсосотӣ, ки амалҳои асосан ба муносибатҳои шахсӣ нигаронида шудаанд.

Имкони яққоя қардани ду нақш аз ҷониби як нафар мумкин аст. Аммо ин нақшҳо хеле фарқ мекунанд. Психологи амрикоӣ Б.Ч.Кретти (ҷадвали 2) як қатор афзалиятҳо ва нуқсонҳои меорад, ки ба сарварони корӣ ва эҳсосотӣ хос мебошанд[2].

Ҷадвали 2.

Сифатҳои сарварони корӣ ва эҳсосотӣ

Баргариҳо	Камбудихо
Сарвари корӣ	
Бештар самаранок буда, кӯшишҳо асосан ба иҷрои вазифаи равона карда шудаанд. Барои муоширати байнишахсиятӣ вақти кам ҷудо мекунад.	Метавонад сатҳи изтиробро дар баъзе аъзои гурӯҳ баланд бардорад. Барои мақсаднокӣ эътимод ва оромии аъзои гурӯҳро ба қурбонӣ меорад.
Супоришҳо дар вазъиятҳо, ки ҳалли вазифаҳои дақиқан баёнгардидаро талаб мекунанд, тақсиммекунад.	Дар вазъиятҳои муътадили ҳаяҷон, ки аъзои гурӯҳ метавонанд ба муошират майл кунанд, камтар самаранок аст .
ӯ дар вазъиятҳои барои сарварӣ хеле мусоид самаранок аст, яъне вақте ки таъсири қавии сарвар зарур аст, вазифаҳо аёнанд ва дар вазъиятҳо, ки барои сарварӣ бениҳоят номусоид аст, яъне ҳангоми таъсири ночизи сарвар, вазифаҳои ғайрисохторӣ ё вақте ки аъзои гурӯҳ изҳори ихтилофи назар, норозигӣ мекунанд.	Мумкин аст бо тобеоне, ки дар фаъолият нақши муҳим мебозанд, хуб кор накунад, инчунин эҳтиётоти дигаронро дар сарварии дуҷум дараҷа қонеъ намегардонад.
Сарвари эҳсосотӣ	
Дар вазъиятҳо, ки вазифаҳал нашудааст, метавонад изтиробро қоҳиш диҳад.	Ба ҳалли бомуваффақияти масъала аҳамият намедиҳад.
Бо одамоне, ки ба худ эътимод надоранд, бештар кор мекунад.	Дар вазъиятҳои шадиди стресс ё дар қойҳо, ки сарвар бояд таъсири зиёд (қудрат) дошта бошад, камтар самаранок аст.
Метавонад дар вазъияте, ки барои сарварӣ ба таври муътадил мусоид аст, ва вақте ки аъзои гурӯҳ барои қабули қарорҳо ба озодии бештар ниёз доранд.	Метавонад изтиробро дар аъзои гурӯҳ бо самтгирии ифодаёфта боис гардад.

П. Уилямс дар дар асоси таҷрибаи худ ба хулосае омадааст, ки раванди ноилшавӣ ба муваффақият аз шаш қадами сарвар иборат аст.

Қадами аввал эҳтиром аст. Сарвар бояд аз ташкили фазои эҳтироми тарафайн дар ташкилот оғоз кунад.

Тавре П. Уилямс менависад, эътиборро ҳамчун сарвар сазовор шудан мумкин аст, агар аз худ ҳамон қадар, агар зиёд набошад, чӣ қадар аз дигарон талаб карда шавад. Одамон ба шумо, агар бубинанд, ки шумо бисёр ва исроркорона кор мекунад, мефаҳманд, ки шумо худро аз онҳо боло намедонед, эҳтиром зоҳир мекунад.

Қадами дуум эътимод мебошад. Эътимод одамон ва ташкилотро бо ҳам мепайвандад. Сарвар дар сурате эътимод пайдо мекунад, ки дорои сифатҳои: ғамхорӣ, самимият, боварибахшӣ, эътимоднокӣ, беғаразӣ бошад.

Қадами сеум садоқат аст. Садоқат маънои онро дорад, ки шахстамони дил, чонва хуши худро ба шахси дигар ӯ ташкилот мебахшад.

Қадами чорум ташкили гурӯҳ мебошад. Шахсиятҳо бозии худро бозӣ мекунад - дастаҳо дар чемпионатҳо ғалаба ба даст меоранд. Дар он касе намегӯяд: ин кори ман нест. Бозингарони даста ба ҳамдигар мутобиқ мешаванд, онҳо қаййиштаранд. Концепсияи гурӯҳ якҷанд чузъҳо: муттаҳидӣ, рӯҳияи маънавӣ, ҳамоҳангӣ, ғамхорӣ, ғурур, масъулият барои тамоми дастаро дар бар мегирад.

Қадами панҷум рақобат мебошад. Рақобат барои сарварон ва ташкилотҳо муфид аст. Рақибон иттифоқчиёни мо мебошанд. Рақобат шахсро на танҳо маҷбур мекунад, ки аз рақибон худ беҳтар бошад. Он инчунин ба тағирёбии шахс ба тарафи беҳтар мусоидат мекунад. Рақобат имкон медиҳад, ки манбаъҳои нави неру кашф карда шуда, инсон мақсаднокиро ба даст орад.

Қадами шашумро ғалаба ташкил медиҳад. Дар варзиши касбӣ танҳо барои ғалаба музд медиҳанд. Ғолибон ба бохт ҳатто ба дараҷаи бештар назар ба дӯст доштани ғалаба нафрат доранд. Бохт, таҳлука мисли таъми бад дар даҳон мебошад. Бояд маҳз ҳамин тавр ҳам бошад. Агар бохт барои шумо таҳлука набошад, шахс ҳеҷ гоҳ ғолиб нахоҳад шуд.

Дар варзиши дастаӣ сарварон нақши бузургро мебозанд. Онҳо бо сифатҳои шахсии худ аз дигар аъзои гурӯҳ фарқ мекунад.

Мураббии дастаи занонаи баскетболи Полша Т.Хутсинский баскетболбозонро бо истифода аз тестҳо мавриди санҷиш қарор дода, муайян кард, ки сифатҳои муҳимми сарварони пурсидашуда инҳоро дар бар мегиранд: боварӣ ба худ ва имкониятҳои худ, рад кардани нақши анъанавии зан, истиқлолият, тавсеаи муайян, хоҳиши бартарӣ нисбат ба дигарон, фаъолнокӣ, нерумандӣ дар корҳо. Дар айни замон, ҳардамҳаёли ва яқравии муайяне хузур дорад. Одамони дигар онҳоро ҳамчун шахсони асил, гарчанде ки баъзан экстрентрикие, ки ноумедиро таҳаммул намекунад, қабул мекунад. Онҳо шахсоне мебошанд, ки оқибатҳои рафтори худро, ки дар он нисбат ба худ талаботи баландро пешниҳод мекунад, метавонанд дарк кунанд [8].

Т. Хутсинский як қатор сифатҳои номбар мекунад, ки бояд дар сарвар дар намудҳои бозигарии варзишхузур дошта бошанд. Муҳимтарини онҳо инҳоянд:

- ҳавасмандие, ки бозингарро барои ба даст овардани натиҷаи беҳтарин водор месозад;
- маҳорати зоҳир кардани худ дар гурӯҳе, ки бозингаронаш ўро дарк карда, метавонанд бо ӯ ҳамкорӣ кунанд;
- рӯҳи болида ва муътадил, зоҳир карданичунин хислатҳо, аз қабилӣ ростқавлӣ, боодобӣ, муносибати баробар бо тамоми шарикон дар даста;
- қабули оромонаи хатогиҳои шарикон, донишҷӯи роҳҳои пешгирии онҳо;
- маҳорати пешгирии вазъиятҳои манфӣ дар даста, ки метавонанд ба он таъсири манфӣ расонанд;
- нишон додани завқ дар раванди таълим ва қаноатмандӣ аз нақшаи хуб татбиқшудаи машғулияти тамринӣ;
- рафтори мувофиқ дар вазъиятҳои муноқишавӣ ва боварӣ аз ҷониби варзишгарони дигар;
- ҳамкорӣ бомуваффақият бо мураббӣ, ки ўро мефаҳмад ва дастгирӣ мекунад;
- маҳорати ба зиммаи худ гирифтани масъулиятдар лаҳзаҳои муҳимми бозӣ;
- маҳорати ёфтани қарори беҳтарин дар вақти бозӣ;
- маҳорати пешбини чараҳои тафаккури шарикон ва рақибон бо мақсади тағйир додани вариантҳои амалҳои бозингарӣ;
- доштани маҳорати хуби иҷро ва фоизи баланди натиҷанокии партобҳо;

- маҳорати ташкили амали муштарак дар ҳамла;
- маҳорати ташкили ҳамлаи инфиродӣ;
- маҳорати ба таври муштарак амал кардандар шикаст додани ҳамлаи рақиб;
- маҳорати ташкили мудофиаи инфиродӣ;
- маҳорати банақшагирӣ ва интихоби беҳтарин вариантҳо барои идомаи бозӣ дар ҳамла ва мудофиа, ки ба муваффақияти ниҳой оварда мерасонанд.

Варзишгарон дар мусобикаҳо бо ҳамдигар бевосита бо истифода аз воситаҳои гуногуни иртиботӣ муошират мекунанд.

ВА. Румянтсева муоширати байни гандболбоздухтаронро дар давоми мусобикаҳо мавриди таҳқиқ қарор додааст. Дар ин шароит воситаҳои муоширати шифоҳӣ ва ғайришифоҳӣ истифода мешаванд. Воситаҳои шифоҳӣ аз: нутқ, омезиши нутқ бо қиёфабозӣ, нутқронӣ бо имову ишора, нутқронӣ бо амалҳои муштарак иборат мебошанд. Ба воситаҳои ғайришифоҳӣ амалҳои муштарак, имову ишораҳо, қиёфабозӣ ва таркиби гуногуни онҳо дохил мебошанд. Воситаҳои ғайришифоҳӣ бартарӣ доранд. Онҳоро бозингарон ба ҳисоби миёна дар 65% ва шифоҳиро танҳо дар 35% ҳолатҳо истифода мебаранд.

Аз рӯи хусусияти маълумоти интиқолебанда дар муоширати гандболбоздухтарон мазмуни самтдиҳанда, ҳавасмандкунанда ва арзёбӣ-таъсирнокии мурочиатҳо пешниҳод гардидааст. Маълумоти самтдиҳанда ба объекти муошират дар бораи вазъияти мавҷуда, дар бораи ҷобачогузори шарикон, рақибон, дар бораи ҷойивазкунии рақибон ва шарикон хабар медиҳад. Иттилооти ҳавасмандкунанда ба амалҳои мушаххаси бозии муносиб ба лаҳзаи вазъияти водор мекунад ё амали аллакай оғозшударо тақвият медиҳад. Иттилооти арзёбӣ-таъсирнокии тасдиқ – рад барои ифодаи муносибати шахс ба амалҳои шарикон, рақибон, инчунин амалҳои даста дар мачмуъ истифода мешавад.

Дар муоширати гандболбоздухтарон иттилооти ҳавасмандкунанда бартарӣ дорад. Сипас, аз рӯи басомади истифода иттилооти самтдиҳанда баъдан иттилооти арзёбӣ-таъсирнокӣ қарор гирифтаанд [7].

Муоширати шарикон дар чараёни мусобикаҳо ва дар раванди тамрин дар фаъолият ҷой гирифта, қисми таркибии он буда, баъзан дар натиҷанокии он аҳамияти халқунанда дорад.

Муошират бо рақибон бо хусусиятҳои намуди варзиш муайян мегардад.

А.С. Пуни аз рӯи хусусиятҳои амали муштарак рақибон намудҳои варзише, ки дар онҳо дар байни рақибон алоқаи мустақим вучуд дорад (якҷаҳарбаҳо ва қисми бештари бозихои дастай); намудҳои варзише, ки дар онҳо робитаи мустақим борақиб ҳузур надорад (чаҳишҳо ва партобҳо дар варзиши сабук, чаҳишҳо ба об, варзишвивазнин, гимнастика ва ғайра); ва намудҳои варзишро, ки дар онҳо муборизаи мусобикавӣ дар курсҳои мутавозӣ (дави спринтерӣ, шиноварӣ, варзиши конкитозӣ ва ғайра) гузаронида мешавад, фарқгузори мекунад.

Дар гурӯҳи якуми варзиш, ки дар он муоширатимустақим амалӣ мешавад, фаъолияти муштарак варзишгарон дар ҳамкорӣ бо шарикон ва рақобат бо аъзои дастаи ҳариф бунёд карда мешавад. Аз ин рӯ, ҳамдигарфаҳмӣ байни аъзои даста ва пинҳон кардани нақшаҳои шахсии худ аз рақиб хеле муҳим аст.

Дар амалҳои муоширати «хомӯшона» байни варзишгарони рақобаткунанда ҷанбаи психологӣ муошират пеш аз ҳама бо дарк ва тафсири амалҳо ва намуди зоҳирии ҳариф алоқаманд аст. Маълумоте, ки бо ин роҳ ба даст омадааст, барои кушодани нақшаҳои он, бунёд ва танзими амалҳои шахсии худ муҳим аст. Ҳамин тавр, шамшербозон ҳаракатҳои якдигар, қачравихои бадан, ҳамлаҳо, алаҳусус ҳаракатҳои дасти мусаллаҳ, инчунин хусусиятҳои қад, қомат, дарозии дасту пойҳо, қайишӣ ва кунҷи ҳаракатҳо ва ғайраро хушёрона қабул мекунанд [1].

Зухури чунин ҳислатҳои шахсият, аз қабилӣ ихтилофнокӣ, аз намуди варзиш вобаста мебошад. Ҳангоми чен кардани ихтилофнокӣ ошкор карда шуд, ки дар байни ҳамаи варзишгарони санҷидашуда гимнастҳо ихтилофнокии камтаринро нишон доданд. Ин шояд ба хусусияти фаъолият дар намудҳои бадеии варзиш вобаста бошад, ки дар он ҷо байни рақибон робитаи мустақим вучуд надошта, вазифа аз тасхир намудани доварон ва тамошобинон бо маҳорат ва ҷаззобияти худ иборат мебошад.

Дар намудҳои рекордӣ варзиш низ робитаи мустақим вучуд надорад, аммо вазъият дар ин ҷо то андозае дигар аст. Ин махсусан дар намудҳои варзише, ки мубориза дар курсҳои мутавозӣ сурат мегирад, ба назар мерасад. Рақибон якдигарро мебинанд, нафаси каси дигарро ҳис мекунанд ва барои пеш гузаштан аз ҳамдигар сабӣ мекунанд. Эҳтимол, маҳз аз

ин рӯ варзишгарони варзиши сабук ва шиноварон худро ҳамчун шахсиятҳои ихтилофнок нишон доданд.

Ихтилофнокии бештаринро шамшербозон зоҳир карданд, ки барои намудҳои тамосии варзиш хосаст. Аён аст, ки варзиш дар хислати инсон осори худро мегузорад ва, аз тарафи дигар, одамоне, ки бештар ба рақобат майл доранд, ё намудҳои тамосӣ, ё рекордҳои варзишро бо мубориза дар курсҳои мутавазӣ интиҳоб мекунанд.

Ҳамин тариқ, муошират дар чараёни фаъолияти варзишӣ чунин чундо наҷавандаи он буда, ба чараён ва натиҷанокии фаъолияти мусобикавӣ таъсири мустақим расонида, дар маҷмӯъ дар ҳаёти варзишӣ нақши муҳимме бозад. Дарачаи варзишгар мустақиман аз он вобаста аст, ки муносибати ӯ бо мураббӣ чӣ гуна ташаккул меёбад, ӯ худро дар даста чӣ гуна хис мекунад, ӯ чӣ гуна худро нишон медиҳад, - ҳамчун сарвар ё пайрав, чӣ гуна бо салоҳиятона иттилоотро оид ба рақибон ба даст меорад, нақшаҳои онҳоро кашф карда, нақшаҳои худро пинҳон мекунад. Муоширатнокӣ, ҳамин тариқ, барои варзишгар сифати аз ҷиҳати касбӣ муҳим мебошад. Дар асоси он хосияти мичоз – экстраверсия қарор дорад. Аз ин рӯ, дарварзиши калон экстравертҳо бартарӣ доранд, гарчанде ки баъзе интровертҳо мавҷуданд, вале онҳо маҷбуранд, ки ба гунае хузур надоштани муоширатнокиро ҷуброн кунанд. Муоширатнокӣ аз ҷиҳати касбӣ махсусан барои намоёндагони бозиҳои дастаии варзишӣ муҳим аст. Дар намудҳои инфиродии варзиш, муоширатнокӣ ба варзишгар кумак мекунад, ки дар байни шарикон мақоми баланд дошта, бо рақибон озодтар муошират карда, аз онҳо натарсад ва ҳатто ҳангоми муоширати ғайрирасмӣ ба онҳо фишори психологӣ расонад.

АДАБИЁТ:

1. Богданова Д.Я. Некоторые вопросы психологии общения в спортивной деятельности // Вопросы психологии спорта. – Л.: ГДОИФК, 1975.
2. Кретти Б.Дж. Психология в современном спорте. – М.: ФиС., 1979.
3. Мальчиков А.В. Социально – психологические основы управления спортивной командой. – Смоленск: СГИФК, 1987.
4. Николаев А.Н. Психология тренера в детско - юношеском спорте. – СПб.: СПб ГАППО, 2004.
5. Параносич В., Лазаревич Л. Психодинамика спортивной группы.- М.: ФиС, 1977.
6. Парыгин Б.Д. Основы социально – психологической теории. – М.: Мысль, 1971.
7. Румянцева В.И. К вопросу об общении игроков гандбольных команд // вопросы психологической подготовки к соревнованиям в спорте.- Л.: ГДОИФК, 1972.
8. Худинский Т. Тренировка женщин – баскетболистов. – СПб.: СПб ГАФК, 2004.

ХУСУСИЯТҲОИ ИРТИБОТИИ ФАЪОЛИЯТИ ВАРЗИШГАР

Дар мақола мавзӯи хусусиятҳои иртиботии фаъолияти варзишгар мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Муаллиф мафҳумҳои асосии марбут ба иртиботро баррасӣ карда, таъкид намудааст, ки, масалан, муошират раванди барқарор ва рушди робитаҳои байни одамон, ки бо талабот ба фаъолияти муштарақ ба вучуд омадааст, мубодилаи иттилоот, таҳияи стратегияи ягонаи фаъолияти муштарақ, дарк ва фаҳмидани шахси дигар махсуб меёбад. Дар мақола натиҷаҳои пурсиши варзишгарон дар бораи се чунин муносибат бо мураббӣ - гностикӣ, эҳсосотӣ ва рафторӣ оварда шуда, мавриди таҳлилу арзёбӣ қарор гирифтаанд. Қайд карда мешавад, ки варзишгарони ҷинси гуногун ба арзёбии муносибатҳои тарафайни худ бо мураббӣ муносибатҳои гуногун доранд. Дар мақола инчунин сифатҳои сарварони корӣ ва эҳсосотӣ дар байни аъзои гурӯҳи варзишгарон дода шудаанд. Хулоса карда мешавад, ки муошират дар чараёни фаъолияти варзишӣ чунин чундо наҷавандаи он буда, ба чараён ва натиҷанокии фаъолияти мусобикавӣ таъсири мустақим расонида, дар маҷмӯъ дар ҳаёти варзишӣ нақши муҳим мебозад.

Калидвожаҳо: хусусиятҳои иртиботӣ, фаъолияти варзишгар, муошират, роҳбари расмӣ, фаъолияти муштарақ, муассисаи таҳсилот, сарвар, ҳавасмандӣ, шахсияти мураббӣ, рақибон.

КОММУНИКАЦИОННЫЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СПОРТСМЕНА

В статье исследуются коммуникационные особенности деятельности спортсмена. Автор рассматривает основные понятия, связанные с коммуникацией, и подчеркивает, что, например, общение - это процесс установления и развития отношений между людьми, который требует взаимодействия, обмена информацией, выработки общей стратегии взаимодействия, восприятия и понимания другого человека. В статье представлены результаты опроса спортсменов по трем компонентам взаимоотношений с тренерами - гностическому, эмоциональному и поведенческому,

которые проанализированы и оценены. Отмечается, что спортсмены разного пола по-разному оценивают свои отношения с тренером. В статье также раскрываются качества делового и эмоционального лидера среди членов группы спортсменов. Сделан вывод о том, что общение во время занятий спортом является его неотъемлемой частью, оказывает непосредственное влияние на ход и эффективность соревновательной деятельности и играет важную роль в спортивной жизни в целом.

Ключевые слова: коммуникативные особенности, деятельность спортсмена, общение, официальный руководитель, взаимодействие, учебное заведение, лидер, мотивация, личность тренера, соперники.

Маълумот дар бораи муаллиф: Сафаров Ш.А. - д.и.п., профессор, ректори Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С.Раҳимов. ш. Душанбе, Лучоб 53. тел: 909201449

Восиев Қаршибой – муаллими калони кафедраи назария ва методикаи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С.Раҳимов. г. Душанбе, Лучоб 53. E-mail: shoha5555@imbox.ru тел: 907484749

Сведения об авторах: Сафаров Ш.А. - д.п.н., профессор, ректор ТИФК имени С.Рахимова г. Душанбе Лучоб 53 тел: 909201449

Восиев Қаршибой - старший преп. кафедри теория и методика физ.кул. и спорта г. Душанбе Лучоб 53 E-mail: shoha5555@imbox.ru тел: 907484749

Information about authors: Safarov Sh.A. - Ph.D., professor, rector of TIFK named after S. Rakhimov, Dushanbe Luchob 53 tel: 909201449

Vosiev Karshiboy - senior lecturer. raffedri theory and methods of fiz.kul. and sports Dushanbe Luchob 53 E-mail: shoha5555@imbox.ru tel: 907484749

ҶУМЪАХОНИ А. САФАРОВ Ш.

МОҲИЯТ ВА МУҲТАВОИ ПЕДАГОГИКАИ ТАНДУРУСТӢ

Вазифаи хифз ва мустаҳкам намудани саломатии таълимгирандагон дар фаъолияти омӯзгорон мавқеи махсусро ишғол менамояд, зеро ниғаҳдории саломатии ҷисмонӣ ва рӯҳию равонӣ вазифаи аввалиндараҷаи ҳар як муассисаи таълимӣ мебошад.

Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суханронии худ таъаввулотӣ чиддиро, ки дар ҷомеаи рӯӣ медиҳанд, таъкид карда, чунин зикр намуда буд: «Оид ба тарбияи насли наврас сухан карда, набояд фаромӯш кард, ки онҳо бояд дар мактабхона таҳсил кунанд, ки бо таҷҳизоти муосир мучаххаз, аз ҷумла, компютерҳо таъмин карда шудаанд» [4].

Ҷуноне муҳаққиқи тоҷик Ф.Ш.Партовов зикр мекунад, ҳолати муосири ҷомеа, иқтисод, экология ва тандурустӣ мусбат таъсир мерасонад ва вобаста ба ин шумораи муҳассилине меафзояд, ки ба онҳо кумаки махсуси тиббӣ зарур аст, ҳамчунин раванди таълимие, ки тандурустиро ба эътибор мегирад» [3, с.3].

Ба андешаи мо, вазифаи ниғаҳдорӣ ва таҳкими саломатии муҳассилин дар муассисаи таҳсилотӣ аз он сабаб аҳамияти асосӣ дорад, ки дар он муҳассилини дорои имконот ва қобилиятҳои гуногун, аз ниғаҳи саломатӣ таҳсил мекунанд. Ин ҳулоса, албатта, ба ҳар як муассисаи таҳсилотӣ, инчунин ба муассисаҳои таълими иловагӣ дахл дорад.

Дар «Барномаи миллии ташаккули тарзи ҳаёти солим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020» вобаста ба тарзи ҳаёти солим чунин гуфта шудааст: «Ташаккули тарзи ҳаёти солим - масоили маҷмӯе, ки муносибатҳои маҷмӯиро ба таҳқиқи тарзи ҳаёт, ва саломатии аҳоли, инчунин тавачҷӯҳи қормандони тиб, омӯзгорон, равоншиносон (психологҳо) ва педагогҳоро талаб намуда, аз хусусиятҳои муҳити макроиҷтимоии инсон, фаъолнокии меҳнатӣ, иҷтимоӣ ва профилактикии ӯ вобастагӣ дорад» [2, с.1].

Муҳаққиқи тоҷик Ш.А.Сафаров зикр кардааст, ки «Муносибати муҳассил нисбати худ, нисбати рушди ҷисмонии худ тавассути муҳити наздики худ муайян карда мешавад, биноан, шахсияти омӯзгор як ҷузъи муайянкунанда дар ташаккули муқаррароти ба тарзи ҳаёти солим ва рушди талаботи анғезавӣ маҳз аз сини хурди мактабхонаи мебошад» [7, с.4].

Аз нуқтаи назари мо соҳаи донишҷоеро, ки раванди аз тарафи муассисаҳои таълимӣ татбиқ намудани вазифаи ниғаҳдорӣ ва мустаҳкам намудани саломатии муҳассилинро тавсиф менамояд, бодикқат рушд додан лозим аст.

Самти ояндадори рушди маориф дар айни замон рушди низоми маорифи солимгардонӣ мебошад. Барои рафъи зиддиятҳои муайянкарда зарур мешуморем, ки чунин як соҳаи дониш, ба монанди педагогикаи тандурустӣ омӯхта шавад.

Педагогикаи ҳифзи тандурустӣ ҷойгузин ба чунин низомҳо ва самтҳои педагогӣ, монанди педагогикаи ҳамкорӣ, педагогикаи гуманистӣ, педагогикаи ба шахсият нигаронидашуда нест. Чизи асосие, ки он фарқ мекунад, афзалияти татбиқи функсияи ҳифзи саломатии иштирокчиёни раванди таълим мебошад.

Дар робита ба технологияи педагогӣ, вазифаҳои педагогӣ ва вазъияти педагогӣ дар вазъи ҳолати низоми маориф ва таҳсилот мулоҳиза ронда, муҳаққиқони варзидаи тоҷик Ф.Шарифзода ва А.М.Миралиев чунин изҳори назар кардаанд: «Технологияи педагогӣ низоми тадриҷии ҳамкориҳои муштараки омӯзгорон ва тартбиягирандагон мебошад, ки бо истифодаи ин ё он маҷмӯи усули тарбия ва таълим алоқаманд аст ва бо мақсади ҳалли вазифаҳои педагогӣ дар раванди педагогӣ амалӣ мегардад. Сохтори раванди педагогӣ ҷузъиёти зеринро дар бар мегирад: 1.мақсаднок (вазифа ва мақсадҳои тактикӣ ва стратегӣ); 2.муҳтавоӣ (маҷмуи малака, маҳорат, донишҳои омӯхташаванда, муносибатҳо, ҷиҳатҳои арзишманд, таҷрибаи фаъолияти педагогӣ); 3.фаъолиятӣ (шеваҳо ва усулҳои азхудкунии мӯхтаво); 4.самаранокӣ (натичаҳои бадастомада); 5.захиравӣ (шароити амалишавӣ ва таъмини самаранокии равандҳои педагогӣ)» (10, с.36-37).

Ба фикри мо, педагогикаи ҳифзи саломатӣ, пеш аз ҳама, бояд ба ғояҳои инсондустӣ ва мувофиқати табиат асос ёбад.

Фарқи асосии байни педагогикаи тандурустӣ аз дигар илмҳо ва соҳаҳои илм, ки масъалаҳои ҳифзи саломатиро ҳал чунин аст;

1.Педагогикаи тандурустӣ соҳаи донишест, ки раванди аз ҷониби муассисаҳои таълимӣ амалӣ намудани вазифаи ҳифз ва мустаҳкам намудани саломатии таълимгиронро тавсиф мекунад. Ба ғояҳои педагогикаи тандурустӣ пайравӣ намуда, барои нигоҳ доштан ва мустаҳкам намудани саломатии таълимгирон аз имконоти ҳуди илми педагогика ва фаъолияти муаллимон истифода бурдан зарур аст.

2.Педагогикаи тандурустӣ бо гигиенаи мактаб, психологияи тарбия, психологияи иҷтимоӣ, психологияи рушд, валеопедагогика алоқаманд аст. Дар вақти тартиб додани дастгоҳи методӣ мо ба баъзе усули истифодабарии ин илмҳо ва соҳаҳои илм эътибор додем.

3.Танҳо педагогикаи ҳифзи саломатӣ бо назардошти масъалаи ҳифзи саломатии кӯдакон дар раванди таълиму тарбияи онҳо қодир аст, ки ба фаъолияти омӯзгорон, мазмун ва ташкили раванди таълим таъсири кулӣ расонад.

4.Усули асосӣ: педагогӣ, психологӣ, иҷтимоӣю психологӣ, гигиенӣ. 5.Муносибати пешбаранда қоршиносӣ-функционалӣ мебошад (он дар фасли дахлдори дастур муфассал шарҳ дода шудааст).

6.Педагогикаи нигоҳдории тандурустӣ, ки ҷараёни амалӣ намудани муассисаҳои таълимии вазифаи ҳифз ва мустаҳкам намудани саломатии муҳассилинро тавсиф мекунад, дар баробари ин нишон медиҳад, ки чи тавр ба назар гирифтани оптималӣ, захира ва маҳдудияти қобилиятҳои маърифатии шахс.

Мақсади асосии педагогикаи ҳифзи саломатӣ нигоҳ доштани саломатии таълимгирон дар раванди таълиму тарбияи онҳо ва аз ин рӯ, таъмини ҳар як хатмкунандаи муассисаи таҳсилотӣ бо чунин сатҳи солимӣ, ки ба ӯ имкон медиҳад нақшаҳои зиндагии худро амалӣ созад эҳтиёҷоту талаботи худро қонеъ кунад, мебошад.

Педагогикаи ҳифзи саломатӣ дар ҳар як донишомӯз ташаккул додани қобилият ва малакаи тарзи ҳаёти солим, ҳамчунин тарбияи маданияти солимро низ пешбинӣ мекунад. Педагогикаи ҳифзи саломатӣ соҳаи донишест, ки ҷараёни амалӣ намудани муассисаҳои таълимии вазифаи ҳифз ва мустаҳкам намудани саломатии муҳассилинро тавсиф мекунад, бояд принципҳо, шаклҳо, равишҳо, мазмун, шакл ва усулҳои мушаххаси таълими педагогиро таҳия намояд ва таъсиррасонӣ, ки ба оптимизатсияи равандҳои таълиму тарбияи муҳассилин бо мақсади нигоҳдорӣ ва таҳкими саломатии онҳо нигаронида шудаанд.

Қоидаҳои педагогикаи ҳифзи саломатӣ ва асосҳои назариявии педагогикаи ҳифзи саломатӣ қонуниятҳо, принципҳо, равишу, усулро дар бар мегиранд. Қонунҳои илмӣ пеш аз ҳама алоқаҳои мебошанд, ки дар раванди таълиму тарбияи таълимгирандагон дар муассисаҳои таълимӣ ба миён меоянд ва усули ташкили ин равандҳоро муайян мекунанд. Намунаҳои, ки дар воқеият мавҷуданд, метавонанд аз мундариҷаи он намунаҳои, ки дар илм тасдиқ шудаанд, фарқ кунанд. Вақте ки сухан дар бораи намунаҳои педагогикаи ҳифзи саломатӣ меравад, онҳо инъикоси тамоилҳои ташаккул ва фаъолияти низоми фаъолияти ҳифзи саломатӣ дар муассисаҳои таълимӣ мебошанд.

Дар рафти таҳқиқоти мо ҳангоми муайян кардани робитаҳои мушаххасу мунтазами раванди фаъолияти ҳифзи саломатӣ муносибатҳои аёнтарин, устувор ва такроршаванда, ки раванди таҳқиқшавандаро тавсиф мекунад, қайд карда шуданд.

Иҷрои вазифаи нигоҳдорӣ ва таҳкими саломатии таълимгирандагон аз ҷониби муассисаҳои таълимӣ бо як қатор қонунҳо муайян карда мешаванд, ки онҳо ҳамчун зухуроти махсуси қонунҳои умумии педагогӣ амал мекунад.

Қонуни якум вобастагии байни равандҳои таълиму тарбия ва ҳифзи саломатиرو инъикос мекунад. Самаранокии раванди таълиму тарбия ба дараҷаи солимии муҳассилин вобаста буда, дар айни замон робитаи баръакс ба амал меояд. Ташкили раванди нигоҳдории тандурустӣ назар ба таълиму тарбияи дертар ба муҳассилини бемор ҳамеша осонтар аст. Ин мунтазамӣ имкон медиҳад, ки мувофиқати ҳаҷми ахбор ва сарборӣ, инчунин усули таълиму тарбия ба мақсади ҳифзи саломатии муҳассилин наврасон ба назар гирифта шавад.

Қонуни дуюм: мо дар байни мавҷудияти ҷузъи ҳифзи саломатӣ дар мазмуни барнома ва ҳолати саломатии муҳассилин робитаи назаррасро муқаррар кардем. Дар барнома ё технология ҷузъҳои ҳифзи саломатӣ ҳар қадар бештар ифода карда шаванд, ҳамон қадар сатҳи саломатии кӯдакон баланд мешавад, эҳтимолияти беморшавиашон ҳамон қадар кам мешавад.

Қонуни сеюм: вобастагии самаранокии раванди ҳифзи саломатии донишҷӯён ба иштироки муассисаҳои гуногуни иҷтимоӣ ва мутахассисони гуногун дар он.

Таҳияи механизмҳои ҳамкориҳои мутақобила ва мазмуни фаъолияти мутахассисон ба баланд шудани самаранокии татбиқи вазифаҳои нигоҳдорӣ ва таҳкими саломатии муҳассилин аз ҷониби муассисаҳои таълимӣ мусоидат мекунад.

Қонуни чорум: маълумоте, ки дар натиҷаи таҳлили дарсу машғулият ба даст омадааст, дараҷаи солимии нигоҳдории дарсу машғулият нишондиҳандаи салоҳияти тиббию психологӣ омӯзгор, ислоҳкунандаи амали педагогӣ, ислоҳкунандаи фаъолияти роҳбарикунанда мебошад.

Дастуру муқаррарот оид ба ташкили фаъолияти солимгардонии муассисаи таълимӣ ва иҷрои вазифаи ҳифзи саломатӣ аз ҷониби он. Татбиқи вазифаи нигоҳдорӣ ва таҳкими саломатӣ аз ҷониби муассисаҳои таълимӣ дар сурате муваффақона хоҳад буд, ки маҷмӯи талабот дар принсипҳои педагогикаи ҳифзи саломатӣ инъикос ёфта бошанд.

Принсипҳои педагогикаи ҳифзи саломатӣ. Намунаҳои ошкоршуда ба асоснок шудани принсипҳои асосии педагогикаи ҳифзи саломатӣ мусоидат карданд.

Тавре ки натиҷаҳои таҳқиқот нишон доданд, иҷрои қатъии ин талабот ба татбиқи ғояҳои педагогикаи ҳифзи саломатӣ дар фаъолияти муассисаҳои таълимӣ мусоидат мекунад.

Ҳар як илм ва соҳаи он ва самти дахлдори фаъолият дар рушди худ қоидаҳои асосии ибтидоиро, ки аз қонунҳои муқаррарнамудаи илм бармеоянд, ба роҳбарӣ мегиранд. Ҳар як принсип тавассути қоидаҳои муайян амалӣ карда мешавад.

Принсипҳои педагогикаи ҳифзи саломатӣ талаботи асосие мебошанд, ки бояд ба мазмун, шакл ва усули фаъолияти ҳифз ва мустаҳкам намудани саломатӣ дар муассисаҳои таълимӣ гузошта шаванд.

Фаъолияти педагогии солимгардон бояд ба принсипҳои муайяне, ки ба он хосанд, асос ёбад, ки бо ҳамаи қисмҳои раванди педагогӣ (мақсаднок, ангезанда, пурмазмун, оперативӣ, таҳлилӣ ва самарабахш) алоқаманданд.

Принсипҳоро мо ҳамчун талаботи ибтидоӣ, муқаррароти асосие мешуморем, ки мундариҷа, усул, воситаҳо, шаклҳои фаъолияти ҳифзи саломатӣ дар муассисаҳои таълимӣ аз рӯйи онҳо сохта мешаванд.

1.Принсипи инфиродигардонии сарбории муҳассилин, ки мазмуни он чунин аст: барои нигоҳ доштани саломатии кӯдак дар чараёни таълиму тарбия муаллим бояд ба шахси мушаххас, ба таълимгирандаи мушаххаси дорои таҳсилот таваҷҷуҳ намояд, хусусиятҳои ҷисмонӣ ва равонии ӯ, эҳтиётот, қобилият, шавқу ҳавас, самтҳои арзишӣ. Ин принсип ба ғояҳои гуманизм ва мувофиқат ба табиат асос ёфтааст. Шартҳои татбиқи ин принсип инҳоянд: омӯзиши вазъи саломатии ҳар як муҳассили мушаххас; омӯзиши ниёзҳо ва самтҳои арзишҳои муҳассил (аз ҷумла муносибати ӯ ба саломатӣ); омӯзиши омилҳои хавфи беморӣ барои ҳар як таълимгирандаи мушаххас; фароҳам овардани шароити мусоид барои раванди таълим, ки на танҳо ба талаботи қоидаҳо ва меъёрҳои санитарӣ, балки ба хусусиятҳои фардии таълимгиранда, фароҳам овардани фазои мусоиди равонӣ, заминаи эҳсосии

ҳамкории субъектҳои муҳассил ва калонсолон; кори ҷамъиятию педагогӣ оид ба рафъи таъсири омилҳои номусоиди дар раванди таҳқиқот муайяншуда. 2.Принсипи масъулияти салоҳиятноки сатҳи омодагии омӯзгоронро ба татбиқи вазифаи нигоҳдорӣ ва таҳкими саломатии муҳассилин муайян мекунад. Шартҳои татбиқи принцип: омӯзгорон дониши нишондиҳандаҳои саломатии муҳассилинро назорат мекунанд; аз худ кардани методикаи тафтиши раванди таълим аз нуқтаи назари таъсири он ба саломатии муҳассилин; донишҷӯён хусусиятҳои фардии донишҷӯён; доштани технологияҳои ҳифзи саломатӣ ва усули ташаккули муносибати арзишманд ба саломатӣ дар байни муҳассилин ва волидонии онҳо.

3.Принсипи фасилитаторӣ қобилияти омӯзгорро дар назар дорад, ки аз воситаю усули педагогӣ мувофиқтарин чи аз рӯйи мувофиқат ба мазмуни фан, маълумот ва чи аз рӯйи мувофиқат ба сатҳи омодагӣ интихоб намояд.

Ғузашта аз ин, ин принцип маҳдудияти амали педагогиро муайян мекунад. Таъсири омӯзгор ба ташаккули дониш, малака ва маҳорат дар кӯдак бо хусусиятҳои физиологии ӯ, саломатии ӯ маҳдуд мешавад. Нишондиҳандаҳои рушди ҷисмонӣ, бемориҳои муҳассилин, нишондиҳандаҳои физиометрӣ (набз, фишори хун), танзимкунанда ва ислоҳкунандаи амали педагогии муаллим мебошанд.

Шартҳои татбиқи принцип: аз ҷониби омӯзгор аз худ намудани методикаи экспертизаи технологияҳо, нақшаҳо ва барномаҳои таълимӣ; қобилияти таҳлили дарсу машғулият аз нуқтаи назари таъсири он ба саломатӣ; донишҷӯён хусусиятҳои фардии донишҷӯён; назорати саломатӣ ва рушди ҷисмонии муҳассилин.

4.Принсипи ҳамгироӣ, аз як тараф, ҳамкории муассисаҳои гуногунро, ки нигоҳдорӣ ва таҳкими саломатии муҳассилинро дар муассисаи таълимӣ таъмин менамоянд, муайян намуда, аз тарафи дигар, маҷмӯи самтҳои фаъолияти муассисаи таълимиро муайян менамояд. Шартҳои татбиқи ин принцип инҳоянд: истифодаи имконоти муассисаи мушаххас дар фаъолияти ҳифзи саломатӣ; муносибати маҷмӯӣ ба ташкили чорабиниҳои ҳифзи саломатӣ; муколамаи мутақобилаи субъектҳои раванди ҳифзи саломатӣ хангоми ҳалли вазифаҳои умумӣ ва мушаххас; фарогирии субъективии муҳассилин ба ташкили раванди ҳифзи саломатӣ; афзалияти самти умумии фаъолият оид ба ҳифз ва таҳкими саломатии муҳассилин, аз ҷумла, ташаккули ҳатмии муносибати онҳо ба тарзи ҳаёти солим; маҷмӯи тадбирҳои умумие, ки ба ҳифзи саломатии ҳамаи кӯдакон нигаронида шудаанд, бо маҷмӯи чорабиниҳо, ки ба ташкили кор бо муҳассилини бемор ё таълимгирандагонии зерӣ хатар нигаронида шудаанд; ташхис ва муайян кардани муҳассилини дорои нуқсонҳои саломатӣ, ташаккули таълимгирони зерӣ хатар; афзалияти чорабиниҳои умумии профилактикӣ дар муҳассилин.

5.Принсипи субъективӣ. Бо афзоиши худшиносӣ худӣ таълимгиранда бояд саломатии худро нигоҳ дорад, принципҳои тарзи ҳаёти солимро риоя кунад, саломатии худро мустаҳкам кунад, тарбияи ҷисмонӣ, риояи речаи ҳаррӯза ва ғайраро омӯзад.

Шартҳо: фароҳам овардани муҳити солимгардонӣ дар муассисаи таълимӣ; маълумот додани муҳассилин оид ба саломатӣ ва омилҳои ташаккулдиҳандаи он, ҷанбаҳои тарзи ҳаёти солим.

6.Принсипи тағйирпазирии мазмуни фаъолияти ҳифзи саломатӣ дар он ифода меёбад, ки бо нигоҳдорӣ ва мустаҳкам намудани вазъи саломатии муҳассилин бояд муассисаҳои гуногун дар сатҳҳои гуногун, вобаста ба шароити мавҷуда, аз рӯйи он машғул шаванд.

Шароити татбиқи принцип: омӯзиши омилҳои, ки ба афзоиши беморшавии муҳассилин мусоидат мекунанд; омӯзиши тадбирҳо ва омилҳои, ки ба саломатии муҳассилин таъсири судманд мерасонанд ва таъсири омилҳои номатлубро безарар мегардонанд; таҳияи тавсияҳо оид ба мудирияти саломатии муҳассилин дар сатҳҳои гуногун, аз ҷумла, дар муассисаи таълимӣ; омӯзиши раванди педагогӣ, кор карда баромадани усуле, ки имконият медиҳанд, таъсири раванди педагогӣ, технологияи нави педагогӣ ба саломатии муҳассилин таҳлил карда шаванд.

Мантқиқии чараёни ташаккули фарҳанги тандурустии донишҷӯён дар таълим бо ҳадаф муайян карда мешавад, ки он аз ташаккули шахсе иборат аст, ки идеали тандурустӣ (варианти ҳозиразамони калокагатия) ва ҳамчунин сохтори зухуроти «фарҳанги тандурустӣ»-ро фаро мегирад, ки аз ҳафт зерном иборат аст: ғояҳои умумӣ дар бораи тандурустӣ; усули гирифтани донишҳои солим дар чараёни таълим; тамоюли арзёбии омӯзгор ба тарзи ҳаёти солим ва дарки тандурустӣ ҳамчун манбаи рушди касбӣ ва шахсӣ; меъёрҳо ва қоидаҳои рафтори солимро бояд устод аз худ кунад ва ба донишҷӯён паҳн кунад; тарғиби тандурустӣ ҳамчун ҳадафи рушди касбӣ ва шахсӣ; василаи фаъолияти тандурустии

педагогӣ, ки тағйири сифатии шахсиятро мувофиқи идеали огоҳона интихобшуда пешбинӣ мекунад; амсилаҳои рафтори тандурустӣ дар ҳолатҳои оддӣ интихоб; қобилияти инъикоси худро, ки он аз таҳлил ва собит кардани фаъолияти касбии худ аз нуктаи назари тандурустӣ иборат аст.

Ҳангоми идоракунии тайёрии касбӣ бояд ба чор сатҳи ташаккули фарҳанги неқӯаҳволии донишҷӯ роҳнамоӣ кард: бепарвоӣ (тамоюли ба тандурустӣ нигаронидашуда заиф аст, барои фаъолияти касбии ояндаи омӯзгор аҳамият надорад); асосӣ (донишҷӯ дорои дониши табиӣ ва педагогии марбут ба соҳаи тандурустӣ, дарки унсурҳои асосии фарҳанги тандурустӣ мебошад, аммо муносибати солим ба тандурустӣ ҳамчун соҳаи истифодаи саъйи касбии худ вучуд надорад); прогрессивӣ (дохиликунонии донишҷӯи педагогии солим, қабули идеали солим ҳамчун роҳнамо ва фаъолияти касбӣ ва стратегияи ҳаёти шахсӣ); эҷодӣ (қобилияти донишҷӯ барои инъикос намудани таълими касбӣ ва таҷрибаҳои ҳаёти ӯ аз нуктаи назари идеалии солимӣ).

Дар ҳар як сатҳ динамикаи раванд бо шароити гуногуни (тағйирёбандаи) дохилӣ вобаста аст. Омили инвариантӣ (дар ҳама гуна сатҳҳои ташаккулёбанда) дар ташаккули фарҳанги тандурустии донишҷӯ омили хоҳиши қабул кардани идеали солим мебошад, ки он на танҳо парадигмаи таълими тиббиро муқаррар мекунад, балки донишҷӯёро барои татбиқи ин меъёр дар фаъолияти касбӣ ва омӯзгорӣ таъмин мекунад. Шарти инвариантӣ барои ташаккули фарҳанги тандурустӣ дар донишҷӯ ин ҳамгироии дониш дар бораи образи солим ва гигиена, дар бораи шахс ҳамчун мавҷудияти биоичтимоӣ ва фарҳангӣ дар низом, истифодаи технологияҳои лоиҳавӣ ва таҳқиқоти илмӣ дар раванди таълими донишгоҳ, тамаркуз ба арзишҳои тандурустӣ, ҳавасмандгардонии вазъиятҳои мушкilot, ки имкон медиҳанд ба оянда нигарем.

АДАБИЁТ:

1. Байзоев, А. Таҳсилоти фарогир: раҳёфти маҷмӯӣ ба ҳалли мушкilot дар заминаи таҷрибаи пешқадам/А. Байзоев [Матн]. - Душанбе: Донишварон, 2017. - 150с.
2. Барномаи миллии ташаккули тарзи ҳаёти солим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020. - Душанбе, 2011.
3. Партово, Ф. Педагогические условия формирования основ здорового образа жизни у воспитанников интерната: дисс. на соискание учёной степени канд. пед. наук/Ф. Партово. - Д., 2010. - 175с.
4. Раҳмон, Э. Суханронӣ ба муносибати Рӯзи дониш дар Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон/Э. Раҳмон. - Душанбе, 01.09.2018.
5. Раҳмонов, Э. Ш. Тоҷикон дар оинаи таърих. Китоби 1. Аз Ориён то Сомониён/Э. Ш. Раҳмон [Матн]. - Лондон, 2001-221с.
6. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии/С. Л. Рубинштейн//Акад. пед. наук СССР. - М.: Педагогика, 1989. - 521с.
7. Сафаров, Ш. А. Педагогические основы формирования здорового образа жизни младших школьников средствами таджикских национальных подвижных игр. АҚД/Ш. А. Сафаров. Душанбе, 2002
8. Смирнов, Н. К. Задачи валеологии в контексте проблем общества и системы образования/Н. К. Смирнов//Материалы первой Всероссийской научно-практической конференции «Актуальные проблемы валеологии в образовании» (Москва, 20-22 февр. 1997 г.). М., 1997. - С. 16-24.
9. Шарипова, Д. Д. Реализация здоровьесберегающих технологий в вузе - важная составляющая часть модернизации образования/Д. Д. Шарипова, А. Мусурманова, Г. А. Шахмурова, С. И. Каримова // Педагогика и современность. - 2013. - № 2. - С. 125-128.
10. Шарифзода, Ф. Мирализода, А. М. Педагогикаи умумӣ ва касбӣ/Ф. Шарифзода, А. М. Миралиев. - Душанбе: «Ирфон», 2012. - 560с.
11. Шарифов, Ҷ. Ш. Модели мутахассиси оянда/Ҷ. Ш. Шарифов. - Д.: «Педагог», 18.01.2002.
12. Шарифов, Ҷ. Ш. Татбиқи методҳои фаъоли таълим/Ҷ. Ш. Шарифов. - Донишгоҳи давлатии Қурғонтеппа ба номи Носири Хусрав. - «Шафақ», 2003. - С. 1-2.

МОҲИЯТ ВА МУҲТАВОИ ПЕДАГОГИКАИ ТАНДУРУСТӢ

Дар мақола масъалаҳои вобаста ба моҳият ва муҳтавои педагогика ва ҳифзу тақвияти тандурустӣ баррасӣ шудаанд. Ба андешаи муаллиф, вазифаи ҳифз ва мустаҳкам намудани саломатии таълимгирандагон дар фаъолияти омӯзгорон мавқеи махсусро ишғол менамояд, зеро ниғаҳдорӣ саломатии ҷисмонӣ ва руҳию равонӣ вазифаи аввалиндараҷаи ҳар як муассисаи таълимӣ мебошад. Самти ояндадори рушди маориф дар айни замон рушди низоми маорифи солимгардонӣ мебошад. Барои рафъи зиддиятҳои муайянкарда зарур мешуморем, ки чунин як соҳаи дониш, ба монанди

педагогикаи тандурустӣ омӯхта шавад. Муаллиф таъйид мекунад, ки мантиқияти чараёни ташаккули фарҳанги тандурустии донишҷӯён дар таълим бо ҳадаф муайян карда мешавад, ки он аз ташаккули шахсе иборат аст, ки идеали тандурустӣ (варианти ҳозиразамони калокагатия) ва ҳамчунин сохтори зухуроти «фарҳанги тандурустӣ»-ро фаро мегирад, ки аз ҳафт зернизом иборат аст: ғояҳои умумӣ дар бораи тандурустӣ; усули гирифтани донишҳои солим дар чараёни таълим; тамоюли арзёбии омӯзгор ба тарзи ҳаёти солим ва дарки тандурустӣ ҳамчун манбаи рушди касбӣ ва шахсӣ; меъёрҳо ва қоидаҳои рафтори солимро бояд устод аз худ кунад ва ба донишҷӯён паҳн кунад; тарғиби тандурустӣ ҳамчун ҳадафи рушди касбӣ ва шахсӣ; василаи фаъолияти тандурустии педагогӣ, ки тағйири сифатии шахсиятро мувофиқи идеали огоҳона интихобшуда пешбинӣ мекунад; амсилаҳои рафтори тандурустӣ дар ҳолатҳои оддии интихоб; қобилияти инъикоси худро, ки он аз таҳлил ва собит кардани фаъолияти касбии худ аз нуқтаи назари тандурустӣ иборат аст.

Калидвожаҳо: моҳият, муҳтаво, педагогикаи тандурустӣ, муҳассилин, самти ояндадор, рушди низом, фарҳанги тандурустӣ, идеали тандурустӣ, арзёбии омӯзгор, дарки тандурустӣ, зернизом, фаъолияти тандурустӣ, нигоҳдори тандурустии ҷисмонӣ ва равонӣ.

СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ ПЕДАГОГИКИ ЗДОРОВЬЯ

В статье рассматриваются вопросы, связанные с сущностью и содержанием педагогики, связанной с охраной и укреплением здоровья. По мнению автора, задача защиты и укрепления здоровья обучающихся занимает особое место в деятельности учителей, поскольку поддержание физического и психического здоровья является приоритетной задачей любого образовательного учреждения. Будущим направлением развития образования в настоящее время является развитие системы санитарного просвещения. Для преодоления выявленных противоречий считаем необходимым изучение такой области знаний, как педагогика здоровья. Автор утверждает, что логика процесса формирования культуры здоровья обучающихся в образовании определяется целью - формированием личности, имеющей идеал здоровья (современный вариант калокагатии), а также структурой «культура здоровья» состоит из семи подсистем: общие представления о здоровье; методы получения обоснованных знаний в процессе обучения; склонность учителей оценивать здоровый образ жизни и воспринимать здоровье как источник профессионального и личностного развития; нормы и правила здорового поведения должны быть усвоены учителем и распространены среди обучающихся; укрепление здоровья как цель профессионального и личностного развития; средство педагогической оздоровительной деятельности, обеспечивающее качественное изменение личности в соответствии с идеально выбранным сознательно; поведенческие факторы здоровья в простых случаях выбора; способность размышлять о себе, которая заключается в анализе и подтверждении своей профессиональной деятельности с точки зрения здоровья.

Ключевые слова: сущность, содержание, педагогика здоровья, обучающиеся, направление будущего, развитие системы, культура здоровья, идеалы здоровья, оценка учителей, восприятие здоровья, подсистема, оздоровительная деятельность, физическое и психическое здоровье.

THE ESSENCE AND CONTENT OF HEALTH PEDAGOGY

The article discusses issues related to the essence and content of pedagogy related to the protection and promotion of health. According to the author, the task of protecting and strengthening the health of students occupies a special place in the activities of teachers, since maintaining physical and mental health is a priority task of any educational institution. The future direction of the development of education at the present time is the development of the health education system. To overcome the revealed contradictions, we consider it necessary to study such an area of knowledge as health pedagogy. The author argues that the logic of the process of forming a health culture of students in education is determined by the goal - the formation of a personality with the ideal of health (modern version of kalokagatia), as well as by the structure of "health culture" consists of seven subsystems: general ideas about health; methods of obtaining grounded knowledge in the learning process; the tendency of teachers to evaluate a healthy lifestyle and perceive health as a source of professional and personal development; norms and rules of healthy behavior should be learned by the teacher and disseminated among students; health promotion as a goal of professional and personal development; a means of pedagogical health-improving activity, providing a qualitative change in personality in accordance with the ideally chosen consciously; behavioral health factors in simple cases of choice; the ability to reflect on oneself, which consists in analyzing and confirming one's professional activity from the point of view of health.

Key words: essence, content, health pedagogy, students, direction of the future, system development, health culture, health ideals, teachers' assessment, health perception, subsystem, health-improving activity, physical and mental health.

Маълумот дар бораи муаллиф: **Чумъахон Алимӣ** - профессори Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ. Суроға: 735360, ҶТ, ш.Кӯлоб, к. С.Сафаров-16. Тел.: 918112662
Сафаров Ширинҷон Қувваталиевич - ассистенти Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ. Суроға: 735360, ҶТ, ш.Кӯлоб, к. С.Сафаров-16. Тел.: 985243069

Сведения об авторе: Джумахон Алими - апрофессор Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки. Адрес: 735360, РТ, г.Куляб, ул.С.Сафарова-16. Тел. 918112662

Сафаров Ширинджон Кувваталиевич - ассистент Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки. Адрес: 735360, РТ, г.Куляб, ул.С.Сафарова-16. Тел.:985243069

Information about the author: Jumaxon Alimi – professor at the Kulob State University named after Abuabdulloh Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob, S.Safarov St.-16. Тел.: 918112662

Safarov Shirinjon Kuvvatalievich - Assistant at the Kulob State University named after Abuabdulloh Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob, S.Safarov St.-16. Тел.: 985243069

**А. ИБОДУЛЛОЕВ,
Ю. ХАСАНЗОДА.**

МАВЌЕИ КОНСЕПСИЯИ МИЛЛИИ ТАРБИЯ ДАР ТАҲКИМИ ТАРБИЯИ СИЁСИИ ҶАВОНОН

Асоси методологии тарбияро дар кишвари мо тафаккури нави сиёсӣ ва фарҳангӣ ташкил медиҳад, ки моҳияти он таҳкими истиқлолияти давлатӣ, ваҳдату худшиносии миллӣ, ҳисси ватандӯстию ватанпарастӣ, таъмини амнияти давлату миллат, ҳифзи тамомияти арзӣ ва манфиатҳои умумимиллӣ мебошад. Муҳтавои ин методология дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», Концепсияи миллии маълумоти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси одоби хизматчиҳои давлатӣ, Барномаи давлатии ватанпарастии ҷавонони Тоҷикистон барои солҳои 2006- 2010, Концепсияи миллии инкишофи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши Ҷумҳурии Тоҷикистон, Барномаи таълим ва тарбияи ҳукукии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои меъёрии ҳукуқӣ таъкид ёфтааст.

Давлат дар сиёсати худ перомони тарбияи миллии шаҳрвандон кафолат медиҳад, ки дар тарбияи миллӣ фазои ҳукуқӣ фароҳам оварда, санадҳои ҳукукии меъёрий қабул ва дар амал тадбиқ карда шаванд. Муассисаҳои давлатии таълимю тарбиявиро барои тарбияи шаҳрвандон таъсис дода, шароит муҳайё месозад, ки:

- дар ҷомеа ба дигарақидагӣ, озодии сухан, вичдон, иштироки шаҳрвандон дар ҳаёти сиёсӣ дар доираи қонун қасе ҳалал нарасонад;

- тавассути адабиёти илмию оммавӣ, бадеӣ ва аз тариқи васоити ахбори умум маводди дорой мазмуни тарбияи миллӣ ба шаҳрвандон дастрас гардад.

Ҳукумати Тоҷикистон тамоми ҷораҳоро мебинад, ки шаҳрвандони ҷумҳурӣ дар асоси ҳукуки конституционӣ зиндагӣ, қор ва фаъолият намоянд. Намунаи ибрат будан, пеш аз ҳама, рафтору гуфтору мансабдорони мақомоти давлатӣ, сарварони муассисаҳоро тибқи Кодекси одоби хизматчиҳои давлатӣ талаб карда, дарк ва ҳисси масъулиятшиносии падару модарон ва шахсони калонсолро дар тарбияи насли наврас баланд мебардорад.

Ҷанбаи илмӣ, дунявӣ ва башардӯсти анъанаю расму ойинҳои мусбати милли кишварро дар тарбияи омма дастгирӣ карда, барои истифодаи осори пураарзиши илмӣ, адабӣ, таърихӣ, динӣ ва асару дастурҳои Сарвари давлат доир ба тарбияи шаҳрвандон тадбирҳо амалӣ менамояд.

Тарбия ва ҳифзи саломатии аҳоли, аз ҷумла кӯдакон, наврасон, ҷавонон, кӯдакони ятиму бепарастор, нафақагирону пиронсолонро дар оила, кӯдакостонҳо, мактабҳо, хонаҳои кӯдакон ва калонсолону маъҷубон таъмин карда, ба тарбияи ҷавонон, аз ҷумла баланд бардоштани сатҳи маърифати духтарону занон барои тарзи ҳаёти солим, танзими оилаю оиладорӣ ва ба камол расонидани фарзандани солим мусоидат ва ҳифзи иҷтимою иқтисодии муаллимону мураббияҳо ва парасторонро, ки ба тарбияи кӯдакон, наврасон ва калонсолон дар муассисаҳои гуногуни таълимю тарбиявӣ машғуланд, ҳимоя менамояд.

Рушд ва дастгирии муассисаҳои тарбиявӣ фароғатӣ, аз ҷумла истироҳатгоҳҳои фасли тобистонро ба уҳда гирифта, наврасону ҷавонони боистеъдодро аз ҷиҳати моддиву маънавӣ дастгирӣ менамояд.

Саҳм, масъулият ва фаъолияти вазоратҳои маориф, фарҳанг, тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, Кумитаи телевизион ва радиои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, иттифокҳои эҷодиро дар тарбияи мардум, аз ҷумла насли наврас, баланд мебардорад ва ҳамоҳанг месозад.

Дар ҷумҳурӣ ҳелҳои гуногуни варзиши миллиро ривоч медиҳад. Ташаббуси сарпарастон ва дигар одамони саховатмандро дар бобати муҳайё намудани шароити қорҳои тарбиявӣ дастгирӣ менамояд.

Ҳарчанд ки тарбия вазифаи умумӣ ба ҳисоб меравад, аммо масъулияти Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар татбиқи он бештар мебошад. Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин самт корҳои зеринро амалӣ мегардонад:

- таҷдиди назар намудани нақшаю барномаҳои таълим, китобҳои дарсӣ бо мақсади пурқувват намудани самти амалию тарбиявии онҳо ва ноил шудан ба гуманизатсияи мазмуни таълим;

- тарбияи маниш (характер)-и миллӣ ва тафаккури миллӣ;

- таҳияи талаботи умумӣ ва ягонаи тарбияи кӯдакону наврасон ва ҷавонон дар муассисаҳои таълим, оила ва ҷойҳои ҷамъиятӣ;

- таҳияи системаи корҳои тарбиявӣ, ки тавассути онҳо падару модарон ҳамчун шарикҳои доимии мактабу муаллим ҷалб карда мешаванд;

- ташкили вохӯриҳо ва суҳбатҳои мунтазами одамони машҳур, роҳбарони муассисаю вазоратҳо бо наврасону ҷавонон;

- пурзӯр намудани мавзӯҳои тарбиявии барномаҳои курсу семинарҳои тақмили ихтисоси муаллимон, роҳбарони синфҳо;

- мавриди таҳлилу таҳқиқ ва мавзӯҳои корҳои курсию дипломӣ қарор додани масъалаҳои тарбияи миллӣ, аз қабилҳои тафаккури миллӣ, худшиносӣ, ваҳдат ва ифтихори миллӣ.

Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон якҷоя бо вазоратҳои фарҳанг, адлия, меҳнат ва иҷтимоӣ, тандурустӣ, амният, муҳофизат, даромадҳо ва пардохтҳои давлатӣ, корҳои дохилӣ, алоқаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, кумитаҳои телевизион ва радио, қор бо ҷавонон, занон ва оилаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи давлатии соҳтмон ва меъмории Ҷумҳурии Тоҷикистон, иттиҳодияҳои эҷодӣ, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, ташкилоту муассисаҳо ва шахсони ҳуқуқиву воқеӣ тадбирҳои зеринро ба анҷом мерасонанд:

- барои амалӣ намудани талаботи Концепсияи мазкур нақшаи чорабиниҳо таҳия намуда, иҷрои онро таъмин менамоянд;

- системаи ахборотию иттилоотии соҳаи тарбияи миллиро таъмин менамоянд;

- бо марказҳои ҷаҳонии тарбия ва таҳсилот робитаи педагогӣ барқарор менамоянд;

- дар таҳияи барномаҳо ба масъалаҳои тарбияи миллӣ, ки ба иззати нафси халқ, миллатҳои дигар намерасанд, бештар аҳамият медиҳанд;

- оид ба забон, адабиёт ва таърихи халқи тоҷик, инчунин сарватҳои моддию маънавии тоҷикон бештар маводди илмию оммавӣ ба нашр мерасонанд;

- барои нозирони давлатии роҳу андоз, хадамоти гумрукӣ, тамоми кормандони ҳифзи ҳуқуқ, тандурустӣ, савдо ва ғайра, ки қори ҳамаҷузайи онҳо аз муоширату муносибат бо одамон иборат мебошад, доир ба риояи одоби муошират, ҳусни гуфтор, ҳифзи саломатӣ, муҳит ва ғайра дастурҳои таҳия намуда, иҷрои онро таъмин мегардонанд;

- барои аз байн бурдани зӯрварӣ дар қисмҳои ҳарбӣ тавассути равишҳои гуногуни тарбия тадбирҳои самарабахш менамоянд;

- барои тарбияи аскарону афсарони дорой сифатҳои беҳтарин шароит муҳайё месозанд;

- доир ба тарбияи маҳбусон дар муҳити маҳрумӣ аз озодӣ шароит муҳайё карда, барои ба тарзи ҳаёти солим баргардонидани онҳо тарзу усули гуногуни тарбияи маънавӣ, ҳештаншиносӣ, ҳудогоҳии миллӣ, гуманистӣ, меҳнатӣ, зебопарастӣ ва ғайраро татбиқ менамоянд;

- марказҳои компютерӣ, Интернет, алоқаи электронӣ, ки бо ҷаҳони мутамаддин мепайванданд, ташкил мекунанд;

- ба бештар саҳм гирифтани оммаи васеи мардум дар тадбирҳои муҳимми давлатию байналмилалӣ, аз ҷумла, гуфтугӯии тамаддунҳо, даҳсолаи об барои ҳаёт, ҷашнҳои миллию давлатӣ, намоишгоҳҳо, ҳафтаи фарҳангу адабиёт, вохӯриҳо, бозӣ ва мусобикаҳои варзишӣ ва ғайра мусоидат менамоянд;

- ба тарзи миллӣ сохтану ороиш додани бино ва қасру майдонҳоро ба нақша мегиранд;

- ба номгузории миллию таърихӣ хиёбону кӯчаҳо, шаҳру ноҳияҳо ва деҳаҳо ҷиддӣ муносибат карда, номҳои шаклан ва мазмунан зебои асотирию миллиро эҳё менамоянд;

- ҷопи «Зиндагиномаи намояндагони машҳури миллат», нашри китобҳо бо нақшу нигори миллиро ба роҳ менамоянд;

- истехсоли маҳсулоти миллӣ, аз қабилҳои обҳои маъданӣ, нону шириниҳои гуногун, асбоби мусиқӣ, асбоби заргарӣ, қулолӣ сӯзанӣ, қолину атлас, ҷойнику пиёла, аз гиёҳҳои ватанӣ омода намудани дорувориҳои гуногунро ривоч медиҳанд;

- фаъолияти Кумитаи Олимпии варзиш, дастаҳои футболи миллӣ, гӯштини миллӣ, бозиҳои миллӣ, чавгонбозиҳо пурзӯр менамоянд;

- дар баробари рамзҳои давлатӣ, барои эҷод ва ҷорӣ намудани рамзҳои дигари миллӣ озмунҳо мегузаранд.

Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон роҳи моро дар оянда муайян сохт. Худшиносии миллӣ, дарки ватандорӣ, ҳаллу фасли мустақилонаи масоили иқтисодию иҷтимоӣ, бунёди ҷомеаи демократӣ аз муҳимтарин рукнуҳои суннатҳои даврони истиқлолият аст. Имрӯз ҳар нафар бояд хуб дарк намояд, ки шукуфоии давлату ҷомеа ба рафтору кирдори ӯ ва пеш аз ҳама мо – ҷавонон вобаста аст.

Дар шароити имрӯз таваҷҷуҳи аҳоли ба ҳаёти сиёсӣ ва талошу кӯшиши онҳо дар дигаргунсозии ҳаёти ҷомеа яке аз омилҳои муҳимтарини рушду инкишофи кишвар махсуб мегардад. Ташаккулу боло бурдани маърифати сиёсӣ аз масъалаҳои муҳими рӯз ба ҳисоб меравад. Ташаккули маърифати сиёсӣ моро водор месозад, ки ба ҳар як падидаву ҳаодисе, ки дар кишварамон ва тамоми кишварҳои минтақаҳои мухталифи олам ба вуқӯъ меоянд, баҳои воқеӣ дода, мавқеи худ ва кишвари худро дар онҳо дақиқ муайян намоем. Оид ба ин масъала дар вохӯрии худ Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо ҷавонони кишвар чунин қайд намуданд: "Сатҳи тараққиёт ва эътибори байналмилалӣ кишвар аз он вобаста аст, ки ҷавонон то чӣ андоза дорои маърифати сиёсӣ буда, ҳадафу вазифаҳои худро вобаста ба бунёди давлати ҳуқуқбунёд, демократӣ ва дунявӣ дарк менамоянд".¹

Тавре Президенти кишвар дар вохӯрӣ бо намояндагони ҷавонони кишвар 21 майи соли 2005 қайд намуданд: "Шумо - ҷавонон барои тақдирӣ имрӯзу ояндаи давлату миллат, рушду ободии мамлакат, дар арсаи ҷаҳон ва миёни давлатҳои мутамаддини олам мақоми шоиста ёфтани Тоҷикистони азиз масъулияти бузург бар дӯш доред".²

Амалигардонии дастуру супориш ва қонуну қарорҳо аз ҳар як шаҳрванди кишвар ва махсус мо – ҷавонони баору номуси ин Ватани сарбаланд вобаста мебошад. Зеро ин ҳама қонуну қарорҳо барои баланд бардоштани сатҳи некӯахлоқии мардум, аз ҷумла, ҷавонон равона гардидааст.

Дар мулоқот бо намояндагони ҷавонони мамлакат - 21-уми майи соли 2005, дар суҳанронии худ Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон як қатор андешаҳои ҷолиб баён дошта буд, ки барои ҷавонони соҳибиродаи Тоҷикистони соҳибистиқлол қобили таваҷҷуҳ аст. Аз ҷумла, Пешвои миллат таъкид намуданд: "Мо ба масъалаи ҷавонон барои он таваҷҷуҳи махсус зоҳир менамоем, ки онҳо ояндаи миллату давлатанд ва ҳамзамон, Тоҷикистон аз ҷумлаи кишварҳои аҳолиаш ҷавон буда, синни миёнаи сокинони он 24 сол мебошад ва 35 ғоизи аҳолиро ҷавонони синни аз 14 то 30-сола ташкил медиҳанд".³

Агар бевосита ба рақамҳои боло мутаваҷҷеҳ шавем, чунин хулоса бармеояд: аз ҳафт миллион нафар аҳолии Тоҷикистон беш аз миллион нафарашро неруи ҷавон, неруи қобили меҳнат, таваҷҷури солиму нав дошта ташкил мекунад, ки он 35 ғоиз. Ва ин теъдоди миллионнафараи ҷавонони тоҷик метавонанд кишварро ба пеш баранд, рушд диҳанд ва соҳаҳои мухталифи хоҷагии халқро тараққӣ бахшанд. Масъалаи ҷавонон чанд паҳлуи баҳснок дорад. Вақте ки Президент "ҷавонон бояд ба омӯзишу тақмили донишу малакаи худ диққати ҳамаҷониба диҳанд, чунки Тоҷикистон ба мутахассисони соҳибтаҳсилоту ташаббускор негӯз дорад, ки мувофиқи талаботи иқтисоди бозорӣ вусъати рушди иқтисодию иҷтимоии кишварамонро таъмин менамоянд" мегӯяд, пеш аз ҳама ҳукумат бояд шароити арзандаю созгорро барои зисту эҷоди ин кишри ояндасози ҷумҳурӣ фароҳам оварад. Чунин кӯшишҳо имрӯз ба назар мерасанд.

Ватани азизамон – Ҷумҳурии Тоҷикистон воқеан имрӯз ба кадрҳои хеле баландихтисос негӯз дорад, чун қариб дар тамоми соҳаҳои ҳаётан муҳим мавзӯҳои баррасинашуда ва қонҳои кашфнагашта он қадар зиёданд, ки метавон дар ин бобат садҳо варақ навишт. Сарвари давлат дуруст мегӯяд: "Ҳар як ҷавон бояд дар хусуси дар ҷомеа пайдо намудани мавқеи сазовори худ андеша карда, ба таври возеҳ дарк намояд, ки бо меҳнати ҳалол натавонанд зиндагии шоистаи худ, балки рушду ободии Ватани хешро таъмин месозад".

¹Суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар вохӯрӣ бо ҷавонони мамлакат. – Душанбе, 2005.

²www.prezident.tj/ Вохӯрии Президенти кишвар бо намояндагони ҷавонони кишвар 21.05.2005.

³www.prezident.tj/ Вохӯрии Президенти кишвар бо намояндагони ҷавонони кишвар 21.05.2005.

Мо хеле хуб дарк мекунем, ки дар Тоҷикистон бо мақсади фароҳам овардани муҳит ва шароити мусоид барои рушду камоли ҳамаҷонибаи ҷавонон ханӯз дар солҳои нахустини Истиқлолияти давлатӣ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи сиёсати давлатии ҷавонон" қабул гардида буд. Ин қонуни барои мо муҳим дар ҳамаҷониба шабу рӯзе ба тасвиб расид, ки мамлакат ба вартаи мушкilotи дохилӣ ғўта зада, проблемаҳои басо мураккаб, аз қабилӣ таъминӣ амниятӣ кулли тоҷикон, барқарор намудани сулҳ дар кишвари соҳибистиқлол, ба поён бурдани ҷанги хонумонсӯзу бародаркуш ва мустаҳкам кардани қувваҳои мусаллаҳи худро ҳаллу фасл мекард. 13-уми март соли 1992 қонун бо фарогирии 6 боб ва 28 модда қабул ва вобаста ба тақозои замони соли 2004-ум дар таҳрири нав қабул гардид, ки барои ҳалли масъалаҳои марбут ба ҷавонон заминаи бозғоли фароҳам овард. Инчунин, барои татбиқи самарабахши сиёсати давлатии ҷавонон дар назди Ҳукумати кишвар кумитаи махсус – кор бо ҷавонон, ки мақоми идоракунандаи давлатӣ аст, таъсис дода шуд. Дар баробари ин, Ҳукумати Тоҷикистон Барномаи давлатии тарбияи ватанпарастии ҷавонони Тоҷикистон ва Барномаи миллии ҷавонони Тоҷикистон барои солҳои то 2015-ро қабул намуд, ки барои татбиқи чорабиниҳои онҳо аз буҷети давлатӣ маблағи ҷудо мегардад ва айнан аз ҳама гуна барномаи мукамал - Барномаи "Ҷавонони Тоҷикистон" дар кишвар тарҳрезӣ мешавад. Ба ҳар сурат, тавре роҳбари кишвар мегӯяд, бо вучуди татбиқи нақшаҳои барномавии давлатӣ ва тадбирҳои, ки Ҳукумат вобаста ба беҳбудии вазъи ҳуқуқиву иҷтимоии ҷавонон пайваста амалӣ месозад, ханӯз дар ҳаёти мо камбудиву норасоии ҷиддӣ ба назар мерасанд.

Вақте ки роҳбарияти олии мамлакат дар симои Президент Эмомалӣ Раҳмон "ба андешаи ман, одоби рафтор ва сатҳи маънавияти наврасону ҷавонони мо дар давоми даҳдувоздаҳ соли охир хеле баланд рафта, эҳсоси худшиносӣ ва нангу номуси миллии дар байни онҳо торафт густариш ёфта истодааст" мегӯяд, ин албатта боиси хушҳоливу қаноатмандист, ки ҳамаи моро ба ояндаи боз ҳам дурахшон хидоят мекунад. Мо бояд ҳамаи инро ҳамчун падидаи мусбат ва умедворкунанда арзёбӣ кунем ва ба рушду тавсеаи он мусоидат намоем. Ҷарҷанд шумораи зиёди марказҳои фарҳангӣ дар саросари ҷумҳурӣ ё ҳоли табоҳдоранд ва ё расман ҳастанду амалан не, имрӯзҳо кӯшиши давлат ба рушд ва таъминӣ моддии инфрасохтори фарҳанг - дастгирии театрҳо, марказҳои фарҳангии ҷавонон, китобхонаҳо, наشري адабии таълимӣ ва бадеиву методӣ, бо технологияи компютерӣ таъмин намудани муассисаҳои таълимӣ, бунёди муассисаҳои варзишӣ ва таҳияи барномаҳои гуногун оид ба ташаккули арзишҳои ахлоқиву маънавий, тарзи ҳаёти солим ва тарбияи ҷисмонӣ нигаронида шудааст. Маҳз ба ҳама тарик имкон дорад ташаккули фикри созандаи насли наврас, таълими тарзи ҳаёти солим, ривочи навовариву ташаббускориро дар байни ҷавонон таъмин намуд. Аз ин рӯ, дар яке аз барномаҳои худ Эмомалӣ Раҳмон ҳукумат ва Кумитаи телевизион ва радиоро муваззаф намуд, ки бо мақсади баланд бардоштани сатҳи маърифати фарҳангӣ ва завқи бадеии мардум масъалаи таъсис додани барномаи дуҷумлаи телевизиони марказиро то ҷашни истиқлолияти давлатии Тоҷикистон ҳаллу фасл намоянд. Масъалаи маориф дар ҳар даври замони мавзӯи баҳснок буд ва ҳама тавр боқӣ мемонад. Бо назардошти он ки ҳукумат ба таҳкими низоми таҳсил дар кишвар ҳамаҷониба мусоидат мекунад, проблемаҳои ҳаллу фасл нашуда дар ин самт хеле зиёданд. Президент ҳамеша мегӯяд: "Маориф омили муҳимтарини наҷоти миллат ва таҳкими давлат аст".⁴

Аз ин рӯ, инкишофи соҳаи маориф ҳадафи стратегии сиёсати давлати Тоҷикистон мебошад. Самти асоситарини рушди маориф аз нигоҳи доштани фазои ягонаи таълим, Ҷамҷунин, бо Фармони Президенти Тоҷикистон аз 20-уми март соли 1998 "Дар бораи таъсис додани ҷоиза ба номи Исмоили Сомонӣ барои олимони ҷавоне, ки дар соҳаи илм корҳои намоён анҷом додаанд", бо мақсади рушду инкишофи иқтисодии илмии кишвар ва ҳавасманд намудани фаъолияти эҷодии олимони ҷавон таъсис дода шудааст.

Ҳамасола дар арафаи ҷашнвораҳои бузург ин ҷоизаҳо ба соҳибонашон тақдим мегардад ва ҷиҳати идомаи силсилаи пажӯҳишҳо заминаи соир фароҳам меоранд. Вале ҳамаи ин чорабиниҳои тадбирҳо дар шароити имрӯза кофӣ набуданд ва натиҷа ҳамаи шуд, ки бо супориши махсуси Эмомалӣ Раҳмон миқдори стипендияи президентӣ барои хонандагони мактабҳои миёна 3 баробар зиёд гардид.⁵

⁴Сайидзода Зафари Шералӣ, Саидов Фаридун Зафарович. Сиёсати давлатии Президент Эмомалӣ Раҳмон ва рушди устувори Тоҷикистон. – Нашри дуҷумлаи тақдирӣ. – Душанбе: «Контраст», 2012. –С.101.

⁵М.Неъматов, Н.Бӯриев, И.Ҳамидов. СОЗАНДАГОНИ ТОҶИКИСТОН.- Душанбе: Ирфон, 2013. С.21.

Имрӯз замоне фаро расидааст, ки моҳият ва мақоми андешаи миллии тоҷиконро мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор диҳем. Андешаи миллиро бояд ҳамчун шакли тафаккур, маҷмӯи ғояву шуур, унсурҳои ваҳдату ризоият, хувият ва ифтихори милли арзёбӣ карда, ба он таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуд. Зеро маҷмӯи дастовардҳои маънавӣ, ғояҳо ва арзишҳои милли, ки тоҷиконро дар тӯли асрҳо аз нобудшавӣ раҳо сохта, ба ваҳдату эҳёи Тоҷикистони соҳибистиклол мусоидат намудааст, тараққиёти бемайлоии иҷтимоию иқтисодӣ ва фарҳангии моро таъмин мекунад. Воқеан, таркиб, моҳият ва мазмуни андешаи миллиро муҳаббат ва садоқат ба Ватан, ифтихор аз таърихи гузашта, ҳифзи арзишҳои милли ва дастовардҳои истиклолият, бунёди ҷомеаи пешрафта ва мутамаддини шаҳрвандӣ ва дар маҷмӯъ ғояи асосии давлати миллиро ташкил медиҳад. Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бар он аст, ки андешаи милли равандҳои дохилии иттиҳоди миллатро ташаккул дода, ҷавонро ба худшиносиву ҳудогоҳӣ ҳидоят менамояд, ба онҳо рӯҳияи озодихоҳӣ, ватанпарастӣ ва ифтихори милли мебахшад. Чунончӣ, китоби муқаддаси Авасто ҳар фарди бедордиду ҳудогоҳро даъват намудааст: "Ватани худро муҳофизат намое, манзили худро нигоҳдор ва халқи худро тарк накуне!"⁶

Имрӯз мо дар асри XXI зиндагӣ дорем ва илму техника, технологияи муосир бо суръати қайҳонӣ пеш меравад. Бино бар даъвати Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон, дар чунин шароит бояд мо – ҷавонон аз қатори асри нав қафо намонанд, бо асосҳои илму дониши замонавӣ мусаллаҳ гардем, дар баробари забони модарӣ якҷанд забонҳои хориҷиро омӯзем, бо техникаву технологияи ҳозиразамон муносибат карда тавонем.

Бояд гуфт, ки мутахассиси имрӯза бояд дорои илму дониши навтарин ва аз техникаву технологияи муосир огоҳ бошад ва на камтар аз ду-се забонро дар сатҳи баланди касбӣ аз бар намояд. Ин талаботи имрӯзаи давлат ва ҳукумат аз ҷавонон мебошад. Агар мо ба сифати таълими кадрҳои ҷавон таваҷҷуҳ зоҳир накунем, сатҳи касбии мутахассиси ояндаро баланд набардорем ва ба онҳо маълумоти мукаммали замонавӣ надиҳем, рушди устувори ояндаи кишварро таъмин намудан номумкин аст. Мо-ҷавонон то чӣ ҳад будани зарари амалии табиб ва муаллими бедонишро барои ҷомеа хуб медонем. Маҳз бо назардошти оқибатҳои ногувори дарозмуддати ин воқеият Ҳукумати ҷумҳурӣ ба танзими ҷиддии сохтори таҳсилоти олии кишвар даст зад. Ин қор хосияти муназзам, санҷида ва масъулнаро касб намуд. Ҳарчанд шумораашон кам бошад ҳам, то ҳанӯз дар донишгоҳҳо ва донишкадаҳо шуъбаю ихтисосҳои мавҷуданд, ки ҳатто як устоди соҳиби ихтисоси олий - доктор ва ё ҳадди ақал номзади илм надоранд.

Дар суҳанронии ҳеш Асосгузори сулҳу ваҳдати милли – Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба муносибати 10-умин солгарди таъсиси Донишгоҳи славянии Россияву Тоҷикистон, ки дар таърихи 26-уми сентябри соли 2006 ба вуқӯъ пайваста буд, чунин изҳор дошт: "Мо бояд ҳамеша дар хотир дошта бошем, ки мақсадамон на танҳо тарбияи мутахассис, балки тарбияи шахсиятҳои ҳамаҷониба рушдёр ва аз нигоҳи иҷтимоӣ масъулиятнок - созандагони шоистаи ҷомеаи демократӣ мебошад. Фароҳам овардани муҳити камолоти маънавӣ, рушди ҷисмонӣ, тарбияи эҳтироми ғаъолияти шаҳрвандӣ ва ватандӯстӣ бояд дар ташаккули шахсияти мутахассиси оянда мақоми зиёде дошта бошад".⁷

Бо мақсади пешрафт ва тақони ҷиддӣ бахшидан ба рушди илму маориф, техника ва технологияи нав, беҳтар гардидани шароити қору зиндагии муҳаққиқон ва тарбияи насли нави олимони соҳаи техника дар кишвар Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2010-ро "Соли маориф ва фарҳанги техникӣ" эълон намуд. Ҳадаф аз ин иқдом фароҳам овардани заминаи рушду тақомули тафаккури техникиву технологӣ аст, ки таҳкурсии он дар муассисаҳои таълимии зинаҳои гуногун гузошта мешавад.

Ҳукумат бо вучуди тамоми душвориҳои кӯшиш мекунад ба ҷавонон ғамхорӣ зоҳир намояд, шароити мусоид фароҳам оварад, то ки мо хуб таҳсил карда, огоҳона қору зиндагӣ ва рӯзгори ободу шоистаи таҳсин эҷод намоем. Ояндаи неку обод, зиндагии тинчу осудаҳолна ва оромию осудагии кишвар бевосита ба худӣ мо - ҷавонон вобаста аст. Тавре Президенти муҳтарам мегӯяд, мо бояд фирефтаи таблиғоти бадҳоҳони миллати тоҷик нагардем, аз ҷиҳати сиёсӣ хушёр, огоҳу зирак ва бедору солимфикр бошем. Ин, албатта, гавари ободии Ватану осудагии кишвар, шартӣ муҳимми тинчию амонии мамлакат, омилӣ асосӣ беҳшавии зиндагии наслҳои имрӯзу оянда ва пойдорӣ амнияти ҷомеа ва рушду шуқуфои Тоҷикистони азизу соҳибистиклоли мо мебошад.

⁶Ҳамон ҷо. – С.78.

⁷www.prezident.tj/ Суҳанронӣ ба муносибати 10 – умин солгарди ДСРТ.

Дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муносибати савгандёдкунии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон рӯзи 18-уми ноябри соли 2006 Эмомалӣ Раҳмон гуфта буд: "Ҷавонон неруи фаёлу боғайрат, қувваи созандаи ҷомеаи моро ташкил медиҳанд. Онҳоро хуб тарбия кардан ва ба роҳи дурусти зиндагӣ ҳидоят намудан вазифаи муқаддаси ҳамаи аъзои ҷомеа аст. Зеро ҷавонон ободгарони Ватан, соҳибони ояндаи Тоҷикистони мустақилу демократӣ ва такаҷоҳи бозғамии давлати соҳибистиқлол мебошанд".⁸

Дар воҳуриҳои сарвари давлат бо ҷавонони мамлакат масъалаҳои тарбияи ватандӯстӣ ва пешгирии омилҳои номатлуб дар байни ҷавонон, аз қабилҳои экстремизм, шомил шудан ба ҳизбу ҳаракатҳои ирғичӣ, нашъачаллобӣ, ҷинояткорӣ ва ғайра мавриди баррасии махсус қарор гирифт. Дар воқеъ Тоҷикистон, чун воҳиди том ва кишвари ҷавон дар ҳоли ҳозир беш аз пеш нӣз ба азму иродаи қавии аҳоли ва бахусус насли ҷавон дорад. Маҳз ҷавонон эҳсоси ватандӯстиашон боло метавонанд пешбаранда ва ҳимоятгари асили кишвар бошанд ва ба рушду нумӯи он мусоидат намоянд.

Тағйироти куллии интиҳои асри XX ба таърихи бисёр халқу миллатҳо, аз ҷумла ба таърихи халқи тоҷик ворид гардида, гардиши таърихӣ онҳоро соҳибистиқлол намуд.

Аз ибтидо Ҷумҳурии Тоҷикистон роҳи бунёди давлати демократӣ, ҳуқуқӣ ва дунявиро интиҳоб намуд. Ин роҳе мебошад, ки бо он марҳила ба марҳила рушд ёфта, дар сафи мамлакатҳои пешсафи ҷаҳон мақоми арзанда ишғол кардан мумкин аст. Мақом ва нақши ҷавонон дар бунёди давлатдорӣ муосир ба сифати як неруи ниҳоят пуриқтидори бунёдкор ва пешбарандаи ҳаёти ҷомеа шинохта ва эътироф шуданд.

Аз рӯзҳои аввали истиқлолият сарвари давлати тоҷикон эълон шудани Эмомалӣ Раҳмон ҷавонро ояндаи миллат ҳисобид ва кӯшиши ҳешро баҳри бедорӣ ҳисси худшиносии ифтихори миллии ҷавонон равона намуд. Ин иқдомҳои поягирунаи ӯ хангоми мулоқотҳо бо ҷавонони кишвар амалӣ гардида, дар асарҳои пурарзишу раҳнамояш таҷассум ёфтанд.

Бо ташаббуси Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон таърихи 2 феввали соли 1993 мулоқоти роҳбарияти Тоҷикистон бо ҷавонон баргузор гардид. Он лаҳзаҳо дар кишвар оташи ҷанг ҳанӯз хомӯш нагардида, дар баъзе ноҳияҳо садои тире туфанг ба гӯш мерасиданд. Сарвари мамлакат Эмомалӣ Раҳмон нуктаи пурмазмуни барномавии худро чунин огоз намуда буд: «Имрӯз дар ин толор ман аз чехраи кушодаи шумо гармии чехраи ҷавонони ҷумҳуриро эҳсос мекунам. Мақсад доштан қаблан бо падарону барнодилону рузгордида мулоқоте доир намоям, чунки онҳо зиндагиву ҳастии худро барои обод намудани ҷумҳури сарф карданд. Аммо ҷавонии шумо ақидаамро дигар кард, маро водор сохт, ки аввал бо шумоён воҳурӣ намоям. Меҳроҳам, ки дар ин сӯҳбат рӯйорӯй андешаҳои худро иброз дошта, ҳадафҳои фаҳмонам. Дар ин толор ҷавононе ҳастанд, ки барои пешравии ҷомеаи мо маслиҳату пешниҳодҳои муфид медиҳанд».⁹

Тавачҷуҳи бевоситаи Пешвои миллат Э.Раҳмон буд, ки Иттифоқи ҷавонони Тоҷикистон аз аввалинҳо шуда, дар Анҷумани ғайринавбатии худ соли 1994 бо намояндагии аз куллии ҷавонони кишвар Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҷонибдорӣ намуданд. Ҷавонон бо дарки масъулияти ҳеш қавл доданд, ки сиёсати пешгирифтаи сарвари давлатро тарафдорӣ менамоянд ва дар ҳаёти сиёсӣ иқтисодӣ ва фарҳангии ҷумҳурии бо фаъолиятмандии бештаре ширкат меварзанд.

4 сентябри 1993 сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон дар ҷамъомади Шӯрои Марказии Иттифоқи ҷавонони Тоҷикистон арзи сипоси худро нисбати ҷавонон чунин изҳор карда буд: «Ҳукумати қонунии Тоҷикистон аз рӯзҳои аввалини фаъолияти худ тамоми чидди ҷаҳдашро ба дастгирии ҷавонони ғайру далери Ватан равона кард. Мо қорнамоиҳои беҳамтои ҷавононамонро дар барқарор кардани адолату ҳақиқат ва ҳукумати қонуни ҳеҷ гоҳ фаромӯш намекунем ва ба қаҳрамониҳои бемисоли онҳо ҳамду сано меҳроҳем. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ақлу заковати ҷавонон боварии қалон доранд».¹⁰

Суҳанронии Э.Раҳмон дар анҷумани якуми иттифоқи ҷавонони Тоҷикистон 17 марти соли 1994, ки таҳти унвони «Нерӯи пешбар ва созанда» ҷой шудааст ҷавонро ҳидоят кард, ки аз хатоҳои ҷанги бародаркуш сабақ омӯзанд, дар раванди минбаъдаи таърих муттаҳиду мутаффиқ бошанд, ваҳдату яқдилиро пеша кунанд. Сарвари давлат дар назди ҷавонон

⁸“Ҷумҳурият” - маросими савгандёдкунии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон. 18.11.2006.

⁹Миралӣев Қ. Ҷавонон ва 20 соли истиқлолият.-Душанбе, 2012 – с.9.

¹⁰Миралӣев Қ. Ҷавонон ва 20 соли истиқлолият.-Душанбе, 2012. – с.10.

вазифа гузошт, ки манфиати халқу давлатро нисбат ба ҳадафҳои рӯзмарраи гурӯҳҳо ва аҳзоб ва созмонҳои алоҳида болотар гузоранд ва чун як тан барои ягонагии Тоҷикистон, осоиш ва некӯахлоқии халқ сабу талош ба кор баранд. «Идеали сиёсии мо ваҳдати миллӣ, дӯстию бародарӣ ва пешрафти Ватани азизамон мебошанд» - таъкид кард роҳбари давлат.¹¹ Воқеаи фаромӯшнашавандаи таърихи сиёсии ҷавонон мулоқоти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бо намояндагони ҷавонони Ҷумҳури 23 майи соли 1997 буд.

Мулоқоти таърихӣ ба марҳилае рост омад, ки раванди созандагӣ ба фарҷоми мантиқии хеш расида буд. Ҷараёни нобоварию муҳолифат ба марҳилаи ҳамкории дар роҳи бунёди давлати демократии Тоҷикистон табдил ёфт.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба роҳи бунёдкорӣ ворид сохтани ҷавонро яке аз масъалаҳои муҳим ба шумор овардааст. Пешвои миллат Э.Раҳмон ба тарбияи ватандӯстӣ ва муносибати эҳтиромона ба гузаштаи таърихӣ диққати махсус дода, ҷавонро таъкид менамояд, ки аз ғайриҷаҳидӣ қаҳрамононаи насли калонсол ва бузургон ибрат гиранд: «Вақте, ки ҷавонро барои бунёди роҳи оҳани Термез – Душанбе, азхудкунии заминҳои Вахш, каналҳои калони Фарғонаю Ҳисор, роҳи мошингарди Душанбе Хоруғ, сохтмонҳои азиме чун нерӯгоҳи барқи Норақ ва ғайра сафарбар карданд, онҳо бо фидокорӣ ва қаҳрамонии беназири худ ҷаҳониёнро ба ҳайрат гузоштанд»¹².

Бо назардошти даъвати СММ, талаботи замон ва амали гардонидани қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сиёсати давлатии ҷавонон» Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон 23 майи соли 1997 фармон «Дар бораи баъзе ҷораҳои беҳтар намудани кор бо ҷавонон»-ро имзо намуд. Мувофиқи фармон ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон супориш дода шуд ки масъалаи таъсис додани кумитаи кор бо ҷавонони назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ намояд. 27 май Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 майи соли 1997 «Дар бораи баъзе беҳтар намудани кор бо ҷавонон» дар бораи таъсис додани Кумитаи кор бо ҷавонони назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор қабул кард.¹³

Мақоми хосаро дар бедоршавии ҳисси худшиносӣ ва ифтихори миллии ҷавонон воҳӯрии ҷавонон Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бо ҷавонони лаёқатманд 16 майи соли 1998 ишғол намуда буд. Мафҳуми истиқлолиятро ҳамаҷониба мавриди таҳлил қарор дода, онро ҳифз намудан, тақвият бахшидан ва ҳамчун арзиши муқаддастарини давлату давлатдорӣ дарк намудан ва эҳтиром гузоштан вазифаи муҳими ҷавонон ба шумор меравад.

«Таърихи тамаддуни башарӣ - қайд менамояд Эмомалӣ Раҳмон- гувоҳ аст, ки худшиносӣ ва ифтихори миллии пойдевори бақои миллат аст. Миллате, ки забон тафаккури миллии таъриху адабиёт расму оин ва арзишҳои фарҳангиашро аз даст медиҳад, истиқлолияти худро пуштибонӣ карда наметавонад...

Ман орзу дорам, ки ҳар як ҷавони бо нангу номус ва солимфикри мо китоби «Тоҷикон» - и академик Б.Ғафуров гаштаю баргашта бихонад»¹⁴.

Ин гуфтаҳоро тақвият бахшида, Эмомалӣ Раҳмон дар шоҳасари «Тоҷикон дар оинаи таърих» менависад: «Рухи равони фарзанди халқ академик Б.Ғафуров шод бод, ки шоҳасари безаволи ӯ «Тоҷикон» воқеан шиносномаи миллати мо гардида, барои ташаккули худшиносии миллии ва рушди тафаккури таърихӣ мо хидмати арзанда намуд. Ин марди бузург аз осорхонаи беинтиҳои таърих осори тамаддуни ва мероси фарҳангии миллати тоҷикро зарра-зарра чамъ оварда, ба риштаи таҳрир кашид, танзиму даврандӣ кард ва ба оламиён исбот намуд, ки тоҷикон қадимтарин сокинон ва соҳибони ин марзи бум буданд ва ҳастанд».

Боиси тазаккур аст, ки таъсис додани стипендияҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои барои хонандагони мактабҳои таҳсилоти ҳамагонӣ, литсейҳо, гимназияҳо, омӯзишгоҳҳои касбии техникаӣ, техникумҳо ва колледжҳо, ҷоизаи ба номи Исмоили Сомонӣ барои олимони ҷавоне, ки дар соҳаи илм ва техника корҳои намоён анҷом додаанд, ҷоизаи Кумитаи кор бо ҷавонони назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи адабиёт, санъат

¹¹Неъматов М., Бӯриев Н., Ҳамидов И. Созандагони Тоҷикистон.- Душанбе, 2013.- с.13.

¹²Раҳмон Э. Ҷавонон муҳофизони бозғатимоди Ватан, амнияти давлату ҷомеа, сарчашмаи ташаббусҳои ва захираи тиллоии миллату давлат ҳастанд /Эмомалӣ Раҳмон// Садои мардум. – 2013. – 24 майи №63-64 (3047-3048)

¹³Раҳмон Э. Ҷавонон муҳофизони бозғатимоди Ватан, амнияти давлату ҷомеа, сарчашмаи ташаббусҳои ва захираи тиллоии миллату давлат ҳастанд /Эмомалӣ Раҳмон// Садои мардум. – 2013. – 24 майи №63-64 (3047-3048)

¹⁴Раҳмонов Э.Ш. Тоҷикистон: даҳ соли истиқлолият, ваҳдати миллии ва бунёдкори. - Душанбе, 2001. 89 саҳ.

ва журналистика ба баландшавии ҳисси худшиносию ифтихори миллии ҷавонон мусоидат намуд, самарай нек оварда истодааст.

Қобили қайд аст, ки эълон гардидани Соли ҷавонон дар мамлакат боиси фатҳу зафарёбии тамоми соҳаҳои хоҷагии халқ, аз ҷумла илму маориф аз ҷониби ҷавонони шуҳратёри даврони истиқлолият мегардад.

Мо аз он шукргуздор ҳастем, ки дар давлати соҳибистиклол зиндагӣ, таҳсил ва кор мекунем, фарзанди миллати сарбаланду соҳибтамаддун ва Ватани ободу мустақил ҳастем. Ин давлати соҳибистиклол барои имрӯзу ояндаи мо ба қадри имкон шароит муҳайё сохтааст ва барои рушду нумӯи рӯзафзуни кишвар тадбирҳо меандешад. Дар баробари ин, мо низ мехоҳем, ки фарзандонамон - насли навраси имрӯза ва созандагони фардои Ватан баробари омӯхтани забони модарӣ ва илму дониш, азбар намудани забонҳои хориҷӣ, истифодаи моҳиронаи технологияи муосир ва дастовардҳои соҳаи компютерӣ, аз таърихи куҳан, мероси гаронбаҳо ва анъанаҳои пурарзиши фарҳанги миллии тоҷикон огоҳ бошанд, аз миллати қадимаву сарзамини аҷлодии худ ифтихор намоянд ва ҷиҳати анҷом додани ихтирооту кашфиётҳо кӯшиш ба харҷ диҳанд. Ин ҳама танҳо дар натиҷаи омӯзиши мудовим, хондани пайваста ва пажӯҳиши арзанда ба мурод мерасонад.

Бояд гуфт, ки мо бо ашъори пурғановат, нодиру беҳамто ва оламшумули асосгузори забону адабиётмон Рӯдакиву Фирдавсӣ, Хайёму Ҳофиз, Саъдиву Аттор, Балхиву Ҳамадонӣ, Айниву Турсунзода ва дигарон ифтихор мекунем. Фурсате расидааст, ки бо ҷунин ифтихорот ҷавонро бо ормонҳои созанда, тавоною обрӯманд, пурқору ҳамадон, ҳалиму мушфик, соҳибэҳтиром, қабириода, матин, ғаюр, часур тарбия намоем. Ин аст орзуи мо. Муболиға ва иштибоҳ нахоҳад шуд, агар гӯем, ки ҳама хислатҳои дар боло зикршударо мо - ҷавонон дар симои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қаҳрамони миллат Эмомалӣ Раҳмон мебинем. Дирӯз, имрӯз ва ояндаи кишвар ва нуфузу эътибори давлати мо дар ҷомеаи ҷаҳонӣ аз ҷаҳонбинии солим, маърифати баланди сиёсӣ, дониши замонавӣ, омодагии касбӣ, соҳибмаърифату соҳибфарҳангӣ ва эҳсоси гарми ватандӯстиву худшиносии насли эҷодкори ҷавон вобаста аст.

Бигуздор азму иродаи қавӣ ва неруи созандаи халқи азизамон моро ба сӯйи қору пайкорҳои оянда ва фатҳу нусратҳои тоза ҳидоят намояд. Бигуздор Тоҷикистони азизи мо бо низоми пешрафтаи давлатдорӣ ва симои хосси миллий дар сафи кишварҳои мутамаддини олам ҷой гирад!

Аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки мо - ҷавонони бо нангу номуси тоҷик, неруи пешбаранда ва такондиҳандаи ҷамъият барои тақдири имрӯзу ояндаи давлату миллат, рушду ободии мамлакат, дар арсаи ҷаҳон ва миёни давлатҳои мутамаддини олам мақоми шоиста ёфтани Тоҷикистони азиз масъулияти бузург бар дӯш дорем. Мо идомадиҳандаи таъриху фарҳанги қадимаи Ватани худ, сарчашмаи ташаббусҳои бузург, манбаи ғояҳои нав, эҷодкори тақдири имрӯзу ояндаи Тоҷикистони соҳибистиклол ҳастем. Ҷуноне, ки Эмомалӣ Раҳмон изҳор медорад, мо аз ҷавонони ғайратпешаву соҳибифтихори Ватан, ки талошу таҷриба, донишу истеъдоди худро баҳри саҳмгирӣ дар таҳкими истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон равона кардаанд, умеду эътимоди калон дорем. Дар баробари ин, мо - ҷавонон, нерӯи ояндасози миллати тоҷик ваёда медихем, ки ҳамеша дӯсту иттифоқ хоҳем буд.

АДАБИЁТ

1. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон: Бо тағ. илова., 1999.2003.2016 – Душанбе: Ирфон. 64 с.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маъориф” аз 22 июли соли 2013 № 1004 // Маҳзани мутамадкази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 13.12.2021).
3. Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: Ирфон, 2006. 11 с.
4. Мирбабаев А.К. История Мадраса Таджикистана / А.К. Мирбабаев. - Душанбе: Мерос, 1994. 200 с.
5. Рубинштейн С.Л. Психолого-педагогические проблемы нравственного школьников / С.Л. Рубинштейн. - М.: Просвещение, 1981. 300 с.
6. Файзалиев Дж.Х. Философия образования таджикско-персидских мыслителей средневековья и их ценность в развитии современной национальной педагогики / Дж.Х. Файзалиев. Душанбе: ЭР-граф, 2014. 353 с.
7. Харламов И.Ф. Педагогика / И.Ф. Харламов. - М.: Гардарики., 1999. 520 с.

МАВҚЕИ КОНСЕПСИЯИ МИЛЛИИ ТАРБИЯ ДАР ТАҲКИМИ ТАРБИЯИ СИЁСИИ ҶАВОНОН

Дар мақолаи мазкур муаллиф масъалаҳои асосии таҳкимбахши тарбияи сиёсии ҷавононро таҳлил менамояд. Қайд мегардад, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳосатан, Пешвои Миллат Эмомалӣ Раҳмон ба ҷавонон ва масъалаҳои ҷавонон аҳамияти аввалиндараҷа дода, тӯли солҳои соҳибистиклолӣ як зумра тадбирҳо ҷиҳати ҳавасманд намудан, баланд бароштани иқтидори зеҳнӣ ва ҷисмонии онҳо, инчунин бо қор таъмин намудан ва аз ҳисоби ҷавонон таъин намудани кадрҳои роҳбарикунанда, тарбияи сиёсии онҳо андешида шудаанд.

Калидвожаҳо: *ҳувияти миллӣ, худшиносӣ ва худогоҳӣ, Пешвои миллат, тарбияи сиёсӣ, ҷавонони соҳибистеъдод.*

ПОЗИЦИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ КОНЦЕПЦИИ ВОСПИТАНИЯ В УКРЕПЛЕНИИ ПОЛИТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЕЖИ ТАДЖИКИСТАНА

В данной статье автор анализирует основные вопросы, мешающие политическому воспитанию молодежи. Отмечается, что правительство Республики Таджикистан, в частности, лидер нации Эмомали Рахмон придает первостепенное значение молодежи и вопросам молодежи, на протяжении многих лет независимости были приняты меры по стимулированию, повышению их интеллектуального и физического потенциала, а также по обеспечению работы и назначения за счет молодежи руководящих кадров, их политического воспитания.

Ключевые слова: *национальная идентичность, самосознание и самопознание, Лидер нации, политическое воспитание, талантливая молодежь.*

THE POSITION OF THE NATIONAL CONCEPT OF EDUCATION IN STRENGTHENING THE POLITICAL EDUCATION OF THE YOUTH OF TAJIKISTAN

In this article, the author analyzes the main issues that hinder the political education of young people. It is noted that the Government of the Republic of Tajikistan, in particular, the leader of the nation Emomali Rahmon attaches paramount importance to youth and youth issues, for many years of independence, measures have been taken to stimulate, increase their intellectual and physical potential, as well as to ensure the work and appointment of senior personnel at the expense of youth, their political education.

Keywords: *national identity, self-awareness and self-knowledge, the leader of the nation, political education, talented youth.*

Маълумот дар бораи муаллифон:

Ибодуллоев Акмал Рустамович – муаллими калони кафедраи сиёсатшиносӣ Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон. Суроға: 735700, ш. Хучанд, микроноҳияи 17, хонаи 1, тел.: 92-971-10-01. Email: a.ibodulloev@gmail.com

Ҳасанзода Юнус Юсуфӣ - ходими илмӣи шуъбаи педагогика ва психологияи Пажӯишигоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомӣ, нишонӣ: 734024, ш. Душанбе, хиёбони Айни, 126, тел.: 882-20-22-77. Email: yunus_hasanov_87@mail.ru

Сведения об авторах:

Ибодуллоев Акмал Рустамович – старший преподаватель кафедры политологии Таджикского Государственного Университета Права, бизнеса и политики адрес: 735700, г. Худжанд, 17 микрорайон, дом 1 тел.: 92-971-10-01. Email: a.ibodulloev@gmail.com

Ҳасанзода Юнус Юсуфӣ - научный сотрудник отдела педагогики и психологии Института развития образования имени Абдурахмана Джамии адрес: 734024, г. Душанбе, проспект. Айни, 126, тел.: 882-20-22-77. Email: yunus_hasanov_87@mail.ru

Information about the author:

Ibodulloev Akmal Rustamovich – senior lecturer of the department of political science of the Tajik State University of Law, business and policy. Address: 735700, Khujand, 17 microregion, flat 1: 92-971-10-01. Email: a.ibodulloev@gmail.com

Khasanzoda Yunus Yusufi - Researcher of the Department of Pedagogy and Psychology Institute for Education by the name of Abdurahman Jami, Address: 734024, Dushanbe, Ayni Avenue, 126, phone.: 882-20-22-77. Email: yunus_hasanov_87@mail.ru

АМОНОВ М.Ф.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ МОБИЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ СРЕДНИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

Современные исследования не дают единого определения понятию «педагогические условия». Термин «педагогические условия» менялся, развивался, приобретал и терял какие-либо черты. В.И. Андреев определяет педагогические условия как «совокупность мер педагогического воздействия и возможностей материально-пространственной среды, то есть как комплекс мер, включающих содержание, методы, организационные формы обучения и воспитания» [1, с. 117]. А.Я. Найн рассматривает данное понятие как «совокупность объективных возможностей, содержания, форм, методов, средств и материально-пространственной среды, направленных на решение поставленных задач» [3, с. 49].

Н.М. Яковлева считает, что «условия должны отражать не просто внешние обстоятельства по отношению к педагогическому процессу, но и включать в себя внутренние характеристики этого процесса» [8, с.175].

С учетом анализа теоретической литературы, диссертационных исследований, мы пришли к выводу, что формированию профессиональной мобильности учителей средних общеобразовательных школ средствами внутришкольного повышения квалификации будут способствовать следующие педагогические условия:

1. Становление мотивационной сферы, способствующей эффективному развитию у учителей средних общеобразовательных школ в процессе внутришкольного повышения квалификации профессионального интереса к собственному самообразованию.

2. Наличие у учителей средних общеобразовательных учреждений в процессе внутришкольного повышения квалификации индивидуальной траектории профессионального развития.

3. Применение эффективных и современных технологий и форм повышения профессиональной квалификации.

4. Создание среды активного обучения и творческой самореализации педагогов.

Раскроем содержание каждого педагогического условия.

«Первое условие - становление мотивационной сферы, способствующей эффективному развитию у учителей средних общеобразовательных школ в процессе внутришкольного повышения квалификации профессионального интереса к собственному самообразованию. Динамичное развитие современного общества, появление новых технологий, расширение информационного потока обуславливает необходимость самосовершенствования и самообразования педагога на протяжении всей жизни.

Учителя с отрицательной мотивацией к самообразованию в определенной степени подвержены стереотипу, в том случае, когда, попытавшись решить педагогическую задачу и не сумев это сделать, они начинают искать конкретные инструкции в методической литературе. Характерной особенностью данного стереотипа является то, что мышление педагога идет по «накатанному» пути, поиск новых форм, методов и средств педагогической деятельности категорически отвергается, то есть создается отрицательная мотивация к самообразованию» [6, с.178]

Мотивация в процессе профессионального развития в школе имеет свои особенности. «Согласно последним тенденциям, основными образовательными целями нашей республики являются формирование дееспособной личности, реальных и потенциальных способностей человека, его потребностей, готовности к самосознанию и самореализации».

Второе педагогическое условие - наличие у учителей траектории профессионального развития.

Определение пути выполнения действий является ключевой задачей педагога при осуществлении профессионального развития. Для грамотного определения маршрута педагог должен уметь анализировать педагогические проблемные ситуации, иметь и рационально оценивать свой профессиональный опыт.

Формирование педагогом собственных образовательных программ, использование профессиональных навыков служит основой для определения способов профессионального развития и повышения квалификации.

У сельских учителей нет возможности и времени откликаться на все предложения по повышению своей профессиональной квалификации.

«Аргументом актуальности выстраивания траектории образовательного пути по формированию профессиональной мобильности учителей средних общеобразовательных учреждений средствами внутришкольного повышения квалификации, с одной стороны являются требования к кадровым условиям реализации новых государственных образовательных стандартов: повышение уровня квалификации педагогических работников и непрерывность их профессионального развития. С другой стороны - актуальность обосновывает тот факт, что часто повышение квалификации педагога носит несистематичный, нецеленаправленный характер и бывает обусловлено случайными мотивами» [4, с.14].

Под личностным развитием профессионализма педагогов понимают способы творческого осуществления профессионального потенциала педагогов в учебном процессе, содержание, цели каждого этапа развития имеют логическую связь [2, с. 201].

Траектория личного образования учителя может включать следующее:

- принятие участия в различных конкурсах: городские, региональные, международные;
- прохождение курсов повышения квалификации;
- самообразование;
- систематизация и распространение опыта через различные школьные и районные объединения по темам;
- СМИ.

Поэтому, когда человек осознает необходимость целенаправленного обучения подрастающего поколения и начинает обучение в виде организованной деятельности, возникает проблема мотивации к обучению.

«Инициатива (лат. *Initiare* – начинать) – почин, предприимчивость в выдвижении и реализации какой-либо новой идеи, в решении какой-либо проблемы; внутреннее побуждение к новым формам деятельности. В педагогическом словаре инициативность трактуется как черта личности, характеризующаяся способностью и склонностью к активным и самостоятельным действиям» [6, с.145].

К.А.Абульханова-Славская определяет инициативу как «форму самовыражения личности, проявление встречной активности по отношению к другому человеку» [1, с.52].

Е.А. Погонина под инициативой понимает «форму активности, которая является причиной начала и развертывания деятельности» [4, с.25]. Посредством систематического понимания активных исследований автор выделяет мотивационные потребности, эмоциональный и когнитивный компоненты и два этапа инициативы: развитие (начало) новых идей и их внедрение в структуру мотивации.

Н.С. Степашов также подчеркнул обучающее значение инициативы, указал на активную системообразующую функцию каждого компонента инновационной системы образования и подчеркнул, что «через инновационную инициативу она может оказывать влияние на цели и содержание образования» [7, с.8].

По своему характеру эти инициативы можно подразделить на:

- регулярные меры по улучшению;
- радикальные (новая парадигма, процедура);
- революционные (требуются новые виды деятельности, виды, формы и методы, новые средства реализации).

«По типам выделяются:

- методические инициативы (поиск новых методов, форм организации обучения);
- технологические (создание новых технологий);
- общественные (образовательная практика связана с новыми целями, содержанием, организационной структурой, системой управления)» [5, с. 92].

Организованность - это сложный и всеобъемлющий атрибут личности учителя, характеризующийся наличием способности организовывать различные виды деятельности, как свою, так и других. В то же время это еще и качественное состояние личности, обладающей способностью совершать упорядоченные действия и поведение. Высокоорганизованные учителя представляют тот уровень развития организационных компетенций, который соответствует современным требованиям. Когда дело доходит до экономической деятельности, организация связана с самоорганизацией и автономией. Кроме того, организованный человек является хорошим владельцем себя, своего имущества и

бизнеса. Организация также оказывает большое влияние на характеристики общего формирования человека, согласовывая и координируя работу системы качества человека и способствуя плодотворному процессу саморазвития и самосовершенствования. В качестве важной профессиональной характеристики организованность может быть включена в общую систему профессионального качества, которая во многом определяет успех различных видов деятельности. Педагогика очень сложна, многогранна, неформальна и отстаивает очень серьезные и строгие требования к людям. Одна из них - способность своевременно планировать и выполнять запланированные действия и разумно тратить время и деньги для достижения поставленных целей.

Коммуникабельность - это умение приживаться в коллективе, что является важной особенностью взаимодействия учителей - коллег. В психологии общения - это умение устанавливать контакты, способность к конструктивному общению с другими людьми. Коммуникабельность является одной из определяющих навыков успешного взаимодействия, которая касается как профессиональных, так и личностных отношений с другими людьми, и поэтому является одним из важнейших личностных качеств педагога. Коммуникабельность учителей должна быть присущей педагогу как составляющая внутренней техники, потому что она призвана обучать будущих граждан гуманным взаимоотношениям друг с другом.

Коммуникативность является одним из компонентов загадок трех «к» (два других - контакт и коммуникабельность), но путаница в определениях часто превращает сам термин в загадку. У этого слова всего три похожих значения.

1. Коммуникативность – это, прежде всего, навык. Умение передавать сообщения, чувства, мнения, идеи и выводы так, чтобы собеседник мог их правильно понять. С другой стороны, это умение правильно и без искажений воспринимать информацию. Другими словами, термин характеризует уровень возможностей кодирования и декодирования информации.

2. Кроме того, коммуникативность не всегда является навыком. Любой инструмент коммуникации можно качественно охарактеризовать. Все связано с передачей информации. Другими словами, термин также понимается как определенное свойство.

3. Коммуникативность обычно определяется как процесс межличностных отношений, то есть формирование межличностных отношений.

Люди обычно лучше всего понимают общение как приобретенный человеком навык, который можно практически улучшить за всю его жизнь.

Таким образом, предлагаемый ряд факторов развития профессиональной мобильности учителей не может исчерпать все возможные факторы. Однако разработка и проектирование модели развития профессиональной мобильности учителей в современном среднем образовании являются адекватными институтами и будут реализованы в ближайшем будущем учреждениями, которые будут осуществлять профессиональную деятельность, студенты педагогических профилей подготовки. Разработка и тестирование этих моделей - это исследовательская перспектива.

Следующим образовательным условием является использование активных современных методов и форм повышения квалификации при формировании профессиональной мобильности учителей школ.

«Современные проблемы потребовали от педагога новых профессиональных и личностных качеств, таких, как системное творческое мышление, информационная, коммуникативная культура, конкурентоспособность, лидерские качества, жизненный оптимизм, способность к осознанному анализу своей деятельности, самостоятельным действиям в условиях неопределенности, стрессоустойчивость» [5, с.186].

«В качестве основных неоспоримых достоинств активных форм и методов профессиональной квалификации по формированию профессиональной мобильности учителей средних общеобразовательных школ выступают:

- высокая степень самостоятельности;
- инициативность;
- развитие социальных навыков;
- сформированность умения перерабатывать большой поток информации;
- способность анализировать непредвиденные ситуации;
- умение самостоятельно разрабатывать алгоритмы принятия решения, развитие творческих способностей» [7, с.46].

Эффективность использования любого из активных методов повышения квалификации в процессе формирования профессиональной мобильности учителей общеобразовательных школ заключается в первую очередь в создании статуса учителя, личностно-ориентированного образовательного пространства, что обусловлено его ролью в действии; демократический стиль обучения, интерактивное взаимодействие с аудиторией и понимание их истинных способностей.

Развитие профессиональной мобильности педагогов школ в рамках использования различных форм повышения квалификации происходит на следующих этапах:

I этап.

1. Мотивационный: определение общей цели, идеи, формирование положительной мотивации.

2. Планирование и подготовка: определение темы, сущности и специфики проекта, формулирование задач и плана работы.

II этап.

Информационный: сбор информации, анализ и исследование специальной литературы и дополнительных источников, задача учителя – наблюдение, координация и ориентация работы учеников, кроме того учителя выступает отдельным источником информации.

III этап.

1. Рефлексия. На начальном этапе реализации проекта, происходит его групповое обсуждение, прогнозируется результат работы. Задача учителя – участвует в обсуждении.

2. Принцип активизации деятельности. Результат реализуемой деятельности зависит от качества работы, от того как она будет выполняться, какие усилия к ее созданию были приложены.

К результативным методам повышения квалификации педагогов, их профессиональной мобильности относят следующие:

- 1) Формулирование и решение проблемных вопросов и задач;
- 2) Игровая деятельность;
- 3) Интерактивные методы реализации процесса обучения: «проект», «мозговой штурм», «дебаты», «интервью»;
- 4) Информационные технологии, использование видео и аудиоматериалов, электронные пособия, мультимедиа;
- 5) Индивидуальный подход к каждому обучающему, групповые виды деятельности;
- 6) Тестирование;
- 7) Нестандартное начало (видео и аудиофрагменты);
- 8) Применение индуктивных и дедуктивных логических схем. Современные технологии обучения могут обеспечивать различные формы графического отображения материалов, от традиционных диаграмм и таблиц до вспомогательных заметок, конспектов, кейсов;
- 9) Слушатели реализуют творческие задания (небольшие сочинения, эссе, видеосюжеты);
- 10) Элемент - «изюминка» (познавательные анекдоты, интеллектуальная разминка, эпиграммы).

Ещё одним важным педагогическим условием формирования профессиональной мобильности учителей средних общеобразовательных учреждений средствами внутришкольного повышения квалификации является создание среды активного обучения и творческой самореализации учителей.

«Общеобразовательная школа - неотъемлемая органическая часть общества. Сохраняя присущую ей инвариантную составляющую, обусловленную особенностями истории, традиций, культуры народа, школа, тем не менее, подвержена изменениям под влиянием политических, экономических, социальных преобразований. В комплексе ведущих компонентов - цели, содержание, организация, структура — последние отличаются наибольшей стабильностью. И только радикальные подвижки в обществе могут вызвать их изменения. В школе должны работать особые люди, с определенным миром ценностей, у которых сложилось особое отношение к таким детям, присущая им, богом данная, доброта в квадрате, особый ценностно-смысловой потенциал учителя. Важно создать у школьника чувство, что его понимают и принимают» [7, с.239].

Направленность деятельности школ в процессе повышения квалификации основана на коллективной неоднородности учащихся с учетом индивидуальных особенностей каждого с

целью формирования профессиональной мобильности учителей школ Другими словами, выстраивайте образовательный процесс таким образом и выбирайте методы и средства реализации процесса обучения так, чтобы каждый ученик участвовал в активной учебной деятельности в своей области непосредственного развития, и каждый ученик чувствовал себя в школе непринужденно.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Андреев, В.И. Педагогика творческого саморазвития [Текст] / В.И. Андреев. - Казанский ун-т, 1996. Кн.1. -565 с. Большой толковый социологический словарь [Текст] / сост. Д. Джерри, Дж. Джерри. М., 1999. Т. 2. 588 с.
2. Лебедев, О.Е. Компетентностный подход в образовании [Текст] / О.Е. Лебедев // Школьные технологии, 2004. - №5. - С.3-13.
3. Найн, А.Я. О методологическом аппарате диссертационных исследований [Текст] /А.Я. Найн // Педагогика. - 1995. - № 5.
4. Пономарева Е. А. Организация профессиональной подготовки, переподготовки, повышения квалификации гражданских служащих // Бюллетень Министерства юстиции Российской Федерации. - 2010. - N 3. - С. 13-16.
5. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество: пер. с англ. М.: Политиздат, 1992. 543 с.
6. Тохова С. М. Формирование профессиональных качеств педагогов в свете новой парадигмы образования // Гуманитарные и социально-эконом. науки. – 2006. - N 1. - С. 167-170.
7. Чемерис С. В. Оценка эффективности повышения квалификации в учебных заведениях: сравнительные характеристики, плюсы и минусы // Бюллетень Министерства юстиции Российской Федерации. - 2007. - N 11. - С. 45-48
8. Яковлева, Н.М. Теория и практика подготовки будущего учителя к творческому решению воспитательных задач [Текст]: дис. д-ра пед. наук / Н.М. Яковлева. – Челябинск, 1992. – 403 с.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ МОБИЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ СРЕДНИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

В статье рассматриваются педагогические условия формирования профессиональной мобильности учителей средних общеобразовательных учреждений средствами внутришкольного повышения квалификации. Мы пришли к выводу, что формированию профессиональной мобильности учителей средних общеобразовательных школ средствами внутришкольного повышения квалификации будут способствовать следующие педагогические условия: 1. Становление мотивационной сферы, способствующей эффективному развитию у учителей средних общеобразовательных школ в процессе внутришкольного повышения квалификации профессионального интереса к собственному самообразованию. 2. Наличие у учителей средних общеобразовательных учреждений в процессе внутришкольного повышения квалификации индивидуальной траектории профессионального развития. 3. Использование активных и современных методов и форм повышения профессиональной квалификации. 4. Создание среды активного обучения и творческой самореализации педагогов.

Ключевые слова: условия, мотивация, индивидуальная траектория, активных методов, среда, мобильность, повышение квалификации, школа, обучение, учитель.

ШАРОИТҲОИ ПЕДАГОГИИ ТАШАККУЛИ МАҲОРАТИ КАСБИИ ОМУЌЗГОРОН ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ

Дар мақола шароитҳои педагогии ташаккули ҳаракати касбии омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ тавассути такмили ихтисоси дохилимактабӣ баррасӣ шуда, ба хулосае омадем, ки шароитҳои педагогии зерин ба ташаккули ҳаракати касбии омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мусоидат мекунад. ба воситаи такмили ихтисоси дохилимактабӣ: 1. Ташаккули соҳаи ҳавасмандгардонӣ, ки ба рушди самараноки омӯзгорони мактабҳои таҳсилоти ҳамагонӣ дар раванди такмили ихтисоси дохилимактабӣ тавачҷӯҳи касбӣ ба худомузии онҳо мусоидат мекунад. 2. Ҳузури омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар раванди такмили ихтисоси дохилимактабӣ траекторияи инфиродӣ такмили ихтисос. 3. Истифодаи усул ва шаклҳои фаъол ва муосири такмили ихтисос. 4. Фароҳам овардани шароити омӯзиши фаъолона ва худшиносии эҷодии муаллимон.

Калидвожаҳо: шароит, ҳавасмандкунӣ, траекторияи инфиродӣ, усулҳои фаъол, муҳити зист, ҳаракат, такмили ихтисос, мактаб, маориф, омӯзгор.

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL MOBILITY OF TEACHERS IN SECONDARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article discusses the pedagogical conditions for the formation of professional mobility of teachers of secondary educational institutions by means of intra-school advanced training. We came to the conclusion that the following pedagogical conditions will contribute to the formation of professional mobility of teachers of secondary schools by means of intra-school advanced training: 1. The formation of a motivational sphere that contributes to the effective development of teachers of secondary schools in the process of intra-school advanced training of professional interest in their own self-education. The presence of teachers of secondary educational institutions in the process of intra-school advanced training of an individual trajectory of professional development. 3. Use of active and modern methods and forms of professional development. 4. Creation of an environment of active learning and creative self-realization of teachers.

Key words: conditions, motivation, individual trajectory, active methods, environment, mobility, advanced training, school, education, teacher.

Маълумот дар бораи муаллиф: Аминов Муслиххидин – унвонҷӯи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомӣ. Суроғи электронӣ: aminovm@mail.ru.

Сведения об авторе: Аминов Муслихидин – соискатель Института развития образования имени Абдурахмони Джами. Электронная почта: aminovm@mail.ru.

Information about author: Aminov Muslihiddin is an applicant for the Institute for the Development of Education named after Abdurakhmoni Jami. E-mail: aminovm@mail.ru.

И.ГАДОВЕВ

ТАҲСИЛОТИ ФОСИЛАВӢ: ИМҚОНИЯТ ВА МУШКИЛОТИ ОН ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ КАСБӢ

Сармояи инсонӣ ҳамчун муҳарриқи нуриқтидор ба пешрафти инноватсия ва технологияҳои нав мусоидат мекунад ва бинобар ин, илми муосири ватанӣ бояд ҷавононро беҳтар ба илмомӯзӣ, татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ ва таҳқиқи масъалаҳои иқтисоди рақамӣ сафарбар намояд.

Эмомалӣ Раҳмон

Айни ҳол низоми таҳсилоти фосилавӣ ва ҷорӣ намудани он дар муассисаҳои олии кишвар қадами навбатӣ барои воридшавӣ ба фазои ягонаи таҳсилоти ҷаҳонӣ ба ҳисоб рафта, бино ба таъкиди мутахассисон яке аз шаклҳои нисбатан пешқадами таълим дар шароити муосир мебошад. Аз хулосаҳои масъулин бармеояд, ки ин шакли таҳсилот барои ҳалли масоили муҳимми иҷтимоӣ, аз қабилӣ баланд бардоштани дараҷаи саводнокии аҳли ҷомеа, сатҳи иҷтимоӣ, фаъолияти соҳибкорӣ, дараҷаи худшиносӣ ва ҷаҳонбинии шаҳрвандон ва рушди фазои ягонаи таълимӣ дар ҷаҳорҷӯбаи ҷомеаи умумичаҳонӣ мусоидат менамояд.

Таҳсилоти фосилавӣ низомест, ки аллакай дар аксари мактабҳои олии дигар кишварҳо роҳандозӣ шудааст. Раванди омӯзиши таҳсилоти фосилавӣ бо истифодаи шабакаи Интернет амалӣ мешавад.

Барномаи таълимӣ дар асоси веб-технологияҳо асинхронӣ буда, иштироки яқвақтаи омӯзгор ва донишҷӯро таъмин мекунад. Лексияҳо пешакӣ дар шабака ҷой дода мешаванд ва донишҷӯ метавонад ҳама гуна фанҳоро дар вақти ба худ муносиб омӯзад.

Дар сомонаи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон www.maorif.tj баргариши таҳсилоти фосилавӣ чунин дастабандӣ шудааст:

1. сарфаи вақт (зарурати ба макони таҳсил рафтан ва омадан лозим нест);
2. кам шудани хароҷот дар раванди таҳсил;
3. имконияти дар як вақт таҳсил намудани теъдоди зиёди донишҷӯён;
4. беҳтар намудани сифати таълим аз ҳисоби истифодаи усул ва технологияи муосир;
5. бо зудӣ пайвастанд ба китобхонаи электронӣ ва базаи иттилоот;
6. ҳосил намудани муҳит ва методикаи ягона ё худ соҳавӣ.
7. алоқаи доимӣ бо устод, имконияти машварати фаврӣ дар хусуси саволҳои пайдошуда бо истифодаи воситаҳои телекоммуникатсионӣ (почтаи электронии дохила, Skype ва ғайра)
8. имконияти ташкили муҳоҷиса, форумҳо, корҳои якҷоя бо гурӯҳ дар вақти омӯзиши курс ҳар лаҳза

9. дастрасии маводҳои назариявӣ ва амалӣ дар шакли электронӣ (слайдҳо, презентатсияҳои овознок, видеофрагментҳои дарс)

10. Истифода бурдани китобхонаи электронӣ

11. Шинос шудан бо нақшаи шахсии таҳсил

12. Муайян намудани бал аз рӯи фанҳо барои семестри ҳозира ва гузашта

13. Системаи тести таълимӣ

14. Иваз намудани профили худ (ба монанди парол, расм ва баъзан маълумотҳои иловагӣ)

15. Ҷадвали дарсӣ

Дар хусуси таҳсилоти фосилавӣ ва аттестатсияи ҷамъбасти он дар Низомномаи таҳсили фосилавӣ, гуфта мешавад, ки аз рӯи фан дар назди устод дар шакли тести амалӣ мегардад, аз ин рӯ, ба донишҷӯ лозим аст, ки дар шароити оила барои бомуваффақият анҷом додани супоришҳои тести зерин назорати устод тайёрии хуб бинад. Таълими фосилавӣ аз зумраи таълимотест, ки қонёқунандаи талабот ва ҳуқуқи шахрвандон ба таҳсилот мебошад. Ин низомии таҳсилот хилофи маҷмуи амалқунандаи шакли таълими рӯзона ва ғойбона нест. Вай ба тарзи табиӣ бо ин маҷмуъ яққоя мегардад, онҳоро муқаммал мегардонад, барои яққоя гаштани сохторҳои таълимии гуногун ва рушди таълимоти муқаммали шахрвандон мусоидат менамояд.

Аллақай барномаи ягонаи идорақунии раванди таҳсилоти фосилавӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи талаботи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба татбиқи низомҳои таҳсилоти кредитӣ ва фосилавӣ, ҳамчунин, нишондиҳандаҳои дигари танзимқунандаи раванди таълим ва назорати сатҳи сифати таҳсилот омода ва мавриди истифодаи муассисаҳои таҳсилоти олии касбии кишвар қарор гирифтаанд. Ин низом дар Донишгоҳи техникаи Тоҷикистон ба номи академик Муҳаммад Осимӣ, Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон, Донишқадаи политехникаи Донишгоҳи техникаи Тоҷикистон ба номи академик Муҳаммад Осимӣ дар шаҳри Хучанд, Донишқадаи технология ва менеҷменти инноватсионӣ дар шаҳри Кӯлоб бомуваффақият ҷараён дорад.

Зимнан бояд гуфт, ки Донишқадаи политехникаи Донишгоҳи техникаи Тоҷикистон яке аз аввалинҳо шуда таҳсилоти фосилавиرو дар ин низомии таҳсил ба роҳ монд. Дар донишқада соли панҷум аст, ки таҳсилоти фосилавӣ амал мекунад. Ин Муассисаи таълимӣ аз рӯи ихтисосҳои “Низомҳои иттилоотӣ ва технологияҳо дар иқтисодиёт”, “Молия ва қарз”, “Иқтисодиёт ва идора дар корхонаҳо” таҳсили фосилавиرو аз соли хониши 2013-2014 ба роҳ монд. Соли хониши 2016-2017 40 нафар донишҷӯ баъди хатми таҳсилоти фосилавӣ соҳиби маълумоти олий шуданд. [1].

Омӯзиши фосилавӣ – ин чизи нав нест. Омӯзиши ғойбона солҳои зиёд вучуд дорад ва васеъ паҳн гардидааст. Инчунин таълимот тариқи телевизион вучуд дорад. Дар марҳилаи ҳозира омӯзиши фосилавӣ бо истифодабарии шабакаи Интернет паҳн шуда истодааст. Потенсиали веб-технологияҳо диққати омӯзгорони тамоми ҷаҳонро ба худ ҷалб менамояд, зеро ин технологияҳо захираҳои таълимотиро, ки дар тамоми ҷаҳон ҳаст, муттаҳид мекунад. Интернет, воситаи алоқа ва технологияҳои компютерӣ омӯзиши компютериरो шавқовар мегардонад. Лоиха ва кашфиётҳои нав ба нав дар ин соҳа пайдо шуда истодаанд. Акнун намудҳои муҳими системаҳои таълимиро дар асоси истифодабарии компютерҳо дида мебароем. Яке аз аввалин кашфиёт дар ин соҳа ин – «китобҳои интернетӣ» ба ҳисоб меравад. Омодагии версияҳои электронии лексияҳо ва китобҳо – ин аз ҳама роҳи осон ва фаврӣ ба Интернет аст. Дар ин ҳолат дониш дар соҳаи барноманависӣ зарурият надорад ва ё донишгари забони махсуси HTML. Махсус барномаҳои ёрирасон вучуд доранд, ки аз редактори матнӣ ба HTML мегузаронанд.

Аз ҳисоби тараққиёти тези технологияҳои муосир системаҳои таълимӣ дар асоси веб-технологияҳо хеле паҳн шудаанд. Аз баски Интернет барои тамоми ҷаҳон дастрас аст, ӯ таҷҳизоти қиматро талаб намекунад, компютери фардӣ бо ҳамагуна системаи оператсионӣ, веб-браузер, модем ва алоқайи телефонӣ имконият медиҳанд барои пайвастишавӣ ба Интернет ва гирифтани дониш тариқи Интернет. Системаҳои таълимотӣ дар асоси веб-технологияҳо асинхронӣ мебошанд ва барои ҳамин иштироки яқвақтаи омӯзгор ва талабагонро талаб намеқунанд. Лексияҳо, ки пешақӣ омода шуда буданд тариқи шабака дода мешавад. Ҳар як шахс метавонад ҳама гуна фанҳоро дар вақти бо худаш қулай омӯзад. Ғайр аз ин вай имконияти додани саволро ба омӯзгор тариқи почтаи электронӣ дорад.

Се сабаби асосии шавқи зиёди ба омӯзиши дистансионӣ (фосилавӣ) тариқи Интернет вучуд дорад:

1. вучуд доштани талабот ба ахбори аниқ.
2. Технология барои коней гардонидани ин талабот вучуд дорад.
3. Ҳамаи соҳаҳои фаъолият омӯзиши фосилавино ҳамчун бозори нави муҳим ва фаъолияти қорӣ дида мебароянд.

Албатта камбудихо низ бо тариқи омӯзиши фосилавӣ вучуд доранд. Дар замони ҳозира аз нуқтаи назари техникӣ ду омил асосӣ ба тараққиёти омӯзиши фосилавӣ таъсир мерасонад:

1. пайвастишавӣ ба Интернет ва сифати алоқа;
2. омӯзиши фосилавӣ бояд интерактивӣ бошад.

Почтаи электронӣ e-mail ин воситаи универсалии гуфтугӯи компютерӣ мебошад. Он ба почтаи муқаррарӣ монанд аст: ҳар як истифодабарандаи Интернет дар шабакаи почтаи худро бо суроға дорад ва ба он бо ёрии компютер хат фиристода мешавад. Фарқиат фақат дар он ки хати электронӣ пас аз фиристондан дарҳол меояд. Ҳамин тавр, бо почтаи электронӣ натавон хат, инчунин расм, видеоматериал, аудиоматериал, файлҳо фиристода мешавад, ки он бениҳоят қулай мебошанд. [2]

Дар ҷомеаи иттилоотӣ талаботи асосӣ барои соҳаи маориф ин дастрасии маводи таълим тавассути низомҳои муқобиротӣ мебошад. Таъмини ин талабот дар марҳалаи ҳозираи рушди ҷомеа, дар низомии таълими анъанавӣ имконнопазир аст. Аз ин рӯ, истифода аз фановариҳои нави инноватсионии таълим ба мақсад мувофиқ аст. Дар кишварҳои Аврупо таҳсилоти фосилавӣ ҳеле маъмул аст, тибқи консепсияи он ҳама метавонанд ягон раванди таълимро интихоб намуда, дар вақти муайян ва барои худ мувофиқ ба он шомил шуда, ихтисоси матлуби худ, барнома, курси қутохмуддати таълимиро интихоб намоянд. Таҳсилоти фосилавӣ дар нимаи дуҷуми асри XIX пайдо шуда, ин низом дар охири солҳои 60-уми қарни XX ташаккул ва ривочу раванқ ёфтааст.

Асоси тағйироти соҳаи маорифро фановариҳои муосир, яъне технологияи муқобиротӣ ва маводи чандрасонаӣ (мултимедӣ) ташкил медиҳанд. Имрӯз таҳсилоти фосилавӣ фарогири барномаҳо, маводи чандрасонаӣ ва фановариҳои муқобиротӣ мебошад, ки раванди таълим ба тариқи барҳат (online) ва бурунхат (offline) сурат гирифта, назорату санҷиши донишҷӯён аз масофа иҷро қарда мешавад. Вожаҳои барҳат ва бурунхат маънои мушаххасе дар робита ба фановариҳои расонаӣ ва муқобирот доранд. Ба таври қуллӣ барҳат нишонгари ҳолати муттасил пайваст ва бурунхат нишондиҳандаи ҳолати қатъ мебошад. Дар низомии таълими фосилавӣ ҳар ду воситаи алоқаву муқобирот ба қор меравад, ки ин ба иштирокчиҳои раванди таълим, ҳоса ба донишҷӯ ҳеле муносиб ва мувофиқ аст.

Аксари қормандони муассисаҳои таълимӣ дар бораи таҳсилоти фосилавӣ маълумот ва ё тасаввуроти возеҳ надоранд. Масъулони курсҳои фосилавӣ (барҳат) аксар ба тағйироти нақши субъектҳо ва объектҳо, маводи таълимию методӣ, ба мазмуну сохтори нави таълим қам аҳамият медиҳанд. Дар низомии таҳсилоти анъанавӣ восита ва усули самаранокӣ ҳосил намудани маълумот аниқ ва дақиқ буда, дар адабиёти қасбӣ дар бобати моделҳои самарбахши ҳамаҷонибаи таълимӣ ва қоидаҳои он дар раванди таҳсилоти фосилавӣ маълумоти қофӣ мавҷуд нест, зеро он дар марҳалаи ташаккулёбӣ қарор дорад. Барои татбиқи таҳсилоти фосилавӣ қизи муҳим ин омодагии омӯзгорон ва инчунин шунавандагон низ маҳсуб меёбад.

Алоқаи муқобиравӣ дар таҳсилоти фосилавӣ аксаран барои иштирокчиён ғайримуқаррарӣ буда, он самаранокии таҳсилро қам мекунад. Аз ин рӯ барои пешгирии ин ҳолат дар ҳар як донишгоҳ барои ташкили таҳсилоти фосилавӣ дар доираи интернет ё фановариҳои муқобиротӣ бояд қорҳои зерин ба қомон расонида шаванд:

1. Шинос намудани омӯзгорон бо роҳу усули самаранокӣ таълим дар таҳсилоти фосилавӣ;
2. Омодагии омӯзгорон ва донишҷӯён ба фаъолияти қурсамар;
3. Бо воситаҳои нави фановарӣ таъмин намудани омӯзгорон.

Омӯзгорон одатан барои ташкил ва қондани машғулиятҳои назариявӣ аз маводи анъанавӣ истифода мебаранд ва аксар имқони муқобирот аз фановариҳои иттилоотӣ ва чандрасонаӣ истифода бурдан надоранд.

Қиҳати муқобирот таҳсилоти фосилавӣ дар он мебошад, ки омӯзгор метавонад донишҷӯро бо маводи зиёди маълумот таъмин қунад ва қунин имқони дар таҳсилоти анъанавӣ воқеан маҳдуд аст. Шунавандагон ва иштирокчиёни таҳсилоти фосилавӣ (ба истиснои омӯзгорон) мақсад, вазифа, манфиат ва аз масъулони интизориҳои доранд.

Бояд дар назар дошт, ки донишгоҳе, ки таълимро тавассути таҳсилоти фосолавӣ роҳдодозӣ менамояд, барои таъмини маводи таълим ва иҷрои корҳои зерин вазифадоранд:

1. Китобҳои электронӣ;
2. Дастурамали электронӣ;
3. Маҷмуи маводи таълим (моделҳои компютерӣ, лоихакашиҳо ва дастгоҳҳои имконияташон васеъ);
4. Маҷмуи вазифаҳо (супоришот);
5. Озмоишгоҳи амалии электронӣ;
6. Низомии тестии компютерӣ ва ғайра.

Дворко Н.И. андеша дорад, ки китобҳои дарсӣ, дастурамалҳо ва дигар маводи таълимиро, ки дар асоси фановарии чандрасонаӣ таҳия гаштаанд, метавон ба якчанд гурӯҳ ҷудо намуд:

1. Китобҳое, ки дар шакли маводи таълимӣ, матн ва суратҳо таҳия карда, онҳоро дар корсоз (сервер) ҷойгир намуда, ба воситаи шабака ва роёна ба истифодабарандагон дастрас сохтан имконпазир аст;

2. Китобҳои дорой маводи намоишӣ, ки ба воситаи DVD-ROM иҷро мешаванд.

Ин китобҳо дар баробари маводи асосӣ имкон фароҳам меоранд, ки ба маводи муҳобиравӣ, тасвири дастрасӣ дошта бошанд. [3] [с.138- 139]

Таҳсилоти фосолавӣ тибқи қонунгузори Чумхурии Тоҷикистон ин тарзи амалигардонии раванди таълим бо истифодаи технологияҳои муосири иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ мебошад, ки таълимро дар масофа бе иштироки бевоситаи шахсии омӯзгор ва таълимгирандагон имконпазир мегардонад. Дар асоси ин шаҳрвандони чумхурии мо барои интихоби муассисаи таълимӣ ва шакли таҳсилот - рӯзона, шабона, ғоибона, оилавӣ, фарогир, фосолавӣ ва экстернат ҳуқуқ доранд.

Таҳсилоти фосолавӣ, ҷӣ хеле ки ба ҳамагон маълум аст, дар кишвари мо ва давлатҳои дигари собиқи шӯравӣ шакли нави рушди таҳсилоти ғоибона ва усули таълим барои шакли рӯзонаи таҳсил мебошад, ки дар он амалигардонии раванди таълим бо истифодаи технологияҳои муосири иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ, ки таълимро дар масофа бе иштироки бевоситаи шахсии омӯзгор ва таълимгирандагон, аз қабилӣ машварат ба воситаи почтаи электронӣ, скайп, семинарҳо дар режими online имконпазир мегардонад.

Афзалиятҳо ё омилҳои мусбати таҳсилоти фосолавӣ пеш аз ҳама дар муносибати инфиродӣ ба таълим ва баъд аз он мустақилона интихоб кардани вақт ва макон барои омӯзиши фанни таълимӣ, инчунин истифодаи технологияи навтарин дида мешавад. Илова бар ин, бояд дар назар дошт, ки таҳсилоти фосолавӣ намунаи ташкили ҳамкориҳои донишҷӯ ва омӯзгор бо технологияи иттилоотӣ мебошад. Курсҳои босифати онлайн бо истифода аз системаҳои таълимии онлайн (LMS) таъсис дода мешаванд. Системаҳои MMS дар асоси Moodle барои густариши ҷузъҳои омӯзиши шабака васеъ истифода мешаванд.

Бояд қайд кард, ки барои рушди минбаъдаи таҳсилоти олии касбӣ ва пурра ҷорӣ намудани таҳсилоти фосолавӣ, инчунин истифодаи технологияҳои мултимедӣ, ки он дар оянда механизми таъмини талаботи ҷорӣ ва минбаъдаи ҷомеаро тақон бахшида, ба рушди босуръати иқтисодӣ мусоидат менамояд, зарур аст, ки:

- ба дараҷаи таъминоти аксарияти муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ бо заминаи моддию техникаӣ, адабиёти таълимию методӣ, компютерҳои замонавӣ ба шабакаи Интернет пайваस्तшуда диққати ҷиддӣ дода шавад;

- барномаҳои таълимии ҷавобгӯ ба стандартҳои ҷаҳонӣ таҳия шаванд; фаъолияти илмӣ умумидонишгоҳӣ дар чумхури робитаи ногустастанӣ пайдо намояд;

- низомии дақиқи тақмили ихтисос ва бозомӯзии кадрҳои илмӣ-педагогӣ ташкил карда шавад; низомии таҳсилоти олии касбӣ ба талаботи бозори меҳнат равона ва ҷавобгӯ бошад;

- ба идоракунӣ ва арзёбии сифати таҳсилот тавачҷуҳи кофӣ дода шавад ва ҳамзамон низомии таҳсилоти фосолавӣ дар сатҳи чумхури тибқи талаби замон ба роҳ монда шавад.

Ба ақидаи мо дар шароити кунунии кишвари мо барои дар сатҳи баланд ҷорӣ намудани таҳсилоти фосолавӣ бояд чунин тадбирҳои ҳатман амалӣ карда шаванд:

1) таъмин бо таҷҳизоти техникаӣ;

2) таъминоти барномавӣ ва усули таълимии таҳияшуда;

3) таъмини дастрасии доимӣ ба Интернет, ки бояд дар мадди аввал гузошта шавад.

Ҳамин тариқ, дар шароити нави тамаддуни иттилоотӣ, системаҳои омӯзиши электронӣ метавонанд мафҳуми раванди таълимиро бори дигар таҳлил намоянд. Умуман, технологияи таҳсили фосолавӣ як раванди банақшагирифташуда мебошад, ки вазифаи асосии он дар

ниҳояти кор омӯзонидани малакаҳои фаъолияти мустақилона мебошад. Омӯзиши электронӣ барои амиқсозии дониши назариявӣ ва баланд бардоштани малакаҳои амалӣ, инчунин ташаккули фарҳанги техникаю технологӣ имкони хуберо фароҳам меорад [4].

Ҳангоме, ки мо ба таърихи таҳсилоти фосилавӣ ва сабабҳои пайдоиши он назар меандозем, нақши ин равиши таълими дар ҷомеаҳои пешрафта хуб ба назар мерасад ва ин аз он шаҳодат медиҳад, ки тамоюли афзоиш ба таҳсили виртуалӣ ва инфрасохтори таълими электронӣ, ки дар болоравии таълими фосилавӣ ва веб-конференсияи видеоӣ ҳастанд, имрӯзҳо дар кишварҳои муосир хеле маъмул мебошанд. Таҳсилоти фосилавӣ барои мактабҳо, профессорҳо, донишҷӯён ва дигар ашхоси фаъол дар соҳаи маорифи кишвар имтиёзҳои зиёд фароҳам меоварад. Таҳсилоти фосилавӣ мувофиқи эҳтиёҷоти одамон ва муассисаҳои гуногун бо роҳҳои гуногун анҷом дода мешавад. Шахсон ва муассисаҳои таълимӣ бо сабабҳои гуногун платформаи таҳсилоти виртуалиро истифода мебаранд. Аммо он чизе, ки дар ниҳоят барои ҳамаи тасмимгирандагон муҳим аст, таъсири татбиқи платформаи таълими электронӣ мебошад. Ҳар як бартарие, ки метавонад ба саҳмдорон дар афзоиши даромад ва ғайри ин тавассути бартараф кардани ашёи нолозим дар тичорат кумак кунад, барои татбиқи он афзалияти бештар дорад. Ҳар қадаре, ки ин имтиёзҳо барои муаллим ва донишомӯз муфид бошанд, имкони интиҳоб ҳамон қадар зиёд мешавад.

То ба ҳол, василаҳои мухталифи таҳсили виртуалӣ таҳия шудаанд, ба монанди нармафзори веб-конференсия барои омӯзишҳои онлайнӣ ва таълими онлайн, нармафзори омӯзиши виртуалии LMS, нармафзори ташкилии идоракунии омӯзиш ва дигар воситаҳои омӯзиши электронӣ, ки платформаи заруриро барои татбиқи таъмин мекунад. Инчунин барои идоракунии ҳама мактабҳои хурду калон ва мактабҳои онлайн ва ғайрифасол истифода мешавад. Ҳамаи ин воситаҳо ба коҳиш додани хароҷот, афзоиши даромад ва ноил гардидан ба ҷомеаи мақсаднок таъсири мустақим ва ғайримустақим доштанд. Дар бозори рақобатпазирии имрӯза шумораи доктараҳои омӯзиши электронии LMS рӯз то рӯз бештар мегардад ва талабот ба воситаҳои таълими электронӣ ҳамарӯза меафзояд. Бисёр вақтҳо, аз сабаби ношинос будан бо нармафзори таълимӣ онлайн, бисёриҳо усули омӯзиши виртуалӣ ва сайти омӯзиши фосилавиро меҷӯянд. Системаи таҳсилоти виртуалии LMS ва нармафзори видеоконференсия веб танҳо яке аз роҳҳои татбиқи таълими электронӣ ва таълими фосилавӣ барои мактабҳо ва муассисаҳои таълимӣ мебошад.

Таълими фосилавӣ метавонад ҳам бо нармафзори омӯзиши виртуалӣ ва ҳатто бо истифода аз платформаҳои камтар мураккаб, аз қабилҳои шабакаҳои иҷтимоӣ амалӣ карда шавад. Истифодаи нармафзори пешрафтаи омӯзиши электронӣ дар ин усули омӯзишӣ ба соддагӣ амният оварда мерасонад. Вебинарҳо, нармафзори омӯзиши электронӣ, нармафзори LMS ва сайт, компютерҳо, почтаи электронӣ ва технологияи марбут ба Интернет низ ҳамчун василаи мусоидат ба ин раванд истифода мешаванд. Таълими фосилавӣ бо истифодаи Интернет имконпазир аст.

Таърихи системаи таълими электронӣ дар даҳаи аввали 1717 милодӣ оғоз ёфт. Ин навъи таълим дар кишварҳои муосир соли 1854 тавассути мубодилаи хулосаҳои китобҳои дарсӣ паҳн шуд. Дарвоқеъ, таҳсилоти фосилавӣ ба роҳ монда шудааст, ки тарқ кардани мактаб аз он истифода бурда, ба системаи маорифи кишвар пайваست шаванд. Муассисаҳои таълими дар ин соҳаи фаъол ҳадафҳои муҳимми иҷтимоиро пеш мегиранд, масалан, баланд бардоштани сатҳи илмӣ одамон, ки ба таҳсили анъанавӣ дастрасӣ надоранд, таҳсилоти фосилави барои қишри маҳрумшудаи ҷомеа аз таълим имконияти хуби омӯзиш ва сарфи вақти камро пайдо мекунад. Албатта, афзоиши ғайри ин ва кам кардани хароҷот низ як ҳадафи муҳим барои тасмимгирандагон аст.

Таҳсилоти фосилавӣ имкони хубест барои донишомӯзоне, ки дар муассисаҳои таълимӣ миёнаи касбӣ ва олии касбӣ тариқи ин низом таҳсил меунанд. Ин навъи мактаб барои ҳамаи онҳое, ки таҳсилоти ибтидоӣ доранд ва мехоҳанд таҳсилоти худро дар сатҳҳои мухталиф идома диҳанд, имкони тиллоӣ аст. Баланд бардоштани равиш дар якҷоягӣ бо таҳсилоти маъмулӣ ва фосилавӣ, провайдерҳои системаҳои таълими виртуалии LG MS, омӯзиши омехта хусусиятҳои иловагӣ дод. Он чизе, ки ҳамчун хусусияти омехта маълум аст, ба ҳама муассисаҳо ва коллеҷҳо, ки аз тағирёбии ногаҳонии муносибати худ аз рӯ ба рӯ (анъанавӣ) ба омӯзиши электронӣ метарсанд, барои бехатартар ворид шудан ба майдон кӯмак кард.

Ҳамин аст, ки марзи амниятӣ барои тағйири ин равиш афзоиш ёфт ва шахсан ба ҳамаи мактабҳо ва муассисаҳои таълимӣ итминон бахшид. Донишҷӯён хароҷоти сафар ва вақти

тахсилро бидуни ҳузур дар макони омӯзиш сарфа мекунад ва ба директорони мактабҳо лозим нест, ки дар паҳлӯи он макони ҷисмонӣ ва харочоти доимӣ дошта бошанд. Ба муаллимон ва профессорҳо лозим нест, ки ҳар дафъа барои дарс додан ба дарсҳо ширкат варзанд ва бо илова кардани курси сабтшудаи худ дар системаи LMS, онҳо синфи як бор омодакардашударо гаштаю баргашта баргузор мекунад. Менечерони омӯзиши захираҳои инсонӣ низ метавонанд аз системаи омӯзиши электронӣ истифода баранд, ба кормандони онҳо кӯмак кунед, ки омӯзиши маҳоратро дар муддати кӯтоҳтар ва бо фасеҳии бештар ёд гиранд. Ин инчунин ба менечероне, ки ба воҳӯриҳои идоракунии ва машваратӣ нӣёз доранд, кӯмак расонид, ки ин масъаларо дар идораи худ тавассути конферонсҳои интернетӣ ба осонӣ ҳал кунанд. Ин аст, ки чаро саволҳо дар бораи нармафзори видеоконферонсӣ ва adobe connect ва ҷӣ гуна кор кардани он барои гузаронидани тренингҳои онлайн зуд-зуд пайдо мешаванд [5].

Инчунин ҳамаи муассисаҳои таълимие, ки таҳсилоти фосилавино пешниҳод мекунад, аз ҳамдигар бо хусусиятҳои муайян фарқ мекунад. Хусусиятҳои онҳо бо мундариҷа ва сатҳи таълим, шумора ва ҳайати донишҷӯён, имкониятҳои техникӣ ва молиявӣ фарқ мекунад. Кишварҳое, ки системаҳои таҳсилоти фосилавино рушд кардаанд, инчунин маблағгузориҳои давлатӣ мегиранд. Ҳама донишгоҳҳои кишварҳои рӯ ба тараққиӣ ҷаҳон бо технологияи таълими фосилавӣ кор мекунад. Масалан, дар яке аз калонтарин кишварҳои Иёлоти Муттаҳида, аз соли 1995 инҷониб, 58% донишгоҳҳо бо технологияи таълими фосилавӣ таҷриба гузаронида, меғунд, ки ин технология самарабахш аст. Имрӯзҳо ҳазорҳо муассисаҳои таълими кишварҳои пешрафта аз рӯи ин технология кор мекунад.

Нақши муаллим дар татбиқи чунин масъалаҳои гуногунҷабҳа ва мураккаб ниҳоят бузург аст. Дар назди ӯ вазифаи душвор ва масъулиятнок истодааст: вай сохтори барномаи курсро омода мекунад, онро ба системаи таълими фосилавӣ мутобик менамояд, раванди таълимро назорат мекунад, барои назорати мустақили супоришҳо тавсияҳо медиҳад. Ҳамзамон, тавре ки дар методикаи таълими фосилавӣ нишон дода шудааст, кайфият, иртиботи равонӣ ба назар мерасад. Омӯзгоре, ки дар усули таълими фосилавӣ кор мекунад, бояд бо технологияи нави таълим, системаҳои таълими компютерӣ ва шабакавӣ ошно бошад ва бо онҳо сару кор гирад.

Барои муаллимони таҳсилоти фосилавӣ ва дигар тарафҳои манфиатдор якҷанд талабот мавҷуданд:

1. Муаллим бояд бо компютер ба дараҷаи баланд кор карда тавонад.
2. Ҳадафҳо ва вазифаҳои таълими фосилавӣ, рушди минбаъдаи онро дар заминаи технологияҳои иттилоотӣ ва воситаҳои алоқа доништан зарур аст.
3. Бояд донишҷӯёни донишманд дар соҳаи технологияи таълими фосилавӣ муаррифӣ карда тавонад.
4. Омӯзгор бояд малакаҳои амалии кор бо ВАО дошта бошад.
5. Зарур аст, ки малакаҳои истифодаи телекоммуникатсия, аз ҷумла: табодули иттилоот байни истеъмолкунандагон ва истифодаи захираҳо дар системаҳои иттилоотӣ инкишоф дода шаванд.
6. Бояд методикаи курсҳои модулии тартиби муайянро, ки барномаи таълимиро ташкил медиҳанд, ҷамъбаст карда, курсро ба тартиб дароварда тавонад.
7. Бояд омодагии ҳамаҷониба ба раванди таҳсилоти фосилавӣ, ҳамоҳангсоз дар раванди таълими фосилавӣ бошад.

Вазифаи асосии омӯзгори технологияи таълими фосилавӣ идоракунии кори мустақили донишҷӯён бо роҳҳои зерин иборат аст:

1. баррасии масъалаҳои ба миёномада;
2. муайян кардани ҳадафҳо ва вазифаҳо;
3. интиқоли дониш, таҷриба;
4. фаъолияти ташкилӣ;
5. ташкили ҳамкории байни донишҷӯён;
6. назорати раванди таълим.

Ҳангоми таълими фосилавӣ донишҷӯён асоси раванди таълимро барои мустақилона кор кардан дар вақти мувофиқ, макон ва суръати самарабахш ташкил медиҳанд.

Машқҳои амалӣ дар ҳалли мушкилот.

Барои худтанзимкунии истифодаи тестҳо, ки на танҳо ҷавоби дурустро баён мекунад, балки инчунин ҳангоми интиқоли нодуруст шарҳҳои муфассал медиҳанд, оқилона аст; дар

ин ҳолат, тестҳо на танҳо вазифаи назоратӣ, балки вазифаи таълимиро низ иҷро мекунад. Барои посух додан ба саволҳои пайдошуда аз муаллим машварат мегиранд.

Дар марҳилаи дуҷум барои санҷидани малакаҳои ҳалли масъалаҳои мушаххас тестҳо гузаронида мешаванд. Иҷрои чунин вазифаҳои назоратӣ метавонад вобаста ба мундариҷа, ҳаҷм ва дараҷаи аҳамияти вазифаи назоратӣ ҳам дар режими оффлайнӣ ва ҳам онлайнӣ иҷро карда шавад. Пас аз ҳар як вазифаи назоратӣ, бо истифода аз асбобҳои шабакавӣ машварат гузаронидан барои таҳлили хатоҳои маъмултарин ва тавсияҳои муштарак оид ба методологияи ҳалли масъалаҳо тавсия дода мешавад.

Кори лабораторӣ ба шумо имкон медиҳад, ки дониши назариявӣ ва методӣ ва малакаҳои амалии донишҷӯёнро дар раванди фаъолияти илмӣ муттаҳид созед.

Машварат. Ҳангоми таълими фосилавӣ, ки афзоиши ҳаҷми кори мустиқли донишҷӯёнро дар бар мегирад, талабот ба ташкили дастгирии доимии раванди таълим аз ҷониби муаллимон меафзояд. Бозгашти фаврӣ метавонад ҳам дар матни маводи таълимӣ ва ҳам дар робитаи фаврӣ бо муаллим ё мушовир дар ҷараёни омӯзиши курс ворид карда шавад.

Назорати сифати дониш. Назорати педагогӣ яке аз шаклҳои асосии ташкили раванди таълим мебошад, зеро он ба шумо имкон медиҳад, ки натиҷаҳои фаъолияти таълимӣ ва маърифатии донишҷӯён, маҳорати педагогии омӯзгор ва сифати системаи таълими офаридашударо тафтиш кунед. Бо гузашти вақт, назорати педагогӣ ба мавзӯи (пас аз омӯхтани мавзӯ ё қисмат), ҷорӣ (дар охири семестр) ва ниҳойӣ (дар охири тамоми курс) тақсим карда мешавад. Тибқи шаклҳо, системаи назорат тавассути пурсиши шифоҳӣ (мусоҳиба), назорати хаттӣ, санҷишҳои лабораторӣ, корҳои курсӣ, тестҳо ва имтиҳонҳо ташкил карда мешавад.

Кори мустиқли. Кори мустиқлионаи беруназсинфӣ методикаи таълими иттилоотӣ ва рушдро дар назар дорад, ки ба азхудкунии ибтидоии дониш равона карда шудааст. Дар системаи DL имкониятҳои ташкили кори мустиқлиона васеъ мешаванд. Ҳоло он ба кори мустиқлиона бо барномаҳои таълимӣ, бо системаҳои тестӣ, бо пойгоҳи додаҳои иттилоотӣ асос ёфтааст.

Усули таълим ин роҳҳои ҳамкориҳои касбии муаллим ва донишҷӯён бо мақсади ҳалли масъалаҳои таълимию тарбиявӣ мебошанд. [А.В. Сластенин] [6].

Афзалиятҳо ва нуқсонҳои таҳсилоти фосилавӣ

1. Таҳсилоти фосилавӣ барои шахрҳои дурдаст, ки имконоти дигари гирифтани маълумоти дилхоҳ аксар вақт қомилан мавҷуд нестанд, ивазнашаванда аст.

2. Барои таҳсил ба шумо тарк кардани хона, оила, дӯстон, кор, инчунин хароҷоти пулӣ барои роҳ ва манзил лозим нест.

3. Таҳсилоти фосилавӣ тибқи барномаҳои таълимии инфиродӣ гузаронида мешавад, то донишҷӯ тавонад дар бораи он ҷиҳатҳои курс, фанне, ки барои ӯ манфиатдор аст, саволҳо диҳад.

4. Донишҷӯ малакаҳои мустиқлиона ҷустуҷӯ кардани маълумоти зарурӣ, инчунин одати кор ва мустиқлиона қарор қабул карданро инкишоф медиҳад.

5. Таълими фосилавӣ барои рафъи монеаҳои психологие, ки бо сифатҳои муоширати шахс алоқаманданд, ба монанди шармгинӣ ва тарси суҳанронӣ дар назди мардум кумак мекунад.

Таълими фосилавӣ мобилӣ аст, яъне донишҷӯ ба маводди дахлдор дастрасӣ пайдо мекунад, мутахассисе мешавад, ки дониши бадастовардашро дар амал татбиқ карда метавонад.

Имконоте, ки имрӯз, тавассути таҳсилоти фосилавӣ шумо метавонед ба даст оред:

1. маълумоти олий гирифтани;
2. таълими мукамал дар магистратура;
3. таҳсили баъдидипломӣ;
4. гирифтани маълумоти дуҷуми олий;
5. забони хориҷиро аз фосилаи дур омӯхтан;
6. курси MBA гиред;
7. дар тренинҳои интернетӣ ширкат варзед;
8. тақмили ихтисос дар курсҳои касбӣ;
9. соҳиби маълумоти миёна ва олий шаванд [7].

Тибқи омилҳои зикршуда, таҳсилоти фосилавӣ метавонад хеле судманд бошад. Таълиме, ки бо оромӣ, тамаркуз, дақиқӣ ва бидуни ҳастагӣ анҷом дода мешавад, метавонад боиси омӯзиши назаррас гардад. Зеро Таҳсилоти фосилавӣ дар хона ё дар

макони дилхоҳи донишҷӯ анҷом дода мешавад ва имкон медиҳад, ки омӯзанда дарсхоро бо оромиш ва тамаркузи бештар омӯзад.

АДАБИЁТ:

- 1.«Ҳақиқати Суғд» нашрия мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Суғд.
<http://www.hakikati-sugd.tj/>
- 2.Таҳсилоти фосилавӣ дар интернет - durahshon.tj > fan > view_post
4. Истифодаи технологияҳои мултимедӣ дар раванди таҳсилоти фосилавӣ / Холиқова Ш.Қ. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” аз 26.07.2014 с.
5. mohtava.yeno.com > econtentp.. Омӯзмиш аз роҳи дур.
- 6.Формы и методы ДО - Академия Гражданской Авиации
<https://agakaz.kz> > pages > formy-i-metody-do_440
- 7.Технологии дистанционного обучения - TAdviser
<https://www.tadviser.ru> > index.php > Статья:Технолог..

ТАҲСИЛОТИ ФОСИЛАВӢ: ИМКОНИЯТ ВА МУШКИЛОТИ ОН ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ КАСБӢ

Дар мақолаи муаллиф шаклҳои таълим таҳлил карда шуда, самтҳои асосии рушди таълими фосилавӣ оварда шудаанд, фарқи таълими фосилавӣ ва анъанавӣ, сабабҳои асосии шавқи зиёд ба омӯзиши дистансионӣ, камбудии тарқиқи омӯзиши фосилавӣ ва афзалиятҳои нишон дода шудааст. Мушкилоте, ки донишҷӯён ва муаллимон дар таълими фосилавӣ ҳал кардаанд, қайд карда шудаанд. Нишон дода шудааст, ки самаранокии таълими фосилавӣ бо истифодаи технологияҳои педагогӣ муайян карда мешавад, ки дар таҳия ва татбиқи курсҳои фосилавӣ қарор доранд. Хулас ин, ки таълими фосилавӣ метавонад ҳамчун шакли мустақили таълим ҳисобида шавад, зеро он фарқи ҷиддӣ дорад, ки дар шакли анъанавӣ татбиқ карда намешаванд.

Калидвожаҳо: таҳсилоти фосилавӣ, интернет, вебинарҳо, веб-технологияҳо, китобхонаи электронӣ, асинхронӣ, технологияҳои иттилоотӣ, тренингиҳои интернетӣ.

ДИСТАНЦИОННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ВОЗМОЖНОСТИ И ПРОБЛЕМЫ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

В статье автора анализируются формы обучения, основные направления развития дистанционного обучения, различия между дистанционным и традиционным обучением, основные причины большого интереса к дистанционному обучению, недостатки и преимущества дистанционного обучения. Выделены проблемы, которые студенты и преподаватели решили в дистанционном обучении. Показано, что эффективность дистанционного обучения определяется использованием педагогических технологий, задействованных при разработке и внедрении курсов дистанционного обучения. Делается вывод, что дистанционное обучение можно рассматривать как самостоятельную форму обучения, так как оно имеет существенные отличия, которые не применяются в традиционной форме.

Ключевые слова: дистанционное обучение, интернет, вебинары, веб-технологии, электронная библиотека, асинхронные, информационные технологии, онлайн-тренинги.

DISTANCE EDUCATION: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The author's article analyzes the forms of education, the main directions of development of distance learning, the differences between distance learning and traditional education, the main reasons for the great interest in distance learning, the disadvantages and advantages of distance learning. The problems that students and teachers have solved in distance learning are highlighted. It is shown that the effectiveness of distance learning is determined by the use of pedagogical technologies involved in the development and implementation of distance learning courses. It is concluded that distance learning can be considered as an independent form of education, since it has significant differences that are not applied in the traditional form.

Keywords: distance learning, Internet, Webinars, web technologies, electronic library, asynchronous, information technologies, online trainings.

Маълумот дар бораи муаллиф: Гадоев Идибек Баратович – ходими илмӣи шуъбаи таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷоми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, нишонӣ: 734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи С. Айни, 126, Тел: (992) 904 11 99 E-mai: gadoev.idibek@bk.ru

Сведения об авторе: Гадоев Идибек Баратович - научный сотрудник отдела начального и среднего профессионального образования Института развития образования имени Абдурахмони Джоми Академии образования Таджикистана, адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица С.Айни, 126, Тел: (992) 9041199, эл. Почта: gadoev.idibek@bk.ru

Information about the author: Gadoev Idibek Barotov - Researcher of the Department of Primary and Secondary Vocational Education of the Institute of Development of Education named after Abdurahmoni Jomi of the Academy of Education of Tajikistan, address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, S. street Aini, 126, Tel: (992) 904 11 99 E-mai: gadoev.idibek@bk.ru

АМИНОВ А.

ХУСУСИЯТИ СИННУСОЛИИ КОНФОРМИЗМ

Омӯзиши мушкilotи синну соли кӯдакӣ яке аз масъалаҳои муҳими илми психология ба ҳисоб меравад, зеро маҳз дар ин синну сол ба хусусиятҳои муҳими шахс замина гузошта мешавад. Ин алоқамандӣ аҳамияти проблемаи ташаккули шахсиятро дар синну соли томактабӣ афзоиш медиҳад ва дар ин муайян кардани шароити рушди шахсияти кӯдакони нақши муҳимро мебозад. Дар ин мақола, мо таъсир ва нақши конформизмро дар ташаккули худбаҳодихии шахс дида мебароем.

Ҳангоми дар гурӯҳ қарор доштан, мо баъзан дар ҳалли ин ё он масъала ақаллиятро ташкил медиҳем. Ин омилҳои ҳаётиест, ки аксарияти мо ба он одат кардаем. Агар мо қарор диҳем, ки аксарият назар ба мо манбаи бозғамии иттилоот мебошанд, пас мо метавонем ақидаҳои худро тағйир дода, ақидаи онро ба ақидаи аксарият мувофиқ кунем. Аммо худро дар вазъияте тасаввур кунед, ки ақидаи Шумо дуруст аст ақидаи гурӯҳ нодуруст. Дар чунин шароит Шумо ба фишори иҷтимоӣ дода шуда, ба он итоат мекунад? Маҳз ин гуна зухуротро психологи иҷтимоӣ Саламон Ашдар дар як қатор тадқиқоти худ мавриди омӯзиш қарор дод ва он конформизм номгузори карда шудааст [5: 27].

Конформизм яке аз падидаҳои маъмултарини психологии фишори гурӯҳӣ (аз лот. conformis - монанд, мувофиқ) мебошад. Конформизм дар он зоҳир мегардад, ки шахс назар ба рафтори худро зеро фишори воқеӣ ё ҳаёлии гурӯҳ тағйир медиҳад. Конформизми иҷтимоӣ (берунӣ) ва шахсӣ (дохилӣ)-ро фарқ мекунад. Ҳангоми конформизми иҷтимоӣ ақида ва рафтори гурӯҳро шахс танҳо зоҳиран қабул мекунад, аммо дар ботини ӯ муқовимат ба ақидаи гурӯҳӣ боқӣ мемонад. Ин танҳо як итоаткории намоишӣ ба андешаи таҳмилшудаи гурӯҳ аст, ки мақсади он ба даст овардани дастгирӣ ё зеро танқид қарор нагирифтани, мебошад. Ҳангоми конформизми дохилӣ қарор гирифтани, шахс зеро фишори дигарон, воқеан фикри рафтори худро ба фикри рафтори гурӯҳ тобеъ мекунад.

Конформизм дорои ду хусусият мебошад. Аз як тараф, агар нуқтаи назари гурӯҳ дуруст бошад, ин барои ислоҳи фикри ақидаи шахс кумак мекунад; аз тарафи дигар ба инкишофи мустақилият ва соҳибхитирии шахс монеъ мешавад. Аксарияти одамон, бошуурона ё бешуурона мехоҳанд гурӯҳи худро пайдо кунанд ва пас аз пайдо кардан, ба осонӣ зеро фикри ақидаи дигарон дода мешаванд ва мақсадҳои гурӯҳро ҳамчун мақсадҳои шахсӣ қабул карда, баҳри расидан ба он кӯшиш мекунад. Конформизм зухуроти пассивӣ ва нотавонии як шахс нисбат ба гурӯҳ аст. Аксар вақт, шахс ин рафторро барои он интиҳоб мекунад, то ки аз ҷониби гурӯҳ радшуда нагардад, аммо дар баробари ин дигар омилҳо низ боис ба рафтори конформӣ шуда метавонанд. Ба монанди шумора, дараҷаи таррақӣ, таркиб ва муттаҳидии аъзои гурӯҳ, инчунин таҷриба, мақом ва худбаҳодии шахс ва ғайра.

Худбаҳодихӣ як тарафи муҳиму зарури худшиносӣ буда, маҳорати ба қувва имкониятҳои худ баҳо дода тавонистан ва ба худ муносибати танқидӣ қарданро ифода мекунад. Худбаҳодихӣ ин баҳои шахс ба худ, хусусиятҳо, бартарият ва камбудии фардӣ, мавқеи ӯ дар байни дигарон аст. Дар асоси худбаҳодихӣ танзими рафтори шахс ба амал меояд.

Дар психология як қатор методҳои эксперименталӣ мавҷуданд, ки ба воситаи онҳо худбаҳодихии шахс, тавсифномаи миқдорию сифатии онҳо муайян карда мешаванд. Худбаҳодихиро ба ду намуд ҷудо мекунад:

1. Худбаҳодихии мувофиқ.

2. Худбаҳодихии номувофиқ.

Худбаҳодихии мувофиқ вақте ба амал меояд, ки шахс камбудӣ, ноқомӣ, қомеъӣ ва бартариҳои худро доништа бошад. Шахсоне, ки худбаҳодихии мувофиқ доранд, ҳамеша худро беҳатову доно намешуморанд. Онҳо дар ҳаёт ҷиғанагии мавқеи худро медонанд.

Худбаҳодихии номувофиқ ду намудро дорад:

а) худбаҳодихии баланд;

б) худбаҳодихии паст.

Худбаҳодихии баланд онро мефаҳмонад, ки шахс майли аз будаи зиёд баҳододанро ба худ дар вазъиятҳои гуногун дорад. Ӯ одатан ба муқобилияти атрофиён дучор мешавад, ё

атрофиён нисбаташ ҳисси нобоварино зоҳир мекунад ва ин ба ташкили муносибатҳои байни шахси монета мешавад [2:122].

Худбаҳоидиҳои паст онро ифода мекунад, ки шахс ба худ ва қувваи худ боварӣ надорад, аз ташаббускорӣ даст мекашад, имкониятҳои худро пурра дарк намекунад ва нисбати шахсияти худ қадрношиносӣ зоҳир наменамояд. ӯ худро дӯст намедорад, дар натиҷа дигарон низ ӯро эътироф намекунад, зеро мавқеъаш дар гурӯҳ паст мешавад.

Худбаҳоидиҳои номувофиқ шахсияти одамро номукамал мегардонад. Чунин шахс ҳамеша дар назди дигарон худро ноҳинҷор ҳис мекунад. Агар худбаҳоидиҳои наврас номувофиқ бошад, он гоҳ ӯ худро аз доираи ҳамсолон ҷудо мекунад, ё ин ки боиси ихтилофҳои байнишахси мегардад. Бояд қайд намуд, ки ин хусусият бештар дар синну соли томактабӣ равшан зоҳир меёбад. Худбаҳоидиҳои унсурӣ асосии сохтори шахс буда, бо худшиносӣ ва дараҷаи иддао зич алоқаманд аст.

Худшиносӣ–ин аз тарафи одам фаҳмида гирифтани қувваи ҷисмонӣ, имконияту қобилиятҳои ақлӣ, кирдор, маром ва мақсадҳои рафтори шахси, муносибат бо одамони дигар ва бо худ мебошад. Худшиносӣ ин ба таври субъективӣ ҳис намудани мавҷудияти «Ман»-и худ, яъне дарк намудани айнияти шабоҳати шахси бо фарзияҳои фардӣ дар замони гузашта, ҳозира ва оянда аст.

Фаҳмидани мавҷудияти «Ман»-и худ натиҷаи раванди дуру дарози ташаккули шахс аст, ки он аз даврони кӯдакӣ оғоз меёбад ва онро файласуф И.С. Кон ҳамчун кашфиёти «Ман» арзёбӣ кардааст.

Ташаккули симои психикии «Ман» дар давраҳои инкишофи синнусолӣ (2-3 солагӣ, давраи хурди мактабӣ, наврасӣ ва навҷавонӣ) ба ташаккули худшиносӣ мебарояд ва дар ташаккули худшиносӣ, худназораткунию худтанзимдиҳӣ нақши муҳимро мебозад.

Рағбат соҳаи эмотсионалӣ ва иродавино бо ҳам муттаҳид менамояд. Рағбати кӯдак ба «Ман»-и худ, ба имкониятҳо, қобилиятҳо ва хусусиятҳои худ, дар ҳар як давраи синнусолӣ дар шаклҳои гуногун зоҳир мегардад, яъне ҳар як давраи инкишофи синнусолӣ моҳият ва арзишҳои нави худро соҳиб мегардад.

Инсон тавассути дар системаи муносибатҳои ҷамиятӣ иштирок намудан ва бо одамоне муошират карданиш, худро ҳамчун субъекти ҳолат, амал ва равандҳои психикӣ эҳсос менамояд ва нисбат ба худаш чун «Ман» муносибат мекунад, ки ба «дигарон» муқобил аст. Мафҳуми «Ман» онро ифода мекунад, ки инсон дар гузаштаю ҳозира ва оянда фарқияти худро дарк менамояд. «Ман», қатъӣ назар ба дигаргуниаш дар вазъиятҳои гуногуни ҳаётӣ, новобаста аз тағйирёбии шуур, ақидаю мақсадҳо ҳамон «Ман»-ам, ки дирӯз будам, айни замон ҳастам ва дар оянда ҳам онхел хоҳам буд, зухур меёбад.

Мафҳуми «Ман худам»-ро кӯдаки сесола ба забон меорад ва ин маънои онро дорад, ки ӯ худро аз олами ашӯ, одамоне, ҳодисаю воқеаҳо ҷудо намуда фарқияташро бо одамоне дигар дарк менамояд. Барои одами калон ин фарқият оддӣ менамояд, лекин барои кӯдак ин як қадами калон дар роҳи инкишоф, аз худ кардани таҷрибаи иҷтимоӣ мегардад.

Механизми иҷтимоии рафтори конформӣ бо равандҳои умумии иҷтимоишавӣ ва рушди муошират дар синни томактабӣ алоқамандии зич дорад. Маҳз синни томактабӣ – синнусоли оғози ҳамкориҳои фаъол бо ҳамсолон, кӯдакони таҷриба ва фикру ақидаи гуногун дошта, шомил шудани кӯдак ба доираи ҳамсолон, ки ташаккули риояи умумии меъёрҳои муқарраршудаи рафтор ва самтгирии фаъолро ба андешаи дигарон бо мақсади таъмини имконияти амалҳои самарабахши яқоя талаб мекунад, ба ҳисоб меравад. Конформизми кӯдаки томактабӣ аз нуктаи назари инкишофи синнусолӣ падидаи инкишофёбандаи табиӣ аст. Рафтори конформии кӯдак аз якҷанд ҷузъҳои рафтор асос меёбад: тамоил ба дигар нафар, ба назар гирифтани ақидаи гурӯҳ, нухабардорӣ ва мувофиқ кардани намунаҳои рафтор, ягонагии эмотсионалӣ бо гурӯҳ, дарки мансубият, дасткашӣ аз мақсадҳои шахси ба манфиати гурӯҳ ва ғайраҳоро дар бар мегирад.

Ғайр аз ин, конформизм метавонад ба рушди коллективизм, худтанзимкунӣ ва худидоранамой мусоидат намояд. Дар мавриди ихтилоф байни мақсадҳои шахс ва талаботҳои гурӯҳ метавон аз конформизм сухан гуфт, ки шахс ин ихтилофро на ба манфиати худ, балки ба манфиати гурӯҳ ҳал менамояд. Табиист, ки кӯдаки синнусоли томактабӣ сабӣ мекунад, то аз ҷониби гурӯҳ пазируфта шавад, мавқеи худро бо дигарон муқоиса менамояд ва ба ҳамаи атрофиён писанд ояд. Ин яке аз марҳилаҳои аввали иҷтимоигардии кӯдак, аз худ кардани меъёрҳо ва қоидаҳои иҷтимоӣ тавассути майл ба мансубият ва қабул гардидан мебошад.

Тамоили умумӣ ба рафтори конформӣ дар муносибат бо ҳамсолон, имкон медиҳад дар бораи чунин шакли иҷтимоишавие, ки дар он кӯдаки синнусоли томактабӣ ба худ эътимоди зиёд дорад, ба таъсири иҷтимоӣ додашуда, ҳамзамон бо воқеият бархӯрд мекунад, аммо тобеият ба андешаи гурӯхро нигоҳ медорад.

Ҳамзамон, ин метавонад як марҳилаи рушди иҷтимоии онҳо бошад, ки бо камолоти кифоя ва мустақилияти шахс муайян таъсир мерасонад. Кӯдакони синни томактабии дорои дараҷаи баланди талқиншавандагӣ ва майл ба ақсуламалҳои нонконформӣ бо камолоти махсус ва тафаккури танқидии худ фарқ мекунанд. Рафтори конформии кӯдакони синни томактабӣ бо худбаҳодиҳии баланд алоқаманд аст, дар ҳоле ки ҳангоми омӯзиши конформизм дар калонсолон, дар адабиёти психологӣ омили паст будани худбаҳодиҳӣ дар онҳо таъкид шудааст. Ин далел динамикаи мураккаби рафтори конформиро вобаста ба синну сол нишон медиҳад, ки минбаъд бояд аз нигоҳи психологӣ-педагогӣ мавриди таҳлилу омӯзиш қарор дода шавад.

АДАБИЁТ:

1. Авдулова Т.П., Кузнецова О.В. Особенности самооценки и склонность к конформизму у дошкольников. Журнал Психологические исследования 2008 No.1
2. Андреева Г.М., Богомоллова Н.Н., Петровская Л.А. Зарубежная социальная психология XX столетия. - М.: Аспект Пресс, 2002. - 286 с.
3. Андреева Г.М. Социальная психология. - М.: 1999. - 375 с.
4. Белинская Е.П., Тихомандрицкая О.А. Социальная психология личности. - м.: аспект пресс, 2001. - 301 с.
5. Asch, S. E. (1958). Effects of group pressure upon modification and distortion of judgments. In E. E. Maccoby, T. M. Newcomb, & E. L. Hartley (Eds.). Readings in social psychology (3rd ed.). New York: Holt, Rinehart & Winston.

ХУСУСИЯТИ СИННУСОЛИИ КОНФОРМИЗМ

Дар мақолаи зерин муаллиф оид ба конформизм ва хусусиятҳои синнусолии он маълумот овардааст. Ҳангоми таҳлили хусусиятҳои синнусолии конформизм, муаллиф ба синнусоли томактабӣ диққати махсус додааст. Чунки ба ақидаи муаллиф шаклгирии хусусиятҳои шахс маҳз аз синну соли томактабӣ оғоз гардида, дар рафти ҳаёт устувор мегарданд.

Калидвожаҳо: конформизм, конформӣ, синну соли томактабӣ, шахс, худбаҳодиҳӣ, худшиносӣ, тамоил, шахс, гурӯҳ.

ВОЗРАСТНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОНФОРМИЗМА

В данной статье автор дает информацию о конформизме и ее возрастных характеристиках. При анализе возрастных характеристик конформизма особое внимание автор уделяет дошкольному возрасту. Потому что, по мнению автора, формирование личностных качеств начинается в дошкольном возрасте и становится устойчивым в течение жизни.

Ключевые слова: конформизм, конформность, дошкольный возраст, личность, самооценка, самосознание, склонность, личность, группа.

AGE CHARACTERISTICS OF CONFORMISM

In this article, the author provides information on conformism and its age characteristics. When analyzing the age characteristics of conformism, the author pays special attention to preschool age. Because, according to the author, the formation of personal qualities begins at preschool age and becomes stable throughout life.

Key words: conformism, conformity, preschool age, personality, self-esteem, self-awareness, inclination, personality, group.

Маълумот дар бораи муаллиф: Аминов Абдулмачид, муаллими калони кафедраи “Психологияи умумӣ ва педагогӣ”-и ДДОТ ба номи С.Айни. Телефон – 905556142, Email:toj1k92@mail.ru

Информация об авторе: Аминов Абдулмаджид, старший преподаватель кафедры общей и педагогической психологии Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни. Тел. 905556142, Email: toj1k92@mail.ru

Information about the author: Aminov Abdulmajid, Senior Lecturer, Department of General and Pedagogical Psychology, Tajik State Pedagogical University named after S. Aini. Phone 905556142, Email: toj1k92@mail.ru

ДАВЛАТОВ Д. А.

ОМИЛҲОИ АСОСИИ РУШДИ ЭҶОДКОРИИ ДОНИШЧҶҮЁН ДАР РАВАНДИ ОМУЗИШИ ФАНҲОИ ТАБИАТШИНОСӢ ТАВАССУТИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ ИТТИЛООТӢ ВА КОММУНИКАТСИОНӢ

Барои давлати демократӣ, ки ба пешрафт ва рушду такомули давлат кӯшиш дорад, муҳим аст, ки пеш аз ҳама одамоне ба шароити душвор ва тағйирёбанда мутобиқ карда шаванд ва тавонанд худро дар он бишносанд. Дар айни замон масъулияти ҳар як шахс роҷеъ ба сарнавишти худ дар аҳамияти иҷтимоӣ, касбӣ ва шахсии он хеле афзоиш ёфтааст. Вазъияти муосир, ки дар он ташаккули ҷавонон ҷараён дорад, бо мураккабӣ ва номуайянии хос тавсиф мешавад, ки ба як қатор сабабҳои шартӣ вобастагӣ дорад. Ин ҳолат бознигарӣ ва асосноккунии илмӣ мундариҷа, шаклҳо ва усулҳои соҳаҳои гуногуни таълимро дар муассисаҳои таълимӣ тақозо мекунад.

Тибиист, ки шахси дорои тафаккури эҷодии рушдкарда дорои қобилиятест, ки метавонад на танҳо мавқеи сазовори худро дар ҷомеа таъмин намояд, балки ӯ метавонад дар пешрафти ҷомеа саҳмгузор бошад. Дар робита ба ин, дар таҳсилот ва баҳусус дар таҳсилоти мактаби олий нисбат ба ташаккули фаъолияти эҷодкории донишҷӯён талаботи баланд гузошта мешавад, ки ин барои хатмкунандагони муассисаҳои таълимӣ олиии кишварамон имконият фароҳам меорад, усулҳои нав ва намудҳои нави фаъолиятро ифшо кунанд, ба фазои касбӣ барои онҳо комилан нав ворид шаванд ва дар ҳолати зарурӣ самти тамоюли меҳнати худро бознигарӣ кунанд.

Қобилият ба эҷод - хусусияти фарқкунандаи шахс аст, ки ба шарофати он шахсият метавонад бо табиат дар ягонагӣ зиндагӣ кунад, бе зарар расонидан ба табиат эҷод кунад, бе вайрон кардан, афзоиш диҳад. Равоншиносон ва омӯзгорон ба хулосае омаданд, ки рушди барвақт ба эҷодкорӣ - калиди муваффақияти оянда аст.

Дар замони муосир оид ба рушди эҷодкории донишҷӯён бе истифода аз технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ сухан гуфтан бемаврӣ аст.

Маҳз истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар дарсҳои фанҳои табиатшиносӣ кори омӯзгорро осон карда, мустакилона фикррондан ва амалнамудан ба донишҷӯён муяссар мегардад.

Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар синфҳои фанҳои табиатшиносӣ имкон медиҳад, ки ҷомеашиносии донишҷӯён баланд бардошта шаванд, малакаҳои муоширати онҳо рушд ёбад, баланд бардоштани худбаҳодиҳии худӣ донишҷӯ сайқал ёбад ва боиси болоравии сатҳи омодагии ҳавасмандӣ ба омӯзиш гардад.

Вақте шахс меҳодад қореро анҷом диҳад, вай бояд ҳатман онро оғоз кунад. Ҳақиқат оддӣ аст: оғоз кардан, идома додан ва дар ниҳоят ба итмом расонидан. Ин се марҳила аз ҷиҳати психологӣ нобаробаранд ва саъю талошҳои гуногуни иродавиरो талаб мекунад. Баъзан санги монеавӣ марҳилаи ниҳой - анҷомебист. Аммо барои аксари одамоне, аз ҳама душвор оғоз кардани қор аст. Беҳуда нест, ки ҳама халқҳо дар ин мавзӯ зарбулмасалу мақолҳои зиёде доранд.

Олимони рус Е.П.Илин, М.М. Жердевава В.М.Воскобойников дар тадқиқоти худ як қатор монеаҳои муайян кардаанд, ки ба ифшои рушди эҷодкории донишҷӯён ҳалал мерасонанд. Дар байни онҳо монеаҳои беруна (иқтидори фарҳангӣ ва эҷодии волидайн, оила, муносибатҳо дар ҷомеа, набудани ҳамфикрон, дастгирии нокифоя аз тарафи муҳити атроф, аксар вақт комилан набудани дастгирӣ) ва монеаҳои дохилӣ (тарси рушд кардан, бемайлии танбалӣ, мавҷуд набудани ҳавасмандии дохилӣ, бетоқатӣ, набудани ҳадафи возеҳ шаклнагирифта, бепарвойӣ, нокифоя будани сифатҳое, ки барои раванди эҷодӣ ва созандагӣ заруранд), ном бурда мешаванд[8, с.37].

Дар умум, ба инкишофи эҷодкории донишҷӯён тавассути технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар дарси фанҳои табиатшиносӣ омилҳои зерин ҳалал мерасонанд:

қанорагирӣ аз ҳавф;

саъй кардан ба муваффақият бо ҳар роҳе;

стереотипҳои қатъӣ дар тафаккур ва рафтор;

мувофиқат; (конформность);

арзёбии манфии тасаввурот, таҳаяҷлот, тадқиқот;

таъзим кардан дар назди шахсони обрӯманд [10, с.54].

Ҳамаи монеаҳои номбаршуда, дар навбати худ, метавонанд ба ғайрифаволи, қарахтӣ ва камбудии эҷодӣ дар фаъолият оварда расонанд. Бо пайгирӣ ба равиши мазкур донишҷӯ нишон медиҳад, ки ӯ хоҳиши бештар ба даст овардани маълумотро дар бораи фанни

омӯхташанда надорад, дар равандҳои таълиму тарбия фаъолона иштирок кардан намехоҳад, услуби репродуктивии муоширатро афзалтар медонад. Возеҳ аст, ки ҳуди низоми таълиму тарбия бояд тағйир ёбад, бояд тавре амал кард, ки ҳам донишҷӯ ва ҳам омӯзгор роҳҳои ҳамкориҳои муштараки эҷодиро пайдо кунанд. Донишҷӯёнро ба муколама даъват кардан ғайриимкон аст, агар ҳуди мавзӯ аз доираи манфиатҳо дур бошад, агар донишҷӯ дастгирии ҳамсинфон, омӯзгорон ва маъмурияти муассисаи таълимиро эҳсос накунад. Талабот барои эҷоди лоиҳа барои зуҳури эҷодкорӣ бесамар хоҳад буд, агар донишҷӯ ба мавзӯи омӯхташаванда ҳаматарафа ворид нашавад, эҳтиёҷоти ботинии худро барои фаҳмидани ин ё он падида, тарҷумаи ғояҳо ва андешаҳои худ ба воқеият эҳсос накунад.

Ба андешаи А. Н. Лук [9, с.41], хатарноктарин душмани рушди эҷодкорӣ тарс аст. Тарси ноқомӣ тасаввур ва ташаббусро маҳдуд мекунад.

Душмани дуввуми рушди эҷодкорӣ – ин худтанқидкунӣ аз ҳад зиёд аст. Мо ҳанӯз дақиқ чен кардани онро ёд нагирифтаем. Аммо дар байни истеъдод ва худтанқидкунӣ бояд ягон тавозун вучуд дошта бошад, зеро хӯрдагирии аз ҳад зиёд метавонад ба бунбасти эҷодӣ оварда расонад.

Душмани сеюми рушди эҷодкории донишҷӯён тавассути васоити технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар дарсҳои табиатшиносӣ – танбалӣ аст.

Тафаккури эҷодӣ, ба андешаи Боно Э. де [4, с.8], як навъ тафаккури ғайристандартиро ифода мекунад ва доираи нисбатан васеътарро фаро мегирад. Дар натиҷаи тафаккури ғайриқолабӣ метавонад ё як идея олиҷаноб пайдо шавад, ё танҳо назари дигар ба ҳалли ин ё он масъалаи мушаххас, мутаносибан, чизи камтар муҳим аз эҷодиёти ҳақиқӣ. Вай чунин меҳисобад, ки тафаккури эҷодӣ танҳо барои одамони боистеъдод хос аст, дар ҳоле ки тафаккури ғайримуқаррарӣ метавонад таълим дода шавад ва бояд омӯзонида шавад. Тафаккури ғайримуқаррарӣ барои ҳар касе, ки завқи пайдо намудани ғояҳои навро дорад, дастрас аст. Аммо, аксари раваншиносон миёни тафаккури анъанавӣ ва эҷодӣ фарқ намегуздоранд. Бисёре аз муҳаққиқон ба ҷойи тафаккури эҷодӣ таърифи нисбатан эҳтиёткоронаи «тафаккури самаранок» -ро истифода мебаранд, дар ҳоле ки ҳамчун истилоҳ «тафаккури эҷодӣ» марҳилаи баландтарини фаъолияти рӯҳиро, ки ба маҳсулоти комилан нав ва аслии марбут буда, амсоли худро надоранд, ифода мекунад. Аммо, бе ба инобат гирифтани он, ки фарқиятҳои мазкур барои таҳқиқот аҳамияти муҳим доранд ва баррасӣ накардани эҷод ҳамчун як ҳунаре, ки омӯхтан мумкин аст, мо боварӣ дорем, қобилияти эҷодкорӣ бояд ва ҳатман инкишоф дода шавад.

Миёни хислатҳои шахс, ки ба рушди эҷодкории донишҷӯён тавассути технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар дарсҳои фанҳои табиатшиносӣ мусоидат мекунад, мо инҳоро ҷудо мекунем:

этимод ба нерӯи худ;

бартарияти эҳсосоти шодӣ ва ҳатто миқдори муайяни хашмгинӣ; рағбат ба хавф;

ба назар аҷиб ва ғайриоддӣ намудани набудани тарс;

набудани мувофиқат;

ҳисси инкишофёфтаи зарофатгӯӣ;

ҳузури ҳиссиёти дорои мундариҷаи бой (дидани хобҳои мазмун ва мундариҷаашон гуногун, доштани ҳассосияти зерҳаддӣ, мутаассир шудан ба падидаҳои синестезӣ ва ғ.);

муҳаббат ба ҳаёлпардозӣ ва таҳияи нақшаҳо барои оянда ва ғайра.

Шароит ё омилҳои, ки ба рушди эҷодиёти донишҷӯён тавассути технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар дарси фанҳои табиатшиносӣ таъсир мерасонанд, метавонанд ду навъ бошанд: вазъиятӣ ва инфиродӣ.

Ба омилҳои вазъии рушди эҷодкории донишҷӯён тавассути технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар дарсҳои фанҳои табиатшиносӣ инҳо дохил мешаванд:

- маҳдудияти вақт;

- ҳолати стресс;

- ҳолати изтиробӣ зиёд;

- хоҳиши зуд ёфтани роҳи ҳалли масъала;

- ангеҷаи хеле қавӣ ё хеле заиф;

- мавҷудияти насби собит барои усули ҳалли мушаххас;

- набудани этимод ба қобилиятҳои худ, ки дар натиҷаи ноқомии қаблӣ ба вучуд омадаанд;

- тарс;

- зиёд шудани худсензура;
- тарзи муаррифии шартҳои масъала, ки роҳи нодурусти ҳалли масъала ва ғайраро таҳрик мекунад.

Ба омилҳои шахсии рушди эҷодкории донишҷӯён ба тавассути технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар дарси фанҳои табиатшиносӣ хосиятҳои устувор, худуди шахсият ё хислати шахс дохил мешаванд, ки метавонанд ба шароитҳои дар натиҷаи вазъияти муайян ба вучуд омада, таъсир расонанд.

Ба омилҳои шахсӣ, ки ба рушди эҷодкории донишҷӯён тавассути технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар дарсҳои фанҳои табиатшиносӣ таъсири манфӣ мерасонанд, инҳоро шомил мекунад:

- конформизм (созишкорӣ);
- набудани эътимод ба худ (аксар вақт бо арзёбии умумӣ ҳамроҳӣ мекунад), инчунин эътимоди аз ҳад зиёд (эътимод ба худ);
- депрессияи эмотсионалӣ ва ҳукмронии доимии эҳсосоти манфӣ;
- канорагирӣ аз рафтори хатарнок;
- бартарияти ҳавасмандкунонии ангеаи канорагириинобаробарӣ бар ҳавасмандии талош барои муваффақият;
- изтироби баланд ҳамчун хислати шахсият, механизмҳои қавии муҳофизати шахсӣ ва як қатор дигарон.

Баланд бардоштани самаранокии рушди эҷодкории донишҷӯён тавассути технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар дарси фанҳои табиатшиносӣ аз бисёр ҷиҳат бо омилҳои зерин муайян карда мешавад:

Нахуст, гузаронидани дарсҳо бояд ҳамеша дар як синфхонаи хуб мучаҳҳазшуда бо равшании хуб амалӣ шаванд, аз ҷумла бо тахтаи аъло ва бўр. Ба қадри имкон омӯзгор бояд ба таъби худ мутобиқ шавад: эҳсосоти манфии муаллим фавран ба шогирдон интиқол дода мешавад.

Сониян, ҳангоми гузаронидани лексия бояд таваққуфҳои кӯтоҳ ва мунтазам гузаронида шаванд. Ҷунин таваққуфҳои кӯтоҳ мағзро аз хастагӣ ва кори ақлро аз эҳсосоти ногувор муҳофизат карда, иқтидори эҷодии ҳам омӯзгор ва ҳам худи донишҷӯёнро баланд мебардорад.

Сеюм, ҳамон мавзӯе бештар фаҳмида мешавад ва қавитар аз худ карда мешавад, ки барои донишҷӯ манфиатовар ва шавқовар бошад. Дар робита ба ин, ҳангоми тартиб додани лексия маълумотро ба блокҳои интегралӣ тақсим кардан лозим аст: ҳангоми ҷамъбасти лексия бояд шарҳи мухтасари мавзӯи навбатӣ дода шавад, зеро иттилооти «шинохта» имкон медиҳад, ки тавачҷӯҳои донишҷӯён ҳифз карда шавад.

Чорум, бояд ташаббусҳои мусбати донишҷӯён ҳавасманд карда шаванд. Ин ба донишҷӯ таассуроти кифоя мебахшад, ки ӯ тамоми дониш ва малақаҳои заруриро барои иҷрои супориш дорад ва ӯ барои ноил шудан ба муваффақият устуворона кӯшиш мекунад.

Панҷум, донишҷӯён бояд на танҳо маводи фанниро, ки барои эҷоди майдони ҷустуҷӯи эҷодкорӣ заруранд, азхуд кунанд, балки инчунин усулҳои эвристикии ҳалли масъалаҳои эҷодиро ҳаматарафа омӯзанд.

Дар байни шартҳои, ки ба рушди эҷодкории донишҷӯён тавассути технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар синфҳои фанҳои табиатшиносӣ ҳавасманд мекунад, мо инчунин ҷудо мекунем:

- ҳолатҳои, ки шумораи вақти номуайян ё нопурра доранд;
- ҳалли масъала ва ҳавасмандгардонии саволҳои зиёд;
- ҳавасмандгардонии масъулият ва мустақилият;
- таъкид ба фикрҳои, эҳсосот ва андешаҳои шахсии шахс.

Таҷрибаҳо собит намуданд, ки дар шароити муассисаҳои олии таълимӣ, шакли нисбатан ифодакунандаи рушди эҷодкории донишҷӯён тавассути технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар дарсҳои фанҳои табиатшиносӣ суҳбатҳои эвристикӣ аст. Суҳбати эвристики аз як силсила саволҳои ба ҳам алоқаманд иборат аст, ки ҳар яке аз онҳо ҳамчун қадам дар роҳи ҳалли масъалаҳо хизмат мекунад ва тақозо мекунад, ки донишҷӯён қисман дар ҷустуҷӯи фаъолиятҳои таълимӣ бошанд.

Ба андешаи В.И. Андреев, устод дар ҷараёни идоракунии фаъолияти ҷустуҷӯии донишҷӯён, барои таҳияи масъалаҳои таълимӣ, метавонад ҳангоми тартиб додани ихтилофҳои саволҳои пайдарпайро истифода барад, ки ба ҷустуҷӯи эвристикӣ ва худидоракунии эҷодии шахс мусоидат мекунад [1, с. 102]. Дар баробари ин, эҳтимолияти он,

ки мушкили мавҷуда метавонад ба душворӣ тасмия шавад ва кӯшишҳои дарозмуддатро талаб кунад.

Рушди эҷодкории донишҷӯён тавассути технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар дарси фанҳои табиатшиносӣ озодона сурат гирифта, дар ҷараёни фаъолияти зехнӣ донишҷӯ бошуурона роҳҳои гуногуни (на як) ҳалли масъаларо интихоб мекунад. Инкишофи эҷодкории донишҷӯён тавассути технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар дарси фанҳои табиатшиносӣ на танҳо истифодаи васеи донишҳои гирифташударо фаро мегирад, балки инчунин баргараф кардани монетаҳои таҷрибаи гузашта, дур шудан аз қолабҳои муқаррарии муайяншудаи тафаккур, ҳалли ихтилофҳо байни донишҳои амалишаванда ва талаботи ҳолатҳои мушкилро дар назар дорад. Онро бо аслияти қарорҳо, ба худ хос будан, гузариш аз як амал ба амали дигар, таъхири тӯлонӣ ба амалҳои аллакай маълум бо вучуди мавҷудияти натиҷаҳои манфӣ фарқ мекунад.

Ҳамин тавр, рушди эҷодиёти донишҷӯён тавассути воситаҳои технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар дарсҳои фанҳои табиатшиносӣ бо навоариҳои баланди маҳсулоти истеҳсолшаванда, аслияти раванди ба даст овардани маҳсулоти мазкур ва дар ниҳоят таъсири назаррас ба рушди зехнии таълимгиранда тавсиф карда мешавад. Он дар маҷмӯъ дар фаъолияти зехнӣ ҳалкунанда буда, пешрафти воқеиро ба сӯйи донишҳои нав таъмин мекунад. Усулҳои эвристикӣ, ки дар таълими фаъол истифода мешаванд, ҷузъи таркибии фаъолияти эвристикӣ ба ҳисоб меравад, ки хусусияти хоси худро доранд. Вай низоми нави амалҳоро ба вучуд меорад, намунаҳои нави ашё ва падидаҳоро муқаррар мекунад.

АДАБИЁТ:

1. Андреев В.И. Педагогика: Учебный курс для творческого саморазвития. Центр инновационных технологий, Казань, 2004. 608 с.
2. Береговских, Ю. Н. Развитие творческого воображения младших школьников на материале отечественной топонимии / Ю. Н. Береговских, М. В. Климова // Развитие креативности личности в современном образовательном пространстве : сб. материалов межрегион, науч.-практ. конф. с междунар. участием. — 2016. — С. 109—113.
3. Бескова, И. А. Как возможно творческое мышление? / И. А. Бескова. — М., 1990.
4. Боно де, Э. Использование латерального мышления. Москва, 2005. 55 с.
5. Выготский, Л. С. Психология творчества / Л. С. Выготский. — М., 1987.
6. Вяткин, Б. А. Теория и практика комплексного изучения способностей / Б. А. Вяткин. // Психологический журнал. — № 5. — 1994.
7. Галич, А. Л. Личность и творчество. Психологические этюды / А. Л. Галич. — Новосибирск : Новосибирское книжное издательство, 1989.
8. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е. П. Ильин. — СПб.: Питер, 2012. — 448с.
9. Лук, А. Н. Психология творчества / А. Н. Лук. — М. : Наука, 1976.
10. Пономарев, Я. А. Психология творчества / Я. А. Пономарев. — М. : Наука, 1976.

ОМИЛҲОИ АСОСИИ РУШДИ ЭҶОДКОРИИ ДОНИШҶҶҶЁН ДАР РАВАНДИ ОМУЗИШИ ФАНҲОИ ТАБИАТШИНОСӢ ТАВАССУТИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ ИТТИЛООТӢ ВА КОММУНИКАТСИОНӢ

Дар мақола оид ба омилҳои асосии рушди эҷодкории донишҷӯён дар раванди омузиши фанҳои табиатшиносӣ тавассути технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ нуктаи назар баён гардида, ҳамзамон хусусиятҳои мустақилона рушд кардани эҷодкории донишҷӯён дар раванди омузиши фанҳои табиатшиносӣ тавассути технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ мавриди баррасии қарор гирифтааст. Инчунин, дар бораи сабабҳои муҳиме, ки барои эҷодкории донишҷӯён дар раванди омузиши фанҳои табиатшиносӣ тавассути технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ ҳалал мерасонад маълумот дода шудааст. Мақсади асосии тадқиқот маъиян намудани омилҳои асосии эҷодкории донишҷӯён дар раванди омузиши фанҳои табиатшиносӣ тавассути технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ, ки барои мустақилона рушд ёфтани маърифати худшиноси, қобилияти касби ва инкишофи таълимии донишҷӯёни макотиби оли дар раванди омузиши фанҳои табиатшиносӣ аст.

Калидвожаҳо: омилҳо, эҷодкорӣ, омузиши, технология, иттилоотӣ, коммуникатсионӣ, табиатшиносӣ.

Маълумот дар бораи муаллиф: Давлатов Давлат Амриддинович-устоди калони Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент. davlat_davlatov_1991@mail.ru. +992928035060

ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСТВА СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК ПОСРЕДСТВОМ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

В статье представлен обзор основных факторов развития творчества учащихся при изучении естествознания средствами информационно-коммуникационных технологий, а также особенности самостоятельного развития творчества учащихся при изучении естествознания посредством информационно-коммуникационных технологий. Также имеется информация о важных причинах, препятствующих творчеству учащихся в процессе изучения естественных наук с помощью информационно-коммуникационных технологий. Основной целью исследования является выявление основных факторов творчества студентов в изучении естествознания посредством информационно-коммуникационных технологий, направленных на самостоятельное развитие самопознания, профессионализма и образовательного развития студентов вуза при изучении естествознания. наук.

Ключевые слова: факторы, креативность, обучение, технологии, информация, общение, естественные науки.

MAIN FACTORS OF STUDENTS' CREATIVITY DEVELOPMENT IN THE PROCESS OF STUDYING NATURAL SCIENCES THROUGH INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

The article presents an overview of the main factors in the development of students' creativity in the study of natural science by means of information and communication technologies, as well as the features of the independent development of students' creativity in the study of natural science through information and communication technologies. There is also information about the important reasons that hinder the creativity of students in the process of studying the natural sciences with the help of information and communication technologies.

The main purpose of the study is to identify the main factors of students' creativity in the study of natural science through information and communication technologies aimed at the independent development of self-knowledge, professionalism and educational development of university students in the study of natural science. Sciences.

Key words: factors, creativity, learning, technology, information, communication, natural sciences.

Маълумот дар бораи муаллиф: Давлатов Давлат Амриддинович муаллими калони Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент. davlat_davlatov_1991@mail.ru. +992928035060

Сведения об авторе: Давлатов Давлат Амриддинович - старший преподаватель Педагогического института Таджикистана в Пенджикенте. davlat_davlatov_1991@mail.ru. +992928035060

Information about the author: Davlatov Davlat Amriddinovich - senior lecturer at the Pedagogical Institute of Tajikistan in Penjikent. davlat_davlatov_1991@mail.ru. +992928035060

Д.ИСОЕВА

ЗНАЧЕНИЕ И РОЛЬ ТРУДОВОГО ВОСПИТАНИЯ В СИСТЕМЕ ПОДГОТОВКИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГИИ

Трудовое воспитание готовит учащихся к жизни и труду, распределения, обмена и потребления. Поэтому необходимость трудового воспитания в новых социально-экономических условиях определяется экономической и законами развития общества направленные на повышение качество производимой продукции и растущим значением субъективного фактора в развитии экономики Таджикистана. Трудовое воспитание усиливает связь воспитательного процесса с экономической политикой государства и экономическим базисом нашего общества и государства.

После приобретения суверенитета в Таджикистане произошли кардинальные политические и социально-экономические преобразования. Эти преобразования отразились на всех слоях населения республики. Необходимо отметить, что выпускники общеобразовательных школ, оказались неподготовленными к экономическим преобразованиям, многие из них не понимают проблем современной экономики, определяя ее как возможность любыми путями «делать деньги». Сегодня очень важно, чтобы в процессе обучения учащихся умели видеть и понимать насущные проблемы рынка, ориентироваться, в различных формах предпринимательской деятельности. Воспитание интереса к проблемам экономики и потребность в экономических знаниях, в наши дни являются средством социальной защиты для учащихся. Но политизация образования в прежние годы завели в тупик систему образования, особенно в области экономического образования.

Еще в первые годы независимости Правительство Таджикистана приняло ряд постановлений для развития малого бизнеса и частного сектора. Основной целью таких решений было улучшение благосостояния граждан и превращение Таджикистана в динамично развивающую страну. Но жизнь показала, что намеченную цель можно достичь поэтапно на основе формирования и воспитания у граждан предприимчивости.

Реформирования и модернизация экономики в Таджикистане привели к переосмыслению отношения работников к результатам своего труда. Происходили изменения отношений к формам собственности на средства производства и это вызвало ломку устоявшихся производственных отношений. Экономические проблемы обсуждаются во многих семьях присутствие детей, которые сложившуюся ситуацию в стране осмысливают по-своему. Сложившаяся ситуация как перед родителями, так и перед учащимся, поставил ряд вопросов о необходимости новых ориентиров, которые позволили бы человеку успешно реагировать на часто меняющиеся условия экономической жизни.

Трудовое воспитание формирует у учащихся экономическое сознание, умение анализировать результаты своего труда и повысить его производительность. Трудовое воспитание способствует вовлечению молодёжи, начинающих свою трудовую деятельность, в управление общественным производством [4;258].

Следует отметить, что основу экономической подготовки учащихся, составляют трудовое обучение и воспитание необходимой для их подготовки к трудовой деятельности. Экономическая подготовка рассматривается как залог высокопроизводительного труда выпускников общеобразовательных школ в избранной ими профессии, в будущем и как составная часть работы, связанной с формированием у них экономически значимых качеств, пониманием сути экономической политики государства, а также экономических основ развития современного производства.

Трудовое воспитание связано с решением триединой задачи построения общества. Во-первых, главная экономическая задача является создание технической базы общества, во-вторых, формирование новых общественных отношений и, в-третьих, воспитание экономической сознательности.

Необходимо отметить, что первая задача не может быть решена без повышения эффективности производства. Потому, что каждый человек и каждый трудовой коллектив должны стремиться к достижению высоких результатов при наименьших затратах, добиваться рационального использования машин и оборудования, материальных и финансовых ресурсов, экономии рабочего времени, сырья, топлива и энергии, об улучшении показателей деятельности предприятия.

Формирование новых общественных отношений также требует необходимость экономической подготовки учащихся. Развитие рыночной экономики и связанных с ней отношений собственности и отношений коллективности, происходит в результате совершенствования производства, обмена, распределения и употребления. Экономическое сознание в условиях рыночной экономики приобретает глубокое значение, так как сознательное ведение хозяйства становится закономерной необходимостью[3;704].

Воспитание экономической сознательности в нынешних условиях предусматривает формирование мировоззрения на основе системы философских, экономических и социально-политических взглядов, что обязательно предполагает выработку экономического сознания учащихся. Экономическая подготовка требует от выпускников школ сознательного отношения к труду и собственности, которые становятся возможными при овладении экономикой и организацией производства [2;134].

Сегодня основными задачами экономической подготовки учащихся являются:

- вооружение учащихся знаниями, умениями и навыками о роли труда в жизни человека;
- воспитание навыков эффективной организации и использования бюджета времени;
- формирование экономических качеств в семье;
- формирование умения жить в современных социально-экономических условиях;
- умение экономного, сознательного отношения к результатам труда и материальным ценностям;
- умения соизмерять потребности с экономическими возможностями их удовлетворения;
- соответствия профессиональных намерений потребностям экономики республики;
- обеспечение возможности реальной экономической деятельности;

– воспитание экономически значимых качеств у учащихся.

В учебном плане общеобразовательной школы нет специального предмета, дающего комплекс экономических знаний. Поэтому для решения этой задачи, необходимо вести работу по следующим направлениям:

а) формирование трудовых умений и навыков в учебном процессе;

б) повышение уровня экономических знаний за счет улучшения межпредметных связей.

Основной задачей трудового воспитания учащихся это потребности и умения жить и трудиться в условиях рыночной экономики. Поэтому воспитание бережливости, предприимчивости, формирование убеждений, деловитости невозможно без включения учащихся в процесс производительной деятельности, так как коллективное выполнение тех или иных заданий повышает чувства ответственности и долга, позволяет повысить производительность труда.

Другой важной задачей трудовой подготовки является вовлечение учащихся в техническое творчество, так как техническое творчество включает учащихся в различного рода расчеты, и, анализ технического творчества учащихся дает возможность понимать понятия затрат времени, материалов, трудовых усилий и электроэнергии [1;143].

Таким образом, учащиеся должны не только иметь общее представление о методах хозяйствования, но и владеть практическими умениями и приемами бережливости, экономности, расчетливости. Важное условие для всестороннего развития личности имеет также экономное отношение ко времени.

Суть закона экономии времени заключается в том, чтобы сократить рабочее время на производство продукции. Экономия рабочего времени складывается из экономии и живого, и овеществленного труда. Под понятием живым понимается труд, затраченный на производство продукции, под овеществленным – труд, затраченный в прошлом.

Следует отметить, что сбережение рабочего времени увеличивает долю свободного времени, необходимого для развития личности. Поэтому, сбережение времени способствует не только росту общественного производства, но и создает более широкие возможности для всестороннего развития личности. В этом законе отражается связь, которая существует между производительностью труда, развитием личности и обществом.

Неумение использовать свое свободное время общественно полезной деятельностью рано или поздно приводит к недисциплинированности, неорганизованности и к правонарушениям. К.Д. Ушинский в свое время решительно осуждал такое «препровождение времени, когда человек остается без работы в руках, без мысли в голове, потому что в эти минуты портится голова, сердце и нравственность [6;67].

Неудовлетворенность избранной профессией приводит к снижению производительности труда, является одной из серьезных причин текучести кадров, повышает затраты государства на переучивание людей. Поэтому профориентационную работу в школе можно считать одним из основных направлений трудовой подготовки учащихся. Для воспитания разумных потребностей, необходимо знать и учитывать интересы, стимулы и ценностные мотивы и привычки молодых людей. Поэтому важно научить учащихся измерять личные интересы со своим трудовым вкладом и реальными важностями общества. Необходимо для учащихся создавать такие условия, где они могли трудиться и оценить стоимость трудовых усилий, затраченных на ее производство.

Главным условием формирования экономического сознания является развитие экономического мышления, которое выступает в двух взаимосвязанных уровнях: теоретическом и эмпирическом.

Теоретическое экономическое мышление – это воспроизводство сознанием людей их экономических отношений в форме экономических идей, категорий теорий, понятий. Эмпирическое осмысление и усвоение учащимся экономических знаний – это переработка экономической информации и критическое применение их в реализации конкретных экономических задач. Эти два уровня в единстве создают предпосылки для возникновения у личности чувства хозяина процесса производства, которому чужда расточительность и бесхозяйственность.

Экономическое мышление предполагает в труде высокую ответственность, предприимчивость, творческий поиск путей, ведущих к наилучшему результату при наименьших затратах. Важнейшей чертой экономического мышления является деловитость. Личность может достичь такого уровня мышления тогда, когда научится мыслить категориями экономической науки, отражающими процессы и явления в экономике (т.е.

производство товаров, сфере услуг и т.д.) и когда у личности будут сформированы потребность, желание, убеждение в необходимости применять полученные знания на практике.

Решая вопрос – включение учащихся в настоящий производственный процесс, необходимо включить учащихся всех возрастов в реальную экономическую деятельность. В связи с этим Нисимчук отмечает, что «Экономическая деятельность учащихся – это сознательное применение на практике сформированных экономических знаний, умений и навыков и проявление экономически значимых качеств личности. Она имеет большое значение в формировании экономического мышления» [5, с.127].

О воспитании у учащихся предпринимательских качеств он далее пишет что: «Под формированием экономически значимых качеств личности понимают трудовую и общественную деятельность по повседневному использованию на практике усвоенных экономических знаний и убеждений. Методика контроля сформированности экономических качеств основана на системе проверочных работ, включающих задания, сознательно организованных бесед, опросов и экономические наблюдения.

Процесс экономического воспитания должен осуществляться не только с учетом общепедагогических принципов, но и на основе специфических, присущих ему принципов, которые бы отражали цель трудового воспитания и определяли главные его направления. Эти принципы вытекают из закона затраты времени, который тесно связан со всей системой экономических законов, действующих в стране. Отсюда берут свое начало следующее специфические принципы трудового воспитания:

- принцип экономии рабочего (учебного) времени;
- принцип экономии труда;
- принцип экономии вне рабочего (учебного) времени;
- принцип экономии результатов труда и природных богатств.

Экономия рабочего (учебного) времени есть нечто иное, как экономия труда.

В настоящее время воспитательная система образовательных учреждений направлена на организацию целей воспитания учащихся в новых экономических условиях. К классификации элементов воспитательного процесса существует различный подход:

- определяющие направления, способствующие формированию основных общественно значимых качеств личности (экономическое, трудовое, нравственное и др.);
- выделяющие в структуре формирования личности духовное (умственное) и физическое развитие;
- раскрывающие основные формы воспитательного процесса, такие, как семейное, дошкольное, школьное (вузовские), трудовое и другие.

Трудовое воспитание учащихся связано с другими составными частями воспитательной системы. Каждая составная часть воспитания, непосредственно способствуя развитию одних экономических качеств влияет на формирование более значимых. Например, нравственное и идейное воспитание также в должной степени формируют экономически значимые качества трудового воспитания. В идейном и экономическом воспитании используются и идеологические и экономические средства воздействия на личности. Экономическое воспитание предполагает овладение экономическими знаниями и научной организации труда. Оно способствует формированию конкретных экономических знаний о содержании и принципах организации экономической жизни и о экономической политике государства. В результате экономического воспитания у учащихся расширяется система понятий экономических взглядов, суждений и выводов, на основе которых вырабатывается основные идейные убеждения. Учитель, осуществляя экономическую подготовку, готовит их к трудовой, экономической и общественно-политической деятельности и участия в укреплении и развитии экономики страны.

В основе потребностей трудового воспитания лежат экономические стимулы. Труд является первейшей жизненной необходимостью человека, и в процессе труда удовлетворяет материальные и духовные потребности. Трудовая подготовка формирует материальные и духовные потребности, приводя их в соответствие с экономическими возможностями.

Трудовое воспитание неотделимо от экономического воспитания, так как именно в труде проверяются экономические знания, формируются такие важные качества как организованность, ответственность, дисциплинированность и другие нравственные качества человека. Осуществление экономического воспитания в процессе труда позволяет придать деятельности учащихся творческий характер.

Трудовое воспитание готовит учащихся взаимодействию с природой и тем самым способствует получения продукта труда для удовлетворения своих нужд, а экономическое воспитание готовит их к организации процесса труда с целью экономии времени, т.е. оно связано с созданием условий, обеспечивающих его высокую эффективность, распределения и употребления, материальных благ. В процессе экономического воспитания учащиеся вооружаются экономическими знаниями, вырабатывается у них экономические умения и навыки для участия в производстве материальных благ.

Мотивация поведения в нравственном воспитании непосредственно связана с экономической целесообразностью, так как нравственные установки исходят из социально-экономических отношений. Все составные части воспитания решают общие задачи сознательной ответственности формирования отношения к труду и собственности формирует у учащихся такие экономически значимые качества как бережливость, экономическую расчетливость и деловитость. Формирование у учащихся экономически значимых качеств личности происходит на основе экономических знаний, умений, навыков и связано с экономическими потребностями общества.

Следует отметить, что экономическое воспитание также связано с правовым воспитанием и правосознанием, включающее правовые нормы и требования общества, отраженные в юридических законах.

Формирование правосознания, высокой правовой культуры и правомерного поведения молодого поколения осуществляется в единстве с подготовкой молодежи к трудовой жизни. Правовое воспитания положительно влияет не только на производстве, но и на распределении, потреблении и обмене материальных благ и показателями экономической деятельности.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Исоев, С. Опыт и народные традиции в трудовом воспитании детей в семье: дис.канд.пед.наук\ Исоев Саидахмад. – 1983. – 143с.
2. Кадыров, К. Дидактические аспекты применения информационных технологий обучения в вузе\ К.Кадыров. – Душанбе: 2006. – 134.
3. Лутфуллоев,М. Национальная педагогика таджикского народа\М.Лутфуллоев. – Душанбе, 2015. – 704 с. (на тадж.яз.).
4. Миралиев, А.М. Система профессионального ориентации и трудового воспитания школьников\ А.М. Миралиев. –Душанбе: Ирфон, 2004.–258 с.
5. Нисимчук, А.С. Экономическое образование школьников\А.С.Нисимчук – М.: Просвещение, 1991. – 127с.
6. Учебные планы общеобразовательных школ Таджикистана на 2009 – 2010 гг. – Душанбе, 2009. – 67 с.

АҲАМИЯТ ВА МАҚОМИ ТАРБИЯИ МЕҲНАТӢ ДАР СИСТЕМАИ ОМОДАСОЗИИ ДОНИШӢУӢӢ ДАР ДАРСҲОИ ТЕХНОЛОГИЯ

Мақолаи мазкур фарогири масъалаҳои тайёрии иқтисодии хонандагон дар раванди омӯзиши фанни технология дар замони муосир мебошад. Қобили қайд аст, ки мақолаи мазкур намунаҳои аслии омӯзиш ва тайёрии иқтисодии хонандагонро дар дарсҳои технология нишон медиҳад. Бояд тазаққур дод, ки назари олимону муҳаққиқони соҳа дар ин бора гуногун арзёбӣ гардидаанд. Ба андешаи мо мундариҷаи асосии тарбияи иқтисодии хонандагон дар раванди омӯзиши технология аз он иборат аст, ки онҳо дониш, маҳорат ва малакаи худро дар ҳаёти иҷтимоӣ амалӣ гардонанд.

Калидвожаҳо: тарбияи иқтисодӣ, меҳнат, ҷамъият, ғоиданок, дониш, маҳорат.

ЗНАЧЕНИЕ И РОЛЬ ТРУДОВОГО ВОСПИТАНИЯ В СИСТЕМЕ ПОДГОТОВКИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГИИ

Статья охватывает экономические задачи подготовки учащихся на уроках технологии в современном обществе. Надо сказать, что педагогическое моделирование, включает разработку целей создания педагогических систем, процессов или ситуаций и основных путей их достижения. Основное содержание экономического образования учащихся на уроках технологии нами рассматривались как состоящим из отдельных параметров, которые оказались вполне прогнозируемыми в плане происходящих общественно-экономических изменений по республике.

Ключевые слова: экономическое воспитание, труд, общество, полезный, знание, умение.

ECONOMIC PREPARATION OF STUDENTS IN TECHNOLOGY LESSONS AND THE MODEL OF ITS CONTENT

The article covers the economic tasks of preparing students in technology lessons in modern society. I must say that pedagogical modeling includes the development of goals for creating pedagogical systems, processes or situations and the main ways to achieve them. We considered the main content of economic education of students in technology lessons as consisting of separate parameters, which turned out to be quite predictable in terms of the ongoing socio-economic changes in the republic.

Key words: *economic education, labor, society, useful, knowledge, skill.*

Маълумот дар бораи муаллиф: Исоева Д.С. – н.и.п., мудири кафедраи психологияи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, ш.Кӯлоб, кучаи Сангак Сафаров 16. Тел.985 03 25 10.

Сведения об авторе: Исоева Д.С. – к.п.н., зав. кафедрой психологии Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки, г. Куляб, ул. Сангака Сафарова 16. Тел: 985 03 25 10.

Information about the author: Isoeva D.S. – c.p.s. the head. Department of Psychology, Kulyab State University named after Abuabdulloh Rudaki, Kulyab, st. Sangaka Safarova 16. Tel: 985 03 25 10.

М. МАДАТЗОДА

ҶОЙГОҲИ МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ БА ТАЪЛИМ ДАР КОНСЕПСИЯИ МУОСИРИ ТАҲСИЛОТ

Таҳқиқотчиёни муосир ҳарчи бештар ба он майл доранд, ки бидуни ташкили муҳити махсуси таҳсилотӣ, ки ғояҳои муносибати босалоҳиятро ба таълим дастгирӣ мекунад, ҳамаи корҳо оид ба ташаккули низоми салоҳиятҳои хонандагон метавонад бесамар бошад. Муҳити таҳсилотӣ, ки муносибати босалоҳиятро дастгирӣ мекунад, барои татбиқи босамари он дар мазмуни таҳсилот шароити педагогӣ, психологӣ ва ташкилиро фароҳам меорад. Аз нуқтаи назари муносибати босалоҳият ба таълим, мафҳуми муҳити таҳсилоти метавон ҳамчун фазои бисёрҷанбаи психологӣ-педагогӣ, иҷтимоӣ ва ҷисмонӣ ҳисобид, ки дар он низоми салоҳиятнокиҳои калидии хонанда ташаккул меёбад. Аз сабаби он, ки баъзе салоҳиятнокиҳоро танҳо дар фазои мактаб ташаккул додан мумкин нест, муҳити берунасинфиро, ки андӯхти таҷриба, азхудкунии донишҳо ва маҳоратҳои умумиро аз ҷониби хонанда таъмин мекунад, қисман ба муҳити таҳсилотӣ нисбат додан мумкин аст.

Бояд қайд кард, ки таҳқиқ ва ташаккули муҳити таҳсилотӣ имрӯз яке аз самтҳои озмоиши олимони оид ба муосиркунонии мазмун ва сохтори таҳсилот мебошад. Масъалаҳои тарҳрезӣ ва ташхиси психологӣ-педагогӣ он дар асарҳои Е.В. Бондаревская, Е.С. Заир – Бек, С.В. Кривих, В.И. Панов [13], [193], И.М. Улановская [16], В.А. Ясвин [18] ва дигарон пурратар мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Тибқи таърифи И.М. Уляновская, муҳити таҳсилотӣ «ин хусусияти якпорчаи сифатии ҳаёти дохилии мактаб ба ҳисоб меравад» [16, с. 6]. В.И. Слободчиков муҳити таҳсилоти ба механизмҳои рушди хонанда нисбат дода, бо ин мақсад таъйиноти ҳадафнок ва ба фаъолияти амалии онро муайян карда, инчунин сарчашмаҳои дар мушаххас будани фарҳанги ҷомеа нишон медиҳад [8, с. 177 – 184]. В.Я. Ясвин зери муҳити таҳсилотӣ низоми таъсирот ва шароити ташаккули шахсият, инчунин имкониятҳои барои рушди он, ки дар муҳити иҷтимоӣ ва хусусияти махсус мавҷуданд, мефаҳмад [16, с. 11]. Умуман хусусиятҳои муҳити таҳсилотӣ ин ҳамкориҳои кӯдак бо калонсолон ва кӯдакон; рушди равандҳои муошират, ҳамдигарфаҳмӣ, таҷрибаи шахси; мавҷудияти ҷузъи фарҳангӣ мебошад. Л.А. Богданова [2, с. 63] муҳити таҳсилоти ба мазмуни таҳсилот иртибот медиҳад ва дар зимни ин муҳит ба ташаккули шахсияти хонанда, ки манфиатҳои дар фаъолияти маърифатӣ ва иртиботӣ, худифодакунии эҳсосотӣ зоҳир мешаванд, мусоидат мекунад.

Ба ақидаи муҳаққиқон, муҳити таҳсилот ҳамчун манбаи иттилооти дорони аҳамияти ҷамъиятӣ, манбаи таҷриба дар муносибатҳои иҷтимоӣ, шароити барои усул ва роҳҳои гуногуни ба даст овардани онҳо амал мекунад. Таърифоти мухталифи мафҳуми мазкур бо он далел муттаҳид шудаанд, ки дар онҳо ишора ба имконияти воқеии субъект ба зоҳир кардани фаъолияти худ мавҷуд аст.

Таърифи аз ҷониби мо ифодагардидаи муҳити таҳсилотӣ инчунин дар таҳқиқоти олимони болозикр мавриди тасдиқ қарор гирифта, дар он таъкид карда мешавад, ки фаъолияти берунасинфӣ имкон медиҳад на танҳо мазмуни мавриди омӯзиш ба амалияи ҳаёти, «фарҳангӣ»-и хонандагон ворид карда шавад, балки инчунин ба таври пурарзиш он азхуд карда шавад. Бидуни ин ворид кардани мазмуни таҳсилот ба низоми арзишҳои шахсият ҳалнашуда боқӣ монда, омодагии шахсият ба идома додани таҳсилот ба даст намеояд. Равшансозии марҳилаи ташкил ва худташаккулкунии истифодаи мазмуни таҳсилот дар амалияи ҳаёти доираи манбаҳои пуркунии мазмуни таҳсилотиро васеъ карда, ба баррасии якпорчаи онҳо мусоидат мекунад.

И.Я. Лернер қайд мекунад, ки густариши фаъолияти хонандагон берун аз раванди таълими мактабӣ маъноӣ чалби хонандагон ба доираи объектҳои аз ҷониби онҳо азхуд кардашуда ва объектҳои нави таҷрибаи иҷтимоӣ, ки воқеан дастрас набуданд, дорад. Илова бар ин, «бо онҳо пур кардани тамоми ҷузъҳои мазмуни таҳсилот бояд мазмунро гани гардонад» [10, с. 90 – 92].

Ҳамин тариқ, муҳити таҳсилоти роҳчун тавсифи якпорчаи сифатии ҳаёти дохилии мактабӣ муаррифӣ кардан мумкин аст, ки:

– бо мақсадҳо ва вазифаҳои ташаккули таҷрибаи шахсияти хонанда низоми салоҳиятнокиҳои калидӣ муайян карда мешавад;

– дар интихоби воситаҳои ҳалли ин вазифаҳо зоҳир мешавад: барномаҳои таълимии интихобкардаи мактаб, ташкили кор дар дарсҳо, навъи ҳамкории омӯзгорон бо хонандагон, сифати баҳогузорӣ, услуби муносибатҳои ғайрирасмӣ байни хонандагон, ташкили ҳаёти беруназсинфӣ мактаб, тарҳи моддио техникаи мактаб ва ғайр);

– ба таври мазмуннок самаранокии рушди таҷрибаи шахсияти хонанда арзёбӣ карда мешавад ва мактаб имкон медиҳад, ки ин амал ба даст оварда шавад [14, с. 6].

Агар муассисаи таҳсилоти умумӣ ҳамчун мақсади худ татбиқи муносибати босалоҳият ба таълимро гузорад, пас коркарди муҳити таҳсилотии он марҳилаҳои зерин дар бар мегирад:

– тарҳрезӣ, таҳияи концепсияи рушди муассисаи таҳсилотӣ (мақсад, мазмун ва методҳои кор), гузаронидани ташҳиси пешакии психологӣ- педагогии вазъи мавҷудаи муассисаи таҳсилот;

– амсиласозӣ, мушаххассозии мавқеъҳои умумии концепсия мутобиқи шароит ва имкониятҳои мушаххаси ҳар як синф, инчунин нерӯи мавҷудаи гурӯҳи омӯзгорон ва ғайра;

– ташҳиси психологӣ-педагогии муассисаи таҳсилот, ошкор кардани мутобиқатӣ (номутобиқатӣ)-и вазъҳои воқеӣ ва тарроҳишаванди он, яъне ба мавқеъҳои асосии концепсияи қабулшаванда мувофиқ. Ташҳис дар шакли як навъ мониторинги муассисаи таҳсилотӣ мутобиқи концепсияи рушди он ва барномаи амалии татбиқи ин концепсия гузаронида мешавад;

– таҳияи нақшаи амалҳои идоракунанда, назораткунанда ва ислоҳкунанда барои татбиқи амалии концепсияи муассисаи таҳсилоти мазкур.

Тарҳрезӣ ва амсиласозии муҳити таҳсилотӣ, ҷавоб додан ба саволҳои асосии зеринро пешбинӣ мекунад:

– чиро бояд таълим дод? (мазмуни таҳсилот);

– киро бояд таълим дод? (хусусиятҳои психологии ҳайати хонандагон);

– чаро бояд таълим дод? (хусусиятҳои стратегӣ ва тактикийи раванди таълимӣ-тарбиявӣ ва муҳити таҳсилотӣ дар маҷмӯъ);

– чӣ тавр бояд таълим дод? (хусусиятҳои технологияҳои истифодашавандаи таҳсилотӣ);

– киро бояд таълим дод? (муайян кардани талабот ба омодагии касбӣ ва шахсии омӯзгор).

Дар доираи муносибати босалоҳият чунин хусусиятҳои муносиби муҳити таҳсилотӣ, ба монанди якпорчагӣ, мустақилият, ошкоро, фазои аз ҷиҳати психологӣ бароҳат ва инчунин принципҳои зерини сохтани онро ифода кардан мумкин аст:

– принципи фаъолияти худӣ хонанда ҳамчун субъекти таҳсилоти шахсии худ, ки дар он ӯ таҳти роҳбарии омӯзгор ҳадафҳои муайян карда, вазъиятро таҳлил карда, маҳсули фаъолияти худро қабул ва муаррифӣ карда, амалҳои худро назорат ва арзёбӣ мекунад;

– принципи ба истеъдодҳои фитрии хонанда таълим кардан: тадриҷият, таълим ба қувваҳои табиӣи кӯдак, кумак;

–принципи таълим намудан ба қобилиятҳои фитрии: тадриҷӣ, таълим ба қобилиятҳои модарзодии кӯдак, ёрӣ расонидан;

–принципи озодии интихоб: фароҳам овардани вазъиятҳои интихоб дар фазои таълимӣ ва беруназсинфӣ;

–принципи кушода будан: ба кӯдак таълим додани сарҳади донишҳои худ ва надоништан;

–принципи инсондӯстӣ: бунёди муносибатҳои байни иштирокчиёни раванди таҳсилот дар асоси эҳтироми ҳуқуқ, меъёрҳои умумиинсонии фарҳанг [2, с. 64 – 65].

Риояи ҳамаи принципҳои дар боло зикргардида бо ягонагии қори тамоми ҳайати омӯзгорон, фазои мусоиди психологӣ, дастгирии фаъолнаи маъмурият ва муносибати ҳавасмандонаи волидон таъмин карда мешавад.

Ташаккули салоҳиятнокиҳо дар муҳити таҳсилотии мактабӣ ба шартҳои риояи чунин ҳуқуқҳои иштирокчиёни он, ба монанди: нуктаи назари худ; эътимод аз ҷониби ҳамсухбат; фаҳмидани ҳамсухбат, равшан кардани мавқеъ, нуктаи назари ӯ барои худ; савол ба ҳамсухбат; шубҳа нисбат ба ҳама гуна ҳукмронӣ; норозигӣ бо мавқеъ, нуктаи назари ҳамсухбат; ҷустуҷӯ, гумроҳӣ ва иштибоҳи самимӣ; эҳсосот, таҷрибаҳо ва ифодаи кушодаи

онҳо дар робита ба масъалаҳои аз ҷиҳати шахсиятӣ муҳим; муошират бунёдефта бар принципҳои баробарӣ, новобаста аз мақоми ҳамсӯҳбат; ба итмом расонидани муошират самараноктар хоҳад гузашт.

Таҳлили самтгирии консепсияи бунёди дониш – меҳвари таҳсилоти то имрӯз амалкунанда сабаби асосии вазъи бухронии мактабро нишон медиҳад. Хоҳиши бе тағйир додани асосҳои методологии таҳсилот ҷавоб додан ба талаботи ҷомеаи муосир боиси афзоиши миқдори ҳаҷми маълумоти пароканда дар барномаҳои таълимӣ мегардад, ки асосан ба хотираи хонанда таъма мекунад. Ин на танҳо боиси бори изофагии хонандагон ва дар натиҷа бад шудани саломатии онҳо, балки инчунин боиси коҳиши ҳавасмандии маърифатии хонанда, майли хоҳиши оммавии ба таълим рағбат пайдо накардани онҳо мегардад [17, с.145]. Бухрони таҳсилоти ватанӣ зарурати аз нав дида баромадани ҳадафҳои таълим ва низоми талаботи дидактикиро ба хонандаи муосир ба миён меорад.

Аз ин рӯ, дар «Стандарти давлатии таҳсилоти умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» таъкид шудааст, ки таъиноти стандарт иборат аст аз:

- мазмуни таҳсилоти умумӣ ва натиҷаҳои он, ҳаҷми сарбории таълимии хонанда;
- фароҳам овардани шароит дар зинаҳои таҳсилот (ибтидоӣ, умумии асосӣ, миёнаи умумӣ) барои ташаккули ҳамаҷонибаи шахсият;
- мутобиқати сохтор ва мазмуни таҳсилот бо дарназардошти хусусиятҳои психофизиологии хонандагон;
- пайдарҳамӣ ва мутасилии сатҳ ва зинаҳои таҳсилоти умумӣ;
- фароҳам овардани шароит барои рушди ҳамаҷонибаи шахсият, ҳифз ва таҳкими саломатии хонандагон;
- тарбияи хоҳиши таълим гирифтани, шавқ ба таҳсил, хоҳиш ба худтаҳсилкунӣ;
- ҳамгироии назария ва амалия дар ҷараёни таълим;
- танзими муносибатҳои байниҳамдигарии иштирокчиёни раванди таълим ҷиҳати ба даст овардани мақсадҳои гузошташуда;
- ҳифз намудани хонандагон аз сарбории зиёди таълимӣ бо мақсади эмин доштани ҳолати рӯҳӣ ва ҷисмонии онҳо [9, с.7].

Аз ин рӯ, муҳити таҳсилоти мактабӣ, ки муносибати салоҳиятнокиро татбиқ мекунад, таъҷудияти низоми дахлдори воситаҳо, методҳо, шаклҳои таълим ва мазмуни муайяни таҳсилотро пешбинӣ менамояд. Ҳангоми таҳлили барномаҳои мактаби ибтидоӣ нерӯи дар онҳо барои ташаккули муваффақонаи низоми салоҳиятнокиҳои калидии кӯдак ниҳодашуда қайд карда мешавад. Ҳамин тавр, дар солҳои охир навсозии назарраси барномаҳо оид ба таълими саводнокӣ ба амал омад, ки дар асоси иртиботӣ-фаъолиятӣ сохта шуда, на танҳо ба азхуд кардани малакаҳои аз худ кардани маводи таълимӣ аз ҷониби хонандагон, балки инчунин ба рушди қобилиятҳои маърифатии онҳо нигаронида шудаанд. Лозим ба ёдоварист, ки имрӯз барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти умумии ҷумҳурӣ бо назардошти принципҳои муносибати босалоҳият ба таълим таҳия гардидаанд.

Ҳамин тариқ, дар барномаҳои муосири таҳсилоти мактабӣ нерӯи бузург барои ташаккули низоми салоҳиятнокиҳои калидӣ дар хонанда дар таркиби таҷрибаи шахсият ниҳода шудааст. Ин раванд бояд бо назардошти хусусиятҳои психологӣ-педагогии хонанда гузарад, ки дар таҳқиқоти диссертатсионӣ Нехай С.К. пешниҳод гардидааст [12, с. 43–55].

Таҳияи технологияи таҳсилотӣ дар асоси муносибати босалоҳият ба мазмуни таҳсилот аз якҷанд марҳилаҳо мегузарад, ки аз ҷониби В.П. Беспалко ҷудо карда шудаанд [1, с. 40 – 41].

1. Таҳлили талаботи ҷомеа ба сатҳи салоҳиятнокии хонандагон, ки дурнамои бисёрсолаи фаъолияти ҳаётии онҳо, инчунин сифатҳо ва қобилиятҳои пешбинишавандаро дар бар мегирад. Муайян кардани барномаи таҳсилоти натиҷавӣ-ҳадафнок, яъне низоми салоҳиятнокиҳои калидӣ (масъалаҳои гузоштани ҳадафҳо дар доираи муносибати салоҳиятнок ба мазмуни таҳсилот аз ҷониби О.Е. Лебедев баррасӣ шудааст [3, с. 3–12]).

2. Муайян кардани мазмуни ҷорҷузъии таҳсилот бо назардошти принципҳои фарҳангшиносии тарҳрезии мазмуни таҳсилотӣ. Таҳияи нақшаи таълимӣ, сохтори мантиқии фанҳои таълимӣ (яъне объектҳо, падидаҳо, усули фаъолият, ки аз таҷрибаи иҷтимоӣ фарҳангӣ барои дохил кардан ба мазмуни таҳсилот интихоб шудаанд). Тарроҳии мазмуни таҳсилот аз марҳилаҳои зерин мегузарад: тарҳбандии курси фанни таълимӣ дар атрофи салоҳиятнокиҳои калидӣ, методҳо ва усули фаъолияти маърифатӣ ҷудо кардашуда; муайян кардани мазмуни мафҳумҳои асосӣ (калидӣ, универсалӣ)-и фанни таълимӣ, тавачҷуҳ ба методҳои фаъолияти маърифатӣ, ки дорои аҳамияти умумифарҳангӣ ва амалӣ мебошанд; ҷудо кардани масъалаҳои фавқифаннӣ, байнифаннӣ ва дохилифаннӣ бо дарназардошти хусусиятҳои фанҳои гуногуни таълимӣ, ки ҳаллу фасли онҳо истифодаи методҳо ва усули муносиби фаъолияти маърифатӣ, салоҳиятнокиҳои лозимаро талаб мекунад; интихоби мазмун ва муайян кардани ҳаҷми курси таълимӣ, фароҳам овардани шароит барои суръати

инфиродии пешрафти хонандагон дар шаклҳои гуногуни барнома барои хонандагони заиф, миёна ва қавӣ.

3. Санҷиши дараҷаи сарбории хонандагон ва ҳисоб кардани вақти зарурӣ барои таълим зимни усули додашудаи сохтани мазмуни таҳсилот (суръати азхудкунӣ). Ҳисоб кардани коэффисиенти сарбории аз меъёр зиёд ва вақт барои таълим (коркарди математикии маълумот).

4. Интиҳоб ва тавсифи шаклҳои ташкилии раванди таълимӣ- тарбиявӣ барои рушди салоҳиятнокиҳои калидӣ. Мушаххасоти ҳамаи воситаҳои зарурӣ барои ин (дастурҳо, ВТТ, мавод ва ғайра).

5. Омода кардани мавод (матнҳо, проблемаҳо, вазифаҳо, масъалаҳо) барои амалисозии чузъи ҳавасмандкунӣ (вобастагии ҳавасмандкунӣ) дар мавзӯҳо ва супоришҳои мушаххас, дохил кардани онҳо ба мазмуни қаблан таҳияшудаи таҳсилот.

6. Таҳияи низоми машқҳои таълимӣ, ки ба рушди салоҳиятнокиӣ, дохил кардани онҳо ба мазмуни воситаҳои таълимӣ нигаронида шудаанд. Ташаккули низоми вазифаҳо ва машқҳо, ки ба азхудкунии мазмуни таҳсилотӣ бо нишондиҳандаҳои муайяншудаи сифатӣ нигаронида шудаанд.

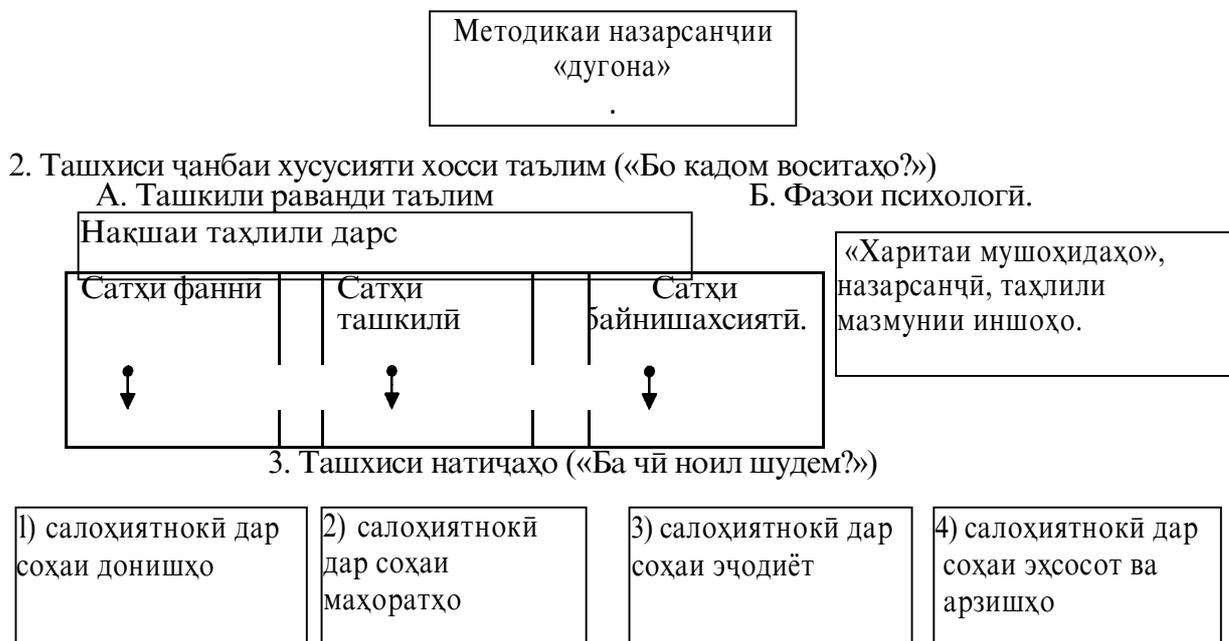
7. Таҳияи мавод барои назорати объективӣ аз болои сифати азхудкунии мазмуни таҳсилотӣ ва ташаккули салоҳиятнокиҳои калидӣ мутобиқи ҳадафҳои таълим ва меъёрҳои арзёбӣ. Таҳияи маҷмуи тестҳо ва супоришҳо барои ташҳиси сатҳи азхудкунии мазмуни таҳсилот.

8. Таҳияи сохтор ва мазмуни машғулиятҳои таълимӣ, ки ба самаранок ҳал кардани вазифаҳои гузошташуда, банақшагирии дарсҳо, чорабиниҳои беруназсинфи, корҳои мустақилона, вазифаҳои хонагии хонандагон нигаронида шудаанд. Таҳияи нақшаҳои машғулиятҳои таълимӣ бо мазмун ва методикаи ташаккули салоҳиятнокиҳо.

9. Санҷиши технология дар амал, санҷидани тамомияти он, ислоҳи лоиҳа.

Ташҳиси муҳити таҳсилотӣ, ки ғояҳои муносибати босалоҳиятро татбиқ мекунад, қароргирии тӯлониро дар муассисаи таҳсилотӣ, имконияти мушоҳида кардани ҳаёти он дар давоми дарсҳо ва берун аз онҳо, гузаронидани маҷмуи таҳқиқот ва тестҳоро талаб мекунад. Амсилаи чамъбастишудаи чунин ташҳисро дар шакли нақша муаррифӣ кардан мумкин аст (расми 1):

Ташҳиси ҳадафҳо ва вазифаҳои дохилӣ («Чаро?»)



Расми 1. Амсилаи ташҳиси фазаи таҳсилотӣ

Дар диаграмма се ҷанбаи муҳити таҳсилотӣ нишон дода шудааст, ки дар асоси онҳо ташҳиси мазмундори он: «ҳадаф – раванд – натиҷа» бунёд карда мешавад. Ҷанбаи ҳадафнок имкон медиҳад ба саволҳои: «Чаро? Бо кадом мақсад?» ҷавоб дода шавад. Ин ҷанба муҳити таҳсилотиро аз нуқтаи назари он вазифаҳои дохилӣ тавсиф мекунад, ки ба ҳалли онҳо воқеан саъю кӯшиш, вақт ва воситаҳои мактаб нигаронида шудаанд. Ҷанбаи хусусияти хоси таълим имкон медиҳад ба саволи: «Бо кадом воситаҳо мактаб ба ҳадафҳои гузошташуда мерасад?» ҷавоб дода шавад.

Ба воситаҳои, ки тамоми ҷанбаҳои муҳити таҳсилоти дар бар мегиранд, ташкили раванди таълимӣ, усулҳои ҳамкорӣ дар низоми «омӯзгор – хонанда», фазои психологӣ ва муносибатҳо дар ҳайати омӯзгорон, сохтори иҷтимоӣ психологӣ синфҳо ва меъёрҳои ташаккули муносибатҳои байнишахсиятӣ байни хонандагон, ороиши мактаб ва мучахҳазии он, ҳаёти беруна таълимӣ мактаб, робитаи мактаб бо падару модар ва ғайра мансуб мебошанд. Ҷанбаи муассир имкон медиҳад, ба саволи зерин ҷавоб дода шавад: «Чӣ гуна натиҷаҳои муҳити таҳсилотӣ бо татбиқи муносибати босалоҳият ба даст меорад?» Натиҷаи асосии таъсиррасонии муҳити таҳсилотӣ ба кӯдак ташаккул ва рушди салоҳиятнокии ӯ мебошад. Яъне сухан дар бораи рушди на танҳо қобилиятҳои зеҳнӣ, балки хусусиятҳои рушди иҷтимоӣ шахсияти хонандагон меравад.

1. Ҷанбаи ҳадафнок. Барои муайян кардани ҳадафҳо ва вазифаҳои дохилии муҳити таҳсилотӣ пурсишномаҳои махсус барои омӯзгорон, хонандагон ва маъмурияти муассисаи таҳсилотӣ истифода бурдан мумкин аст. Тартиби пурсиш пешбинӣ менамояд, ки ба ҳуди ҳамон як савол посухдиҳандагон ду маротиба ҷавоб медиҳанд: аввал ақидаи худро баён мекунанд, сипас ба таври тахминӣ ақидаи иштирокчиёни дигари раванди таҳсилоти баён мекунанд. Муқоисаи ҷавобҳо ба саволҳои пурсишнома, ки «аз номи худ» дода шудаанд, маълумот аз номи дигар иштирокчиёни раванди таҳсилот, инчунин таҳлили муқоисавии натиҷаҳои назарсанҷӣ бо дигар маълумоти ташхис имкон медиҳад инҳо ошкор карда шаванд: мақсадҳо ва вазифаҳои эълоншавандаи муассисаи таҳсилот; дараҷаи ягонагии гурӯҳи омӯзгорон дар дарки вазифаҳои дохилии муҳити таҳсилотӣ; қаноатмандии ҳар як иштирокчии раванди таҳсилот аз фазои психологӣ муассисаи таҳсилот; мувофиқати ҳадафҳои эълоншаванда ва вазифаҳои воқеии дохилӣ, ки қори муассисаи таҳсилотро муайян мекунанд [14, с.13].

2. Ҷанбаи хусусияти ҳосил таълим. Ташхис ва таҳлили меъёрҳои муайянкунандаи муҳити таҳсилотӣ бо мақсади муайян кардани воситаҳои мушаххасе, ки бо кумаки онҳо таъсиррасонӣ ба рушди салоҳиятнокии хонанда амалӣ карда мешавад, гузаронида мешавад.

Барои таҳлили ташкили раванди таълимӣ ва усули ҳамкорӣ дар низоми «омӯзгор–хонанда» раванди таҳсилот дар сатҳҳои фанӣ (мазмунӣ), ташкилӣ ва байнишахсиятӣ таҳлил карда мешавад.

Сатҳи фанӣ нишон медиҳад, ки чӣ тавр омӯзгор мазмуни таълимиро дар дарс вусъат медиҳад: чӣ гуна масъала гузошта мешавад; дар қадом сатҳи ҷамъбаст ва дар қадом шакл иттилоот пешниҳод карда мешавад; қадом саволҳо ба вучуд меоянд ва қадом ҷавобҳо ба онҳо дода мешаванд (саволҳои проблемавӣ ё мушаххас, шумора ва мавқеи онҳо дар раванди интиқол ва аз худ кардани донишҳо); қадом усул ва воситаҳои дидактикӣ истифода мешаванд (қор бо амсилаҳо, мувоҳида, машқҳо ва ғайра).

Сатҳи ташкилӣ тавсиф мекунанд, ки чӣ гуна омӯзгор қори қӯдаконро дар раванди таҳсилот ташкил мекунанд: қадом дастурҳо барои ташкили қор дода мешаванд; қадом шаклҳои қор дар дарс пешниҳод карда мешаванд (инфироқӣ, ҷуфтӣ, гурӯҳӣ, ҷабҳавӣ); чӣ гуна омӯзгор мувоҳидаи гурӯҳиро ташкил мекунанд; чӣ гуна, қай ва бо қадом мақсад нақшаҳо ё воситаҳои амсилавӣ истифода мешаванд; чӣ гуна таҳлили натиҷаҳо, назорат ва худназоратқунии донишҳо мегузаранд, ва ғайра.

Сатҳи байнишахсиятӣ инҳоро тавсиф мекунанд: услуби муоширати омӯзгор ва қӯдакон; усули ҳавасмандгардонии фаъолнокии хонандагон аз ҷониби омӯзгор; шакли арзёбӣ, ҳавасмандқуниҳо ва мучозот; талабот ба интизом ва воқуниши шахсии омӯзгор ба рафтори қӯдакон дар синф.

Нақшаи таҳлили дарс имкон медиҳад, ки тасвири воқеии робитаҳои мутақобила дар низоми «омӯзгор – хонандагон» тартиб дода шавад. Илова бар ин, барои гирифтани тасвири субъективӣ ин робитаҳои мутақобила пурсишномаро барои омӯзгорон ва таҳлили мазмундори иншоҳои қӯдакон дар бораи афзал донишҳои ба ин ё он омӯзгор аз ҷониби онҳо истифода бурдан мумкин аст.

Барои сабти зухуроти воқеии фазои психологӣ «Ҳаритаҳои мушоҳидаҳо»-ро, ки аз ҷониби И.М. Улановская (14, с. 13) таҳия шудааст, истифода бурдан мумкин аст, ки 16 мавзӯро дар бар мегирад: навъи тарҳи муассисаи таҳсилот; имкониятҳои таҳсилоти иловагӣ; муоширати берунадарсии омӯзгорон ва қӯдакон; нақши волидон дар мактаб; дастрасии иттилоотӣ, фароғат дар мактаб; таҷҳизот; маъмурият ва гурӯҳи омӯзгорон; маъмурият, қӯдакон ва ғайра. Маълумоти бо истифода аз «Ҳаритаҳои мушоҳида» бадастомада

бо натиҷаҳои пурсиши гурӯҳи омӯзгорон ва маъмурияти мактаб, инчунин бо натиҷаҳои таҳлили иншоҳои кӯдакон мавриди муқоиса қарор дода мешаванд.

АДАБИЁТ:

1. Беспалько, В.П. Не пора ли менять стратегию образования [Текст] / В.П. Беспалько // Педагогика. – 2001. – № 9. – С. 87 – 96.
2. Богданова, Л.А. Модернизация содержания образования как фактор формирования личности младшего школьника [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Л.А. Богданова. – Кемерово, 2003. – 232 с. – С. 63.
3. Лебедев, О.Е. Компетентный подход в образовании [Текст] / О.Е. Лебедев // Школьные технологии. – 2004. – № 5. – С. 3 – 12.
4. Лутфуллозода М., Бобизода Ф. Андешаҳо перомуни салоҳиятҳо ва ташаккули онҳо. Душанбе, – 2017. – 88 с.
5. Муносибати босалоҳият ба таълим (Дастури методӣ). Мурағибон: Ф. Бобизода, Д. Имомназаров, Ш. Исрофилиев, А. Байзоев, – Душанбе: «Ирфон», 2018. – 72 с.
6. Нехай, С.К. Формирование и развитие познавательного интереса младшего школьника на основе межпредметной интеграции [Текст] / С.К. Нехай. – Майкоп: Аякс, 2002. – 40 с. Рубцов, В.В. Основы социально-генетической психологии [Текст] / А.В. Рубцов. – М.: Воронеж, 1997. С. 370.
7. Слободчиков, В.И. Образовательная среда: реализация целей образования в пространстве культуры [Текст] / В.И. Слободчиков // Новые ценности образования: культурные модели школ. – Вып. 7. Инноватор-Bennet College. – М., 1997. – С. 177–184.
8. Стандарти давлатии таҳсилоти умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2015. – 59 с.
9. Теоретические основы процесса обучения в советской школе [Текст] / Под. ред. В.В. Краевского, И.Я. Лернера. – М.: Педагогика, 1989. – 352 с.
10. Тряпицына, А.П. Инновационные процессы в образовании [Текст] / А.П. Тряпицына // Интеграция российского и западноевропейского опыта: сб. статей. – СПб: РГПУ им. А.И. Герцена, 1997. – 285 с.
11. Нехай, С.К. Формирование и развитие познавательного интереса младшего школьника на основе межпредметной интеграции [Текст] / С.К. Нехай. – Майкоп: Аякс, 2002. – 40 с.
12. Панов, В.И. К проблеме психолого-педагогического проектирования и экспертизы образовательного учреждения [Электронный ресурс] / В.И. Панов // Психологическая наука и образование. – 2001. – № 2. – Режим доступа: <http://www.psyedu.ru/view.php?id=127>.
13. Улановская, И.М. Что такое образовательная среда школы? [Текст] / И.М. Улановская // Начальная школа плюс минус. – 2002. – № 10. – С. 3 – 6.
14. Фрумид И.Д. Компетентный подход как естественный этап обновления содержания образования [Текст] / И.Д. Фрумид // Педагогика развития: ключевые компетентности и их становление: Матер. 9-й науч.-практ. конф. / Краснояр. гос. ун-т. Красноярск, 2003. С. 145.
15. Ясвин, В.А. Образовательная среда: от проектирования к моделированию [Текст] / В.А. Ясвин / Науч. ред. В. П. Лебедева, В.И. Панов. – М., 1997. – 325 с.

ҶОЙГОҶИ МУНОСИБАТИ БОСАЛОҶИЯТ БА ТАЪЛИМ ДАР КОНСЕПСИЯИ МУОСИРИ ТАҲСИЛОТ

Дар мақола таъкид карда мешавад, ки бидуни ташкили муҳити махсуси таҳсилотӣ, ки ғояҳои муносибати босалоҳиятро ба таълим дастгирӣ мекунад, ҳамаи қорҳо оид ба ташаккули низомии салоҳиятнокиҳои хонандагон метавонад ғайрисамаранок бошад. Муҳити таҳсилотӣ, ки муносибати босалоҳиятро дастгирӣ мекунад, барои татбиқи босамари он дар мазмуни таҳсилот шароити педагогӣ, психологӣ ва ташкилиро фароҳам меорад. Аз нуқтаи назари муносибати босалоҳият ба таълим, мафҳуми муҳити таҳсилотиро метавон ҳамчун фазои бисёрҷанбаи психологӣ-педагогӣ, иҷтимоӣ ва ҷисмонӣ ҳисобид, ки дар он низомии салоҳиятнокиҳои калидии хонанда ташаккул меёбад. Муаллиф таъкид менамояд, ки бинобар сабаби он, ки баъзе салоҳиятнокиҳоро танҳо дар фазои мактаб ташаккул додан мумкин нест, муҳити беруназсинфиро, ки андӯхти таҷрибаи амалӣ, азхудкунии донишҳо ва маҳоратҳои умумиро аз ҷониби хонанда таъмин мекунад, қисман ба муҳити таҳсилотӣ нисбат додан мумкин аст.

Калидвожаҳо: муҳити таҳсилотӣ, муносибати босалоҳиятро ба таълим, хонандагон, салоҳиятнокиҳои калидий, омӯзгорон, маводи таълим.

МЕСТО КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА К ОБУЧЕНИЮ В СОВРЕМЕННОЙ КОНЦЕПЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

В статье указывается, что без организации особой образовательной среды, поддерживающей идеи компетентностного подхода, вся работа по формированию системы компетентностей школьников может оказаться неэффективно. Образовательная среда, поддерживающая компетентностный подход, создает педагогические, психологические и организационные условия для эффективной его реализации в учебном процессе. С позиций компетентностного подхода понятие образовательной среды может быть рассмотрено как многомерное психолого-педагогическое, социальное и физическое пространство, в котором формируется система ключевых компетентностей школьника. Автор утверждает, что в связи с тем, что некоторые компетентности не могут быть сформированы только в пространстве школы, их частично можно сформировать и во внешкольной среде, обеспечивая накопленного учащимся практического опыта, усвоение общих знаний и умений.

Ключевые слова: образовательная среда, компетентностный подход к обучению, учащихся, ключевые компетенции, учитель, средства обучения.

THE PLACE OF COMPETENCE-BASED APPROACH TO LEARNING IN THE MODERN CONCEPT OF EDUCATION

The article points out that without the organization of a special educational environment that supports the ideas of a competency-based approach, all work on the formation of a system of schoolchildren's competencies may turn out to be ineffective. The educational environment that supports the competence-based approach creates pedagogical, psychological and organizational conditions for its effective implementation in the educational process. From the standpoint of the competency-based approach, the concept of the educational environment can be considered as a multidimensional psychological, pedagogical, social and physical space in which a system of key competencies of a student is formed. The author argues that due to the fact that some competencies cannot be formed only in the school space, they can also be partially formed in the extracurricular environment, providing the student with practical experience, mastering general knowledge and skills.

Key words: educational environment, competence-based approach to learning, students, key competencies, teacher, teaching aids.

Маълумот дар бораи муаллиф: Мадатзода М. – номзади илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи педагогикаи Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣи Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ – 121. Тел: 987922200

Сведения об авторе: Мадатзода М. – кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Аини, г. Душанбе, проспект Рудаки – 121. Тел: 987922200.

Information about the author: Madatzoda M. - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini, Dushanbe, Rudaki Avenue - 121. Tel: 987922200.

Д.МАНСУРОВА

ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТҶОИ МАЪРИФАТИЮ ЭҶОДӢ ДАР КӢДАКОНИ СИННИ КАЛОНИ ТОМАКТАБӢ

Мухаккиқони соҳаи педагогика чунин ҳисоб мекунад, ки раванди ташаккули тафаккуре, ки дар марҳилаи ниҳоии синни томактабӣ ба амал меояд, заминаи ташаккули навъи нави эҷодии фаъолиятро ташкил медиҳад. Кӯдак, ки ин намуди тафаккурро аз худ мекунад, имконият пайдо мекунад, ки баръакси амсилаи қаблӣ аз андеша то ҳолати мувофиқ роҷеро тай намояд. Аксарияти равоншиносон ва омӯзгорон ба вижагиҳои фаъолияти эҷодии кӯдаконе, ки ба синни калони томактабӣ расидаанд, тавачҷух мекунад.

Пеш аз ҳама, онҳо ба он далел диққат доданд, ки ҳарчанд ин давра барои кӯдак бо кашфиёти доимии чизҳои нав алоқаманд аст, аммо аксари унсурҳои фаъолнокии эҷодӣ дар марҳилаи ташаккулёбии худ мебошанд. Н.Н. Поддяков чунин мешуморад, ки эҷодиётро бояд дар ин марҳилаи ташаккули кӯдак ҳамчун раванди инкишофи шахсӣ, марҳилаи ҷамъоварии таҷриба ва рушди намудҳои гуногуни фаъолият баррасӣ намуд. Ба ақидаи Л. С. Виготский, арзиши асосии эҷодиёти кӯдак дар ин синну сол на дар натиҷаи он, балки дар ҳуди раванд аст [1].

Ғайр аз он, тавре ки пажӯҳишгарон қайд мекунад, кӯдак дар ин синну сол ҳислатҳои барои худ навро зоҳир мекунад. Ӯ ташаббус ва фаъолият нишон дода, ҳангоми ҳалли масъалаҳои нав ба малакаҳо ва усули аллақай аз худкардашуда муроҷиат мекунад; ҳангоми ҳалли ин масъалаҳо, ӯ ба ҷустуҷӯӣ роҳро ва усули нави асил ва ғайра оғоз менамояд. Кӯдак қобилиятҳои худро барои фаъолияти эҷодӣ, асосан бо роҳи тақлид ба калонсолон инкишоф

медихад, кӯшиш мекунад, ки таҷрибаи андӯхтаашро ба фаъолияти ҳаррӯзаи худ ва сипас, ба фаъолияти эҷодӣ табдил диҳад.

Тавре ки маълум аст, тахайюлот асоси фаъолияти эҷодӣ мебошад. Равоншиносон тахайюлотро ҳамчун амали равонӣ мешуморанд ва дар натиҷаи он тимсолҳои ҳолатҳо ё ашӯе ба вучуд меоянд, ки ба натиҷаҳои идрок ва огоҳӣ асос ёфтаанд [10, С. 52-56]. Дар бораи тахайюлот ҳамчун яке аз муҳимтарин равандҳои равонӣ, ки дар синни томактабӣ ташаккул меёбанд, ҳамчун унсури муҳими ташаккули шахсияти эҷодкор сухан меронанд (В.В. Давидов, Л.С. Виготский, В.Т. Кудрявтсев, Е.Е. Кравтцова).

Дар байни вижагиҳои назарраси фаъолияти ҷанбаи маърифатӣ эҷодидошта, зуҳури онҳо дар эҷодиёти мусикӣ ба ҳисоб меравад. Педагогикаи мусикӣ бо як қатор асарҳои таҷрибавӣ ва таҳқиқоти назариявӣ маълум аст, ки дар онҳо нақши тарбиявӣ эҷодиёт баланд арзёбӣ карда мешавад. Масалан, ба ақидаи Б.М. Теплова, ҳама гуна фаъолияти эҷодии кӯдак, пеш аз ҳама, бо воқуниши отифавӣ нисбат ба асари мусикӣ алоқаманд аст, ки дар марҳилаи ибтидоии омӯзиш, замоне ки дар кӯдак муносибати арзишмандӣ ба мусикӣ ташаккул меёбад, ниҳоят муҳим аст [13].

Нақши муҳими фаъолияти бозихо дар ташаккули қобилияти эҷодӣ ва тахайюлоти кӯдакони синни томактабӣ дар асарҳои В.В. Давидов [2, С. 5-18], Е. Е.Кравтцова таъкид карда мешавад. Е.Е. Кравтцова дар байни манбаъҳои муҳими тахайюл, фаъолияти мусикӣ, бадеӣ ва бозиро номбар мекунад [4].

Як гурӯҳ омӯзгорон ва равшиносон (Б.М. Теплов, С.Л. Рубинштейн, А.Н. Лук ва дигарон) нақши муҳими шахсияти омӯзгорро дар рушди фаъолияти эҷодӣ ва маърифатии кӯдакон, инчунин дар қобилияти дуруст ба роҳ мондани раванди таҳсилот аз тарафи омӯзгор қайд мекунад.

Қаблан, ба ақидаи як қатор равшиносон (В. Штерн, Д. Дюи ва ғайра), равандҳои эҷодӣ ҳамчун падидаҳои азали баррасӣ мешуданд. Дар айни замон, саъю кӯшиши ёфтани роҳҳои фаъолсозии қобилиятҳои офарандагии кӯдакон афзалиятнок мебошад, ки онҳоро муҳити атроф медиҳад. Ин равиш дар заминаи психология ва педагогикаи муосири равандҳои эҷодӣ қарор гирифтааст (Я.А. Пономарев, В.И. Петрушин, Ф.В. Шарифов).

Дар баробари ин, бояд дигаргунҳои ҷиддиеро қайд кард, ки вақтҳои охир дар масъалаҳои марбут ба рушди маърифатӣ эҷодӣ дар кӯдакони томактабӣ ба амал омада истодаанд [10, С. 52-56]. Солҳои охир омӯзгорон дар кӯдакони синни томактабӣ тағйироти назаррасро мушоҳида карданд. Тафовути байни кӯдакони муосири синни томактабӣ ва ҳамсолони онҳо, чунин ба назар мерасад, ки аз гузаштаи начандон дур бештар возеҳ мебошад. Ин ҳатто ба кӯдакони охири асри XX дахл дорад. Тавре ки таҳқиқоти охириин гувоҳӣ медиҳанд, бешубҳа мавҷудияти тағйироти ҷиддии шахсиятӣ ӯ, физиологӣ ва равонӣ вучуд дорад. Ҳамин тавр, ба гуфтаи Д.И. Фелдштейн, коҳиши назарраси эҷодиёт, кунҷковӣ ва тахайюл ба назар мерасад [14].

Мо пешниҳод менамоем, ки мафҳумҳои калидии назарияи ташаккули фаъолияти ҷанбаи маърифатӣ эҷодидошта баррасӣ карда шаванд:

- қобилиятҳо маҷмуи тавсифоти шахсӣ мебошанд, ки барои татбиқи бомуваффақияти ин ё он намуди фаъолият ва ба даст овардани натиҷаҳои баланд заруранд;
- савияи қобилиятҳо на танҳо бо муваффақият дар фаъолияти муайян, балки инчунин бо тавсифоти равонии инсон ва вижагиҳои инфиродии ӯ муайян карда мешавад;
- эҷодиёт бояд ҳамчун қобилияти ҷанбаи ҳамаҷонибадошта, пурмухтавогарин зуҳуроти фаъолияти зеҳнӣ баррасӣ карда шавад, ки бомуваффақият анҷом додани намуди муайяни фаъолиятро имконпазир месозад;
- таҳти мафҳуми қобилиятҳои эҷодӣ мо маҷмуи вижагиҳо ва хислатҳои шахсиятро дар назар дорем, ки имкон медиҳанд усули нав ва асили ҳалли масъалаҳо ё бо натиҷаоварии баланд амалисозии фаъолияти муайян пайдо карда шаванд.

Минбаъд, мо вижагиҳои ташаккули фаъолияти эҷодӣ ва маърифатӣ дар кӯдакони томактабиро ҷудо мекунем:

- барои соҳаи отифавӣ кӯдак динамикаи махсуси рушд хос мебошад. Дар соҳаи отифавӣ кӯдакони синни томактабӣ тағйироти сифатӣ ба амал меоянд. Отифаи ӯ устувортар, амиқтар ва мураккабтар мешаванд.

Кӯдак малакаҳои идоракунии рафтори худро, на танҳо бо таъя ба воқунишҳои ҷанбаи отифавидошта, балки инчунин мувофиқи вазифаҳои бошуурона матраҳгардида пайдо мекунад. Дар рушди отифавӣ кӯдакон ҷалб намудани онҳо ба санъат, огоҳиёбии онҳо аз

арзишҳои чанбаи умуминсонидошта, ки дар асарҳои бадеӣ инъикос меёбанд, нақши бебаҳо доранд;

- инкишофи ҳисси кӯдаки синни томактабӣ бо савияи пасти тафриқавии идрок тавсиф мешавад, ба ибораи дигар, кӯдак аз ашӣ ба ӯ нишон додашаванда чизҳои намоёнтарину дурахшонро интихоб мекунад;

- малакаҳои психомотории кӯдаки синни томактабӣ бо инкишофи нокифояи самтгирӣ тавсиф карда мешаванд, идорашавандагии ҳаракатҳо дар сатҳи паст қарор дорад. Соҳаи психомоторӣ омили муҳими рушди қобилиятҳои эҷодии кӯдак мебошад;

- қобилиятҳои эҷодии кӯдаки синни томактабӣ бо динамикаи баланди худ фарқ мекунад. Ҳар як ҷузъи сохтори онҳо дар ин синну сол марҳилаи ташаккул ва тақмилиро сипарӣ менамояд. Савияи рушд ва шаклҳои зуҳури онҳо гуногун аст ва бо вijaғҳои инфиродии кӯдак вобастагӣ дорад;

- яке аз омилҳои муҳимтарини ба ташаккули фаъолияти маърифатӣ ва эҷодии кӯдак таъсиррасонанда муҳити ӯ дар солҳои аввали ҳаёташ мебошад. Бисёр кӯдакон ба ташаккул додани чунин қобилиятҳо дар худ танҳо дар натиҷаи кори банақшагирифта ва муназзами омӯзгорон оғоз менамоянд, ки ин, ба ҳеҷ ваҷҳ, ин ё он нуқсон ҳисобида намешавад.

Аммо тағйироте, ки дар солҳои охир ба тамоми соҳаҳои ҳаёти мо, аз ҷумла ба таҳсилот таъсир расонданд, дигаргуниҳои ҷиддӣ дар шароити рушди шахсии кӯдакони синни томактабӣ, аз ҷумла фаъолияти чанбаи маърифатӣ эҷодидоштаи онҳоро ба дунбол доштанд. Ҳамин тавр, мо муайян кардани воситаҳои педагогиро, ки ба ҳавасмандгардонии фаъолнокии эҷодӣ ва қобилияти офарандагӣ дар кӯдакони томактабӣ нигаронида шудаанд, муҳим мешуморем.

Дар миёни вазифаҳои калидии таҳсилоти томактабӣ дар шароити кунунӣ, фароҳам овардани шароити зарурӣ барои рушди гуногунчанбаи кӯдакон бо дарназардошти тамоюлҳо ва вijaғҳои синнусолии онҳоро номбар кардан лозим аст.

Мақсади фароҳам овардани воситаҳои педагогӣ, ки иборат ҳам аз объектҳои фарҳанги маънавӣ ва ҳам аз ашӣ табиати моддӣ мебошанд, рушди ҳамаҷонибаи донишомӯзон дар чараёни таҳсилот, инчунин таъмини намудҳои гуногуни фаъолияти онҳо ва ҳуди раванди таҳсилот мебошад.

Воситаҳои анъанавии педагогиро, ки ҳангоми таълими кӯдакони синни томактабӣ истифода мешаванд, мавриди баррасӣ қарор медиҳем [5].

1. Воситаҳои техникӣ:

- таҷҳизот: дастгоҳҳои намоишдиҳӣ; таҷҳизоти аудиоӣ; таҷҳизоти видео; воситаҳои ёрирасон ва ғайра

- интиқолдиҳандагони иттилоотии дидактикӣ: воситаҳои савтӣ; воситаҳо барои намоиш дар экран; воситаҳои омехта.

2. Ашӣ пайдоиши моддӣ:

- объектҳои табиати зинда (наботот ва ҳайвонот), объектҳои воқеӣ (ашӣ);

- васоити таълимӣ ва аёнӣ: ангораҳои меваю сабзавот; хӯсаҳои ҳайвонот ва ғ.;

- миқёси васеи бозичаҳои мусиқӣ; техникӣ; мавзӯӣ; дидактикӣ; тарроҳӣ; бозичаҳои худсохт; бозичаҳо барои саргармиҳо ва ғайра

- маводи дидактикӣ (тақсимотӣ);

- воситаҳои самти таълим ва бозӣ;

- таҷҳизоти бозӣ, таҷҳизот барои гузаронидани таҷрибаҳо ва ғ.

3. Таъминоти дорои чанбаи таълимӣ методӣ: маҷмуаҳои тавсияҳои методӣ; китобҳои дарсӣ, маълумотномаҳо, нашрияҳои даврии таҳсилотӣ, нахустманбаъҳо ва дигар маводи матнӣ; мавод барои санҷишҳо.

Воситаҳои беназири таълими томактабӣ инҳоянд:

1. Воситаҳои аёнӣ: тасвирҳо: нусхабардориҳо аз асарҳои санъати тасвирӣ, расмҳои мавзӯӣ, расмҳои дорои самти дидактикӣ, намунаҳои ороишоти китоб; маводи ороишӣ (ангораҳо, диаграммаҳо ва ғ.); воситаҳои мавзӯӣ-тарҳӣ (тақвимҳои обу ҳаво ва ғ.).

2. Воситаҳои бадеӣ: асарҳои мусиқӣ, наққошӣ, асарҳои адабӣ, ҳайкалтарошӣ, меъморӣ, объектҳои моддӣ ва ғайримоддӣ фарҳанги миллӣ (либосҳои мардумӣ, осори шифоҳӣ, сурудҳо ва рақсҳои халқӣ ва ғ.).

3. Воситаҳои муошират:

- ғайрилафзӣ: пластикӣ ва имою ишора, ҳамкориҳои тактиль ва визуалӣ, ҷойивазкунии фазой;

- лафзӣ. Нутқ бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошад: возеху ифоданок, содда, дуруст, дақиқ ва возех, фишурда, бой, отифавӣ ва ғайра. Ба овоз нишондиҳандаҳои зерин хос мебошад: хушоҳангӣ, задаҳои маъноӣ, ифоданокӣ, талаффузи возех, доштани микёси васеи регистрҳо, неру, микёси васеи лаҳнӣ ва ғайра.

4. Воситаҳои, ки фаъолияти маърифатиро ҳавасманд мекунад:

- кумак дар омӯзиш: тақлид (муаллим ба кӯдак намунаҳои амалҳои нишон медиҳад); ивазкунӣ (омӯзгор самти ҳалли масъаларо пешниҳод мекунад, ба савол ҷавоб медиҳад); ҳамкорӣ (омӯзгор якҷоя бо донишомӯзон масъалаҳо ва роҳҳои ҳалли онро муҳокима мекунад); пешгириӣ (омӯзгор проблемаро пешгириӣ намуда, шогирдашро суғурта мекунад, дар интиҳоби роҳи ҳалли мувофиқ мусоидат мекунад); ташаббускорӣ (фароҳам овардани шароит барои ҳалли масъалаҳо ва интиҳоби озоди самти ҷустуҷӯ).

Сипас, мо пешниҳод менамоем, ки дар бораи он воситаҳои педагогӣ, ки ҳамакнун омӯзгорон дар ҷараёни рушди фаъолияти эҷодӣ маърифатӣ кӯдакон васеъ истифода мекунанд, батафсил таваккуф кунем. Барои ин, пеш аз ҳама, талаб карда мешавад, ки фаъолиятҳои асосӣ кӯдакони синни томактабӣ, ки ба рушди неруи эҷодӣ онҳо таъсири мусбат мерасонанд, инчунин усули калидии педагогӣ барои ин истифодашаванда муайян карда шаванд.

Дар оғоз, мо пешниҳод мекунем, ки асари методикӣ С.В. Кузнецова, Е.В. Котова, Т.А. Романова, ки ба масъалаҳои рушди фаъолияти ҷанбаи маърифатӣ эҷодидошта дар кӯдакони томактабӣ бахшида шудааст, баррасӣ гардад. Муаллифон технологияҳои зеринро, ки ба рушди қобилияти эҷодӣ дар кӯдакони томактабӣ нигаронида шудаанд, самарабахштарин номиданд [3].

1. Стратегияи пажӯҳиши таълимӣ. Технологияи мазкур ҷиҳати ба андозаи ҳадди аксар ошкорсозии захираи билқувваи тафаккури эҷодӣ, рушди қобилияти кӯдак дар ёфтани роҳҳои аслии ҳалли масъалаҳо ва ғайри онҳо гардонидани таҳайюлотӣ эҷодӣ равана шудааст.

Дар ҷаҳорҷӯби ин стратегия вазъияти проблемавӣ эҷод карда мешавад ва минбаъд бо ҳамкориҳои зичи байни омӯзгор ва кӯдаки синни томактабӣ роҳи ҳалли масъала пайдо мешавад. Дар ин ҳолат, кӯдак бояд ҳадди аксари мустақилиро нишон диҳад ва ба калонсолон масъулият барои роҳбарии умумии раванд вогузор гардад.

2. Вазифаҳои, ки таҳайюлро инкишоф медиҳанд. Дар ин ҳолат, чун қоида, мушкilotи ба истилоҳ навъи кушода дар назар дошта шудаанд (У. Рейтман). Чунин масъалаҳо бо набудани роҳи ҳалҳои яқин хосанд ва метавонанд барои онҳо якҷанд ҷавоби дуруст бошад. Истифодаи як силсилаи чунин вазифаҳо ба мо имкон медиҳад, ки нишонаҳои тафаккури офарандагиро муайян кунем. Инҳо вазифаҳои зерин буда метавонанд: эҷоди сарлаҳа барои ҳикоя; тасвири саволҳо аз рӯи расм; таълифи ҳикояи кӯтоҳ ва ғайра. Аз кӯдак хоҳиш карда мешавад, ки ҷумлаи оғозшударо ба итмом расонад, бо ду ё се калимаи додашуда иборае созад, аз мавод ё ҷузъиёти мушаххас чизе созад ва ғ.

3. Ҷустуҷӯи усули истифодаи ғайриоддӣ ашӣи шинос. Ин метод ба пажӯҳишҳои раваншиносӣ амрикоӣ Е.П. Торренс асос ёфтааст. Аз кӯдак хоҳиш карда мешавад, ки миқдори ҳадди аксари усули истифодаи чизҳои хуб шиносшударо номбар кунад. Боз як намуди дигари методикаи мазкур ин ҷустуҷӯи шаклҳои геометрии муайян дар намуди берунии ашӣ мебошад.

4. Худдорӣ аз тафаккури қолабӣ. Методи мазкур ба таҳқиқоти Г.С. Алтшуллер таъна мекунад. Ӯ назарияи ҳалли масъалаҳои ихтироъкориро таҳия кардааст, ки дар он рушди унсурҳои таҳайюлотӣ эҷодӣ дар кӯдак нақши калидӣ дорад [12]. Ин низом иборат аз маҷмуи усул ва методҳо, вазифаҳо ва машқҳоест, ки ба нобуд кардани тафаккури қолабӣ, рафъи тақони психологӣ ва рушди зеҳн нигаронида шудаанд.

5. Ҷалби кӯдак ба эҷодиёти лафзӣ. Ин методика дар асоси тавсияҳои Ҷ.Родари [9], ки дар таҳқиқоти худ ба эҷодиёти лафзӣ кӯдакон эътибори калон додааст, асос ёфтааст. Дар байни усулҳои педагогӣ ба ин методология шомилбуда инҳо ба таври васеъ истифода мешаванд: фикр кардани ҳикояҳо, машқҳои «идома додани шеър», пешниҳоди фарзияҳои афсонавӣ, «коркарди» афсона ва ғайра.

6. Рушди тафаккури мантиқӣ. Мантиқро инчунин тавассути доираи васеи вазифаҳои инкишоф додан мумкин аст. Инак, дар байни онҳо чизҳои маъмултарин ва босамартаринро қайд менамоем: барқарор кардани намунаҳо ва муносибатҳои байни ашӣ ё падидаҳои гуногун; аз матн интиҳоб намудани иттилооти зарурӣ; ошкорсозӣ ва ислоҳ кардани иштибоҳҳо. Вақте ки ба кӯдак супоришҳо барои амсиласозӣ, муқоиса, исбот, муттаҳидсозӣ,

тартиб додани нақшаи амал ва ғайра пешниҳод карда мешуданд, усули дорой хусусияти умумимантиқӣ худро хуб нишон доданд.

7. Методикаи шаклдигаркуниҳои эҷодӣ. Дар доираи ин метод, бо ёрии саволҳои пай дар пай, тағйироте, ки дар як падидаи мушаххас рӯй медиҳанд, тавсиф карда мешавад.

Ҳангоми омӯзиши ҳамаи ин технологияҳо бояд дар хотир дошт, ки ҳамаи онҳо, асосан ба бозии дидактикӣ асос ёфтаанд, ки ин яке аз воситаҳои асосии ташаккули зеҳнӣ ва эҷодкорӣ дар кӯдакони синни томақтабӣ мебошад.

Мураббӣни кӯдакони синни томақтабӣ барои рушди қобилияти эҷодии кӯдакон техникаҳои тасвирии навъи ғайрианъанавиро ба таври васеъ истифода мебаранд. Мафҳуми «ғайрианъанавӣ» тафовути онҳоро аз усули расмкашӣ, ки маъмулан кӯдакони синни томақтабӣ истифода мебаранд, дар назар дорад. Дар доираи ин метод, василаҳо ва маводи мухталиф, баъзан ғайрианъанавӣ ва мустақиман ба санъати тасвирии анъанавӣ иртибот надошта (мум, воситаҳои ороишӣ, афшураи буттамеваҳо ва гиёҳҳо), инчунин усули гуногуни ғайрианъанавии кор бо онҳо воситаҳои истифода мешаванд [8].

Техникаи ғайрианъанавии расмкашӣ беш аз пеш таваччуҳи мураббӣни амалкунандаро ба худ ҷалб мекунад, азбаски он ғайриоддӣ аст ва таваччуҳи на танҳо кӯдакон, балки таваччуҳи худи омӯзгоронро низ ба вучуд меорад [6, С. 79-81]. Масалан, кӯдакон озод мешаванд, ҳангоми тасвир бо ангуштони худ аз раванди эҷодӣ хурра미를 қаноатмандии зиёдро эҳсос мекунанд. Инкишофи ҳамоҳангсозии ҳаракати дастҳо, азхуд кардани асосҳои композитсия чунин як техникаи ҷолиб, ба мисли ҷопи тавассути қолаби картошка, мусоидат мекунад. Чунин машқҳо кӯдаконро барои азхудкунии минбаъдаи тасвириҳои ашё дар муҳити худ аз табиат омода мекунанд.

Дар қаринаи мавзӯҳои, ки мо баррасӣ мекунем, китобҳои дарсиро низ метавон ба воситаҳои педагогӣ мансуб донист. Масалан, ҳангоми тарбияи қобилиятҳои эҷодии кӯдакони синни томақтабӣ дастури муаллиф Л.В. Петухова таҳти унвони «Муъҷизаҳои қатрагӣ» хеле муфид мебошад. Бо ёрии ин дастур, ба мураббӣ ба кӯдаки синни томақтабӣ омӯхтани асосҳои фаъолияти визуалӣ осонтар аст, инчунин эҷоди тасвирро бо истифода аз техникаи «расмкашии қатрагӣ» тасаввуроти бачагони синнимактабиро рушд медиҳад, уфуқи бадеии ўро васеъ мекунад, аз доираи тасаввуроти қолабӣ берун мебарояд, озмоиш ва ҷустуҷӯи воситаҳои нави аёниро ташвиқ мекунад [7].

Дар замони ҳозира, бисёре аз назариётчиён ва амалкунандагон дар соҳаи педагогика дар байни воситаҳои муҳиме, ки ба рушди қобилияти эҷодӣ дар кӯдакон мусоидат мекунанд, фаъолияти бадеие, ки кӯдак дар чорҷӯбаи он ашёи табииро тасвир мекунад, қайд менамояд. Ин танҳо бо расмкашӣ маҳдуд намешавад, татбиқ ва амсиласозӣ таъсири бузурги инкишофдиҳандагӣ доранд. Ин гуна фаъолият амиқтар ва васеътар кардани фаҳмиши кӯдакони синни томақтабиро дар бораи падидаҳо ва объектҳои табиӣ имконпазир месозад [11].

Аҳамияти чунин тадбирҳои педагогӣ, аз қабилӣ экскурсия ба табиат дар ташаккули қобилияти эҷодӣ ва маърифатӣ дар кӯдакони томақтабӣ, ки кӯдакон метавонанд бевосита падидаҳои табиӣ, объектҳои табиати ҷондор ва бечонро мушоҳида кунанд, басо калон мебошанд.

АДАБИЁТ:

1. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л.С. Выготский. - СПб.: Союз, 1997. 96 с.
2. Давыдов В.В. Концепция гуманизации российского начального образования: необходимость и возможность создания целостной системы развивающего начального образования / В.В. Давыдов // Психологическая наука и образование / В.В. Рубцов, А. Марголис, В.А. Гуружапов, 2000. №2. С. 5-18.
3. Котова Е.В. Развитие творческих способностей дошкольников: методическое пособие / Е.В. Котова, С.В. Кузнецова, Т.А. Романова. - М.: ТЦ Сфера, 2010. - 128 с.
4. Кравцова Е.Е. Психологические новообразования дошкольного возраста / Е.Е. Кравцова // Вопросы психологии, 1996. № 6.
5. Методика обучения и воспитания в области дошкольного образования: курс лекций: учебно-методическое пособие / сост. И.О. Карелина. - Рыбинск: филиал ЯГПУ, 2012. 68 с.
6. Моисеева И.С., Добродомова О.С. Развитие творческих способностей у дошкольников в изобразительной деятельности // Проблемы и перспективы развития образования: материалы V Междунар. науч. конф. - Пермь: Меркурий, 2014. с.79-81.

7. Петухова Л.В. Капельные чудеса: практическое пособие для работы с детьми дошкольного возраста, для родителей и педагогов / Л.В. Петухова. - Сургут, 2011. 169 с.
8. Петухова Л.В. Развитие художественно-творческих способностей у детей старшего дошкольного возраста в условиях взаимодействия семьи и ДОУ // Теория и практика общественного развития. 2013. №9.
9. Родари Дж. Грамматика фантазии. Введение в искусство придумывания историй / Дж. Родари. - М., 1978. 208 с.
10. Севостьянова И.Н. Психолого-педагогическая наука о развитии творческих способностей дошкольников // Начальная школа. Плюс до и после. - 2014. №2. С. 52-56.
11. Сергеева Г.Ю. Развитие творческих способностей дошкольников в процессе ознакомления с природой // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – Издательство «Институт стратегических исследований», 2016. № 6-3. С. 105-109.
12. Страунинг А.М. Росток. Программа по ТРИЗ - РТВ для детей дошкольного возраста / А.М. Страунинг. - Обнинск, 1995. 40 с.
13. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей / Б.М. Теплов. - М., 2004. 355 с.
14. Фельдштейн Д.И. Психолого-педагогические проблемы построения новой школы в условиях значимых изменений ребенка и ситуации его развития / Д.И. Фельдштейн // Вестник практической психологии, 2010. №2.

ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТҲОИ МАЪРИФАТИЮ ЭҶОДӢ ДАР КӮДАКONI СИННИ КАЛОНИ ТОМАКТАБӢ

Дар мақола оид ба андешаҳои муҳаққиқони соҳаи педагогика оид ба раванди ташаққули тафаккури, ки дар марҳилаи ниҳони синни томақтабӣ ба амал меояд, заминаи ташаққули нави нави эҷодии фаъолиятро ташкил медиҳад, сухан рафта, таъкид шудааст, ки кӯдаки синни томақтабӣ, ки ин намуди тафаккурро аз худ мекунад, имконият пайдо мекунад, ки баръакси амсилаи қаблӣ аз андеша то ҳолати мувофиқ роҳро тай намояд ва аксарияти раваншинсон ва омӯзгорон ба вижагиҳои фаъолияти эҷодии кӯдаконе, ки ба синни калони томақтабӣ расидаанд, тавачҷух мекунад. Пеш аз ҳама, онҳо ба он далел диққат доданд, ки харчанд ин давра барои кӯдак бо кашфиёти доимии ҷизҳои нав алоқаманд аст, аммо аксари унсурҳои фаъолнокии эҷодӣ дар марҳилаи ташаққули худ мебошанд. Ғайр аз он, муаллиф изҳор мекунад, тавре ки пажӯҳишгарон қайд мекунад, кӯдак дар ин синну сол хислатҳои барои худ навро зоҳир мекунад. Ӯ ташаббус ва фаъолият нишон дода, хангоми ҳалли масъалаҳои нав ба малақаҳо ва усули аллақай аз худқардашуда мурочиат мекунад; хангоми ҳалли ин масъалаҳо, ӯ ба ҷустуҷӯи роҳҳо ва усули нави асил ва ғайра оғоз менамояд. Кӯдак қобилиятҳои худро барои фаъолияти эҷодӣ, асосан бо роҳи тақлид ба калонсолон инкишоф медиҳад, кӯшиш мекунад, ки таҷрибаи андухташро ба фаъолияти ҳаррӯзаи худ ва сипас, ба фаъолияти эҷодӣ табдил диҳад.

Калидвожаҳо: *салоҳияти маърифатӣ, салоҳияти эҷодӣ, кӯдаки синни калони томақтабӣ, унсурҳои фаъолнокии, раванди ташаққул, вижагиҳои фаъолияти эҷодӣ, қобилияти эҷодӣ, фаъолияти маърифатӣ.*

ФОРМИРОВАНИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНО-КОГНИТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В статье рассматриваются педагогические взгляды исследователей о процессе формирования мышления на завершающем этапе дошкольного возраста и подчёркивается, что процесс развития мышления, происходящий на завершающем этапе дошкольного возраста, формирует основу для формирования нового, творческого, типа деятельности. Дошкольник, осваивающий это тип мышления, получает возможность проходить путь от мысли к соответствующей ситуации, в противоположность прежней модели. Большинство психологов и педагогов обращают внимание на специфичность творческой активности детей, достигших старшего дошкольного возраста. В первую очередь, они акцентировали внимание на том факте, что хотя это период для ребенка связан с постоянными открытиями чего-то нового, большая часть элементов творческой активности находятся в стадии своего становления. Кроме того, автор констатирует, что, помимо этого, как указывают исследователи, ребенок в этом возрасте начинает проявлять новые для него черты. Он демонстрирует инициативу и активность, прибегая уже к освоенным навыкам и приемам при решении новых задач; при решении этих задач он начинает искать новые оригинальные пути и приемы и т. д. Ребенок развивает свои способности к творческой деятельности главным образом подражая взрослым, пытаясь перенести полученный опыт в свою повседневную деятельность, а далее - на творческую деятельность.

Ключевые слова: *познавательная компетентность, творческая компетентность, ребенок дошкольного возраста, элементы деятельности, процесс формирования, особенности творческой деятельности, творческие способности, познавательная деятельность.*

FORMATION OF LONG-COGNITIVE COMPETENCIES OF SENIOR PRESCHOOL AGE

The article examines the pedagogical views of researchers about the process of forming thinking at the final stage of preschool age and emphasizes that the process of developing thinking that occurs at the final stage of preschool age forms the basis for the formation of a new, creative type of activity. A preschooler who masters this type of thinking gets the opportunity to walk the path from thought to the corresponding situation, as opposed to the previous model. Most psychologists and educators pay attention to the specificity of the creative activity of children who have reached senior preschool age. First of all, they focused on the fact that although this period for a child is associated with constant discoveries of something new, most of the elements of creative activity are at the stage of their formation. In addition, the author states that, in addition to this, as the researchers point out, a child at this age begins to show new features for him. He demonstrates initiative and activity, resorting to the already mastered skills and techniques when solving new problems; when solving these problems, he begins to look for new original ways and methods, etc. The child develops his abilities for creative activity mainly by imitating adults, trying to transfer the experience gained into his daily activities, and then to creative activity.

Key words: *cognitive competence, creative competence, preschool child, elements of activity, formation process, peculiarities of creative activity, creativity, cognitive activity.*

Маълумот дар бораи муаллиф: Мансурова Дилрабо Қодирҷоновна - омӯзгори кафедраи педагогика ва психологияи томактабии Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров. тел.: (992) 928820014, e.mail: dmansurova1992@mail.ru.

Сведения об авторе: Мансурова Дилрабо Кадирҷоновна - преподаватель кафедры дошкольной педагогики и психологии Худжандского государственного университета имени академика Б. Гафурова. тел.: (992) 928820014, e.mail: dmansurova1992@mail.ru

Author information: Mansurova Dilrabo Kadirjonovna - teacher of pre-school pedagogy and psychology department of Khujand State University named after academician Bobojon Gafurov. tel.: (992) 928820014, e.mail: dmansurova1992@mail.ru

УДК 371.134:004

К. МАХМУДЗОДА ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У БУДУЩИХ МЕДИКОВ СРЕДНЕГО ЗВЕНА

Готовность специалиста к деятельности, направленной на преобразование, предполагает непрерывный поиск новых методов получения и обработки знаний, его стремление овладеть новыми ценностями и способность к своевременной корректировке своего понимания профессиональных реалий.

Среди основных направлений решения вопросов, связанных с формированием у будущих медиков среднего звена профессиональной компетентности, отметим следующие: адаптация проблем методологического характера, относящихся к профессиональной компетенции, к современным тенденциям в медицинской сфере; выявление проблем методологического характера, относящихся к профессиональной компетенции, в учебных дисциплинах; ориентация на творческие возможности студентов медицинских колледжей при их ознакомлении с новейшими образцами медицинской техники; усиление внимания к социальной медицине, отражающей помогающий характер профессии медицинского работника.

Медицинская отрасль в современных условиях характеризуется стремительным развитием научных и технологических разработок, что влечет за собой острую потребность в высококвалифицированных специалистах, что, в свою очередь, ставит перед системой медицинского образования новые непростые задачи по подготовке таких кадров, как в рамках высшего образования, так и в медицинских колледжах. Современная медицина требует от выпускников средних медицинских учебных заведений обладать профессиональной компетентностью на должном уровне, быть людьми, имеющими высокие морально-этические качества, осознающими огромную социальную ценность своей профессии и ответственность перед отдельными людьми и обществом в целом.

Ведущие специалисты считают, что медицинское образование в современных условиях должно готовить специалистов, которые должны быть готовы применять в своей работе новейшие технологии и знания в сфере медицинской биологии и физики. Исследователи отмечают, что если в основе учебного процесса заложены инновационные идеи и принципы, то это позволит значительно усилить профессиональную компетентность будущих медиков [1; 2; 3; 8].

Формирования специалиста-медика в ходе становления профессиональной компетентности, представляющего собой непрерывный процесс, можно связать с такими субъектами (объектами): Личность; здесь мы можем говорить о том, что будущий медицинский работник обучается в учебном заведении, или же занимается самообразованием, что может происходить как вне стен медицинского колледжа, так и в ходе обучения в нем.

В данном случае следует отметить интегральную образовательную функцию профессионального мировоззрения, которое одновременно может рассматриваться и как объект профессионального роста учащегося медицинского среднего учебного заведения. Личностные изменения при этом происходят в результате таких процессов, как реализация в ходе профессиональной деятельности отдельных составляющих профессиональной компетентности, ее развитие и интеграция.

В современных условиях набирает все большее распространение оказание медицинских услуг на коммерческой основе. Специалисты высокой квалификации оказывают платные медицинские услуги людям, имеющим соответствующий уровень доходов, что мы считаем положительным явлением, поскольку позволяет это уменьшить нагрузку на государственные медицинские учреждения, что особенно актуально в условиях государственной политики, направленной на оптимизацию их работы, в результате которой происходит сокращение объемов бесплатных медицинских услуг.

Вынуждены констатировать, что образование в средних медицинских учебных заведениях Республики Таджикистан сейчас находится не в лучшем положении: по ряду дисциплин сокращаются учебные часы, нет единых образовательных программ, учебные планы постоянно изменяются и корректируются.

По мнению В.Л. Аношкиной, для уверенного продвижения специалиста по всем этапам и ступеням образовательного процесса должна существовать стыковка и последовательность учебных программ, начиная от базового уровня и завершая последипломным образованием. [4]

Большинство исследований в настоящее время сходятся во мнении о необходимости коренной модернизации системы непрерывного образования. Анализируя опыт подготовки кадров медицинского профиля в России и других странах, отметим, что далеко не везде, включая Россию, работу системы подготовки специалистов и повышения их квалификации можно назвать соответствующей современным требованиям.

Мы считаем, что система медицинского образования Республики Таджикистан должна реформироваться по направлениям, ключевым из которых должна стать ее гуманизация, для чего необходимо пересмотреть все составляющие учебного процесса с тем, чтобы он был направлен на развитие внутреннего потенциала индивида и совершенствование его профессиональной компетентности.

Специалисты считают, что одной из причина падения уровня образования является рост интенсивности обновления знаний профессионального характера в современном активно изменяющемся мире. Рост объема глобального информационного обмена обусловил возникновение проблемы обновления специальных знаний, что поставило перед системой образования новые сложные задачи, решение которых требуют ее глубокого реформирования.

В связи с этим мы считаем, что проблему непрерывного совершенствования профессиональной компетентности следует решать с учетом целей современного образования в медицинской сфере, что является наиболее эффективным подходом.

Не вызывает сомнений, что подготовка высококвалифицированных специалистов в медицинской сфере представляет собой непрерывный процесс освоения новейших медицинских знаний и постоянный процесс развития профессиональной компетентности, что позволяет специалисту браться за решения самых сложных задач в ходе профессиональной деятельности.

Это, в свою очередь, предполагает переход к новым критериям оценивания результативности учебного процесса, внесение корректив в содержательную составляющую учебных программ по подготовке будущих медицинских работников, с тем, чтобы они отвечали возрастающим требованиям современной медицины.

Среди таких критериев эффективности формирования у студентов медицинских колледжей профессиональной компетентности назовем способность студентов к самосовершенствованию и саморазвитию, к улучшению качественных показателей своих

способностей, включая готовность воспринимать значительные объемы новых знаний профессионального характера. Резюмируя вышесказанное, можем твердо утверждать, что модернизация системы подготовки медицинских работников является обязательной, неизбежной и должна представлять собой непрерывный процесс.

Инновационная деятельность открывает перед специалистом медицинской сферы широкие возможности в плане развития его профессиональной компетентности, поскольку побуждает его к новому взгляду на возможность решения задач профессионального характера, на мир в целом и на свое место в обществе, профессии, учебном процессе. Участие в инновационной деятельности коренным образом изменяет учащегося, она заставляет его мобилизовать весь свой творческий и интеллектуальный потенциал в процессе совершенствования его профессиональной компетентности.

Л. П. Реутов рассматривает инновационную деятельность как один из видов научного творчества, который характеризуется тем, что индивидуум является субъектом познавательной деятельности, прикладывая для этого собственные силы и способности. В отличие от научной деятельности, где ключевую роль играют индивидуальная и интеллектуальная составляющие, учебная деятельность характеризуется преобладанием эмоциональной и когнитивной составляющих. Педагогу для успешной деятельности недостаточно обладать только научной эрудицией, для него важно иметь высокий уровень коммуникативной компетентности, а также быть хорошим психологом с тем, чтобы уметь поддерживать и стимулировать студентов в их учебной деятельности.

В рамках практической образовательной деятельности укрепилось мнение о том, что понятие инновации далеко не ограничивается обновлением, а предполагает достижение результатов на самом высоком уровне, а также широкой доступности разработанных продуктов интеллектуального и технологического характера рядовому пользователю.

Разработка и внедрение новейших медицинских приборов и методов лечения привели к возникновению новых узкоспециализированных областей знания, новых направлений в медицинской науке, основанных на интеграции различных научных направлений в области медицины. Все вышесказанное обусловило неизбежное повышение требований к медицинскому образованию с тем, чтобы выпускники учебных заведений были готовы отвечать новым вызовам современного информационного общества.

По мнению Н.И. Нечаева, В.А. Юрисова, А.А. Вербицкого, наиболее близкими к медицинскому образованию являются следующие тенденции в современном профессиональном образовании[5]:

1. Применение совместных форм работы педагогов с учащимися, когда традиционная обучающая работа преподавателя заменяется на совместную со студентами деятельность познавательного характера, обогащающую обе стороны процесса.

2. Переход к применению развивающих, игровых педагогических технологий от жесткого регламентирования учебного процесса.

3. Акцент на активизацию технологий, направленных на развитие мыслительных способностей с помощью интернет-технологий.

4. Подход к каждому из уровней образования как к неотъемлемым составляющим непрерывной системы образования.

Воспитание и образование в силу своих мировоззренческих особенностей являются неотъемлемыми элементами одного процесса. На это обращал внимание еще Л.Н. Толстой, утверждавший, что невозможно воспитывать человека, не делясь с ним знаниями, равно как и обучающий процесс несет в себе элементы воспитания.

Подобной же точки зрения придерживался и В.О. Ключевский [5]. Совершенствование профессиональной компетентности как образовательный процесс протекает непрерывно на протяжении всего активного периода жизни человека. Меняются его формы, методы, цели и содержание, характеризующие особенности его каждого этапа.

Учебно-воспитательный процесс самого широкого характера, в результате которого развивается мировоззрение учащегося, он совершенствуется и меняется в лучшую сторону, прививает в нем в большинстве случаев чувство уверенности в себе и самоуважения, укрепляет его профессиональные качества, делающие его конкурентоспособным специалистом в своей сфере профессиональной деятельности.

В мировой практике распространены три основных типа непрерывного образования, которые мы вкратце рассмотрим в контексте медицинского образования:

1. «Пожизненное» образование, которое длится на протяжении всей жизни.

2. «Перманентное» образование, предполагающее расширение образования за пределами учебных программ.

3. «Продолжающееся образование», которое предполагает периодическое обучение в рамках образовательной системы в процессе профессиональной деятельности.

Образование, длящееся всю жизнь, позволяет в максимальной степени раздвинуть пределы этого понятия, поскольку в него входит обучения с детского до пенсионного возраста. В частности, для медицинского образования в Республике Таджикистан к нему можно отнести обучение в медицинских колледжах и послеколледжах.

Подобное расширение границ медицинского образования отвечает требованиям информационного общества, в котором человек, занимающийся поиском какой-либо информации, в некотором роде уже становится участником образовательного процесса, ведь в это время он самообучается. Образование, ставшее непрерывным, распространяется практически на все области жизни индивида, который самостоятельно структурирует образовательный процесс и управляет им. Если же профессиональное образование осуществляется в системе среднего профессионального образования Республики Таджикистан, мы можем говорить о его институционализированных формах[10].

Реализация таких форм образования происходит в учреждениях системы образования, различных ассоциациях и кружках, то есть в любых официально зарегистрированных структурах.

С неинституционализированными формами дело обстоит гораздо сложнее, поскольку они характеризуются изменчивостью, они связаны с большим разнообразием информационных источников, включая дистанционные.

Дистанционная форма обучения открывает доступ к образованию самым широким слоям населения, включая малообеспеченных или живущих в отдаленных населенных пунктах республики. В нашей республике большинство людей отдают предпочтение институционализированным формам образования. Вместе с тем, стремительно развивающиеся информационные технологии все в большей степени способствуют росту популярности неинституционализированных форм обучения.

Коммуникационные и информационные технологии в процессе обучения студентов медицинского колледжа должны сыграть значительную роль в деле поиска и передачи информации, касающейся его будущей профессиональной деятельности в медицинской сфере, что, в свою очередь, обуславливает необходимость в воспитании и обучении специалистов, готовых в полной мере использовать потенциал информационно-коммуникационных технологий в своей учебной и профессиональной деятельности. Здесь мы видим, как научно-технический прогресс оказывает влияние на требования, предъявляемые к будущим специалистам, и содержательную составляющую подготовки будущих медиков.

Под «образованием на протяжении всей жизни» мы понимаем непрерывное обучение, которое по своей продолжительности равно сознательному периоду человеческой жизни.

Еще один принцип непрерывного обучения, называемый «шириной в жизнь» предполагает, что учащийся медицинского колледжа в ходе своего обучения осваивает широкий спектр направлений своей деятельности, совершенствует различные профессиональные компетенции, изучает множество значимых для профессии умений и навыков, темы, которые просто ему интересны и полезны. Обучение согласно такому принципу предполагает не просто освоение новых компетенций и знаний, оно предполагает признание всех возможных форм обучения, вне зависимости от его тематического направления и объемов, главным критерием которого является направленность на формирование и совершенствование профессиональной компетентности.

Учебный процесс «концентрация на обучении» следует рассматривать как изменение в подходе. Мы имеем дело с переходом к обучению от учебы и образования. Подобный переход обуславливает возникновение двух факторов. Первый из них заключается в том, что мы признаем существование в рамках образования на протяжении всей жизни некоего набора упорядоченных, систематизированных учебных программ или курсов, которые адаптированы к определенной возрастной группе и любой индивид соответствующего возраста может ими воспользоваться. Данный подход предполагает полную самостоятельность учащегося в выборе сроков обучения, его объемов или содержательной составляющей. Во-вторых, эта система дает частным лицам возможность максимально

свободно выбирать свою специальность, наиболее широко принимать продуманные и взвешенные решения, наиболее оптимальные для них.

Среди основных факторов, делающих образование, организованное по названным выше принципам, востребованным, отметим следующие:

- наличие значительного числа специалистов, считающих приобретенные ими навыки и знания недостаточными;
- многие специалисты не желают останавливаться на достигнутом, и стремятся продолжить свое образование;
- кардинальные изменения требований, предъявляемых к специалистам со стороны современного глобализированного информационного общества.

Резюмируя, отметим, что реализация обучения по таким принципам вполне возможна в медицинских колледжах Республики Таджикистан с их нынешней традиционной системой обучения.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Адольф В.А. Инновационная деятельность в образовании: проблемы становления / В.А. Адольф, И.Ф. Ильина // Высшее образование в России. - 2010. - №1. - С. 81-87.
2. Акмеология: Учебник / Под общ. ред. А.А. Деркач. М.: Изд-во РАГС, 2002. - 650 с.
3. Анисимов О.С. Цели и ценности: сущностные сопоставления // Мир психологии. - №4., 2008. - С.178-189.
4. Аношкина В. Л. Инновационные процессы в непрерывном образовании: Культурологический анализ: дис... канд. фил.наук: 24.00.01/ В. Л. Аношкина - Ростов-на-Дону. 1999. - 217 с.
5. Вербицкий А.А., Юрисов В.А., Нечаев Н.И. Концептуальные основы непрерывного образования. В сб.: Непрерывное образование как педагогическая система. - М., 1989.
6. Гуссерль Э. Кризис европейского человека и философии, Сб.: Культурология 20 в. Антология. М., 1994. - С. 5.
7. Ключевский О.В. Письма. Дневники. Афоризмы и мысли об истории. - М.:1968. - 525 с.
8. Мандриков В.Б., Краюшкин А.И., Ефимова Е.Ю. и др. Использование инновационных технологий преподавания в медицинском вузе: Материалы региональной межвузовской учебно-методической конференции. - Краснодар, 18 марта 2010 г. // Международный журнал экспериментального образования. - 2010. - №4. - С. 140-142.
9. Реутова Л. П. Система формирования и развития профессионально-педагогического мировоззрения учителя: диссертация... д-ра пед. наук: 13.00.08. - Москва: РГБ, 2007.
10. Шарипов Ф. В. Менеджмент общего и профессионального образования: учеб. пособие / Ф. В. Шарипов. - М.: Логос, 2014. - 432 с.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У БУДУЩИХ МЕДИКОВ СРЕДНЕГО ЗВЕНА

В статье рассмотрены вопросы формирования профессиональной компетентности студентов медицинских колледжей, позволяющих им осуществлять успешную профессиональную деятельность в будущем. По утверждению автора статьи медицинская отрасль в современных условиях характеризуется стремительным развитием научных и технологических разработок, что влечет за собой острую потребность в высококвалифицированных специалистах, что, в свою очередь, ставит перед системой медицинского образования новые непростые задачи по подготовке таких кадров, как в рамках высшего образования, так и в медицинских колледжах. Современная медицина требует от выпускников средних медицинских учебных заведений обладать профессиональной компетентностью на должном уровне, быть людьми, имеющими высокие морально-этические качества, осознающими огромную социальную ценность своей профессии и ответственность перед отдельными людьми и обществом в целом.

ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТИ КАСБИИ ДУХТУРОНИ ОЯНДАИ ЗИНАИ МИЁНА

Дар мақола масоили ташаккули салоҳияти касбии донишҷӯёни коллечҳои тиббӣ баррасӣ шудааст, ки ба онҳо имкон медиҳад, дар оянда фаъолияти бомуваффақияти касбиро анҷом диҳанд. Ба андешаи муаллифи мақола, соҳаи тиб дар шароити муосир бо рушди босуръати дастовардҳои илмию техникаи тавсиф мешавад, ки ин ниёзи фаврӣ ба мутахассисони баландихтисосро ба миён оварда, дар навбати худ, барои тайёр кардани ҷунин кадрҳо дар муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбии тиббӣ дар назди низоми таҳсилоти тиббӣ вазифаҳои нави мураккаб мегузорад. Тибби муосир аз хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии тиббӣ тақозо мекунад, ки дорони салоҳияти касбии дар сатҳи зарурӣ буда, дорони сифатҳои баланди ахлоқӣ ва маънавӣ, дарки арзиши бузурги иҷтимоии касби худ ва масъулиятшиносӣ дар назди шахсият ва тамоми ҷомеа бошанд.

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE FOR FUTURE MEDICAL MEDICATORS

The article deals with the formation of professional competence of students of medical colleges, allowing them to carry out successful professional activities in the future. According to the author of the article, the medical industry in modern conditions is characterized by the rapid development of scientific and technological developments, which entails an urgent need for highly qualified specialists, which, in turn, poses new difficult tasks for the medical education system for training such personnel as in higher education. Modern medicine requires graduates of secondary medical schools to have professional competence at the proper level, to be people of high moral and ethical qualities, aware of the enormous social value of their profession and responsibility to individuals and society as a whole.

Сведения об авторе: Махмудзода Кумринисо Нурали - заместитель директора по воспитательной работе Медицинского колледжа города Куляба Хатлонской области, тел. +992 93 935 53 23, mahmudzoda.tarbiya@mail.ru.

Маълумот дар бораи муаллиф: Махмудзода Кумринисо Нуралӣ - муовини директор оид ба корҳои тарбиявӣ Коллеҷи тиббии шаҳри Кӯлоби вилояти Хатлон, тел. +992 93 935 53 23, mahmudzoda.tarbiya@mail.ru.

Information about the author: Mahmudzoda Kumriniso Nurali - Deputy Director for Nutritional Work of the Medical College of the city of Kulyab, Khatlon region, tel. +992 93 935 53 23, mahmudzoda.tarbiya@mail.ru.

Ш.АБДУНАЗАРЗОДА

МЕТОДЫ И ФОРМЫ ПОВЫШЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО УРОВНЯ УЧИТЕЛЕЙ НА БАЗЕ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ

Образовательная система Республики Таджикистан в настоящее время переживает процесс преобразования, реформирования, интеграции в международном образовательном пространстве. Внедрение в образовательный процесс инновационных технологий и методов возлагает основную нагрузку на преподавателя, поэтому невозможно вести речь о реформировании отечественного образования без коренного изменения системы подготовки преподавательского состава. Таким образом «чрезвычайно актуальным становится вопрос о новых подходах к подготовке преподавателей, совершенствованию их профессионального уровня» [7].

Преподаватель должен быть обеспечен возможностью систематически повышать свою профессиональную квалификацию, а не с периодичностью раз в пять лет, как это происходит сейчас. Этот процесс должен стать непрерывной методической поддержкой, организованной и направленной на постоянное личностное и профессиональное совершенствование.

Традиционная система повышения квалификации преподавателей отличается низкой эффективностью и значительной ресурсозатратностью. Имеются серьезные недостатки в организации процесса повышения квалификации и переподготовки преподавателей с отрывом от основной работы, в результате чего педагоги не имеют возможность на регулярной основе совершенствовать свое профессиональное мастерство на основе широкого применения инновационных технологий, отвечающих современным требованиям.

К сожалению, для значительного числа преподавателей освоение новых педагогических технологий, приемов и методик сопряжено со значительными трудностями. Этот факт подтверждает актуальность вопроса о необходимости непрерывного профессионального совершенствования педагогического состава, необходимости их мотивирования к творческому подходу и непрерывному поиску новых педагогических идей, стремлению к личностному и профессиональному развитию.

Теме совершенствования профессиональной квалификации педагогов и внедрению в образования инновационных педагогических технологий посвятили свои работы таджикские исследователи Ш. Хоников [13], М. Лутфуллоев [7], Дж. Булбулов [3], Ф. Шарифзода [15], Т. Атаханов [1], С. Сулаймони [14], И. Каримова [4], а также ряд российских специалистов в сфере управления образовательной системы (К.М. Ушаков [12], В. С. Лазарев [5], В. М. Лизинский [6]).

Общеобразовательное учебное учреждение является сложным социальным механизмом с множеством компонентов, тесно взаимосвязанным и взаимозависимых друг от друга. Любой из них может в той или иной мере развиваться, однако полноценного развития может

достичь лишь целостный школьный механизм, целенаправленно развивающийся с опорой на инновационные достижения в образовательной сфере.

Разделим на следующие категории инновационные процессы в общеобразовательном учебном учреждении:

1. Совершенствование педагогических навыков преподавателя.
2. Внесение изменений в традиционные школьные правила.
3. Внесение изменений в культурные традиции учреждения.
4. Изменения в стратегическом направлении развития учреждения.
5. Изменения в управленческом механизме образовательного учреждения.

Результаты нашего анализа практического опыта работы системы повышения квалификации преподавателей свидетельствует о том, что наиболее результативными формами такой деятельности оказались те, которые совмещали в себе лучшие образцы традиционных моделей с одновременным использованием инновационных педагогических и цифровых технологий. К таким формам можно отнести модель повышения квалификации преподавательского состава, функционирующая на базе самого общеобразовательного учреждения и основанная на принципах творческого поиска и самосовершенствования преподавателей в условиях школы как самообучающейся структуры.

Таким образом, с учетом вышесказанного очевидно, что необходимо профессионально переосмыслить систему ключевых ценностей относительно методов и форм повышения профессионального уровня преподавателей на базе коллектива педагогов общеобразовательного учреждения. Для этого необходимо качественно обновить все компоненты системы повышения квалификации преподавательского состава, приступить к активному поиску направлений наработки опыта использования инновационных форм и технологий в системе повышения профессиональной компетентности педагогов. Другими словами, между инновационной активностью преподавателя и уровнем его профессиональной квалификации имеется тесная взаимосвязь, эти процессы органично взаимодействуют между собой, создавая мощный позитивный импульс совершенствованию педагогического мастерства преподавателя общеобразовательного учреждения Республики Таджикистан.

Для обеспечения интенсивного роста педагогического мастерства необходима активная позиция педагога по отношению к своему самосовершенствованию, когда он в творческом процессе соединяет свой общественный и педагогический опыт с опытом и навыками своих коллег по педагогическому мастерству, если в коллективе педагогов-единомышленников создана творческая атмосфера, в которой происходит постоянный поиск новых направлений и подходов к учебно-воспитательному процессу.

Во многом профессиональное совершенствование преподавателя тесно связано с проводимой в стенах образовательного учреждения методической работой.

К сожалению, пособия по педагогике для общеобразовательных школ не дают внятного определения о том, что такое методическая работа.

Литература, посвященная вопросам теории управления образовательным процессом немного шире раскрывает сущность этого понятия, однако многие из этих вопросов до конца не освещены. Некоторые из авторов данное понятие представляют в достаточно узком, на наш взгляд, толковании. По мнению других, методическая работа охватывает самый широкий спектр деятельности в учебном учреждении, направленный на повышение профессиональной квалификации преподавателей. Мы считаем вторую позицию более адекватно отвечающей новым требованиям в условиях современного образовательного пространства.

Вместе с тем методическая деятельность не сводится лишь к некоей совокупности последовательных составляющих, а представляет собой планомерную методическую работу руководства общеобразовательного учреждения, согласованную с творческой работой преподавателя, направленной на самообразование и рост методической компетенции. Данный процесс не только является управляемым, ему также присуща возможность к самоуправлению. Подобно образовательному процессу, методический процесс представляет собой систему с высокой степенью динамичности и вариативности [8].

В современных условиях перед методической службой общеобразовательной системы Республики Таджикистан стоят серьезные проблемы и вызовы. Анализируя психологический, практический и теоретический аспекты подготовки методических служб различных уровней, а также представителей их руководства и рядовых сотрудников, к

внедрению компетентностных образовательных технологий, мы выявили достаточное количество серьезных проблем: консерватизм значительной части преподавательского состава, неготовность многих руководителей общеобразовательных учреждений к глубокому реформированию системы образования, уровень профессиональной компетентности значительного числа сотрудников методических служб не соответствует задачам, стоящим перед образованием в контексте внедрения инновационных педагогических технологий.

На основе вышесказанного отметим наиболее значимые задачи, решение которых необходимо для обновления общеобразовательной системы:

1. Организовать оперативное внедрение в образовательную систему инновационных технологий и методик учебно-воспитательного процесса;
2. Творческий подход к решению поставленных задач с использованием лучших образцов уже имеющегося педагогического опыта;
3. Непрерывно накапливать опыт работы с инновационными технологиями и современными педагогическими методами;
4. Разработать систему, позволяющую преподавателю повышать свою квалификацию в условиях своего общеобразовательного учреждения без отрыва от основной работы;
5. Внедрить гибкую модель мониторинга процесса совершенствования методического обеспечения образовательного процесса.

Перечисленные выше задачи имеют в своей основе концепцию развития, предполагающую совершенствование профессиональных и креативных возможностей преподавателя. «Одной из самых продуктивных моделей повышения педагогической квалификации является та, в основе которой лежат традиции в сочетании с передовыми технологиями». Главными задачами этого процесса является повышение уровня теоретических знаний преподавателя, его мотивации к углублению знаний в области психологии и педагогики, их теоретических и практических аспектов, готовность к активной деятельности инновационного характера, рост профессиональной компетентности [11].

Резюмируя, отметим, что повышение профессиональной квалификации преподавателя в условиях общеобразовательной школы представляет собой систематическую работу преподавателей, направленную на овладение новыми педагогическими технологиями и методиками, теоретическими моделями и концепциями, направленными на совершенствование учебно-воспитательного процесса.

Не вызывает сомнений, что перед системой повышения профессиональной квалификации стоит задача обеспечить рост профессионального мастерства преподавателей, оптимизировать образовательный процесс в общеобразовательном учреждении, стимулировать творческий подход к педагогической деятельности. Актуальность такой деятельности обусловлена, прежде всего, постоянным обновлением содержательной составляющей учебного процесса, необходимостью непрерывного совершенствования методического обеспечения и возросшими требованиями к качеству и эффективности проведения аудиторных и внеклассных занятий.

Другими словами между инновационной деятельностью преподавателя и процессом совершенствования его профессиональной квалификации имеется тесная взаимосвязь.

На всех структурных уровнях образовательной системы организованы курсы для руководителей образовательных учреждений, работников методической службы, сотрудников контрольных органов в системе образования с целью их подготовки к работе в условиях интенсивных инновационных процессов в сфере образования.

Процесс развития учебного учреждения системы общего образования включает в себя обновление в позитивную сторону основополагающих идей и принципов его работы, совершенствование содержательной составляющей образовательного процесса, системы управления с целью достичь нового качественного уровня учебно-воспитательного процесса.

Руководители образовательных учреждений в процессе их развития должны конкретизировать приоритетные цели, интересы и мотивы для того, чтобы они стали основой для активизации творческого подхода к образовательному процессу со стороны всех его субъектов, что позволит им максимально раскрыть свои творческие и интеллектуальные способности, активно включиться в инновационные процессы с тем, чтобы вывести общеобразовательное учебное учреждение на качественно новый уровень учебно-воспитательной работы, которая бы отвечала современным требованиям, предъявляемым к системе образования [9, С. 27].

Для процесса развития школы большое значения имеет проведенная работа, направленная на повышение профессиональной квалификации преподавательского состава в стенах образовательного учреждения и организация должного методического обеспечения этого процесса. В данной модели основная нагрузка ложится именно на образовательном учреждении. Рассмотрим пример стратегии развития, принятой к реализации общеобразовательной школой № 8 Шугнанского района, в которой, в частности, отмечается, что внедрение в образовательный процесс инновационных форм и методов работы является ключевым условием выполнения образовательных государственных стандартов. Совершенствование профессиональной компетентности преподавателей является одним из ключевых условий выполнения Программы развития.

С целью успешной реализации программы по повышению профессиональной квалификации преподавателей общеобразовательных учреждений Республики Таджикистан следует решить ряд задач:

1. Повысить качественный уровень учебно-воспитательного процесса через внедрение в него инновационных педагогических технологий.
2. Активно внедрять во все этапы обучения по всем дисциплинам средства информационно-коммуникационных технологий.
3. Развивать у всех субъектов образовательного процесса потребность к самообразованию, личностному и профессиональному самосовершенствованию.
4. Модернизировать методическую службу с целью более эффективного осуществления процесса совершенствования профессиональной компетентности преподавателей общеобразовательного учреждения и роста их мотивации к непрерывному личностному и профессиональному развитию.
5. Всячески развивать и поощрять исследовательскую деятельность преподавателей и школьников.
6. Организовывать работу, способствующую росту творческого потенциала преподавателей, мотивировать их к осуществлению познавательной деятельности.
7. Обобщать и внедрять в практику лучшие образцы передового педагогического опыта через широкое распространение соответствующих методических материалов.
8. Максимально активизировать реализацию программы по информатизации учебно-воспитательного процесса в общеобразовательных учебных учреждениях Республики Таджикистан.
9. Широко внедрять современные обучающие технологии, позволяющие школьнику выполнять функцию субъекта образовательного процесса, активизировать его познавательную деятельность, расширить навыки самостоятельной работы.

По итогам проведенных семинаров для администрации общеобразовательных учебных учреждений годовые школьные планы работы были дополнены пунктом о работе с преподавателями в части совершенствования их профессиональных компетенций, в рамках которых были разработаны мероприятия по улучшению аудиторных занятий, организации интерактивных и открытых уроков.

В расчет принималась также деятельность методического объединения, ключевые направления их работы, содержательная составляющая и организационные вопросы работы методического совета, проблемы, связанные с повышением профессиональной компетентности преподавателей, разработка плана работы тематических семинаров, работа по анализу и обобщению педагогического опыта и вопросы его практического внедрения в образовательный процесс общеобразовательных учебных учреждений, проведение конкурсов, определяющих лучших новаторов среди школьных учителей и лучших учителей года.

Усиливается актуальность педагогических советов, содержательная составляющая которых претерпевает серьезные изменения. Педагоги обсуждают вопросы, связанные с интерактивными формами образовательного процесса, особенностями их внедрения в практическую работу учебного учреждения, делятся собственным педагогическим опытом и анализируют опыт преподавателей из других регионов Республики Таджикистан. Значительное внимание уделяется работе с одаренными учениками, вопросам активизации методической работы в условиях реформирования образовательной сферы республики, роли методического обеспечения в деле совершенствования преподавателями общеобразовательных учреждений профессиональной компетентности.

Процесс разработки школьной стратегии развития проходил при активном участии опытных преподавателей, представителей общественности и родителей. Преподаватели и руководящий состав методических объединений проходили дополнительное обучение в рамках повышения профессиональной квалификации.

Преподаватели всех учебных дисциплин проходят обучение на специальных курсах, рассчитанных на девять дней, на которых рассматриваются вопросы психологии и педагогики, вопросы по организации семинара, нормативно-правовая база образовательной и сферы и особенности методического обеспечения отдельных школьных дисциплин.

Преподаватели-предметники проходят три модуля образовательной программы, из которых первые два ориентированы на совершенствование профессионального уровня руководящего состава методических объединений. Помимо рассмотрения проблем, связанных с методологией и методикой образовательного процесса, особый акцент делается на организации аудиторных занятий с активным использованием интерактивных форм обучения. В рамках третьего модуля преподаватели повышают свою квалификацию в заочной и очной форме в условиях методического объединения [10].

Происходящие в мире изменения поставили перед образованием, включая общеобразовательные школы, задачи, для решения которых механического освоения некоей совокупности знаний уже недостаточно. Вместе с тем, современное состояние отечественной образовательной сферы, характеризующееся слабостью методического обеспечения, недостаточным материально-техническим снабжением, а также консерватизмом значительной части преподавателей, затрудняют продвижение в сторону воспитания у школьников здорового познавательного любопытства, креативности, свободы самовыражения, ограничиваясь главным образом механическим заучиванием материала.

Пристального внимания, на наш взгляд, заслуживает педагогический метод, который предусматривает тесную связь между образовательным процессом и жизнью, когда преподаватель организует обучение таким образом, чтобы школьник четко осознавал тесное отношение учебного материала к окружающей реальности, в результате чего он начинает анализировать те или иные явления, переходя от процесса получения готовых знаний к процессу исследования.

В основе методики приспособления лежат три основных подхода:

1. Этот метод направлен на максимальное раскрытие у школьников их творческого и интеллектуального потенциала.

2. При изучении каждой темы подбираются соответствующие явления или факты экономической, социальной жизни той местности, где живут и учатся ученики, чтобы сделать учебный процесс близким к реальной действительности, окружающей ученика.

3. Методика приспособления предполагает высокую степень вариативности, когда выбор педагогических методов осуществляется в зависимости от тематики и особенностей конкретного занятия.

Создание в стенах общеобразовательного учреждения специальной образовательно-практической группы имело своей целью способствовать реализации инновационных процессов в школе, организовывать обмен педагогическим опытом между преподавателями. Входящие в эту группу педагоги делились своими взглядами на реформирование учебно-воспитательного процесса, делились своими идеями и обсуждали пути решения имеющихся проблем. Эта группа стала действенным инструментом повышения профессионального уровня преподавательского состава школы, дала сильный импульс творческому поиску педагогов, направленному на реализацию инновационных программ, переход к новым подходам к учебно-воспитательной работе с тем, чтобы она отвечала современным требованиям, предъявляемым к образованию [2].

Рефлексия, которая играет огромную роль в личностном и профессиональном развитии и процессе самосовершенствования, является одной из важных тем семинаров и курсов, а также предметом внимания методических объединений. По окончании аудиторного занятия преподаватель должен провести анализ его проведения, осмыслить ход усвоения школьниками нового материала, сделать этот процесс систематическим, неотъемлемым элементом поурочного плана.

Эта методика позволяет значительно повысить уровень профессиональной компетентности преподавателя общеобразовательного учебного учреждения Республики Таджикистан, позволяя не только проанализировать уже состоявшуюся работу, но также более осмысленно подходить к планированию будущих занятий.

Методика отражения оказывает благоприятное воздействие на процесс взаимодействия между преподавателями, и учащимися, понимание педагогами значимости своей миссии для общества. Важным инструментом этой методики является так называемый дневник отражения, в котором преподаватель фиксирует свои идеи, выводы о конкретном этапе учебно-воспитательной работы, намечает дальнейшие направления образовательного процесса. Такой документ позволяет преподавателю совершенствовать свою профессиональную квалификацию, корректировать свою работу в сторону усиления ее инновационной составляющей.

В общеобразовательных учреждениях проводятся отражающие семинары, направленные на реализацию инновационной стратегии развития образовательной системы, в рамках которых проводятся следующие мероприятия:

1. Составляется детальный план семинара и выбирается локация его проведения.
2. Заблаговременное определение тематики семинара позволяет его участникам подготовить доклады и сообщения, основанные на собственном опыте учебно-воспитательной работы, что повышает эффективность мероприятия.
3. Выбираются наиболее активные преподаватели, способные поддерживать продуктивную дискуссию, четко излагать свою позицию, вносить в обсуждение творческий элемент.
4. Участники семинара делятся своим опытом педагогической деятельности с коллегами, в порядке очередности выступают с сообщениями по заданной тематике.
5. Проблемы, которыми участники семинара делятся с коллегами, становятся предметом анализа и стимулируют поиск направлений их решения.
6. Анализируя информацию коллег, участники мероприятия предлагают свое видение решения стоящих перед образовательной системой проблем.
7. Осмысливая итоги семинара, преподаватели, возвращаясь к работе, на практике применяют наработанные в ходе мероприятия новые подходы и методы, что является важным фактором успешной инновационной деятельности в общеобразовательных учреждениях.
8. Участники семинара делятся его итогами и полученными там новыми знаниями и опытом с коллегами по школе.

Подобные семинары позволяют сплотить педагогическое сообщество, укрепить связь преподавателей со своими коллегами, наладить тесное взаимодействие в деле решения задач, стоящих перед системой общего образования Республики Таджикистан, повысить уровень профессиональной компетентности, максимально реализовать свой творческий и интеллектуальный потенциал.

Рефлексия позволяет понять самого себя, окружающих людей, глубже осмыслить различные аспекты своей профессиональной деятельности с целью ее улучшения в сторону инновационного направления ее развития [14].

С целью оказания содействия творческой активности преподавателей в их инновационной деятельности был усилен мониторинг деятельности руководителей общеобразовательных учреждений Республики Таджикистан.

Значительную роль в совершенствовании профессиональной компетентности преподавателей играют такие мероприятия, как взаимное посещение преподавателями аудиторных занятий своих коллег, проведение открытых уроков, что позволяет активно обмениваться лучшими примерами педагогического опыта коллег. Были организованы опросы преподавателей об эффективности методического обеспечения учебно-воспитательного процесса, что помогло выявить недостатки и узкие места в работе методических объединений, проанализировать их и наметить основные пути улучшения их деятельности.

Хорошие результаты показало использование онлайн ресурсов, на которых преподаватели могли задать интересующие их вопросы, поделиться проблемами педагогической деятельности и получить квалифицированную консультацию от методистов и других высококвалифицированных специалистов системы образования, включая сотрудников Республиканского института повышения квалификации и переподготовки работников сферы образования.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Атахонов Т. Традиции и инновации в школьном обучении // Маорифи Тоҷикистон, №3, 2013 (на тадж. языке).
2. Булбулов Дж. Системный подход к проблеме повышения квалификации по формированию конкурентоспособности учителей в условиях реформирования общего образования в Таджикистане: Дисс.... доктора педагогических наук: 13.00.01. - Душанбе, 2014. - 331 с.
3. Каримова И.Х. Теоретические основы гуманизации гуманитарного образования учащихся таджикских школ: Автореф. дис. д.п.н. - Душанбе, 2000.
4. Лазарев В.С. Системное развитие школы. Педагогическое общество России, 2002. - 304 с.
5. Лизинский В.М. Работа администрации школы с учителем. - М.: ОЦ «Педагогический поиск», 2000. - 160 с.
6. Лутфуллоев М. Современная дидактика. - Душанбе, 2001. - 336 с.
7. Никитина И.В. Технология управления методической работой в образовательном учреждении. - Волгоград: Учитель, 2007. - С. 6.
8. Поташник М.М. Управление развитием школы. - М.: Новая школа, 1995. - С. 97.
9. Программа 15-дневного курса повышения квалификации руководителей методического объединения учителей биологии. Модуль 1. - Хорог, 2008.
10. Резанович И. В., Шкерина Г. А. Концептуализация педагогического опыта в процессе внутриорганизационного повышения квалификации // Вестник ТГПУ. 2010. - № 4. - С. 51-55.
11. Ушаков К.М. Управление школьной организацией: организационные и человеческие ресурсы. - М.: Изд. фирма «Сентябрь», 1995. - 125 с. (Библиотека журнала «Директор школы»; Выпуск 1).
12. Хоников Ш. Теоретическая обоснованность и практическая эффективность мотивационного менеджмента в деятельности современной школы: Дис. к. п. н.: 13.00.01. - Душанбе, 2006. - 174 с.
13. Шарифзода Ф., Каримова И.Х., Сулаймони С., Булбулов Дж. Инновационная педагогика. - Душанбе: Ирфон, 2013. - 524 с.
14. Шарифзода, Ф. Актуальные проблемы современной педагогики. Кн. 1. - Душанбе, Ирфон, 2009. - 459с.

МЕТОДЫ И ФОРМЫ ПОВЫШЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО УРОВНЯ УЧИТЕЛЕЙ НА БАЗЕ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ

В статье автор предоставляя характеристику процесса повышения квалификации учителей, рассматривает методы и формы повышения профессионального мастерства учителей на базе общеобразовательного учреждения. В том числе, отмечает, что пристального внимания заслуживают педагогические методы, которые предусматривают тесную связь между образовательным процессом и жизнью, когда учитель организует обучение таким образом, чтобы школьник четко осознавал тесное отношение учебного материала к окружающей реальности, в результате чего он начинает анализировать те или иные явления, переходя от процесса получения готовых знаний к процессу исследования. Также автор утверждает, что значительную роль в совершенствовании профессиональной компетентности учителей играют такие мероприятия, как взаимное посещение преподавателями аудиторных занятий своих коллег, проведение открытых уроков, что позволяет активно обмениваться лучшими примерами педагогического опыта коллег.

Ключевые слова: *повышение квалификации, профессиональный уровень, общеобразовательное учреждение, педагогические методы, образовательный процесс, учитель, учебный материал, передовой опыт.*

УСУЛ ВА ШАКЛҲОИ БАЛАНД БАРДОШТАНИ ДАРАҶАИ КАСБИИ ОМУЌЗГОРОН ДАР ЗАМИНАИ МУАССИСАҲОИ МАЪЛУМОТИ МИЁНАИ УМУМӢ

Дар мақола муаллиф раванди такмили ихтисоси омӯзгоронро тавсиф карда, метод ва шаклҳои такмили маҳорати касбии омӯзгоронро дар заминаи муассисаи таҳсилоти умумӣ баррасӣ мекунад. Аз он чумла, қайд карда мешавад, ки тавачҷуҳи махсусро усулҳои педагогӣ чалб мекунад, ки равобитаи зичи миёни муассисаи таълимӣ ва ҳаётро пешбинӣ карда, омӯзгор раванди таълимро тарзе ташкил мекунад, ки хонандагон муносибати ногузастании маводи таълим бо воқеияти атрофро дарк мекунад ва дар натиҷа хонанда ба таҳлили ин ё он падидаҳои ҳаёт шурӯъ карда, аз ҷараёни ба даст овардани дониш ба раванди таҳқиқ мегузарад.

Ҳамчунин муаллиф таъкид менамояд, ки дар такмили салоҳиятнокии омӯзгорон чунин ҷорабиниҳо, амсоли ширкат дар дарсҳои ҳамкасбон, баргузориҳои дарсҳои кушод нақши муҳим мебошанд ва ба омӯзгорон имконият фароҳам месозанд, ки аз таҷрибаи яқдигар ба таври фаровон истифода менамояд.

Калидвожаҳо: *такмили ихтисос, маҳорати касбӣ, муассисаи таҳсилоти умумӣ, усулҳои педагогӣ, раванди таълим, омӯзгор, маводи таълим, таҷрибаи пешқадам.*

ки ташаккули омодагии донишҷӯён ба таълими фанни "Тарбияи ҷисмонӣ" амалӣ карда мешавад. Дар асоси принципҳои, ки дар илми педагогика мавҷуданд, дар таҳқиқоти худ Ҳангоми таҳияи технологияи ташаккул додани омодагии муаллимони ояндаи тарбияи ҷисмонӣ мо ба принципҳои зерин диққат додем:

Принципи беайбӣ, ки талаботи асосии он ягонагии органикии қорҳои таълимӣ, илмӣ ва маърифатӣ, ҳамкориҳои зичии ҳама шаклҳо ва усулҳои ташаккули шахсияти эҷодӣ мебошанд, ки тавассути раванди таълим ва дар вақти беруназсинфӣ амалӣ карда мешаванд. Таҳлили ташкили раванди таълим дар факултети тарбияи ҷисмонӣ нишон медиҳад, ки, ҷун қоида, барои омӯзиши амалӣ малакаҳои хусусие ҷудо карда мешаванд, ки фаъолияти касбиро инъикос намеkunанд, ки ба тамомият асос ёфтаанд ва ҳуди малакаҳои шахсӣ хеле пароканда ва дар маҷмӯъ на ҳама паҳлӯҳои фаъолияти мутахассиси ояндаро фаро мегиранд. Омодагии муаллими оянда барои таълими фанни "Тарбияи ҷисмонӣ", пеш аз ҳама, таъмини пуррагии онро (омодагии амалӣ барои иҷрои тамоми вазифаҳои асосии касбӣ), сониян, тамомияти онро (омодагӣ ба иҷрои фаъолияти ҷудонашаванда аз марҳилаи аввал) дар назар дорад. пеш аз таҳлили натиҷаҳо).

Илова бар ин, принципи беайбӣ бояд мусоидат кунад:

• афзоиши таваҷҷӯҳ ба фаъолияти касбии оянда;

• ташаккули арзёбии субъективии мундариҷаи фанҳои таълими ҳамчун амалан муҳим ва муфид;

• таъмини самаранокӣ дар азхудкунии мундариҷаи мавзӯии курс; • рушди нерӯи зеҳнӣ;

• ҷуброн барои камбудии сохтори фаъолияти таълимӣ.

Принципи проблемавӣ ба ташкили ҷунин фаъолиятҳо нигаронида шудааст донишҷӯён, ки ба рушди қобилияти тафаккури эҷодӣ мусоидат меkunанд. Аз ин рӯ, дар ҳар як дарс мақсад аз он иборат аст, ки донишҷӯ ба тафаккур, амалиёт бо иттилоот дар ҳолатҳои гуногуни педагогӣ, мустакилона ҷустуҷӯ, ба низом даровардан ва ба қор бурдани дониши нав машғул шавад. Тавассути вазифаҳои пай дар пай мураккабтар дар тафаккури донишҷӯ, вазъияте ба вучуд меояд, ки аз он баромадан (қарор қабул кардан, ҷавоб ёфтани ва ғ.) зарур аст.

Далели муҳим он аст, ки дар баробари азхудкунии мундариҷаи фанҳои курсҳои омӯзишӣ, азхудкунии усулҳои азхудкунии донишҳои таълимӣ ва унсурҳои омодагии донишҷӯён ба таълими фанни «Тарбияи ҷисмонӣ» низ мавҷуданд.

Принципи омӯзиши мутақобила. Хеле муҳим аст, ки татбиқи принципи омӯзиши тарафайн дар вазъияти мушаххаси таълимӣ ҳамчун вазъи ваҳдат ва омезиши бебозгашти маҳсули психологӣ ва функционалии фаъолияти педагогӣ амал кунад. Дар ин ҷо муаллим вазифаи эҷодӣ, дидактикӣ - сафарбар намудани таҷриба ва дониши коллективии донишҷӯёнро барои ғанигардонии тарафайн дар раванди таълим ҳал менамояд. Аз тарафи дигар, сохтори вазъияти таълимӣ, ки мувофиқи принципи омӯзиши мутақобила сохта шудааст, боиси он мегардад, ки донишҷӯён як қатор малакаҳои дар фаъолияти ояндаи омӯзгорӣ заруриро амалӣ kunанд: ташкилӣ, педагогӣ ва рафтор тағиротро дар ҳукмронии маърифатӣ, эҳсосӣ ва намунаҳои рафтор, баланд бардоштани масъулият барои натиҷаи умумӣ амалӣ менамояд.

Дар раванди таълим дар донишгоҳ, донишҷӯён ноғузир ба ҳолатҳои дучор меоянд, ки дар таҷрибаи худ монандӣ надоранд. Барои ҳалли ҷунин ҳолатҳо (вазифаҳо) малакаи таҳқиқи мушқилот ва падидаҳои омӯхташуда талаб карда мешавад. Ташаккули онҳо дар сурате имконпазир аст, ки принципи таҳқиқот дар мундариҷаи таълим татбиқ карда шавад. Тавре, ки пурсишномаи саволнома, ки мо онро дар донишгоҳҳои гуногуни Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронидем нишон медиҳад, донишҷӯёни факултети тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш аҳамияти ташаккули ниёз ба худомӯзиро хеле баланд арзёбӣ меkunанд, ки шаклҳои асосии он омӯзиши иттилооти илмӣ ва илмӣ-оммавӣ, шиносӣ бо таҳқиқоти пешрафтаи касбӣ ва таҷрибаи илмӣ дар семинарҳои махсус мебошанд ва мизҳои мудаввар, ки мушоҳидаҳо ва таҷрибаи худро ҷамъбаст меkunанд. Барои худомӯзии бомуваффақият на танҳо заминаи муайяни моддӣ (китобхонаҳо, лабораторияҳо ва ғ.), Балки пеш аз ҳама омодагии назариявӣ (методологӣ), аз ҷумла, қобилияти таҳлил ва ҷамъбаст кардани падидаҳои омӯхташуда, далелҳо, маълумот дар бораи дастовардҳои илмӣ-техникӣ ва таҷрибаи пешқадам; қобилияти эҷодкорона дар истифодаи ин таҷриба; қобилияти ҳулосабарорӣ аз хатогиҳои худ ва дигарон ва натиҷаҳои манфии фаъолият муайян мегардад. Бешубҳа, дар ин ҷо бисёр чизҳо аз қобилият ва малакаи фаъолияти фикрии донишҷӯ, ки аллакай дар марҳилаҳои аввали таҳсилот ба даст омадаанд, вобаста аст. Барои ин, аз ҷумла чизҳои дигар, хеле муҳим аст, ки фаъолияти таълимии донишҷӯён хусусияти эҷодӣ,

чустучӯӣ, аз чумла, дар сурати имкон унсурҳои таҳлил ва чамъбасти дошта бошад. Раванди омӯзиши ин ё он падида ё мушкилот бояд аз рӯи ҳама аломатҳо хусусияти таҳқиқотӣ дошта бошад.

Дар адабиёти педагогӣ ва психологӣ-педагогӣ ҳам оид ба масъалаҳои умумии педагогика ва ҳам дар масъалаҳои мушаххаси он таъкид шудааст, ки барои пайдоиши қобилиятҳои худомӯзӣ маҷмӯи шароити ба ҳам алоқаманд зарур аст. Аммо, чуноне ки он дар марҳилаи таҷрибаи муайян карда шуда буд, дар аксарияти кулли донишҷӯёни факултети тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш ин хусусиятҳо ва хусусиятҳо ба қадри кофӣ ташаккул наёфтанд ё дар сатҳи ташаккули онҳо номутаносибии назаррас ба назар мерасанд. Ҳолати охири дар татбиқи принсипи худомӯзӣ дар фаъолияти таълимии донишҷӯён баъзе мушкилот ба вучуд меорад. Мо рафъи ин душворихоро дар пайдо кардани ҳар як хонандаи инфиродӣ, роҳҳои оптималии дарки ӯ ва коркарди иттилооти таълимӣ, озодии интихоби таносуби қори мустақилона, инфиродӣ ва синфӣ, вақт ва роҳҳои ҳифзи натиҷаҳои фаъолияти ӯро мебинем. Дар ин робита, раванди таълим низ бояд бо дарназардошти принсипи инфиродӣ тарҳрезӣ карда шавад.

Хусусиятҳои психофизиологӣ, аз чумла синну сол, мутобиқшавӣ ба раванди таълим, қобилияти дарки чизҳои нав, суръати реаксияҳои нейробиологӣ, динамикаи иҷрои рӯҳӣ ва ғайра низ муҳиманд. Хусусиятҳои психологӣ фардӣ номбаршуда истифодаи чунин шаклҳо ва усулҳои таълимро талаб мекунанд, ки дар сурати имкон хусусиятҳои фардӣ ҳар як донишҷӯро ба назар мегиранд, яъне. принсипи инфиродӣ раванди таълимро амалӣ мекард. Роҳҳои анъанавӣ ҳалли ин масъала баланд бардоштани вазни ҳосилшавиҳои гуногуни фаъолияти инфиродӣ мустақилонаи таълимию маърифатӣ, зиёд кардани қорҳои берунасинфӣ бо маводи таълимӣ, истифодаи механизми бозгашт дар раванди таълим ва ғайра мебошанд.

Бояд қайд кард, ки татбиқи ҳар яки ин принсипҳо ба шумо имконият фароҳам меорад, ки барои раванди самараноки ташаккули омодагӣ ба таълими фанни «Тарбияи ҷисмонӣ» шароити зарурии ташкилию педагогиро фароҳам оваред. Дар баробари принсипҳо ва шартҳо, ин технология инчунин ба:

- шаклҳо, усулҳо, усулҳо ва воситаҳои таълимии ташкилӣ, ки бо технология пешбинӣ шудаанд;
- мундариҷаи фан (ба донишҷӯён чиро таълим додан лозим аст) ва механизми амалиётӣ (чӣ гуна таълим додан) технологияҳои омӯзиши донишҷӯён;
- пайдарпаии татбиқи технология;
- нишондиҳандаҳои ташаккули омодагӣ ва меъёрҳои самаранокии технологияи педагогӣ;
- маҷмӯи воситаҳое, ки ба ташҳиси таъсири рушди технология нигаронида шудаанд.

Сохтори модули технология ба раванди ташаккулёбии омодагӣ зина ба зина медиҳад ва имкон медиҳад, ки мониторинги педагогӣ гузаронида шавад. Дар ҳар як модул, мо шартан се марҳиларо фарқ мекунем:

Марҳилаи назариявӣ ва амалӣ барои ташаккули омодагӣ ба таълими фанни "Тарбияи ҷисмонӣ" заминаи иттилоотӣ ба вучуд меорад, дар ин ҷо донишҷӯён дониши нави назариявӣ мегиранд, онро аллақай бо донишҳо, малақаҳои амалӣ ва малақаҳои мавҷудае, ки дар ҷараёни омӯзиши фанҳои умумӣ касбӣ ва фанӣ ба даст оварда шудаанд, ба низом меоранд. Шаклҳои асосии ташкилии фаъолияти донишҷӯён дар азхудкунии мундариҷа фаъолияти таълимии нави академикӣ бо нақши пешбарандаи лексияҳо ва семинарҳо мебошанд.

Марҳилаи таҳқиқот истифодаи донишҳои назариявӣ, малақаҳо ва малақаҳои амалиро дар фаъолияти илмӣ донишҷӯён дар бар мегирад. Мо қорҳои таълимӣ ва тадқиқотиро ҷузъи хеле муҳими таълим медонем, ки имкон медиҳад, ки фаъолияти эҷодии муаллими ояндаи тарбияи ҷисмонӣ амалӣ карда шавад.

Марҳилаи таълимӣ ва касбӣ - дониш ва малақаҳои дар марҳилаҳои аввал ба даст овардашуда дар фаъолияти амалии донишҷӯён мустақам карда мешаванд, хусусияти кулӣ пайдо мекунанд, технологияи таълими фанни «Назария ва методикаи таълими фанни «Тарбияи ҷисмонӣ» қор карда мешавад, ки дараҷаи муайяни омодагии донишҷӯёнро ташкил медиҳад. Шаклҳои асосии ташкилии фаъолияти донишҷӯён дар ин марҳила инҳоянд: экскурсияи таълимӣ, амалияи омӯзгорӣ, бозиҳои тичорӣ, машварат ва ғайра.

Ҳамаи марҳилаҳо бо ҳам вобастагӣ доранд ва натиҷаи татбиқи ҳар яки онҳо омодагӣ ба таълими фанни "Тарбияи ҷисмонӣ" мебошад, ки фаъолияти донишҷӯёнро дар қор сатҳ: эҷодӣ, баланд, миёна ва паст тасвир мекунанд.

Ҳадафи асосии озмоиш ташаккули омодагии омӯзгорони ояндаи тарбияи ҷисмонӣ ба таълими фанни "Тарбияи ҷисмонӣ" ва роҳҳои татбиқи он тавассути чорӣ намудани технологияи таҳияшудаи педагогӣ ба раванди воқеии таълим буд.

Дар амал татбиқ намудани технологияи пешниҳодшудаи раванди ташаккули омодагӣ ба таълими фанни "Тарбияи ҷисмонӣ", дар чараёни корҳои таҷрибавӣ мо дар назди худ якҷанд вазифа гузоштем:

1. Муайян кардани сатҳи ибтидои омодагии муаллимони оянда барои таълими фанни "Тарбияи ҷисмонӣ".

2. Татбиқи технологияи педагогии ташаккули омодагии донишҷӯён ба таълими фанни "Тарбияи ҷисмонӣ".

3. Шартҳои оптималии татбиқи технологияро дар раванди таълим муайян мекунад.

4. Динамикаи меъёрҳои омодагии донишҷӯёнро барои таълими фанни "Тарбияи ҷисмонӣ" дар давраи корҳои таҷрибавӣ пайгирӣ мекунад.

5. Самти минбаъдаи рушди технологияи ташаккули омодагии омӯзгорони оянда ба таълими фанни "Тарбияи ҷисмонӣ" муқаррар карда мешавад.

Таҷрибаи ташаккулдиҳанда дар факултети табиатшиносӣ ва тарбияи ҷисмонии Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент заминаи фанни "Назария ва методикаи таълими фанни "Тарбияи ҷисмонӣ"", ҳамчун яке аз асосҳои ҳалли масъалаҳои касбӣ гузаронида шуд. Ин фан маҷмӯи донишҳои назариявӣ ва малакаҳои амалии дар чараёни омӯзиши курсҳои гуногуни қаблан омӯхтаи донишҷӯёнро дар бар мегирад.

Мо кӯшиш кардем, ки нақш ва аҳамияти фанни "Назария ва методикаи таълими фанни "Тарбияи ҷисмонӣ"" -ро дар ташаккули шахсияти ҳар як донишҷӯ, ташаккули омодагии ӯ ба таълими фанни нашон диҳем. Ин курс ҷузъи гуманитарӣ ва ҳамгирӣ бо мундариҷаи умумӣ буда, пайванди байни соҳаҳои гуногуни илм мебошад, ки татбиқи маҷмӯи корҳои илмӣ-тадқиқотиро дар заминаи фанҳои асосӣ барои донишҷӯён пешбинӣ мекунад. Чунин ташкили фаъолияти таълимӣ барои донишҷӯён муҳим аст, зеро он ба онҳо имкон медиҳад, ки на танҳо аҳамияти дониши бадастомада, балки истифодаи амалии онҳоро бубинанд, ки аҳамияти шахсии раванди таълимро баланд мебардоранд. Мазмуни курс, усулҳои таълим ва шаклҳои ташкили фаъолияти таълимии донишҷӯён мустақиман бо хусусиятҳои психологӣ-педагогии донишҷӯён ҳамчун субъектҳои фаъолияти таълимӣ, инчунин аз рӯи системаи принципҳои муайян карда мешуданд, ки параметрҳои асосии технологияи педагогии ташаккули омодагии донишҷӯёнро ба таълим додани фанни «Тарбияи ҷисмонӣ» вобаста аст. Бо мақсади санҷиши мувофиқати технологияи таҳияшуда, дар ҳайати 37 нафар донишҷӯёни факултети табиатшиносӣ ва тарбияи ҷисмонии Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент гуруҳи таҷрибавӣ ташкил карда шуд, ки дар он технология дар 3 семестр татбиқ карда шуд. Барои тасдиқи натиҷаҳои озмоиш гуруҳи назоратӣ (33 донишҷӯ) ташкил карда шуд, ки дар он технологияи таҷрибавӣ истифода нашудааст. Пеш аз оғози кори таҷрибавӣ мо ҳолати ибтидоии донишҷӯёни гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратиро муайян кардем. Усулҳои омори математикӣ имкон доданд, ки фарқияти аз ҷиҳати омори муҳим байни гуруҳҳои назоратӣ ва таҷрибавӣ аз рӯи меъёрҳои интихобшуда баррасӣ карда шавад.

Ҳангоми таълими курс, мо намудҳои гуногуни лексияҳоро истифода мебардем, ки имкон медиҳанд масъалаҳои педагогӣ, ки дар раванди рушди зеҳнӣ ва ҷисмонии донишҷӯён ба миён меоянд, ҳал карда шаванд, аз ҷумла: лексия бо назорати экспресс, лексия - нишасти матбуотӣ, мушқилот лексия (лексияи навъи таҳлилий, лексияи навъи версия, лексияи мушқилот-порча) ва ғайра.

Дар чараёни таҳқиқот барои ташаккул додани ҳавасмандии мусбӣ барои касби интихобкарда, усулҳои таъсири педагогӣ, аз ҷумла усулҳои боваркунонӣ, аз ҷумла:

- усули фундаменталӣ, ки муроҷиати мустақим ба донишҷӯ мебошад, ки дар он ба ӯ тамоми маълумот дода мешавад, ки барои исботи дурустии маводи пешниҳодшуда асосан дар асоси намунаи таҳқиқоти фундаменталии мутахассисони пешбар асос ёфтааст;

- усули зиддият, дар асоси муайян кардани зиддиятҳо дар далелҳои донишҷӯ ва тафтиши ҳамҷониби далелҳои муаллим;

- усули «хулосабарорӣ» ба он асос ёфтааст, ки далелҳо на якбора, балки марҳила ба марҳила, дар ҳар қадам мувофиқа талаб мекунанд;

- усули зада ҳангоми истифодаи диққат ба далелҳои овардаи донишҷӯ истифода мешавад.

Асоси усули боваркунонӣ шарҳи моҳияти падида, робитаҳо ва робитаҳои сабабу натиҷа, нишон додани аҳамияти ҳалли масъалаи мушаххас ва мурочиат ба тафаккури таҳлилӣ мебошад. Ҳангоми истифодаи усули боваркунонӣ мо ба нишон додани аҳамияти вазифаи иҷрошаванда, имконияти иҷрои он така кардем; нуқтаҳои гуногунро оид ба як масъала пешниҳод карданд ва ба донишҷӯён имкон доданд, ки ба манфиати ҳалли интиҳобкардаи худ баҳс кунанд; хусусиятҳои фардии донишҷӯ, сатҳи маърифатӣ ва фарҳангии ӯро ба назар гирифт; кӯшиш кард, ки маводи таълимиро бо далелҳо ва то ҳадди имкон равшантар пешниҳод кунанд, санҷад, ки донишҷӯ паёми ба ӯ фиристодашударо дуруст дарк мекунад ё не; ба донишҷӯён фаъолона таъсир кард, то ӯро ба муҳокимаи масъала ва қабули қарор дохил кунанд.

Усули дигари ташаккули ҳавасмандкунӣ пешниҳод аст, ки на ба мантиқ, балки ба эҳсосоти донишҷӯ таъсир мерасонад. Онҳо фаъолияти донишҷӯёнро бо ёрии пешниҳоди мустақим ва ғайримустақим равона карда, ва асосан ба соҳаи эмотсионалӣ-иродавии онҳо таъсир расониданд. Бо пешниҳоди мустақим, ибораҳои истифода шуданд, ки ниҳоят кӯтоҳ буданд, қатъӣ, суботкорона талаффуз мешуданд ва эътирозро роҳ намедиханд. Барои пешниҳоди ғайримустақим, усулҳои зерин истифода шуданд:

- ба донишҷӯ дар бораи дигар донишҷӯён ё рӯйдодҳо нақл карда мешавад, дар ҳоле ки ибораи асосӣ бо шиддат ва шаффофияти гуногун таъкид карда мешавад;

- дар ҳузури донишҷӯ, онҳо ба донишҷӯёни дигар мурочиат мекунанд ва дар матн иборае ё қитъае мавҷуданд, ки бо хулосаҳои муайяне, ки ӯ бояд худаш кунад, ишора мекунад;

- изҳорот дар шакли: "агар ... (баъзе амалҳои иҷро кунед), пас ... (натиҷаҳо чунин хоҳанд шуд);

- истифодаи ибораҳои нотамо: донишҷӯ онро худаш ба итмом мерасонад.

Истифодаи усули боваркунонӣ ва пешниҳод хангоми идоракунии раванди ташаккули эътиқод, мотивҳо дар интиҳоби дурусти ин касб, дар асоси ба назар гирифтани хусусиятҳои фардии психологӣ шахсияти донишҷӯ, ба амал оварда шудааст.

Илова ба усулҳои дар боло овардашуда, дар қор маҷмӯи техникаи зерин истифода шудааст:

- ба назар гирифтани қор бо хонандагон (алаҳусус дар мусобиқаҳо) хусусиятҳои наврасӣ (дӯстӣ, муҳаббат, ҳисси камолот, мустақилият ва ғ.);

- тавзеҳот дар бораи пайдоиши мушқилот дар машғулиятҳои омӯзишӣ, тренингҳо, мусобиқаҳо: мушқилот набояд пешгирӣ карда шаванд, балки бояд эътироф ва ҳал карда шаванд;

- барномарезии чорабиниҳои оянда дар машғулиятҳои омӯзишӣ бо истифода аз дастрасии зарурии иттилоот дар бораи чорабиниҳои оянда ва дар сурати набудани чунин чорабиниҳо;

- истифодаи системаи ҳавасмандгардонӣ барои иштирок дар семинарҳо, машғулиятҳои омӯзишӣ, озмунҳо (барои иродаи ғолиб, барои қорҳои беҳтарин, барои дарси дуруст ва эҷодкорона гузаронидашуда ва ғ.);

- ҳавасмандгардонии рушди касбии донишҷӯ (дар васоити ахбори омма, сафар ба мусобиқаҳо, мукофотонидан бо либоси варзишӣ ва ғайра);

- истифодаи системаи мураббигӣ (донишҷӯи нав ба синну соли ботачриба вобаста карда мешавад);

Мо ба хулоса омадем, ки истифодаи усулҳои дар боло номбаршуда дар қор бо донишҷӯён ба онҳо имконият медиҳад, ки эътимод, ҳисси шаъну эътибори худ, муносибати мусбӣ ба дарсҳо ва фаъолияти касбии дарпешистода ва омодагиро барои такмили минбаъдаи қорҳои таълимӣ ва варзишӣ мустақам кунанд. Таҷрибаи мо нишон дод, ки самарай бештар дар азҳудкунии мундариҷаи курс дар сурате ба даст меояд, ки омӯзгор усулҳои гуногуни таълими фаълро ба таври чандир муттаҳид кунад: лексия - сӯҳбат; даъват ба таҳқиқоти дастаҷамъӣ (ҳамлаи саръ); лексия - муҳокима; лексия - машварат; машварати гурӯҳӣ, тарроҳии бозӣ, бозиҳои моделиронии педагогӣ ва ғайра.

Дар ҷараёни лексияҳо аз фанни "Назария ва методикаи таълими фанни" Ғарбияи ҷисмонӣ" мо на танҳо миқдори муайяни донишро пешниҳод кардем, балки татбиқи қарорҳои ғайристандартиро, тағйир додани тактикаи рафторро вобаста ба шароити воқеӣ, яъне инкишоф додани тафаккури педагогӣ омӯзгор аст. Ба ин мусоидат кард: тағйирёбии мундариҷаи мавод аз рӯи ҳамон масъала, донишҷӯёнро барои гузаронидани таҳлили муқоисавӣ, интиҳоби оптималии қор дар шароити воқеии педагогӣ ҳавасманд кард; така ба

технологияҳои нави омӯзгорӣ, ки заминаи амиқи назариявӣ доранд; огоҳӣ аз модели муосири раванди таълим аз ҷониби муаллимони ояндаи тарбияи ҷисмонӣ; таҳияи саволҳои проблемавӣ, ки ба ҳалли масъалаҳои педагогӣ ва ҳалли ҳолатҳои мушаххаси педагогӣ нигаронида шудаанд. Ҳамаи ин чизҳои дар боло овардашуда ба донишҷӯён имкон медиҳанд, ки ба сатҳи бошууронои азхудкунии маводи пешниҳодшудаи таълимӣ гузаранд.

Чунин ташкили кори таълимӣ ба донишҷӯён ҳангоми иҷрои вазифаҳои пешниҳодшуда озодии ҳадди аксар барои худшиносии эҷодӣ фароҳам меорад. Тахмин кардан мумкин аст, ки тағирёбии шаклҳои ташкили раванди таълим, инчунин усулҳои пешниҳоди мундариҷа метавонад ба параметрҳои фаъолият таъсир расонад ва тақмили ин шаклҳо ва технологияҳо боиси афзоиши фаъолияти маърифатӣ гардонад.

Вазифаи донишҷӯ дар мисоли ҳама гуна унсурҳои техникаи як намуди асосии варзиш мушкилоти умумии ҳаракати таълим ва роҳҳои мушаххаси татбиқро нишон медиҳад.

Кортҳои педагогӣ-вазифаҳо дар ташкили кори таълимии донишҷӯён ҳамзамон вазифаҳои таълимӣ ва назоратиро иҷро мекунанд. Гузашта аз ин, ҳангоми назорати амалиётӣ бештар ба вазифаҳои таълимии онҳо таваҷҷӯҳ зоҳир карда мешавад, зеро вазифаҳои хуб андешидашуда метавонанд фаъолияти маърифатии донишҷӯёнро ҳавасманд намуда, ба рушди худидоракунии шахс мусоидат кунанд. Дар корти вазифавии таълимӣ вазифаҳои таълимӣ ё таълимии кор бо кӯдакон, ташаккули ҳолатҳои мушкилот ва бозигарии онҳо ва ғ.

Дар харитаи-вазифаи умумичаҳонии зерин ҳадаф амалӣ карда мешавад: ҷустуҷӯи роҳҳо ва усулҳои афзоиши зичии ҳаракатдиҳии дарс дар асоси таҳлили педагогии дарс, ки хонандаи дигар гузаронидааст.

Донишҷӯён версияи худро оид ба ҳалли масъала таҳия намуда, воситаҳо, дастгирии ташкилӣ, шароит ва хусусияти фаъолияти донишҷӯён ва омӯзгор, миқдори машқҳо ва танзими сарборӣ, усулҳои дарки визуалӣ, усулҳои таълими амалӣ, усулҳои таъсиррасонӣ ба шуури донишҷӯёнро дар бар мегиранд.

Таъмини сохтор ва пайдарпаии амалиёт дар раванди омӯзиш ва тақмил тавассути омӯзиши оянда ба ҳалли самараноки мушкилоти мотор асосан дар намудҳои асосии варзиш дар ҳолатҳои мухталиф, хусусан дар фазои масъулият барои тақдирӣ кӯдакон, саломатӣ ва неқӯахволии онҳо амалӣ карда мешуд. Раванди азхудкунии ҳаракатҳо дар эҷоди як доминант, ки ба рафъи душвории кори ҷисмонӣ равона карда шудааст, душвории табиати психологиро канор гузошта, дар ҷараёни он барои зуҳури қобилияти аз муҳити берунӣ ҷудо кардани худ, ғӯе худро аз берун дидан шароит фароҳам оварда мешавад. Ин қобилият имкониятҳои омӯзгори ояндаро дар муошират бо одамони дигар ва алаҳусус, бо донишҷӯён густариш медиҳад.

Ғайр аз он, барои рушди малака ва малакаҳои муошират, омӯзгорӣ ва ташаккули сифатҳои муҳими касбӣ машғулиятҳои омӯзишӣ ба нақша гирифта ва гузаронида шудаанд.

Хулоса технологияи ташаккули омодагии донишҷӯён ба таълими фанни тарбияи ҷисмонӣ вобаста аст ба усулҳо ва сифати таълими назария ва методикаи муаллими тарбияи ҷисмонӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ. Омодагии омӯзгори оянда барои таълими фанни «Тарбияи ҷисмонӣ» як қисми тарбияи ҷудонашавандаи шахсият мебошад, ки дар раванди фаъолият ташаккул меёбад. Ин як хусусияти сифатист, ки хоҳиши худшиносӣ ва инкишофи худро ифода намуда сатҳи инкишофи қобилиятҳои психологии донишҷӯён, фарҳанги тафаккур, муносибати шахсӣ ба фаъолияти касбии омӯзгори ояндаро таъмин менамояд.

АДАБИЁТ:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» 1993, 2004, 2013.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ». Душанбе, 2003.
3. Бабушкин Г.Д. Детерминанты профессионального саморазвития специалистов по физической культуре // Психология и педагогика средней и высшей школы. Омск, 1998. - № 1. - С. 5-14.
4. Бальсевич В.К. Физическая культура для всех и каждого. М.: ФиС, 1988.-232 с.
5. Виленский М.Я. Физическая культура в профессионально-ценностных ориентациях студентов и процесс их формирования: методология и теория // Теор. и практ. физ. культуры. 1991. - № 11.-С. 27-30.
6. Виленский М.Я., Сафин Р.С. Профессиональная направленность физического воспитания студентов педагогических специальностей. -М.: Высш. шк., 1989. 164 с.
7. Маркова А.К. Психология профессионализма. М.: МГФ «Знание», 1996.-308 с.

8. Сахно А.В. Подготовка специалистов новой формации в области физической культуры и спорта: методический анализ // Теор. и практ. физ. культуры. 1990. - № 12. - С. 17-19.
9. Чернов К.Л., Кузнецов В.К. и др. Подготовка кадров для спорта и физической культуры в условиях рыночной экономики // Теор. и практ. физ. культуры. 1998. - № 12. - С. 28-3
10. Ш. Сафаров., Раҳматова Т. Д., Шарипов М. «Психологияи варзиш (дастури таълимӣ-маҷмӯи лексияҳо)» Душанбе, 2018, 240саҳифа.
11. Раззоқов Х. С., Ятимов Б.Қ. «Психологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» Душанбе, 2017, 278саҳифа
12. Ш. Сафаров, М. Шарифов «Фалсафаи варзиш» Душанбе, Бухоро, 2016, 456саҳифа.
13. Сафаров Ш., Губанова Л. «Бозиҳои серҳаракат барои ҳаррӯз» Душанбе, Хирад, 2009, 72саҳифа.
14. Ан. Г.Д., Умарова Т.М., Аманов И.Т. «Педагогика и психология высшей школы» Душанбе-2003, 360стр.

ТЕХНОЛОГИЯИ ТАШАККУЛИ ОМОДАГИИ ДОНИШЧҶУЁН БА ТАЪЛИМИ ФАНИИ "ТАРБИЯИ ҶИСМОНӢ" ВА РОҶҶОИ ТАТБИҚИ ОН

Дар мақола масъалаи мазкур ҷиҳати педагогии омӯзиши омодагии донишҷӯён ба таълими фани тарбияи ҷисмонӣ, инчунин татбиқи ташаккули технологияи педагогӣ таҳқиқ шудааст:

Калидвожаҳо: технология, усулҳо, муошират, принсип, фаъолият, педагогика, варзиш, меъёр.

ТЕХНОЛОГИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ГОТОВНОСТИ СТУДЕНТОВ К ПРЕПОДАВАНИЮ ПРЕДМЕТА "ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА" И ПУТИ ЕЕ РЕАЛИЗАЦИИ

В статье рассматривается этот вопрос с точки зрения педагогики для изучения готовности студентов к обучению физическому воспитанию, а также применения педагогических технологий формирования:

Ключевые слова: технология, методы, общение, принцип, деятельность, педагогика, спорт, норма.

TECHNOLOGY FOR FORMING THE READINESS OF STUDENTS FOR TEACHING THE SUBJECT "PHYSICAL CULTURE" AND WAYS OF ITS IMPLEMENTATION

The article discusses this issue from the point of view of pedagogy for studying the readiness of students to teach physical education, as well as the use of pedagogical technologies of formation:

Keywords: technology, methods, ovtsenie, princip, Advocacy, pedagogy, sport, norma.

Маълумот дар бораи муаллиф: Самадов Миршод, унвонҷӯи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмон Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, 735500, Ҷумҳурии Тоҷикистон, кучаи Айни, 126. Тел:937755554, E-mail: samadovmir@gmail.com

Сведения об авторе: Самадов Миршод, Соискатель Институт развития образования им. А. Джами Академии образования Таджикистана, 735500, Республика Таджикистан, ул.Айни,126. Тел:937755554, E-mail: samadovmir@gmail.com

Information about authors: Samadov Mirshod, Applicant Institute for the Development of Education named after A. Jami of the Academy of Education of Tajikistan, 735500, Republic of Tajikistan, , Aini street, 126. Tel: 937755554, E-mail: samadovmir@gmail.com

МЕТОДИКА
МЕТОДИКА
МЕТОД

УДК 371.134:004

Б.МАЧИДОВА, Р.РАМАЗОНОВА

ТАШХИСИ ПСИХОЛОГИИ КЌДАКОНУ НАВРАСОНИ
ГИРИФТОРИ БОЗДОРИИ РУШДИ РАВОНЌ

Кўдакону наврасони гирифтори боздории рушди равонї (минбаъд БРР) аз 4/1 кўдакони мушкилоти аклию зеҳнї ва эмотсионалї- эҳсосотидоштаро ташкил медиҳанд, ки таълиму тарбия ва иҷтимоикунонии онҳо вазифаи муҳимми волидон, мураббїёни муассисаҳои томактабї, омўзгорон МТМУ дар ҳамкорї бо табибону осебшиносон (олигофренопедагогҳо, логопедҳо, сурдопедагогҳо) ва равоншиносон мебошад. Зери таъсири омилҳои генетикї, иҷтимої ин табақаи кўдакон зиёд шуда истодаанд, ва таваҷҷуҳи кормандони соҳаҳои педагогика, психология, тиб ва ғайраҳоро ба худ ҷалб менамояд.

Кўдакону наврасони гирифтори БРР чунин кўдакон мебошанд, ки зери таъсири омилҳои биологї (ирсї- генетикї) ва иҷтимої (муҳити таълиму тарбия) дар инкишофи аклию зеҳнї ва эмотсионалї-иродавии худ аз ҳамсолон бо рафтору рўҳияи худ фарқ менамоянд онҳо ба мададу дастгирии психологї-педагогї ва чорабиниҳои ислоҳнамої дар самт рушди шахсиятї имконияти иҷтимоишавї доранд.

Масъалаҳои таълиму тарбия ва инкишофи кўдакону наврасони Б.Р.Р. дошта дар илмҳои тиббї (анатомия, физиология, неврология, нейрофизиология), психология ва педагогикаи махсус дар маркази омўзишу таҳлил, таҳқиқу баррасии имконият ва роҳу усули ташкилу баргузори чорабиниҳо таболатї-ислоҳї, психологї ва педагогї гардидааст. Мафҳуми боздории рушди равонї нисбат ба кўдаконе истифода мегардад, ки узвҳои эҳсоси биной, шунавої, ламскунї, маззафаҳмї, буйфаҳмї осебдида нестанд ва дар аз худ намудани маводи барномавї маҳорату малақаҳои иҷтимоишавї душворї мекашанд. Дар натиҷа дар ин табақаи кўдакон дар навбати аввал мушкilot дар рушди равандҳои маърифатї ва муошират ба назар мерасад.

Мушоҳидаҳо, вазї ба таълиму тарбия фарогирии кўдакону наврасони гирифтори БРР суҳбат бо мураббїёну омўзгори синфҳои ибтидоии МТМУ ва волидон нишон медиҳад, ки байни кўдакони ақлан ақибмонда ва кўдакони гирифтори БРР фарқи ҷиддие гузошта намешаванд, ки ин амал хатої ҷиддї ва бедаолатист.

Доир ба сабабҳои пайдоиш, шаклҳои зухурот дар соҳаи психологияи махсус, патопсихология, психологияи клиникї, осебшиносии тиббї, педагогикаи махсус (тифлопедагогика, олигофренопедагогика, сурдопедагогика, педагогикаи офиятбахшї) андешаю ақидаҳои гуногун ва ҳатто мухталиф ба ҳамдигар вучуд доранд. Ин гуногунандешї дар таҳқиқоти илмии Л. С. Виготский, А. Р. Лурия, К. С. Лебединская, В.И. Лубовский, М.С. Певзнер ва дигарон дида мешаванд.

Меҳоҳем ба таври мухтасар фарқия хусусиятҳои зухуроти кўдакони БРР аз кўдакони ақлан ақибмондро тавзеҳ диҳем. Кўшиш намудем, фарқи онҳоро дар муқоиса бо таври зайл баррасї намоем:

Фарқи ва арзишмандиҳо		
№	дар кўдакони ақлан ақибмонда	дар кўдакони гирифтори боздории рушди равонї
1	Иллату нуқсонҳои ҷиддї ва зиёди модарзодї доранд, онҳо ислоҳу бартарафнашаванда	Иллату нуқсонҳои ҷузъї. Имконияти ислоҳу камкунии онҳо вучуд дорад.
2	Таъсири омилҳои манфї зиёд ва дуру дароз	Иллату нуқсонҳои ихтилоли рафтору амалҳо дертар зухур мегарданд ва хусусияти фардї доранд.
3	Таъсири омилҳои биологї зиёд, нуқсонҳои доимї ва кам ислоҳу бартарафнашаванда	Давомнокии таъсири омилҳои манфї кутохмуддат ва нуқсонҳои ислоҳу камшаванда
4	Қариб ҳамаи раванди маърифатноккуни осебдида ва инкишофнаёфта	Зиёдтар таъсири омилҳои иҷтимої дар пайдоиш ва зухурот иллату нуқсонҳо

5	Номукамалӣ дар самти рушди эмотсионалӣ-иродавӣ ва психометрӣ зиёд аст	Сохтори тафаккур фарқ мекунад ва замина барои рушди равонӣ маърифатӣ вучуд дорад.
6	Мақсаду вазифаҳои ташҳиси психологӣ, ошкор намудани имконияту заминаҳои иҷтимоикунонӣ	Иллати самти фаъолияти эмотсионалӣ-иродавӣ ва психомотори ислоҳ ва камшаванда аст.
7	Мақсади фарогирӣ таҳсилот мутобиқкунонии иҷтимоӣ	Мақсаду вазифаҳои ташҳиси психологӣ дарёфти роҳу усули корҳои ислоҳи офиятбахшӣ
8	Осеби мағзи сар ба шаклгирӣ ва зухуроти дигар нуқсонҳо мусоидат мекунад.	Мақсади кори таълиму тарбиявӣ баргарафсозии иллату нуқсонҳо рушди маҳорату қобилиятҳо.
9	Мувофиқ ба дараҷаи ақлан ақибмондагӣ ба нигоҳубин ва таҳсилоти махсус ниёз дорад.	Раҳёфти тиббӣ-клиникӣ, осебшиносӣ, нейрпсихологӣ ва психологӣ-педагогӣ имконият медиҳад мазмун ва хусусиятҳои иллат ошкору баргараф гарад.
		Баъди ислоҳу кам намудани иллат ба муассисаҳои таҳсилоти фаро гирифта мешаванд.
		Имкониятҳои рушди шахсиятӣ пешгӯӣ ва ошкор карда мешаванд.
		Метавонанд ба пешравӣ ва мавқеи муайяни иҷтимоӣ ҳисоб гарданд.

Фарқи хусусиятҳои кӯдакону наврасони ақлан ақибмонда ва гирифтори БРР дақику комил ҳисоб намекунем. Гурӯҳбандии онҳо мураккабу печида буда, дар навбати худ ҳар як кӯдаку навраси Б.Р.Р шахсияти нотақрору арзишманд мебошанд, ки мунтазам зери таъсиррасонии мақсадноку саривактии калонсолон тағйир меёбанд, инкишоф ёфта, мавқеи худро дар доираи муносибатҳои байнишахсӣ ва иҷтимоӣ ишғол менамоянд.

Л.С. Виготский ҳануз солҳои 20-ӯми асри гузашта масъалаҳои таълим, тарбия ва инкишофи кӯдакону наврасонро дар фаъолияти илмию амалии худ таҳлилу таҳқиқ намуда, самтҳои асосии пешрафти илми дефектология-осебшиносиро ояндабинӣ намуд ва вучуд надоштани методикаи мукаммали ташҳиси бачагони имконияти маҳдуд ва талаботи махсуси таҳсилотидоштаро махсус таъкид карда буд, чунки ташҳису омӯзиши ҳар як кӯдак, муайян кардани нуқсони сифатӣ ва миқдори кӯдаки нуқсондор ва бо кӯдаки солим талаб мекунад [5;75]., имконият медиҳад, ки то чӣ андоза ва дар кадом самтҳо бо ҳам мувофиқ намудани меъёрҳои инкишоф муайян карда шаванд.

Ҷ таъкид мекард, ки мафҳуми “ақлан ақибмонда” мафҳуми мураккаб, печида ва доманадор буда дар илми психология ва педагогикаи махсус аст ва гурӯҳбандии дурусти онҳо аз рӯйи нишона, аломатҳо, рафтору амали кӯдакону наврасон аз тарафи мураббӣ, омӯзгорон, муҳаққикон хеле арзишманд мебошад. Ба кӯдак бо зухуроти хурдтарин, ночизи амалу рафтор муҳр, ё худ тамғаи нуқсони ақлию зехнидошта гузоштан ба рӯҳия ва мавқеи иҷтимоии ӯ ва рӯҳияи волидон таъсир мегузорад. Он метавонад сабаби тағйирёбии муносибати кӯдак ба худ ва олами ихотакарда гардид.

Тавсифи ягонаи психологӣ–педагогӣ кӯдакону наврасони БРР вучуд надорад. Чунки падидаи Б.Р.Р дар кӯдакону наврасон вобаста ба омилҳои биологӣ ва иҷтимоии пайдоиш, хусусиятҳои синну сол ва шаклҳои зухурот ва имкониятҳои истифодаи чорабинӣҳои ислоҳӣ- психологӣ-педагогӣ ва ғайраҳо гуруҳбандӣ карда мешаванд. Боиси таассуф аст, ки дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ ва мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, махсусан, гурӯҳ синфҳои махсус барои кӯдакони Б.Р.Р вучуд надоранд. Ин табақаи кӯдакон баъди 6-7 солагӣ ба мактабҳои махсуси ёрирасон фаро гирифта мешаванд ва ё мувофиқи имконияту тавоноии онҳо ба таҳсилоти фарогир бо ҳамсолон ҷалб карда шуда, барои иҷтимоишавии онҳо шароит муҳайё мегардад.

Набояд фаромӯш кард, ки дар натиҷаи муоина, ташҳис ва муайянсозии аломатҳо ва шаклҳои зухуроти БРР мураббия, омӯзгор дар ҳамкорӣ бо равоншинос, волидон, табиби асабшинос чорабинӣҳои ислоҳӣ-психологӣ ва махсуси педагогиро пайгирӣ намуда, барои кам намудан, баргарафсозии мушкилоти кӯдак чорабинӣҳои ислоҳӣ-психологиро амалӣ мегардонад. Махсусан, пешгӯӣ, намудан муайянсозӣ, баргарафсозии тафсири омилҳои иҷтимоӣ имконият медиҳад, пешравӣ ва ислоҳшавии нуқсонҳоро таъмин намоянд, ки

мавҷудияти ҷунин дастовар дар таҷрибаи амалии омӯзгорон хеле зиёд дида мешаванд. Ҷомеаи имрӯза бояд эътироф намояд, ки БРР ин ақлан ақибмондагӣ набуда, балки он ба дараҷаи зарурӣ, мувофиқи синну сол ва имкониятҳо инкишоф наёфтани протсессҳои маърифатӣ, сифатҳои эмотсионалӣ-иродавӣ, вачҳои амалу рафторҳои шахсӣ, раванди нутқронӣ дар кӯдак мебошад. Муайянсозии худуд ва зухуроти БРР ва ақлан ақибмондагӣ масъалаи баҳснок ва доманадори олимони буда зиёдтар мушкилоти волидону ҳуди кӯдакон аст. Муҳим он аст, ки БРР дар кӯдакону наврасон нисбат ба ақланақибмондагӣ зиёдтар арзи вучуд дорад. Барои пешгирӣ, кам намудан ва бартарафу ислоҳнамои мушкилоти БРР роҳёфти клиникӣ (тиббӣ-табобатӣ), нейропсихологӣ ва психологӣ-педагогӣ талаб карда мешавад, то он дар маҷмӯъ бо таври комплексӣ мавриди омӯзишу таҳқиқ гардад, ки ин равандро мумкин ташхиси психологӣ номид.

Ташхиси психологӣ самти асосии фаъолияти психологияи амалӣ буда, бо истифода аз қоида ва меъёрҳои ташхиси тиббӣ-психологӣ педагогӣ падидаҳои пешравию нуксонҳои кӯдак муайян ва мақсад, мазмун, принцип, вазифаҳо, ва роҳу усули мададу дастгирӣ, ёрии психологӣ муайян карда мешаванд. Он марҳила ба марҳила амалӣ гардидонда шуда, дар заминаи натиҷагирӣ роҳу усули ҷорабиниҳои тиббӣ-психологӣ педагогӣ коркард ва пешниҳод мегарданд. Дар илми муосири осебшиносӣ ва психология исбот шудааст, ки нуксонҳо дар рушди кӯдак дар навбати аввал бо азхудкунӣ ва барқароршавии муошират алоқаманд буда, маҳз ташхису баргузори карҳои ислоҳӣ-психологӣ ба азхудкунии маҳорату малақаҳои муошират алоқаманд аст. (Л.С. Виготский, Г.М. Дулнев, В. И. Лубовский ва дигарон), дар рафти муносибатҳои байнишахсӣ муошират шакл мегирад ва дар ташаккулёбии шахсият ва иҷтимоишавии кӯдак нақши муҳим мебозад.

Он имконият медиҳад сатҳу дараҷаи инкишофи ақлию зехнӣ, сифатҳои шахсию эмотсионалиро кӯдак муайян гардад. Фаъолияти асосӣ ва пешбарандаи кӯдаки синни томактабиро бозикунӣ ташкил медиҳад, ки дар раванди он муайян карда мешавад.

- рафтори берун аз бозикунӣ; дар ин раванд кӯдак ба бозикунӣ машғул нест, фақат диққати худро бо ин ё он ашё равона ва амал мекунад, бо тезӣ диққати худро бо дигар ашё раво карда шавку рағбаташ гум мешавад;

- бозӣ мушоҳида: кӯдак бозикунӣ ҳамсолонро мушоҳида менамояд, ба онҳо саволу маслиҳат медиҳад, вале худ гоҳ-гоҳ ба бозикунӣ ба ҳамсолон ҳамроҳ мешавад;

- танҳо бозикунӣ: кӯдак танҳо ба бозичаҳо бозӣ мекунад, гоҳ-гоҳ бо ҳамсолон суҳанпартоӣ мекунад;

- бозикунӣ параллелӣ: ҳудаш танҳо, вале дар ҳамшафату наздикии кӯдаконе, ки машғули бозикунӣ ҳастанд, ба бозикунӣ машғул мегардад;

- бозикунӣ дар робита бо ҳамсолон, яъне кӯдак бо ҳамсолон дар бозичаҳои бо ҳам монанд муошират менамояд, ки он иваз кардани бозичаҳои хангоми бозикунӣ дар бар мегирад;

- бозии якҷоя, ки кӯдакони барои ноил шудан ба мақсади муайян муттаҳид мегарданд.

Ба андешаи М.Партен се намуди номбаршудаи аввали бозича дар алоҳидагӣ (дар танҳои бозикунӣ) буда, боқимонда ду намуди он хусусияти иҷтимоидошта мебошад, ки майл ба муоширатро дар кӯдакони Б.Р.Р ифода менамояд. Барои гурӯҳи кӯдакони, ки ба онҳо кам таваҷҷуҳ зоҳир кардан, беаҳмиятӣ ба ҳолати эмотсионалӣ ҳамсолон хос аст, бозичаҳои якҷояву мақсаднок аҳён-аҳён ба назар мерасанд. Ин далел гувоҳи андешаи А.С.Виготский аст, ки “кӯдаке, ки рушди ӯро нуксон мушкил мегардонад, на танҳо нисбати ҳамсолони худ сустар инкишоф ёфтааст, балки ба таври махсус инкишофёфта мебошад. [5;7]

Ворид намудани ин табақаи осебпазири кӯдакону наврасон ба ҳаёти иҷтимоӣ, таъмин намудани тарбия ба инкишофи онҳо вазифа ва рисолати инсонгаронаи назария ва амалияи илмҳои психологияи педагогӣ мебошад. Ба иҷрои ин рисолат омилҳои зиёди таъсиррасон вучуд доранд, ки ба онҳо дар муҳити хонавода, муасисаҳои табобатӣ-тандурустӣ таълиму тарбиявӣ дучор гардида метавонем.

Зарурияти ташхиси психологӣ-педагогӣ ва таълиму тарбиявӣ фарогирии кӯдакони гирифтори БРР аз он бармеояд, ки онҳо баъди хатми муасисаҳои таҳсилоти умумӣ, аз худ намудани маҳорату малақаҳои ҳаётан зарур, ки дар илми психология он чун иҷтимоишавӣ эътироф гардидаанд, метавонанд дар муасисаҳои таҳсилоти касбии миёна ва олӣ соҳиби касбу ҳунар, маълумот шуда дар соҳаи муаяни истеҳсоли, ҳаёти иҷтимоӣ ба фаъолияти меҳнатӣ машғул гардиданд, дар ҷомеа мавқеи худро ишғол намоянд. Бояд қайд кард, ки кӯдакону наврасони гирифтори БРР объекти омӯзиш ва ислоҳу барқарорсозии имкониятҳои ақлию зехнӣ ва эмотсионалӣ-иродавӣ дар илмҳои психология ва тиббӣ бо

номи кӯдакон фаъолияти маҳдуди мағзи сар дар илми психология-педагогика кӯдакони дар таълим мушкilotдошта ва дар илми педагогика кӯдакони душвортарбия этироф гардидаанд. Дар ҳақиқат ин кӯдакон дар муоширату муносибатҳои байниҳамдигарӣ, ёдгирӣ, азхудкуни дониш, маҳорату малакаҳо ба душворӣ дучор мегарданд, ки он дар таҳсилу тадриси мактабӣ нақши муҳим дорад.

Таҳқиқоти илмии олимони рус Л.С. Выготский, Т.М.Дулнев, таҷрибаи муасисаҳои таҳсилоти махсус нишон медиҳад, ки дар сурати таъмин намудани шароити педагогӣ имконияти ҷуброн кардани Б.Р.Р дар кӯдакону наврасон ва иҷтимоишавии онҳо вучуд дорад, ки дар ин раванд муошират нақши зиёд дорад, ки он бештар дар фаъолияти бозӣ зоҳир мегардад.

Аз нигоҳи фалсафӣ ва сотсиология иҷтимоишавӣ ин натиҷаи рушд ташакулёбии шахсият дар ҳаёти инсон аст. Омӯзиш ва таҳлили адабиёт, ки дар заминаҳои таҳқиқоти илмӣ таҳия карда шудаанд (Л.С. Выготский, М.С.Певзнер, К.С. Лебединская, Г.Е. Сухарева, М.И.Буянов, В.Б. Никитина ва дигарон) сабабҳои ба вучуд омадан ва зухуроти Б.Р.Р аз инҳо иборат шуда метавонанд.

1. Таъсири омилҳои биологӣ (ирсӣ, модарзодӣ), ки ба пухта расидани мағзи сар монеъ мегарданд;

2. Норасоии муоширати кӯдак бо калонсолон, ки ба боздорӣ дар азхудкунии таҷрибаи иҷтимоӣ ва деприватсияи психикӣ оварда мерасонад;

3. Мувофиқи синнусол ташкилу роҳбарӣ накардани фаъолиятҳои, ки онҳо рушди психикиро таъмин менамоянд.

Ба андешаи мо хусусиятҳои БРР дар кӯдакону наврасон инчунин дар инҳо ифода мегарданд; бо таври комил инкишоф наёфтани узвҳои ҳисқунӣ, махсусан биноӣ ва шунавоӣ; мушкилиҳо дар азхудкунии ҳаракаткуниҳо ва идора карда натавонистани онҳо; мушкilot дар мутамарказонидани диққат ва дар хотирнигоҳдорӣ; азхудкунии нутқи шифоҳӣ ва нуксонҳо дар нутқи хаттӣ; инфантилизм ва норасида будани фаъолияти эмотсионалӣ-иродавӣ; бартарӣ доштани мароми бозӣ ва майлу рақбат ба ҳосил намудани қаноъатмандӣ аз он; зиёд будани имконияти зоҳирсозии амалҳои ихтилоли рафтор ва мутааллиқ ба бемориҳои рӯҳиро дорад ва ғайраҳо.

Дар заминаи ба ҳисобгирии сабабҳои пайдоиши ва хусусиятҳои зухуроти БРР кӯдакону наврасон ба ташҳиси психологӣ фаро гирифта мешаванд, ки мақсади он дар заминаи муайянсозии аломату хусусиятҳои ҳар яки онҳо таъмин намудани ёрии психологӣ-педагогӣ, коркарду амалгардони чорабиниҳои офиятбахшӣ ва беҳдошти барои инкишофӣ психикии ин табақаи осебпазир мебошад. Онро таҳқиқоти психологӣ ташҳисӣ низ номидан мумкин аст ва ин раванд марҳилаи зеринро дар бар мегирад:

1. Шиносоӣ бо кӯдак ва наврас;

2. Шиносоӣ бо ҳуҷҷатҳои кӯдак ва омӯхтани он; вазъи иҷтимоии кӯдак ва оила, варақаи тиббӣ: ҳулосаи комиссияи тиббӣ-психологӣ -педагогӣ. Дар муоина ва ташҳисӣ тиббӣ-психологӣ аз маълумоти тиббӣ, ки аз ҳуди кӯдак, волидон, махсусан, табибон дар бораи бемориҳо, сабабҳои ба вучуд омадани нуксонҳо маълумот медиҳанд ва он анамнези тиббӣ ном дорад, дар навбати аввал истифода бурда мешаванд.

3. Интиҳоб ва истифодабарии методикаи ташҳиси психологии кӯдак ва натиҷагирӣ аз он;

4. Ҳулосабарорӣ ва муайян намудани самтҳои асосии таъсиррасонии психологӣ бо роҳи ташкил намудани машварати психологӣ, чорабиниҳои психологӣ-ислоҳнамоӣ.

Дар назария ва амалияи психология ва педагогикаи махсус самтҳои асосии ташҳиси психологии кӯдакони гирифтори БРР ба таври зайл пайгирӣ карда шудаанд:

1. Ташҳиси психологии хусусияти фаъолияти маърифатӣ- донистагирӣ ва сатҳи инкишофи ақлӣ.

2. Ташҳиси психологии хусусиятҳои соҳаҳои эмотсионалӣ-эҳсосотӣ ва иродавӣ.

3. Ташҳиси психологии соҳаи маромнокӣ ва талаботи шахсиятӣ.

Кулли самтҳои ташҳиси психологии кӯдакону наврасони гирифтори БРР мантиқан бо ҳам алоқаманд буда, он бо истифода аз методҳои аз ҷиҳати илмӣ асоснок ва дар таҷрибаи амалӣ санҷидашуда пайгири карда мешавад. Мақсади натиҷагирӣ аз онҳо таъмин намудани ёрии психологӣ-ислоҳӣ дар кам ва баргараф кардани нуксонҳои иллат, норасоӣҳо дар рушди психикӣ, ислоҳнамоии амалу рафторҳои номатлуб, тарбия намудани одоби муоширату муносибат ба одамону ашъи атроф, баланд бардоштани сатҳи донишомӯзӣ ва пешгирӣ намудану баргарафсозии мушкilotи бачаҳо дар таълимгирӣ; мадад расонидан

дар аз худ намудани таҷрибаи иҷтимоӣ ва мутобиқ шудан ба муҳит; соҳиб гардидан ба маҳорату малакаҳои зиндагии сазовор ва дар ҷомеа ҳамчун шахсияти арзишманд дарёфт кардани мақому мавқеи шахсиятӣ мебошад.

Маъмулан ҳамаи мутахассисони соҳаи психология, педагогика, ки ба муоина ва ташхиси рушди равонӣ, ҷисмонӣ ва сифатҳои шахсиятии кӯдакон, махсусан, гирифтгори БРР машғул мешаванд, дар навбати аввал методҳои анъанавии мушоҳида, сӯхбат, тестгузаронӣ, омӯхтани ҳуҷҷатҳои тиббӣ, корҳои амалии кӯдак (расмкашӣ, суробсозӣ, гулмонӣ, тартибдиҳӣ, иҷрои корҳои ҳагтӣ, журнали синф), иҷрои супоришҳои махсус таҳиякардашударо истифода мебаранд. Дар асоси натиҷагирӣ аз методҳои номбурда раванди ташхис ва самти фаъолияти минбаъдаи корҳои ёрирасонии ислоҳӣ- психологӣ, педагогӣ худро пайгирӣ менамояд. Дар ин раванд психолог, омӯзгор дар ҳамдастӣ бо волидону табиб таъба ба хусусиятҳои шахсӣ имконияту тавоноӣ ва майлу рағбати кӯдаки гирифтгори БРР амал менамоянд.

Татқиқоти илмии олимони (А.Б. Бесполская, В.И.Лубовский, В.Б.Никишина ва дигарон), таҷрибаи амалии кормандони соҳаи психология ва педагогикаи махсус, махсусан, волидон, мураббӣро омӯзгорон нишон медиҳанд, ки дар кӯдакону наврасони гирифтгори БРР хусусиятҳои фаъолияти маърифатӣ ва инкишофи ақлию зеҳнӣ тавачҷуҳи атрофиёро зиёдтар ба худ ҷалб менамояд. Бинобар ин, дар ташхиси ин табақаи кӯдакон интиҳоб ва истифодабари маҷмуи метод ва методикаи ташхисии пешгуикунанда ва инкишофдиҳандаи имкониятҳои ақлию зеҳнии баҷаҳо талаб карда мешаванд. Дар ташхиси кӯдакону наврасони гирифтгори БРР аз методикаи мутобиқшудаи Рене Жилиа истифода бурдан мумкин аст. Р.Д.Тригер таъкид менамояд, ки бо ворид намудани дигаргуниҳо методикаи Рене Жилиа истифода бурдан мумкин аст, ки варианти бо забони тоҷикӣ тарҷумашудаи онро бо ворид намудани чунин дигаргуниҳо М.Т. Алиев бо муҳаққиқон пешниҳод намудааст:

-барканор кардани иҷрои супоришҳои, ки ба зиндагӣ ва тарзи ҳаётгузаронии кӯдакон дар муҳити муайяни иҷтимоии онҳо мувофиқат намекунад;

-иваз намудани мафҳумҳо бо калимаҳои ҳаммаъно, ки ба кӯдакон фаҳмо ва дастрас аст;

-иваз намудани пайдарҳамии маводи озмоишӣ бо расму тасвирҳои, ки ҳаёти мактабиро иҷтимоии кӯдакони ҳамон кишварро инъикос менамоянд;

-ҳам фаъол намудани методикаи Рене Жилиа бо замима кардани методикаи В.Г.Кадачкова “Ҷумлаҳои нотамо”.

Методикаи Рене Жилиа ҳангоми муоина, ташхис ва дар асоси натиҷагирӣ аз он ташкилу баргузори намудани ҷорабиниҳои ислоҳӣ-психологиро бо кӯдакону наврасони нуксонҳои нутқонидошта низ истифода бурдан мумкин аст, чунки инкишофи нутқ, ибрази андешаҳо ифодагари дараҷаи инкишофи амалҳои тафаккур, асоси аз худ кардани дониш, маҳорату малакаҳо мегардад.

Албатта БРР ва мушқилот дар таълимгирӣ масъалаи баҳснок аст. Кӯдакон бо сабабҳои гуногун ба ақибмонӣ дар таҳсилот, махсусан, дар аз худ намудани дониш, маҳорату малакаҳо дучор мегарданд. Табибон аз нигоҳи табӣи вобаста ба иллату бемориҳои ҷисмонӣ инкишофи кӯдакро пешгӯӣ менамоянд, имкониятҳои ақлию зеҳнии кӯдак дар аз худ намудани барномаи таълимӣ зиёдтар тавачҷуҳи волидону омӯзгоронро ба худ ҷалб менамояд. Бинобарин дар таҳқиқоти психологӣ -педагогӣ, таҷрибаи амалии корҳои ислоҳӣ- психологӣ тестҳои истифода бурда бурда мешаванд, ки онҳо ба ташхиси равандҳои маърифатӣ- доништагирӣ имконият медиҳанд ва барои кӯдакону наврасон истифода бурдан мумкин аст. Ба монанди: тести “Сачишии ислоҳӣ”(корреционная проба) барои мутамаказонидани диққат; тести “Ҷадвали Грובה” барои тағир додани диққатнокӣ; “Тести Крепелин” барои муайянсозии қобилияти фикрронӣ, тести “Пиктограмма” А.Н.Леонтев барои муайянсозии ба хотиргирии бавосита ва бевосита; тести “Аломати махсус” барои муайянсозии дараҷаи рушди тафаккури мантиқӣ ва ғайраҳо.

Мушоҳидаҳо ва таҳлили таҷрибаи амалии мураббӣҳо, омӯзгорон нишон медиҳанд, ки ҳангоми истифодабарии тестҳои- методикаҳои ташхисӣ вобаста ба мақсаду вазифа вазъияту ҳолат, самти инкишофи кӯдаку навраси гирифтгори БРР муҳаққиқ намоиш додани усули намунаи тарзи иҷрои амал, дастурдиҳӣ, саволу ҷавоб, луқмадиҳиро барои иҷрои дурусти супориш пайгирӣ менамояд, ки он барои бедор кардани хоҳишу рағбати доништагирӣ, ҳавасмандкуниро руҳбаланднамоии кӯдакону наврасон равона карда мешаванд. Ў бо ин роҳҳо метавонад дар кӯдакону наврасон бовари ба қувваю имконияти пешравии худ

боварию эътимодно ба калонсолон тарбия намояд, ки иҷрои ин вазифа яке талаботи муҳим ба корҳои ислоҳӣ- психологӣ мебошад.

Дар низоми таҳсилоти фарогир, ки одатан кӯдакони гирифтори БРР дараҷаи сабук дар муассисаҳои таҳсилотӣ ба таълиму тадрис фаро гирифта мешаванд, иштироки якҷояи ҳамаи бачаҳо дар иҷрои супориш таъмин мегардад, раванди маърифатӣ, инкишофи нутқ, бартарафсозии монеаҳои психологӣ, мароми бо ҳама “баробар” дар иҷрои вазифаҳои таълимӣ иштирок карданро ба вуҷуд меоранд. Натиҷагирӣ аз истифодаи методикаҳои ташхисӣ ба мураббӣ, омӯзгор, волидон имконият медиҳад ба сатҳи қобилияту имкониятҳои маърифатии ҳамаи кӯдакон баҳо дода, барои кӯдакони БРР нақшаи таълимӣ фардиро таҳия намоянд. Он маҷмӯи чорабиниҳои беруназдарсӣ ва қори фардӣ бо кӯдакон дар бар мегирад ва барои иҷрои вазифаҳои ислоҳӣ психологӣ-педагогӣ волидонро низ ҷалб менамояд.

Нуксонҳои иллатҳои дар фаъолияти маърифатӣ ва рушди ақлию зеҳнӣ ба пайдоиш, инкишоф ва зухуроти хусусиятҳои эмотсионалӣ эҳсосотӣ сабаб гардида, дар мавқеи кӯдак ва ба мавқеи шахсияти ӯ дар доираи муносибатҳои иҷтимоӣ, махсусан, таълимгирию тадрис, иҷрои супоришҳои фикрӣ бартараф намудани мушкilot таъсир мерасонанд. Л.С. Виготский хусусиятҳои эмотсионалӣ- эҳсосӣ ва хусусиятҳои кӯдакони гирифтори Б.Р.Р таҳлил намуда аломатҳои махсуси мутааллиқ ба онҳоро чунин таъкид карда буд: “Тафрикаи номукамал дар ақсуламалҳои ҷавобӣ ва номувафакатию номутаносибӣ дар ақсуламалҳои ҷавобӣ ба таъсири муҳити ихотакарда”, ки он дар таҳия, коркард ва истифодабарии метод ва методикаҳои ташхисӣ барои ин табақаи кӯдакон аз тарафи олимону мутахассисон Е.В.Михайлова, Т.Б.Пискарева, Д.В.Березина, Е.Р.Бажина, А.М.Эткина, В.В.Бойко, Ч.Спилберг ва дигарон ба ҳисоб гирифта шудааст.

Маълум аст, ки қисми зиёди мушкilotи кӯдакону наврасони БРР аз таъсири муҳити ҳонавода вобаста аст. Дар илми муосир оила, муносибатҳои дохилиоилавӣ, рисолат, сохтор, фаъолияти таълиму тарбиявии оила чун ниҳоди иҷтимоӣ мавриди таҳқиқоти олимони ватанӣ (Ҳошимзода Б., Мачидова Б., Раҳимов Б. ва дигарон) ва хориҷӣ Э. Г. Эйдмиллер, В. Юститскис, Р. Кэмпбел, М. Раттер, ва дигарон қарор гирифтааст. Боиси таасуф аст, ки мушкilotи кӯдакони БРР дар доираи муносибатҳои дохилиоилавӣ хеле кам мавриди омӯзишу таҳқиқот қарор гирифтааст. Ба андешаи мо он аз хусусиятҳои маҳрамона ва пушида доштани муносибатҳои дохилиоилавӣ, мавҷудияти одату анъанаҳои милли оиладорӣ, намуду тарзи оиладорӣ ва ғайраҳо вобаста мебошад. Бинобар ин муҳаққон барои муоина ва ташхиси муносибатҳои дохилиоилавӣ, ки ба рушд ва зухуроти БРР кӯдакон таъсиргузор аст аз методикаи “Тасвири оила” истифода мебаранд.

Ба андешаи муҳаққон Г.Т.Хоментацкас, В. Степанова ва дигарон кудакону наврасон гирифтори БРР бо амали дур аз ҳамдигар тасвир намудани аъзоёни оила робитаи эмотсионалии онҳоро нишон медиҳанд. Дар расм тасвир намудани худ ва ё яке аз аъзои оиларо фаромӯш мекунанд, ки он ифодагари тасаввуроти онҳо дар бораи оила аст. Ин амалро “низои ботинӣ”-и кӯдак низ номидан мумкин аст. Мушкilotи қори ташхисӣ бо истифодаи методикаи “Тасвири оила” дар он аст, ки на ҳама вақт кудакони БРР майлу рағбат ба расмкашӣ дорад. Баъзан кудакони БРР дар расм акси худро тасвир менамояд, ки он ифодагари ҳолати эмотсионалии худӣ ӯ шуда метавонад.

Тестҳо ва методикаҳои ташхисии муосир махсус барои муайянсозии хусусиятҳои эмотсионалӣ- эҳсосотии кӯдакони БРР равона карда шудаанд. Ба монанди “Муайянсозии эмотсияҳо аз рӯйи расмҳо”, ки дар расм ҳолат ва рӯҳияи гуногуни эмотсионалӣ (хурсандӣ, ғам, тарс, хайрат, ҷаҳл, ҳашмгинӣ, нафрат, шарм ва ғайраҳо истифода гардида) мураббия, омӯзгор бо роҳи саволдиҳӣ, дастурдиҳӣ, таҳлили ҷавобҳои кӯдак ба ҳиссияту эмотсияҳои кудакон баҳодиҳӣ менамояд. Кӯдакон метавонанд ин аксҳоро бо чеҳра ва ҳолати эмотсионалии пайвандону наздикони худ монанд намоянд. Масалан, ҳолати гиря ва руҳафтадагиро ба модар, бибӣ, ҷаҳлу ҳашмгиниро бо падар, бародари қалонӣ ва ғайраҳо мутааллиқ мекунанд. Дар ҳолати сабабпурсӣ тавзеҳи ҳолати эмотсионалии атрофиёро шарҳ дода метавонанд.

Бо мақсади муайян намудани мақом (иерархия) арзишмандии аъзои оила, ки ҳар яки онҳо ба рушди эмотсионалии кудакону наврасон таъсир мерасонанд аз пурсишномаҳои ҳатӣ, суҳбат муколамаи махсус таҳиякарда бо волидон истифода бурда мешаванд. Ин амал иҷрои вазифаҳои муоина ва ташхиси психологӣ, педагогӣ, иҷтимоӣ ва солимгардонию ислоҳнамоиро таъмин менамояд. Натиҷаи ташхисро дар зерҳатти таъсири мутақобилаи “волидон- кӯдак, фарзандони ҳонавода”, “падар- кӯдак”, “модар - кӯдак”, “табиби оилавӣ-

кӯдак” ва ғайраҳо таҳлилу баҳодихӣ карда мешаванд. Инчунин истифодаи пурсишномаҳо (анкетагузаронии) ҳаттӣ ва даҳонӣ имконият медиҳад услуби тарбиявии волидон (авторитарӣ, демократӣ, либералӣ, кӯдакмеҳр) ва мавқеи ӯ дар доираи муносибатҳои дохилиоилавию байнишахсӣ муайян гардад, ки он низ ба руҳия, дараҷаи инкишофи равонию ҷисмонии кӯдакону наврасон таъсир мерасонанд.

Ҳангоми муқоиса ва натиҷагирӣ аз дастовардҳои кӯдакону наврасони БРР бо ҳамсолони солими онҳо имконият медиҳад дараҷа ё худ ақибмонӣ, боздории рушди равонӣ иллатҳои рафтору амали ҳар яки онҳо мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода шаванд. Масалан, баъди баргузории мушоҳида, суҳбат маҳорату малакаҳои муоширатии кӯдакони БРР -ро бо ҳамсолони солими онҳо аз рӯйи эътирофи арзишмандӣ ва интиҳоби ҳамсуҳбат (партнёр) дар муносибат бо: 1) модар; 2) падар; 3) ҳам падару ҳам модар; 4) бо бародару хоҳарон; 5) бобою бибӣ; 6) ҳамсолон; 7) мураббия-омӯзгор муайян намудан мумкин аст. Набояд фаромӯш кард, ки кӯдакону наврасони гирифтори БРР аз шахсони бегона дурӣ мечӯяд ва кӯшиш менамоянд, ба онҳо бо муоширату муносибатҳои байнишахсӣ ворид нагардад.

Истифодабарии методикаи “Шахсияти агрессивӣ ва майл ба ҷанҷол дошта” (муаллифон Е. П. Илгена, П.А. Кавалева) бо мақсади муайянсозии майли кӯдак ба зудранҷӣ ва қасосгиро таъмин менамояд. Он маҷмуи саволҳоеро дар бар мегирад, ки бо роҳи ҷавоб додан ба саволҳо дар шакли “ҳа” ва “не” шкала меъёри зудранҷӣ ва қасосгирӣ шахс муайян карда, дар маҷмӯ сатҳи хусумат ва ё душмани ӯ тавзеҳ дода мешавад. Инчунин бо истифодаи тести худбаҳодихӣ сифати тундмичозӣ, бадҷаҳлӣ арзёбӣ мегарданд.

Дар назария ва амалияи психология, рафтору амали инсон мавҷудияти қобилияту маҳорати ҳамдард будан (эмпатия) ҷузъи муҳими сифати шахсӣ-ахлоқӣ буда дар барқарор намудани муоширати байнишахсӣ нақши арзишманд дорад. Маҳз маҳорати ҳамдарду ҳамдил будан дар муоширату муносибатҳои байнишахсӣ зоҳир гардида дар кӯдакону наврасони гирифтори БРР хусусиятҳои ба худ хоси зухурёбӣ дорад. Бинобар ин, истифода барои методикаи “Ҳамдардии эмотсионалӣ” (Эмоциональная эмпатия), ки аз тарафи В.В Бетко таҳия гардидааст, имконият медиҳад маҳорати ҳамдардӣ, меҳрубонӣ ва зудфаҳмию дилсузии эмотсионалии онҳоро муайян намояд.

Истифодабарии “Тести изтиробнокӣ мактабӣ” (Ф. Филлиппс) имконият медиҳад, ки онро хонандагон ҳам дар шакли ҳаттӣ ва ҳам шифоҳӣ иҷро намуда бояд ба 58- саволҳо ҷавоб гӯянд. Он метавонанд муайян намояд изтиробнокӣ, хавотирӣ, мушавваш будан, безобитагии умумӣ дар мактаб, вазъи асаргузаронии ҳолати стресси (шиддати ба ҳаяҷон омадани) иҷтимоӣ, ки ҳолати маҳсули психологӣ асту барои ноилшавӣ ба дастовардҳо имконият намедиҳад, муайян карда шаванд. Минбаъд аз тарафи омӯзгор ҷорабиниҳо барои бартаарафсозии тарс, истифодаи имкониятҳои шахсӣ, тарс аз санҷиши донишҳо, тарс аз мувофиқат накардан ба нигарониҳои атрофиён; сатҳи пасти муқовимат бо изтиробнокӣ ва ба ҳаяҷон омадан, тарс дар барқарор намудани муносибат бо омӯзгор ва бартаараф тавонистани мушкilotҳо ба нақша гирифта мешаванд.

Ба андешаи мо мушкiltарин самти ташҳиси психологии кӯдакону наврасони гирифтори БРР соҳаи маромнокӣ ва талаботи шахсиятии онҳо мебошанд, ки он дар замона таъсири мутақобилаи таҳқиқкунанда ва таҳқиқшаванда амалӣ карда мешавад. Коркард, баҳодихӣ ва тавзеҳоти натиҷаи корҳои ташҳисии психологӣ бо кӯдакону наврасони гирифтори БРР равона карда мешавад ба:

-омӯхтани мувофиқат кардани маромҳо ба вазъият ва синусоли озмудашаванда:

-муайянсозии мавҷудияти маромҳои дохилию берунӣ ва устувории онҳо барои қонунгардонидани талаботи шахсӣ:

-заминаи иллату мушкilotҳо пайгирӣ намудани роҳу усулҳои таъсиррасони ислоҳӣ - психологӣ.

Барои ташҳиси психологии маромҳои робитаи мутақобилаи кӯдакону наврасони БРР бо атрофиён аз методика, “Омӯзиши мароми робитаи мутақобила бо калонсолон; барои муайянсозии мавҷудияти майлу рағбати ба анҷом расондани қори саркарда ва устувории шавқу ҳавас методикаи “Ҳалли нотамоми масъала” (Незаконченное решение); бо мақсади амиқсозии хоҳиши азхудкунии дониши аз рӯйи талабот ё баҳогири методикаи “Ҳаракат барои баҳогири”; методикаи “Ассотсиатсияи худбинӣ” (“Эгоцентрические ассоциации) барои ошкор намудани дараҷаи худбинӣ дар шахсияти наврасон истифода бурда мешавад.

Мураккабтарини самти ташҳиси психологӣ ин ташҳиси рушди психикӣ ва характери кӯдакону наврасон ба ҳисоб меравад. Дар таҷрибаи амалӣ вобаста ба синусоли наврасон

мушкилоти онҳо аз пурсишнамои Г. Айзенк ва пурсишномаи характерологии Леонгард истифода бурда мешаванд, ки онҳо хусусиятҳои экстроверсия- интроверсия, нейротизм, акцентуатсияи, характерро муайян менамоянд. Боиси таасуф аст, ки кулли методикаҳои ташхисӣ, ки дар раванди ташхиси психологии кудакону наврасони гирифтори БРР бояд истифода гарданд, бо забони тоҷикӣ ва дар асоси баҳисобгирии хусусияту имкониятҳои ва талабот мутобиқ ба ҳаёти иҷтимоӣ- маънавии кишвар стандартазитсия карда нашудаанд.

Бо ин мушкилиҳо нигоҳ накарда, аз тарафи мутахассисони соҳаи психология, мураббияҳои муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ, омӯзгорону хонандагони синфҳои ибтидоии МТМУ дар гурӯҳ - синфҳои инклюзивӣ корҳои ислоҳӣ психологӣ- педагогӣ то андозае роҳандозӣ мегарданд. Дар ташкилоту баргузори раванди таъсиррасонии ислоҳӣ- психологӣ дар асоси натиҷагирӣ аз ташхиси психологии кудакону наврасони гирифтори БРР чунин хусусиятҳои онҳо ба ҳисоб гирифта мешаванд:

1) ноустувор ва номуратабии ҳолати эмотсионалии кудакону наврасон;

2) тезмондашавӣ, ки он ба заиф будани қувваи корӣ дар ташхисшавандаҳо алоқаманд аст;

3) ба вучуд омадани таъғироту дигаргуниҳо дар суръат ва сифати шаклгирии функцияҳои олии психикӣ, ки дар вобастагӣ ба фаъолияти маърифатӣ рушди имкониятҳои ақлӣ таъмин карда мешаванд.

Ба мураббӣёну омӯзгорони муассисаҳои таҳсилотӣ, ки дар гурӯҳ синфҳои инклюзивӣ, ба корҳои таълиму тарбиявӣ, ислоҳӣ-психологӣ- педагогӣ машғул ҳастанд, инчунин ба омӯзгорони муассисаҳои таҳсилотии махсус, аз ҷумла мактаб-интернатҳо, дар онҳо бо баробари кудакони ақланақибмонда бо кудакону наврасони гирифтори БРР зарурияти таҳия ва амалигардонии барномаҳои ислоҳӣ психологӣ-педагогӣ ба миён омадааст. Иҷрои барномаҳо метавонад барои 1-моҳ, 3-моҳ, 6-моҳ ва ҳатто ҳафтаҳо таҳия гардида онҳо дар машғулиятҳои фардӣ гурӯҳӣ бо истифодаи расму аёниятҳо, технологияи муосири иттилоотӣ -иртиботӣ, бозиҳои таълимӣ, бозиҳои ангуштино нақшофарӣ, методҳои анъанавӣ ва фаъоли таълим, лаҳзаҳои дамгирӣ, иҷрои супоришҳои мунтазам мураккабшаванда, зеро оҳанги мусиқӣ тасвир намудани шаклу образҳо, расму мусаввараҳо ва ғайраҳо амалӣ гардонда шавад.

Дар ҳама зинаҳои таҳсилот, бо истифода аз шаклҳои гуногуни ташкили фаъолияти таълимӣ ва истифодаи маҷмӯи методҳои таъсиррасонӣ иҷрои вазифаҳои таълимӣ, ислоҳӣ-психологӣ ва педагогӣ дар маҷмӯ иҷро карда мешаванд. Ин раванд ҳамкорӣ бо волидонро амалӣ ва самарабахш мегардад.

АДАБИЁТ:

1. Актуальные проблемы диагностики задержки психического развития детей. Пед Ред. К.С.Лебединской М. 1982.
2. Асозода Б. Ч. Клиникаи кудакони ақланақибмонда. Душанбе, 2021- 258с.
3. Асосҳои таҳсилоти фарогир. Мураттибон: Б.Мачидова Н.М.Юсупова. Г.А.Қурбонова Душанбе.2013 (бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ)
4. Буянов М.И. Беседы о детской психиатрии М.1986-208с
5. Л.С. Выготский. Основные проблемы современной дефектологии. Собр.сочитеной. Том 5. М. 1983-400с
6. Мачидова Б. Юсупова М.С Л.С. Выготский ва пешрафти масъалаҳои илми дефектология. Маводи илмӣ- назарявӣ барои донишҷӯёни шӯбаи тарбияи томактабӣ Душанбе. 2021-258с.
7. Никишина В.Б. Практическая психология в работе с детьми с задержкой психического развития. Пособие для психологов и педагогов. М: 2003-109с
8. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий М. 1998-175с
9. Тригер Р.Д Психологические особенности социализации детей с задержкой психического развития. -СПБ: Питер. 2018-192с.
10. Фарзандон ҳама азизанд. Мураттибон: Б.Мачидова. М.Дадобоева. Т.Девоншоева. Душанбе 2020.- 59 с.

ТАШХИСИ ПСИХОЛОГИИ КҶДАКОНУ НАВРАСОНИ ГИРИФТОРИ БОЗДОРИИ РУШДИ РАВОНӢ

Кудакону наврасони гирифтори боздорӣ рушди равонӣ (БРР) чунин нафарон мебошанд, ки зери таъсири омилҳои биологӣ генетикӣ ва иҷтимоӣ (муҳити таълиму тарбиявӣ) дар инкишофи ақлию зеҳнӣ ва эмотсионалӣ иродавии худ аз ҳамсолон бо рафтору рӯҳияи худ фарқ мекунанд. Ин табақаи кудакон бо мададу дастгирии калонсол имконияти ислоҳшавӣ ва иҷтимоишавӣ доранд ва ҳамсолони ақланақибмондаи худ фарқ менамоянд. Ташкилу баргузори чорабиниҳои тиббӣ

табобати ислоҳӣ психологӣ дар заминаи натиҷагирӣ аз муоина ва ташҳиси тиббӣ, психологӣ ва педагогӣ таъмин карда мешавад. Он марҳила бо марҳила амалӣ гардонда шуда, хусусиятҳои синусоли, имкониятҳои фардии ҳар як кӯдаку наврас ба ҳисоб гирифта мешаванд. Хангоми ташҳис хусусияти фаъолияти маърифати донистагирӣ ҷабҳаҳои эмотсионалӣ-иродавӣ-маромнокӣ ва талаботи шахсиятӣ ба ҳисоб гирифта мешаванд. Тибқи натиҷагирӣ аз онҳо ҷорабиниҳои табобатӣ, ислоҳӣ, психологӣ-педагогӣ дар ҳамкориҳои мураби, омӯзгор, равоншинос, табибон ва волидон амалӣ мегарданд. Дар раванди ташҳис аз методикаи таҳия кардашуда ва дар амал тасдиқшуда омилиан бо таври эҷодӣ, бо роҳи мутобиқгардонӣ истифода бурда мешаванд. Ташкилу баргузориҳои самарабахшӣ ҷорабиниҳои мақсаднокӣ таъсиррасонӣ инконият медиҳанд кӯдакону наврасони гирифтори БРР дар МТМУ таҳсил намоянд, соҳиби касбу ҳунар, маълумот гардида дар ҷомеа мавқеи арзишманд дошта бошанд.

Калидвожаҳо: кӯдакон, наврасон, боздорӣ, рушди равонӣ, корҳои ислоҳӣ, ташҳис, ақланақибмонда, омилҳо, муошират, маърифаткунӣ, маромнокӣ, эмотсионалӣ, иродавӣ, омӯзгор, мураббӣ, волидон, таҳсилот, мушқилот, ҳамкорӣ.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ДИАГНОСТИКА ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ С ЗАДЕРЖКОЙ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Задержка психического развития (ЗПР) одна из наиболее распространённых форм психических форм нарушений в интеллектуальном и социально волевых нарушениях, формирующий под влиянием наследственных и социально средовых факторов. Данная группа детей в состоянии в результате помощи и поддержки окружающих способны направить свои усилия на компенсацию нарушений и реализацию своих потенциальных возможностей, успешного социализацию вхождения в социальную среду. На основе проведенное медицинские, психологические и педагогические обследования и диагностирование поэтому, с учетом возрастные и индивидуальные особенности каждого ребенка и подростка организуется мульти-оздоровительные, коррекционно-психологические и педагогические мероприятий. С учетом нарушений в развитии диагностируется познавательных особенностей и уровня умственного развития, особенностей эмоциональной сферы особенностей мотивационно-потребности сферы личности детей и подростков. На основе полученных данных разрабатываются совместная работа воспитателя, учителя психолога, врача для оказания оздоровительной, коррекционной, психолого педагогической работы. В диагностики детей и подростков с ЗПР творчески применяются методика разработанные учеными и проверенных их результативности, обоснованности подтвержденные практике психолого-педагогической работе. Своевременное и целесообразное организация и проведения воспитательно-образовательная работа способствует включению детей и подростков с ЗПР обучаются со сверстниками, в общеобразовательных учреждений, высших профессиональных учреждений освоит профессию, получить образования и занимать достойное место в обществе.

Ключевые слова: дети, подростки, задержка, психического, развития, коррекционная работа, диагностика, умственная, отсталость, факторы, общение, познание, мотивация, эмоционально-волево, учитель, воспитатель, родителям, образования, трудности, сотрудничество.

PSYCHOLOGICAL DIAGNOSTICS OF CHILDREN AND ADOLESCENTS WITH MENTAL RETARDATION

Mental retardation (PDD) is one of the most common forms of mental disorders in intellectual and social volitional disorders, which forms under the influence of hereditary and social environmental factors. This group of children is able to help and support others as a result, they are able to direct their efforts to compensate for violations and realize their potential, successful socialization of entering the social environment. On the basis of the medical, psychological and pedagogical examination and diagnosis carried out, therefore, taking into account the age and individual characteristics of each child and adolescent, multi-health-improving, correctional-psychological and pedagogical activities are organized. Taking into account the developmental disorders, cognitive characteristics and the level of mental development, the characteristics of the emotional sphere, the characteristics of the motivational needs of the personality sphere of children and adolescents are diagnosed. On the basis of the data obtained, the joint work of an educator, a teacher of a psychologist, a doctor is developed to provide health-improving, correctional, psychological pedagogical work. In the diagnosis of children and adolescents with mental retardation, the methods developed by scientists and their proven effectiveness are creatively applied, the validity confirmed by the practice of psychological and pedagogical work. Timely and expedient organization and conduct of educational and educational work contributes to the inclusion of children and adolescents with mental retardation to study with their peers, in educational institutions, higher professional institutions will master a profession, get an education and take a worthy place in society.

Key words: children, adolescents, ardor of action, mental, development, correctional work, diagnostics, mental, retardation, factors, communication, cognition, motivation, emotional-volition, teacher, educator, parents, education, difficulties, cooperation.

Маълумот дар бораи муаллифон:

Мачидова Б. доктори илмҳои педагогӣ, профессори кафедра педагогикаи коррекционии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни, ш. Душанбе, хiebони Рӯдакӣ – 121.

Рамазонова Р.С. номзади илмҳои педагогӣ, мудири кафедраи педагогикаи коррекционии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни.

Сведения об авторе:

Маджидова Б. доктор педагогических наук, профессор кафедры коррекционной педагогики Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Аини, г. Душанбе, проспект Рудаки – 121.

Рамазонова Р.С. кандидат педагогических наук, заведующей кафедры коррекционной педагогики Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Аини.

Information about the author: Majidova B. Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Correctional Pedagogy of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriiddin Aini, Dushanbe, Rudaki Avenue - 121. Tor of Pedagogical Sciences, Associate Professor.

Ramazonova R.S. Candidate of Pedagogical Sciences, Head of the Department of Correctional Pedagogy, Tajik State Pedagogical University named after Sadriiddin Aini.

ТДУ- 373.01

ТБК -74.204

С 125

САБУРӢ Х.М.

АХЛИЛЛОЕВ Т.А.

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНАЯ ПРОВЕРКА СИСТЕМЫ ВОСПИТАНИЯ СОЗВУЧНЫЕ НАЦИОНАЛЬНЫМ И СЕМЕЙНЫМ ТРАДИЦИЯМ В ДОШКОЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Опытно-экспериментальная апробация программы, проведенная на основе разработанной нами модели, началась в 2016 г. Согласно предложению исследователей проблемы определены дошкольные образовательные учреждения, как базы опытно-экспериментальной апробации программы «Моделирование обучения и воспитания в дошкольных учреждениях созвучные национальным и семейным традициям». В состав экспериментальной базы вошли дошкольные образовательные учреждения №12, 25 города Худжанда, №8 Б.Гафуровского района, №4 города Бустон. Всего в исследовании участвовали 1020 воспитанников и 43 специалиста дошкольных учреждений (заведующие, педагоги, воспитатели).

В дошкольном образовательном учреждении №25 города Худжанда до включения в систему эксперимента исследования уже осуществляли деятельность по национально-культурному и нравственно-этическому воспитанию детей по инициативе членов педагогического коллектива и родительской общественности, а другие учреждения впервые включились к освоению нового направления работы. Сложившееся обстоятельство способствовало вариативной организации внедрения модели в различных экспериментальных ДОУ, учета специфики планирования учебно-воспитательной работы с детьми, членами педагогического коллектива и родителями дошкольников.

В экспериментальных детских садах реализация разработанной модели обучения и воспитания в дошкольных учреждениях созвучные национальным и семейным традициям осуществлялась поэтапно: 2015/16 учебный год — Первый этап: разработка и апробация основных идей по внедрению модели; 2016/17 учебный год — Второй - инновационно-творческий этап; 2017/18 учебный год — этап систематизации. С целью методического сопровождения опытно-экспериментальной работы с сентября 2015 г. на курсах, организованных на базе областного центра повышения квалификации и переподготовки педагогических работников Согдийского областного управления образования было включено изучение специального курса по программе «Социокультурные основы и национальные традиции в содержании дошкольного образования». Данный курс изучался также педагогами участниками педагогического эксперимента и руководителями ДОУ, включенными экспериментальную систему обучения и воспитания.

Перед началом опытно-экспериментальной апробации модели педагогами базовых ДОУ подробно обсуждались научно-теоретические основы моделируемого процесса: методология, принципы, методы, средства, формы, эффективные условия реализации обучения и воспитания дошкольников на национальных традициях. Большая часть занятий введенного курса проводилась в форме практикумов, мастер-классов и социокультурных

тренингов, которые способствовали практическому освоению педагогами методики обучения и воспитания на народных традициях.

В начальном этапе реализации разработанной модели были созданы методические советы по национально-культурному и нравственно-этическому воспитанию. В их состав вошли заведующая детским садом, старшие воспитатели, педагог-психолог, воспитатели.

Педагогические коллективы и специалисты, осуществлявшие научно-методическое сопровождение опытно-экспериментальной работы прилагали большие усилия для соотнесения содержания и установления преемственности разработанных программ и проектов по обучению и воспитанию с основными общеобразовательными программами ДООУ, по которым работали детские сады. В составление годовых и календарных планов учитывались приоритет национально-культурного и нравственно-этического воспитания дошкольников основанного на национально-культурные традиции, и включали комплексы мероприятий национально-культурной направленности, где активное участие принимали педагоги, дети и родители.

В систему методической работы с участниками педагогического эксперимента были включены организация и проведение консультаций и мастер-классов. Приводим тематику мероприятий:

➤ «Национально-культурное и нравственно-этическое воспитание как основа формирования ценностно-смысловой сферы дошкольников»;

➤ «Использование инновационных методов и форм воспитания в процессе реализации программы «Истоки» и «Воспитание на национально-культурном опыте»;

➤ «Активная позиция родителей как участников образовательно воспитательного процесса»;

➤ «Художественное творчество таджикского народа»; «Художественная литература как средство формирования ценностной ориентации дошкольников»;

➤ «Методика работы с книгой с детьми и родителями» и др.

В течение всей экспериментальной работы налаживалось национально-культурное взаимодействие всех специалистов участвовавших в эксперименте: воспитателя, логопеда, педагога-психолога, музыкального руководителя, воспитателя по физической культуре и педагога дополнительного образования. Работа с детьми по реализации разработанной модели в рамках национально-культурного подхода осуществлялась по пяти направлениям.

1. Организация деятельности дошкольников по формированию у них опыта целостного восприятия национально-культурной среды и освоения национально-культурной традиции в процессе различных видах работ, в том числе и проектной. В рамках реализации программы «Главные праздники таджикского народа» в план работы с детьми старшего дошкольного возраста были включены проекты «День независимости», «Праздник Навруз», «Праздник Рамадана», «Праздник иди Курбан», «День Победы», «День родного языка». Каждый проект включал в себя несколько занятий, на которых дети с интересом знакомились с содержанием и историческим значением праздников, а полученные знания подкрепляли, участвуя в различных видах практической деятельности: чтение и драматизация художественного произведения, просмотр видео и киносюжетов, прослушивание аудиокассет с рассказами, участие различных видах художественно-творческой деятельности, участие на экскурсиях. По итогам каждого проекта проводился праздничный утренник, приглашением гостей и организовалась выставка детского творчества дошкольников.

2. Ежемесячно совместно с детьми и родителями проводились занятия по программе «Истоки(Саричашма)» и «Воспитание на национально-культурном опыте» и создавались условия для практического приобщения участников педагогического процесса к базовым национально-культурным ценностям.

3. Досуговая деятельность наполнялась национально-культурным содержанием. Воспитатели и музыкальные руководители экспериментальных ДООУ действовали согласно педагогическому принципу: содержание детских праздников и досугов выстраивать в соответствии с национальными традициями отечественной культуры и национально-культурным осмыслением сущность отмечаемых праздников.

4. Создание здоровые берегающих условий деятельности дошкольников, обеспечивая национально-культурный контекст психолого-педагогического, медицинского и социально-педагогического сопровождения образовательно-воспитательного процесса в ДООУ.

Организация дополнительного образования дошкольников, используя лучшие образцы таджикского фольклора, национальной и мировой культуры IX-XX вв., доступные для восприятия воспитанников.

В экспериментальных ДОО были организованы взаимные посещения воспитателями детских садов занятий по инновационным национально-культурным программам. Ежемесячно члены коллектива опытно-экспериментального исследования собирались в одном из ДОО на заседание регулярно действующего научно-методического семинара. Мероприятия готовились и проводились совместными усилиями специалистов научно-методического сопровождения, педагогического и детско-родительского коллективов ДОО, принимающего гостей. Работа семинара организовалась согласно тематике годового календарного плана и значимых историко-культурных дат.

Приводим некоторые примеры из опыта организации деятельности семинара в 2016/2017 учебном году. В сентябре 2016 г. на базе дошкольного образовательного учреждения №25 города Худжанда прошло заседание методического семинара, посвященное 25-летию Дня независимости. Участникам семинара были представлены костюмированная реконструкция событий братоубийственной гражданской войны в Таджикистане, подготовленной силами воспитателей, воспитанников старшей и подготовительной групп и их родителей, при активном участии студентов-практикантов факультета педагогики Худжандского государственного университета имени академика Бабаджана Гафурова.

В октябре занятие семинара было организовано в детском саду №8 Б.Гафуровского района, оно было посвящено празднику Урожая. Проведению праздника предшествовал ряд подготовительных мероприятий: встречи для педагогов и воспитанников; постановка и показ студентами педагогического факультета ХГУ имени академика Бабаджана Гафурова «Сказки о чудесных превращениях в природе» в рамках реализации программы «Народная сказка в домашнем театре»; мастер-класс опытных преподавателей кафедры дошкольной педагогики для детей и родителей по теме «Плоды осени» в рамках «Программы нравственно-этического воспитания дошкольников средствами природно-художественной деятельности».

В начале ноября слушатели семинара собрались на праздник в честь празднования первой таджикской государственности во главе Исмаила Самани в детском саду № 15 города Худжанда. Участники стали свидетелями воссоздания картины государственного правления саманидов, подлинной эпохи Возрождения, давшая миру великих гуманистов, таких, как основоположник персидской поэзии Рудаки, создатель бессмертной поэмы «Шахнаме» А. Фирдоуси, великий учёный-энциклопедист и мыслитель, географ, астроном и математик Аль-Бируни и всемирно известный персидский учёный-энциклопедист Ибн Сина (Авиценна) (роли исторических персонажей исполнили студенты, школьники, выпускники детского сада).

В период подготовки каждого очередного занятия участники радостно проживали события, связанные определенной социокультурной темой. Поэтому мероприятия носили не только методический характер, но и становились семинарами личностного профессионального роста участников. В подобном режиме были организованы и проведены «А ну-ка парни» февральского семинара в детском саду № 2, и «Мамин день» в детском саду № 15, и большой «Праздник Навруза», и военно-спортивная игра «Мы достойные приемники Победителей» в детском саду № 12. города Худжанда

В ходе проведения отдельных занятий, и во всем процессе апробации модели обучения и воспитания в дошкольных учреждениях созвучные национальным и семейным традициям приоритетной задачей каждого детского дошкольного учреждения было организация совместной деятельности с семьей в создании единого социокультурного контекста воспитания и развития дошкольников. В процессе организации и проведения системы мероприятий предусмотренной программой эксперимента создали условия взаимодействия с родителями коллективы педагогов базовых ДОО и решали следующие содержательные задачи:

➤ диагностика особенностей семей и традиций семейного воспитания и ознакомление родителей с целью системы экспериментального обучения и воспитания детей согласно моделью разработанной исследовательской группой;

➤ привлечение родителей к организации и проведению воспитательных мероприятий согласно экспериментальной программы («Саричашма» и «Воспитание национально-культурном опыте таджикского народа», совместная творческая работа воспитанников,

детей и их родителей в проведении праздничных и будничных мероприятий, реализации разработанных проектов);

- создание условий для повышения педагогической культуры родителей воспитанников, с целью активизации их деятельности в реализации программы экспериментального обучения и воспитания;

- организация деятельности семейных клубов с целью создания условий социокультурного межсемейного взаимодействия;

- привлечение представителей родительской общественности к участию в управлении ДОУ.

Во взаимодействии воспитателей с родителями дошкольников были использованы различные визуальные средства информационного, дидактического и методического характера (проведение тематических выставок, выпуск стендов, газет, тематических листовок, памяток, включение информационных и содержательных материалов в сайт ДОУ); осуществлялись переписки с родителями с целью обмена материалами диагностического характера. В ходе опытно-экспериментальной работы наблюдалось повышение активности родителей воспитанников, что проявилось в деятельном их участии в подготовке материалов информационного характера и в социокультурном наполнение предметно-образной и информационной среды в ДОУ.

В процессе реализации модели обучения и воспитания в дошкольных учреждениях созвучные национальным и семейным традициям наиболее эффективными формами были:

- совместные психолого-педагогические семинары;

- социокультурные тренинги;

- круглые столы;

- практикумы,

- заседания педагогического университета и семейного клуба;

- общее обсуждение и анализ социокультурной деятельности педагогов и родителей с детьми.

- также были использованы традиционные формы совместной работы как, собрания, беседы(индивидуальные) и консультации, но при этом они были проведены в режиме диалога.

В ходе реализации программы опытно-экспериментальной работы в рамках реализации разработанной модели обучения и воспитания дошкольников сложился особый формат совместной деятельности с родителями воспитанников. Творческий подход организаторов в выборе целей, задач, содержания, форм, методов и средств развития духовно-нравственной сферы детей, обогащения их внутреннего мира объединил педагогов и родителей. Регулярно, в соответствии с планом работы проводились совместные мероприятия с участием родителей и детей по программе «Саричашма» и Воспитание на национально-культурном опыте»; общие детсадовские и групповые праздники, посвященные историческим датам; спортивные мероприятия; вечера музыки, поэзии и театральные представления; познавательные-творческие конкурсы. Родительский актив помог в осуществлении съемок и монтажа видеосюжетов из жизни воспитанников в детском саду, в создании методических видеофильмов национально-культурной тематики, которые были использованы в виде методических пособий в массовой практике ДОУ Согдийской области. Совместная деятельность детско-родительских и педагогических сообществ явно проявилась в проектировании и проведении массовых, групповых и индивидуальных учебно-воспитательных и национально-культурных акций.

Осенью 2016 года в детском саду №15 города Худжанда воспитанниками старшей группы вместе с их родителями был осуществлен проект «О наших именах». В ходе реализации проекта родители подготовили аудио, видео материалы в которых записывали воспоминания старших семьи, рассказывали об истории выбора имя ребенку. Особенно интересными были рассказы о тех людях, в честь которых назвали малыша. В ходе занятий воспитатели рассказывали воспитанникам о значении имени в жизни человека, беседовали с ними о значении имени каждого ребенка, о традициях таджикского народа, связанных именами. Все проведенные мероприятия, связанные с именами, были записаны на видеокамеру и на их основе смонтирован видеофильм «Наши имена». В завершении проекта было проведено совместное занятие с участием родителей воспитанников в соответствии с программой «Истоки» и «Воспитание на национально-культурном опыте». Кульминацией проекта стало совместное детско-родительское занятие по программе

«Истоки» и «Воспитание на социокультурном опыте». На занятии родители представляли семейные предания, вместе с детьми рассказывали о тезоименитых людях; представили презентации о родственниках и близких людях, в честь которых назван ребенок; читали стихотворения и пели песни об именах; смотрели видеофильм подготовленный родителями. Повара детского сада приготовили именной пирог, украшенный выпеченными из теста именами воспитанников, чем дети любовались и угощались по окончании занятия.

Другой проект, который реализовался педагогами и родителями воспитанников в 2017 году в детском саду №25 города Худжанда назывался «Любимые игрушки нашего детства». Родители воспитанников и педагоги готовили рассказы об игрушках своего детства, в которых описывали виды и назначение игрушек, на основе трогательных воспоминаний взрослых составили рукописную книгу под названием «В чем и как мы играли в детстве». Организовали выставку традиционных игрушек и игрушек детства родителей и педагогов, она включала в себе два стационарных раздела: «Таджикская народная праздничная игрушка» и сменные экспозиции: «Экспонат игрушек из семейных собраний, в которые играли наши родители воспитанников и их, бабушки и дедушки», «Экспонат игрушек в которых играют современные дети». Художественной части мероприятия дети подбирали и разучивали стихи о любимых игрушках, придумывали стишки и четверостишия об отдельных экспонатах выставки. Участники поэтической гостиной подбирали и разучивали стихи об игрушках, придумывали свои четверостишия об экспонатах выставки. В ходе системы мероприятий было проведено открытое занятие «Любимые игрушки», в котором активно участвовали не только педагоги и дети, но и родители воспитанников, а также персонажи игрушек взрослых и современных детей.

В системе экспериментального обучения и воспитания детей дошкольного возраста по программе «Моделирование обучения и воспитания в дошкольных учреждениях созвучные национальным и семейным традициям» особая роль отведена семейной памяти и семейным традициям. Семейная память, семейные традиции рассматривается нами как одним из основных средств и видов сохранения и передачи национально-культурного опыта человечества. Семейная память у таджикского народа считается святым, и конечно требует уважительного и бережного отношения каждого из её членов. Семейная память является связывающим звеном передачи традиционной культуры от поколения к поколению. Семейная память нашло свое отражение в семейных реликвиях, фотографиях, преданиях и традициях. Материалы, отражающие информации о семейной памяти широко использовались в проектах «Моя мама», «Любимая моя бабушка», «Мальчишки и девчонки», «Воспоминания исторических событий нашей страны в моей семье», «Любимые праздники нашей семьи». На основе материалов проектов были созданы мультимедийные фильмы. Эти материалы используются нами на занятиях на педагогическом факультете ХГУ имени академика Бабаджана Гафурова и на курсах в центре повышения квалификации и переподготовки педагогических кадров и работников системы образования Согдийской области в качестве методических пособий.

Анализ результатов проведенного опыта реализации модели показал, что успех деятельности дошкольного образовательного учреждения в сфере обучения и воспитания дошкольников зависит от успешного осуществления социального партнерства в двух направлениях:

- Научно-методическое обеспечение реализации опытно-экспериментальной работы.
- Создание условий для реализации инновационных педагогических технологий.

Социальными партнерами научно-методического сопровождения экспериментального обучения и воспитания дошкольников в базовых дошкольных образовательных учреждениях выступали: научное учреждение — кафедра педагогики начального обучения факультета педагогики Худжандского государственного университета имени академика Бабаджана Гафурова; учреждение методической службы — Центр повышения квалификации и переподготовки работников системы образования Согдийской области;

В ходе опытно-экспериментальной работы организации – партнеры участвовали в следующих формах научно-методического обеспечения работы образовательного учреждения:

- Диагностика процесса реализации модели обучения и воспитания дошкольников в экспериментальных объектах с внесением необходимых изменений в содержание и технологии опытно-экспериментальной деятельности;

- Проведение научно-методических консультаций для участников опытно-экспериментальной работы;
- Организация деятельности методического семинара и проведение в нем занятий для участников опытно-экспериментальной работы;
- Выпуск программно-методической литературы и обеспечение необходимыми материалами ДООУ, входящих в систему экспериментального обучения и воспитания;
- Привлечение воспитателей и специалистов базовых дошкольных образовательных учреждений в систему повышения квалификации.

За годы проведения опытно-экспериментальной работы на базе экспериментальных ДООУ в ходе реализации и проверки авторской модели обучения и воспитания в дошкольных учреждениях созвучные национальным и семейным традициям было проведено около 15 научно-методических семинаров районного, городского, областного и республиканского уровня.

На формирующем этапе педагогического эксперимента комплексная образовательно-воспитательная работа с детьми предусматривала решение следующих задач:

- создание образовательного пространства, необходимого для развития интереса воспитанников к занятиям в дошкольных учреждениях через все виды их деятельности и осуществление интеграции общего и дополнительного образования;
- разработка и экспериментальное обоснование общих подходов к изучению вопроса заинтересованности воспитанников к занятиям в дошкольных учреждениях в системе образования Республики Таджикистана, которые произошли в ходе её формирования.

При проведении эксперимента предполагается апробировать следующие подходы по формированию положительного интереса воспитанников к занятиям в дошкольных учреждениях в системе дошкольного образования:

1. Апробация различных приемов в деятельности воспитателей, необходимых для формирования интереса к содержанию и технологии воспитательного процесса в системе дошкольного образования.

2. Создание необходимых заданий на упрочение отдельных сторон для развития интереса к содержанию и технологии воспитательного процесса в системе дошкольного образования.

3. Развитие интереса к содержанию и технологии воспитательного процесса на отдельных этапах занятий у более слабых воспитанников.

4. Экспериментальные приемы изучения развития интереса к содержанию и технологии воспитательного процесса, совмещенного в разные виды занятий:

- прием «лист записи»;
- прием «выбор партнера»;
- прием «неоконченное предложение»;
- прием «неоконченный рассказ»;
- прием «воображаемые ситуации»;
- прием «интервью».

5. Тренинг формирования интереса воспитанников к разным видам технологии занятия:

- создание ситуации для достижения, то есть развитие у воспитанника устремленности к успеху над старанием не допустить провала;
- рефлексия;
- создание наилучшей тактики нацеленности в конкретных видах поведения и в жизни;
- межличностная поддержка.

В ходе формирующего эксперимента нами были выявлены основные причины незаинтересованности воспитанников к определенным занятиям и мероприятиям. Проводя опрос родителей, были получены такие причины нежелания воспитанников:

- неспособность найти общий язык с ребенком (42 %);
- скучное проведение занятия (37 %);
- предвзятость воспитателя (18 %);
- равнодушие к ребенку со стороны воспитателя (21%);
- загруженность (30 %);
- низкая квалификация воспитателя (14 %).

Проводя опрос воспитателей, были выявлены такие причины незаинтересованности воспитанников:

- низкий уровень здоровья воспитанника (48 %),
- проблемы в семье (54 %),
- безынициативность родителей и низкий уровень внимания к детям (75 %),
- нежелание или неумение помочь своему ребенку (28 %),
- высокий уровень беспокойности ребенка (24 %),
- высокий уровень сложности программы занятий (28,5 %),
- низкая самооценка воспитанника (56 %).

Все названные причины имеют место быть.

Сейчас для исследования развития положительного интереса к содержанию и технологии воспитательного процесса в системе образования применяются три группы методов:

1) Проективные тесты. Суть тестов - воспитаннику исследования показывают иллюстрации с разными предметами и просят объяснить, как они их понимают. По ответам судят о его логическом мышлении, интересе.

2) Метод беседы. Такой метод основан на том, что воспитаннику исследования необходимо оценить разные факторы по положительным или отрицательным сторонам, которые способствуют хорошему пониманию или воспроизведению лично для него.

3) Способ опосредованной оценки силы побуждения - соревновательность. Метод успешно используется для выявления силы морального мотива с помощью оценки результативности действий сверстников.

На этапе формирующего эксперимента в контрольной группе воспитательная работа проводилась по традиционной программе, а в экспериментальной группе осуществлялись положения сконструированной модели развития положительного интереса воспитанников к занятиям.

Контрольный этап эксперимента. Сравнительный анализ результатов исследования.

Контрольный этап эксперимента проводился в 2017/2018 гг.

Его цель: выявить степень результативности апробированной методики профессионального самоопределения воспитателя, при проведении занятий разработанного «Твой возможности, человек».

К задачам данного этапа относятся:

- выявление предпочтений воспитанника в соответствии с классификацией типов профессий Е. А. Климова;
- выявление последующих целей воспитанника;
- определение преобразований показателей увлеченности детей;
- определение доминирующих мотивов личности воспитанников (таким образом, провести повторную диагностику мотивационной сферы воспитанника);
- сравнение полученных результатов по всем характеристикам с итогами диагностики констатирующего этапа и сделать выводы.

Для повторной диагностики были использованы те же методики, которые применялись на констатирующем этапе, что способствовало сравнению данных, полученных на констатирующем этапе, и на основе их сопоставления были сделаны конкретные выводы.

Вопрос № 1. Кто является нравственным примером вашего ребёнка?

а) друзья; б) семья; в) преподаватели; г) персонажи книг; д) спортсмены; е) таких нет; ж) свой вариант.

В результате опроса было выявлено, что для 42% воспитанников нравственным примером является воспитатели, а 10% берут пример с друзей. Персонажи книг начали интересовать дошкольников и для 12% детей они являются нравственным примером. Для 8% воспитанников примером служат спортсмены, у 22 % детей это семья, 4 % примером выделили героев мультфильмов (детские фильмы) и 2% не ответили на данный вопрос. Увеличение численности считающих воспитателей объектом примера детей связано с привлечением детей к различным видам учебно-воспитательной деятельности и частым общением и созданием воспитателями благоприятного психологического климата в группе. Сведения о результатах обработки отражены в гистограмме №7.



Рис. 1. Гистограмма кто является нравственным примером вашего ребёнка.

Вопрос № 2. На каком занятии ваш ребёнок имеет возможность в полной мере выразить свою личность (где ребёнку интереснее всего, где его ценят, понимают) (в %)?

- а) на занятии по математике;
- б) в кружках;
- в) на занятии английского языка;
- г) на занятии по развитию речи;
- д) на занятии народного творчества и детской литературы;
- е) на занятии физической культуры;
- ж) нигде;
- з) допишите _____.

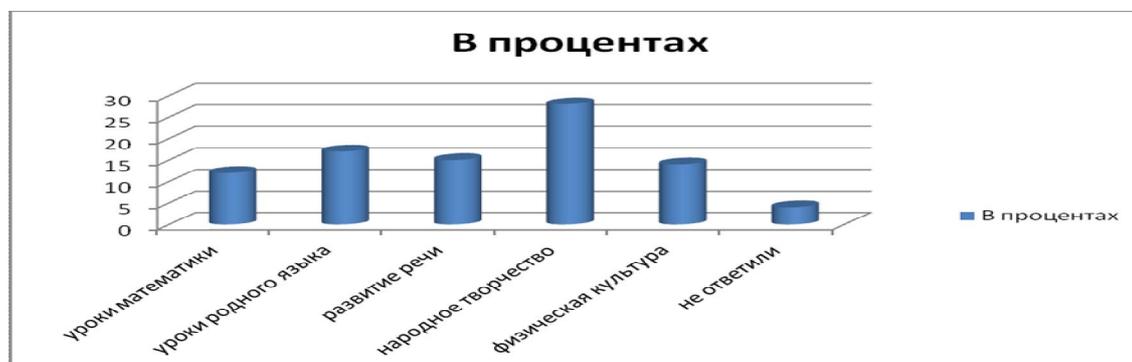
Учебно-воспитательная деятельность детей была организована согласно модели разработанной соискателем и включала в себе все учебно-воспитательные мероприятия проводимая в группе. Вместе с тем воспитанники имели возможность проявить себя, принимая участие в общественной жизни дошкольного учреждения, группы, занимаясь развивающимися и интеллектуальными играми и т.д.

В результате опроса были получены следующие результаты: на занятиях первичных математических представлений 16 %, русский и английский языки 22 %, развитие речи 25 %, народное творчество и детская литература 21 %, на уроках физической культуры 16 %, не ответивших на данный вопрос родителей не было.

Полученные результаты свидетельствуют о том, что привлечение детей к различным видам учебно-воспитательных мероприятий дали возможность детям проявить себя, помогли найти себя в системе отношений чувствовать себя востребованным в детском саду. Такие изменения связаны, прежде всего, признанием воспитателем все начинания детей, замечанием оценкой успехов в каждой определенной ситуации.

Рис 2. Гистограмма.

На каком занятии ваш ребёнок имеет возможность в полной мере выразить свою личность (где ребёнку интереснее всего, где его ценят, понимают)?



Вопрос №3. Какие системы отношений в дошкольных учреждениях надо улучшать для развития интереса детей к воспитательной работе?:

- а) воспитатель - воспитанник;

- б) воспитатель - родители;
- в) воспитанник - воспитанники;
- г) администрация - воспитанники.

По мнению родителей необходимо улучшить структурных элементов отношений в следующем порядке: воспитатель – воспитанник – 16%; воспитатель – родители – 30%; воспитанник – воспитанники – 33%, администрация – воспитанники – 21%.

Гистограмма 3

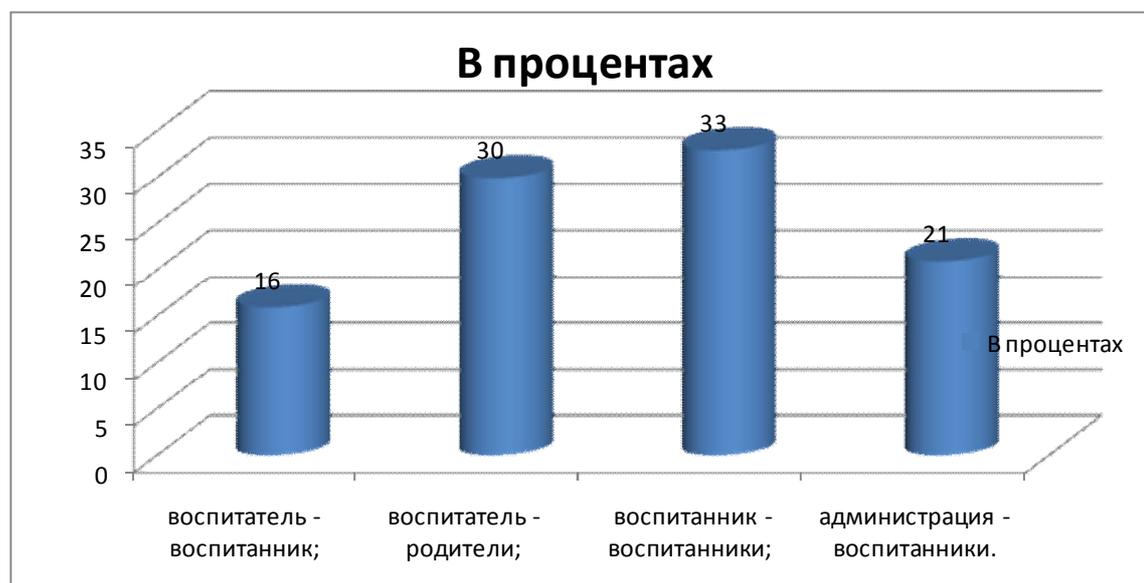


Рис. 3. Гистограмма ответов на вопрос: Какие системы отношений в дошкольных учреждениях надо улучшать для развития интереса детей к воспитательной работе?

Благоприятное состояние или неустойчивое положение воспитанников зависит от эмоциональных отношений в группе, наличия условий межличностного противоречия, системы отвержения и (что очень важно) – от того статуса, который имеет воспитанник в группе и коллективе. В группе каждый ребёнок имеет свой социометрический «вес», занимая какую-либо нишу. Вожак, лидер, аниматор, принятый, изолированный, отверженный. Если воспитанник постоянно является «звездой» или «любимчиком», это приводит к его ригидности, делает его социально уязвимым; перемены его статуса часто становятся причиной столкновения его со сверстниками. Неприятие детским коллективом, потеря или отсутствие друзей, статус отверженного («белая ворона», «козел отпущения», «изгой») окрашивает опыт взаимоотношения с людьми в неизменно мрачные тона, способствует росту беспокойства и даже озлобленности, что, в свою очередь, является одной из причин возникновения конфликтных ситуаций в группе.

Модель учебно-воспитательной работы разработанная соискателем и внедренная в систему мероприятий дошкольного учреждения и отдельных групп способствовала изменению взглядов родителей по вопросу системы отношений. Если на констатирующем этапе родители предлагали улучшить отношение между воспитателями и воспитанниками, то на последнем опросе они предлагают изменить и улучшить других видов отношений, как отношение воспитатель – родители и воспитанник – воспитанники. Это связано с тем, что ребенок, включаясь в систему отношений в учебно-воспитательном процессе, постепенно приспосабливается к общению с воспитателем. Ребенок, усваивая социальный опыт общения, находит своё место, положение в системе отношений воспитателем и с другими воспитанниками.

Вопрос №4. Удовлетворены ли Вы с достигнутой целью отдачи ребенка в детский сад? Какие ваши цели достигнуты на Ваш взгляд?

- а) приучились к самостоятельности (48 %);
- б) имели возможность проверить свои силы, испытать себя (38 %);
- в) умели пообщаться со сверстниками в условиях вне дома и родителей (16 %).



Рис. 4. Гистограмма. Удовлетворены ли Вы с достигнутой целью отдачи ребенка в детский сад? Какие ваши цели достигнуты на Ваш взгляд?

Вопрос № 5. Кто и что, на Ваш взгляд может повлиять на развитие увлеченности к занятиям в детском саду?

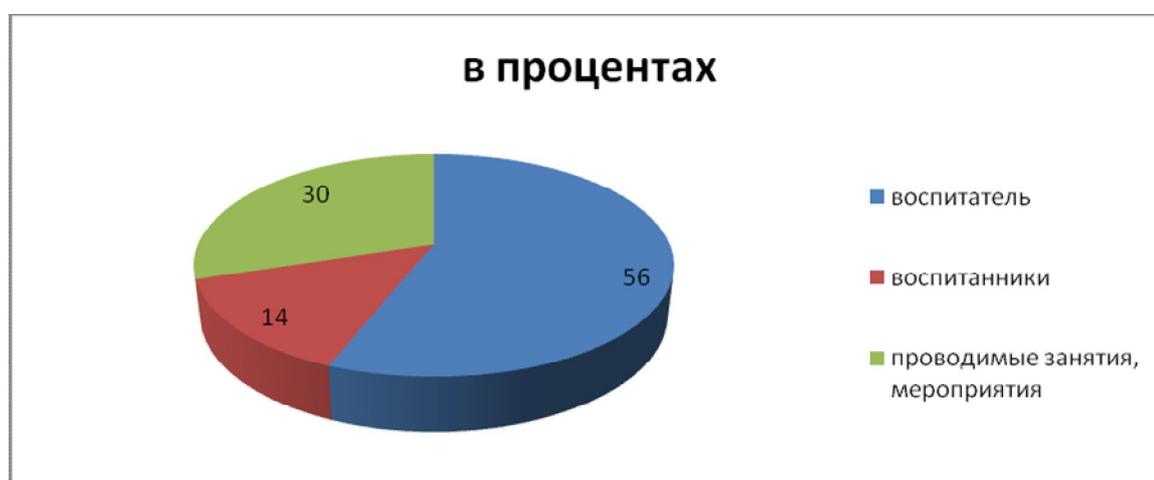
Были получены такие ответы

а) воспитатель (56 %);

б) воспитанники (14 %);

в) проводимые занятия, мероприятия в детском саду и за его пределами (30 %)

Рис. 5. Гистограмма. Кто и что, на Ваш взгляд может повлиять на развитие увлеченности к занятиям в детском саду?



Опытно-экспериментальная работа проводилась под руководством соискателя при участии заведующих детскими садами, воспитателей детских садов, специалистов (методистами дошкольных учреждений). Опытно-экспериментальная работа показала такой результат: в экспериментальной группе уменьшилось число участников с низким показателем развития увлеченности воспитанников к занятиям и мероприятиям проводимых в детском саду и увеличилось число участников с высоким уровнем.

Были получены следующие результаты:

1. Были выявлены особенности модели развития интереса к содержанию и технологии к воспитательному процессу.

2. В процессе работы выявлены педагогические условия формирования интереса к содержанию и технологии к воспитательному процессу. Теоретически обоснована и экспериментально проверена модель формирования интереса воспитанников к занятиям.

3. Разработано методическое пособие по формированию интереса к содержанию и технологии воспитательного процесса.

Исследование показало, что систематическая поэтапная работа по формированию интереса к содержанию и технологии воспитательного процесса обеспечивает повышение качества занятий, развитие умений и навыков детей.

Можно сделать вывод, что исследование, цель которого - анализ состояния по развитию технологии и содержания воспитательного процесса в детском саду достигло решения поставленных задач.

1. Совершенствования его воспитательной и учебной деятельности, повышения уровня педагогических воздействий, отличающиеся высокой степенью интереса к традиционным занятиям с воспитательной работой в деятельности педагогов дошкольных учреждений и убежденностью в целесообразности таких занятий.

2. В структуре развития увлеченности воспитанников для осуществления традиционной воспитательной работы в деятельности педагогов дошкольных учреждений необходимо брать во внимание общественные, моральные мотивы, а также самоутверждения, самовыражения. Благополучное развитие положительной мотивации к традиционным занятиям воспитательной работы в деятельности педагогов дошкольных учреждений возможны только при правильном соотношении общественного и индивидуального мотивов. Пренебрежение одним из них, игнорирование того либо другого мотива одинаково приводит к негативным результатам (к мотивации избегания неудач).

3. Для достижения положительного формирования интереса к осуществлению воспитательной работы в деятельности педагогов дошкольных учреждений должны учитываться следующие положения:

- а) деятельность должна оставлять после себя заметный результат;
- б) полученный результат должен оцениваться качественно и количественно;
- в) требования к оцениваемой деятельности должны быть не слишком высокими, не слишком низкими;
- г) деятельность должна быть желанной для субъекта, и ее результат должен быть получен им самим.

4. Основные методы, используемые при формировании интереса к осуществлению воспитательной работы в деятельности педагогов дошкольных учреждениях, являются:

- похвала или порицание;
- соревнование с другими;
- проблемность и таинственность, стоящая перед младшим;
- увлекательность;
- влияние удачи и провала;
- влияние общественного внимания;
- наличие перспективы, конкретной цели.

Родители играют важную роль в выполнении детьми домашнего задания. Оно должно быть регулярным.

Существуют различные формы и средства воздействия на родителей. Многие из них представлены в литературе. Наиболее эффективным является в первую очередь родительские собрания. Они необходимы для формирования общественного мнения о значении для детей осуществления традиционной воспитательной работы в деятельности педагогов дошкольных учреждений, в повышении их умственной и физической работоспособности. Можно сделать вывод, что успешное развитие внутренней эффективной мотивации и интереса организации учета учебной и самостоятельной работы ребёнка возможны только тогда, когда будут соблюдены следующие условия:

- а) систематическое суммарное оценивание учебной и самостоятельной работы со сдвигами в результатах, а не по абсолютным показателям;
- б) систематическое проведение мероприятий между группами по разделам учебной программы с ярким афишированием итогов, сообщением их на заседаниях педагогического совета.

Отсюда следует, что проведенное исследование вносит необходимый вклад в решение вопроса развития интереса к содержанию и технологии воспитательного процесса и представляет один из возможных подходов к результативной интенсификации учебного процесса.

Обобщая изложенное, можно отметить: реализация модели экспериментального обучения и воспитания дошкольников и его апробация показала, что обучение и воспитание на основе ценностей национально-нравственной культуры в современной

системе дошкольного образования может успешно реализовываться в организованной и управляемой совместной деятельности всех участников института общественного воспитания.

Литература:

1. Бадмаева Н.Ц. Влияние мотивационного фактора на развитие умственных способностей / Н.Ц.Бадмаева [Текст]. - Улан- Удэ: 2004. - 90 с.
2. Барташникова И.А., Барташников А.А. Учись играя /И.А.Барташникова, А.А.Барташников [Текст]. — Харьков: 1997. - 45 с..
3. Боронов Б. Саидзода Ч. Равшангари омӯзиш ва парвариш / Б.Боронов, Ч.Саидзода [Текст].— Душанбе: 2005. – 122 с.
4. Венгер В.А. Развитие познавательных способностей в процессе дошкольного воспитания / В.А.Венгер [Текст]. — М.: Просвещение, 1986.- 80с.
5. Дейкина А.Ю. Познавательный интерес: сущность и проблемы изучения /А.Ю.Дейкина [Текст].– М.: Просвещение, 2002.- 345 с.
6. Доронова, Т.Н. Девочки и мальчики 3–4 лет в семье и детском саду: пособие для дошкольных образовательных учреждений / Т.Н. Доронова [Текст]. – М.: Линка-Пресс, 2009. – 212 с.
7. Леонтьев В.Г. Исследование мотивационной сферы личности /А.М.Леонтьев [Текст].- М.: 1984 – 456 с..
8. Маралов В.Г. Психология педагогического взаимодействия воспитателя с детьми /В.Г.Маралов [Текст].-М.: Прометей, 1992. - 254 с.
9. Маркова А.Н., Лидере А.Г., Яковлева Е.Л. Диагностика и коррекция умственного развития в школьном и дошкольном возрасте /А.К.Маркова, А.Г.Лидере, Е.Л.Яковлева [Текст]. — Петрозаводск: ИПК НПК, 1992. - 180 с.
10. Национальная концепция воспитания [Текст]. Утверждено решением Правительство РТ от 3 марта 2006г, за № 94. -Душанбе: :2006 - 24 с.
11. Рахимзода Х. Семья и общество / Х.Рахимзода [Текст]. - Душанбе: 1999.-232 с.
12. Шарипова Н.Д. Равоншиноси муассисаи томактабӣ /Н.Д.Шарипова [Матн]– Душанбе: «Бебок», 2018. – 104 с.
13. Шарифзода Ф. Педагогика: назарияи инсонфар ва фарҳанги ҷомеа /Ф. Шарифзода // Мух.масъул С. Сулаймонӣ; АТТ[Матн]. – Душанбе: 2010. – 544 с.
14. Щербанова Е.И., Аверина И.С., Задорина Е.Н. Методика экспресс-диагностики интеллектуальных способностей детей 6-7 лет /Е.И.Щербанова, И.С.Аверина, Е.Н.Задорина [Текст]. // Вопросы психологии. 1994. № 4. - С. 143-146.
15. Яфаева В.Г. Технология управления интеллектуальным развитием старших дошкольников в условиях уровневой дифференциации /В.Г.Яфаева [Текст].— Уфа. Изд-во БИРО. - 80 с.

ТАҒТИШИ ТАҶРИБАВИИ СИСТЕМАИ ТАЪЛИМ БО АНЪАНАҲОИ МИЛЛИЮ ОИЛАВӢ ДАР МУАССИСАҲОИ ТОМАКТАБӢ

Мақола ба проблемаи мубрами педагогикаи томактабӣ, таҳияи шаклу усулҳои самараноки ташкили фаъолияти яқҷояи ҳайати омӯзгорони муассисаҳои таълимии томактабӣ ва намояндагони аҳли ҷомеа дар ташкили таълим ва тарбияи кӯдакони томактабӣ бахшида шудааст. Дар мақола моҳият ва мундариҷаи модели таълим ва тарбия дар муассисаҳои томактабӣ, ки бо анъанаҳои миллию оилавӣ мувофиқанд, тавсиф карда мешаванд. Бо дарназардошти хусусиятҳои банақшагирии корҳои тарбиявӣ бо кӯдакон, аз ҷониби ҳайати омӯзгорон ва волидонии кӯдакон, дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ гуногуни таҷрибавӣ модели тағирёбанда таҳия ва татбиқ карда шудааст. Бо дарназардошти хусусиятҳои банақшагирии корҳои тарбиявӣ бо кӯдакон, аз ҷониби ҳайати омӯзгорон ва волидайнӣ кӯдакони томактабӣ, дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ модели гуногуни таҷрибавӣ тағирёбандаи таълим ва тарбия таҳия ва татбиқ карда шудааст. Системаи корҳои методи иштирокиёни таҷрибаи педагогӣ сохта шудааст, ки он ташкил ва гузаронидани семинарҳо, машваратҳо ва мастер-класҳо дар бар мегирад. Мазмун ва самтҳои асосии ҳамкориҳои милли-фарҳангии ҳамаи мутахассисоне, ки дар озмоиш иштирок кардаанд, тавсиф шудаанд: мураббӣ, логопед, педагог-психолог, директори мусиқӣ, муаллими тарбияи ҷисмонӣ, муаллими таҳсилоти иловагӣ ва намояндагони ҷомеаи волидайн. Дар мақола лоиҳаи махсуси фаъолияти муштарак бо волидайнӣ хонандагон, ки дар доираи татбиқи модели таҳияшудаи таълим ва тарбияи кӯдакони томактабӣ таҳия ва тасвир шудааст. Тавсифи муфассали марҳилаҳо ва усулҳои ташкил ва гузаронидани корҳои таҷрибавӣ оид ба таълим ва тарбияи кӯдакони томактабӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ, ки бо анъанаҳои миллию оилавӣ мувофиқанд, оварда шудааст. Нақши ҳамкориҳои иҷтимоӣ, хотираи оила ва анъанаҳои оилавӣ дар таълим ва тарбияи кӯдакони томактабӣ ошкор ва тавсиф карда шудааст.

Калидвожаҳо: модел, кӯдакони томактабӣ, анъана, анъанани миллӣ, анъанани оилавӣ, ҳамкории миллӣ-фарҳангӣ, дастгирии иҷтимоӣ педагогӣ, лоиҳа, таъхис, технологияи таълиқи таълим ва тарбия, усул.

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНАЯ ПРОВЕРКА СИСТЕМЫ ВОСПИТАНИЯ СОЗВУЧНЫЕ НАЦИОНАЛЬНЫМ И СЕМЕЙНЫМ ТРАДИЦИЯМ В ДОШКОЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Статья посвящена актуальной проблеме дошкольной педагогике разработке эффективных форм и методов организации совместной деятельности педагогического коллектива ДОУ и представителей общественности в организации обучения и воспитания детей дошкольного возраста. Охарактеризовано сущность и содержание модели обучения и воспитания в дошкольных учреждениях созвучные национальным и семейным традициям. С учетом специфики планирования учебно-воспитательной работы с детьми, членами педагогического коллектива и родителями дошкольников разработана и внедрена вариативная модель обучения и воспитания в различных экспериментальных дошкольных образовательных учреждениях. Создана система методической работы с участниками педагогического эксперимента, в которой включены организация и проведение семинаров, консультаций и мастер-классов. Описано содержание и основные направления национально-культурного взаимодействия всех специалистов участвовавших в эксперименте: воспитателя, логопеда, педагога-психолога, музыкального руководителя, воспитателя по физической культуре, педагога дополнительного образования и представителей родительской общественности. В статье охарактеризован особый формат (проект) совместной деятельности с родителями воспитанников, сложившийся в рамках реализации разработанной модели обучения и воспитания дошкольников. Приведено подробное описание этапов и методики организации и проведения опытно-педагогической работы по обучению и воспитанию дошкольников в ДОУ созвучные национальным и семейным традициям. Раскрыта и охарактеризована особая роль социального партнерства, семейной памяти и семейных традиций в обучении и воспитании дошкольников.

Ключевые слова: модель, дошкольник, традиция, национальная традиция, семейная традиция, национально-культурное взаимодействие, социально-педагогическое сопровождение, проект, диагностика, технология обучения и воспитания, метод.

EXPERIMENTAL TEST OF THE EDUCATION SYSTEM IN TUNE WITH NATIONAL AND FAMILY TRADITIONS IN PRESCHOOL INSTITUTIONS

The article is devoted to the urgent problem of preschool pedagogy, the development of effective forms and methods of organizing joint activities of the teaching staff of preschool educational institutions and representatives of the public in the organization of training and education of preschool children. The essence and content of the model of education and upbringing in preschool institutions that are consonant with national and family traditions are characterized. Taking into account the specifics of planning educational work with children, members of the teaching staff and parents of preschoolers, a variable model of teaching and upbringing has been developed and implemented in various experimental preschool educational institutions. A system of methodological work with participants in the pedagogical experiment has been created, which includes the organization and conduct of seminars, consultations and master classes. The content and main directions of the national-cultural interaction of all specialists who participated in the experiment are described: educator, speech therapist, teacher-psychologist, music director, physical education teacher, additional education teacher and representatives of the parental community. The article describes a special format (project) of joint activities with the parents of pupils, which has developed within the framework of the implementation of the developed model of teaching and upbringing of preschoolers. A detailed description of the stages and methods of organizing and conducting experimental work on the training and education of preschoolers in preschool educational institutions that are consonant with national and family traditions is given. To reveal and characterize the special role of social partnership, family memory and family traditions in the teaching and upbringing of preschoolers.

Key words: model, preschooler, tradition, national tradition, family tradition, national-cultural interaction, socio-pedagogical support, project, diagnostics, technology teaching and training, method.

Маълумот дар бораи муаллифон:

Сабури Хайрулло Мирзозода, доктори илмҳои педагогӣ, профессори кафедраи педагогикаи иҷтимоӣ ва касбӣ, saburov.67@mail.ru, тел.: (+992)928477607

Ахлиллоев Турдимурод Ахлиллоевич, номзоди илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи педагогика ва илмҳои табиӣ, математика, tmurod53@mail.ru, тел.: (+992)926184732

Сведения об авторах:

Сабури Хайрулло Мирзозода, доктор педагогических наук, профессор кафедры социальной и профессиональной педагогики, saburov.67@mail.ru, тел.: (+992)928477607

Ахлиллоев Турдимурод Ахлиллоевич, кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики и естественно-математических наук, tmurod53@mail.ru, тел.: (+992)926184732

Information about the author:

Saburi Khairullo Mirzozoda, Doctor of Pedagogy, Professor of the Department of Professional Pedagogy, saburov.67@mail.ru

Akhilloev Turdimurod Akhilloevich, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Natural Mathematical Sciences, tmurod53@mail.ru, тел.: (+992)926184732

БОБОДЖАНОВА Н.К.**ИНТЕРАКТИВНЫЕ СРЕДСТВА ОБУЧЕНИЯ КАК ФАКТОР АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩЕЙСЯ МОЛОДЕЖИ**

В современных условиях развития системы образования Республики Таджикистан новые государственные образовательные стандарты требуют обеспечения формирования у обучающихся новых образовательных результатов (метапредметных, личностных и предметных), наиболее важными из которых являются метапредметные результаты, которые относятся к универсальным общеучебным умениям (целеполагание, планирование, поиск информации, сравнение, анализ, синтез, контроль и оценка), которые не смотря на то, что «стоят за» предметом, не могут быть оторваны от предметности и предметной деятельности.

Внедрение новых государственных образовательных стандартов связано также с развитием идей деятельностного подхода в образовании который требует от педагогов всех школ специальной работы для организации и активизации познавательной деятельности обучающихся, перевода их в позицию субъектов познания, которое происходит в процессе совместного труда и общения.

При данном подходе: личность обучающегося выступает как субъект деятельности (И.А. Зимняя), где деятельность, наряду с другими факторами (общением и др.), определяет его личностное развитие [5]; предполагается переход к новой форме деятельности учителя: организации самостоятельной учебно-познавательной деятельности обучающихся, открытия ими новых знаний и способов действий, т.е. к активной деятельности учащихся на уроке информатики не только с компьютером, но и с учителем как партнером, другими обучающимися, электронными образовательными ресурсами. При этом обучающийся интенсивно вовлекается в процесс обучения не как пассивный слушатель, который воспринимает информацию, сообщаемую ему учителем или средством обучения, а как субъект, способный все больше контролировать процесс обучения и собственную учебную деятельность.

Анализ современной образовательной практики показывает, что на сегодняшний день большинство школ оснащено современным компьютерным оборудованием (компьютерные классы, интерактивные доски, интерактивные планшеты и столы, системы голосования и др.) и подключено к сети Интернет. В распоряжении учителей имеется большое количество электронных образовательных ресурсов (ЭОР) по многим школьным предметам. Однако, сегодня особо остро обозначилась проблема качества обучения, в связи с тем, что существенных изменений в образовательных результатах школьников не происходит, несмотря на стремительные процессы информатизации школы. Как отмечает большинство исследователей, как в Таджикистане, так и за рубежом оснащение школ техническими средствами обучения без обновления содержания, методов и форм обучения не дает ощутимых результатов.

В настоящее время идет активный поиск путей повышения качества образовательного процесса на основе использования современных компьютерных средств обучения, имеющихся в школе. В своих работах исследователи Я.А. Ваграменко, В.А. Красильникова, М.П. Лапчик, Ф.Ф. Шарипов, А.Р. Мирзоев и другие выявляют особенности методики преподавания на основе использования средств информационных и коммуникационных технологий.

Интенсивные процессы информатизации образования приводят, как отмечает И.В. Роберт [12], к изменению парадигмы учебного взаимодействия участников образовательного процесса, развивается методология научной области «информатизация образования» как составная часть педагогической науки.

Во многих исследованиях сформулированы основные положения, которые определяют роль и место компьютера среди других средств обучения, а также разработаны основные требования к созданию компьютерных средств обучения.

И.В.Роберт и многие другие исследователи отмечают, что в современных условиях, компьютерные средства обучения обладают большими возможностями для решения задач индивидуализации, дифференциации и интенсификации обучения. При использовании компьютеров и интерактивного оборудования повышается эффективность и качество обучения, так как происходит наиболее полное удовлетворение индивидуальных запросов обучающихся [12]. Но, как отмечает В.А. Красильникова, обучение с помощью компьютеров требует не только изменения организационных форм обучения, но и разработки новых видов деятельности обучающихся и педагогов, при комплексном использовании возможностей компьютерных средств обучения [7].

Одним из эффективных путей повышения качества обучения, многие из исследователей считают использование *интерактивных средств обучения* (ИСО), обладающих большим дидактическим потенциалом. Использование интерактивных средств обучения предполагает активные формы и методы работы, а также включение в процесс обучения личностного опыта обучающихся и самостоятельной деятельности, во время которой преподаватель принимает активное участие в виде партнера и консультанта, направляющего работу учащихся.

Применение в образовательной практике интерактивных средств обучения, привело к появлению третьего интерактивного партнера учебного взаимодействия (обучающийся, учитель, ИСО), что изменило и роль учителя, который перестал быть единственным источником информации и цели процесса обучения с «пассивного потребления информации» к «активному ее преобразованию» в процессе учебной деятельности [13]. Отметим, что возможности ИСО позволяют учителю создавать условия для организации деятельности обучающихся таким образом, чтобы они самостоятельно открывали, приобретали и конструировали новые знания, т.е., чтобы активизировалась их учебно-познавательная деятельность на уроке.

Еще в начале прошлого века теоретико-психологическая концепция Л.С. Выготского, положила основу современного развивающего обучения и педагогики сотрудничества. Концепция Л.С. Выготского основана на единстве знака (слово), социума (общение) и деятельности, в которой происхождение деятельности (В.В. Давыдов) для отдельных обучающихся нельзя понять без изучения ее изначальной связи с общением и знаково-символическими системами, где «слово» (знак, значение) является орудием социальных контактов, общения, коллективной деятельности. В рамках данной концепции обучение должно идти немного впереди развития, «забегать вперед», создавать зону ближайшего развития, сутью которой является то, что сегодня ребенок может выполнить только в сотрудничестве (например, с помощью наводящих вопросов, указаний на способы решения поставленных задач и т.д.), завтра он сможет уже это выполнить самостоятельно. При этом педагогу необходимо опираться на понимание того, что каждая психическая функция сначала появляется как коллективная деятельность, а потом становится в процессе интериоризации («вращивании» внутрь) внутренним способом мышления ребенка и следовательно процесс обучения и воспитания должен протекать в коллективной, социальной деятельности, где главным смыслом работы педагога становится направление и регулирование деятельности обучающихся через коллективную деятельность в сотрудничестве с ним и другими обучающимися [8].

Под деятельностью будем понимать специфическую для человека форму активного отношения к окружающему миру, содержание которой составляет его целесообразное изменение и преобразование. Под учебно-познавательной деятельностью будем понимать специально организованное самим обучаемым (либо организованное извне) познание, цель которого – овладение богатством накопленной человечеством культуры, содержание – опыт, накопленный предшествующими поколениями; предметные результаты – получение знаний, умений и навыков, форм поведения и видов деятельности; воспитательно-развивающие результаты – интеллектуально-нравственное развитие личности, приобретенный опыт творческой деятельности, эмоционального, волевого, ценностного отношения к миру, окружающему обучающегося, потребность в познании.

При обучении в процессе деятельности, особенно при классно-урочных формах обучения, реализуемых в школе, учителю необходимо уметь играть роль «фасилитатора». Само понятие «фасилитация» (*facilitate* в переводе с английского – облегчать, поддерживать, помогать, способствовать) впервые ввел Карл Роджерс известный американский психотерапевт и педагог. Педагог- фасилитатор выступает в роли организатора учебно-познавательной деятельности, который направляет ее в их сотрудничестве и является партнером и человеком, который делает педагогическое общение «легким», помогает обучающемуся развиваться и осуществлять его личностный рост, разделяет с обучающимися ответственность за обучение, помогает ему вырабатывать свою собственную программу обучения, оценивать свой уровень обученности, достигать поставленных целей посредством самодисциплины [13]. Согласно теории К.Роджерса, учитель-фасилитатор должен руководствоваться тремя основными условиями: конгруэнтность (истинность) – в отношениях с учащимися быть самим собой, таким какой есть на самом деле; принятие (доверие) – проявлять уверенность в возможностях каждого в отдельности обучающегося; эмпатия (эмпатическое понимание) – видеть и понимать обучающегося его глазами, понимать ребенка с его точки зрения [13]. Реализация выделенных К.Роджерсом условий играет важную роль при использовании учителем интерактивных средств обучения для облегчения использования обучающимися данных средств, а также формирования обратной связи учителя с обучающимися.

В педагогике существуют различные трактовки термина «интерактивность», что связано с происхождением данного термина от английского слова: *interact, interaction* и закрепившихся в русском языке однокоренных слов: интерактивность, интерактивный. Слово «интерактив» произошло от английского «*interact*», где «*inter*» в переводе означает «взаимный» или «между», а «*act*» в переводе – «действовать», «активность», «усиленная деятельность» [2]. С пониманием значения данных слов возникают самостоятельные термины, а с понятием «интерактивность» связывается способность взаимодействовать или находиться в режиме диалога.

Под интерактивностью чаще всего понимается возможность обучающегося активно взаимодействовать с носителем информации в форме «интерактивного диалога». И.В.Роберт дает определение интерактивного диалога [12], как взаимодействие пользователя с программной системой, характеризующееся реализацией развитых средств ведения диалога, при которых обеспечивается возможность выбора вариантов содержания учебного материала, а также режимов работы. Интерактивный режим взаимодействия пользователя с компьютером выражается тем, что каждый его запрос вызывает ответное действие программы и, наоборот, реплика программы требует ответа обучающегося.

Е.В. Коротаяева рассматривает учебный диалог как основу обеспечения интерактивности. При чем для организации учебного диалога педагог изначально проектирует образ результата (знания, представления), к которому он ведет обучающихся. В данном контексте интерактивность выступает в виде способа взаимодействия, т.е. системы позволяющей получить обратную связь с обучающимся. Повышение степени интерактивности занятия она связывает со способом взаимодействия который является не самоцелью, например, проведение занятий с помощью ИКТ, а средством, которое также как и другие средства обучения способствует достижения поставленных целей обучения [5].

Некоторые авторы рассматривают интерактивность и как процесс коммуникации (возможность общаться, высказывая свое мнение и узнавая мнение партнера по общению), и как процесс какого-либо действия или воздействия (способность человека активно влиять на содержание, внешний вид и тематическую направленность компьютерной программы или электронных ресурсов).

Авторы некоторых исследований под интерактивностью понимают взаимодействие субъектов образовательного процесса, которая реализует принципы обратной связи и обеспечивает каждому обучающемуся свободу выбора траектории обучения. Исследователи отмечают, что наличие или отсутствие интерактивности является признаком образовательных электронных изданий.

Ю.Ю. Гавронская отмечает двойственное понимание интерактивности, которое привело в существованию двух групп одинаковых терминов («интерактивные методы обучения», «интерактивное обучение»), одна из которых основывается на характеристике

взаимодействия и общения субъектов процесса обучения, а другая на дидактическом свойстве средств обучения. В настоящее время, например в дистанционном и компьютерном обучении, широко используются методы, построенные на интерактивном диалоге со средствами обучения [3].

М.А. Петренко рассматривает употребление термина «интерактивность» с педагогической и с технической точки зрения. С педагогической точки зрения термин используется при описании методов обучения, основанных на активных характеристиках личности проявляющихся в ее деятельности. С технической точки зрения его использование основано на свойстве программного интерфейса организовывать взаимодействие программы с пользователем. Соглашаясь с Е.В. Дырдиной, В.В. Запорожко, М.А. Петренко, С.В. Титовой и другими исследователями, отметим, что интерактивность в случае педагогических технологий – это взаимодействие субъектов образовательного процесса, а в случае ИКТ интерактивность означает взаимодействие с программным средством.

На основе анализа исследований нами были определены нижеследующие виды интерактивности:

- интерактивность обратной связи (дает возможность контролировать процесс освоения учебного материала, реагировать на действия пользователя и давать ему возможность получить ответ на возникшие вопросы);

- временная (позволяет учащемуся самостоятельно выбирать время начала обучения, его продолжительность и скорость его освоения);

- порядковая (позволяет учащемуся самому выбирать очередность использования фрагментов информации);

- содержательная (дает возможность учащемуся самому изменять, уменьшать или дополнять объем содержания информации);

- творческая (проявляющаяся при выполнении учащимися проектов или создании собственных учебных продуктов в процессе деятельности).

Достижению поставленных целей способствует такой вид интерактивности как обратная связь, которая является одним из обязательных условий протекания процессов коммуникаций.

Об обратной связи впервые начал говорить Норберт Винер, как о феномене кибернетики. Винер отмечал, что процессы управления, где бы мы их не рассматривали (живой организм, сообщества организмов, машины, социум) - не могут быть осуществлены без обратной связи [1], что актуально и в настоящее время. В дальнейшем обратную связь исследовали применительно к образовательным системам. Р. С. Немов под обратной связью понимает технику и приёмы, позволяющие получать информацию о партнёре по общению, которые используются для коррекции собственного поведения собеседников в процессе их общения [10].

Анализируя педагогическую практику и научно-педагогическую литературу, выделим наиболее важные на наш взгляд возможности использования обратной связи в интерактивных средствах обучения. Обратная связь, используемая в средствах ИКТ, позволяет:

- управлять процессом обучения,
- контролировать и корректировать его,
- обеспечивать достижение поставленных учителем целей,
- помогать обучающимся при самостоятельной работе с ИСО делать правильный выбор из множества предложенных действий,
- манипулировать информацией и дозировать ее,
- организовать более эффективное самообучение и самоорганизацию обучающихся, формировать их самооценку,
- создавать ситуации для успешного выполнения предложенных заданий (например, использовать систему подсказок при различных вариантах действий пользователей с обучающей программой) и др.

Использование идей интерактивного обучения требует достаточно высокого уровня профессионализма от учителя, его опыта и готовности к инновационной деятельности, импровизации, использованию интерактивных средств и методов обучения, так как структура интерактивного занятия сильно отличается от обычного.

Таким образом, интерактивные средства обучения помогают учителям решить целый ряд педагогических задач, таких как повышение уровня восприятия учебного материала, визуализация информации, объяснение абстрактного материала, организации самостоятельной познавательной деятельности, а также задачу управления деятельностью учащихся при объяснении, иллюстрировании учебного материала, его закреплении, а также при проведении качественной и оперативной диагностики знаний учащихся.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Винер, Н. Кибернетика и общество. М.: Изд-во иностранной литературы, 1958. - 199 с.
2. Гавронская, Ю. Ю. «Интерактивность» и «интерактивное обучение». Высшее образование в России. - 2008. - №7.
3. Гавронская, Ю. Ю. Интерактивное обучение химическим дисциплинам как средство формирования профессиональной компетентности студентов педагогических вузов : диссертация ... доктора педагогических наук. - Санкт-Петербург, 2008. - 434 с.
4. Зимняя, И. А. Педагогическая психология.- М.: Логос, 2004 - 384 с.
5. Коротаева, Е. В. Интерактивное обучение: вопросы теории и практики обучения // Педагогическое образование в России. –2012.–№ 2.
6. Краевский, В. В., Хуторской, А. В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах // Педагогика. 2003. № 2. С. 3 - 10.
7. Красильникова, В. А. Использование информационных и коммуникационных технологий в образовании: учебное пособие / В.А. Красильникова; Оренбургский гос. ун-т. - 2-е изд. перераб. и дополн. -Оренбург: ОГУ, 2012. - 291 с.
8. Леонтьев, А. А. Ключевые идеи Л. С. Выготского – вклад в мировую психологию XX века. Психологический журнал. – 2001. – № 4, с. 8-9.
9. Мирзоев А.Р. Практика использования информационных технологий в процессе обучения (научная статья)//Вестник Таджикского национального университета №7 - Душанбе: 2018. - С. 228-232.
10. Немов, Р. С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. М.: ВЛАДОС, 2003. Кн.1: Общие основы психологии. С. 521.
11. Роберт, И. В. Теория и методика информатизации образования (психолого-педагогический и технологический аспекты). 3-е издание. – М.: ИИО РАО, 2010.
12. Роберт, И. В., Панюкова, С. В., Кузнецов, А. А., Кравцова, А. Ю. Информационные и коммуникационные технологии в образовании: учебно-методическое пособие под ред. И. В. Роберт. — М.: Дрофа, 2008.
13. Роджерс, К., Фрейберг, Д. Свобода учиться. М.: Смысл, 2002. — 527 с.
14. Сиразеева, А. Ф. Человекоцентрированная технология обучения Карла Роджерса // Фундаментальные исследования. – 2007. – № 6 – стр. 54-55 URL: www.rae.ru/fs/section=content&op=show_article&article_id=3160.
15. Сластенин, В. А., Подымова Л.С. Педагогика: Инновационная деятельность. М.: Магистр, 1997. С.67.
16. Шарипов Ф.Ф., Рустамова Г.А. Содержание высшего профессионального образования в условиях информатизации педагогического процесса // Вестник Таджикского национального университета. 2020. № 2. - С. 141-150. (1926 в перечне реценз. изд.). - ISSN 2074-1847.

ИНТЕРАКТИВНЫЕ СРЕДСТВА ОБУЧЕНИЯ КАК ФАКТОР АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩЕЙСЯ МОЛОДЕЖИ

В статье рассматриваются вопросы использования интерактивных средств обучения как фактора активизации познавательной деятельности учащейся молодежи. Отмечается, что внедрение новых государственных образовательных стандартов связано также с развитием идей деятельностного подхода в образовании который требует от педагогов всех школ специальной работы для организации и активизации познавательной деятельности обучающихся, перевода их в позицию субъектов познания, которое происходит в процессе совместного труда и общения. Одним из эффективных путей повышения качества обучения, многие из исследователей считают использование интерактивных средств обучения (ИСО), обладающих большим дидактическим потенциалом. Использование интерактивных средств обучения предполагает активные формы и методы работы, а также включение в процесс обучения личностного опыта обучающихся и самостоятельной деятельности, во время которой преподаватель принимает активное участие в виде партнера и консультанта, направляющего работу учащихся. Делается вывод о том, что интерактивные средства обучения помогают учителям решить целый ряд педагогических задач, таких как повышение уровня восприятия учебного материала, визуализация информации, объяснение абстрактного материала, организации самостоятельной познавательной деятельности, а также задачу

управления деятельностью учащихся при объяснении, иллюстрировании учебного материала, его закреплении, а также при проведении качественной и оперативной диагностики знаний учащихся.

Ключевые слова: интерактивные средства обучения, учебная деятельность, содержание обучения, эффективность, инновация, образование, педагогический процесс, формирование, информационное общество

ВОСИТАҲОИ ИНТЕРАКТИВИИ ТАЪЛИМ ҲАМЧУН ОМИЛИ БАЛАНД БАРДОШТАНИ ФАЪОЛИЯТИ МАЪРИФАТИИ ТОЛИБИЛМОН

Дар мақола масъалаҳои истифодаи воситаҳои интерактиви таълим ҳамчун омил ба баланд бардоштани фаъолияти маърифатии толибилмон баррасӣ мешавад. Қайд карда мешавад, ки қорӣ намудани стандартҳои нави давлатии таҳсилот инчунин бо таҳияи ғояҳои рушди фаъолият дар таълим алоқаманд аст, ки аз омӯзгорони тамоми мактабҳо тақозо менамояд, ки ҷиҳати ташкил ва фаъолсозии фаъолияти маърифатии хонандагон, барои рушди самаранокии фаъолияти маърифатии хонандагон қорҳои махсус анҷом диҳанд. Яке аз роҳҳои самаранокии баланд бардоштани сифати таълим, аксари тадқиқотчиён истифодаи воситаҳои интерактиви таълимро (ITS), ки дорои потенциали бузурги дидактикӣ мебошанд, баррасӣ мекунад. Истифодаи воситаҳои интерактиви таълим шакли усулҳои фаъоли қорро, инчунин ба раванди таълим дохил намудани таҷрибаи шахсии донишҷӯён ва фаъолияти мустақилонаро дар назар дорад, ки дар ҷараёни он омӯзгор дар шакли шарик ва машваратчи роҳнамо иштироки фаъолро дорад. Хулоса мешавад, ки воситаҳои интерактиви таълим ба омӯзгорон дар ҳалли як қатор вазифаҳои педагогӣ, аз қабил ба баланд бардоштани сатҳи дарки маводи таълимӣ, шарҳ додани маводи таълимӣ, ташкили фаъолияти мустақилонаи маърифатӣ, инчунин идоракунии фаъолияти маърифатии хонандагон, айёни тасвир қардани маводи таълимӣ, мустақкам намудани он, инчунин ҳангоми босифат ва таъҷилан гузаронидани ташҳиси дониши хонандагон кӯмак мерасонад.

Калидвожаҳо: воситаҳои интерактиви таълим, фаъолияти таълимӣ, мундариҷаи таълим, самараноки, инноватсия, таълим, раванди педагогӣ, таҷриба, ҷомеаи иттилоотӣ

INTERACTIVE TEACHING AIDS AS A FACTOR IN ENHANCING THE COGNITIVE ACTIVITY OF STUDENT YOUTH

The article discusses the use of interactive teaching aids as a factor in enhancing the cognitive activity of student youth. It is noted that the introduction of new state educational standards is also associated with the development of ideas for an activity-based approach in education, which requires teachers of all schools to do special work to organize and activate the cognitive activity of students, to transfer them into the position of subjects of knowledge, which occurs in the process of joint work and communication. One of the most effective ways to improve the quality of teaching, many of the researchers consider the use of interactive teaching tools (ITS), which have great didactic potential. The use of interactive teaching tools presupposes active forms and methods of work, as well as the inclusion in the learning process of the personal experience of students and independent activities, during which the teacher takes an active part in the form of a partner and consultant guiding the work of students. It is concluded that interactive teaching aids help teachers solve a number of pedagogical tasks, such as increasing the level of perception of educational material, visualizing information, explaining abstract material, organizing independent cognitive activity, as well as the task of managing students' activities when explaining, illustrating educational material. its consolidation, as well as when conducting high-quality and operational diagnostics of students' knowledge.

Keywords: interactive teaching aids, learning activities, learning content, efficiency, innovation, education, pedagogical process, formation, information society

Сведения об авторе: Бободжонова Нигина Курбоневна – преподаватель кафедры многоцелевой телекоммуникационной системы ГОУ “ХГУ им.акад.Б.Гафурова”. (735700, Республика Таджикистан, г.Худжанд, пр.Мавлонбекова 1). Тел. 92-754-24-42. E-mail: nigina_bobojonova@mail.ru

Маълумот дар бораи муаллиф: Бобочонова Нигина Курбоневна - муаллимаи кафедраи Системаи бисёршабакавии телекоммуникатсионии МДТ «ДДХ ба номи акад.Б.Гафуров». (735700, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Хучанд, гуз..Мавлонбеков 1). Тел. 92-754-24-42. E-mail: nigina_bobojonova@mail.ru

Information about the author: Bobodzhonova Nigina Kurbonovna - lecturer at the department of multi-network telecommunication system of the State Educational Institution “KSU named after Acad B. Gafurov”. (735700, Republic of Tajikistan, Khujand city, 1 Mavlonbekov Ave.). Tel. 92-754-24-42. E-mail: nigina_bobojonova@mail.ru

ШАРИФОВА Л.

**МЕЪЁРҲО ВА НИШОНДИҲАНДАҲО ОИД БА ТАШАККУЛИ
АРЗИШҲОИ МАЪНАВӢ – АХЛОҚИИ ДОНИШЧӢЁНИ КОЛЛЕЦҲОИ
ТЕХНИКӢ ДАР РАВАНДИ КОРҲОИ ТАРБИЯВӢ**

Мафҳуми ахлоку маънавиёт чӣ тавре, ки дар таҳлилҳои боло зикр дарҷ намудем, адолат, таҳаммулпазирӣ, бойигарии маънавиёт, идеал, ваҳдат, раҳму шафқат ва дигар ҷузъҳои беҳтарин, ки хосси инсонии комилу ҳаматарафа инкишофёфта аст, фаҳмида мешавад. Педагог В.А.Сухомлинский мақсад ва вазифаҳои тарбияро чунин муайян карда буд: «Вазифаи мо тарбия кардани инсонии хушбахт аст. Хушбахтӣ на дар истеъмоли худхоҳонаи неъматҳои моддӣ ва маънавӣ, на дар бунёди олами шахсии бароҳат аст, ки аз олами бузургии ормонҳо ва шавку рағбати инсонӣ дур ва чудо мебошад» Бояд қайд намоям, ки дар ҷомеаи ҷаҳонӣ, назар ба дигар давлатҳо, аз дигар халқҳои рӯйи ҷаҳон дида, мо бештар арзишҳои умумибашарии ахлоку маънавиётро эҳсос менамоем. Арзишҳои ба ҳувийяти коллективӣ, миллӣ ва фарҳангӣ алоқамандии ҳамаи сокинони кишвар меҳвари ваҳдати миллӣ маҳсуб меёбад. Тавассути ин арзишҳо мутаҳидӣ ва намоёндагии миллат шинохта мешаванд. Зери мафҳуми фарҳанги маънавӣ, маҷмӯи ҳамаи қисматҳои фарҳангро мефаҳмем, ки барои ташаккули принципҳои ахлоқии рафтори одамон дар ҷомеа аҳамиятноқанд ва дар заминаи онҳо муносибатҳо бо муҳити атроф, дигар одамон ва бо ҳуди онҳо ба роҳ монда мешаванд. Фарҳанг аз умқи зиндагии мардум реша гирифта, он васии ҳувийяти миллӣ мебошад. Мафҳуми “ҳувийяти миллӣ” дар канори ҳамчун унсурҳои фалсафӣ баррасӣ гардидан ба унвони як падидаи ахлоқӣ низ арзи ҳастӣ мекунад, ки дар худ рушди шахсияти инсонро ифода менамояд. Ба ин маънӣ аст, ки дар илми ахлоқ ё усули тарбия мафҳуми ҳувийят барои ифодаи шинохти озодиву ҳастии маънавии ҳуди инсон ба кор гирифта мешавад, ки онро ба таъбири дигар худогоҳӣ ё худшиносӣ мегӯянд [5, с.3].

Ба чунин принципҳо мо тасаввуроти инсонро оид ба моҳияти зиндагӣ, ҳубию бадӣ, шаъну шарафи инсон, номус ва вичдон, қарзу масъулият дохил карда метавонем. Дар баробари арзишҳои миллӣ, бо пешниҳоди академик М. Лутфуллоев, Истиклол чун арзиши даҳуми илми педагогика шинохта шавад. Ин пешниҳоди академик дар китоби наваш таҳти унвони «Тулӯи хуршеди истиқлол ва масъалаҳои тарбия» чунин нигошта шудааст: “Ёдовар мешавем, ки то ҳол дар илми педагогика ҳафт арзиш - инсон, сулҳ, замин, ватан, хонавода, касбу кор, илму дониш ва фарҳанг асосӣ доништа мешуд. Ишқу муҳаббатро ҳамчун арзиши 9-ум қаблан ба арзишҳои илми педагогика ворид карда, акнун пешниҳод намудааст, ки Истиклолият низ чун арзиши 10-уми маънавӣ ба илми педагогика ворид гардад.”

Тарбияи миллӣ хосагиҳои худро дорад, ки дар он арзишҳои миллӣ, руҳи миллӣ, унсурҳои миллӣ нухуфтааст. Ба андешаи устод Лутфуллоев; «мо, тоҷикон, ҳам дар тарбия, ҳам дар фалсафа симои хоси худро дорем» дар масъалаи тарбия чунин қайд мекунанд: «Ҳар кас ки ба тарбия машғул бошад, пеш аз ҳама, маданияти тарбияро омӯзад ва баъд поймон шавад. Зиндагӣ мантиқ дорад, ки ҳамаамон ҳам тарбиятдиҳанда ҳастему ҳам тарбиягиранда. Бинобар ин фарҳанги тарбия дарди ҳамаро давост. Он кас тарбия карда метавонад, ки худ тарбиядида бошад» [2, с.71].

Чунин андешаҳо илми педагогикаро водор менамоянд, ки қонуниятҳои тарбияро ҳаматарафа омӯзад ва аз ҳар ҷиҳат таҳқиқ намояд. Нисбат ба ин масъала К. Д. Ушинский дар пешгуфтори ҷилди аввалини «Антропологияи педагогӣ» чунин оварда аст: «Агар педагогика одамро аз ҳар ҷиҳат тарбия кардан хоҳад, он бояд пеш аз ҳама ўро низ аз ҳар ҷиҳат донад. [10,саҳ 23]

П. Неъматов чунин меҳисобад, ки дар шароити муосири инкишофи ҷомеа муҳим аст, ки саҳми миллию тарбиявии ахлоқӣ, худогоҳӣ ва худшиносии насли нав баланд бардошта шавад, зеро он самти асосии ташаккули инсонии ватандӯстро муайян мекунанд [6, саҳ.123].

Сарвати аз ҷиҳати стратегӣ муҳимми фарҳанги тоҷик арзишҳои маънавии анъанавӣ мебошанд, ки дар таърихи дурударози халқи мо ташаккул ёфта, хусусиятҳои асосии фарқкунандаро ҳамчун афзалияти миллати воҳид инъикос мекунанд. Аз ин рӯ таблиғи арзишҳои миллии фарҳанги тоҷик, ки боиси шинохти фарҳангу тамаддуни бумӣ, барои ҷавонон мегардад, истифодаи онҳо дар муассисаҳои таълимӣ, коллеҷҳои техникаӣ аз аҳамият ҳолӣ нест. Барои фарҳанги анъанавии халқӣ тоҷик чунин арзишҳои маънави хос нисбатан аҳамиятноқ ва афзалиятноқ ҳастанд:

-арзишҳои ҷаҳонбинӣ, ки муҳимтаринашон тасаввурот оид ба мақсад ва моҳияти ҳаёт, эътиқоди динӣ, вичдон ва шаъну шараф;

- арзишҳои ҷамъиятӣ, ки миёни онҳо дар Тоҷикистон асоситаринашон ватандӯстӣ ва масъулияти шаҳрвандӣ оид ба тақдирӣ кишвар, хизмат ба Ватан, эҳсоси қарз ва эътирофи ҷамъиятӣ;

- арзишҳои ҳаёти, ки дар байни онҳо афзалиятнокашон муносибат ба волидон, фарзандон ва оилаи худ;

- арзишҳои муоширати байнишахсӣ, мисли муҳаббат, дустӣ, вичдон, боинсофӣ, меҳмондӯстӣ ва ғайра мебошанд.

Хотиррасон менамоем, ки шарму ҳаё, низ, ки яке аз шоҳаҳои тарбияи маънавӣ мебошад ва онро барои ислоҳи хатоҳои шогирдон ва дурусту бомаврид истифода намудани омӯзгорон таъкид намудаанд. Зеро «ҳаё хислати шариф ва сирати мақбул аст. Ҳаёро шохе аз дарахти имон гуфтаанд, ҳаё аз шароити назми олам аст. Агар сифати шарм аз миён барафтад ва ҳеч касро аз ҳеч кас шарм набошад, низоми ҷаҳон халал пазирад ва масолеҳи халок аз якдигар фӯрӯ резад. Аммо сифати ҳаё намегузорад, ки ҳар кас ҳар чӣ хоҳад бикунад:

Гар ҳаё набвад барафтад расми исмат аз миён,

В – ар ҳиҷобе дар миён аст аз тақозои ҳаёст...

Дидаи бешарм писандида нест,

Дар назари ақл худ он дида нест» [11, саҳ129 - 130]

Дар доираи фарҳанги маънавии ҷомеаи тоҷикистонӣ як қатор тамоюлҳои нигаронкунандаи манфӣ мушоҳида мешаванд, ки дар маҷмӯъ онҳоро бухрони фарҳангӣ номидан мумкин аст ва барои таъмини амнияти миллӣ устувории иҷтимоии ҷомеа рушди минбаъдаи фарҳангӣ ва иҷтимоӣ-иқтисодӣ хатари ҷиддӣ доранд. Вобаста ба ин масъала дар барномаи таълимӣ – тарбиявии коллеҷҳои техникӣ аз рӯйи нақша соатҳои тарбиявӣ гузаронида мешаванд. Аз байни онҳо чунин тамоилҳои нисбатан хатарнокро номбар намудан мумкин аст:

➤ дар байни аксарияти аҳоли поён рафтани чунин арзишҳои иҷтимоии барои фарҳанги тоҷик муҳим, мисли ватандӯстӣ, масъулияти шаҳрвандӣ доштан барои тақдирӣ кишвар, эҳсоси уҳдадорӣ барои хизмат ба Ватани худ;

➤ дар шури ҷамъиятӣ ба ҷойи аввал баромадан ва бартарӣ пайдо намудани чунин арзишҳои прагматикӣ(пайравӣ), мисли нақӯаҳволии моддӣ ва бойгариӣ шахсӣ, пешрафти касбию хизматӣ ва сиёсӣ, инчунин шаъну шараф ва иззату эҳтиром дар соҳаи санъат;

➤ дар байни насли ҷавони Тоҷикистон поён рафтани аҳамиятнокии арзишҳои оилавӣ, эҳтиром ба волидон, хоҳиши ташкили оилаи устувор, таваллуд ва тарбияи фарзандон, кумак расонидан ба ҳешовандони кӯҳансол;

➤ вайрон шудани арзишҳои ҷаҳонбинӣ, аз даст додани мақсад ва маънии зиндагӣ, боварӣ ба оянда, тасаввуроти анъанавӣ оид ба вичдон ва шаъну шарафи шахсӣ;

➤ поён рафтани сатҳи ахлоқи ҷамъиятӣ ва меъёрҳои этникии рафтори инсон дар ҷомеа, муносибати он бо дигарон ва муҳити табиӣ.

Вобаста ба масоили болозикр, ки маҷмӯи масъалаҳои ҳалталаб миёни ҷавонону донишҷӯёнро дар бар мегирад, натиҷаҳои асосии рушди тамоилҳои манфии номбаршуда мушоҳида мешавад:

- бепарвоию рӯҳафтадагӣ, кӯркӯрона тақлиди тарзи зиндагӣ, қолабҳо ва меъёрҳои рафтору муошират, ки ба маданияти ватанӣ хос нестанд, мисли услуби либоспӯшӣ, анъана шудани истифодаи доимӣ ва бемавриди истилоҳоти хоричӣ дар муошират ва гуфтугӯйи ҳаррӯза, таъсири фишори рекламаҳои молу маҳсулоти воридотии хоричӣ;

- аз тарафи бисёре аз шаҳрвандон аз даст додани эҳсоси ифтихор доштан нисбат ба кишвар ва гузаштаи он, фаромӯш намудани бисёре аз ҳодисаҳои муҳими таърихи кишвар, қаҳрамонони миллӣ ва анъанаҳои фарҳангӣ;

- рушди фасод, намудҳои гуногуни қаллобӣ, ҷиноятҳои иқтисодӣ ва зӯроварӣ;

- дараҷаи баланди нобаробарӣ ва ба табақаҳои иҷтимоӣ ҷудо шудани ҷомеа;

- дар муҳити ҷавонон паҳн шудани худхӯй, муносибати беэҳтиромона доштан нисбат ба меҳнат, қарзи шаҳрвандии худ, нисбат ба насли калонсол, афзудани майхорагӣ, нашъамандӣ, сигоркашӣ ва бадлафзӣ;

- афзудани шумораи ҷудошавии ҳамсарон, оилаҳои ноосудаҳол, бепарастории кӯдакон ва ғайраҳо.

Мушоҳидаҳои ҳамарӯза нишон медиҳанд, ки махсусан миёни ҷавонон тавачҷух нисбат ба маънавиёт кам гардида, ҷойи аввалро дар ҳаёти эшон таъминоти моддӣ ишғол менамояд. Рағбат пайдо намудан донишҷӯён ба таъминоти моддӣ, ки маҳз хангоми таҳсил, аз пайравӣ

намудан ба ҳамсабақон пайдо мегардад, як андоза ба коҳиш ёфтани ҳаёти одатнамуда ва муқарарии он бурда мерасонад. Чунин таъсиррасонӣ, ки таваччуҳи ҷавонро ба тақлидкорӣ ва пайравӣ ба дигарон ҷалб менамояд, боиси натиҷаҳои рушди тамоилҳои манфии болозикр буда метавонад. Бобати тарбияи ин қишри асосии ҷомеа, сарвари давлат дар баромадҳои худ ҳамеша таваччуҳ зоҳир намуда, имкони фароҳам овардани шароити буду боши ҷавонро пайваста таъкид менамоянд: “Ҷавон бояд аз ҳама қишрҳои ҷомеа бештар ғаъл бошанд, ташаббусҳои созанда пешниҳод намоянд, рамзҳои давлатӣ, муқаддасоти миллий ва дастовардҳои истиқлолиятро ҳифз кунанд, дар ҳаёти сиёсӣ иҷтимоии Тоҷикистони азиз бо дасту дили гарм ва нерӯи бунёдгара на ширкат варзанд, амнияти давлат ва шарафу номуси ватандориро ҳимоя карда, худро аз ҳама хавфу хатарҳои номатлуби ҷаҳони муосир эмин нигоҳдоранд ва парчамбардори ин сарзамин, марзу бум ва кишвари муқаддасамон бошанд. Ҷавонони мо дар ҳар ҷое, ки бошанд, бояд ҳисси баланди миллий дошта бошанд, бо Ватан, миллат, давлати соҳибистиқлоли худ ва забону фарҳанги миллии хеш ифтихор намоянд ва барои ҳимояи онҳо ҳамеша омода ва хушёру зирак бошанд” [3].

Хуқуқи инсон ҳамчун арзиши умуминсонӣ, аз ҷониби тамоми ҷомеаи ҷаҳонӣ эътироф шудаанд. Мундариҷаи ҳуқуқи озодиҳои инсонро чун арзиши маънавӣ як силсила категорияҳои ахлоқӣ муайян мекунанд, ки дар навбати худ маҳфуми аслии маъниву ахлоқ гум нашуда, дар ҳамоҳангии ин маҳфумҳо пурра мегардад. Аз ҷумла:

- инсондӯстӣ,
- озодаӣ, адолат,
- шаъну эътибор,
- вичдон, поквичдонӣ ва ғайра.

Воқеан ахлоқ ва маънавиёт муъҷизаи аҷиб аст, ки бидуни он инсон эҳсос надорад. Бояд гуфт, ки набудани маънавиёту ахлоқ дар инсон дар ҳол ба назар мерасад. Дар мадди аввал чунин ба назар мерасад, ки аз маънавиёту ахлоқ чизе вобастагӣ надорад ва риоя накардани меъёрҳои ахлоқӣ гӯё аҳамияте надорад. Мутаассифона вақте, ки инсон ва ҷомеа ба роҳи бадахлоқӣ меравад, дар ҳол ҳис карда мешавад, ки ин роҳи қач, хатарзо ва фалокатовару фоҷиабор мебошад. Дар ин ҳолат ба одамоне равшан мегардад, ки ҳамаи пешравиҳои ҷомеа, чи дар соҳаи иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сулҳу субот ба ахлоқу маънавиёт рабт дошта, пайвасти ногуастани дорад. Яъне ахлоқ бар зидди бадахлоқӣ мубориза мебарад. Бо сурати умум мундариҷаи ахлоқ дар “Қоидаи тиллоӣ”, ки ханӯз дар Юнони қадим, Ҳиндустону Хитой маълум буд, ифода ёфтааст: “Нисбат ба дигарон тавре рафтор намо, ки нисбат ба ту низ чунин рафтор кунанд”. Ахлоқ яке аз шаклҳои шуури ҷамъиятӣ буда, дар ҳар марҳилаи инкишофи ҷомеа одамоне аз рӯи қоидаҳои он амал ва зиндагӣ мекунанд, қонунҳоро риоя менамоянд. Ахлоқ одобу рафторро муайян сохта, муносибати байнихамдигарии одамоне, муносибати онҳоро ба давлат, моликият, оила ба маҳсули меҳнат нишон медиҳад. Ахлоқ ҳамчунин рафтору амали одамоне ба танзим мебарорад [2, с.74].

Маҳз тавассути ахлоқи ҳамидаву маънавиёти рушдёрта ва бо риояи меъёрҳои он, метавон талаб намуд, ки бадахлоқ барои бадрафторӣ ва беадолатиро ҳамаҷояш ҷавоб диҳад. Мо ба саҳифаҳои таърихӣ агар назар афканем, мушоҳида менамоем, ки таҳкурсии моҳияти ҳаводиси бузурги таърихӣ, пайдоиши кулли ҷараёнҳои ирриҷой ба мисли тарҳбонии динию сиёсӣ, зӯроварию терроризм, ҷудоиандозӣ, қатлу қуштор, ғоратгарӣ пошхӯрии давлатҳои абарқудрат, аз бадахлоқии фарзанди одам сар задааст. Мушоҳидаҳои ҳамаҷоя муайян менамояд, ки чи гуна бо вуҷуди тарҳбонӣ илму техника кашфи асрори олам, маҷрои бадахлоқӣ ақлу рӯҳи мардумро тира менамояд. Тавассути расонаҳои хабарӣ, шабақаҳои иҷтимоӣ мо мушоҳида менамоем, ки бадқирдориву бадахлоқӣ дар ҷомеа, маҳз миёни ҷавонон меафзояд ва бадахлоқӣ тирпаррониву бераҳмӣ, сӯзонидану тарқондан, фоҳишагариву гаравгонгирӣ дар сари мардум фуру мерезад.

Дар замони ҷаҳонишавӣ, ки ахлоқи башар рӯз аз рӯз коста гардида, тарҳбонӣ, ришвахӯрию тамаъҷӯӣ ва мансабталлошӣ як қизи маъмулӣ гардида, асоси ҷомеа ва давлатро сушт ва хароб карда истодаанд, тамоюли рӯоварию ҷавонон ба арзишҳои миллий, тарбияи ҷавонон дар рӯҳияи худҷӯиву худҷӯӣ, тарбияи ахлоқи ҳамидаи инсонӣ аз намунаи зиндагонии нобиғани давр, чун Синову Саъдӣ, Ҳофизи Имоми Аъзам, ки инсонро ба сӯйи ахлоқи ҳамида ҳидоят менамояду барои табдили рӯҳии насли ҷавон қорагар мегардад, аҳмияти бузурги назарияи дошта, инсонро ба амнияти диёнат, суботу адл, шафқату марҳамат, саховату эҳсон, таҳамулпазирию мушоварат, дурандешӣ, шучоат, ғайрат ва фаросат бо дастурҳои мушаххас ҳидоят менамояд, бехтарин дастури

хидояткунандаес, ки бо супориши Сарвари давлат, Пешвои муаззам, Эмомалӣ Раҳмон аз нав ба нашр мерасанд ва ба дасти насли ҷавон барои ғани намудани маънавияти онҳо дастрас мегардад. Дар яке аз мақолаҳои маънавияе, ки нашри бунёдии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷаноби Олӣ Эмомалӣ Раҳмон “Имоми Аъзам ва ахлоқи умуминсонӣ” бахшида шудааст, омадааст, ки; “Ҷомеаи инсонӣ ба ҷуз қонун ва сохторҳои марбутатаи идоракунии худ боз дорои маҷмӯи меъёрҳо ва принципҳои ахлоқӣ мебошад, ки рафтору муносибати аъзои онро ба низом медарорад”.

Арзишҳои маънавий – ахлоқӣ, маҷмӯи меъёрҳоест, ки рамзи ахлоқии ҳар як шахсро ифода мекунад. Онҳо дар якҷоягӣ бо ҷомеаи маънавий асосан ҷомеа мешаванд. Арзишҳои маънавий – ахлоқӣ андозаи ҳаётро на аз шумораи хариду фурӯши моддии нав ва маблағи пулӣ, балки принципҳои ахлоқӣ принципҳои, ки барои одам дар ҳама гуна ҳолатҳо аҳамият доранд, ба назар мегирад. Онҳо дар ягон ҳолат онро вайрон намекунад. Ташаккули тарбияи ахлоқиву маънавий ва ахлоқии донишҷӯён сарчашмаи басо қадима дошта, фаъолияти эҷодии донишҷӯёнро ҳамачониба такомул медиҳад, ба фаҳмидан ва эҳсос кардани зебоии ботинии онҳо кӯмак мекунад, муносибати зебоипарастӣ, мухаббат, адлу вичдон ва дигар ҷузъҳои маънавию дар ниҳоди онҳо парвариш медиҳад ва донишҷӯёнро нисбат ба ҳодисоти муҳити атроф хушмандтар мегардонад.

Чи тавре, ки қайд гардид, ҷузъҳои маънавий дар ниҳоди инсон муқобил буда, ду нерӯи тавоно, ду қувваи бузурги ниҳодии инсон ҳамеша дар мубориза қарор дорад. Дар натиҷаи баланд гардидани яке аз ин ду қувваи бузург дар инсон ғолиб меояд ва инсонро мутеи худ мегардонад. Аз рӯи таҷрибаи ҳосил карда, ба ҳулосае омадан, мумкин аст, ки дар раванди роҳандозии машғулиятҳои таълимӣ тарбия бояд дар мадди аввал қарор дошта бошад. Зеро мушоҳидаҳо бозгӯии онанд, ки бисёр шогирдон бо вучуди донишу саводи хуб доштан, зина ба зина хислатҳои ношоистаю номақбулоро, аз қабилӣ мағрурию худситой, нописандӣ, қасду кинагирӣ, қадрношиносии устодону волидон ва солхӯрдагонро пайдо мекунад ва боиси ташвиши ҷомеа мегарданд.

Дар асоси нақша ва барномаи таълимӣ – тарбиявӣ омӯзгорони ботаҷриба бояд мавзӯҳоеро интихоб намоянд, ки донишҷӯён ба он мароқ зоҳир намуда, баду неки онро, санҷишқорона ҷудо намуда, ба ин ду қувваи ба ҳам зид, баҳогузори намоянд. Ҳамчун омӯзгор, дар машғулиятҳои тарбиявӣ, зимни тавзеҳу тафсири мавзӯҳои пешниҳодшуда кӯшиш намоянд, то шогирдон бо дарку фаҳмиши худ ҳулосаҳои дуруст бароранд ва рафтору амали хубро аз бад дарок карда тавонанд. Барои ба ҳадафҳои худ расидан, машғулиятҳои тарбиявию бо ҳаллу фасл ва баррасии мавзӯҳои, аз қабилӣ “Нек чисту бад кист”, “Ахлоқи сутуда”, “Дар баёни ҳурмати падару модар”, “Эҳтироми калонсон”, “Қадр кун, то қадр бинӣ” “Адаб тоҷест аз нури илоҳӣ..”, ва ғайра ба роҳ монанд. Мусаллам аст, ки домони масоили тарбияи маънавию ахлоқӣ хеле васеъ буда, донишҷӯ бояд ҳурмати меҳмон, арзиши баён, салом додан ва одоби салом додан, эҳтиром ба ҳамсабақонро риоя кунад. Дигар омил, ки ба тарбиявии маънавии донишҷӯён таъсири файзбахш мерасонад, ин одоби мутолиа ва дӯст доштани китоб маҳсуб меёбад. Инчунин, донишҷӯ ҳанӯз аз оғози соли аввали донишҷӯӣ бояд одоби таҳсил дар коллеҷро аз худ намуда, риояи дохиликоллеҷро эҳтиром намояд, роҳҳои илму донишомӯзиро ҷустуҷӯ ва бо кумаки омӯзгор ёд гиранд. Инсон ҳамон вақт ба камолоти маънавий мерасад, ки тамоми хислатҳои неку баргузида, ҷун тараҳхум намудан ба олами атроф, ҷун табиат, парандаю ҳайвонот, дӯст ва муқаддас доштани ҷор унсурҳои ҳаёт – об, хок, оташ ва бод, тозаю озода будан, ҳамеша ба варзиш машғул шудан, насихати калонсолонро гӯш намудан ва ғайраро дар ниҳоди хеш ҷой карда бошад. Барои ин вай бояд вақти худро дурусту самаранок истифода карда, бештар омӯзад, илму дониш аз худ кунад ва дар байни донишҷӯён намунаи шинохта шавад.

Арзиши баланди бадеӣ – муассисаҳои касбомӯзӣ, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ, коллеҷҳо, ки дар навбати худ барои рушди маънавияти донишҷӯён ҳаматарафа сахмдор аст, имкон медиҳад, ки дар баробари ғановати маънигустарӣ ҷавонро касбомӯз ва ҳунарманд намояд. Воқеан санъати зебопарастиву ҳунармандӣ дар рушду суботи мамлакат роли аввалиндараҷа дорад. Ҳунар сармояи бебаҳост, ки онро бо ягон дорой, сарват, симу зар иваз кардану харидорӣ намудан ғайриимкон аст. Ҳунар неъматӣ бузургест, ки метавонад ба инсонии кордон ва меҳнатдӯст бузургию шаҳомат бахшида, ӯро болидарӯх созад. Маҳз муносибати инсон ба меҳнат, метавонад дар бораи дараҷаи камолоти инсон ҳулоса барорад. Тамоми фаъолияти ҷамъият ва ҳалқи мо ба тарбияи одами хушахлоқ равона гардидааст, ки дорои сифатҳои беҳтарини маънавий ахлоқӣ буда, тамоми қобилияти худро ба хизмати умум бахшидааст. Ахлоқи маънавий ҳамчун принципҳо, қоидаҳо,

нормаҳо, ҳиссиёте, ки одамон дар муносибати байниҳамдигарӣ, дар фаъолияти меҳнатӣ ва ҳаёти рӯзмаррашон истифода менамоянд.

АДАБИЁТ.

1. К. Д. Ушинский. Собр. соч.: В II т. Т. 8. М. – Л., 1950, с.23.
2. Лутфуллоев М. Осор. Чилди 5 /М.Лутфуллоев// Душанбе, Собириён, 2013. - 456 с.
3. Лутфуллоев // Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон – 2012 - № 3 с.4
4. Маҷмуаи мақолаҳо “Дар роҳи тарбияи насли солим” -Хучанд; меъроҷ. 2013.-176 с.
5. Паёми Пешвои миллат, Президенти Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Электронный ресурс].Сомонаи расмии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.Режимдоступа: <http://www.prezident.tj/node/13739> (Датаобращения: 12.2016).
6. Нематов С.П. Педагогические условия формирования системы нравственных ценностей будущего учителя в профессионально - этической подготовке /С.П.Нематов //: Дис... канд. пед. наук.-Душанбе., 2013. -173 с.
7. Сухомлинский В.А. Этюды о коммунистическом воспитании \ \ Народное образование /В.А.Сухомлинский//: -1967. -154 с .
8. Солиҷонов Нодирҷон “Хуввияти миллӣ ва хуввияти фарҳангӣ” /Н.Солиҷонов // Хучанд, “Ношир”, 2010.84
9. Сухомлинский В. А. Рождение гражданина. М. – 1972. с. 201
10. К. Д. Ушинский. Собр. соч.: В II т. Т. 8. М. – Л., 1950, с.23.
11. Хусайн Воизи Кошифӣ. Ахлоқи Мӯҳсинӣ. Душанбе, – 1991. с. 129 – 130

МЕЪЁРҲО ВА НИШОНДИҲАНДАҲО ОИД БА ТАШАККУЛИ АРЗИШҲОИ МАЪНАВӢ – АХЛОҚИИ ДОНИШЧӢЁНИ КОЛЛЕҶҲОИ ТЕХНИКӢ ДАР РАВАНДИ ҚОРҲОИ ТАРБИЯВӢ

Муаллиф дар маводи мазкур дарҷ намудааст, ки ҳаракати минбаъдаи насли ҷавон, сохтмони ҷомеаи демократӣ ҳуқуқбунёд ва дунявӣ тағйироти бузурге, дар ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, илмӣ - техникӣ ва фарҳангӣ нақши муассир дошта, тақмили тарбияи маънавӣ - ахлоқии донишчӯёнро асоснок менамояд. Ҳамзамон аз хусусиятҳои асосии раванди қорҳои тарбиявӣ, дар коллеҷҳои техникӣ мисолҳо оварда, афзалияти ба роҳ мондани самтҳои қорҳои тарбиявиро бо суҳанони муҳаққиқон ва қоромӯзонӣ соҳа мушаххас менамояд. Ба андешаи ӯ омӯзиш ва таҳлили таҷрибаи амалии қорҳои тарбиявӣ коллеҷҳои техникӣ, шароити мусоид ва имкониятҳои қорҳои рушди маънавӣ – ахлоқии донишчӯён, дар замири онҳо тарбия намудани сифатҳои баланди ахлоқии шахсияти инсон, ташаккули тарбияи ҳамаҷонибаи ахлоқӣ; рафтор, гуфтор, фаъолият, баланд намудани сатҳи маърифатнокӣ, худфаъолиятӣ, эҷодӣ ва дигар сифатҳои мусбӣ тарбиявӣ қорҳои пойдорӣ ва устувории ҷамъият омилҳои асосӣ мебошад.

Калидвожаҳо: метод, донишчӯ, тарбия, маънавӣ, ахлоқӣ, таъсиррасонӣ, сарпараст, таълим, худидоракунии, худфаъолиятӣ.

НОРМЫ И ПОКАЗАТЕЛИ ФОРМИРОВАНИЯ ДУХОВНО-ЭТИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗОВ В ПРОЦЕССЕ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ

Автор данной статьи считает, что дальнейшее движение молодого поколения, строительство демократического, полноправного и мирового общества в политической, социальной, научно-технической и культурной жизни имеет большое значение основывается в развитии духовно - нравственного воспитания студентов. Автор приводит примеры основных особенностей процесса воспитательной работы а также определяет приоритеты в направлении воспитательной работы словами исследователей и практикантов. По его мнению, изучение и анализ практического опыта воспитательной работы в технических колледжах, благоприятных условий и возможностей для духовно-нравственного развития студентов, развития высоких нравственных качеств человеческой личности, формирования всестороннего нравственного воспитания; Поведение, речь, активность, повышение осведомленности, дилетантство, творчество и другие положительные воспитательные качества - залог стабильности и устойчивости общества.

Ключевые слова: метод, студент, воспитание, духовно-нравственное, воздействие, кураторство, обучение, самоуправление, самоактивирование.

NORMS AND INDICATORS OF THE FORMATION OF SPIRITUAL AND ETHICAL VALUES OF STUDENTS OF TECHNICAL UNIVERSITIES IN THE PROCESS OF EDUCATIONAL WORK

The author of this article believes that the further movement of the young generation, the construction of a democratic, full-fledged and world society in political, social, scientific and cultural life has a great change in the development of the spiritual and moral education of students. The author gives examples of the main features of the process of educational work in technical, and also defines priorities in the direction

of educational work in the words of researchers and trainees. In his opinion, the study and analysis of the practical experience of educational work in technical colleges, favorable conditions and opportunities for the spiritual and moral development of students, the development of high moral qualities of the human person, the formation of a comprehensive moral education; Behavior, speech, activity, awareness raising, delitanism, creativity and other positive educational qualities are the key to a stable and sustainable society.

Key words: *method, student, education, spiritual and moral, impact, supervision, training, self-management,*

Маълумот дар бораи муаллиф: Шарифова Лайли омӯзгори кафедраи педагогика ва психологияи ДДЗТ ба номи Сотим Улугзода .

Телефон: 918833957, E-mail: Sharifova.laylo@mail.ru

Сведения об авторе: Шарипова Лайли – преподаватель кафедры педагогики и психологии ТГМУ им. Сотима Улугзода. Телефон: 918833957, E-mail: Sharifova.laylo@mail.ru

Information about the author: Layli Sharipova - Lecturer, Department of Pedagogy and Psychology, ATSMU. Sotima Ulugzoda. Phone: 918833957, E-mail: Sharifova.laylo@mail.ru

ТДУ (УДК) 159.9 :371.487

ТКБ (ББК) 88.5 : 74.200.53

3-17

ЗАЙТМЕТОВ Х.А.,
ИСМОИЛОВ Ш.Ш.

ОСОБЕННОСТИ ВОСПРИЯТИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА СТУДЕНТАМИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Необходимо отметить, что в процессе восприятия художественной литературы, включая воображение и мышление, также имеет место читательская специализация чувств. Многие исследователи Л.С. Выготский, В.Л. Дранков, Л.Г. Жабицкая, О.И. Никифорова, М.Г. Качурини и П. Русев отмечали единство чувств и воображения. Специфической чертой читательских переживаний является их неразрывная связь с читательским воображением. Л.С. Выготский справедливо пишет, что «чувство и фантазия являются не двумя отделенными друг от друга процессами, но, в сущности, одним и тем же процессом, и мы вправе смотреть на фантазию как на центральное выражение эмоциональной реакции» [1].

Способность читателя эмоционально воспринимать читаемое произведение подробно описывается в работах Л.Н. Толстого, В.Г. Белинского, Л.Н. Рожина и др. Следует отметить, что эмоциональность является специфической особенностью любого высокохудожественного произведения искусства. Л.Н. Толстой писал, что «искусство есть человеческая деятельность, состоящая в том, что один человек сознательно, известными внешними знаками передает другим испытываемые им чувства, а другие люди заражаются этими чувствами и переживают их» [3].

Аналогичные оценки о роли эмоционального компонента в читательском восприятии имеются в работах методистов, психологов и педагогов: Л.Г. Жабицкой, Б.М. Теплова, Е.А. Корсунского, О.И. Никифоровой, П.М. Якобсона.

Справедливо писал Л.С. Выготский о необходимости эмоционального усвоения художественной произведения в силу того, что оно является системой «раздражителей, сознательно и преднамеренно организованных с таким расчетом, чтобы вызвать эстетическую реакцию» [1].

Эмоциональный компонент в структуре эмпатических способностей определяется тем, что читательские переживания активизируют не только читательское воображение, но и внимание читателя, и его мышление, и его память, то есть, фактически, весь познавательных процессов читателя и его состояние в целом. Эмоциональный компонент в структуре его эмпатических способностей во многом определяется воспитательное воздействие на читателя художественной литературы. Если у читателя не развита эмоциональная восприимчивость, то в таком случай он не в состоянии понять и усвоить образно–эмоциональную сущность идейного содержания произведения.

Закономерно, что литературный образ, воспринимаемый студентами, всегда должен соответствовать авторскому содержанию образа, поэтому мы предложили анализировать отрывки из классических произведений, чтобы испытуемые глубже осознали основной смысл лирического произведения. Закономерно, что анализ лирического произведения целесообразно начать с более трудных для понимания мест и художественных образов, так

как они содержат в себе главное противоречие, дающее толчок для развития поэтической мысли.

Нужно отметить, что в формирующем эксперименте испытуемым предлагалось самим выбрать тему дельнейшей работы. Среди предлагаемых студентам тем для анализа не менее актуальными были взаимоотношения и взаимопонимание, уважение к родителям, несчастная любовь, потеря близких людей, одиночество, (вообще и женское одиночество в частности).

В современном таджикском обществе наиболее остро воспринимается и активно обсуждается тема уважения к родителям. Так, например, актуальность темы проявляется в следующих высказываниях:

«З.Н. Мама – одно из первых слов, которые произносит ребёнок. Оно как будто волшебное, только скажешь его – и вдруг появилась самая красивая, самая хорошая и самая-самая лучшая на свете женщина.»

А.Р. Мама – это самое дорогое, что может быть на свете, на всем земном шаре! Для меня мама дороже всех богатств. Она дарит радость и гармонию. В старости мы обязаны отплатить заботой своим мамам за всю любовь и радость, за все то, что они дали нам.

Х.З. Когда я вижу других женщин, я помню, что это тоже чьи-то мамы, поэтому их надо уважать и быть к ним внимательным, Я желаю, чтобы моя мама была всегда здорова и счастлива.

А.Н. В моей семье есть замечательный человек – это моя мама! Она помогает мне во всём: в учебе, в моих проблемах, и в сложностях. Своей маме я обязан всем в своей жизни. На всём свете нет никого любимей и дороже, чем мама.

М.А. Когда я уезжаю в город на учебу, то очень скучаю по родителям, но особенно сильно по маме. А когда они ко мне приезжают, стараюсь как можно больше времени проводить с семьей. А если я вдруг заболел, она постоянно находится рядом со мной, даже если я выздоравливаю, все равно со мной - чтобы не скучала.

После выбора темы и формирования положительной установки для ведения литературной работы студенты имели возможность поделиться личными переживаниями, связанными с обсуждаемой темой, показав степень своей заинтересованности.

В качестве экспериментального материала было выбрано следующий рассказ из шестой главы «Гулистана» (Розовый сад) Саади «О старости и слабости»

« Однажды по юношеской глупости стал я кричать на родную мать. Обиженная, уселась она в угол и, плача, молвила:

Отлично старуха заметила сыну
Увидев, что он даже тигров сильней:
"Когда бы ты вспомнил, как в детстве, бессильный,
Ты спал на груди материнской моей,
Не стал бы, сынок, обижать ты старуху,
Согбенную гнетом трудов и скорбей » [4].

Необходимо подчеркнуть, что в дальнейшей работе в качестве психологического метода мы также считаем необходимым использование психологического анализа художественного текста. Испытуемые в ходе формирующего эксперимента должны были самостоятельно осуществить психологический анализ текста, определить желания, потребности, интересы, психологические особенности и эмоциональное состояние, которое испытывает главный герой. Следует отметить, что настоящий экспериментальный отрывок требует от студентов тонкой эмоциональной восприимчивости, также правильное понимание характеров персонажей и сути описанных, в отрывке ситуации допустимо лишь при наличии высокого уровня развития аналитического и синтетического мышления. Данный отрывок развивает эмпатические способности студентов, а также является основой нравственного развития личности и толерантности испытуемых. Данный материал был выбран по следующим соображениям:

1. Рассказ достаточно сложен по сюжету и динамике развития образов, но благодаря драматизму, контрастности основных характеров должен был вызвать (и вызвало) у участников эмоциональный отклик.

2. Нравственная линия рассказа была выделена испытуемыми, несмотря на сложность рассказа.

3. Рассказ совершенно неизвестен испытуемым, поэтому все трансформации отношения к изображаемому происходят на глазах экспериментатора.

Решение этой литературно–творческой задачи требует от испытуемых проявить творческие воображения и умение интерпретировать художественные детали, чтобы представить жизнь главного персонажа, причину конфликта, дальнейшее развитие событий, психологические состояние персонажей, их характеры, их внешний облик, время и место действия.

Каждому участнику раздается текст рассказа и перечень вопросов к тексту составленных принципов, на основе работы мышления и воображения оперирования словесно художественными образами, эмоциональной чуткости читателя, то есть основных компонентов структуры восприятия художественного произведения:

1. Опишите Ваши эмоции и чувства при чтении данного текста.
2. На Ваш взгляд, какие черта характера проявляет главный герой?
3. Какое эмоциональное состояние испытывает главный герой?
4. Опишите поведения сына.
5. Как Вы думаете: наблюдается ли на сегодняшний день подобное отношение сына к матери в реальной жизни? (опишите свои наблюдения).
6. Можете ли Вы на основе художественных деталей описать внешний вид главного героя? (лицо, мимику).
7. Возникло ли у Вас негативное отношение к ситуации и героям рассказа?

Как показал анализ студенческих ответов, направленных на определение основной мысли данного произведения, наибольшее их число проходит через эмоциональный канал восприятия. Но следует подчеркнуть, что студенты стали лучше разбираться в психологических особенностях и эмоциональном состоянии литературного героя.

Выборочно приводим выдержки из ответов студентов:

РАЦИОНАЛЬНЫЙ КАНАЛ

А.А. Сын повел себя не красиво, он поступил мерзко, накричав на мать. Он просто показал себя с плохой стороны. Такие отношения сына к матери наблюдаются и в наши дни, потому что молодежь портится на глазах. Мы должны уважать, любить и беречь своих родителей. Данный рассказ открыл мне очень многое и важное. Теперь я больше знаю, что никогда нельзя так поступать со своими родителями.

П.С. Молодой человек вел себя эгоистично, не думая о своей матери и о том, что ей будет душевно больно и она будет сильно страдать. У нас была соседка, у которой было пять детей. Старший сын не уважал мать и постоянно кричал на нее, он был агрессивный, ему казалось, что его мать во всем виновата. Однажды мать очень сильно заболела и умерла, зажав его фотографию в руке. Это обстоятельство так сильно подействовало на него, что от угрызений совести он сам попал в больницу.

ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ КАНАЛ

Б.А. Когда я причитала текст, я почувствовала, как больно матери. Я осознала, что обижать родную мать – большая ошибка. Мне стало ее очень жаль: она не стала ругать сына, только попыталась объяснить ему, почему он не прав. Я тоже буду матерью, но не знаю, как почувствую себя в подобной ситуации. Когда я читала данный отрывок, я сопереживала главному герою, ставила себя на его место

С.П. В произведении живет грусть разочарования, обиды и ненависть. Я представляю маму слабой, доброй и сердечной. К маме чувствую жалость, мне обидно за нее. Не понимаю, как сын мог поступить с ней так.

ИНТУИТИВНЫЙ КАНАЛ

З.Ю. Произведение проникнуто очень грустным настроением. Я представляю мать в образе пожилой женщины со спокойным и добрым характером. Она бессильная и страдает за поступки собственного сына. Может быть, она жалеет, что вырастила такого сына.

Н.П. Читая этот рассказ, представляю старый дом, пожилую женщину и здорового сына, кричащего на мать. А у пожилой женщины грустные добрые глаза, наполненные слезами. Она сидит в где-то в углу и плачет, «согбенная гнетом трудов и скорбей». У нее невысокий рост, седые волосы и серенький платок на голове. Очень жалеет, что вырастила такого сына.

Нужно отметить, что благодаря исследованию Н. А. Щербаковой была описана специфика каналов в структуре эмпатических способностей, характерных для восприятия произведений художественной литературы: «**Рациональный канал** включает в себя мышление словесно – художественными образами, ассоциативное мышление, умение принять точку зрения другого, адекватно воспринимать изображенную в произведении ситуацию; читательскую наблюдательность, способность анализировать художественное

произведение, адекватно определять, выявлять, воспринимать и анализировать эстетическую информацию; способность к рефлексии, словесно-образную память. **Эмоциональный канал** включает в себя способность адекватно реагировать на художественный образ, видеть и осознавать эмоциональные состояния персонажей, способность к сочувствию и сопереживанию, способность отличать эмоции текста от жизненных эмоций, способность к альтруистическим переживаниям, эмоциональную гибкость, способность к катарсису, эмоциональную память. **Интуитивный канал** включает в себя воображение, способность отличать образ воображения от образного мышления, образов памяти, чувство художественного слова и формы, способность входить во внутренний мир другого, восприимчивость к эстетическому и воспитательному воздействию художественной литературы» [5].

Мы, следуя за Н.А. Щербаковой, выявляли у студентов педагогического вуза специфику каналов в структуре эмпатических способностей, характерных для восприятия произведений художественной литературы.

Необходимо в процессе анализа рассказа начинать с трудных, непонятных мест и образов в произведении, так как именно в них содержится главное противоречие, дающее толчок к развитию поэтической мысли.

В данном рассказе центр эмоционального напряжения составляет чувства вины. Однако при восприятии данного рассказа студенты не заметили чувства вины. Это указывает на то, что многие испытуемые не в силах выделить основной смысл данного текста. Но следует подчеркнуть, что студенты стали лучше разбираться в психологических особенностях и эмоциональном состоянии литературного героя. Итак, эта мысль автора **«Однажды по юношеской глупости стал я кричать на родную мать»** сообщает о том, что главный герой испытывает чувство вины в том, что он по юношеской глупости кричал и обидел свою родную мать. Память о прошлом поступке не дает ему покоя, он испытывает душевное беспокойство. Следующая строка данного рассказа **«Обиженная, уселась она в угол и, плача, молвила»**, означает в том, что главный герой своими неправильными действиями дал маме страдать и плакать, что это чувство у него ярко выражается в раскаянии. Как уже было отмечено, чувство вины является основополагающим смыслом в данном рассказе. Вслед за К. Изардом можно формулировать определение чувства вины следующим образом: «Вина возникает при совершении неправильных действий. Обычно люди осознают вину, когда осознают, что нарушили правило и переступили границы своих собственных убеждений. Вина связана, прежде всего, с осуждением своего поступка самим человеком, независимо от того, как к этому отнеслись или могут отнестись окружающие» [2].

Таким образом, после обширного психологического анализа данного рассказа восприятие студентов коренным образом трансформировалось.

Анализ результатов показывает, что среды студентов педагогических специальностей у испытуемых филологического и педагогического факультета восприятия по эмоциональному каналу наиболее выражены. А у студентов математического факультета наиболее обнаружены по рациональному каналу восприятия. Результаты анализа приведены в таблице №1.

Таблица №1.

Факультет	Каналы восприятия художественного текста		
	Рациональный	Эмоциональный	Интуитивный
Математика	37,3%	32,3%	30,4%
Русский язык и литература	31,5%	35,3%	33,2%
Психология	32,6%	40,2%	27,2%
Таджикский язык и литература	27,3%	42,5%	30,3%

Из ответов студентов:

РАЦИОНАЛЬНЫЙ КАНАЛ.

А.А.: После анализа данного рассказа мое представление о герое, то есть молодом человеке, изменилось. Потому что в словах «Однажды по юношеской глупости стал я кричать на родную мать» выражен основной смысл рассказа. Теперь мне понятно, что герой испытывает чувство вины и раскаяния за свой юношеский поступок. Он на уровне подсознания не может освободиться от мучительного чувства вины.

ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ КАНАЛ.

Б.А.: Я думаю, что, когда великий мыслитель писал этот рассказ, ему было душевно больно, вероятно, его мама уже умерла. И он, вспоминая о своем юношеской глупости, сильно страдает. При жизни матери жизнь его была проста и беззаботна, потому что только мать умела прощать ему обиды, всегда любила его и заботилась о нем. После анализа экспертом, мне стало понятна основная мысль стихотворения. Автору, его лирическому герою не дает покоя его совесть, напоминая о дурном поступке, совершенном в юности. Это очень ярко выражено в следующей строке: **«Обиженная, уселась она в угол и, плача, молвила».**

ИНТУИТИВНЫЙ КАНАЛ.

С.З. «Мне кажется, основная мысль этого рассказа передается читателю сжато, но способна затронуть его, помогает понять внутренний мир автора и лирического героя. Лирическому герою, как мне кажется, нельзя найти успокоение. Возможно, он, встречаясь с каждой матерью, всегда будет с болью заглядывать ей в глаза, чувствуя вину за ошибку молодости».

Как показал анализ студенческих ответов, направленных на определение основной мысли данного произведения, значительно увеличилось число работ студентов всех специальностей, относящихся к эмоциональному и интуитивному каналам восприятия, и уменьшилось число работ, относящихся к рациональному каналу восприятия.

Необходимо отметить, что в процессе восприятия произведения искусства, наряду с воображением и мышлением важное место имеет чувство (эмоциональная восприимчивость, эмоциональная впечатлительность, эмоциональное переживание, читательские переживания), которое является специфической особенностью всякого высокохудожественного произведения искусства.

Можно сделать вывод, что в процессе занятий сформировались эмоциональные каналы восприятия художественного текста, восприятие стало более эмпатийным.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Выготский Л.С. Психология искусства /Л.С. Выготский. –М.: Искусство, 1965. – 379 с.
2. Изард К. Эмоции человека \ К.Изард. – М.: 1989.
3. Толстой Л.Н. Об искусстве и литературе: В 2-х т. / Л.Н. Толстой. – М.: Советский писатель, 1958, Т. 2. – С. 305–374.
4. Энциклопедия персидско-таджикской прозы. Совместный проект главной научной редакции «Таджикская Национальная Энциклопедия» и ИП «ДАР» Душанбе - Алматы, 2007.
5. Щербакова Н.А. Развитие эмпатических способностей студентов-психологов средствами художественной литературы: дисс. ... канд. психол. наук. Воронеж, 2003. - 201 с.

ХУСУСИЯТҲОИ ДАРКИ МАТНИ БАДЕЙ АЗ ЧОНИБИ ДОНИШЧҶҶҶНИ ИХТИСОСҲОИ ПЕДАГОГӢ

Ин мақола ба яке аз масъалаҳои муҳими педагогика ва психология яъне ташаккули сифатҳои муҳими шахси ва касби, алаҳхусус қобилиятҳои ҳамдари муаллимони оянда бахшида шудааст. Дар мақола масъалаи дарк ва таҳлили психологии эҷодиёти Саъди Ҳамчун асоси рушди қобилиятҳои ҳамдари ба таври амиқ ва ҳамаҷониба мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Муаллиф таъкид мекунад, ки дарк ва таҳлили психологӣ, пеш аз ҳама имкон медиҳад, ки ба олами ботинии персанаҷҳо, андешаҳо, хоҳишҳо, манфиатҳо, ниёзҳо, ҳолати эмотсионалӣ ва хусусиятҳои психологии ӯ ворид шавад. Дар натиҷаи тадқиқот маълум гардид, ки омӯзиши фарҳанг ва адабиёти миллӣ барои ташаккули қобилиятҳои ҳамдари аҳамияти ҳоса дорад, чунки сатҳи баланди рушди қобилияти ҳамдари дар байни донишҷӯён - филологҳо (забон ва адабиёти тоҷик) ба назар мерасанд.

Калидвожаҳо: психология, хусусият, таҷрибаи хониши, рушд, қобилиятҳои ҳамдари, адабиёти тоҷикӣ, фурс, идрок, психоанализ.

ОСОБЕННОСТИ ВОСПРИЯТИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА СТУДЕНТАМИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Данная статья посвящена одной из важнейших проблем педагогики и психологии развития личностных и профессионально важных качеств, в частности эмпатических способностей будущих учителей. В статье глубоко и всесторонне рассматривается проблема восприятия и психологический анализ творчества Саади как основы развития эмпатических способностей. Как справедливо считает автор, восприятие и психологический анализ, прежде всего, позволяют проникать во внутренний мир литературного персонажа, его мысли, желания, интересы, потребности, эмоциональное состояние и психологические особенности. В результате проведенного исследования выявлено, что профессиональное изучение национальной культуры имеет особое значение для развития

эмпатических способностей, что подтверждается более высоким уровнем развития эмпатических способностей у студентов – филологов (таджикский язык и литература).

Ключевые слова: психология, особенность, читательские переживания, развитие, эмпатические способности, таджикско-персидская литература, восприятие, психоанализ.

FEATURES OF PERCEPTION OF ARTISTIC TEXT BY STUDENTS OF PEDAGOGICAL SPECIALTIES

This article is dedicated to one of the most important problems of pedagogy and psychology and personality development of professionally important qualities, particularly empathic abilities of future teachers. The article thoroughly and comprehensively addresses the problem of perception and psychological analysis Saadi creativity as the basis of empathic abilities. As rightly author believes that the perception of psychological analysis and, above all, allows it to penetrate into the inner world of the literary character of his thoughts, desires, interests, needs, emotional state and psychological characteristics. The study shows that the professional study of national culture is of particular importance for the development of empathic abilities, as evidenced by higher levels of empathic abilities in students - philologists (the Tajik language and literature).

Key words: psychology, peculiarity, reading experiences, development, empathic abilities, Tajik-Persian literature, perception, psychoanalysis.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Зайтметов Х.А.- дотсенти кафедраи психологияи иҷтимоӣ ва касбӣ Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Гафуров

Исмоилов Ш.Ш.- муаллими калони кафедраи психологияи умумии Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Гафуров

Зайтметов Х.А.- доцент кафедраи сошиалӣ ва профессиональнӣ психологияи Худжандского государственного Университет имени академика Бобождона Гафурова

Исмоилов Ш.Ш.- старший преподаватель кафедры общее психологии Худжандского государственного университета имени академика Бобождона Гафурова

Zaytmetov Kh.A.- Associate Professor at the Department of Social and Professional Psychology Khujand State University named after academician Bobozhon Gafurov

Ismoilov Sh.Sh.- Senior Lecturer, Department of General Psychology, Khujand State University named after academician Bobozhon Gafurov

Ш.КАССИРОВ

МУНОСИБАТҲОИ КОНСЕРТУАЛӢ ОИД БА ОМОДА НАМУДАНИ МУТАХАССИСОНИ СОҲАИ ИҚТИСОДӢ ЗИМНИ ТАТБИҚИ ТАЪЛИМИ САМАРАНӢ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ КАСБӢ

Бо барқарорсозии маълумоти иқтисодӣ дар ҷаҳон таҳкурсии асосӣ кори илмӣ Адам Смит таъсири бузурге гузоштааст, ки “Тадқиқот оид ба табиат ва сабабҳои бойгариӣ халқҳо” ном дошт ва аввалин бор ба таври системанок асосҳои илми иқтисод гузошта шудааст. Омӯзиши иқтисоди назарияи Адам Смит дар ҷорӣ аввали асри XIX омили хатми тарбияи ашроф, маълумоти гимназиявӣ ва донишгоҳии ҳамагон гашта буд[1].

Маҳз аз ин давра сар карда, болоравии ташкили муассисаҳои таълимӣ шуруъ мегардад, ки дар шакли гимназияҳои тичоратӣ ва муқаррарӣ, омӯзишгоҳҳо ба вучуд омад, ки дар нақшаҳо ва барномаҳои таълимӣ онҳо фанҳои равияи иқтисодӣ дохил карда мешаванд, аз ҷумла дар Россия фанҳои муҳосибӣ, географияи сиёсӣ ва тичоратӣ, назарияи тичорат, иқтисод (обҷақорӣ, боғпарварӣ, заминдорӣ, хонасозӣ) арифметикаи тичоратӣ, иқтисоди сиёсӣ, омор ва монанди инҳо ҳамчун фанҳои омӯзишӣ вориди раванди таълим гардида, барои омода намудани мутахассисони соҳаи иқтисод заминаи воқеӣ гузошт ..

Инчунин, дар солҳои 60-уми асри XIX педагоги машҳури рус К. Д. Ушинский дар кори илмӣ худ “Дар бораи маълумоти камералӣ” вазифаи тайёр намудани насли наврасро ба ҳаёти иқтисодии ҷомеа пеш гузоштааст. Аз ҷумла ӯ менависад: “Манфиати иқтисодии инсоният ва алоқамандии одамон ба ин манфиатро ҳамчун мавзӯи илми хоҷагидорӣ зарур шуморидааст. Баъдтар Ушинский К.Д. пешниҳод кардааст, ки илми хоҷагидорӣ одами муқаррариро ба он баландие мебарорад, ки аз он баландӣ пештар фақат як нобиға эҳтиёҷоти мардум ва имконоти қонеъ намудани онҳоро таъмин месозад[13].

Дар охири асри XIX ва аввали асри XX дар Тоҷикистон системаи иқтисодӣ бозарғони, таълимоти тичоратӣ ба вучуд омад, ки вай дар худ омӯзишгоҳҳои тичоратӣ, мактаб ва синфҳои савдогарӣ, курсҳои тичоратиро фаро мегирифт. Чунин система дар асоси анъанаҳои миллии таълимоти тичоратӣ, ки ҳанӯз дар байни садсолаи охир зерӣ таъсири талаботи савдо ва саноати Тоҷикистон ба тоҷирони ихтисосманд ба вучуд омада буд, ташаккул ёфтааст.

Дар солҳои 20-уми асри XX идеяҳои таълими иқтисодӣ қисми таркибии воқеии маълумоти политехникӣ гашта буд. “Аз нуқтаи равонашаванда дар раванди тарбия ғамхорӣ хоҷагидорона намудан аст, - қайд намуда буд, А.С. Макаренко дар “Очерки нави колонияи Полтава” [2,с.80].

Дар солҳои 30-юму 40-ум низ ғарбигардонии мазмуни маълумоти умумии хонандагонро бо баъзе омилҳои донишҳои иқтисодӣ аз ҳисоби курсҳои таълимии ҷамъиятшиносӣ пешбинӣ намуда буданд.

Мо дар бораи омӯхтани иқтисодиёт ва соҳибкорӣ ҳамчун раванди ин соҳаҳои донишҳо сухан мегӯем. Таҳсил, ҳамчун раванди ба даст овардани дониш, малақаҳо, фаҳмиши шахсӣ ва мутобиқшавӣ ба шароитҳои мушаххаси педагогӣ барои ҳалли мушкилоти худ як чизи амиқтар ва пурқувват аст. Соҳибкорӣ ва иқтисодиёти татбиқ дар соҳаи маориф ба ин таъриф мувофиқат дорад, зеро онҳо дорои равишҳои амалӣ буда ва тайёр кардани мутахассисони соҳаи иқтисодӣ дорои мушкилот мебошанд.

Бинобар ин, дар асоси гуфтаҳои боло, қайд кардан бо маврид аст, ки яке аз масъалаҳои нисбатан зиёди тезу тунди системаи маориф, аз ҷумла, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ баландбардорӣ самаранокии таълим мебошад, ки метавонад дар тайёр кардани мутахассисони соҳаи иқтисодӣ аҳамияти хосса дошта бошад.

Дар ҳоле, ки воситаҳои истифодашавандаи дидактикиро дар қаринаи технологияи таълими муосир, ки ба баландбардорӣ самаранокии раванди таълими фанҳои иқтисодӣ ба донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ мусоидат мекунад, он гоҳ самаранокии амалигардонии онҳоро дар ду самт дида баромадан зарур аст:

1. Маҳсулнокии таълим. Дар натиҷаи таҳқиқотҳо се асноди концептуалӣ, ки дар маҷмӯъ ташаккулёбии маҳсулоти раванди дидактикиро муайян мекунад, ҷудо карда шудааст:

1) Маводи хониш - дорои сабабҳои бавучудоии иттилоотӣ. Хусусияти хосси вай коркарди мавҷудаи дидактикӣ буда, бо сабаби вай донишҳои васеъ барои омӯзиш «одат мекунад». Аз сатҳ ва сифати коркарди дидактикӣ коршоямии ахбор барои раванди таълим, дастрасӣ ва нерумандии он барои азхудкунии гурӯҳи муайяни донишҷӯён ва ниҳоят - натиҷаҳои бадастовардаи таълим вобастагӣ дорад.

2) Таъсири ташкилӣ - педагогӣ - гурӯҳи калони сабабҳои маҳсулноқ, ки хусусиятҳои фаъолияти устодонро бозгӯ мекунад, сатҳи сифатноки ташкили раванди таълим, шароити меҳнати таълимӣ ва педагогиро муттаҳид мегардонад. Дар таркиби он ду омилҳои маҷмуиро ҷудо мекунад: таъсири ташкилӣ - педагогӣ дар дарсҳо (машғулиятҳои доимӣ) ва таъсир бо мақсади таълим дар дарсҳои берунамактабӣ. Ба онҳо дохил мешаванд: усулҳои дарсдиҳӣ ва таълим, ҳолатҳои таълимӣ, коршоямии педагог, коршоямии донишҷӯён, назорат ва санҷиши натиҷаҳои корҳо (назорати дам ба дам дар як дарс, суръати умумӣ ва миёнаи назораткунӣ, мавҷудияти назорат дар дарси гузашта ва ғайра), навъ ва сохтори машғулияти таълимӣ, дар амалия истифода бурдани донишҳои азхуднамуда, маҳорат, истифодаи воситаҳои таълим, таҷҳизоти раванди таълим, шароити таълим (аз ҷумла, санитарияи гигиенӣ, равонию ҷисмонӣ, ахлоқу одоб, ташкилӣ, ҳамкори байни педагогҳо ва хонандаҳо ва ғайра).

3) Таълимгирии хонандагон - ин қудрати хонандагон ба таълим ва имконоти аз ҷониби онҳо ба даст овардани натиҷаҳои ба лоиҳа кашидашуда дар вақти муқарраргашта мебошад.

Таълим ба таври мақсадноқ ҳамчун фардӣ ва гурӯҳӣ дида баромада шавад. Ба таълим инҳо таъсир мерасонанд: дараҷаи умумии омодагии таълимгирандагон; қудрати аз худ намудани маводи муайяни таълим; азхудкунии донишҳо; маҳорату малақа; маҳорати умумӣ ба фаъолияти таълимӣ - маърифатӣ: хусусиятҳои умумии диққат (махсусиятҳои системаи асаб, мичоз, синну сол); махсусиятҳои фикрронӣ ҳангоми омӯзиши фанни мушаххас мақсади таълим (фаҳмиш ва дарки ҳадафҳо, шавқу завқ ба таълим ва фанни таълимӣ ва ғайраҳо); суръати азхуднамудани донишҳо, маҳорат, саломатии таълимгирандагон; ба касби оянда самтҳои муайян доштан ва ғайра.

2. Самаранокгардонии раванди таълим. Ин таъсири маҷмӯӣ ё воҳидии пешакӣ асоснокшудаи методҳои педагогӣ, шакл ва воситаҳо бо мақсади баланд бардоштани самаранокии дидактикӣ ва тарбиявӣ мебошад. Далелҳои самаранокиро чунин ҳисобидан мумкин аст: суръати азхудкунии донишҳо, маҳорат, вақти ботамом азхуд намудани қисми курс, ҳамаи фанни таълимӣ.

Дар он инҳоро ҷудо намудан мумкин аст:

- сарфи вақт барои омӯзиши фанни мушаххас;

- сарфи вақт бевосита дар дарс;
- сарфи вақт ба худмодагӣ (худомӯзӣ).

Сарфи вақт барои омӯзиши фанни мушаххас дар ҳуҷҷатҳои меъёрӣ ва нақшавӣ муайян карда мешаванд, ки раванди таълимро ба низом медарорад[4].

Аҳамияти миқдории дараҷаи омӯзишноқӣ онҳо ба даст оварда мешавад, ки баҳодихиро мефаҳманд, муайян мекунад, ва ҳамчун таносуби байни донишҳои амалан азхуднамуда, маҳоратҳо ва ҳаҷми базавии ин донишҳо ва тавононҳо, ки барои азхуднамудан пешниҳод гаштанд, мебошанд.

Масоили дигари баландбардории самаранокии таълимро метавон дар баҳодихӣ донишҷӯён арзёбӣ намуд. Баҳодихӣ ба тайёрии босамари донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбиро бо се тарз дида баромадан мумкин аст, ки ин меъёрҳои баҳодихии сифатро дар се гурӯҳ муттаҳид мекунад:

1. Системаҳои баҳодихии сифатии озмоишӣ - нишонавӣ, ки ба вазифаҳои бозгӯкунандаи ченакҳо ва нишондодҳои сифати таълим асоснок карда шудаанд. Камбудӣ - эҳтимолияти ғаразнок дар баҳодихӣ ба донишҳо ва маҳорат, лаёқатнокӣ - соддагии нисбӣ, беқимат ва дастрас барои амалияи оммавӣ;

2. Баҳодихии сифатии методикаи тестӣ, ки ба сохтани вазифаҳои махсуси тестӣ аз рӯи нақшаи - «супориш чамъи андоза» асоснок карда шуда аст. Ин системаҳо тасвири ташхиси аниқӣ мақсади таълим воситаҳои санҷиши комёбиҳои онҳоро бозгӯ карда, имкони доимо гузаронидани корҳои васеи санҷиши донишҳо ва маҳорати донишҷӯёнро медиҳад. Лекин дар ин ҳангом мавҷудияти интиҳоби васеи тестҳо ҳатмист.

3. Баҳисобгирии баҳодихии методикаи тести сифатноки озмоишӣ - нишонавӣ ва миқдори азхуднамудани мавод.

Г.И.Щукина баландбардории самаранокии таълимро бо таснифоти зерини усули таълим пешниҳод мекунад:

1. Усули ташаккули шуур.
2. Усули ташаккули рафтор.
3. Усули ташаккули эҳсосот ва муносибатҳо

Ин таснифот дар илми муосир васеъ паҳн шуда, бо далелҳои зерин ҳамроҳ мешавад: «Усули ташаккули шуури ҷавонони донишҷӯ барои интиқоли маълумот аз муаллим ба донишҷӯ ва баргашт пешбинӣ шудаанд. Шуур ҳамчун дониш ва фаҳмиш асоси ҷаҳонбинӣ, рафтор, муносибатҳо мебошад.

Ба андешаи Г.И.Щукина донишҷӯ субъекти таълимист, ки ба фаъолияти ояндаи касбӣ омода мешавад. Дар раванди азхудкунии фанҳои таълимӣ аз рӯи ихтисоси худ на танҳо мутафаккир, балки шахси воқеии муошираткунанда низ мебошад. Вай дар ба даст овардани маълумот оид ба касби интиҳобкардааш фаъолона иштирок намуда, аз тарбияи маънавию ахлоқи мегузарад[14].

Усули дигари баландбардории самаранокии таълим, ки аз тарафи олимони рус В.А. Иванова ва Т.В. Левина пешниҳод гардид, ин ташаккули эҳсосот ва муносибатҳои мебошад, ки тафаккури маърифатӣ ва таълими касбии донишҷӯи ихтисоси иқтисодӣ дар асоси муносибати бошууронаро таҳрик медиҳанд. Дар лугатҳои забоншиносӣ «хавасманд кардан» ба маънии ташвиқ кардан, шавқу хавас додан, тақон додан ва гайра омадааст, яъне баланд бардоштани сифати фаъолияти маърифати, фароҳам овардани шароити мусоид барои болоравии касбӣ ва эътиқоди ахлоқӣ мебошад. Усулҳои хавасмандкунӣ мукофотпулӣ, эҷоди ҳолатҳои муваффақият, назорат, худдорӣ, арзёбӣ ва худбаҳодихӣ мебошанд.[3]

Дар асоси ин назарияҳо ченакҳои муваффақиятнокӣ ва ҳамзамон самарадиҳии таълимро ба натиҷаи психологӣ шабоҳат додан мумкин аст. Ба ақидаи бисёр психологон ва педагогҳо чӣ гуна натиҷаи равонӣ ва сифатҳои шахсии омӯзондашавандаро дида баромадан мумкин аст: - «ҳама он чизе, ки салоҳияти таҳассусии он ва маҳорати касбии онро муайян мекунад».[7].

Ҳамин тариқ, натиҷаи раванди педагогӣ дар доираи равонӣ инҳо шуда метавонанд:

- яқум, сифати дониш, маҳорату малака;
- дуом, шавқ ба раванди таълим;
- сеюм, тарбияти шахсияти фарде, ки ба вай таъсири технологияи педагогӣ равона карда шудааст.

Дар таълимоти касбӣ омили сеюмро ҳамчун сифатҳои шахсӣ, ки мутахассиси ояндаро зарур аст, бояд ба инобат гирифт. Гузашта аз ин, баҳои раванди самаранокии педагогӣ дар мактаби таҳассусӣ аз се қисми таркибӣ иборат мебошад;

- 1) сифати дониш, маҳорату малака;
- 2) сатҳи шавқмандӣ, ки раванди таълимро фаъол мегардонад;
- 3) ташаккулёбии сифатҳои шахсиятнокии касбӣ, ки мутахассиси ин ё он касбро дар оянда зарур аст.

Ҳатто мафҳумҳои мушаххасшуда ва асоснокгардондашудаи самаранокӣ масъалаи ченаки баҳои онро баргараф намекунад, инчунин олоту асбоби андозагирандаи онро ҳам. Ҳамаҷиҳата будан ва дурустии муайянкунандаи самаранокии таълимот аз сифати вай вобаста аст.

Расми 1. Мониторинги баҳои самаранокии раванди педагогӣ.



Технологияи муайянкунандаи таълим аз рӯи суръати дидактикӣ ҳалли бисёр масъалаҳоро осон мегардонад. Пеш аз ҳама, вай барои ҷудо намудани гурӯҳҳои донишҷӯёни баромадашон ягона истифода бурда мешавад. То ҳоло барои ин мақсад чунин андозаҳое ба монанди давомнокӣ, дараҷаи омодагӣ оид ба фанҳои мушаххас, қисман маҳорат ва майли хонандагон ва баъзе дигар аломатҳо, гирифта шудаанд. Аммо ҳамаи онҳо дар таълимгирӣ инъикоси худро меёбанд, ки аз рӯи ин мебошад донишҷӯёнро ҷудо намуд: маҳз ҳамин хусусияти якгардонӣ (интегратсияшуда) - имконияти ҳар як донишҷӯро беҳато нишон дода, роҳҳои боақл гардонидани раванди ҳаёти онро бозгӯ мекунад»[8].

Масоили дигари муносибати концептуалӣ дар таълимоти касбӣ тағйирёбии сифатӣ бо бавучудой ва ҷорӣ намудани стандартҳои нави муносири таълимӣ ва барномаҳо, комилгардонии сохтори омодазории мутахассисон бо ҷорӣ намудани касбҳо ва самтҳои нав, шикастани сохтори силсилаи муассисаҳои таълимӣ дар асоси яқоя намудани онҳо, бо ташкил додан дар минтақаҳо маҷмааҳои илмӣ - таълимӣ алоқаманд мебошанд. Бешубҳа, ин равандҳо дар сатҳи муҳим ба тараққиёти системаи маориф така мекунад.

Имрӯзҳо яке аз вазифаҳои муҳими кори методӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ азхуднамудан ва амалигардонии технологияҳои самарабахши таълимӣ ва тарбиявӣ, ба вучудоварии насли нави китобҳои хониш ва васоити таълим, ки ба талаботи стандарти насли муосир ҷавобгӯянд, мебошанд.

Таъсирбахшии тайёрии мутахассисони соҳаи иқтисодӣ дар системаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ аз омилҳои зиёде вобаста аст, аз ҷумла, яқоя намудани базаи таълимӣ - методӣ ва маводӣ.

Натиҷаҳои таҳлили муқоисавии стандартҳои ду насл аз рӯи тахассуси «иқтисодиёт ва ҳисоби муҳосибӣ» - и муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ аз он шаҳодат медиҳанд, ки ҳаққи соатҳое, ки ба омӯзиши фанҳои умумиҷумҳуриявӣ ва иҷтимоӣ - иқтисодӣ, умумикасбӣ ва фанҳои махсус дар стандарти нави ихтисор карда мешаванд. Вале дар ин ҳангом ҳаҷми иттилоот аз рӯи фанҳои иқтисодӣ дар шароити доимо тағйирёбандаи муносибатҳои иқтисодӣ бениҳоят зиёд мешаванд.

Дар натиҷаи азхуд намудани барномаи асосии ихтисосӣ “Иқтисодиёт ва баҳисобгирии муҳосибӣ” (аз рӯи соҳаҳо) хатмкунанда бояд ба иҷрои фаъолияти таҳлилу баҳисобгирӣ, иқтисодӣ, молиявӣ-назоратӣ тайёр бошанд ва дар мутобиқат бо хусусияти тахассусӣ тайёр бошад ва маҳз инҳоро донад.

1. Ҳуқуқҳои асосӣ, уҳдадорӣ ва масъулияти муҳосиб;
2. Самтҳои амалигардонии баҳисобгирии муҳосибӣ;
3. Талаботи асосӣ барои бурдани ҳисобу китоби муҳосибот;
 - санадҳои меъёрӣ, ки муносибати муассиса ва давлатро муайян мекунад;
 - вазъи ҳуҷжатгузорӣ дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботдиҳӣ;

- ҳуҷҷатгузории маълумоти аввалия ва ҷамъбасти баҳисобгирӣ ва ҳисоботдихӣ.

4. Принсипҳои ташкили баҳисобгирӣ ва таҳлили молиявӣ ва идорақунӣ;

- мазмун ва намудҳои талили фаъолияти молиявӣ-ҳочагидорӣ дар шароити иқтисоди бозаргонӣ;

- усул ва тарзҳои таҳлили фаъолият ва соҳаи истифодаи онҳо;

- шаклҳои ташкил ва таъминоти иттилоотии таҳлил.

5. Моҳияти аудит ва ташкили ҳадамоти аудиторӣ, намудҳои аудит ва тарзи гузаронидани онҳо.

6. Моҳият ва намудҳои андозҳо, вазифаи онҳо, базаи андозбандӣ, муҳлат ва тартиби ба бӯҷет гузаронидани онҳо.

Бояд тавонад (хатмқунанда):

1. Иҷрои қор оид ба тарафҳои гуногуни баҳисобгирии муҳосибӣ;

2. Дар фаъолияти касбии худ истифода бурдани технологияҳои баҳисобгирӣ, назорат ва таҳлили фаъолият ва қори молиявӣ-қарзӣ:

- бо компютер қор қардан;

- аз сарчашмаҳои ахборотӣ-иқтисодӣ истифода бурдан, ҳуҷҷатҳои аввалияро пур қардан ва тартиб додани ҳисоботдихии муҳосибӣ;

- гузаронидани барӯйхатгирии молу мулки идора;

- гузаронидани аудит ва таҳлили фаъолияти муассиса;

3. Ошқор намудани захираҳои беҳтарсозии фаъолияти муассиса.

Чӣ хеле ки профессор И.А. Сасова қайд мекунад: “Маълумоти иқтисодӣ дар маънои васеаш раванд ва натиҷаи азҳудқунии донишҳои иқтисодӣ ва маҳоратҳоро пешниҳод намуда, ташаккулёбии сифатҳои аҳамиятноки иқтисодии шахсият, фикрронии иқтисодӣ ва рафтор, дохил гаштан ба муносибатҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ, ки ба қорманди истехсолоти муосир ва пешгӯйқунанда ҳос мебошад ва дар фаъолияти худ манфиатҳои шахсӣ ва ҳам ҷамъиятиро, ки ба баландбардорӣ ва самаранокии истехсолот, ҷобачогузорӣ, иваз ва истифодаи бойқарихҳои моддӣ ва маънавиро ба роҳбарӣ мегирад, пешниҳод меқунанд. Маълумоти иқтисодӣ системаи педагогӣ буда, ҳадафнокии маҷмуи роҳҳо, воситаҳо ва шаклҳои азҳудқунӣ, амиқӣ, васеъ намудани донишҳо ва маҳоратҳои иқтисодӣ, ташаккулёбии афқор ва фарҳанги иқтисодӣ, моҳир будан ба муоширати касбӣ, тарбияи ташаббуснокӣ, соҳибқорӣ, муносибати эҷодқорона ба қор бо мақсади қирифтани натиҷаи ниҳой бо ҳароҷоти қамқарини ҳама намудҳои захираҳоро дар худ ифода меқунанд”[9].

Фаъолияти системаи таълимоти миёнаи касбӣ аз мавҷудияти системаи муайяни шароитҳои ба ҳам алоқаманд вобастагӣ дорад, ки ба онҳо омилҳои зеринро дохил намудан мумкин аст:

Яқум - сиёсат дар соҳаи маълумоти миёнаи касбӣ, ки ба баландбардории самаранокии фаъолияти он равона қарда шудааст;

Дуюм - аз қониби қома ва давлат эътироф ва муқаррар қардани қенақ, андоза, меъёрҳо, стандартҳои таълим;

Сеюм - шароити объективӣ, ки ба бадастоварии сифати муайяни таълим мусоидат меқунанд, ки маҳз сатҳи босифати омодақозии муаллимону хонандагон, сифати барномаҳои таълимӣ, маводи дидактикӣ ва методӣ, сатҳи моддӣ-техникӣ, иҷтимоӣ-маишӣ ва инфрасохтори иттилоотии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ;

Чорум - технологияҳои мушаххаси равандҳои ташкили таълиму тарбия.

Ҳамин тавр, мутахассисони дорой маълумоти миёнаи касбӣ ҳамқун мутахассисони дорой маълумоти олий ба қатарияи қормандоне дохил қарда мешаванд, ки ба меҳнати фикрӣ машғуланд ва дар ҳама соҳаҳои ҳочагии халқ қор меқунанд. Мазмуни ақосии фаъолияти мутахассиси зинаи миёна дар баҳогузорӣ, интиҳоб ва амалиқозии варианти нисбатан самараноки маҷмуи ҳалли имқоноти вазифаҳои касбӣ, яъне дар ҳалли вазифаҳои ташхисӣ, зиёдтар дар намуди алгоритмишуда ҳосил меқардад.

Яке аз самтҳои тайёрии мутахассисони таълими миёнаи касбӣ тайёрии мутахассисони соҳаи иқтисодӣ мебошад. Дар системаи иқтисодии давлат онҳо вазифаи муҳосибот, қормандони зинаҳои миёнаи соҳаи молиявию қарзӣ, ҳадамоти андоз, менечмент ва монанди инҳо мебошанд.

АДАБИЁТ

1. *Адам Смит: основные идеи, теории и труды экономиста*, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://peskiadmin.ru/adam-smit-osnovnye-idei-teorii-i-trudy-ekonomista-ekonomicheskaya-teoriya-adama.html>

2. Виноградова М.Д. Виноградова М.Д. 'Идеи А.С. Макаренко сегодня' - Москва: Знание, 1988 - с.80
3. Иванова В.А., Левина Т.В. Педагогика, гл.3 Электронный учебно-методический комплекс. М.: 2009. –С. 102.
4. Лутфуллоев М. Дидактикаи муосир. – Душанбе, 2001. – 318 с.
5. Луффуллозода М., Бобизода Ғ., Андешаҳои перомуни салоҳиятҳо ва ташаккули онҳо. – Душанбе, 2001. – 146 с.
6. Магаюва А. С. Личность студента в воспитательной системе вуза // Вестник Томского государственного университета. Выпуск № 292-1. – Томск, 2006. – С. 189.
7. Назмутдинова М.А. Идоракунии фаъолияти таълимии донишҷӯён дар заминаи инфиродӣ ва дифференциатсияи таҳсил: дис..автор.. / М.А. Назмутдинова. - Қазон, 1994. -167 сах.
8. Рахимов Х., Нуров А., Педагогика / Х. Рахимов, А. Нуров - Душанбе, – “Маориф ва фарҳанг”, 2020.С-82с
9. Сасова И.А. Непрерывное экономическое образование молодежи // Педагогика / И.А. Сасова - М.: 1994. № 4.;
10. Сухомлинский В.А. Избранные педагогические сочинения: В 3-х томах. Т.1. сост. О.С. Богданова, В.С. Смаль, - М.: педагогика, 1979г. С. -348.
11. Усова А.В. О взаимоотношениях общей и частной дидактики // Методологические проблемы современной педагогической науки и практики / А.В. Усова [Текст]. - Челябинск: ГПИ, 1988. -134 с.
12. Учение И.П. Павлова и некоторые вопросы педагогики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://persev.ru/bibliography/uchenie-ip-pavlova-i-nekotorye-voprosy-pedago-giki>.
13. Ушинский К.Д. Собрание сочинений. Т. 3 / К.Д. Ушинский [Текст]. - М.: Изд-во АПН РСФСР, 1948.-692 с.
14. Щукина Г.И. - Активизация познавательной деятельности в учебном процессе / Г.И.Щукина. – М.: Просвещение, 1986. -164 с.

МУНОСИБАТҲОИ КОНСЕПТУАЛӢ ОИД БА ОМОДА НАМУДАНИ МУТАХАССИСОНИ СОҲАИ ИҚТИСОДИ ЗИМНИ ТАТБИҚИ ТАЪЛИМИ САМАРАНОК ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ КАСБӢ

Дар мақолаи мазкур, муносибатҳои концептуалӣ оид ба омода намудани мутахассисони соҳаи иқтисодӣ зимни тадқиқи таълими самаранок оварда шудааст. Муаллиф, назарияҳои олимони соҳаи педагогиро ҳамчун заминаҳои ба вучудӣ ва ташаккули донишҳои иқтисодӣ асоснок намуда, омода намудани мутахассисони ин соҳаро дар доираи таълими самаранок баррасӣ намудааст. Муаллиф баён намуда, ки таҳсил, ҳамчун раванди ба даст овардани дониш, малакаҳо, фаҳмиши шахсӣ ва мутобиқшавӣ ба шароити мушаххаси педагогӣ барои ҳалли мушкилоти худ як чизи амиқтар ва пурқувват аст. Соҳибкорӣ ва иқтисодӣ татбиқ дар соҳаи маориф ба ин таъриф мувофиқат дорад, зеро онҳо дорои равишҳои амалӣ буда ва тайёр кардани мутахассисони соҳаи иқтисодӣ дорои мушкилот мебошанд. Инчунин, қайд гардидааст, ки яке аз масъалаҳои нисбатан зиёди тезу тунди системаи маориф, аз ҷумла, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ баландбардорӣ самаранокӣ таълим мебошад, ки метавонад дар тайёр кардани мутахассисони соҳаи иқтисодӣ аҳамияти хоса дошта бошад.

Калидвожаҳо: *Муносибат, концептуалӣ, иқтисодӣ, омил, таълим, самаранокӣ, инкишоф, фаъолият, омӯзгор, донишҷӯ, машғулият, раванд, система, технология, метод, шакл, маҳорат.*

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОТНОШЕНИЯ ПО ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТОВ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СФЕРЫ ПРИ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ЭФФЕКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ В СРЕДНИХ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

В данной статье рассмотрены концептуальные отношения по подготовке специалистов экономической сферы при эффективной реализации обучения. Автор, обосновывая теории ученых педагогической сферы как существующие предпосылки и формирования экономических знаний, обсудил подготовку специалистов данной сферы в рамках эффективного обучения. Автор объяснил, что образование как процесс приобретения знаний, навыков, личного понимания и адаптации к конкретным педагогическим условиям для решения его проблемы является более глубоким и мощным. В сфере образования предпринимательство и экономика, реализуемая в сфере образования, соответствуют этому определению, поскольку они имеют практические подходы и имеют сложную подготовку специалистов в экономической сфере. В данной статье отмечается, что одной из наиболее острых проблем системы образования, в том числе учреждения среднего профессионального образования, является повышение эффективности обучения, которая имеет особое значение в подготовке специалистов в экономической сфере.

Ключевые слова: *отношение, концептуальность, экономика, фактор, обучение, эффективность, развитие, работа, учитель, студент, занятия, процесс, система, технология, метод, форма, навык.*

CONCEPTUAL RELATIONS ON THE TRAINING OF SPECIALISTS IN THE ECONOMIC SPHERE IN THE IMPLEMENTATION OF EFFECTIVE TRAINING IN SECONDARY VOCATIONAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

This article discusses the conceptual relations for the training of specialists in the economic sphere in the effective implementation of training. The author, justifying the theories of scientists of the pedagogical sphere as existing prerequisites and the formation of economic knowledge, discussed the training of specialists in this field within the framework of effective education. The author explained that education as a process of acquiring knowledge, skills, personal understanding and adaptation to specific pedagogical conditions to solve his problem is deeper and more powerful. In the field of education, entrepreneurship and economics implemented in the field of education correspond to this definition, since they have practical approaches and have complex training of specialists in the economic sphere. This article notes that one of the most acute problems of the education system, including institutions of secondary vocational education, is to increase the effectiveness of training, which is of particular importance in the training of specialists in the economic sphere.

Keywords: attitude, conceptuality, economy, factor, training, efficiency, development, work, teacher, student, classes, process, system, technology, method, form, skill.

Маълумот дар бораи муаллиф: Кассиров Шеравган Нуралиевич - Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, аспиранти соли сеюми таҳсилӣ кафедраи педагогикаи умумидонишгоҳӣ. **Суроға:** 734025, ш. Душанбе, хиё. Рӯдакӣ, 17. E-mail: sheravgankas@gmail.com Тел.: (+992) 935 08 04 06

Сведения об авторе: Кассиров Шеравган Нуралиевич – аспирант 3-го курса общеуниверситетской кафедры педагогики Таджикского национального университета.

Адрес: 734025 г. Душанбе, проспекта Рудаки 17, тел: (+992) 935 08 04 06;

Information about the author: Kassirov Sheravgan Nuralievich - PhD student of the 3rd course of the University-wide Department of Pedagogy of the Tajik National University, Address Rudaki Avenue 17, 734025 Dushanbe tel: (+992) 935 08 04 06

ТДУ-37.0
ТКБ-74.03
Х 24

ХАЙДАРОВА М.М.

ДИНАМИКАИ ТАШАККУЛҒИИ АРЗИШҶОИ ВАТАНДҶСТИИ ДОНИШҶҶЁН ДАР РАВАНДИ ТАҶРИБАОМУҶИХОИ ТАҶЛИМИЙ

Низоми таҳсилот имрӯз бояд ба ташаккули мафҳумҳои калидӣ, ки шахсиятро бо тақдирӣ давлату халқ муайян ва баробар менамояд, диққати махсус равона кунад, зеро омӯзиши мафҳуми Ватан дар баъзе мавридҳо ғайримуташаккилона, зеро таъсири раванди махсус ташкилкардашуда сураат мегирад, таъсири байниҳамдигарии субъектҳои таҳсилот бо объектҳо, баҳусус бо табиат, мавзӯҳои табииву таърихӣ, ҳудудҳои махсусҳифзшаванда нисбатан заиф мебошад. Ҳамзамон мавриди зикр аст, ки масъалаи истифодаи имкониятҳои захираҳои иқтисодии педагогии таҷрибаомӯзиҳои таълимии саҳроӣ дар ташаккули майл ба арзишҳои ватандӯрӣ ва ватанпарастӣ бапуррагӣ омӯхта нашудаанд.

Мубрами таъсири байниҳамдигарии ташкили раванди таълим ва экспедитсияву таҷрибаомӯзиҳои саҳроӣ ҳамчун механизми иҷтимоӣ, маърифативу фарҳангӣ бо мақсади ташаккули майл ба арзишҳои ватандӯстӣ дар Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос гардидааст ва дар он муассисаҳои таълимӣ вазифадор карда мешаванд, ки бояд дар қору фаъолияти худ табиат ва боигарӣҳои миллиро ба инбат гирифта бошанд.

Ҳанӯз М.И. Калинин навишта буд: “Тарбияи ахлоқӣ ба дӯст доштани кишвари худ бояд на дар мафҳуми вазифа, балки дар мавзӯҳои мушаххасе, ки омӯзиши онҳо дар хонанда дарки боигарии моро таъмин менамояд, асос ёбад” [6, с.74]. Мавсуф зикр менамояд, ки замини мо, ҷангал, кӯҳ, дарё, баҳру кӯл, марказҳои саноатӣ, яъне ҳамаи он чизҳое, ки дар маҷмӯъ мундариҷаи географияро ташкил мекунанд, бояд ба маводҳои барои тарбия равона карда шаванд. Ҳамзамон тавсия медиҳад, ки омӯзиши «географияи маҳал» - и шаҳри худ, ноҳия, дар муассисаҳои таълимӣ ҷорӣ карда шаванд. Ба андешаи М.И. Калинин бо омӯзиши “географияи маҳал” фаҳмиши чуқури мамлакатшиносӣ (кишваршиносӣ) сар мешавад. М.И.Калинин чунин мешуморад, ки дар география тартиб додани харитаи ноҳия - асоси омӯзиши географияи маҳалли худ гардад [6].

Суханони Калининро иқтибос меорем: “Фарз кардем, агар муассисаи таълимӣ дар ноҳияи Фрунзеи шаҳри Москва ҷойгир бошад, бигзор талабаҳои географияи ин ноҳияро хуб омӯхта, харитаи онро кашанд: хонаҳои атроф, кӯчаҳои наздиктарин, майдонҳо ва ғайраро дар харита сабт намоянд. Ҳамаи мо оид ба тарбияи ватандӯстӣ суханони зиёд мегуем. Вале ин тарбия аз омӯзиши амиқи Ватани худ оғоз меёбад. Бинобар ин, аз рӯи ин мулоҳиза низ географияи маҳаллиро омӯхтан лозим аст. Вале ғайр аз ин мақсади омӯхтани географияи маҳаллӣ он аст, ки бачаҳо дар маҳал мавқеи худро хуб муайян карда тавонанд. Онҳо ба ин қор шавқи қалон зоҳир мекунанд. Ягон тепша, ҷӯйча, сой аз мадди назарашон дур намонанд. Ҳамаи инро онҳо муфассал дар харита сабт мекунанд” [6, с.68].

Муҳим будани қорҳои кишваршиносиро бисёр омӯзгорон фаҳмида ҷӣ хел ба қор мондани он ва ё аз ҷӣ сар қорданро меқурсанд. М. И. Калинин таъкид менамояд, ки қори омӯзиши кишвари худро

бояд бо асосҳои дониши географӣ ва тадқиқотӣ яъне аз харита сар намудан лозим аст. Омӯзиши мустақилонаи географияи маҳал ба хонандагон имкон медиҳад, ки дониши таҷрибавӣ гиранд. “Мақсади мо аз муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ баровардани инсонест, ки маҷмӯи муайяни дониш дошта, аз он дар ҳаёт истифода бурда тавонад” - навишта буд М.И. Калинин [6, с.97].

Доир ба масоили омӯзиши кишваршиносӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ асарҳои олимони хариташинос ва методистони шуравӣ: Н.Н. Баранский [1], А.С. Барков [2], Ю.К. Ефремов [5], А.А. Половинкин [7] нақши муассир доранд. А.С. Барков олим - географ, ки тамоми умрашро сарфи мактаби шуравӣ кардааст, ба кори кишваршиносӣ таваччуи калон зоҳир менамуд.

А.С. Барков дар бораи аҳамияти калони таълими тарбиявии кишваршиносӣ қайд карда буд, ки танҳо он вақт босамар инкишоф меёбад, ки ба дониши илмӣ тақия карда, ба вазифаю эҳтиёҷоти оянда марбут гардад. Кишваршиносӣ чун география усули омӯзишу маърифати худуд аз ошкор сохтани робитаи мутақобилаи байни предмету ҳодиса иборат аст. Вай аҳамияти калони омӯзиши кишвари худро эътироф намуда, омӯзгоронро даъват мекард, ба фаъолияти кишваршиносон ҳамроҳ шаванд.

А.А. Половинкин зикр менамояд, ки “Мо бояд географияи табиии кишварамонро омӯзем” [7,с.14]. Аввалан барои он ки атрофиёнамонро бидонем ва бифаҳмем, дуҷум барои он ки тавассути омӯзиши объектҳои географии кишвари худ географияи табиии ҳар мамлакати дигар ва тамоми рӯи Заминро хубтар фаҳмем.

А.С. Барков [3] ва А.А. Половинкин [7] нақши кишваршиносиро дар фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ чун воситаи таълим баҳои баланд дода буданд.

Н.Н. Баранский навишта буд: “Ба асоси кишваршиносӣ ҳамин мафҳум мавҷуд аст, ки ҳамаи чизи худӣ чӣ дар табиат ва чӣ дар ҳаёти шахсӣ – фаҳмотар, содатар ва аниқтар нисбати бегона ва дур” [1, с.76]. Ҳамзамон кишваршиносӣ дар раванди омӯзиши география имкон медиҳад, ки муҳассиллин аз саҳифаҳои ҳаёти ҳақиқӣ гузаранд.

Шиносоии наздик бо ландшафти ихотакарда, омӯзиши қонунҳои ҳаракат, сабабу натиҷаҳои алоқаи табиат дар муҳассилин шавқу ҳавасро нисбати қорҳои саҳроӣ - тадқиқотӣ зиёд мегардонад.

Омӯзиши табиат – ин яке аз роҳҳои дар донишҷӯён тарбия намудани ҳисси ватандӯстӣ, ахлоқи эстетикӣ онҳо мебошад ва “...таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ имкониятҳои пуриктивори педагогии ташаккули майл ба арзишҳои ватандӯстии донишҷӯёнро дорост” [4,с.208].

Моҳияти кишваршиносӣ дар муассисаҳои таълимӣ аз омӯзиши комплекси табиат, ҷанбаҳои асосии инкишофи динамикаи маҳалли додшуда ва дар асоси истифодабарии методҳои ҷанбаҳои табиӣ – географии барои хонандагон дастрас иборат мебошад.

Табиати кишвар дар умум, чузъ (компонент) - ҳои алоҳидаи он ва алоқаи онҳо дар инкишоф, яъне аз нуқтаи назари табиӣ - таърихӣ омӯхта мешавад. Табиати кишварро ҳамчун як қисми табиати масоҳати васеъ – ноҳия, вилоят, ҷумҳурӣ, минтақаҳои табиӣ, мамлакат дидан мумкин аст. Барои ҳамин дар ҷараёни омӯзиш бояд тарҳи он аз табиати умумии ноҳияҳои калон муайян карда шавад.

Экскурсия ва сафарҳои сайёҳӣ ба кишвари худ яке аз шаклҳои паҳншудаи омӯзиши кишвар мебошад. Н.Н. Баранский гуфта буд: “Экскурсия – ин аз саҳифаи китоб гузариш ба ҳаёти географист” [1, с. 43].

Таҷрибаомӯзии таълимӣ – саҳроӣ қисми ҷудонашавандаи раванди таълими ихтисосҳои табиатшиносии муассисаҳои олиии касбии таълимӣ мебошад. Дар нақшаи таълимии ихтисосҳои география, географияи ҳифзи табиат, геоэкология, географияи сайёҳӣ ва менеҷменти саёҳати факултети геоэкологияи Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров таҷрибаомӯзии таълимии саҳроӣ дар курсҳои 1 ва 2 – юм ва таҷрибаомӯзии комплекси минтақавӣ дар курси 3 – юм пешбини шудааст, зеро табиат бевосита имконияти алоқаи воқеиро бо объектҳои маводҳои асли ба амал меорад, интиқоли донишро ба муҳити таълимии ҷолиби сифатан аз аудитория баргаридошта мубаддал месозад.

Аз ҳамин лиҳоз, зарурати мурағбат сохтани амсила (модел) - и бехтарини раванди ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯёни донишгоҳ дар раванди таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ ба миён меояд.

Дар марҳилаҳои муайяни санҷишӣ ва арзёбӣ натиҷаҳои ба даст овардашуда имкон доданд, ки шумораи нафарони бо сатҳи пасти ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯёни донишгоҳ (мувофиқи меъёри эмотсионалӣ) ба таври назаррас то 8,4% коҳиш ёфта (нишондиҳандаи "аксуламали эҳсосӣ бо консепсияи Ватан" дар оғози кори таҷрибавӣ 19,8% - ро ташкил мекард), шумораи донишҷӯён бо сатҳи баланди ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯёни донишгоҳ ба андозаи 10,6% зиёд шуд.

Динамикаи умумии ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯёни донишгоҳ дар раванди таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ дар ҷадвали зерин оварда шудааст.

Ҷадвали 12

Динамикаи умумии ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯёни донишгоҳ дар раванди таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ

Давраҳои кори озмоишӣ	Нишондиҳандаҳо	Сатҳи ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯёни донишгоҳ, бо %		
		балад	миёна	паст
Назоратӣ	дараҷаи ҳудогоҳӣ ҳамчун шаҳрванди ватандӯст	37,9	43,2	18,9
	арзёбии эмотсионалии фаъолият ва рафтор нисбат ба Ватан	38,2	42,6	19,2
	ақсуламали эмотсионалӣ вобаста ба мафҳуми Ватан	36,5	43,7	19,8
Озмоишӣ (баҳодихӣ)	дараҷаи ҳудогоҳӣ ҳамчун шаҳрванди ватандӯст	47,6	44,3	8,1
	арзёбии эмотсионалии фаъолият ва рафтор нисбат ба Ватан	46,8	43,4	9,8
	ақсуламали эмотсионалӣ вобаста ба мафҳуми Ватан	47,1	44,5	8,4



Гистограммаи 1. Дараҷаи ҳудогоҳӣ ҳамчун шаҳрванди ватандӯст



Гистограммаи 2. Арзёбии эмотсионалии фаъолият ва рафтор нисбат ба Ватан



Гистограммаи 3. Ақсуламали эмотсионалӣ вобаста ба мафҳуми Ватан

Ба андешаи мо, воситаи асосии тамоюли мусбӣ дар ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯёни донишгоҳ (мутобиқи меъёри эмотсионалӣ) инҳоянд:

- навсозии захираҳои маърифатии иқтисодии педагогии таҷрибаомӯзии таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ (интиқоли арзишҳо ва таҷрибаи фарҳангӣ – табиӣ – таърихӣ, ёдгориҳо, воқеият ва манбаъҳои аввалияи табиӣ);

- навсозии захираҳои иҷтимоӣ (ҷанбаи фардии қабули таҷрибаомӯзӣ) – и қтисодии педагогии таҷрибаомӯзии таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ.

Нишондиҳандаҳои меъёрҳои фаъолнокӣ дар динамикаи иштироки донишҷӯён дар таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ инъикос ёфт. Диққати махсус ба таассуроти донишҷӯён аз таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ, ки таҳти рӯбарии устодони соҳибтаҷрибаи факултатҳо гузаронида шуданд, равона гардид. Дар марҳалаи баҳодихӣ озмоиш барои мо муайян кардани он ки: тасаввуроти донишҷӯён дар бораи таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ тағйир ёфт ё не, талабот ва хоҳиши иштирок дар таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ зиёд шуд ё не, таҷрибаомӯзӣ ба кадом минтақа, объектҳои табиӣ ва иқтисодӣ тавачҷуҳи донишҷӯёни муосирро ба худ ҷалб менамояд

Бо ҳамин мақсад ба донишҷӯён саволнома бо муҳтавои зерин пешниҳод карда шуд:

1. Оё Шумо таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексиро дар раванди таълим зарур меҳисобед?

2. Иштироки худро дар таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ манфиатбахш арзёбӣ мекунед? Агар “ха” пас аз кадом ҷиҳат? Агар “не” чаро?

3. Шумо ҳамчун географ ташкили таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексиро ба кадом минтақаҳои кишвар, объектҳои табииву иқтисодӣ самарабахш меҳисобед?

4. Муносибати Шумо ба таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ чӣ гуна аст? Чиро тағйир додан мехоҳед?

5. Оё аз бардошти худ аз таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ дар навишти кори курсӣ, рисолаҳои хатм, маърузаҳо дар маҳфилҳои илмӣ истифода мекунед?

Таҳлилҳо нишон доданд, ки дар марҳалаи баҳодихӣ саҳми донишҷӯёне, ки таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексиро дар раванди таълим зарур ва манфиатбахш меҳисобанд, афзудааст (рис 21).

Қайд кардан зарур аст, ки дар марҳалаи озмоишӣ 93% - и донишҷӯён иштироки худро дар таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ манфиатбахш ҳисобиданд, зеро ба андешаи онҳо таҷрибаомӯзӣ донишҳои назариявиро тақвият мебахшанд ва устувор мегардонанд (дар марҳалаи назоратӣ саҳми чунин ҷавобҳо ҳамагӣ 59% - ро ташкил мекард). Аз ин мебарояд, ки тасаввуроти донишҷӯён бобати таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ дигаргун гардидааст. Агар дар марҳалаи санҷишӣ 12% - и донишҷӯён иштироки

худро дар таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ манфиатбахш арзёбӣ кунанд, дар марҳалаи озмоишӣ 80% - ро ташкил дод.

Донишҷӯён таваҷҷӯҳи худро бо эҳсосоти баланди мусбӣ нисбати таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ баён намуданд. Ҳамчун географҳои оянда ташкили таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексиро ба минтақаҳои кӯҳӣ, ёдгориҳои табииву таърихӣ, ҳудудҳои табиӣ махсусмуҳофизатшаванда, иншоотҳои бузурги иқтисодӣ, аз қабилҳои нерӯгоҳҳои барқии обӣ, корхонаҳои саноатӣ самарабахш ҳисобиданд. Андешаҳои донишҷӯён чунин буданд: “иштироки ҳар як донишҷӯ дар таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ зарур аст, зеро он барои хуб дарк намудани табиат ва ҳодисаҳои табиӣ кӯмак мерасонад”; “ман гумон мекардам, ки таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ экскурсияи оддӣ ба табиат аст, лекин таассуротам тамоман дигар шуд, зеро далелҳои навро бобати табиат ва иқтисодии кишварам омӯхтаам ва ҳатман бояд ҳар як донишҷӯ ба таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ иштирок намояд”; “табиат ин неъматӣ бебаҳо, маҳзани донишҷӯст, ки олимону тадқиқотчиён бояд онро омӯзанд”; “табиати муосир баробари тағйирёбиаш бояд таърихи ташаккулёбиашро маҳфуз барои наслҳои оянда нигоҳ дорад”.

Дар маҷмуъ донишҷӯён самарабахшии таҷрибаомӯзиро таъкид намуданд. Баҳусус солҳои охир, ба шарофати соҳибистиклолии кишвар, дастгирии ректори донишгоҳ таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ маблағгузорӣ карда мешаванд ва ба хатсайрҳои мувофиқ ба самти ихтисос сурат мегирад. Дар марҳалаи арзёбӣ 94%- и пурсидашавандагон ташкили таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексиро дар раванди таълим зарур меҳисобанд (дар марҳалаи санҷишӣ 57% буд).

Сабабҳои зарур будани онро чунин арзёбӣ карданд:

- соҳиб шудан ба донишҳои нав;
- васеъ шудани ҷаҳонбинӣ;
- шиносӣ бо табиати кишвар, ёдгориҳои табииву таърихӣ;
- лаззатбарӣ аз мавзӯҳои тамошобоб ва ҷойҳои рекреатсионӣ.

Қайд кардан зарур аст, ки агар дар марҳалаи санҷишӣ соҳибшавӣ ба донишҳои навро 12% - и донишҷӯён иброз намуда бошанд, бар марҳалаи баҳодихӣ 43% - ро ташкил дод.

Аз рӯи маводҳои таҳлилии бармеояд, ки агар дар марҳалаи санҷишӣ ба саволи шумо ҳамчун географ ташкили таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексиро ба кадом минтақаҳои кишвар, объектҳои табииву иқтисодӣ самарабахш меҳисобед, донишҷӯён мушкилӣ кашида бошанд, дар марҳалаи озмоишӣ аксарият, яъне 80% ба қаторкӯҳи Туркистон, Искандаркӯл, қаторкӯҳи Ҳисор, Ромит, Бешаи палангон, Дашти Чум, қаторкӯҳи Помир, қӯли Сарез, НБО Роғун, комбинати электрохимиявии Ёвон ва ғайраҳо номбар намуданд.

1. Ҷавобҳои донишҷӯён ба саволи “Оё аз бардошти худ аз таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ дар навишти кори курсӣ, рисолаҳои хатм, маърузаҳо дар маҳфилҳои илмӣ истифода мекунед?” имкон доданд, ки тамоюлҳо чихати истифодаи маводҳои тарибаомӯзӣ дар навишти корҳои хаттӣ муайян намоем. Агар дар марҳалаи санҷишӣ ҷавобҳо номуайян бошанд, 27% - и донишҷӯён ҷавоб дода натавониста бошанд, дар марҳалаи баҳодихӣ аллакай 67% ҷавоби мусбӣ доданд. Ҳамзамон таваҷҷӯҳи моро андешаҳои донишҷӯён бобати “Муносибати Шумо ба таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ чӣ гуна аст? Чиро тағйир додан меҳосед?” чалб намуд: “таҷрибаомӯзиҳо бояд бо лавозимоти зарурӣ, аз ҷумла камераҳои аксбардорӣ, палаткаҳо, халтаи нарми хоб мучаҳҳаз бошанд”; “таҷрибаомӯзиҳо бештар ба мавзӯҳои дорои ёдгориҳои табиӣ, объектҳои таърихиву муқаддас ташкил карда шаванд”, “ба мавзӯҳои пиряхӣ экспедитсия ташкил карда шуда, ҷараёни обшавии онҳо аз наздик омӯхта шаванд”.

Воситаи асосии тағйирёбии мусбии сатҳи ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯёни донишгоҳ аз рӯи меъёрҳои эмотивӣ мубрамгардии захираи эҷодӣ – арзишии иқтисодии педагогии таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ ва имконияти таъсири байниҳамдигарии эҷодии муассисаи таълимӣ ва макон ё мавзеи таҷрибаомӯзӣ мебошад.

Натиҷаҳои корҳои таҷрибавӣ аз самаранокии татбиқи шартҳои педагогии ташаккули тамоюли донишҷӯён ба Ватан ҳамчун арзиш тавассути таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ шаҳодат медиҳанд ва инро динамикаи мусбати падидаи таҳқиқшаванда собит менамояд.

Донишҷӯёни бо сатҳи баланди ташаккули арзишҳои ватандӯстӣ дониши мустақаму муназзамро дар бораи моҳияти Ватан дар ягонагии ҳамоҳанги ҷузъҳои он (сиёсӣ, психологӣ,

фарҳангӣ, таърихӣ, иҷтимоӣ, географӣ, маънавӣ) нишон доданд; дониш ва ғояҳои фароҳ дар бораи табиати Ватан ва боигарии он, огоҳӣ аз мушкилот ва ҷойҳои муосири он дар ҷаҳон, сатҳи баланди дониш дар бораи географияи маҳал, таваҷҷуҳ ба дарёфти роҳҳо ва имкониятҳои худшиносии оянда дар Ватан; иштироки фаёлона дар ҷорабиниҳои ҷамъиятӣ-сиёсӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ, ҳаракатҳои ихтиёрий ва аксияҳои экологӣ; муносибати мусбии эмотсионалӣ ва арзишӣ ба кишвар, минтақа ва зодгоҳ.

Донишҷӯёни сатҳи миёнаи ташаккули арзишҳои ватандӯстидошта бо дониши кишваршиносии нокифоя, дарки нопурраи мафҳуми Ватан, мавқеи географӣ, шароитҳои табиӣ ва иқтисодии он арзёбӣ карда мешаванд.

Донишҷӯёни сатҳи пасти ташаккули арзишҳои ватандӯстидошта дониши пароканда ва номуназзамро дар бораи Ватан, табиат ва боигарии он, мавқеи географӣ, шароитҳои табиӣ ва иқтисодии он нишон доданд; дар масоили бунёди дурнамои рушди шахсӣ ва касбии худ дар Ватан нотавонӣ зоҳир намуданд; таҷрибаи иштирок дар ҳаёти ҷамъиятии донишгоҳ, шаҳр ва вилояту ҷумҳури надоштаношонро собит сохтанд.

Натиҷаҳои бадастомада нишон медиҳанд, ки сатҳи баланди нишондиҳанда “дарки мафҳуми Ватан, ҷузъҳои он” аз 36,4% то 49,1%, нишондиҳандаи “донистани мавқеи географӣ, шароитҳои табиӣ ва иқтисодии кишвар” аз 38,2% то 47% афзудааст, ки динамикаи мусбии қори ба иҷро расонидаи моро исбот менамояд. Ҳамзамон сатҳи баланди нишондиҳандаи “дараҷаи ҳудодоҳӣ ҳамчун шаҳрванди ватандӯст” аз 33,6% то 47,6%, нишондиҳандаи “арзёбии эмотсионалии фаёлият ва рафтор нисбат ба Ватан” аз 38,2% то 46,8% зиёд шудааст, ки фарқиятро собит менамояд, афзудани нишондиҳандаи “аксуламали эмотсионалӣ вобаста ба мафҳуми Ватан” аз 36,5% то 47,1% мушоҳида гардид.

Сатҳи пасти нишондиҳандаҳо ба ҳисоби миёна 2,5 маротиба коҳиш ёфта, саҳми донишҷӯёни дорои сатҳи миёнаи ташаккули арзишҳои ватандӯстӣ афзудааст, ки фарқияти омӯри шаҳодати он аст. Нишондиҳандаи сатҳи баланди “ҳаҷми иштирок дар фаёлияти аҳамияти иҷтимоидошта” ба андозаи 11,9% ва нишондиҳандаи “зуҳури мустақилият, ташаббус дар амал” ба андозаи 8,7% зиёд гардидааст.

Динамикаи мусбати натиҷаҳои таҳқиқот собит менамояд, ки фарзияи пешниҳодшуда тасдиқ шуда, вазиҷаҳои гузашташуда ҳалли хурро ёфтанд ва ҳадафҳо ба даст омаданд.

АДАБИЁТ:

1. Баранский, Н.Н. Избранные труды. Становление советской экономической географии [Текст]. — М.: Мысль, 1980.
2. Барков, А. С. Задачи курса физико-географического страноведения в высшей школе // [Текст]. Учёные записки МГУ. География, кн. 2, вып. 119, 1946. — 254с.
3. Барков, А.С. О научном краеведении: В кн.: Вопросы методики и истории географии. А.С. Барков [Текст]. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1961. - С.77.
4. Дадобоева Н.Н., Ҳайдарова М.М. Нақши таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплекси географӣ дар ташаккули ҳисси ватандӯстии донишҷӯён // маҷаллаи илмӣ “Номаи донишгоҳ” (силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ), №1 (66) – Хучанд: 2021. - С. 203 – 210.
5. Ефремов Ю.К. Краеведение и география. В кн.: Советская география. Ю.К. Ефремов [Текст]. -М.: Географгиз, 1960. С.115-118.
6. Калинин М.И. О коммунистическом воспитании / М.И.Калинин [Текст]. -М.: Госполитиздат, 1959. — 87 с.
7. Половинкин, А.А. География и родная природа. А.А. Половинкин [Текст]. - М.- Л., 1949. — 139 с.

ДИНАМИКАИ ТАШАККУЛИ АРЗИШҲОИ ВАТАНДҮСТИИ ДОНИШҶҶҶНИ ДОНИШГОҲ ДАР РАВАНДИ ТАҶРИБАОМУЗИҲОИ ТАЪЛИМИ

Мақола масъалаи ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯёнро дар раванди таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ арзёбӣ менамояд. Муаллиф ба истифодаи имконияту захираҳои иқтисодии педагогии таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ саҳроӣ дар ташаккули майл ба арзишҳои ватандӯстӣ ва ватанпарастӣ диққати махсус додааст. Ба андешаи муаллиф шиносии наздик бо ландшафти ихотакарда, омӯзиши қонунҳои ҳаракат, сабабу натиҷаҳои алоқаи табиат дар муҳассилин шавқу ҳавасро нисбати қорҳои саҳроӣ - таҳқиқотӣ зиёд мегардонад, зеро омӯзиши табиат – ин яке аз роҳҳои дар донишҷӯён тарбия намудани ҳисси ватандӯстӣ, ахлоқи эстетикӣ онҳо мебошад. Дар асоси таҳқиқотҳои муаллиф, ки бо мақсади омӯзиши динамикаи ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ гузаронида шуданд, дар марҳилаҳои муайяни санҷишӣ ва арзёбӣ натиҷаҳои муайян ба даст омада, шумораи нафарони бо сатҳи пасти ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯёни донишгоҳ (мувофиқи меъёри эмотсионалӣ) ба

таври назаррас то 8,4% коҳиш ёфта (нишондиҳандаи "аксуламали эҳсосӣ бо концепсияи Ватан" дар оғози кори таҷрибавӣ 19,8% - ро ташкил мекард), шумораи донишҷӯён бо сатҳи баланди ташаккулёбии арзишҳои ватандӯстии донишҷӯёни донишгоҳ ба андозаи 10,6% зиёд шуданд, ки татбиқи муваффақонаи модели сохторӣ – вазифовии ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯёнро собит менамоянд. Ба андешаи муаллифи мақола воситаи асосии тағйирёбии мусбии сатҳи ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯёни донишгоҳ аз рӯи меъёрҳои эмотивӣ мубрамгардии захираи эҷодӣ – арзишии иқтидори педагогии таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроиву комплексӣ ва имконияти таъсири байниҳамдигарии эҷодии муассисаи таълимӣ ва макон ё мавзеи таҷрибаомӯзӣ мебошад.

Калидвожаҳо: таъсири байниҳамдигарии таълики раванди таълим ва экспедитсияву таҷрибаомӯзиҳои саҳроӣ ҳамчун механизми иҷтимоӣ, маърифативу фарҳангӣ, донишҳои географӣ ва тадқиқотӣ, омӯзиши комплексии табиат, динамикаи шишироқи донишҷӯён дар таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ, таассуроти донишҷӯён аз таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ...

ДИНАМИКА ФОРМИРОВАНИЯ ПАТРИОТИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ У СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ УЧЕБНЫХ ПРАКТИК

В статье дана оценка формированию патриотических ценностей у студентов в процессе учебно – полевой и комплексной практики. Особое внимание автор уделяет использованию возможностей и ресурсов педагогического потенциала учебно – полевой и комплексной практики в формировании ориентации к ценностям патриотизма. По мнению автора, близкое знакомство с окружающим ландшафтом, изучение законов движения, причин и следствий природных явлений повышают интерес студентов к полевым исследованиям, ведь изучение природы - один из способов привить студентам чувство патриотизма. На основании авторского исследования, которое проводилось с целью изучения динамики формирования патриотических ценностей студентов в учебном процессе, определенные результаты были получены на отдельных этапах тестирования и оценивания, где количество студентов с низким уровнем сформированности патриотических ценностей (по эмоциональной норме) существенно снизилось до 8,4% (показатель «эмоциональная реакция на концепцию Родина» в начале эксперимента составил 19,8%), а количество студентов с высоким уровнем сформированности патриотических ценностей увеличилось на 10,6%, что демонстрирует успешную реализацию структурно-функциональной модели формирования патриотических ценностей у студентов. По мнению автора статьи, основным инструментом позитивного изменения уровня формирования патриотических ценностей у студентов на основе эмоциональных норм является ценность творческих ресурсов, т.е. ценность педагогического потенциала учебно - полевых и комплексных практик, а также их возможность творческого взаимодействия.

Ключевые слова: взаимодействие учебного процесса и комплексно - полевой практики, социальный, образовательный и культурный механизм, географические знания и исследования, комплексное изучение природы, динамика участия студентов в полевых и комплексных практиках, впечатления студентов от полевых и комплексных практик.

FORMATION DYNAMICS PATRIOTIC VALUES OF THE STUDENTS IN THE PROCESS OF TRAINING PRACTITIONERS

The article assesses the formation of patriotic values among students in the process of educational field and integrated practice. The author pays special attention to the use of the possibilities and resources of the pedagogical potential of educational - field and integrated practice in the formation of an orientation towards the values of patriotism. According to the author, a close acquaintance with the surrounding landscape, the study of the laws of motion, the causes and effects of natural phenomena increase students' interest in field research, because the study of nature is one of the ways to instill in students a sense of patriotism. Based on the author's research, which was carried out to study the dynamics of the formation of students' patriotic values in the educational process, certain results were obtained at separate stages of testing and assessment, where the number of students with a low level of formation of patriotic values (according to the emotional norm) significantly decreased to 8.4% (the indicator "emotional reaction to the concept of Motherland" at the beginning of the experiment was 19.8%), and the number of students with a high level of formation of patriotic values increased by 10.6%, which demonstrates the successful implementation of the structural and functional model of the formation of patriotic values among the article students. According to the author of the article, the main tool for a positive change in the level of formation of patriotic values among students based on emotional norms is the value of creative resources, i.e. the value of the pedagogical potential of educational field and complex practices, as well as their possibility of creative interaction.

Keywords: the processes of educational practices feral and complex geographical, structural and functional model of the formation of students' patriotic values, pedagogical potential of educational field and integrated geographical practice, creative cooperation of an educational institution with responsible persons of natural and economic objects, real access to the object...

Маълумот дар бораи муаллиф: Ҳайдарова Мавзуна Махмудҷоновна, омӯзгори кафедраи географияи экология ва ҳифзи табиати факултети геоэкологияи Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Гафуров; тел:(992) 928103393

Сведения об авторе: Хайдарова Мавзуна Махмуджановна преподаватель кафедры экологии и охрана природы факультета геоэкологии Худжандского Государственного университета имени академика Б. Гафурова; тел:(992) 928103393

Information about the author: Haidarova Mavzuna Mahmudjonovna, teacher of the Department of the Ecology and Nature Conservation at the Faculty of Geoecology, of Khujand State University named after academician B. Gafurov. tel:(992) 928103393

Г.МАДАЛИЕВА

БОЗИҲОИ ДИДАКТИКӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ БЕДОРНАМОИИ ШАВҚИ ХОНАНДАГОН БА ҲАЛЛИ МАСЪАЛАҲОИ ТАЪЛИМ

Яке аз шартҳои муҳимми беҳтар намудани сифати таълиму тарбия дар дили шогирдон парваридани меҳру муҳаббат нисбат ба илму дониш, бедор намудани ҳисси ҳештаншиносиву зебоипарастӣ мебошад. Барои инкишофи шавқу завқи хонандагон дар дарсҳои Математика-и синфҳои ибтидоӣ истифода аз бозиҳои дидактикӣ хеле пурманфиат аст.

Мақсади асосии таълим бо роҳи бозиҳои дидактикӣ баланд бардоштани сатҳи дониши математикӣ бо роҳҳои гуногуни навин мебошад. Мо омӯзгорон кӯшиш менамоем, ки бо ҳар гуна бозиҳо мавзуро ба хонандагон фаҳмонем..

Бозиҳои дидактикӣ фаъолияти фикрии хонандагонро инкишоф медиҳад. Омӯзгор диққати шогирдонро ба бозӣ равона намуда шавқу ҳавасашонро нисбат ба омӯзиши фанни математика зиёд менамояд. Бозиҳои дидактикӣ ҷаҳонбинии хонандагонро васеъ намуда, фаъолияти фикрии онҳоро инкишоф медиҳад. Фаҳмонидани мавзӯ тавассути бозиҳо осон гардида хонандагонро ба мустақилона кор кардан раҳнамоӣ мекунад.

Дидактика аз калимаи латинӣ (*didacticos*) гирифта шуда, маънояш омӯзондан ва таълим додан мебошад. Математика фанни дақиқ ҳисобида мешавад. Барои шавқовар гузаронидани ин фан ба омӯзгорон лозим меояд, ки дарсҳоро шавқовар гузаронанд. Ба қавли математики машҳури рус –Лобачевский: “Дар омӯзиши математика як кӯшишу ғайрат кифоя намекунад, балки лозим меояд майна об кард”. Ба ибораи дигар “математика варзиши ақл” аст. Бозиҳои дидактикӣ дар дарс яке аз манбаҳои асосии самаранокии фанни омӯхташаванда ба ҳисоб меравад. Бозиҳои дидактикӣ бо шавқоварии худ барои мактаббачагон хусусан барои хонандагони дар зинаи якуми таҳсилот хеле зарур мебошанд. Истифодаи бозиҳои дидактикӣ шавқу ҳаваси бачагонро ба фанни математика боло мебарад. Бозиҳои дидактикӣ моҳияти тарбиявии баландро молик буда, дар раванди дарс-бозӣ ахлоқ ва равони шогирдонро ташаккул медиҳад. Зеро бозӣ дорои унсурҳои зиёди ташаккулёбии хонандагонро доро мебошад. Ҳангоми бозӣ хонандагон ба мафҳуми пирузӣ дар бозӣ ҳозирчавобӣ кардан, мустақил будан ва ғайра шинос мешаванд ва онро дарк месозанд. Албатта ҳамаи бачаҳо дар омӯзиш лаёқатманд нестанд, ҳастанд бачаҳое, ки фанни математикаро дӯст намедоранд. Маҳз дарс-бозӣ меҳру муҳаббати онҳоро ба фан дучанд карда, онҳо метавонанд ба дигарон тақлид кунанд ва ҳатто дар саволу ҷавоб дастболо ҳам шаванд.

Як хусусияти мунтазам гузаронидани бозиҳои математикӣ, ки омӯзгоронро дарс-бозӣ ҳам меноманд, аз он иборат аст, ки бачаҳо дар машғулиятҳо дар як коллектив муттаҳид шуда, чи будани неруи коллективонаро дарк мекунанд. Онҳо дар дарс-бозиҳо хомӯш наистода дар посухҳо якдигарро пурра мекунанд ва ҳатто ҳулосаҳои худро пешниҳод карда метавонанд, ки барои донишандӯзӣ хеле муҳим мебошад.

Бозиҳои математикӣ дар дарс яке аз манбаҳои асосии самаранокии фанни омӯхташаванда ба ҳисоб рафта дар дохили дарс мавзӯҳои алоҳида корҳои берунасинфӣ, дарсҳои кушод ва дигар намуди дарсҳо гузаронида мешаванд. Илова бар ин, ин гуна бозиҳо яке аз воситаҳои хуби таълиму тарбияи хонандагон низ ба шумор рафта бо мақсади мустаҳкам намудани донишҳои гузашта ва раванқ додани қобилияти ҳозирчавобӣ барои дарсҳои ояндаи хонандагон истифода бурда мешавад.

Бозиҳои математикӣ бо шавқоварии худ барои мактаббачагон хусусан барои хонандагони дар зинаи якуми таҳсилот хеле зарур мебошанд, зеро онҳо ба базаи фундаменталӣ ошно мешаванд ва он бояд мустаҳкам бошад. Дарс-бозӣ низ як навъи дарс ба шумор рафта барои гуногунрангии машғулиятҳо гузаронида мешавад ва он чой, чойи дарсҳои дилгиркунандаро гирифта метавонад. Машқҳои шавқангез давоми раванди омӯзиш

буда шавку хаваси бачагонро ба фан боло мебарад. Онҳо дар дарс-бозӣ метавонанд хатогихоӣ худро дар ҳалли мисолу масъалаҳои гузашта ислоҳ намоянд ва донишҳои навро аз бар карда барои ҳалли мисолу масъалаҳои мураккаб омода шаванд.

Бозиҳои математикӣ моҳияти тарбиявӣ баландро молик буда, омӯзгор дар раванди дарс-бозӣ ахлоқ ва равони шогирдонро ташаккул медиҳад. Зеро бозӣ дорои унсурҳои зиёди ташаккулёбии хонандагонро доро мебошад. Хонандагон ҳангоми бозӣ ба мафҳуми пирӯзӣ дар бозӣ шаҳди онро чашидан, ҳозирчавоби кардан, мустақил будан ва ғайра шинос мешаванд ва онро дарк месозанд. Албатта ҳамаи бачаҳо дар омӯзиш лаёқатманд нестанд, ҳастанд бачаҳое, ки фанни математикаро дӯст намедоранд. Маҳз дарс-бозӣ меҳру муҳаббати онҳоро ба фан дучанд карда, онҳо метавонанд ба дигарон тақлид кунанд ва ҳатто дар саволу ҷавоб дастболо ҳам шаванд.

Як хусусияти мунтазам гузаронидани бозиҳои математикӣ, ки омӯзгорон онро дарс-бозӣ ҳам меноманд, аз он иборат аст, ки бачаҳо дар машғулиятҳо дар як коллектив муттаҳид шуда, чи будани неруи коллективонаро дарк мекунад. Онҳо дар дарс-бозиҳо хомӯш наистода, дар посухҳо якдигарро пурра мекунад ва ҳатто хулосаҳои худро пешниҳод карда метавонанд, ки барои донишандӯзӣ хеле муҳим мебошад.

Бояд кайд кард, ки бозиҳои математикӣ шогирдонро зирак, ҳушёр, ҳушфаҳм гардонда, сатҳи донишандӯзиашонро баланд мебардорад. Барои он, ки дарсҳо рангину шавқовар ва фаромӯшнашаванда бошанд, мо омӯзгорон бояд кӯшиш намоем, ки вобаста ба мавзӯҳои дарсӣ аз бозиҳои математикӣ истифода барем. Дар дарсҳо истифода аз бозиҳои дидактикӣ математикӣ барои мустаҳкам кардани хотираи хонандагон нақши муҳим мебошад.

Дар ин самт ҳамон вақт муваффақ метавон шуд, ки агар бозиҳоро доири фанни омӯхташаванда ба савияи саводнокии хонандагон, синну сол ва дараҷаи фаҳмиши онҳо тартиб диҳем. Дар акси ҳол, он шавқоварии худро ҳамчун фанни таълимӣ мазкур гум карда, аз дарсҳои муқаррарӣ фарқе дошта наметавонад.

Барои равшани андохтан ба гуфтаҳои боло намунаи як соат дарси математикаро дар синфи дуум бо истифодаи салоҳиятҳои омӯзгор ва хонандагон мисол меорем.

Мавзӯ: Ченаки масса. Килограмм

Методикаи таълим.

Қисми ташкилии дарс

а) ба ҷо овардани одоби мулоқот.

б) баромади навбатдор.

Пурсиши вазифаи хонагӣ

Ғунҷоиши моеъҳо. Мисоли 10. Саҳ. 37

Бозӣ бо тӯб. Тӯбро ба тарафи хонанда партофта “зарф” мегӯем. Хонанда ҷавоб медиҳад, як литра, ду литра, се литра, панҷ литра, даҳ литра ва ғайраҳо. Хонанда тӯбро партофта мегӯяд равшан-хонандаи тӯбгирфта мегӯяд 2 литр шир, 3 литр об, 5 литр равшан ва ғайра.

Супоришҳои тайёри доир ба омӯзиши мавзӯи нав

Бачаҳо массаро бо ёрии тарозуҳои гуногун чен мекунад. Тарозӯҳо гуногун мешаванд: дастӣ, паллағӣ, электронӣ ва ғайраҳо. Имрӯз мо истифода аз тарозӯҳои дастӣ ва электронӣ ба шумо муайян намудани массаро мефаҳмонам. Ин тарозӯро дастӣ мегӯянд, тарозӯи дастиро нишон дода. Бо ин тарозу дар бозорҳо мева, сабзавот, донагӣ ва ғайраро чен мекунад. Тарозуи электрониро нишон дода ин намуди тарозуро электронӣ мегӯянд. Тарозӯи электрониро дар мағозаҳо истифода мебаранд. Мисол: мо 3кг шакар мехарем. Шакарро дар болои тарозу мегузорем, тарозу массаи шакар ва нархи онро муайян мекунад. Ин иамуди тарозу кори одамонро осон менамояд.

Килограмм пас аз адад мухтасар “кг” навишта мешавад.

Кор бо расмҳои китоб.

Мисоли 1

Дар паллаи чапи тарозу орд, дар паллаи рости тарозу санги 2кг-ма, паллаҳои тарозу баробаранд, яъне орд 2кг мебошад.

Мисоли 2

Дар паллаи чапи тарозу тарбуз, дар паллаи рости тарозу 2-то санги 2кг-ма. Массаи тарбуз 4кг мебошад.

Мисоли 3

Ду қутти шафтолу 15кг аст. Як сабат шафтолу назар ба вазни ду қутти шафтолу 5кг сабуктар мебошад.

Вазни як сабат шафтолу-? кг

Ҳал: $15-5=10$ Чавоб: 10 кг

Кори амалӣ: Дар бозор ва мағоза

Гурӯҳи 1. Тарозӯи дастӣ.

Гурӯҳи 2. Тарозӯи электронӣ.

Хонандае худашро дар нақши фурушанда дар бозор бо тарозӯи дастӣ дар наздаш помидор фурухта истодааст. Хонандаи дигар дар нақши харидор омада мегӯяд, ки 2кг помидор баркашед. Фурушанда бар кашида мегӯяд, ки 4 сомон мешавад. Харидор 5 сомона дода 1сомон бақия мегирад.

Хонандаи дигар дар нақши фурушандаи мағоза бо тарозӯи электронӣ дар наздаш хӯроқворихоӣ гуногун ништааст. Харидор меояду мегӯяд, ки 4кг биринҷ баркашед. Фурушанда бо тарозӯи электронӣ биринҷро массаашро муайян намуда дар тарозу 1кг биринҷ ва нархи он 10 сомони мезанад. Массай умумии биринҷ 4кг ва суммааш бо 40 сомон баробар мешавад.

Муаррифии гурӯҳҳо.

Лаҳзаи дамгирӣ: Мевачинӣ.

Бачаҳо сабадхоро гирифтему ба боғ меравем (ҳаракати роҳгардӣ). Дар боғ расидем. Сабатхоро гузоштем ва ба чидани мева сар кардем (ишораи дастҳо ба боло), ки 3кг себ чинд?, ки 2кг нок чинд?, ки 4кг анор чинд? Хонандагон дастхоро боло карда бо навбат чавоб медиҳанд. Офарин.

Кор бо тестҳо

Калонтарин адади якрақам қадом аст?

А.7 Б.4 В.9

Хурдтарин адади дурақам қадом аст.

А.14 Б.10 В.20

Дар охири занҷир қадом адад ҳосил мешавад?

$40 + \frac{20}{\text{А.30}} - \frac{60}{\text{Б.20}} + \frac{20}{\text{В.50}} \rightarrow ? \rightarrow$

10дм ба чанд сантиметр баробар мешавад?

А.100см Б.50см В.80см

1дм ба чанд сантиметр баробар мешавад?

А.5см Б.10см В.20см

Калонтарин адади дурақам қадом мешавад?

А.69 Б.89 В.99

Чамъбасти дарс. Ба ёд овардани мақсадҳои таълим

-воҳидҳои ченаки массаро номбар кунед.

-ашёро муқоиса кунед.

Супориши вазифаи хонагӣ. Мисоли 9

Арзёбӣ. Барои санҷидани дониш, малака ва маҳорати хонандагон ба онҳо супориш медиҳем, ки ченакҳои вазнро табдил дода, онҳоро муқоиса намоянд.

1с*99кг 101кг*1с 4кг*4с 5с*50кг 100г*1кг 2кг*2000г

Дафтарҳои хонандагонро месанҷем ва оид ба инкишофи ҳар як хонанда хулоса мебарорем. Натиҷаи арзёбиро ба хонандагон пешниҳод менамоем.

Бозиҳои дидактикӣ, бозиҳои, ки махсус барои амалӣ гардондани ҳадафҳои таълими бачагони синни томақтабӣ ва хурди мактабӣ муқаррар шудаанд. Онҳо қобилияти эҳсос намудани шакл, андоза, ранг, ҷойгиршавии ашё дар фазо, мушоҳидакорӣ, диққат, хотира, тафаккур, малакаи ҳисобкунӣ, нутқ, тасаввурот оид ба муҳити беруна ва дигар хусусиятҳои равонии бачагонро инкишоф медиҳанд. Бозиҳои дидактикӣ дар тарбияи маънавию ахлоқии кӯдакон низ аҳамияти бузург доранд. Бозиҳои дидактикӣ ба воситаи қоғазҳои ранга, картон, куттиҷаҳои расму ҳарфдор, лото, манорачаҳои ҷубӣ ва ғайра сурат мегирад. Онҳо дар кӯдакон эҳсоси коллективизм, мустақилӣ, ҳадафмандӣ, рафтор мувофиқи меъёрҳои ҷамъиятӣ ва ғайраро бедор менамояд.

Бо ёрии бозиҳои дидактикӣ мо омӯзгорон метавонем кӯдаконро бо дониши нав шинос намоем, дониши андӯхташударо тақрор ва қавӣ намоем. Бозиҳои дидактикӣ ба ҷалби (концентратсия) диққат ва рушди тафаккури зеҳнии кӯдак мусоидат менамоянд.

Омӯзишро на танҳо бевосита ҳангоми фаъолияти таълимӣ, балки ҳангоми дигар намуди фаъолияти кӯдакон баргузор намудан зарур аст. Бозӣ дар ҳаёти кӯдакон ҷойи асосиро ишғол менамояд. Н.К.Крупская навишта буд: “Барои кӯдакони синни томақтабӣ бозиҳои аҳамияти аз ҳад зиёд доранд: бозӣ барои онҳо – таҳсил, бозӣ барои онҳо – меҳнат, бозӣ

барои онҳо –шакли ҷиддии тарбия. Бозӣ –ихтирооти бузурги одам буда, он барои инкишофи ӯ аҳамияти на кам аз инкишофи ӯ, ҳатто инкишофи бештарро нисбат ба оташ ва чарх дорад. Бозӣ ба таври стихавӣ пайдо намешавад, балки дар раванди тарбия ташаккул меёбад. Ҳамчун рӯҳбаланкунандаи бузург барои инкишофи кӯдак ба ҳисоб рафта, ҳуди он зери таъсири калонсолон ташаккул меёбад. Дар раванди робитаи мутақобилаи кӯдак бо муҳити атроф, ҳатман бо иштироки калонсолон на ба зудӣ, балки дар раванди инкишофи ин робита бозии кӯдакона пайдо мегардад”.

Мувофиқи таълимоти педагогӣ бозӣ дар ҳаёти кӯдакони то ҳафтсола нақши меҳварӣ дорад. Ҷисм, эҳсос, зехн, ақл ва хоҳири кӯдаки то ҳафтсола маҳз ба шарофати бозӣҳои гуногуни ҷисмонӣ ва зехнӣ инкишоф меёбад ва баробари ба мактаб ворид шудан ӯ ба фаъолияти фикрӣ машғул шуда, рушди ҳамаҷонибааш минбаъд тавассути фикр чараён мегирад. Дар ҳаёти кӯдак тадриҷан баробари мақсаднок шудани ҳадафу вазифаҳои таълимӣ фаъолияти фикрӣ дар охири синфҳои ибтидоӣ ба мавқеъ ба аҳамияти бештар соҳиб мегардад, ки ин ба антики рушди ҳамаҷониба ва хусусан зехну фикри кӯдак мувофиқтар хоҳад буд.

Бинобар ин, дар дидактикаи таълими ибтидоӣ таъкид мешавад, ки дар раванди дарсҳо аз бозӣҳои дидактикӣ, ки аз бозӣҳои муқаррарӣ аз ҷиҳати мазмун, мақсад ва вазифаҳои таълимӣ тафовути усули (принсипиалӣ) доранд, фаровон истифода шаванд. Бозӣҳои дидактикӣ бояд дар робита ба мавзӯ, мақсаду вазифаҳои дарс интихоб ва дар лаҳзаи муносиб роҳандозӣ шаванд, “зеро бозӣҳои дидактикӣ шавқу ҳаваси маърифатҷӯии хонандагонро афзуда, ҳар гуна хасташавиро пешгирӣ менамоянд”.

Таҷриба ва мушоҳидаҳо дар рафти дарс нишон доданд, ки хонандагон дар иҷрои бозӣҳо худро озод ҳис мекунанд ва аз иштирок дар фаъолияти бозӣ қаноатманд мешаванд. Ташкили бозӣҳои дидактикӣ дар дарс дар асоси принсипҳои дидактикии ягонагии таълим ва тарбия, зина ба зина бартараф намудани душвориҳо дар дарс мебошад.

Дар ҳолати иҷрои бозӣҳо мо бояд ба ҳамаҷонибаи методӣ роҳ надихем, ба монанди “бозӣ ба охир расид”, ё ки “бозӣ тамом шуд”, “акун мегузарем ба ҳалли мисолҳо” ва ғайра. Мутаассифона аксар вақт муаллимон ба чунин ҳамаҷониба роҳ медиҳанд.

Мо омӯзгорон гуфтаҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, ки ба хоҳири боз ҳам беҳтар ба роҳ мондани омӯзиши илмҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ, инчунин, барои инкишофи тафаккури техникаи насли наврас солҳои 2020-2040” Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф” эълон намудааст сармашқи кори худ намуда барои омӯзиши фанҳои номбурда аз техникаю технологияи муосир истифода менамоем.

Хонандагонро аз синни хурди мактабӣ бо технологияи муосир шинос намуда барои истифода намудан ба онҳо ёрӣ мерасонем. Чунки асри 2020-2021-ро ҳамчун асри пешрафти илму техника ва омӯзиши кайҳон меноманд.

Ҳамин тариқ, бо роҳҳои гуногуни иноватсионӣ бо истифода аз техникаю технологияи муосир ва бозӣҳои гуногуни таълимӣ, тарбиявӣ шавқу рағбати шогирдонро нисбат ба фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ афзун гардонидан мумкин аст.

Хулоса, ба мушоҳидаҳо мерасад, ки хонандагон ҳангоми бозӣҳои дидактикӣ лаҳзаҳои тафреҳро хуб истиқбол гирифта, барои баланд бардоштани дониши худ ҳатто мустақилона бозӣҳои гуногунро пешниҳод мекунанд. Инро бояд омӯзгорон дар раванди машғулиятҳо хуб дарк кунанд ва ҳар як пешниҳоди шогирдонро хуб истиқбол гиранд.

АДАБИЁТ

1. Луғати тафсирии ислоҳоти педагогика. Душанбе, 1988; Қодиров Қ. Б., Давлатов М. Т.
2. Расулов С.Х. Вожаномали тафсирии ислоҳоти психологӣ ва педагогӣ. Душанбе 2008.
3. 2.Масъалаҳои методикаи таълим №9, 2018
4. Масъалаҳои методикаи таълим №12, 2018
5. Нуров А., Раҳимов Х. Педагогика. Душанбе 2007
6. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон аз 26 декабри соли 2019. Дар бораи “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф” аз 31 январи 2020.
7. Файзулло Шарифзода. Таҳқиқи асрори таҳсилот ва таълим. Душанбе “Ирфон” 2020
8. Шарифзода Ф. Нақши бозӣҳои дидактикӣ дар бедории рағбати маърифатҷӯии талабагонии хурдсол. Маориф ва маданият-2018 №6

БОЗИҶОИ ДИДАКТИКӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ БЕДОРНАМОИИ ШАВҚИ ХОНАНДАГОН БА ҲАЛЛИ МАСЪАЛАҶОИ ТАЪЛИМ

Ҳамин тариқ, бо роҳҳои гуногуни инноватсионӣ бо истифода аз техникаю технологияи муосир ва бозиҳои гуногуни таълимӣ, тарбиявӣ шавқу рағбати шогирдонро нисбат ба фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ афзун гардонидан мумкин аст. Хулоса ба мушоҳидаҳо мерасад, ки хонандагон ҳангоми бозиҳои дидактикӣ лаҳзаҳои тафреҳро хуб истиқбол гирифта, барои баланд бардоштани дониши худ ҳатто мустақилона бозиҳои гуногунро пешниҳод мекунанд. Инро бояд омӯзгорон дар раванди машғулиятҳо хуб дарк кунанд ва ҳар як пешниҳоди шогирдонро хуб истиқбол гиранд.

Калидвожаҳо: бозиҳои дидактикӣ, бозӣ, математика, кӯдакон, шавқ, ҳавас..

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ИГРЫ КАК ФАКТОР ПРОБУЖДЕНИЯ ИНТЕРЕСА УЧАЩИХСЯ К РЕШЕНИЮ УЧЕБНЫХ ЗАДАЧ

Таким образом, различными инновационными способами, с использованием современных технологий и различных обучающих игр можно повысить интерес учащихся к естественным наукам, точности и математике. В заключение следует отметить, что студенты очень восприимчивы к развлекательным моментам во время дидактических игр и даже самостоятельно предлагают различные игры для улучшения своих знаний. Учителя должны хорошо понимать это, и любые предложения учеников должны быть хорошо приняты.

Ключевые слова: дидактические игры, игры, математика, дети, желание, мечта.

Маълумот дар бораи маллиф: Мадалиева Гулдаста Бобочоновна. Унвонҷӯи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А.Чомӣ. Телефон: 908908852. E-mail: madalievaguldasta@gmail.com.

Сведения об авторе: Мадалиева Гулдаста Бободжоновна. Соискатель Института развития образования имени А. Джами. Телефон: 908908852. Электронная почта: madalievaguldasta@gmail.com.

Information about the author: Madaliev Guldasta Bobodzhonovna. Candidate of the Institute for the Development of Education named after A. Jomi. Phone: 908908852. Email: madalievaguldasta@gmail.com.

ТДУ- 371

ТБК -74.00

М-20

МАМАДҶОНОВ С.Ҳ.

ДИНАМИКАИ РУШДИ ҚОБИЛИЯТИ СОЗМОНДИҶИИ ДОНИШЧҶҶЁН ДАР ДАВРАИ ТАҶРИБАОМУЗИИ ПЕДАГОГӢ

Омодагии омӯзгор ба фаъолияти созмондеҳӣ аз ҷумлаи муаммоҳеост, ки ҳамеша муҳиманд: вазифаҳои иҷтимоию иқтисодии ҷомеа тағйир меёбанд, ба омодагии насли наврас талаботи нав ба миён меоянд ва ин дар дидгоҳҳо нисбат ба низоми омодагии касбии омӯзгор инъикос меёбад. Дар шароити имрӯзаи рушди иҷтимоию иқтисодӣ муаммоҳои худташқилкунии шахсият аҳамияти махсус пайдо мекунанд. Ҳалли ин муаммо ба омилҳои зиёд, пеш аз ҳама, ба сатҳи ташаккулёбии қобилияти созмондеҳии шахсият ҳамчун фаъолияти ӯ оид ба худсозмондеҳӣ пайвастагӣ дорад.

Масъалаҳои методологӣ, назариявӣ-педагогии ташаккул ва рушди қобилиятҳои созмондеҳии омӯзгорон дар асарҳои бунёдии олимони хориҷӣ О.А.Абдуллина, Б.Г.Ананьев, Ф.Н.Гоноболин, Н.В.Кузьмина, З.А.Малькова, В.А.Кан-Калик, А.И.Кочетов, В.А.Крутецкий ва ватанӣ М.Лутфуллоев, Ф.Шарифзода, И.Х.Каримова, А.М.Миралиев, Ш.А.Шаропов, Х.М.Сабуров ва муҳаққиқони дигар баррасӣ шудаанд. Аз ҷониби ин олимони муқаррар гардидааст, ки самаранокии ташаккул ва рушди қобилиятҳои созмондеҳии омӯзгорон ба омилҳои зиёд вобаста мебошад. Муҳимтарини онҳо бо дарки ҳадафҳо ва вазифаҳои барои ҷомеа муҳими фаъолияти педагогӣ, фаълмандии иҷтимоии онҳо, мавҷудияти сифатҳои барои ин касб муҳим ва маҳорату малакаи онҳо марбутанд.

Натиҷаҳои омӯзиш нишон доданд, ки ба аксари омӯзгорон омодагии сусти назариявӣ, ба андозаи матлуб инкишофнофта будани сифатҳои барои касб муҳими шахсият, ташаккули нокифояи маҳорати умумипедагогии созмондеҳӣ, бартарии қолабгарой дар ҳалли масъалаҳои тарбиявӣ, маҳорати кофӣ надоштан дар таҳлили вазъияти педагогӣ аз мавқеи хонанда ва қабули қарор ба фоидаи ӯ, мавқеи ғайрифайзолаи педагогӣ, мавҷуд набудани эҳтиёҷ ба худтарбиякунӣ, муносибати бемасъулият ба меҳнати педагогӣ ва ғ. хос мебошанд.

Таҳқиқоти мо ба мавҷудияти ихтилофҳои назаррасе, ки байни аҳамияти махсуси муаммои мураккабу серпахлуи интихобшуда ва қорқарди нокифояи назариявии он дар педагогика, ҷой доранд, ҳамчунин мавҷуд набудани механизми самаранокии рушди қобилияти созмондеҳии донишҷӯён таъя менамояд, ки дар навбати худ, дар татбиқи амалии

гояхои илмӣ оид ба ин муаммо дар омодагии мутахассисони муосир дар шароити таҳсилоти донишгоҳӣ мушкilotеро ба вучуд меорад.

Натиҷаҳои таҳқиқоти санҷишӣ маълум намуданд, ки аксари донишҷӯён-таҷрибаомӯзон дар сатҳи зарурӣ бо малакаю маҳорати созмондеҳӣ соҳиб нестанд. Бо назардошти фарзияи тадқиқот мо фаъолияти донишҷӯёнро оид ба инкишофи маҳорати худиттилоъдихӣ, худдастурдихӣ ва интиқоли фикрию эмотсионалии онҳо, ки барои фаъолияти созмондеҳии онҳо муҳим аст, ташкил намудем. Дар ин қисмати таҳқиқот 275 нафар донишҷӯёни курсҳои 3-4-уми факултети таҳсилоти ибтидоӣ ва педагогикаи махсуси ДДХ ба номи академик Бобоҷон Ғафуров, дар давраи таҷрибаомӯзии педагогӣ (муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №5,6,7,12,22,23,24 ш.Хучанд ва №25,26 ноҳияи Б.Ғафуров) фаро гирифта шуданд. Бо мақсади баланд бардоштани дониш, маҳорат ва малакаи созмондеҳии донишҷӯён мо омӯзиши курси махсус «Асосҳои педагогии омодагии донишҷӯён ба фаъолияти созмондеҳӣ»-ро (дар ҳаҷми 32 соат) ташкил намудем.

Омӯзиш ва ташаккули қобилияти созмондеҳии донишҷӯён-омӯзгорони ояндаи синфҳои ибтидоӣ бо методҳои таҳқиқӣ ва омӯзиши курси махсус нишон дод, ки дар инкишофи қобилияти созмондеҳӣ чунбиши назарраси мусбат рӯй додааст. Ҷавобҳои донишҷӯёнро ба саволҳои анкета, ба хусус, фаъолияти воқеии ташкилии онҳоро таҳлил намуда, мо маълумоте ба даст овардем, ки мувофиқи он барои рафтори беҳтарин дар ҳолати вайроншавии интизом аз ҷониби хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар оғози тадқиқот дар гурӯҳи озмоишӣ 29 донишҷӯӣ (10,55%), дар гурӯҳи назоратӣ - 31 таҷрибаомӯз (11,27%) ба худдастурдихӣ қобил буданд, дар анҷоми таҳқиқот 234 донишҷӯӣ (85,9%), дар гурӯҳи назоратӣ - ҳамагӣ 64 донишҷӯӣ (23,27%) худдастурдихиро фаро гирифтанд.

Дар оғози таҳқиқот барои рафтори беҳтарин ба худ дастур дода наметавонистанд: дар гурӯҳи озмоишӣ 229 донишҷӯӣ (83,27%) ва дар гурӯҳи назоратӣ - 219 донишҷӯӣ (79,64%), дар анҷоми таҳқиқот микдори донишҷӯёне, ки ба худ дастур дода наметавонистанд, кам шуда, дар гурӯҳи озмоишӣ 22 донишҷӯӣ (8,0%), дар гурӯҳи назоратӣ - 187 (68,0%) ро ташкил дод.

Донишҷӯёне, ки ба худ «қисман» дастур дода наметавонистанд, дар оғози таҳқиқот: дар гурӯҳи озмоишӣ 17 донишҷӯӣ (6,18%), дар гурӯҳи назоратӣ - 25 (9,09%). Дар анҷоми таҳқиқот натиҷаҳо чунин буданд: дар гурӯҳи озмоишӣ 19 донишҷӯӣ (6,91%), дар гурӯҳи назоратӣ - 24 донишҷӯӣ (8,73%).

Ҷадвали 1.

Натиҷаҳои фаъолияти донишҷӯён-таҷрибаомӯзон оид ба нигоҳ доштани интизом дар рафти кор бо хонандагон

Қобилияти нигоҳ доштани интизом дар раванди кор бо хонандагон	Дар оғози таҳқиқот				Дар анҷоми таҳқиқот			
	Гурӯҳи озмоишӣ		Гурӯҳи назоратӣ		Гурӯҳи озмоишӣ		Гурӯҳи назоратӣ	
	Мик. донишҷӯён	%	Мик. донишҷӯён	%	Мик. донишҷӯён	%	Мик. донишҷӯён	%
Ҳа	29	10,55	31	11,27	234	85,9	64	23,27
Не	229	83,27	219	79,64	22	8,0	187	68,0
Қисман	17	6,18	25	9,09	19	6,91	24	8,73

Дар фаъолияти воқеии созмондеҳӣ мо фаъолияти донишҷӯён-таҷрибаомӯзонро омӯхтем, ки интизомро дар рафти кор бо хонандагони хурдсол нигоҳ дошта наметавонистанд. Дар оғози таҳқиқот: дар гурӯҳи озмоишӣ 38 донишҷӯӣ (13,82%), дар гурӯҳи назоратӣ - 36 донишҷӯӣ (13,09%), дар анҷоми таҳқиқот: гурӯҳи озмоишӣ - 244 донишҷӯӣ (88,73%), дар гурӯҳи назоратӣ - 68 донишҷӯӣ (24,73%).

Интизомро хуб нигоҳ дошта наметавонистанд: дар оғози таҳқиқот, дар гурӯҳи озмоишӣ 212 донишҷӯӣ (77,09%), дар гурӯҳи назоратӣ - 222 донишҷӯӣ (80,73%). Дар анҷоми таҳқиқот, интизомро хуб нигоҳ надоштанд: дар гурӯҳи озмоишӣ - 15, донишҷӯӣ (5,45%), дар гурӯҳи назоратӣ - 179 донишҷӯӣ (65,09%).

Интизомро қисман хуб нигоҳ доштанд. Дар оғози таҳқиқот: дар гурӯҳи озмоишӣ - 25 донишҷӯӣ (9,09%), дар гурӯҳи назоратӣ - 17 донишҷӯӣ (6,18%), дар анҷоми таҳқиқот: дар гурӯҳи озмоишӣ - 16 донишҷӯӣ (5,82%), дар гурӯҳи назоратӣ - 28 донишҷӯӣ (10,18%).

Чадвали 2.

Қобилияти донишҷӯён барои худдастурдихӣ барои рафтори рафтори дуруст дар ҳолати вайроншавии интизом аз ҷониби хонандагон

Қобилияти худдастурдихӣ барои рафтори дуруст дар ҳолати вайроншавии интизом аз ҷониби хонандагон	Дар оғози таҳқиқот				Дар анҷоми таҳқиқот:			
	Гуруҳи озмоишӣ		Гуруҳи назоратӣ		Гуруҳи озмоишӣ		Гуруҳи назоратӣ	
	Мик. дон.	%	Мик. дон.	%	Мик. дон.	%	Мик. дон.	%
Ҳа	38	13,82	36	13,09	244	88,73	68	24,73
Не	212	77,09	222	80,73	15	5,45	179	65,09
Қисман	25	9,09	17	6,18	16	5,82	28	10,18

Дар рафти озмоиш мо қобилияти донишҷӯёнро ба худдастурдихӣ ҷиҳати пеш гузоштани талаботи дурусти педагогӣ дар назди мактаббачагон (ҷадв. 19) таҳлил намудем. Дар оғози таҳқиқот: гуруҳи озмоишӣ - 27 донишҷӯӣ (9,82%), дар гуруҳи назоратӣ - 31 донишҷӯӣ (11,27%), дар анҷоми таҳқиқот: гуруҳи озмоишӣ - 221 донишҷӯӣ (80,36%), дар гуруҳи назоратӣ - 62 донишҷӯӣ (22,55%).

Дар оғози таҳқиқот миқдори донишҷӯён-таҷрибаомӯзоне, ки ба ҳадашон барои пеш овардани талаботи дурусти педагогӣ ба хонандагон дастур дода наметавонистанд, дар гуруҳи озмоишӣ 219 донишҷӯӣ (79,64%), дар гуруҳи назоратӣ 209 донишҷӯӣро ташкил дод (76,0%), дар анҷоми таҳқиқот натиҷаҳо чунин буданд: дар гуруҳи озмоишӣ – 24 донишҷӯӣ (8,73%), дар гуруҳи назоратӣ – 169 донишҷӯӣ (61,45%).

Донишҷӯёне, ки барои пеш овардани талаботи дурусти педагогӣ ба хонандагон қисман ба худ дастур дода метавонистанд: дар оғози таҳқиқот, дар гуруҳи озмоишӣ – 29 донишҷӯӣ (10,55%); дар гуруҳи назоратӣ – 35 донишҷӯӣ (12,73%). Дар анҷоми таҳқиқот натиҷаҳо чунин буданд: дар гуруҳи озмоишӣ – 30 донишҷӯӣ (10,91%), дар гуруҳи назоратӣ – 44 донишҷӯӣ (16,00%).

Таҳлили фаъолияти донишҷӯён чунин натиҷаро нишон дод (Ҷадв.3):

Чадвали 3.

Қобилияти худдастурдихӣ барои пеш овардани талаботи дурусти педагогӣ ба хонандагон

Қобилияти худдастурдихӣ барои пеш овардани талаботи дурусти педагогӣ ба хонандагон	Дар оғози таҳқиқот				Дар анҷоми таҳқиқот			
	Гуруҳи озмоишӣ		Гуруҳи назоратӣ		Гуруҳи озмоишӣ		Гуруҳи назоратӣ	
	Миқдори донишҷӯён	%	Миқдори донишҷӯён	%	Миқдори донишҷӯён	%	Миқдори донишҷӯён	%
Ҳа	27	9,82	31	11,27	221	80,36	62	22,55
Не	219	79,64	209	76,0	24	8,73	169	61,45
Қисман	29	10,55	35	12,73	30	10,91	44	16,00

Миқдори донишҷӯёне, ки талаботи дурусти педагогиро пеш меоранд, ба таври зерин тақсим гардид: (ҷадв. 4). Дар оғози таҳқиқот, дар гуруҳи озмоишӣ – 32 донишҷӯӣ (11,64%), дар гуруҳи назоратӣ - 35 (12,73%); дар анҷоми таҳқиқот: дар гуруҳи озмоишӣ - 229 (83,27%), дар гуруҳи назоратӣ - 63 донишҷӯӣ (22,91%).

Донишҷӯёне, ки нисбат ба хонандагон талаботи дурусти педагогиро пеш намеоварданд: дар гуруҳи озмоишӣ – 203 нафар (73,82%), дар гуруҳи назоратӣ – 210 (76,36%);

дар анҷоми таҳқиқот: дар гурӯҳи озмоишӣ - 12 донишҷӯӣ (4,36%), дар гурӯҳи назоратӣ - 177 нафар (64,36%).

Онҳое, ки талаботи дурусти педагогиро қисман пеш меоварданд: дар оғози таҳқиқот, дар гурӯҳи озмоишӣ – 40 донишҷӯӣ (14,55%), дар гурӯҳи назоратӣ – 30 донишҷӯӣ (10,91%); дар анҷоми таҳқиқот: дар гурӯҳи озмоишӣ – 34 донишҷӯӣ (12,36%), дар гурӯҳи назоратӣ – 35 донишҷӯӣ (12,73%).

Ҷадвали 4.

Натиҷаҳои фаъолияти донишҷӯён оид ба пеш овардани талаботи дурусти педагогӣ ба хонандагон, ки аз ҷониби онҳо иҷро шуданд

Қобилияти ба худ дастурдодан барои афтори дуруст дар ҳолати вайрон шудани интизом аз ҷониби хонандагон	Дар оғози таҳқиқот				Дар анҷоми таҳқиқот			
	Гурӯҳи озмоишӣ		Гурӯҳи назоратӣ		Гурӯҳи озмоишӣ		Гурӯҳи назоратӣ	
	Микдори донишҷӯён	%	Микдори донишҷӯён	%	Микдори донишҷӯён.	%	Микдори донишҷӯён	%
Ҳа	32	11,64	35	12,73	229	83,27	63	22,91
Не	203	73,82	210	76,36	12	4,36	177	64,36
Қисман	40	14,55	30	10,91	34	12,36	35	12,73

Онҳое, ки дар фаъолияти воқеӣ, дар вазъияти душвор тамкину таҳаммулро зоҳир намуданд (ҷадв. 5): дар оғози таҳқиқот, дар гурӯҳи озмоишӣ – 26 донишҷӯӣ (9,45%), дар гурӯҳи назоратӣ – 27 донишҷӯӣ (9,82%); дар анҷоми таҳқиқот: дар гурӯҳи озмоишӣ – 233 донишҷӯӣ (84,73%), дар гурӯҳи назоратӣ – 66 донишҷӯӣ (24,0%).

Онҳое, ки дар вазъияти душвор тамкину таҳаммул зоҳир накарданд: дар оғози таҳқиқот, дар гурӯҳи озмоишӣ – 220 донишҷӯӣ (80,0%), дар гурӯҳи назоратӣ – 217 донишҷӯӣ (78,91%); дар анҷоми таҳқиқот: дар гурӯҳи озмоишӣ – 14 донишҷӯӣ (5,09%), дар гурӯҳи назоратӣ – 172 донишҷӯӣ (62,55%).

Донишҷӯёне, ки дар вазъияти душвор қисман тамкину таҳаммул зоҳир намуданд: дар оғози таҳқиқот, дар гурӯҳи озмоишӣ – 29 донишҷӯӣ (10,55%), дар гурӯҳи назоратӣ – 31 донишҷӯӣ (11,27%); дар анҷоми таҳқиқот: дар гурӯҳи озмоишӣ – 28 донишҷӯӣ (10,18%), дар гурӯҳи назоратӣ – 37 донишҷӯӣ (13,45%).

Ҷадвали 5.

Натиҷаҳои фаъолияти донишҷӯён оид ба зоҳир намудани тамкин дар вазъияти душвор

Қобилияти ба худ дастур додан барои зоҳир намудани тамкин дар вазъияти душвор	Дар оғози таҳқиқот				Дар анҷоми таҳқиқот			
	Гурӯҳи озмоишӣ		Гурӯҳи назоратӣ		Гурӯҳи озмоишӣ		Гурӯҳи назоратӣ	
	Мик. дон.	%	Мик. дон.	%	Мик. дон.	%	Мик. дон.	%
Ҳа	26	9,45	27	9,82	233	84,73	66	24,00
Не	220	80,00	217	78,91	14	5,09	172	62,55
Қисман	29	10,55	31	11,27	28	10,18	37	13,45

Микдори онҳое, ки диққати худро тақсим карда метавонистанд (Ҷадв. 6): дар оғози таҳқиқот, дар гурӯҳи озмоишӣ – 33 донишҷӯӣ (12,0%), дар гурӯҳи назоратӣ – 35 донишҷӯӣ (12,73%). Дар анҷоми таҳқиқот: дар гурӯҳи озмоишӣ – 226 донишҷӯӣ (82,18%), дар гурӯҳи назоратӣ – 59 донишҷӯӣ (21,45%).

Микдори донишҷӯёне, ки диққати худро тақсим карда наметавонистанд: дар оғози таҳқиқот, дар гурӯҳи озмоишӣ – 222 донишҷӯӣ (80,73%), дар гурӯҳи назоратӣ – 219

донишҷӯӣ (79,64%); дар анҷоми таҳқиқот: дар гурӯҳи озмоишӣ – 12 донишҷӯӣ (4,36%), дар гурӯҳи назоратӣ – 173 донишҷӯӣ (62,91%).

Онҳое, ки дар фаъолияти воқеӣ қисман диққаташонро тақсим карда метавонистанд: дар оғози таҳқиқот, дар гурӯҳи озмоишӣ – 20 донишҷӯӣ (7,27%), дар гурӯҳи назоратӣ – 21 донишҷӯӣ (7,64%); дар анҷоми таҳқиқот: дар гурӯҳи озмоишӣ – 37 донишҷӯӣ (13,45%), дар гурӯҳи назоратӣ – 43 донишҷӯӣ (15,64%).

Ҷадвали 6.

**Наतिҷаҳои фаъолияти донишҷӯён
оид ба тақсими диққат ба хонандагон дар фаъолияти воқеӣ**

Қобилияти тақсими диққат ба хонандагон дар фаъолияти воқеӣ	Дар оғози таҳқиқот				Дар анҷоми таҳқиқот			
	Гурӯҳи озмоишӣ		Гурӯҳи назоратӣ		Гурӯҳи озмоишӣ		Гурӯҳи назоратӣ	
	Мик. дон.	%	Мик. дон.	%	Мик. дон.	%	Мик. дон.	%
Ҳа	33	12,00	35	12,73	226	82,18	59	21,45
Не	222	80,73	219	79,64	12	4,36	173	62,91
Қисман	20	7,27	21	7,64	37	13,45	43	15,64

Донишҷӯёне, ки дар раванди кор бо хонандагон барои тақсими диққат ба худ дастур дода метавонистанд (ҷадв. 7): дар оғози таҳқиқот, дар гурӯҳи озмоишӣ – 35 донишҷӯӣ (12,73%), дар гурӯҳи назоратӣ – 38 донишҷӯӣ (13,82%); дар анҷоми таҳқиқот: дар гурӯҳи озмоишӣ – 224 донишҷӯӣ (81,45%), дар гурӯҳи назоратӣ – 58 донишҷӯӣ (21,09%).

Онҳое, ки дар раванди кор бо хонандагон барои тақсими диққат ба худ дастур дода наметавонистанд: дар оғози таҳқиқот, дар гурӯҳи озмоишӣ – 207 донишҷӯӣ (75,27%), дар гурӯҳи назоратӣ – 200 донишҷӯӣ (72,73%); дар анҷоми таҳқиқот: дар гурӯҳи озмоишӣ – 10 донишҷӯӣ (3,64%), дар гурӯҳи назоратӣ – 178 донишҷӯӣ (64,73%).

Донишҷӯёне, ки фақат қисман барои тақсими диққат ба худ дастур дода метавонистанд (Ҷадв. 8): дар оғози таҳқиқот, дар гурӯҳи озмоишӣ – 33 донишҷӯӣ (12,00%), дар гурӯҳи назоратӣ – 37 донишҷӯӣ (13,45%); дар анҷоми таҳқиқот: дар гурӯҳи озмоишӣ – 41 донишҷӯӣ (14,91%), дар гурӯҳи назоратӣ – 39 донишҷӯӣ (14,18%).

Ҷадвали 7.

**Қобилияти ба худ дастур додан барои тақсими диққат
дар раванди кор бо хонандагон**

Қобилияти ба худ дастур додан барои тақсими диққат дар раванди кор бо хонандагон	Дар оғози таҳқиқот				Дар анҷоми таҳқиқот			
	Гурӯҳи озмоишӣ		Гурӯҳи назоратӣ		Гурӯҳи озмоишӣ		Гурӯҳи назоратӣ	
	Мик. дон.	%	Мик. дон.	%	Мик. дон.	%	Мик. дон.	%
Ҳа	35	12,73	38	13,82	224	81,45	58	21,09
Не	207	75,27	200	72,73	10	3,64	178	64,73
Қисман	33	12,00	37	13,45	41	14,91	39	14,18

Таҳлили фаъолияти донишҷӯёне, ки интиқоли фикриро эмотсионалии худро ба мавқеи шахси дигар, бо мақсади фаҳмидани фикру андеша, эҳсосот ва муносибати эҳтиёткорона ба ӯ амалӣ гардонидани метавонанд (ҷадв. 8): дар оғози таҳқиқот, дар гурӯҳи озмоишӣ – 34 нафар (12,36%), дар гурӯҳи назоратӣ – 36 донишҷӯӣ (13,09%); дар анҷоми таҳқиқот: дар гурӯҳи озмоишӣ – 227 донишҷӯӣ (82,55%), дар гурӯҳи назоратӣ – 60 донишҷӯӣ (21,82%).

Онҳое, ки интиқоли фикрию эмотсионалиро амалӣ карда наметавонистанд: дар оғози таҳқиқот, дар гурӯҳи озмоишӣ – 201 донишҷӯӣ (73,09%), дар гурӯҳи назоратӣ – 204 (74,18%); дар анҷоми таҳқиқот: дар гурӯҳи озмоишӣ - 8 донишҷӯӣ (2,91%), дар гурӯҳи назоратӣ – 177 донишҷӯӣ (64,36%).

Донишҷӯёне, ки қисман интиқоли фикрию эмотсионалиро амалӣ карда метавонистанд: дар оғози таҳқиқот, дар гурӯҳи озмоишӣ – 40 донишҷӯӣ (14,55%), дар гурӯҳи назоратӣ – 35 донишҷӯӣ (12,73%), дар анҷоми таҳқиқот: дар гурӯҳи озмоишӣ – 40 донишҷӯӣ (14,55%), дар гурӯҳи назоратӣ – 38 донишҷӯӣ (13,82 %).

Чадвали 8.

Қобилияти амалӣ намудани интиқоли фикрию эмотсионали худ ба мавқеи шахси дигар

Қобилияти амалӣ намудани интиқоли фикрию эмотсионали худ ба мавқеи шахси дигар	Дар оғози таҳқиқот				Дар анҷоми таҳқиқот			
	Гурӯҳи озмоишӣ		Гурӯҳи назоратӣ		Гурӯҳи озмоишӣ		Гурӯҳи назоратӣ	
	Микдори донишҷӯён	%	Микдори донишҷӯён	%	Микдори донишҷӯён	%	Микдори донишҷӯён	%
Ҳа	34	12,36	36	13,09	227	82,55	60	21,82
Не	201	73,09	204	74,18	8	2,91	177	64,36
Қисман	40	14,55	35	12,73	40	14,55	38	13,82

Динамикаи рушди қобилияти созмондеҳии донишҷӯёнро дар давраи таҷрибаомӯзии педагогӣ мушоҳида карда шуд, дар шакли умумигардонида дар чадвал ва диаграммаи зерин ифода кардан мумкин аст.

Нишондиҳандаҳои қобилиятҳои созмондеҳии донишҷӯён:

1. Қобилияти нигоҳ доштани интизом дар раванди кор бо хонандагон.
2. Қобилияти худдастурдиҳӣ барои рафтори дуруст дар ҳолати вайроншавии интизом аз ҷониби хонандагон.
3. Қобилияти худдастурдиҳӣ барои пеш овардани талаботи дурусти педагогӣ ба хонандагон.
4. Қобилияти ба худ дастурдодан барои рафтори дуруст дар ҳолати вайрон шудани интизом аз ҷониби хонандагон
5. Қобилияти ба худ дастур додан барои зоҳир намудани тамкин дар вазъияти душвор
6. Қобилияти тақсими диққат ба хонандагон дар фаъолияти воқеӣ.
7. Қобилияти ба худ дастур додан барои тақсимои диққат дар раванди кор бо хонандагон.
8. Қобилияти амалӣ намудани интиқоли фикрию эмотсионали худ ба мавқеи шахси дигар.

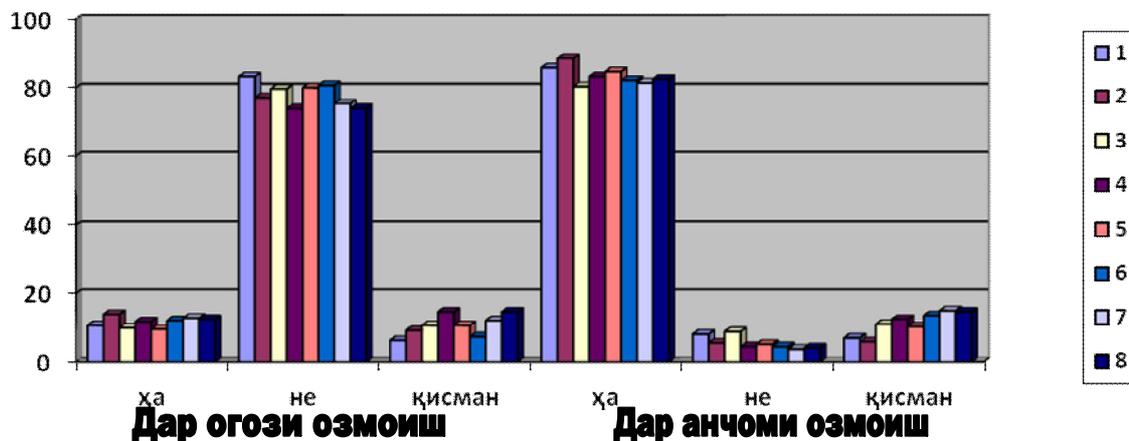
Чадвали 9

Динамикаи нишондиҳандаҳои қобилиятҳои созмондеҳии донишҷӯён дар раванди ташкили таҳсилоти таҷрибавӣ

Т/р ишондиҳанда	Микдори донишҷӯён	Дар оғози таҳқиқот (микдори донишҷӯ дар фоиз)						Дар анҷоми таҳқиқот (микдори донишҷӯ дар фоиз)					
		Гуруҳи озмоишӣ			Гуруҳи назорат			Гуруҳи озмоишӣ			Гуруҳи назорат		
		ҳа	не	қисман	ҳа	не	қисман	ҳа	не	қисман	ҳа	не	қисман
	275	10,55	83,27	6,18	11,27	79,64	9,09	85,9	8,0	6,91	23,27	68,0	8,73
	275	13,82	77,09	9,09	13,09	80,73	6,18	88,73	5,45	5,82	24,73	65,09	10,18
	275	9,82	79,64	10,55	11,27	76,0	12,73	80,36	8,73	10,91	22,55	61,45	16,0
	275	11,64	73,82	14,55	12,73	76,36	10,91	83,27	4,36	12,36	22,91	64,36	12,73
	275	9,45	80,0	10,55	9,82	78,91	11,27	84,73	5,09	10,18	24,0	62,55	13,45
	275	12,0	80,73	7,27	12,73	79,64	7,64	82,18	4,36	13,45	21,45	62,91	15,64
	275	12,73	75,27	12,0	13,82	72,73	13,45	81,45	3,64	14,91	21,09	64,73	14,18
	275	12,36	73,9	14,55	13,09	74,18	12,73	82,55	4,0	14,55	21,82	64,36	13,82

Диаграмма 1

Динамикаи нишондиҳандаҳои қобилиятҳои созмондеҳии донишҷӯён дар раванди ташкили таҳсилоти таҷрибавӣ дар гуруҳҳои озмоишӣ



Ҳамин тавр, вазъи инкишофи қобилияти созмондеҳии донишҷӯёнро ошкор намуда, дар натиҷаи озмоиш муқаррар намудем, ки ин қобилияти педагогӣ ба маънои то маш қобилияти созмондеҳӣ мебошанд. Чунонки таҳқиқот нишон дод, он якҷанд сифатҳоро дар бар мегирад: интихобкорӣ, самтгирии амалгароёнаи зеҳн, одоби педагогӣ, серғайратии ҷамъиятӣ, серталабӣ, нигоҳи танқидӣ, тамоюлу рағбат ба фаъолияти созмондеҳӣ.

Ҳар як сифати зикршуда ва таносуби онҳоро баррасӣ менамоем: Интихобкорӣ – қобилияти шахсият барои пурраву амиқ инъикос намудани психологияи гуруҳи ташкилшаванда дар раванди ҳалли вазифаҳои умумӣ аз ҷониби он. Ин хусусият бо амалгароии созмондеҳӣ имтиёз мекунад. Он ба қаринаи фаъолияти мазкур дохил мешавад. Созмондеҳанда психологияи аъзои гуруҳро инъикос менамояд.

Маълумоти ҳосилшуда гувоҳӣ медиҳанд, ки аксарияти донишҷӯён дар марҳалаи озмоиши санҷишӣ маҳорати зеринро надоштанд: тақсим карда тавонистани диққати худ дар раванди кор бо мактабчагон, интихоби рафтори дуруст дар ҳолати вайрон шудани интизом аз ҷониби хонандагон, пеш овардани талаботи дурусти педагогӣ, ки хонандагон бояд иҷро намоянд, зоҳир кардани тамкину таҳаммул дар вазъияти душвор.

Қисми зиёди донишҷӯён бо худтарбиякунии ҷузъҳои аз тарафи пешниҳодшудаи қобилияти созмондеҳӣ машғул нагардидаанд, бинобар ин, дар онҳо парваридани ин маҳорат зарур буд.

Донишҷӯён аз характери худиттилоъдиҳӣ, худдастурдиҳӣ ва иниколи фикрию эмотсионалӣ огоҳ набуданд, ки дар раванди кор бо бачагон, фаҳмидани психологияи тарбиятгирандагон мушқилоти зиёдро ба миён меовард.

Дар раванди озмоиши ташаккулдиҳанда дар бораи нақши худтарбиякунӣ суҳбат-тренинг доир гардида, ба донишҷӯён оид ба қобилияти асосии созмондеҳӣ, ки барои кори бомуваффақият зуруранд, маълумот дода шуд.

Баргузор намудани курси махсус «Асосҳои педагогии омодагии донишҷӯён ба фаъолияти созмондеҳӣ» ва суҳбат-тренинг дар бораи нақши худтарбиякунӣ бо мақсади нишон додани аҳамияти худтарбиякунӣ дар ташаккули шахсияти омӯзгор ба он мусоидат кард, ки донишҷӯён барои худтарбиякунии қобилияти созмондеҳӣ кӯшиш намуданд.

Маълумот дар бораи қобилияти асосии созмондеҳӣ, ки барои кори бомуваффақият зуруранд, ба кӯшиши донишҷӯён ҷиҳати баробар шудан бо омӯзгороне, ки соҳиби қобилияти созмондеҳӣ мебошанд, барои кор аз болои худ бо мақсади роҳбарӣ ба коллективи хонандагон, фаҳмиши он ки кадом сифатҳои фардӣ ба қобилияти созмондеҳӣ заруранд, мусоидат намуд. Вобастагии муваффақияти фаъолияти педагогӣ ба дараҷаи инкишофи қобилияти созмондеҳӣ таъкид гардид, ки ба ташаккули онҳо раванди таҷрибаомӯзии педагогӣ мусоидат менамояд.

Таҷрибаомӯзон маҳорати худиттилоотдиҳӣ, худдастурдиҳӣ, интиқоли фикрию эмотсионалӣ ва худфармондиҳиро дар худ инкишоф дода, фаҳмиданд, ки дар низоми воситаҳои худтарбиякунӣ худиттилоотдиҳӣ нақши муҳим дорад. Дар кори мушаххас донишҷӯён ин воситаро аз худ намуда, барои гузаронидани чорабиниҳои тарбиявӣ бештар омода гардиданд. Онҳо худдастурдиҳиро ҳамчун самтбахшии худ барои рафтори тафриқавӣ

бо назардошти вазъияти мушаххас, бо мақсади ташкили фаъолияти мактаббачагон ва таваҷҷуҳи тарбиявӣ нисбат ба онҳо фаро гирифтанд. Ин имкон дод, ки донишҷӯён дар вазъияти зуд тағйирёбанда рафтори бештар дақиқро зоҳир намуда, барои рафтори тарбиявӣ ҳадафмандона ва оромона новобаста аз ин ё он рӯҳияву кайфият, муносибат ба хонандагони алоҳида, сафарбар намудани диққаташон ба худ дастур диҳанд. Ҳамаи ин ба донишҷӯён имкон фароҳам овард, ки хонандагонро дақиқ, зуд ва дуруст ташкил намуда, онҳоро дар вазъияте, ки пешакӣ ба нақша гирифта нашудаанд ва пешбинӣ нагардидаанд, тарбия кунанд.

Донишҷӯён худфармондиҳиро, ки ҳам ботинан ва ҳам шунаво амалӣ мегардад, аз худ намуданд. Ба ҳамин васила онҳо нерӯяшонро сафарбар намуда, ҳисси нобоварӣ, бедимоғиро бартараф мекарданд, бо зоҳир намудани иродаи худ рафтори хонандагонро идора мекарданд. Ин ба донишҷӯён имкон дод, ки созмондиҳандагони хуб гардида, самаранокии кори тарбиявиро бештар намоянд.

Таҷрибаомӯзон амалӣ сохтани интиқоли фикрию эмотсионалиро ба мавқеи хонандагони ҳеш омӯхтанд, ки имкони хубтар фаҳмидани психологияи тарбиятгирандагон, эҳсосот ва андешаҳои онҳо, боадабона ва дуруст амалӣ кардани муносибати тарбиявӣ, дар фаъолияти созмондеҳӣ ба натиҷаҳои беҳтар ноил гардиданро фароҳам овард.

Аз ҷониби донишҷӯён аз худ шудани ҳар се қобилияти созмондеҳӣ ба самаранок азхудкунии қобилияти умумии созмондеҳӣ мусоидат кард.

Ҷадвали 10.

Натиҷаҳои фаъолияти донишҷӯён оид ба азхудкунии фаъолияти умумии созмондеҳӣ

Фаъолияти умумии созмондеҳиро аз худ намудаанд							
Дар оғози таҳқиқот				Дар анҷоми таҳқиқот			
Гурӯҳи озмоишӣ		Гурӯҳи назоратӣ		Гурӯҳи озмоишӣ		Гурӯҳи назоратӣ	
Микд. дон.	%	Микд. дон.	%	Микд. дон.	%	Микд. дон.	%
30	11	32	11,73	232	84,23	63	23,06

Дар озмоиш қобилияти умумии созмондеҳиро 30 донишҷӯӣ (11%), фаро гирифта буданд, баъди озмоиш – 232 донишҷӯӣ (84,23%). Дар гурӯҳҳои назоратӣ азхудкунии қобилияти умумии созмондеҳӣ танҳо дар 23,06% донишҷӯён баланд шуд (ҷадв.10).

Чуноне, ки дар раванди озмоиши муқарраркунанда амалӣ гардид, мо динамикаи дарки фаъолияти созмондеҳиро тариқи худбаҳодиҳии сифатҳои шахсиятро, ки дар маҷмӯъ муаммои таҳқиқшавандаро ташкил медиҳанд, муайян намудем. Таҳқиқот бо баҳои қоршиносон (кураторҳо, роҳбарони синфҳо) пурра гардид, ки дар ин замина мо самтҳои инкишофи сифатҳои зикршударо муқаррар намудем (ҷадв.11).

Ҷадвали 11.

Майдони тақсимои самтҳои дар донишҷӯён зоҳир шудани сифатҳои шахсият, ки аз қобилияти созмондеҳӣ иборатанд

Сифатҳои созмондеҳии шахсияти омӯзгор	Сатҳҳои ташаккулёбии қобилияти созмондеҳӣ											
	I			II			III			IV		
	Марҳалаҳои таҳқиқот ("буришҳо")											
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
1. Интиҳобкорӣ	3,4	2,7	2,8	2,6	2,7	2,2	3	3,1	2	1,7	1	1,7

2.	Самтгирии амалгароё- наву педагогии зехн	3	3,7	3,7	2,5	2,7	1,9	2,2	3,5	1,9	2,5	1,4	3,6
3.	Одоби педагогӣ	3,4	3,3	3,0	3,4	3,3	3,2	2,9	3,1	2	2,75	3,1	2,6
4.	Сергайратии чамъиятӣ	3,6	3,7	3,8	2,1	2,7	3,7	1,2	2,4	2,2	1	0,9	1,6
5.	Фаросати созмондеҳӣ	3,4	2,8	4,1	3,7	3,7	2,9	30	3	2	3	1,5	2,6
6.	Серталабӣ	3,4	3,5	5	3,2	3,2	2,8	2,4	2,9	1,7	1,25	1,25	2,6
7.	Нигоҳи танкидӣ	3,5	3,6	3,8	3,4	3,7	2,5	1,8	3,6	1,7	2	1,5	2,3
8.	Майлу рағбат ба фаъолияти созмондеҳӣ	3,4	3,5	5	3,2	3,2	2,8	2,4	2,9	1,7	1,25	1,25	2,6
9.	Боинтизомӣ	3,4	3,3	3	3,4	3,3	3,2	2,9	3,1	2	2,75	1,11	2,6
10.	Суботкорӣ	3,4	3,4	3,5	3	2,9	2,8	3,2	3,6	1,08	3	1,6	2
11.	Ташаббускорӣ	2,6	2,1	3,2	2,2	2,7	3,7	1,2	2,4	2,2	1,25	0,9	1,6
12.	Боварӣ ба нерӯи худ	3	3,7	3,7	2,5	2,7	1,9	2,2	3,5	1,9	2,5	1,4	3,6

Ба сифати меъёри омодагии донишҷӯён ба фаъолияти созмондеҳӣ, ба иҷрои функцияҳои иҷтимоӣ низоми сифатҳо, амалияи педагогӣ хизмат мекунад. Маҳз ҳамин сифатҳо фаъолияти созмондеҳии онҳоро тайин менамоянд.

Таҳқиқот нишон дод, ки қариб тамоми ин сифатҳо дар раванди кори таълиму тарбияи донишгоҳ ва дар раванди таҷрибаомӯзии педагогӣ дар синфҳои ибтидоии муассисаҳои таҳсилоти умумии миёна рушд ёфтанд. Чунончи, дар донишҷӯёни гурӯҳи якум дараҷаи баландро муташаккилӣ ва иҷрокунандагӣ, дар гурӯҳи дувум – ташаббускорӣ ва иҷрокунандагӣ, дар гурӯҳи сеум – ташаббускорӣ ва дар гурӯҳи чорум – боинтизомӣ ва азхудкунии методологияи асосҳои илмӣ фаъолияти педагогӣ касб намуданд; ворид намудани онҳо ба раванди фаъолонии педагогӣ, ки фаъолияти таҳлилгароӣ ва созанда пешбинӣ менамояд, ки тариқи низоми вазифаҳои махсуси ба рушди фаъолияти созмондеҳӣ ва қобилияти созмондеҳӣ нигаронида амалӣ мегардад.

ХУЛОСА

Аҳамияти таҳқиқоти анҷомёфта ҳам бо дигаргуниҳои куллии иҷтимоиву иқтисодии ҷомеа ва ҳам бо талаботи дохилии инкишофи ҳуди илми педагогика асоснок мегардад.

Дар марҳалаи ҳозираи инкишофи таҳсилоти педагогӣ аҳамияти махсусро тамоюли самтгирии инсонгароёнаи фаъолияти созмондеҳии педагог касб менамояд. Тамоюли мазкур дар татбиқи маҷмӯи принципҳои, чун принциби ягонагии муносибати шахсиятиву фаъолон ва системавӣ; принциби детерминизм, ки баррасии томи воқуниши психикии хонандагонро дар сатҳи шахсият асоснок менамояд; дидгоҳи фарҳангшиносона, ки мувофиқи он фарҳанги инсонро шахсияти ӯ, фаъолияти ӯ ва тамоми ҳастии ӯ тайин мекунад; принциби худтакмилдиҳии касбию педагогӣ.

Ташаккули ҳадафмандонаи қобилияти созмондеҳии омӯзгори ояндаи синфҳои ибтидоӣ, ки омодагии ӯро ба фаъолияти дигаргунсозандаву эҷодкорона муайян менамояд, дар сурати амалӣ намудани як қатор шартҳои зерин идорашаванда мегардад:

➤ истифодаи методикаҳои махсуси педагогӣ, ки ташаккули ҷузъҳои когнитивӣ, ангеизишӣ (мотиватсионӣ) ва амалиётӣ фаъолияти созмондеҳии педагогро чамъбаст менамояд;

➤ бунёди раванди таълиму тарбия ва таҷрибаомӯзии педагогӣ дар заминаи технологияҳои ба шахсият нигаронидаи таҳсилотӣ, ки фаъолнокии ботинии донишҷӯён, худбаҳодиҳии касбӣ, рефлексия, худмуайянкунӣ ва худ созмондеҳии онҳоро таҳрик мебахшад;

➤ ҷорӣ намудани курси махсуси «Асосҳои педагогии омодагии донишҷӯён ба фаъолияти созмондеҳӣ».

Методикаи дар раванди кори таҷрибавию озмоишӣ коркардшудаи ташаккули марҳала ба марҳалаи қобилияти созмондеҳӣ метавонад дар амалияи муассисаҳои таҳсилоти умумии миёна, донишгоҳҳо, мактабҳои олии педагогӣ, донишкадаҳои баландбардории ихтисоси

кормандони соҳаи маориф бо мақсади баланд бардоштани сатҳи омодагии кадрҳои педагогӣ истифода гардад. Методологияи таҳқиқоти илмӣ мазкур метавонад чун заминаи салоҳиятнок гардонидани тамоми ҷанҳои таълимӣ муассисаҳои таҳсилоти умумӣ миёна ва муассисаҳои таҳсилоти олӣ гардад. Аз рӯи ҳамин мантиқ, ба андешаи мо, омодагии омӯзгорони ихтисосҳои дигари педагогиро амалӣ намудан мумкин аст.

Таҳқиқоти анҷомёфта дурнамои рушди муаммои мазкурро тайин менамояд: омӯзиши хусусиятҳои фаъолияти созмондеҳӣ вобаста ба ихтисос; ошкор кардани дараҷаи таъсири ҷанҳои гуногуни таълимӣ ба фаъолияти созмондеҳӣ; аз ҷиҳати илмӣ педагогӣ асоснок намудани барномаи рушди қобилияти созмондеҳӣ дар шароити таҳсилоти фосилавӣ.

Таҳқиқи феномени фаъолияти созмондеҳӣ имкони дар оянда тарҳрезӣ намудани механизмҳои низомҳои таҳсилотро фароҳам меорад, ки ташаккули ҳадафмандонаву муттасили сифати мазкурро дар субъект таъмин менамояд. Ин ҷалби донишҳои нави байнифанӣ ва асбобу воситаҳои нави таҳқиқотро тақозо мекунад. Аҳамияти махсуси ояндадор ва амалиро таҳқиқоти мазкур дар шароити азнавсозии низоми таҳсилот касб менамояд, ки аз омӯзгорон бознигарии воситаҳои маъмули фаъолият, тарзи тафаккури педагогӣ, инкишофи тасаввуроти назариявиро дар бораи қобилияти созмондеҳии педагог тақозо намуда, маводи фаровонро дарбар мегирад, ки метавонад дар таҳқиқи минбаъдаи роҳҳои фаъолияти эҷодиву инноватсионии педагогӣ истифода шавад.

АДАБИЁТ:

1. Забияко М.Ю. Формирование организаторских умений воспитательной деятельности на основе игровой педагогической технологии / М.Ю. Забияко [Текст]: дисс. ... канд. пед. наук. - Челябинск, 2004. - 207 с.
2. Каримова И.Х., Ф.Шарифзода. Учитель-творец добра и прогресса / И.Х. Каримова [Текст]. – Душанбе: Ирфон, 2010. – 179 с.
3. Карнышев А.Д., Иванова Е.А. Психология деятельности и управления: учеб. пособие / А.Д. Карнышев, Е.А. Иванова [Текст]. – М.: М-во образования РФ, 2001. - 188 с.
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» [Матн]. - Душанбе, 2013.
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ» [Матн]. - Душанбе, 2014.
6. Кузьмина Н.В. Методы системного педагогического исследования /Н.В.Кузьмина [Текст]. - Л.: ЛГУ, 1980. - 172 с.
7. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность: учеб. пособие для вузов / А.Н. Леонтьев [Текст]. - М.: Смысл: Академия, 2005 - 352 с.
8. Леонтьев А.Н. Психологические основы развития ребенка и обучения / А.Н. Леонтьев // Под ред. Д.А. Леонтьева, А.А. Леонтьева [Текст]. - М.: Смысл, 2009. - 422 с.
9. Лутфуллоев М. Педагогикаи миллии халқи тоҷик / М. Лутфуллоев [Матн]. – Душанбе: Ирфон, 2015. - 660 с.
10. Меркурьев К.Л. Педагогические основы формирования профессионально-организаторских умений будущего учителя физической культуры / К.Л. Меркурьев [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. - Самара, 2007. - 23 с.
11. Шадриков В. Д. Мир внутренней жизни человека /В.Д. Шадриков [Текст]. - М. : Логос, 2010. - 389 с.
12. Шарифзода Ф. Актуальные проблемы современной педагогики. Книга 1 / Ф. Шарифзода [Текст]. – Душанбе: Ирфон, 2009. - 459 с.
13. Шаропов Ш.А. Инновационные процессы в образовании / Ш.А. Шаропов // Перспективы развития образования в Республике Таджикистан. Коллективная научная монография // Под ред. Ф.Ф. Шарипова. - Душанбе: Ирфон, 2019. - С. 154-173.
14. Якиманская И. С. Технология личностно-ориентированного образования /И.С. Якиманская [Текст]. - М. : Сентябрь, 2000. - 176 с.
15. Ярославова Г. Ю. Формирование организаторских умений будущего учителя в условиях студенческого педагогического отряда /Г.Ю. Ярославова [Текст]: дис. ... канд. пед. наук. - Челябинск, 2007. – 196 с.

ДИНАМИКАИ РУШДИ ҚОБИЛИЯТИ СОЗМОНДИҲИИ ДОНИШҚУЁН ДАР ДАВРАИ ТАҶРИБАОМЎЗИИ ПЕДАГОГӢ

Дар мақола масъалаҳои омодагии донишқуён ба фаъолияти созмондиҳӣ чун муаммои муҳими ташаккули салоҳиятнокии мутахассиси оянда мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор дода шудааст. Зарурияти рушди қобилиятҳои созмондеҳӣ дар асоси таҳлили манбаҳои назариявӣ амалӣ асоснок карда шуда, динамикаи тағйирёбии сифатҳои ифодакунандаи шахсияти омӯзгори оянда мушоҳида карда шудааст. Чуноне, ки муҳаққиқ таъкид мекунад, байни аҳамияти махсуси муаммои мураккабу серпахлуи интиҳобшуда ва коркарди нокифояи назариявӣ он дар педагогика ихтилофҳо вучуд

дорад ва дар айни ҳол мавҷуд набудани механизми самараноки рушди қобилияти созмондеҳии донишҷӯён мушоҳида карда мешавад, ки ва ҳалли муаммои мазкур дар мақола ифодаи имконпазири худро ёфтааст. Дар мақола натиҷаҳои таҳқиқоти санҷишии сатҳи малакаю маҳорати созмондеҳӣ донишҷӯён-таҷрибаомӯзон баррасӣ гардида шудааст. Дар асоси маълумотҳои ба дастовардашуда бо назардошти фарзияи тадқиқот муҳаққиқ фаъолияти донишҷӯёнро оид ба инкишофи маҳорати худиттилоъдиҳӣ, худдастурдиҳӣ ва интиқоли фикрию эмотсионалии онҳо, ки барои фаъолияти созмондеҳии онҳо муҳим аст, ташкил намудааст. Дар таҳқиқот 275 нафар донишҷӯёни курсҳои 3-4-уми факултети таҳсилоти ибтидоӣ ва педагогикаи махсуси ДДХ ба номи академик Бобочон Гафуров, дар давраи таҷрибаомӯзии педагогӣ фаро гирифта шудааст. Инчунин омӯзиши курси махсус «Асосҳои педагогии омодагии донишҷӯён ба фаъолияти созмондеҳӣ»-ро ташкил карда шудааст. Динамикаи рушди қобилиятҳои созмондеҳӣ дар равиҳои зерин мушоҳида ва баррасӣ гардидааст: қобилияти нигоҳ доштани интизом дар раванди кор бо хонандагон, қобилияти худдастурдиҳӣ барои рафтори дуруст дар ҳолати вайроншавии интизом аз ҷониби хонандагон, қобилияти худдастурдиҳӣ барои пеш овардани талаботи дурусти педагогӣ ба хонандагон, қобилияти ба худ дастурдодан барои рафтори дуруст дар ҳолати вайрон шудани интизом аз ҷониби хонандагон, қобилияти ба худ дастур додан барои зоҳир намудани тамкин дар вазъияти душвор, қобилияти тақсими диққат ба хонандагон дар фаъолияти воқеӣ, қобилияти ба худ дастур додан барои тақсими диққат дар раванди кор бо хонандагон, қобилияти амалӣ намудани интиқоли фикрию эмотсионалии худ ба мавқеи шахси дигар. Дар мақола динамикаи дарки фаъолияти созмондеҳӣ тариқи худбаҳодиҳии сифатҳои шахсият, ки дар маҷмӯъ муаммои таҳқиқшавандаро ташкил медиҳанд, муайян карда шудааст. Натиҷаи таҳқиқот бо баҳои коршиносон (кураторҳо, роҳбарони синфҳо) пурра гардида, дар ин замина самтҳои инкишофи сифатҳои зикршуда муқаррар карда шудааст.

Калидвожаҳо: фаъолияти созмондеҳӣ, қобилияти созмондеҳӣ, рушди қобилияти созмондеҳӣ, худсозмондеҳӣ, худиттилоъдиҳӣ, худдастурдиҳӣ, худфармондиҳӣ, қобилияти тақсими диққат, нишондиҳандаҳои қобилиятҳои созмондеҳӣ, интиҳобкорӣ, худтарбиякунии, сифатҳои шахсият.

ДИНАМИКА РАЗВИТИЯ ОРГАНИЗАТОРСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ СТУДЕНТОВ В ПЕРИОД ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ

Как отмечает исследователь, существует несоответствие между особой важностью выбранной сложной и многогранной проблемы и ее недостаточной теоретической разработкой в педагогике, и что связано с отсутствием действенного механизма развития организаторских способностей студентов. В статье рассматриваются результаты предварительного диагностирования уровня организаторских способностей студентов-практикантов. На основании полученных данных, с учетом гипотезы исследования, исследователь организовал занятия студентов по развитию их навыков самопознания, самодисциплины и интеллектуальной и эмоциональной передачи, которые важны для их организаторской деятельности. В исследовании приняли участие 275 студентов 3-4 курсов факультета начального образования и специальной педагогики ХГУ имени академика Бободжона Гафурова во время педагогической практики. Участники педагогического эксперимента также изучали специальный курс «Педагогические основы подготовки студентов к организаторской деятельности». Наблюдается и рассматривается динамика развития организаторских способностей по следующим направлениям: способности поддерживать дисциплину в процессе работы с учащимися, способности к самодисциплине при нарушении дисциплины учащимися, способности к самодисциплине, дисциплина для предъявления к ученикам правильных педагогических требований; способности структурировать себя проявлять сдержанность в сложной ситуации, способности распределять внимание учеников в реальной деятельности, способности структурировать себя сосредоточиться в процессе работы с учащимися, способности переносить свой мысленный и эмоциональный перенос на позицию другого человека. В статье выявляется динамика восприятия организаторской деятельности через самооценку личностных качеств, которые в целом составляют сущность и содержание исследуемой проблемы. Результаты анкетирования дополняются экспертными оценками (кураторы, классные руководители), и на основании этого определяются направления развития личностных качеств будущих педагогов.

Ключевые слова: организационная деятельность, организаторские способности, развитие организационных способностей, самоорганизация, самосознание, самодисциплина, самоуправление, умение распределять внимание, показатели организаторских способностей, избирательность, самодисциплина, качества личности. В статье исследуются и анализируются вопросы подготовки студентов к организаторской деятельности как важного структурного компонента в формировании профессиональной компетенции будущего специалиста.

THE DYNAMICS OF THE DEVELOPMENT OF ORGANIZATIONAL SKILLS OF STUDENTS DURING THE PERIOD OF PEDAGOGICAL PRACTICE

The article examines and analyzes the issues of preparing students for organizational activity as an important structural component in the formation of the professional competence of a future specialist.

As the researcher points out, there is a discrepancy between the special importance of the chosen complex and multifaceted problem and its insufficient theoretical development in pedagogy, and that is due to the lack of an effective mechanism for the development of students' organizational abilities. The article

discusses the results of preliminary diagnostics of the level of organizational abilities of student trainees. Based on the data obtained, taking into account the hypothesis of the research, the researcher organized classes for students to develop their skills of self-knowledge, self-discipline and intellectual and emotional transmission, which are important for their organizational activities. The study involved 275 students of 3-4 courses of the Faculty of Primary Education and Special Pedagogy of KSU named after Academician Bobodzhon Gafurov during their teaching practice. Participants in the pedagogical experiment also studied a special course "Pedagogical basics of preparing students for organizational activity". The dynamics of the development of organizational skills in the following areas is observed and considered: the ability to maintain discipline in the process of working with students, the ability to self-discipline in violation of discipline by students, the ability to self-discipline, discipline to present the correct pedagogical requirements to students; the ability to instruct oneself to exercise restraint in a difficult situation, the ability to distribute the attention of students in real activities, the ability to instruct oneself to concentrate in the process of working with students, the ability to transfer one's mental and emotional transfer to the position of another person. The article reveals the dynamics of the perception of organizational activity through self-assessment of personal qualities, which in general constitute the essence and content of the problem under study. The results of the questionnaire are supplemented by expert assessments (curators, class teachers), and on the basis of this, the directions for the development of the personal qualities of future teachers are determined.

Key words: *organizational activity, organizational skills, development of organizational skills, self-organization, self-awareness, self-discipline, self-government, ability to distribute attention, indicators of organizational skills, selectivity, self-discipline, personality traits.*

Маълумот дар бораи муаллиф: *Мамадҷонов Самеъҷон Ҳабибуллоев* – муаллими калони ДДХ ба номи академик Б.Ғафуров; тел.: (+992)929820882; E-mail: smamadjonov82@mail.ru

Сведения об авторе: *Мамадҷонов Самеъҷон Ҳабибуллоев* - старший преподаватель ХГУ им. Б. Гафурова; тел.: (+992) 929820882; E-mail: smamadjonov82@mail.ru

Information about the author: *Mamadzhonov Samedzhon Khabibulloevich* - senior lecturer at Khujand State University named after academician Bobojon Gafurov; tel.: (+992) 929820882; E-mail: smamadjonov82@mail.ru

УДК 372.571

М. МУРОДОВ

МЕТОДИ CASE-STUDY ҲАМЧУН ТЕХНОЛОГИЯИ МУОСИРИ ТАЪЛИМИ КАСБӢ

Методи case-study ё методи ҳолатҳои мушаххас (аз забони англисӣ case - ҳолат, вазъият) методи таҳлили фаъоли мушкилотӣ-вазъӣ мебошад, ки ба омӯзиш бо роҳи ҳалли масъалаҳои мушаххас - ҳолатҳо (ҳалли парвандаҳо) асос ёфтааст. Методи кейсҳои мушаххас (методи case-study) ба методи фаъоли таълими симулятсияи ғайриманкул ишора мекунад. Методи кейс-омӯзишӣ бештар дар таълими иқтисод ва илмҳои тичорат дар хориҷа васеъ истифода мешавад. Он бори аввал дар раванди таълим дар Мактаби ҳуқуқии Ҳарвард соли 1870 татбиқ карда шуд; чорӣ намудани ин метод дар Мактаби тичорати Ҳарвард соли 1920 оғоз ёфт. Аввалин таҳқиқот дар соли 1925 дар ҳисоботҳои Донишгоҳи Ҳарвард интишор карда шуданд. Дар айни замон, ду мактаби омӯзиши классикӣ - Ҳарвард (Амрико) ва Манчестер (Аврупо) яқоя зиндагӣ мекунад. Дар доираи мактаби аввал, ҳадафи метод таълим додани ҷустуҷӯӣ ягона роҳи ҳалли дуруст аст, дуҷум ҳалли бисёрҷабҳаи масъаларо пешбинӣ мекунад. Кейсҳои амрикоӣ аз ҷиҳати ҳаҷм калонтаранд (20-25 саҳифа матн ва илова бар ин 8-10 саҳифа тасвирҳо), кейсҳои аврупоӣ 1,5-2 маротиба кӯтохтаранд. Роҳбар дар ҷамъоварӣ ва паҳнкунии кейсҳо The Case Clearing House of Great UK and Ireland мебошад, ки соли 1973 бо ташаббуси 22 муассисаи таҳсилоти олии таъсис ёфтааст; аз соли 1991 онро Маркази клирингии аврупоӣ (ЕССН) меноманд. ЕССН як ташкилоти ғайритичоратиест, ки бо ташкилотҳои, ки дар кишварҳои гуногуни ҷаҳон ҷойгиранд ва мисолҳои омӯзиширо истифода мебаранд, алоқаманд аст. ЕССН айни замон тақрибан 340 ташкилотро дар бар мегирад, аз ҷумла Нашри Мактаби Бизнес Ҳарвард, Институти Рушди Менеджмент (IMB) дар Лозаннаи Швейтсария, INSEAD, Фонтенбло дар Фаронса, IESE дар Барселона дар Испания, Лондон Business School дар Англия ва инчунин Мактаби Крэнфилд аз Идоракуни. Ҳар яке аз ин ташкилотҳо коллексияи кейсҳои худро дорад, ки ЕССН ҳуқуқи паҳн кардан дорад [1].

Имрӯз методи кейс (case study) дар таълим мавқеи пешсафро ишғол намуда, дар таҷрибаи хориҷии таълими тичорӣ фаъолона истифода мешавад ва яке аз роҳҳои самарабахши омӯзонидани малакаҳои ҳалли масъалаҳои маъмулӣ ба ҳисоб меравад. Ҳамин тариқ, Мактаби тичорати Ҳарвард қариб 90% вақти таҳсилро ба таҳлили ҳолатҳои

мушаххас сарф намуда, афзалияти методи кейсро дар таълими тичорат нигоҳ медорад. Омӯзиши вазъии Ҳарвард як курси пуршиддатест бо истифода аз видео, компютер ва нармафзор. Донишҷӯи миёнаи Гарвард ё ягон мактаби дигари тичорӣ дар давоми таҳсил садҳо ҳолатро "кор мекунад". Ҳар сол Ҳарвард садҳо мисолҳои нав, васоити таълимӣ ва иловаҳо ба маҷмуаи парвандаҳоро нашр мекунад. Яке аз донишгоҳҳои маъруфи Амрикои Шимолӣ, Донишгоҳи Ғарбии Онтарио (Канада) низ ба истифодаи таълими вазъӣ тақия мекунад [1].

Масъалаи ҷорӣ намудани методи кейс дар амалияи таҳсилоти олии касбӣ дар ҳоли ҳозир, аз сабаби ду тамоил, хеле актуалӣ аст:

- яқум аз самти умумии рушди таҳсилот, тамоюли он на ба гирифтани дониши мушаххас, балки ба ташаккули салоҳияти касбӣ, малака ва малакаҳои фаъолияти зехнӣ, рушди қобилиятҳои шахсият, ки дар байни онҳо диққати махсус дода мешавад, ба миён меояд. ба қобилияти омӯхтан, тағир додани парадигмаи тафаккур, қобилияти коркарди массиви бузурги иттилоот пардохта мешавад [2];

- дуҷум аз таҳияи талабот ба сифати мутахассисе бармеояд, ки дар баробари қонё гардонидани талаботи тамоили аввал, инчунин бояд қобилияти рафтори оптималӣ дар ҳолатҳои мухталиф дошта бошад, дар шароити буҳрон муназзам ва муассир бошад.

Барои он ки раванди таълимӣ дар асоси кейс-технологияҳо асос ёбад, ду шарт заруранд: парвандаи хуб ва методикаи муайяни истифодаи он дар раванди таълим.

Хусусиятҳои умумии методи case-study:

Case-studies - мисолҳои, ки махсус дар асоси маводи воқеӣ таҳия шудаанд, бо мақсади таҳлили минбаъда дар машғулиятҳои омӯзишӣ. Дар ҷараёни таҳлили ҳолатҳо, донишҷӯён амал қарданро дар «даста», таҳлил ва қабули қарорҳои идорақуноиро меомӯзанд.

Ҷояҳои методи кейс (методи омӯзиши вазъӣ) хеле соддаанд [1-3]:

1. Метод барои ба даст овардани дониш дар соҳаҳои пешбинӣ шудааст, ки дар онҳо ҳақиқат гуногунандешӣ дорад, яъне. ба саволи додашуда ҷавоби яқинг вучуд надорад, аммо яқинг ҷавобҳои мавҷуданд, ки метавонанд дар дараҷаи ҳақиқат рақобат қунанд; вазифаи таълим дар айни замон ғавран аз нақшаи классикӣ дур мешавад ва ба дарёфти на танҳо ягона, балки бисёр ҳақиқатҳо ва тахминҳо дар соҳаи мушқилооти онҳо равона қарда шудааст.

2. Диққати таълим на ба азхуд қардани донишҳои тайёр, балки ба рушди он, ба ҳамқории эҷодии донишҷӯ ва омӯзгор равона қарда шудааст; аз ин рӯ, фарқи қуллии методи кейс ва методҳои анъанавӣ - демократия дар раванди азхудқунии дониш, вақте ки донишҷӯ дар раванди муҳокимаи мушқилот бо дигар донишҷӯён ва муаллим баробар аст.

3. Натиҷаи истифодаи метод на танҳо дониш, балки малакаи касбӣ низ мебошад.

4. Технологияи метод чунин аст: тибқи қоидаҳои муайян, модели вазъияти мушаххасе, ки дар ҳаёти воқеӣ ба амал омадааст, таҳия қарда мешавад ва маҷмуи дониш ва малакаҳои амалӣ, ки донишҷӯён бояд аз худ қунанд, инъикос қарда мешавад; дар айни замон, муаллим ҳамчун модератор амал қарда, саволҳои медиҳад, посухҳоро ислоҳ мекунад, муҳокимаро дастқирӣ мекунад, яъне. ҳамчун менечери раванди эҷодқорӣ.

5. Афзалияти бешубҳаи методи таҳлили вазъӣ на танҳо азхуд қардани дониш ва ташаккули малакаҳои амалӣ, балки рушди системаи арзишҳои донишҷӯён, мавқеи касбӣ, муносибат, як навъ муносибати касбӣ ва дигарқунсозии ҷаҳон.

6. Методи кейси омӯзишӣ нуқсҳои классикӣ таълими анъанавиро, ки бо "хушқӣ", эмотсионалӣ будани пешниҳоди мавод - эҳсосот, рақобати эҷодӣ ва ҳатто мубориза дар ин метод он қадар барқараф қарда мешавад, ки мувоҳисаи хуб ташқилшуда ба намоиши театрий шабоҳат дорад.

Методи ҳолати омӯзишӣ василаест, ки ба шумо имқон медиҳад, ки дониши назариявиро барои ҳалли масъалаҳои амалӣ истифода қаред. Метод ба рушди тафакқури мустақили донишҷӯён, қобилияти гӯш қардан ва ба назар қирфтани нуқтаи назари алтернативӣ, ба таври оқилона баён қардани шахс мусоидат мекунад. Бо ёрии ин метод, донишҷӯён имқоният доранд, ки малакаҳои таҳлилий ва арзёбиро нишон диҳанд ва тақмил диҳанд, тарзи қор дар гурӯҳро омӯзанд ва роҳи ҳалли оқилонатарине, ки ба миён гузошта шудааст, пайдо қунанд.

Ҳамчун методи интерактивии таълим методи кейс муносибати муқбӣ дар байни донишҷӯён ба даст оварда, рушди мавқеҳои назариявиро таъмин менамояд ва истифодаи амалии маводро азхуд менамояд; он ба касбомӯзии донишҷӯён таъсир мерасонад, ба қамолоти онҳо мусоидат мекунад, тавачҷуҳ ва ҳавасмандии муқбатро нисбат ба омӯзиш

ташақкул медиҳад. Ҳамзамон, методи кейсгӣ ҳамчун тарзи тафаккури муаллим, парадигмаи махсуси ӯ амал мекунад, ки ба ӯ имкон медиҳад, ки ба тарзи дигар ақида ва амал кунад, нерӯи эҷодии худро нав кунад [4 -5].

Кейс - намунае, ки аз тичорати воқеӣ гирифта шудааст, на танҳо тасвири дурусти рӯйдодҳо, балки маҷмӯи ягонаи иттилоотӣ мебошад, ки ба шумо имкон медиҳад вазъро фаҳмед. Парвандаи хуб бояд ба талаботҳои зерин ҷавобгӯ бошад:

- ба ҳадафи возеҳи офариниш мувофиқат кунанд;
- сатҳи мувофиқи душворӣ дошта бошанд;
- нишон додани якҷанд ҷанбаҳои ҳаёти иқтисодӣ;
- зуд кӯҳна нашавед;
- имрӯз мувофиқ бошанд;
- тасвир кардани ҳолатҳои маъмулӣ;
- рушди тафаккури таҳлилий;
- мувоҳисаро барангезад;
- якҷанд ҳалли худро дошта бошанд.

Методи кейси омӯзишӣ хусусиятҳо ва хусусиятҳои технологияи худро дорад, ки онро аз дигар методҳои таълим фарқ мекунад.

Хусусиятҳои методи case-study:

1. Мавҷудияти модели системаи иҷтимоию иқтисодӣ, ки ҳолати он дар як лаҳзаи муайяни дискретии вақт баррасӣ мешавад.
2. Қабули қарорҳои дастаҷамъӣ.
3. Қарорҳои зиёди алтернативӣ; набудани куллии ҳалли ягона.
4. Як мақсад ҳангоми қабули қарорҳо.
5. Мавҷудияти системаи баҳодихии фаъолияти гурӯҳӣ.
6. Мавҷудияти стрессҳои эмотсионалии назоратшаванда.

Хусусиятҳои технологияи метод case-study:

1. Метод як навъи хоси технологияи таҳлилий мебошад, яъне. амалиёти ҷараёни таҳқиқот, расмиёти таҳлилоиро дар бар мегирад.

2. Методи case-study ҳамчун технологияи омӯзиши дастаҷамъӣ амал мекунад, ки ҷузъҳои муҳими он кор дар гурӯҳ (ё зергурӯҳҳо) ва табодули мутақобилаи иттилоот мебошанд.

3. Методи case-study -омӯзиширо дар таълим метавон ҳамчун як технологияи синергетикӣ баррасӣ кард, ки моҳияти он омода кардани расмиёти фарқ кардани гурӯҳ ба вазъ, ташаққули таъсири афзоиши дониш, фаҳмиши амиқ, мубодилаи кашфиётҳо ва ғайра мебошад.

4. Методи case-study технологияҳои таълими рушд, аз ҷумла тартиботи рушди инфиродӣ, гурӯҳӣ ва дастаҷамъӣ, ташаққули сифатҳои гуногуни шахсии донишҷӯёнро дар бар мегирад.

5. Методи case-study ҳамчун як намуди мушаххаси технологияи тарроҳӣ баромад мекунад. Дар технологияи муқаррарии таълими лоиҳавӣ раванди ҳалли масъалаи мавҷуда тавассути фаъолияти муштараки донишҷӯён ҷараён дорад, дар ҳоле ки дар методи case-study масъала масъала ташаққул меёбад ва роҳҳои ҳалли он дар асоси кейс, ки ҳамзамон амал мекунад вазифаи фаннӣ ва манбаи иттилоот барои фаҳмидани имконоти амалҳои самарабахш.

6. Методи case-study мисоли омӯзишӣ дар худ дастовардҳои назарраси технологияи "эҷоди муваффақият" -ро мутамарказ мекунад. Он ҷорабиниҳоро барои фаъол кардани донишҷӯён, ҳавасманд кардани муваффақиятҳои онҳо, таъкид намудани дастовардҳои донишҷӯён пешбинӣ менамояд. Маҳз ба даст овардани муваффақият яке аз қувваҳои асосии пешбарандаи метод, ташаққули мотиви устувори мусбӣ ва афзоиши фаъолияти маърифатӣ мебошад.

Вазифаи асосии методи case-study омӯзиш аз он иборат аст, ки донишҷӯён ҳалли масъалаҳои мураккаби сохторнашударо омӯзанд, ки бо роҳи таҳлилий ҳал карда намешаванд. Методи case донишҷӯёнро фаъол мекунад, малакаҳои таҳлилий ва муоширатро инкишоф медиҳад ва донишҷӯёнро бо ҳолатҳои воқеӣ рӯ ба рӯ мекунад.

Кейсҳо аз вазифаҳои, ки дар гузаронидани семинарҳо ва дарсҳои амалӣ истифода мешаванд, фарқ мекунад, зеро ҳадафҳои истифодаи вазифаҳо ва ҳолатҳо дар омӯзиш гуногунанд. Проблемаҳо маводеро пешниҳод мекунад, ки ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки назарияҳо, методҳо, принципҳои мушаххасро омӯхта ва татбиқ кунанд. Case Study ба

донишчӯён кӯмак мекунад, ки малакаҳои гуногун пайдо кунанд. Мушқилот одатан як ҳалли худро доранд ва як роҳе, ки боиси ҳалли ин масъала мегардад. Кейсҳо ҳалли зиёд ва роҳҳои зиёди алтернативии ба он оварда мерасонанд.

Методи case study ба яке аз методҳои фаёли «пешрафта» тааллуқ дорад.

Афзалиятҳои методи case study иборатанд аз:

- истифодаи принципҳои омӯзиши мушқилот - ба даст овардани малакаҳо барои ҳалли масъалаҳои воқеӣ, қобилияти кор бо гурӯҳ дар соҳаи ягонаи мушқилот, дар ҳоле ки раванди таълим, дарвоқеъ, ба механизми қабули қарор дар ҳаёт тақлид мекунад, ин ба он мувофиқтар аст. вазъияти зиндагӣ нисбат ба азёд кардани истилоҳҳо бо такрори минбаъда, зеро он на танҳо дониш ва фаҳмиши истилоҳотро талаб мекунад, балки қобилияти бо онҳо амал кардан, сохтани нақшаҳои мантиқии ҳалли мушқилот, баҳси ақидаи худро талаб мекунад;

- ба даст овардани малакаҳои дастаҷамъона (малакаҳои кори гурӯҳӣ);

- ташаккул додани малакаҳо дар бораи маҷмӯаҳои соддатарин;

- ба даст овардани малакаҳои муаррифӣ;

- ба даст овардани малакаҳои конفرонси матбуотӣ, қобилияти таҳияи савол, ҷавобро бахс кардан.

Ҳангоми таҳлили кейс, донишчӯён воқеан дар дасти худ ҳалли тайёриро мегиранд, ки онро дар чунин ҳолатҳо татбиқ кардан мумкин аст. Афзоиши "маълумотноки" -и донишчӯён аз ҳолатҳои таҳлилшуда, эҳтимолияти истифодаи схемаи тайёри ҳалли вазъиятро афзоиш медиҳад, малакаи ҳалли масъалаҳои ҷиддитарро ташаккул медиҳад.

Тартиб додани принципҳои стратегӣ барои таҳияи методи case-study ва татбиқи он дар барномаҳои таълимӣ имконпазир аст [1]:

1. Методи case-study бояд ҳарчи зудтар ба барномаҳои таълими мутахассисони ихтисосҳои муосири бозор ворид карда шавад, ки дар онҳо дониши вазъӣ ва фаёлияти вазъӣ бартарӣ доранд, ба монанди менечмент, иқтисодиёт, сотсиология, маркетинг ва ғайра.

2. Истифодаи методи case-study дар системаи таҳсилоти иловагии касбӣ, алаҳусус дар татбиқи барномаҳои бозомӯзии касбӣ пурзӯр карда шавад.

3. Методи case-study бояд дар ягонагии органикӣ бо дигар методҳои таълим, аз ҷумла методҳои анъанавӣ, ки ба донишчӯён дониши ҳатмии меъёрӣ медиҳанд, истифода бурда шавад. Омӯзиши вазъӣ ба ҷустуҷӯ ва истифодаи дониш дар вазъияти динамикӣ, инкишоф додани чандирӣ, тафаккури диалектикӣ таълим медиҳад; ҳавасмандии аз ҳад зиёд барои таҳлили вазъӣ метавонад ба он оварда расонад, ки мутахассиси оянда худро бе "донишҳои меъёрӣ" -и зарурӣ пайдо мекунад, тамоми дониши ӯ ба дониши бисёр ҳолатҳо бидуни як принцип ё системаи муайяни методологӣ коҳиш меёбад.

4. Истифодаи методи case-study бояд аз ҷиҳати методологӣ асоснок ва таъмин карда шавад. Ин ҳам дар сатҳи ташкили раванди таълим барои барномаи таълимӣ дар маҷмӯъ ва ҳам дар сатҳи банақшагирии муаллими инфиродии он зарур аст. Арзёбии коршиносии ихтисосҳо, фанҳои таълимӣ ва бахшҳои онҳо зарур аст, ки дар он истифодаи методи case-study назар ба технологияҳои анъанавии таълим самараро бештар медиҳад. Ин масъалаҳо бояд мавзӯи муҳокимаи шӯрои методӣ бошанд ва ҳадафи тақмили ихтисоси муаллимон бошанд.

Кейсҳо аз рӯи меъёрҳои гуногун тасниф кардан мумкин аст. Яке аз равишҳои васеъ истифодашуда барои таснифи кейсҳо мураккабии онҳост. **Дар ин ҳолат, фарқи байни:**

- ҳолатҳои таълимии тасвирӣ - ҳолатҳое, ки ҳадафи онҳо омӯзонидани алгоритми қабули қарори дуруст дар вазъияти мушаххас бо истифода аз мисоли мушаххаси амалӣ мебошад;

- ҳолатҳои тарбиявӣ - кейсҳое, ки бо ташаккули мушқилот, ки дар он вазъият дар як давраи мушаххас тавсиф карда мешаванд, мушқилот муайян ва ба таври возеҳ таҳия карда мешаванд; ҳадафи чунин кейс ташҳиси вазъ ва қабули қарори мустақил оид ба масъалаи зикршуда мебошад;

- ҳолатҳои таълимӣ - кейсҳое, ки бидуни ташаккули мушқилот ҷой доранд, ки нисбат ба версияи қаблӣ вазъияти нисбатан мураккабро тавсиф мекунанд, ки дар он мушқилот аниқ муайян карда нашудааст, аммо дар маълумоти оморӣ, арзёбии афкори ҷамъиятӣ, мақомот ва ғайра оварда шудааст; ҳадафи чунин кейс мустақилона муайян кардани мушқилот, нишон додани роҳҳои алтернативии ҳалли он бо таҳлили захираҳои мавҷуда мебошад;

- машқҳои амалӣ, ки вазъияти мушаххаси ташаккулёфтaro тавсиф мекунад, пешниҳод карда мешавад, ки роҳҳои баромадан аз он пайдо карда шаванд; ҳадафи чунин кейс дарёфти роҳҳои ҳалли масъала мебошад.

Кейсхоро дар асоси ҳадафҳо ва вазифаҳои раванди таълим тасниф кардан мумкин аст. Дар ин ҳолат, намудҳои зерини кейсро фарқ кардан мумкин аст:

- таҳлил ва баҳодиҳии таълим;
- таълими ҳалли мушкилот ва қабули қарорҳо;
- тасвири мушкилот, ҳалли масъала ё мафҳум дар мачмӯъ.

Ҷолиби диққати гурӯҳбандии кейсхоест, ки аз ҷониби Н.Федянин ва В.Давиденко дода шудаанд, ки бо таҷрибаи хориҷии истифодаи методи case-study хуб шиносанд [6-8]:

- "Кейс" -ин сохтори баланд, ки миқдори ҳадди аққали иттилооти иловагиро пешниҳод мекунад; ҳангоми қор бо он донишҷӯ бояд як модел ё формулаи муайянеро татбиқ кунад; ин навъи масъала ҳалли оптималӣ дорад;

- "эскизҳои хурд" (short vignettes), ки одатан аз як то даҳ саҳифа матн ва як ё ду саҳфаи замимаҳо доранд; онҳо танҳо мафҳумҳои асосиро қорӣ мекунад ва ҳангоми таҳлили онҳо, донишҷӯ инчунин бояд ба дониши худ таъя кунад;

- "кейсҳо" -и калони сохторнашуда (long unstructured cases) то 50 саҳифа - аз ҳама намудҳои чунин вазифаҳои таълимии аз ҳама мушкилтарин; маълумот дар онҳо хеле муфассал, аз ҷумла қомилан қолозим дода шудааст; маълумоте, ки барои таҳлил заруртар аст, баръакс, метавонад қум шавад; донишҷӯ бояд чунин "найрангҳои ифлос" -ро эътироф кунад ва бо онҳо мубориза барад;

- кейсҳои шикастхӯрда, ҳангоми таҳлили он, ки аз донишҷӯён на танҳо истифодаи дониши назариявӣ ва малақаҳои амалии қаблан гирифташуда, балки пешниҳоди чизи нав талаб карда мешавад, дар ҳоле ки донишҷӯён ва муаллимон ба ҳайси муҳаққиқ баромад мекунад.

Кейсхоро бо шаклҳои гуногун пешниҳод кардан мумкин аст: аз якҷанд ҷумла дар як саҳифа то саҳифаҳои зиёд. Аммо, бояд дар назар дошт, ки кейсҳои қалон барои донишҷӯён дар муқоиса бо кейсҳои хурд, алаҳусус ҳангоми қори аввал қор қардан баъзе мушкилот ба қор меоранд. Кейс метавонад тавсифи як воқеаро дар як ташкилот ё таърихи рушди бисёр ташкилотҳоро дар тӯли солҳои зиёд дар бар гирад. Кейс метавонад моделҳои маъруфи таълимиро дар бар гирад ё ҳеч қадоме аз онҳо. Барои пешниҳоди кейсҳо стандарти маҳсус вучуд надорад. Қун қоида, кейсҳо дар шакли қопӣ ё дар васоити аҳбори электронӣ пешниҳод карда мешаванд, аммо ба матн доҳил қардани ақсҳо, диаграммаҳо, қадвалҳо барои донишҷӯён равшантар мешавад. Иттилооти қопшуда ё иттилоот дар васоити электронӣ қор ва таҳлил қисбат ба маълумоти пешниҳодшуда, масалан, дар версияҳои аудио ё видео осонтар аст; имқониятҳои маҳдуди тамошои сершумори интерактивӣ метавонад боиси таҳриф шудани маълумоти ибтидоӣ ва ҳатогиҳо гардад. Вақтҳои оҳир, пешниҳоди мултимедиявии кейсҳо маъмултар шудааст. Имқониятҳои пешниҳоди мултимедиявии кейсҳо имқон медиҳанд, ки душворҳои қикршуда пешқирӣ қарда шаванд ва афзалиятҳои иттилооти матнӣ ва тасвирҳои интерактивии видео якқоя қарда шаванд.

Вобаста аз мавзуи кейс, ки онҳоро тақрибан тақсим қардан мумкин аст:

- кейсҳои шахсӣ, ки дар онҳо шахси мушаххас, менечерон, сиёсатмадорон, пешвоён амал мекунад;

- кейсҳои ташқилӣ ва институтсионалӣ бо он фарқ мекунад, ки дар онҳо ташқилотҳо, қорхонаҳо ва воҳидҳои онҳо фаъолият мекунад;

- кейсҳои бисёр мавзуъ одатан якҷанд фаъолонро дар бар меқиранд.

Андозаи кейс бевосита аз ҳадафи он вобаста аст. Як кейси хурд, ки аз як то якҷанд саҳифаро дар бар меқирад, метавонад барои иштирок дар як машғулияти дуқоата амалӣ қарда шавад. Кейси қиёна одатан дарси ду қоатаро меқирад ва як кейси қалон, то якҷанд даҳҳо саҳифаро барои якҷанд машғулиятҳои амалӣ истифода бурдан мумкин аст. Аз рӯи қамуди қисми методӣ, кейсҳо ба савол асос ёфтаанд; вақте ки онҳо ҳал қарда мешаванд, ба донишҷӯён бояд ба саволҳои додашуда қавоб дода шавад ё супоришҳои кейсӣ, ки вазифа ё супоришро таҳия мекунад.

Тақрибаи нишон медиҳад, ки кейс вақте ба омӯзиши ҳамаҷонибаи илмӣ-методӣ, балки жанрӣ машғул мешавад, ба қори муассири таълими ва методӣ табдил меёбад.

АДАБИЁТ

1. Ситуационный анализ, или анатомия Кейс-метода: Под ред. д-ра социологических наук, профессора Сурмина Ю. П. Киев: Центр инноваций и развития, 2002. 286 с.

2. Полат Е. С. Организация дистанционного обучения в Российской Федерации // Информатика и образование. – 2005. – № 4 – С.13-18
3. Пырьева В. В. Кейсовая технология обучения и её применение при изучении темы «Алгоритмы» // Информатика и образование. – 2009. – № 11 – С.25-28
4. Одинаева С. А., Файзали М. Методы использования современных ИКТ в процессе владения информационными технологиями. // Одинаева С. А., Файзали М. /Вестник Таджикского национального университета. 2019. №10-2. С. 243-247.
5. Одинаева С. А., Хусанова Т.К. Роль мультимедиа-технологий обучения при проведении интерактивных лекций // Одинаева С. А., Хусанова Т.К.. /Вестник Таджикского национального университета. 2018. №8. С. 227-231.
6. galina-soleil.narod.ru/index/0-41
7. fgos-shkola14nv.narod.ru/37.html
8. nauchforum.ru/node/2524

МЕТОДИ CASE-STUDY ҲАМЧУН ТЕХНОЛОГИЯИ МУОСИРИ ТАЪЛИМИ КАСБӢ

Дар мақола ҳадафи бевоситаи методи омӯзиши кейс ва таҳлили ҳолати мушаххаси методи омӯзиши кейс оварда шуда, ақтуалӣ будани масъалаи қорӣ намудани методи кейс дар амалияи таҳсилоти олии касбӣ дар замони муосир баён карда шудааст.

Калидвожаҳо: кейс, case-study, методи case, методи омӯзиши, системаи таҳсилот, технология, методи интерактивӣ, таҳсилоти олии.

МЕТОД CASE-STUDY КАК ТЕХНОЛОГИЯ СОВРЕМЕННОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Статья посвящается на прямую цель метода case-study и анализ конкретного кейс-метода, а также подчеркивает актуальность внедрения кейс-метода в практику высшего образования в современное время.

Ключевые слова: кейс, кейс-стади, кейс-метод, метод обучения, система образования, технология, интерактивный метод, высшее образование.

CASE-STUDY METHOD AS A TECHNOLOGY MODERN PROFESSIONAL EDUCATION

The article is devoted to the direct purpose of the case-study method and the analysis of a specific case-method, and also emphasizes the relevance of introducing the case-method into the practice of higher education in modern times.

Key words: case, case study, case method, teaching method, education system, technology, interactive method, higher education.

Сведения об авторе: Муродов Муҳиддин - докторант 2-го года обучения Кулябского государственного университета Куляба имени А.Рудаки. ул.С.Сафаров Телефон:+992988150815 Email:988150815@mail.ru

Маълумот дар бораи муаллиф: Муродов Муҳиддин – докторанти курси 2-юми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А.Рудаки. Кучаи С.Сафаров Телефон: +992988150815 Email: 988150815@mail.ru

Information about the author: Murodov Mukhiddin - doctoral student of the 2nd year of study at the Kulyab State University of Kulyab named after A. Rudaki. S. Safarov St. Phone: +992988150815 Email: 988150815@mail.ru

ОХУНОВ Б.Х. ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Игра – отличное явление жизни, работа, как будто безрезультатная и в тоже время необходимая. Непроизвольно чарует и притягивает к себе данное жизненное явление, игра является основательной и трудной проблемой для научной мысли. Главным критерием формирования и развития лидерских качеств у студентов в учебном преподавательском процессе ВУЗа является формирование ситуаций, в которых студент может результативно копировать и формировать лидерское поведение, т.е. в процессе игры.

Игра - самая важная для формирования и развития лидерских качеств у студентов в учебном преподавательском процессе ВУЗа деятельность, при которой осуществляется осмысление представления об объекте, нахождение этого представления (впечатления) в телесную память, символизация предмета, то есть первичная конкретизация. И определенно важно, чтобы у студента это происходило неосознанно, чтобы студент мог чувствовать и доступно выражать свои ощущения и переживания. В ходе формирования и развития лидерских качеств у студентов в учебном преподавательском процессе ВУЗа сюжетно-ролевые игры значительно отличаются от игр, которые обучают (дидактических) и от игр по

правилам. Это игры, направленность, мотивация, причинность и знаковость которых происходит от субъекта и показана другому или другим субъектам. Если они отсутствуют – это представление о себе. Такая направленность смежена с внутренним напряжением субъекта и с мерой агрессии, если считать агрессией умение отстаивать границы своей личности.

Принципы – это нормы, принципы поведения, что создаются, отталкиваясь от ценностей. Принципы игры, в которую играем. Очень важно установить для себя основы, определиться с законами игры. Жизнь это игра. Принципом является следующее: «поступай так по отношению к другим людям, как ты хотел бы, чтобы они обходились с тобой». Важно исполнять те правила, что для себя установил.

Различные лидеры обладают несколько разнообразными понятиями о лидерстве. При этом все они базируются на абсолютно классических принципах:

1. У Лидера есть цель.

Цель это собственного рода маяк для корабля. Ожидаемый исход то, что не терпится реализовать. Цель – это направленность процесса, ориентир. Цель есть результат работы сознания и воли, субъективная априорная модель волевой мотивации к поступку. Цель – это постулат к действию. Это управление включает описанные ресурсы, требуемые для свершения представляемого желания.

2. Лидер развивается. Весьма существенная сторона руководителя, это непрерывное изменение. Жизнь не стоит на месте и для того чтобы развиваться, не снижая скоростей, принципиально всегда совершенствоваться. Лидер постоянно видит новую точку подъема, индивидуального роста, личной производительности. Если людям не чему обучиться у собственного руководителя, он перестает быть авторитетом.

3. Лидер методичен. Этот индивид прописывает собственные операции на некоторое количество ходов вперед, если сообщил «А», то осуществляет «Б». Это превосходный стратег, у него есть некоторое количество возможных альтернатив формирования каких-либо действий. Только тогда люди не боятся взаимодействовать с ним в одной группе, только тогда они получают уверенность, что он приведет их к цели.

4. Руководитель не сомневается в себе. Это в первую очередь, высокая самооценка, понимание дела, что он осуществляет, способность употреблять собственные сильные качества, внутреннее убеждение, за которое он готов отвечать. Убежденность в точности выбора дороги.

5. Целеполагание. Цель – это осознанное, сформулированное в обещаниях предвидение будущего итога педагогической работы. Под целью кроме того осознают и формальное представление окончательного состояния, установленное в любой концепции.

Целеполагание дает возможность сформулировать мировоззрение в совершенно определенных осязаемых продуктах. Создать дорожную карту, с помощью которой можно достичь нужных целей в самые короткие сроки. Целеполагание предоставляет возможность конкретно показать цель, заметить предстоящие перспективы. Отлично рассчитанный план операций дает возможность заявлять о ясной, понятной, четкой цели. Руководитель не просто устанавливает цель, эта цель, как норма, владеет определенным ощущением, вкусом, запахом и имеет особую краску. Цели руководителя амбициозны, включают в себя призыв! Это не просто еще одна ступень, которую получилось овладеть – это вершина. Поэтому-то руководитель и добивается всегда наибольшего! Но выбранный путь к построению цели – это не безрезультатное использование сил на борьбу с «ветряными мельницами», а сформированные и продуманные выводы, подпитанные особенным внутренним состоянием. Безусловно, это не отменяет законы, при которых цель обязана осуществиться. Данные принципы довольно несложны и прагматичны, но не выполнение их может послужить причиной к серьезным последствиям.

6. Восприимчивость к переменам. Еще не зная цели, лидеру необходимо уметь исследовать область около себя и быть готовым к мельчайшим изменениям. Для этого ему нужен комплект сенсоров, который постоянно должен находиться в действии. Он должен наблюдать, чувствовать и ощущать всё, что располагается не только в области обозримой досягаемости, но и в отдалённом доступе. Несмотря на перегруженность информационного пространства прогрессивного мира терабайтами данных, руководитель должен обладать способностью подобрать необходимые, касаемые, непосредственно его, группы, компании. Если не быть первым, в числе тех, кто отзовется на новую информацию о значимых изменениях, то это совершат другие, и есть угроза оказаться в проигрыше еще на старте.

Новейшие будущие установки в обществе, даже небольшие, способны спровоцировать другой оборот в развитии общества. Раньше события, которые происходили на другом материке, в другой местности, мало затрагивали лично кого-то и вели к каким-либо основным переменам у себя дома. Сейчас реальностью настоящего времени представляется процесс глобализации, в свете которого, к примеру, стоит только на цент уменьшить стоимость нефти в какой-нибудь державе, мгновенно начинает говорить весь свет. Потому лидеру нужно быть особенно восприимчивым и стремиться уловить всевозможные, даже очень слабые сигналы, приходящие снаружи [90].

7. Гибкость. Руководитель в любой период времени должен содержать в собственном распоряжении большой комплект стратегий, выборов и альтернатив. Это даст возможность ему для любой определенной ситуации установить действенные пути ее реализации. Если для выхода из ситуации есть только лишь одна стратегия, в таком случае данное шаблон; в случае если две – это проблема. Выбор наступает, если в запасе есть три и больше альтернативных вида действия. Как правило, индивид содержит небольшой комплект стратегий, что не дает ему гибко функционировать, а, следовательно, сокращает результативность. Лидер, у которого небольшой комплект стратегий, предсказуем, а, таким образом, легко управляем.

8. Целеустремлённость, упорство. Свойства, позволяющие, встретившись с проблемами, не задерживаться, а продолжать функционировать. Это не значит, что владея целеустремлённостью, руководитель прекращает быть гибким. Целеустремлённость и упорство дают возможность непрерывно сохранять перед глазами цель, определять для ее свершения разные маршруты, таким образом, выражая гибкость на пути к достижению цели, но, не отходя от неё. Безусловно, следуя к цели, неминуемо сталкиваешься с преградами и трудностями, однако, как известно, неодолимых препятствий не существует, а есть отсутствующие средства на данный период. А это значит, что необходимо компенсировать требуемые средства и идти далее [38, с. 69].

Очень важно не спутывать целеустремлённость и упорство с упрямством, упёртостью и напористостью.

9. Упрямство. Упрямство – это желание достичь цели любым методом, каким бы он не был. Так, к примеру, случаются ситуации, если необходимо отступить от цели, потому как цель утратила собственную важность. Вы длительное время вкладывали силы и ресурсы в исследование нового продукта, что желали издавать на рынке, но ваши прямые соперники вышли вперед и сформировали подобный продукт. При этом их продукт оказалась на порядок лучше и ниже по стоимости, чем предлагаемая вами. Какие ваши действия? Безусловно, можно продолжить инвестировать силы и ресурсы на окончание работы по этому продукту и выпустить в свет продукт, уступающий конкурентному по абсолютно всем характеристикам, сформировав при этом вашему бренду рекламу и раскрутив его по всем телеканалам. Но есть и другой способ: на базе ваших исследований перепрофилироваться на формирование еще более прогрессивного продукта, не имеющего конкуренции, тем самым отказаться от прежней цели и определиться на новой. Выбирать вам, но в данном и состоит отличие между упрямством и целеустремленностью.[90].

10. Коммуникация. Следующей категорией умений, которая помогает продуктивно взаимодействовать с другими, и без которых лидер просто не мыслится, предстают коммуникация или коммуникативные навыки. Она помышляет ту субстанцию, которая связывает руководителя и команду. Эти познания, делающие из находящихся кругом – адептов, из сторонников – последователей, из последователей – членов команды [53].

11. Убеждение. Это умение убедить лицо в собственной правде, которая дается при помощи эмоций, действий, доводов или слов, перемещать его из личной позиции в позицию, комфортная лидеру. Выделяют два стиля убеждения – эмоциональное влияние и закономерное аргументирование. Обе манеры весьма эффективны, а их комбинация дает удивительные итоги!

Эмоциональным способом труда с отрицаниями представляется деятельность с значительной ступенью самоубеждённости, если свои чувства и проявления показывают, что данная точка зрения абсолютно правильная, и иной попросту нет.

«Это так, просто благодаря тому что, что это так». Как правило, подобный образ взгляда не требует фундаментальной помощи аргументации, скорее, это манера эмоционального напора. Например, разъяснить можно и так: «Я в это верю – стало быть, это правда» или «Я так вижу, чувствую, слышу и всё». Для отрицания подобного рода

убеждённости со своей стороны полезнее индивидуальная включённость, чем всякая рациональная аргументация. Следует отметить, что каждый образ убеждения лучше или хуже функционирует с определенным типом людей [34].

12. Коммуникабельность. В современном обществе данное свойство, безусловно, одно из ценнейших. Значительность коммуникабельности значительна не только в контексте лидерства, но и во всяком ином контексте. Человек – коллективное творение и имеет способность результативного контакта с другими, видится залогом процветания, ныне большое распространение приобрели социальные сети, которые динамично формируются при помощи сети «интернет» со всеми входящими туда услугами знакомств, форумами, чатами и иными «коммуникативными» приложениями. Невзирая на это, общение, устройство и установление контактов с людьми потребует кое-каких умений, которые необходимы лидеру. Отметим наиболее существенные свойства, обладание которыми непреложно для коммуникабельного лица: располагать собеседника к себе, иметь способность быстрого нахождения контакта, выслушивать и слышать, иметь способность задавать вопросы и находить на них решения [90].

13. Формирование доверия. Увеличивая сферу невербального контакта, следующую подстройку можно осуществлять по большему количеству характеристик (темпу, позе, интонации голоса и жестике, т.д.), что даёт возможность более расположить к себе собеседника и увеличить положение доверия. Признаком того, что контакт найден, будет явление «двойного ведения», когда будет трудно осознать – кто под кого подстраивается: вы под собеседника, или он под вас. Попробуйте одновременно осуществлять установленные из этих деяний, в ходе подобной подстройки появляется чувство благосклонности друг к другу, моментально найдутся всеобщие темы для разговоров [116, с.66].

14. Способность выслушивать и слышать. Возможно, что это тождественные определения, но это не так. В действенной коммуникации могут быть нужны и тот и другой навыки – лучший собеседник это признательный слушатель. Лидер обязан иметь способность не только говорить, но и слушать. Нет неразговорчивых людей – есть неправильно выбранная тема для беседы. Лидер обязан иметь способность выбрать тему, которая будет интересна для собеседника, привлечь его внимание, и в этом случае рассказчика будет трудно остановить. Парадоксом видится то, что если в диалоге вы скажете несколько слов, у собеседника о вас может выработаться мнение, как об общительном, занимательном и коммуникабельном человеке. Для этого важно не только слышать, но и выслушивать, о чем рассказывает ваш собеседник. Так как диалог можно подкреплять и с применением только лишь приёма интенсивного слушания, время от времени кивать головой и использовать междометия «ага», «угу», «да», «похоже», «согласен», либо даже порой дословно воспроизводить определенные основные фразы.

15. Способность задавать вопросы. Автор концепции современного маркетинга, один из известнейших лидеров, Питер Друкер заявлял: «Лидер прошлого знал, что и как сказать, лидер будущего знает, что и как спросить».

Умение задавать вопросы проявляет ваш интерес к собеседнику, позволяя при этом на соответствующем уровне и быстро накопить интересующие сведения. Умение искренне интересоваться делами вашего руководства, подчинённых, партнёров, сотрудников или клиентов базируется на возможности задавать вопросы. Важно уметь услышать ответы, даже если в них будет включена точка зрения, обратная вашей [137].

16. Вера в себе. Вера, как правило, ассоциируется с руководителем. Люди, показывающие состояние уверенности, в большинстве случаев вселяют доверие. Так как уверенность, зачастую, соединяют с надёжностью, и образовывается чувство, что на этого человека можно положиться, ему можно верить, за ним хочется идти.

Одним из методов вызова у себя состояния уверенности, - это работа над собой, над собственным телом. А для этого необходимо узнать, как обычно смотрится уверенный в себе индивид. Решительного человека можно определить по следующим чертам: расправленные плечи и статная осанка, ровное и размеренное дыхание, завершённые жесты, отчетливая и вразумительная речь, часто звучащая на пониженных тонах, с паузами, делающими ее еще более четкой и впечатляющей. Кроме этого, решительного человека определяет умение длительное время держать взгляд на собеседнике. Мы описали отдельные из более наглядно сформулированных особенностей уверенности. Проанализируйте себя: в какой степени вы соответствуете описанным данным? Если не в полной мере, то, сделайте с собой должные операции, это несомненно поможет вам обрести уверенность. А способность сформировать в

теле необходимый мышечный баланс напрямую повлечёт за собой возникновение данного состояния [137].

17. Личный опыт. Одним из методов формирования уверенности является свой опыт и его применение. Любой из нас в различных моментах был в чём-то убежден. Как-то раз, пережив данное состояние, его можно ощутить снова и снова. Для этого необходимо подробно вспомнить обстановку, когда вы чувствовали уверенность, а далее вновь окунуться в данный опыт и начать испытывать, углубляя и подпитывая его морально. Подобное занятие, может помочь проработать вхождение в состояние убежденности и каждый раз усиливать его внутри себя. Кроме того, можно отрабатывать вхождение в состояние убежденности при помощи опыта других людей. К примеру, подбираем из собственного окружения несколько человек, на наш (ваш) взгляд, у которых данное состояние прослеживается более часто и подробно, а далее входим в роль этого лица, представляя, что он – это вы, и стараемся поступать, отталкиваясь из состояния уверенности этого лица, фиксируя внутреннюю кинестетику, тембр голоса и другие физические характеристики.

18. Дерзновенность. Дерзновенность либо дерзость – это умение вызова, элементами которого станут быть решимость и смелость. Дерзновенность в отличие от уверенности, дает возможность не только ощущать, но и поступать. Лидер постоянно идет вперед, и, зачастую, его окружает неизведанность, покоящаяся перед ним. Ему следует войти на этот путь, на который до этих времен ни один человек не ступал, и это вызов. Здесь и необходима смелость, так как неизведанность пугает. Лидеру очень важно данное свойство, чтобы ступить к собственным рвениям через неизведанность. Труднее всего начать процесс, уверовать в собственные силы, преодолеть страх, колебания и поступать не оглядываясь. Помимо этого, многие лидеры бросают себе вызов, Для того чтобы познать себя, как будто задают вопрос: «На что ещё я готов пойти прямо сейчас?». Лидеры устанавливают перед собой такие цели и проблемы, что непросто разрешить [45].

19. Проактивность. Инициативный индивид – это человек работающий. Тем не менее, действие может являться и результатом действия другого лица либо появившейся ситуации. В этом случае подобное действие представляется ответом, т.е. реагированием на толчок, пришедший извне. Истинный лидер предпочтет никак не отвечать, а упредить, непосредственно сформировать события. Подобное свойство называется – проактивностью. И связано оно с мотивацией приближения (мотивация «К»), если индивид воспламеняется мечтами, строит планы, задается целью, а не перспективой предотвращения неприятных ситуаций. Лидер устремляется действовать на опережение, т.е. приступать первым, он организатор движения. Проактивность непосредственно связана с качествами, обсуждаемыми раньше: видением, уверенностью, дерзновенностью. Лидер должен постоянно быть на полшага впереди, т.к. ему просто необходимо владеть новейшими информативными сведениями и быть в центре потока событий, с тем, чтобы перейти к поступкам первым. Поскольку в современном обществе информационных технологий и больших скоростей любая задержка угрожает утратами, как в нравственном, так и экономическом плане, что в результате приводит к упущенной выгоде.

20. Невозмутимость. Невозмутимость соединяет в себе целый ряд таких качеств и свойств, как стойкость, выдержка, стрессоустойчивость, умение держать удар, которые, так или иначе, объединены с опасными ситуациями, связаны с проявлением сильных неблагоприятных эмоций. Очевидно, что при стрессе, интенсивном давлении снаружи, нехватке времени, плохом самочувствии может появляться целый диапазон эмоций – и от абсолютного безразличия до раздражительности и негодования. Иногда эти эмоции могут быть даже и полезны, так как чувства дают возможность излить энергию, накапливающуюся изнутри. Но необходимо понимать, что возможно и пожалеть о внезапно выраженных чувствах. Один эмоциональный срыв и как последствие – разорванный договор, сорванная операция, уволившийся работник.

21. Говорите правду. Руководитель должен быть правдивым с членами группы в абсолютно всех вопросах, порождающих тревогу. К примеру, Стив Джобс открыто сообщил о себе, что берет продолжительный отпуск по состоянию здоровья. Несмотря на то, что ранее он уже заявлял о своих гормональных проблемах, возникли сплетни, что онкологическая болезнь, с которой он сражался несколько лет, вновь возвратилась. После его слов акции Apple снизились на 10%, но все же он поступил верно.

22. Предотвращайте вред. Если вы предвидите, что принятое вами постановление, может принести ущерб другим людям, то вы действуете безответственно и безрассудно.

Прекрасный лидер обязан видеть, что избежать причинения вероятного ущерба окружающим – это этическая обязанность, разумное и дальновидное решение.

23. Не эксплуатируйте. Употребление ситуации для легкой наживы – поведение непозволительное для отличного лидера.

24. Не давайте обещаний, которых не можете осуществить. А кроме того исполняйте ранее данные обещания. Умение сдерживать собственное слово – одно из значимых свойств, провоцирующее признание группы. Ситуации, в которых мы не только имеем основание, да и просто должны отказаться от данного обещания, бывают весьма редко. Прекрасный лидер ведет себя осторожно и дает только те обещания, что он в состоянии осуществить.

25. Еще один принцип лидера: вы – это не ваша работа. Если вы горячо обожаете собственную работу, вам повезло. Но если любовь преобразуется в одержимость, это ужасно. Если деятельность начинает замещать саму вашу жизнь, необходимо шагнуть в сторону, совершить паузу и пересмотреть ценности. Как бы вы ни были удовлетворены работой, ваша карьера – не самое главное в жизни. Прекрасный лидер понимает, то, ради чего на самом деле нужно существовать, это – дом, близкие, друзья.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Конти, Т. Самооценка в организациях. – Пер. с англ. [Текст]. – М.: РИА «Стандарты и качество», 2000.
2. Герчикова, И.Н. Менеджмент: учебник для ВУЗов. М.: ЮНИТИ «Банки и биржи» [Текст]. 1994. – С. 68-69
3. Давлетчина, С.Б. Словарь по конфликтологии [Текст]. -Улан-Удэ : ВСГУТУ, 2005.
4. Волошкина, М.И. Подготовка студентов педВУЗов к внеклассной воспитательной работе с младшими школьниками: дис. на соиск. ... канд.пед.наук [Текст]. – М., 1977. –С. 218 .
5. Любинова, Н.Г. Менеджмент - путь к успеху [Текст]. М.: ВО Агропромиздат, 1992. – С. 65-66. –С. 203.
6. Осокин, Р.В., Носова Н.С. Феномен лидерства. Первый среди равных [Текст]. М.: ГроссМедиа, 2008. — С.200 .
7. Григорьян, В. Г. Социальная роль личности в системе управленческих отношений. Л.: ВИПК руководящих работников [Текст]. 1990. -С 45.

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Главным критерием формирования и развития лидерских качеств у студентов в учебном преподавательском процессе ВУЗа является формирование ситуаций, в которых студент может результативно копировать и формировать лидерское поведение, т.е. в процессе игры. Принципы – это нормы, принципы поведения, что создаются, отталкиваясь от ценностей. Принципы игры, в которую играем. Очень важно установить для себя основы, определиться с законами игры. Жизнь это игра. Принципом является следующее: «поступай так по отношению к другим людям, как ты хотел бы, чтобы они обходились с тобой». Важно исполнять те правила, что для себя установил. В ходе формирования и развития лидерских качеств у студентов в учебном преподавательском процессе ВУЗа сюжетно-ролевые игры значительно отличаются от игр, которые обучают (дидактических) и от игр по правилам. Это игры, направленность, мотивация, причинность и знаковость которых происходит от субъекта и показана другому или другим субъектам. Различные лидеры обладают несколько разнообразные понятия о лидерстве. При этом все они базируются на абсолютно классических 25 принципах.

Ключевые слова: принцип, игровые технологии, лидер, развития, студент, мотивация.

BASIC PRINCIPLES OF FORMING LEADERSHIP SKILLS OF STUDENTS IN PROCESS OF GAMING TECHNOLOGIES

The main criterion for the formation and developing of students' leadership skills in teaching process of the university is the formation of situations in which students can effectively copy and shape leadership behaviors, i.e. during the game. Principles are norms, principles of behavior that are created based on values. The principles of the game are we play ,it is very important to establish the foundations for yourself, to determine the laws of the game. Life is a game. The principle is: "do this to other people as you would like them to treat you." It is important to follow the rules that you set for yourself.uring the formation and developing of students' leadership qualities in teaching process of the university , role-playing games are differ significantly from games that teach (didactic) and from games by the rules. These games are the direction, motivation, causality and significance , which comes from the subject and is shown to another or other subjects. Different leaders possess have slightly different concepts about leadership. Moreover, they are all based on absolutely classical 25 principles.

Keywords: *principle, gaming technology, leader, development, student, motivation.*

ПРИНЦИПҲОИ АСОСИИ ТАШАККУЛИ МАЛАКАҲОИ РОҲБАРИИ ДОНИШЧУЁН ДАР ҶАРАЁНИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ БОЗӢ.

Меъёри асосии ташаккул ва рушди малакаҳои роҳбарии донишчӯён дар раванди таълим дар донишгоҳҳо ташаккули вазъияте мебошад, ки дар он донишчӯён метавонанд рафтори сарвариро хангоми бозҳои технологӣ осамаранок истифода ва ташаккул диҳанд. Принципи меъёрҳо, принциби рафтор мебошанд, ки дар асоси арзишҳо сохта мешаванд. Принципиҳои бозҳои технологӣ, ки мо истифода мекунем, барои худ муайян кардани қонунҳои бозҳои технологӣ хеле муҳим аст. Ҳаёт бозӣ аст. Принципиҳои бозӣ ин аст: "инро бо одамони дигар тавре баён кунед, ки онҳо ба шумо ҷиддӣ муносибат кунанд." Қоидаҳои барои худ муқарраркардари роия кардан муҳим аст. Хангоми ташаккули сифатҳои сарварии донишчӯён дар раванди таълим дар донишгоҳ, бозҳои нақшофарӣ аз бозҳои таълимдиҳанда (дидактикӣ) ва қоидаҳо аз бозҳои фарқкунанда ташкил карда мешавад. Ин бозӣ ҳамти ҳавасмандӣ, сабаб ва аҳамиятро дар бар мегирад, ки мавзӯи субъектҳои дигарро нишон медиҳад.

Роҳбарони мухталиф дар бораи роҳбарӣ мафҳумҳоеро истифода мебаранд, ки каме аз якдигар фарқ доранд. Гузашта аз ин, ҳамаи онҳо ба 25 принциби қомилан классикӣ асос ёфтаанд.

Калидвожаҳо: *асосҳо, технологияҳои бозӣ, сарвар, инкишоф, донишчу, шавқоварӣ.*

Сведения об авторе: Охунув Б.Х. к.п.н., старший преподаватель кафедры английского языка (межфак) Российско-Таджикского (Славянского) университета (РТСУ). тел: (+992) 93 510 00 21. e-mail: bashir_okhunov@mail.ru.

Маълумот дар бораи муаллиф: Охунув Б.Х. Номзоди илмҳои педагогӣ, муаллими калони кафедраи забони англисии (байнифакултетҳои) Донишгоҳи Русияву Тоҷикистон (Славянӣ) (РТСУ). тел: (+992) 93 510 00 21. почтаи электронӣ: bashir_okhunov@mail.ru.

Information about the author: Okhunov B.Kh. Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the English Language Department (Interfaculty) of the Russian-Tajik (Slavonic) University (RTSU). tel: (+992) 93 510 00 21. e-mail: bashir_okhunov@mail.ru.

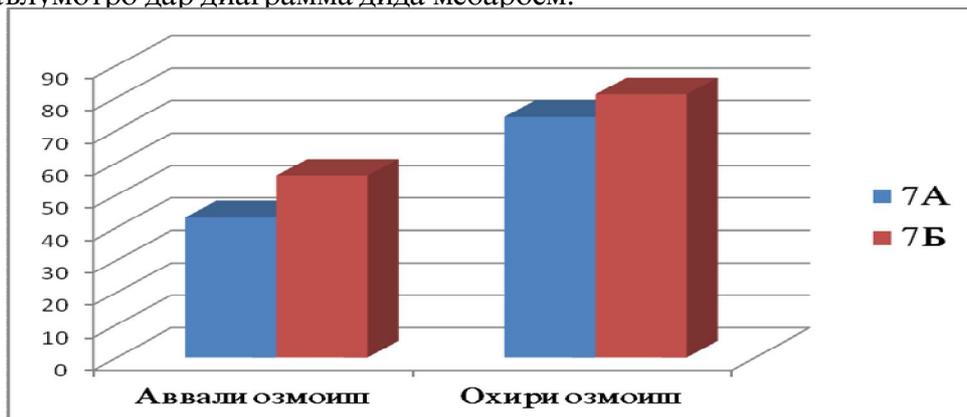
ШАҲЛОИ А.Т.

ТАШАККУЛИ ҲУВИЯТИ МИЛЛИИ ХОНАНДАГОН ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ ТОҶИКӢ ТАВАССУТИ ОЙИНУ СУННАТҲОИ МИЛЛӢ

Дар раванди таълими фанни забони тоҷикӣ аз дигар фанҳо дида, бояд бештар ба масъалаи ҳувияти миллии хонандагон диққат дода шавад, чунки забони модарӣ – фаннест, ки дар он диққати хонанда на танҳо ба ҷанбаҳои илмии фан: грамматика, имло, орфоэпия равона намуда мешавад, балки тавассути мисолҳо: матн, шеър ва ҷумлаҳо қалимаҳо онҳо тарбияи маънавии ахлоқию маънавий низ мегиранд. Арзишҳо, расму ойин ва анъанаҳои миллии дар ин фан ба таври амиқ ба хонанда омӯзонда мешаванд, ки барои пешрафт ва болоравии ақидаҳои ватандӯстонаи онҳо мусоидат менамояд. Ҷикмати зеринро ҳама борҳо шунидему писандидему такрор кардаем «Аз ҳамаи иртиботҳо муҳимтаринаш иртибот бо Ватан, аст». Дар ҳақиқат, меҳри Ватан, арҷгузорию эҳтироми Ватан барои ҳар инсон, барои фуруғи ҳаёти ӯ, барои хушбахтию саодатмандӣ ва шаъну шарафаш мавқеи аввалиндарача дорад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллии-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон хеле барҳақу барҷаста гуфтаанд: «Дӯст доштани Ватан аз дӯст доштани зодгоҳ сарчашма мегирад» [1, 283]. Воқеан, ба қавли маъруф, касе, ки модари худро дӯст намедорад, ягон модари дигарро эҳтиром нахоҳад кард. Вобаста ба ин ҳама, зарур аст, ки дар дили хонандагон ҳар чӣ бештар муҳаббат нисбат ба диёри маҳбуб ҷо дода шавад ва дар ин қор, албатта, омӯзгорон, роҳбарони синфҳо, масъулини мактабҳо бояд тавачҷухманд бошанд. Дар бораи аҳамияти роҳу усули таълими забони тоҷикӣ педагог Шербоев С. қайд намудааст: «Усулҳои таълими забони тоҷикӣ барои инкишофи тафаккури мантиқии талабагон, барои дониши нав гирифта, онро дар амал татбиқ кардан, барои дар қори мустақилона малака пайдо кунонидани хонандагон истифода бурда мешавад» [10, 51]. Ҷойи баҳс нест, ки масъулияти омӯзгорони забон ва адабиёти тоҷик ҳамчун сарчашмадорони дарёи дониш барои заминагузорию муҳаббати шогирдон ба расму оин, анъанаву ҷашнҳои диёри маҳбуб ва тақвиятбахшии ин муҳаббати самимӣ зиёд аст. Барои ин онҳоро мебояд, ки аз муассиртарину наватарин методҳои таълиму тарбия истифода намоянд. Барои неруманд будани тарбияи муҳаббат ба Ватан дар хонандагон бояд имкониятҳои тамоми фанҳо ба ҳам пайваста шаванд. Яъне

тарбияи муҳаббат ба диёри арҷманд танҳо вобаста ба фанни алоҳида нест, балки дар ин самт аз имконоти ҳамаи фанҳо истифода бояд кард ва гузашта аз ин, муҳтавои мавзӯҳои фанҳои таълимиро аз ин нигоҳ алоқаманд бояд намуд. Дар ин чода чӣ қадаре ки воситаҳои тарбияи тақвияти муҳаббат ба диёрро истифода барем, ҳамон қадар, ба ташаккули ҳувияти миллии хонандагон дар раванди таълими забони тоҷикӣ тавассути ойину суннатҳои Наврӯз мувофиқат мекунад. Масалан, истифода аз порчаҳои наслӣ дар китобҳои дарсӣ ва сарчашмаҳои дигар (интихоби омӯзгор), ки дар онҳо хусни диёр, муҳаббат ба табиати Ватан тавсиф мешавад. Зимни озмоиш дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №2-и ноҳияи Рӯдакӣ бо иштироки 2 нафар омӯзгор ва 73 хонанда, муайян гашт, ки тавассути истифода аз маводи дорои мавзӯи ҷашни Наврӯз тасаввуроти хонандагон ба дараҷаи болоравӣ дигаргун мешаванд. Бо истифода аз тест ва саволу ҷавоб доираи фаҳмиши хонандагон доир расму суннатҳои миллии қадимаи тоҷикон муайян карда шуд. Ин маълумотро дар диаграмма дида мебароем:



Озмоиш нишон дод, ки ҳисси ватандӯстӣ ва ҳувияти миллии дар замири хонанда аз курсии мактабӣ оғоз гардида, нақши омӯзгор ва муассисаи таълими дар рушду нумӯи он бениҳоят зарурӣ ва ҷиддӣ мебошад. Махсусан, дар муассисае, ки қисми зиёди хонандагони он намояндагони ақаллиятҳои миллиро ташкил медиҳанд. Барои ба даст овардани ин мақсад нишондодҳои стандарти давлатии таҳсилот, ки муаллимро ҷиҳати омӯзиши ҷанбаҳои грамматикӣ ва имлоии матнҳо вазифадор мекунад, бениҳоят муҳим аст. Ин омил боиси он мегардад, ки хонандагони синни миёна ва калони мактабӣ барои ҳалли масъалаҳои таҳлил намудани мавод, ҳаллу фасл намудани мушкилоти бамиёномада малака пайдо кунанд.

Дар асоси омӯзишҳои назариявӣ ва назорат ба раванди таълим чунин фарзия ва тавсияҳоро пешниҳод намудан мумкин аст: дарки маъниҳои баланди маводи дорои расму ойинҳои миллии пурра ва ҳаматарафа мегардад, агар:

- ҷаҳони эҷодии халқ дар робита бо фолклори даврони гузашта ва ҳозира баррасӣ намуда шавад;

- малакаҳои таҳлил, тафсир ва муайян намудан дар ҷараёни омӯзиши мундариҷавии ҳувияти миллии хонандагон дар раванди таълими забони тоҷикӣ тавассути ойину суннатҳои миллии тоҷикон тақвият дода шавад.

Истифода аз шеърҳо дар васфи Наврӯзи Ватан, зебоҳои диёр, манзараҳои дилрабо, саёҳат ба маҳалла зимни таҷлили ҷашни Наврӯз, мавзӯҳои хушманзара ва шунидани шарҳи омӯзгор, навиштани таассуроти худ аз ин саёҳат (дар ҳаҷми 3-4 ҷумла). Расмкашӣ вобаста ба расму анъанаҳои Наврӯзӣ, манзараҳои марғубу дилписанди диёр, зодгоҳ, муҳити худ. Ташкили мусоҳибаи аҳли синф дар мавзӯҳои «Наврӯз-ҷашни қадимаи тоҷикон!», «Хусни баҳори дилрабои Ватан», «Қадам гӯшаҳои хушманзараи зодгоҳро меписандед!», Тавсифи пораҳои шеърӣ дар бораи Наврӯз ва ситоиши диёр». Пайдоиши Наврӯзи диёр ва нақл дар бораи корномаҳои қаҳрамонони қадимӣ ва суннатҳои наврӯзӣ. Умуман, доираи чунин мавзӯю табдирҳо васеъ аст ва ин барои омӯзгорон оид ба тарбияи муҳаббат ба Наврӯзи диёр имконоти фаровон фароҳам меоварад. Масалан, дар китоби синфи 5-уми нашри соли 2018, дар мавриди таълими мавзӯи «Вазифаи исм дар ҷумла», машқи 281 чунин супориш дода шудааст: Порчаи шеърро нависед ва ба вазифаи қадам аъзои ҷумла омадани исмҳоро шарҳ диҳед:

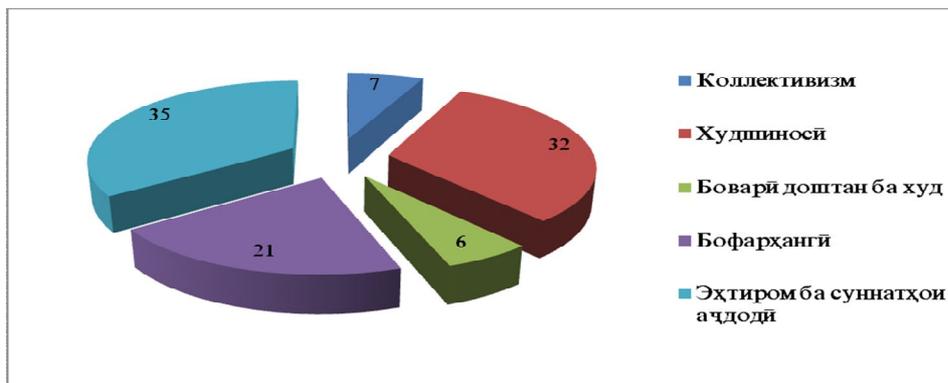
Наврӯзӣ

Эй дӯст, биё, боз ба Наврӯз расидем,
 Нав қисса бипардоз, ба Наврӯз расидем.
 Дар пардаи гул бод наво карда парешон,
 Эй мурғи хушовоз, ба Наврӯз расидем.

Савол ва супориш

1. Мухотабхоро ёбед.
2. Дар бораи чашни Наврӯз чӣ маълумот доред?
3. Чаро калимаи “Наврӯз” бо ҳарфи калон навишта шудааст?

Таҳлил ва омӯзиши ин порчаи шеър аз нигоҳи морфологӣ имкон медиҳад, ки хонандагон маъниҳои амиқи шеърро дарк намоянд. Ба матлаби шоир сарфаҳм рафта, маъниҳои тарбиявӣ ахлоқии шеър ба хонанда таъсири зиёд расонад. Натиҷаи озмоиш нишон дод, ки ташаккули ҳувияти миллии хонандагон дар раванди таълими забони тоҷикӣ тавассути оину суннатҳои миллии тоҷикон боиси рушду нумӯи салоҳият ва малакаҳои зерини онҳо мегардад:



Дар синфи 6 супориши зерин оварда шудааст: Машқи 122. Матнҳои зеринро бинависед ва ба имлои калимаҳои ишоратшуда диққат диҳед. Шеъри Носири Хусравро аз бар намоед:

Наврӯз бибин, ки руйи бӯстон
 Шустаст ба оби зиндагонӣ.
 В-ороста шуд чу нақши Монӣ
 Он хоки сиёҳи бостонӣ.
 Бар сар биниҳод бори дигар
 Навнаргис тоҷи ардагонӣ.
 Дарвешу заиф шоҳи бодом
 Кардаст канор пуршиёнӣ. Носири Хусрав.

Дар шакли матн супориши дигаре низ оварда шудааст, ки ба воситаи таҳлили грамматикӣ он дар бораи анъанаҳои чашни Наврӯз ба хонандагон маълумот дода мешавад. 124. Матнҳои зеринро бинависед ва вазифаи сифатро дар матн таъин бикунед:

Осмони софи беғубори баҳорон. Нурҳои заррини офтоб сабзаҳои навхези даштҳо ва лолаҳои қадафрохтаи саҳрохоро ҷилоҳои рангоранг дода, зебоии рӯзҳои Наврӯзро як бар чанд меафзояд. Дар беруни шаҳри Бухоро, дар мавзеи Ширбадан, чодарҳои идона, дӯконҳои рангоранг, саҳнаҳои тамошову масхарабозӣ доман паҳн кардаанд. Дар майдони васе, дар болои дор, ду дорбози мохир зери карнаю сурнай бозӣ мекунанд. Дуртар аз он, дар давраи ҷавонон, ду бозигари чолок дар зарби доира чавғи мераксанд. Дар миёнҷойи бозроғҳо се масхарабоз хангомае нишон медиҳанд. Мардум Наврӯзро ид мегиранд. Дар боғи махсуси сабзу хуррам амир низ Наврӯзро ид мекунанд. Расул Ҳодизода. Оид ба ин масъала Ф. Гулмадов гуфтааст: «Анъанаҳои қадимаи халқи тоҷик аҳамияти бузурги иҷтимоӣ-таърихӣ доранд. Имрӯз, омӯзиш ва ҷамоҳангсозӣ бо шароити муносири суннатҳои мардуми тоҷик вазифаи асосии мактаб, оила ва аҳолии мебошад, чунки ин анъанаҳо, чашнҳо ва маросимҳо аҳамияти бузурги тарбиявӣ доранд. Аҳамияти тарбиявӣ анъанаҳои халқӣ афзоиш хоҳанд ёфт, агар онҳо дар робита бо ҳадафҳои тарбияи насли нав истифода шаванд, зеро меъёрҳои ахлоқӣ ва қоидаҳои мувофиқи талаботи зиндагии имрӯза иваз ва ташаккул дода мешаванд» [4, 192].

Аз таҳлили бармеояд, ки роҳи усули ташаккули ҳувияти миллии хонандагон дар раванди таълими забони тоҷикӣ тавассути оину суннатҳои Наврӯз гуногун аст. Омӯзиши ҳаматарафаи ин масъала таҳқиқоти пурра ва мукамалро тақозо дорад, ки ҳалли он боиси

болоравии эҳсоси ватандӯстӣ ва ватанпарварӣ, эҳтиром ба расму русуми ниёгон дар тарбияи хонандагон мегардад.

Адабиёт:

1. Эмомалӣ Раҳмон. Уфуқҳои Истиқлол. Душанбе, Ганҷ-нашриёт, – 2018. – 365с.
2. Анварӣ С., Мирзоев С. Китоби забони тоҷикӣ синфи 6 / С. Анварӣ, С. Мирзоев: Душанбе, – 2013. - 221с.
3. Аминов С. Китоби забони тоҷикӣ синфи 7 / С. Аминов: Душанбе, – 2019. - 273с.
4. Гулмадов Ф. Теоретические основы формирования духовно-нравственных убеждений учащихся начальных классов / Ф. Гулмадов: дисс. Докт.пед.наук. Душанбе, - 2016, - 342с.
5. Лутфуллоева П. Познавательное – нравственное значение международного праздника Навруз в системе внешкольных мероприятий / П. Лутфуллоева, дисс. канд.пед.наук, Душанбе, – 2015, - 161с.
6. Нурматов С. Национальное самосознание: сущность, типы и тенденции их развития / С. Нурматов. - дисс. канд. филос. наук. Ташкент: -1979. - 166 с.
7. Ушинский К.Д. О народности в общественном воспитании / К.Д. Ушинский // Собр. соч. М. :Л., 1948.-Т. 2.-С. 69-167.
8. Файзулло Шарифзода. Масоили мубрами таҳқиқоти педагогикаи муосир/ Ф. Шарифзода. Душанбе: “Ирфон”-2016. 63с.
9. Хочаев Д., Зикриёев Ф., Саломов М. Китоби забони тоҷикӣ синфи 9 / Д. Хочаев, Ф. Зикриёев, М. Саломов: Душанбе, – 2018. - 184с.
10. Шербоев С. Методикаи таълими забони тоҷикӣ (Барои донишҷӯёни факултетҳои филологии мактабҳои олии Тоҷикистон) – Душанбе: Шучоён, 2009. – 456с.
11. Снежкова И.А. К проблеме изучения этнического самосознания у детей и юношества/ И.А. Снежкова // Сов. этнография. - 1982. -№1.-С.80-88.

ТАШАККУЛИ ҲУВИЯТИ МИЛЛИИ ХОНАНДАГОН ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ ТОҶИКӢ ТАВАССУТИ ОЙИНУ СУННАТҲОИ МИЛЛӢ

Ҳувияти миллӣ унсӯри асосии сохтори шахсият мебошад, ки огоҳии мансубият ба ягон миллат, мавқеи шахс дар ин ҷома ва системаи муносибатҳои иҷтимоӣ, фаҳмиши манфиатҳои миллӣ ва муносибатҳои ин миллатро бо дигарон муайян мекунад.

Аҳамияти ташаккули ҳувияти миллии хонандагон дар раванди таълими забони тоҷикӣ тавассути суннатҳои Наврӯз ҳам ҷанбаи сиёсӣ иҷтимоӣ ва ҳам маданияти фарҳангӣ дорад. Ин синну сол давраест дар ташаккули шахсият, ки дар шури хонанда заминаи сифатҳои шахрвандӣ гузошта мешавад, эҳтиром ба одамон, фаҳмиш ва дарки атрофиён, сарфи назар аз пайдоиши иҷтимоӣ, миллат, забон ва дин омӯзонида мешавад. Он ҷиҳати тарбияи ҳештаншиносӣ ва ватандӯстии хонандагон самараро нек меорад.

Калидвожаҳо: ҳувият, анъана, Наврӯз, ҳудодоҳӣ, таълим, омӯзиш.

ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ УЧАЩИХСЯ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКА С ПОМОЩЬЮ НАЦИОНАЛЬНЫХ ТРАДИЦИЙ

Национальная идентичность - ключевой элемент в структуре личности, определяющий сознание принадлежности к нации, своего положения в обществе и системе социальных отношений, понимание национальных интересов и взаимоотношений этой нации с другими. Важность формирования национальной идентичности учащихся в процессе обучения таджикскому языку посредством традиции Навруза имеет как политические, так и социальные и культурные аспекты. Этот возраст - период формирования личности, в основе которой лежат гражданские качества в сознании читателя, уважение к людям, понимание и восприятие других, независимо от социального происхождения, национальности, языка и религии. Положительно влияет на воспитание у студентов самопознания и патриотизма.

Ключевые слова: идентичность, традиция, Навруз, самосознание, образование, обучение.

FORMATION OF NATIONAL IDENTITY OF STUDENTS IN THE PROCESS OF LEARNING THE TAJIK LANGUAGE BY NATIONAL TRADITIONS

National identity is a key element in the structure of a person, which determines the awareness of belonging to a nation, one's position in society and the system of social relations, an understanding of national interests and the relationship of this nation with others. The importance of the formation of the national identity of students in the process of teaching the Tajik language through the traditions of Navruz has both political and social and cultural aspects. This age is a period of personality formation, which is based on civic qualities in the mind of the reader, respect for people, understanding and perception of others, regardless of social origin, nationality, language and religion. Positively influences the education of students' self-knowledge and patriotism.

Key words: identity, tradition, Navruz, self-awareness, education, training.

Маълумот дар бораи муаллиф: Шахлои Абдуализодаи Тохириён – номзади илмҳои филология. Муdiri шӯбаи фанҳои филологияи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. Тел.: + 992 884 088 123, e-mail: Shahlo_vak@mail.ru.

Сведения об авторе: Шахлои Абдуализодаи Тохириён – кандидат филологических наук. Заведующий отделом филологических дисциплин Института развития образования имени Абдурахмана Джамии Академии образования Таджикистана. Тел.: + 992 884 088 123, e-mail: Shahlo_vak@mail.ru.

Information about author: Shakhloi Abdualisodai Tokhiriyon – Candidate of Philological Sciences. Head of the Philology Department of the Institute of Educational Development named after Abdurakhman Jomi of the Academy of Education of Tajikistan. Phone: + 992 884 088 123, e-mail: Shahlo_vak@mail.ru.

АБДУЛЛОЕВА З.Н.

СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ РАЗВИТИЯ АКМЕОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МАТЕМАТИКИ В ПРОЦЕССЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ

В современных условиях бурного развития науки и техники будущий специалист любой отрасли, особенно будущий учитель математики должны обладать навыками использования современной информационной технологии, быть инициативными, способными обучать школьников творчески подходить к анализу и решению сложных математических задач.

Для развития акмеологической компетентности будущих учителей математики большую роль играет педагогическая практика, в процессе которой будущий учитель математики реализует приобретенные знания и навыки и умения в реальных условиях выбранной им профессии. Важным условием развития акмеологической компетентности будущих учителей математики является педагогическая практика. Основной целью и назначением педагогической практики является подготовка будущих учителей к реализации приобретенных знаний по математике, к освоению социальной роли учителя в обществе, формирование личностных качеств.

По мнению К.Д. Ушинского, процесс преподавания изучается с помощью специальной литературы, передается из опыта других педагогов, приобретается при осуществлении долгой практики [7, с.145].

Педагогический опыт – это такое мастерство педагогов, которое дает стабильно высокие результаты в обучении и воспитании учащихся; в развитии конкретного учителя, воспитателя, руководителя; в самосовершенствовании профессионально-педагогической компетенции педагогических работников образовательных учреждений.

В свою очередь Ю.К. Бабанским процесс реализации педагогической деятельности осознается как возможность изучения принципов учебного процесса, развития и воспитания, овладение профессиональными навыками, умениями, опытом [2, с.14].

Работа О.А. Абдуллиной характеризует педагогическую практику как форму профессиональной образовательной деятельности, основанной на теоретических знаниях, практических умениях, владении принципами реализации профессиональной деятельности [1, с.19].

Цель педагогической практики – способность выполнять функции педагога, осуществлять профессиональную образовательную деятельность.

Ю.В. Варданян в своей работе выделил цели и задачи практики на каждом учебном курсе. К ним относятся: развитие и воспитание интереса к получаемой профессии, педагогической деятельности; получение практических и теоретических знаний в процессе их применения при реализации педагогической деятельности; формирование умений и навыков реализации профессиональной деятельности; развитие профессиональных компетенций [3, с.49].

Для развития акмеологической компетентности будущих учителей математики в процессе педагогической практики основную роль играют акмеологический подход и акмеологическая компетенция.

Различие между компетенцией и компетентностью в том, что как пишет И. А. Зимняя, «есть два варианта толкования соотношения этих понятий: они либо отождествляются, либо дифференцируются».

Проанализируем понятия «компетентность», «компетенция», «образовательная компетенция» с учетом определений разных авторов.

Компетентность – характерная черта человека, включающая определенные знания профессиональной или иной области, знания данного человека являются авторитетными [4, с.87].

Компетентность – умение реализовывать реальные действия профессионального и иного характера, включение квалифицированного специалиста в деятельность. Развитие компетентностей связано с превращением ресурса в продукт [6, с.28].

Кроме того, под данным понятием понимают готовность личности к решению поставленных задач, обновление и повышение собственных знаний.

Также, это владение определенной компетенцией, знаниями, умениями, способностями, опытом реализации профессиональной деятельности [5, с.42].

В соответствии с современными тенденциями образования к развитию акмеологической компетентности будущих учителей математики в процессе педагогической практики можно отнести: изучить опыт учителей с большим педагогическим опытом и достаточно высоким уровнем знаний, принимать активные участие в проводимых семинарах и конференциях в рамках района, области и другие, что способствует повышению квалификации молодого специалиста.

Применение акмеологического подхода в процессе развития акмеологической компетентности будущих учителей математики средствами педагогической практики выступает как средство и условие формирования личности компетентного будущего учителя математики, т.е. развития акмеологической компетентности будущих учителей математики с профессионально-творческими умениями.

Акмеологический подход к проблеме развития акмеологической компетентности будущих учителей математики в педагогические практики даёт будущему учителю математики возможность осмыслить суть компетентности, самообразования активной и продуктивной реализации полученных знаний и навыков в своей профессиональной деятельности.

Основанием при рассмотрении соотношения акмеологического подхода к проблеме развития акмеологической компетентности будущих учителей математики в процессе педагогической практики является принцип развития.

Процесс прохождения практики должен быть направлен на развитие умений анализа и решения профессиональных образовательных задач, который способствуют в развитие акмеологической компетентности будущих учителей математики в процессе педагогической практики: прогнозировать, реализовывать педагогический процесс, основанный на оценке уровня формирования, обучения и воспитания обучающихся; формирование культурно-эстетической деятельности обучающихся; организация различной деятельности обучающихся; создание развивающих условий; взаимодействие с обучающимися разного возраста, определение трудностей, уровня развития обучающихся; проведение работы с родителями; организация дополнительного образовательного процесса; определение целей, задач, специфики, принципов, форм, методов и средств образования обучающихся; формирование основ психологии человека, учет психологических особенностей детей разного возраста; развитие интересов обучающихся; полученный опыт других педагогов; дополнительная подготовка, самообразование.

Акмеологический подход рассматривает развитие личности на протяжении всей жизни человека. В связи с этим он опирается на психологические точки зрения личности.

Акмеологический компонент деятельности выпускников состоит из следующих действий: анализ и оценка первоначального состояния педагогической квалификации личности; формулирование индивидуального проекта, направленного на развитие акмеологической компетенции личности; проектирование, трансформация, корректировка индивидуального профессионального развития личности в зависимости от условий и складывающихся ситуаций; реализация оценки и учета плюсов и минусов реализуемой деятельности.

Осуществление профессиональной деятельности при реализации педагогической практики направлено на развитие акмеологической компетентности.

Выделяют следующие акмеологические компоненты компетенции: анализ, исследование и оценка реализуемой деятельности; прогнозирование результатов развития компетенции, реализация и рефлексия полученных навыков, умений и знаний акмеологической направленности.

Функции компетенции: когнитивная; побудительная; регулятивная; развивающая. Акмеологическая компетентность реализуется по трем уровням: 1. адаптивный, 2. нормативный, 3. продуктивный.

Каждый уровень по-своему отражает активность сформированности у студентов компетенции в процессе обучения в вузе, прогнозируют развитие компетенции при самообразовании.

Нормативный уровень характеризует усвоение культурных норм сущности всех элементов компетентности, направлен на реализацию студентами самообразовательного процесса обучения для формирования компетенции.

Адаптивный отличается недостаточным содержанием некоторых элементов структуры компетенции. Развитие выпускника происходит при реализации традиционной формы обучения.

Продуктивный уровень отличается акмеологической направленностью деятельности, развитием социальных, профессиональных, педагогических и личностных ценностей; целостностью, систематизацией акмеологических знаний; высоким уровнем культуры коммуникации; развитием акмеологического мировоззрения; умением проектировать и реализовывать на практике акмеологическую деятельность.

Таким образом, акмеологическая компетентность будущих учителей математики в процессе педагогической практики способствует непрерывному профессиональному развитию и достижению высокого профессионального мастерства.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. -М.: Просвещение, 1990.- 141 с.
2. Бабанский Ю.К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе. – М.: Просвещение, 1985. – 148 с.
3. Варданян Ю. В. Становление и развитие профессиональной компетентности педагога и психолога [Текст] / Ю. В. Варданян; под ред. В. А. Сластенина. М.: Когнито-центр, 2002. - 394 с.
4. Кондаков, Н. И. Логический словарь-справочник [Текст]. М: Наука, 1975. -721 с.
5. Русова, Н.Ю. Современные технологии в науке и образовании. Магистерский курс. Программа и терминологический словарь [Текст]. - Нижний Новгород: НГПУ, 2002.-28с.
6. Смолянинова О.Г. Формирование информационной и коммуникативной компетентности будущего учителя на основе мультимедийных технологий. // Информатика и образование. 2002 . - №9. - с. 116-119.
7. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения. В 6 т. / сост. С.Ф. Егоров. – М.: Педагогика 1990. – Т. 5. – 528 с.

СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ РАЗВИТИЯ АКМЕОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МАТЕМАТИКИ В ПРОЦЕССЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ

В данной статье рассматривается сущность и содержание развития акмеологической компетентности будущих учителей математики в процессе педагогической практики. Обосновывается идея о том, что акмеологический подход к проблеме развития акмеологической компетентности будущих учителей математики в процессе педагогической практики существенно отличается от других подходов тем, что акмеологический подход к исследуемой проблеме даёт возможность по-новому осмыслить понимание сущности профессиональной компетентности, активного саморазвития, продуктивной реализации творческого потенциала в профессиональной деятельности и достижении «акме» профессионального развития.

Ключевые слова: акмеология, педагогическая практика, будущих учителей, обучения, подход, компетентность, компетенция, образование.

ESSENCE AND CONTENT OF THE DEVELOPMENT OF ACMEOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF MATHEMATICS IN THE PROCESS OF PEDAGOGICAL PRACTICE

This article examines the essence and content of the development of acmeological competence of future mathematics teachers in the process of teaching practice. The idea is substantiated that the acmeological approach to the problem of developing the acmeological competence of future mathematics teachers in the process of pedagogical practice differs significantly from other approaches in that the acmeological approach to the problem under study makes it possible to rethink the understanding of the essence of professional potential in professional activity and achievement of "akme" professional development.

Keywords: acmeology, pedagogical practice, future teachers, training, approach, competence, competence, education.

Маълумот дар бораи муаллиф: Абдуллоева Заррина Нуъмоновна Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б. Гафуров, омӯзгори кафедраи методикаи таълими математика ва технологияи информатсионӣ. Суроға: 735700, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Хучанд, гузаргоҳи Мавлонбеков, 1. E-mail: abdulloevaz.1985@mail.ru Tel: (+992) 92 772 82 54

Сведения об авторе: Абдуллоева Зарина Нумоновна -Худжандский государственный университет имени академика Б. Гафурова, преподаватель кафедры методики преподавания математики и информационных технологий. Адрес: 735700, Республика Таджикистан, г. Худжанд, проезд Мавлонбекова, 1. E-mail: abdulloevaz.1985@mail.ru Tel: (+992) 92 772 82 54

Information about the author: Abdulloeva Zarina Numonovna - Khujand State University named after Academician Bobodzhon Gafurov, teacher of the department of methods of teaching mathematics and information technology. Address: 735700, Republic of Tajikistan, Khujand, Mavlonbekov Drive, 1. E-mail: abdulloevaz.1985@mail.ru Tel: (+992) 92 772 82 54

САИДЗОДА А. Р.

РАВАНДИ БАҲОДИҲӢ БА ДОНИШ, МАЛАКА ВА МАҲОРАТИ ЗЕБОПАРАСТИИ ДОНИШЧӢЁН ДАР РАВАНДИ ТАҶРИБАОМУӢЗИИ ПЕДАГОГӢ

Инсоният аз даврони қадим моҳият ва таъсири тарбияи зебопарастиро дарс намудааст. Моҳияти тарбияи зебопарастиро махсусан дар ташкил намудани ғабӯлияти мухталифи бадеӣ-эстетикӣ хонандагон; қобилияти идроки пурра ва фаҳмиши дурусти зебоӣ дар санъат, зиндагӣ, маърифат, завқ, ва истеъдод ба вучуд овардан мумкин аст.

Роҳи таърихӣ афкори педагогии мардуми тоҷик ҳамчун оина бурду бохт, умеду ноумедӣ, ғалаба ва мағлубият, пешрафт ва пасрафти халқ ва давлатро инъикос менамояд, аммо пеш аз ҳама ҷавҳари ин нуқтаи назар аз тафаккури озодихоҳӣ ва ё худ озодона зистан иборат мебошад.

Махсусияти тарбияи зебопарастӣ дар асарҳои хеле қадими гузаштагон ва асари муқаддаси ориёӣҳо бо номи «Авасто» ба ҷашм мерасад, ки ҷавҳари он дар китоби муқаддаси Қуръон ҳамчун раҳнамои башар баён гардидааст. Асоси «Авасто» аз ҳикмати гуфтори нек, рафтори нек, пиндори нек таркиб ёфтааст. Ҳамчунин дар адабиёти паҳлавӣ асарҳои зиёди тарбиявӣ, мисли «Пандномаи Анӯшервон», «Гоҳнома», «Шаранҷнома» таълиф гардида, идомаи мавзӯи зебопарастӣ минбаъд дар осори классикони форсу тоҷик домана мегирад.

Дар таърихи педагогикаи тоҷик афкори зебопарастӣ ташаккул меёбад, ки минбаъд мавзӯи асосии тарбияи зебопарастии ҷавонон мегардад. Таҷассуми зебоиро мардум дар табиат, хонавода, ҷомеа, меҳнат, касбӣ, мусиқӣ, ҳаракати мавзунӣ бадани инсон, каломӣ бадеъ ҷустуҷӯ менамоянд. Раванди зебопарастии ҳаёти маишӣ дар меъморӣ ва лоихакашӣ ифода меёфт. Махсусияти эстетикӣ аҳолиро ба инобат гирифта, ҷойгиршавии манзил ва дигар сохтмонҳо, шакли хонаҳо ба хотири некӯахлоқии ҳаёти рӯзмарраи аҳоли нигаронида мешавад.

Зебоии манзили истиқоматӣ, ҳавлӣ, мавзӯҳои маишӣ дар маҷмӯъ ба тарбияи кӯдакон таъсир мерасонад. Зебоии меҳнат пеш аз ҳама ҳамчун заҳмати тифоқона ва истеҳсолии хонавода, ҷамоа, ҳамчун зебоии раванди меҳнат ва натоиҷи он нигаронида мешавад.

Дар заминаи таҷрибаи ҷандинасра ақидаи зебоии ахлоқ ва муошират пайдо гардидааст. Заминаи он аз мафҳуми умуминсонӣ неқӣ, коллектив ва фард иборат мебошад. Зебоии муошират пеш аз ҳама ҳусни баён, ҳаракат, имою ишора, нафосат ва гурури шарафро тақозо менамояд. Ақидаи зебоӣ хушсуратии инсонро низ дар бар мегирад. Вай ҳамчун шакли ягона ва зебоии зоҳирии инсонро (дар мисоли мард ва зан) дар бар мегирад.

Яке аз сатҳҳои асосии ташаккули зебоӣ дар намудҳои гуногуни санъат, аз ҷумла рақс, мусаввирӣ, мусиқӣ, осори адабӣ зоҳир мегардад. Ҳамаи ин дар маҷмӯъ барои худшиносии мардум, ташаккули ҷаҳонбинӣ, дарки арзишҳои миллӣ кӯмак мерасонад. Тазаққур додан мумкин аст, ки тарбияи зебопарастии инсон ҳанӯз аз овони хурдӣ интиҳо мегирад. Пеш аз ҳама садои пур аз меҳри модар ва аллаи ӯ барои инсон хурд ошноии нахуст бо мусиқӣ мебошад.

Бояд гуфт, ки аз даврони қадим таваҷҷӯҳ ба тарбияи зебоӣ аз ҷониби мутафаккирон ба ҷашм мерасад. Махсусан, нигоҳи Афлотун ва Арасту дар мавриди тарбияи зебопарастӣ таконе дар оянда мебахшад ва барои ташаккули илми зебопарастӣ сабаб мегардад.

Дар осори мутафаккирони асримиёнагӣ ақидаҳои зебопарастиро дар кишварҳои Аврупо на дар асарҳои фалсафӣ, мусикишиносӣ, зебошиносӣ, педагогӣ, балки дар

таълимот ва гузориши роҳибон дидан мкин аст. Дар навбати худ тарбияи зебоипарастӣ бо илмҳои фалсафа, санъат ва педагогика алоқа пайдо менамояд.

Албатта, ташаккули ақидаҳои зебопарастӣ дар раванди воқеаҳои мухталифи таърихӣ ба ҳаводиси гуногун дучор гардида, дар айни замон мазмунан қариб, ки якранги боқӣ мемонад. Масалан, ба аҳамияти мусиқӣ дар ҳаёти инсонҳо тавачҷӯх намуда, андешаи маорифпарварони фаронсавиро метавон мавриди ёдоварӣ қарор дод. Аз ҷумла, Ш. Монтеске мавқеи мусиқиро дар тарбияи ҷунониҳои қадим таҳлил намуда, хотирасон мекунад, ки мусиқӣ дорои махсусиятест баҳри тарбияи ахлоқ, таъсирбахш буда, ҳамчунин имкони тағйир додани ҳислати инсонҳоро дорад. К.А. Гелветсий низ чунин меҳисобад, ки мусиқӣ қудрати эҳёи ахлоқи шахсият ва ба инсон шӯълаи «нерӯи шавқро» аланга зада, таасуроти амиқ мерасонад, ки дар навбати худ пайдо гардидани ин гуна таҳайюлот ва тассавурот шакли олии завқи бадеиро мебахшад.

Дунёи мутамаддин омӯзгорону хонандагон, волидон ва аҳли ҷомеаро баҳри дарёфти роҳҳои таълиму тарбияи босифат, инкишофи қобилиятҳои зеҳнӣ тафакқурӣ, таъмини ташаккули тафакқури мантиқӣ, этиқодӣ, техникӣ ва камолоти маънавии шогирдон дар шароити рушди нумӯи имрӯзу фардои кишвар ва ворид гардидан ба фазои таҳсилоти ҷаҳонӣ пешқадам, аз ҷумла ба дигар намудани низом ва меъёрҳои баҳодихӣ ба сифати дониш, маҳорат ва малакаи шогирдон водор менамояд.

Таҷрибаҳо ва натиҷаи пурсишномаҳо собит намудаанд, ки дар давраи таҷрибаомӯзӣ тарбияи зебопарастӣ барои таҷрибаомӯзон зарур буда, як намуди ҷалб намудани диққати хонандагон ба фан, мавзӯ ва ҳулоса ба гуфтаҳои таҷрибаомӯз аст, зеро ҳама меҳода зебо бошад, зебо пушад, зебо гап занад ва ғайра.

Аз ҷониби дигар, таҳқиқот нишон додан, ки таҷрибаомӯзон зарурати тарбияи зебопарастиро дар давраи таҷрибаомӯзи ба таври бояду шояд ба роҳ намегузоранд, яъне онҳо аксар вақт бо дастури устои раҳнамо, ки аз ҳисоби омӯзгорони мактаб таъин карда мешаванд, аз методҳои шахшудаи таълиму тадрис истифода менамоянд, ки ин боиси дилғиршавии талабагон гардида, раванди омӯзишу парастиро коста мегардонад.

Баҳодихӣ ба дониш, малака ва маҳорати зебопарастии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзии педагогӣ ҷузъи ҷудонашавандаи давраи таҷрибаи педагогӣ буда, оид ба натиҷаҳои ниҳонӣ таҷрибаомӯз иттилооти заруриро дастрас менамояд ва имкониятҳои ба таври фаврӣ ворид сохтани тағйироту иловаҳо ба раванди таълимро таъмин менамояд.

Ҳадафҳои асосии баҳодихӣ ба дониш, малака ва маҳорати зебопарастии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзии педагогӣ инҳоянд:

– ҷорӣ намудани системаи нави баҳодихӣ ба дониш, малака ва маҳорати зебопарастии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзии педагогӣ бо мақсади гузаронидани таҷрибаи педагогии босифат;

– мутобиқ сохтани сатҳи дониш, малака ва маҳорати зебопарастии донишҷӯён ба низому меъёрҳо ва стандартҳои байналмилалӣ;

– воридсозии ислоҳот дар низомии баҳодихӣ ба дониш, малака ва маҳорати зебопарастии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзии педагогӣ бо назардошти таъмини раванди мақсадноку самарабахши назорат ва идораи босуботи сифати таҳсилот оид ба қомебиҳои таълимии ҳар як таҷрибаомӯз;

– амалӣ намудани талаботи ягона дар давраи таҷрибаомӯзии педагогӣ;

– таъмини баҳодихии воқеӣ ба дониш, малака ва маҳорати зебопарастии донишҷӯён, ташаккули қобилиятҳои эҷодӣ, инфиродикунонии раванди таҳсилот ва ба ин васила баланд бардоштани мақому нуфузи донишомӯзӣ.

Дар раванди баҳодихӣ ба дониш, малака ва маҳорати зебопарастии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзии педагогӣ истифода намудани тарзу усули зерин мувофиқи мақсад буда, бадастории натиҷаро метезонад:

1. Корҳои санҷиши. Ин тарзи баҳодихӣ ба дониш, малака ва маҳорати зебопарастии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзии педагогӣ яке аз тарзҳои самаранок буда, самаранокии худро дар амалия собит намудааст. Афзалияти ин тарзи баҳодихӣ дар он аст, ки баъди гузаштани як давраи муайяни таҷрибаи педагогӣ бо таҷрибаомӯзон санҷиши ҳаттӣ гузаронида мешавад ва онҳо ба саволҳои аз ҷониби устои раҳнамо гузошташуда ҷавоби ҳаттӣ медиҳанд. Ҳангоми навиштани ҷавоб ба саволҳо таҷрибаомӯзон ба тамоми назокатҳои зебопарастӣ диққати махсус дода, бархӯрдории ҳешро аз ин назокатҳо нишон медиҳанд.

Ҳангоми гузаронидани корҳои санҷишӣ бо мақсади баҳодихӣ ба дониш, малака ва маҳорати зебопарастии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзии педагогӣ лозим ва зарур аст, ки талаботи зерин риоя шаванд:

– таҷрибаомӯзонро қаблан аз санаи гузаронидани кори санҷиши огоҳ бояд кард;

– кори санҷиширо он вақт гузаронидан лозим аст, ки агар таҷрибаомӯзон ягон қисмати таҷрибаи педагогиро пурра ба охир расонида бошанд;

– мустақилона иҷро намудани кори санҷиш аз ҷониби устои роҳнамо таъмин карда шавад, яъне ба истифодабарии варақаҳои ёрирасон, рӯйбардоркунӣ, кӯмаки якдигар ва ғайра роҳ набояд дод;

– корҳои санҷиш бояд он вақте гузаронида шаванд, ки таҷрибаомӯзон хаста набошанд. Ҳамзамон дар охири ҳафтаи кори гузаронидани санҷиш хаттӣ тавсия дода намешавад.

2. Санҷиши вазифаи хонагӣ. Ҳангоми баҳодихӣ ба дониш, малака ва маҳорати зебопарастии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзии педагогӣ санҷиши вазифаи хонагӣ нақши бузургро мебозад. Таҷрибаомӯзон дар давраи таҷрибаи педагогӣ асосан: барои омода намудани план-конспекти дарси яксоата; тартиб додани варақаҳои дидактикӣ; сохтани маводди ёрирасон; тартиб додани сценарияи корҳои форигазсинфӣ; тафтиши дафтарҳои даврии талабагон вақти худро дар хона сарф менамоянд, ки ин асосан вазифаи хонагии онҳо ҳисоб меёбад. Устои роҳнамо ҳангоми санҷидани вазифаи хонагии таҷрибаомӯзон бояд ба ҷабҳаи зебопарастии он диққати махсус дода, ҳамзамон истифодаи усул, методҳо ва маводде, ки барои тарбияи зебопарастии талабагон таҷрибаомӯз ҳангоми иҷрои вазифаи хонагӣ истифода кардааст, баҳои дақиқ диҳад.

3. Санҷиши таҳризишуда. Дар раванди баҳодихӣ ба дониш, малака ва маҳорати зебопарастии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзии педагогӣ истифода намудани санҷиши таҳризишуда бағоят муфид аст, чунки ин ҷо таҷрибаомӯз тибқи усули интиҳоб ҷавоби дақиқи саволро дарёфт намуда, нуктаи назари худро иброз менамояд.

4. Санҷиши тестӣ. Таҷрибаҳо собит намуданд, ки санҷиши тестиро дар тамоми ҷабҳаҳо истифода кардан мувофиқовар аст. Барои он ки устод саволномаи тестиро тартиб диҳад, ўро лозим аст, ки аввал миқдори саволҳоро муайян намояду сипас, бо барномаи таҷрибаомӯзии таҷрибаомӯз пурра шинос шавад. Дар раванди баҳодихӣ ба дониш, малака ва маҳорати зебопарастии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзии педагогӣ тавассути санҷиши тестӣ интиҳоб намудани ҳол (бал) шарт аст. Тибқи муқаррароти аз ҷониби устои роҳнамо кардашуда таҷрибаомӯз санҷиши тестиро супорида, соҳиби ҳоли зарурӣ мегардад ва устод дар асоси ҳоли бадастовардаи таҷрибаомӯз баҳои ўро аниқ менамояд.

Дар раванди баҳодихӣ ба дониш, малака ва маҳорати зебопарастии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзии педагогӣ тавассути санҷиши тести чандин афзалиятҳо ва камбудихо низ ба назар мерасанд.

Афзалиятҳо:

а) баҳодихӣ ба дониш, малака ва маҳорати зебопарастии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзии педагогӣ шаффоф мешавад;

б) дар баробари устод сабуки овардан, ҳамзамон таҷрибаомӯзро аз ҳар гуна фикрҳои парешон дур мекунад;

в) натиҷаро дар муддати кӯтоҳтарин ба даст меорем;

г) истифода бурдани варақаҳои иловагӣ кӯмаки беруна ғайриимкон мешавад

д) саволномаҳо метавонанд давраи таҷрибаомӯзиро пурра фаро гиранд.

Камбудихо:

а) тақлидкорӣ дида мешавад;

б) вобастагии санҷиши тестӣ аз меъёри баҳогузори пурра ҳис карда мешавад;

в) набудани муносибат байни таҷрибаомӯз ва устои роҳнамо.

Ҳангоми баҳодихӣ ба дониш, малака ва маҳорати зебопарастии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзии педагогӣ тариқи санҷиши тести супоришҳо аз саволҳо иборат буданашон шарт набуда, онҳо метавонанд ба шакли:

- «чумларо пурра кунед»;

- «калимаи лозимаро ба ҷояш гузоред»;

- «дар муҳокимарони иштибохро ёбед»;

- «кадоме аз гуфторҳо нодуруст аст»;

- «кадоме аз гуфторҳо дуруст аст»;

- «ба зери калимаи лозима хат кашед».

Дар ҷодаи баҳодихӣ ба дониш, малака ва маҳорати зебопарастии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзии педагогӣ шароити мактаб нақши бузургро мебозад. Нахустин ва зарур будани шароит ҳангоми баҳодихӣ ба дониш, малака ва маҳорати зебопарастии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзии педагогӣ он аст, ки синфхона муҳити васеъ ва равшан дошта бошад. Дар ҷунин синфхона талабагон хоҳишманданд, ки сабақ омӯзанду худро озодаву озод ҳис кунанд.

Барои тозаву ораста будани синфхона ба рангу бори он эътибори чиддӣ додан шарт аст. Аз ҳама ранги макбултарин, ки деворхоро хуб муаррифӣ мекунад, сафед аст. Болопуши сафеди синф 80% - и муассисаро фаро мегирад. Аммо танҳо ба сафед қонё шудан зарурат надорад, чунки ҳар ранге, ки истифода карда мешавад, таъсири худро дорад. Як гурӯҳи рангҳо ба талабагон таъсири мусбат доранд, гурӯҳи дигар бошад, таъсири манфӣ, як гурӯҳ оромкунанда ҳастанд, гурӯҳи дигар ҳасосияти хонандагонро бедор мекунад.

Ҳастанд теъдоди рангҳо, ки таъсирпазиранд. Аз ҷиҳати ҳамоҳангӣ се намуди рангҳо бо ҳам муносибат доранд: сурх-кабуд-зард, оранҷӣ- кабуд -зарди сабзчатоб, сабз-норинҷӣ - зард. Рангҳо, ки бо ҳам наздиканд, ҳамоҳангиро барои худ эҷод менамоянд, масалан: оранҷӣ- кабуд-зарди сабзчатоб, оранҷӣ ва сурх, сурх ва норинҷӣ. Мумкин аст ҳамоҳангии як намуди рангро истифода кард, масалан, кабудӣ торик бо кабудӣ равшан, сабзи торик бо сабзи равшан ва ғайра. Ҷуфти рангҳо, ки ҳамдигарро пурра мекунанд, хангоми истифода шудан таъсири мусбат дар назар мерасонанд: намудҳои гуногуни зарду кабудӣ осмонӣ, оранҷиву кабуд, сурху сабз.

Ҳамаи инро хангоми ранг намудани биноҳо набояд истифода намуд. Истифодаи дурусти ранг дар муассисаҳои таълими ин маънои онро дорад, ки як қисмати аҳамияти зебопарастиро ба анҷом расонидем.

Устои роҳнамо хангоми баҳодихи ба дониш, малака ва маҳорати зебопарастии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзии педагогӣ бояд дараҷаи муносибати таҷрибаомӯз бо ҷойи қор, асбобҳо, таҷҳизот ва фарҳанги истифодабарии онҳо диққати махсус диҳад.

Дуруст ба роҳ мондани баҳодихи ба дониш, малака ва маҳорати зебопарастии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзии педагогӣ на фақат фарҳанги зебопарастии таҷрибаомӯзонро ташаккул медиҳад, балки барои хушу гуворо гузаштани давраи таҷрибаи педагогӣ мусоидат мекунад.

АДАБИЁТ:

1. Афонина Н.Л. Формирование навыка эстетической оценки произведений искусства в профессиональной подготовке учителя начальных классов: Автореф. канд. дис.-М., 1986.-22 с.
2. Веселовская М.В. Эстетическое воспитание в системе профессиональной подготовки студентов педагогических институтов: Автореф. канд. дис.-М., 1981.-21 с.
3. Громов Е.С. Начало эстетических знаний: Эстетика и искусство.-2-е издание доп. -М.: Советский художник, 1983. -335 с,

РАВАНДИ БАҲОДИҲӢ БА ДОНИШ, МАЛАКА ВА МАҲОРАТИ ЗЕБОПАРАСТИИ ДОНИШҶӮЁН ДАР РАВАНДИ ТАҶРИБАОМУӢЗИИ ПЕДАГОГӢ

Пешрафти илму техника ва махсусан тадбиқи технологияҳои навини педагогӣ аз ҳар як устод талаб дорад, ки дар раванди баҳодихи ба дониш, малака ва маҳорати шогирдонаш муносибатҳои навро муаррифӣ намояд. Баҳодихӣ ба дониш, малака ва маҳорати зебопарастии донишҷӯён натиҷаи ниҳони таълимбаррасӣ гардида, тибқи меъёрҳои мавҷуда ба роҳ монда шавад. Дар раванди баҳодихӣ ба дониш, малака ва маҳорати зебопарастии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзии педагогӣ ба дарки маънавии масъалаи мазкур эътибори чиддӣ додани устодон густариши ин равандро муассир мегардонад. Худбаҳодихии донишҷӯён ба дониш, малака ва маҳорати зебопарастии худ ҷабҳаи демократии масъалаи мазкурро пурратар намуда, имконияти худбаҳодихии донишҷӯёнро ташаккул медиҳад.

Калидвожаҳо: раӣтурсиҳо, таҷрибаомӯзон, тарбия, зебопарастӣ, методҳо, омӯзгорон, таълим, хонандагон, фаъолият.

ПРОЦЕСС ОЦЕНКИ ЗНАНИЙ, НАВЫКОВ И УМЕНИЙ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ

На сегодняшний день существует множество способов оценивания и контроля знаний, умений и эстетических навыков студентов в процессе педагогической практики, но не все они корректны, последовательны и логичны. В данной статье мы попытались создать инструментарий, который позволяет объективно оценить знания, умения и эстетические навыки студентов в процессе педагогической практики. В реализации одной из важнейших задач – повышении качества профессиональных знаний – свою положительную роль может сыграть усиление методов учета и контроля знаний, умений и эстетических навыков студентов в процессе педагогической практики, так как грамотный и объективный контроль знаний – залог качественного образования. Если цель учебного процесса заключается в передаче знаний и умений от преподавателя к студенту, то средствами достижения этой цели являются, во-первых, регулярная работа студента в течение всей педагогической практики и, во-вторых, систематических внедрений в практике полученных им знаний об эстетическом воспитании школьников. Исходя из этой предпосылки, становится

очевидна важность и актуальности данной статьи «Способы оценивания и контроля знаний, умений и навыки эстетического образования студентов в процессе педагогической практики».

Ключевые слова: опросы, практиканты, воспитание, эстетика, методы, учителя, обучение, учащиеся, деятельность.

THE PROCESS OF ASSESSING THE KNOWLEDGE, SKILLS AND ABILITIES OF AESTHETIC EDUCATION OF STUDENTS IN THE PROCESS OF PEDAGOGICAL PRACTICE

Today there are many ways of assessing and control of knowledge, skills and aesthetic skills of students in the pedagogical practice, but not all of them are correct, consistent and logical, in this article we have tried to create a tool that allows you to objectively assess the knowledge, skills and aesthetic skills of students in practice. The realization of one of the most important tasks - improving the quality of professional knowledge - a positive role to play amplification methods of accounting for and control of knowledge, skills and aesthetic skills of students in the pedagogical practice as a competent and objective monitoring of knowledge - the key to quality education. If the purpose of the educational process is to transfer knowledge and skills from teacher to student, the means of achieving that aim are, firstly, the regular work of the student throughout the teaching practice and, secondly, the systematic introduction in practice received their knowledge of aesthetic education schoolchildren. Starting from this premise, it becomes evident the importance and relevance of this article methods of estimation and control of knowledge and skills of aesthetic education of students in the pedagogical practice.

Keywords: polls, trainees, training, aesthetics, methods, teacher training, students' activities

Маълумот дар бораи муаллиф: Саидзода Аҳмадшо Раҳматшо – н.и.п., дотсенти кафедраи педагогика ва психологияи Донишқадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода. Адрес: Суроға: 734019, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Мухаммадиева17/6. Тел. моб.: (+992) 918-25-02-03. Суроғаи эл.: ahmadsho1984@list.ru

Сведения об авторе: Саидзода Аҳмадшо Раҳматшо – к.п.н., доцент кафедри педагогикаи и психологияи Таджикского государственного института языков имени Сотима Улуғзода. Адрес: 734019, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Мухаммадиева17/6. Моб. тел.: 918-25-02-03. Электронный адрес.: ahmadsho1984@list.ru

Information about the author: Saidzoda Akhmadsho Rakhmatsho – PhD (Pedagogical Science), docent of the department of Pedagogy and Psychology of Tajik State Institute of Languages named after Sotim Ulughzoda Address: 734019, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Mukhamadiev Str. 17/6. Mob. Phone: (+992) 918 25 02 03. E-mail: ahmadsho1984@list.ru

**20-СОЛАИ ОМУЗИШ ВА РУШДИ ФАНҲОИ ТАБИАТШИНОСӢ,
ДАҚИҚ ВА РИЁЗӢ ДАР СОҲАИ ИЛМУ МАОРИФ
20-ЛЕТИЕ ИЗУЧЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ЕСТЕСТВЕННЫХ, ТОЧНЫХ И
МАТЕМАТИЧЕСКИХ НАУК В СФЕРЕ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ
20TH ANNIVERSARY OF THE STUDY AND DEVELOPMENT OF NATURAL, EXACT
AND MATHEMATICAL SCIENCES IN THE FIELD OF SCIENCE AND EDUCATION**

УДК 37.091.3:004

АРАБОВ М., РОЗИҚОВ П., МУСОЕВ С.

**БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ АСОСИИ МЕТОДИКАИ ТАДРИСИ ФАННИ
ИНФОРМАТИКА ДАР СИНФҲОИ ПОЁНИИ МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ
МИЁНАИ УМУМИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Замоне ки мо дар он қарор дорем, замони рушди техника ва технология ба ҳисоб рафта, дар ин соҳа тақрибан ҳар соя навгониҳо пайдо мешаванд. Пас, дар ин замон, давлатҳо ва миллатҳо, ки технологияро дунбол карда, ба кӯдакон наватарин технологияро меомӯзанд, муваффақтаринҳо ба ҳисоб мераванд. Дар аксари давлатҳои пешрафта омӯзиши фанни мазкурро аз боғча ва синфҳои ибтидоӣ оғоз мекунанд [1-6, 8-12]. Масалан, дар Британияи Кабир аз 2014-ум сар карда, дар синфҳои ибтидоӣ барномаҳои дарс дода мешавад. Хонандагони мактабҳои Англия тавассути барномаҳои графикаи MIT's Scratch, Kodu, Logo ва ғайра асосҳои барномаҳои меомӯзанд. Ҳамин тариқ, дар Англия барои ҳар як кӯдак лозим аст, ки сохторҳои базавии алгоритмҳо донад ва онҳоро васеъ истифода барад. Мувофиқи нақшаи Koodi 2016 дар як қатор давлатҳои дигар ба монанди: Кореяи Ҷанубӣ, Эстония, Франция, Австрия ва ғайра барномаҳои низ дар синфҳои ибтидоӣ дарс дода мешавад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сол аст, ки аз синфи якум ба омӯзиши фанни мазкурро оғоз намудаанд. Дар ин замон, зарур аст, ки масъалаҳои педагогӣ ва психологияи фанни мазкурро бо назардошти имкониятҳои моддӣ ва маънавӣ ва ҷаҳонбинии шаҳрвандон мавриди баҳс қарор диҳем.

Оид ба масъалаи тадриси информатика дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, ба хусус, синфҳои ибтидоӣ дар маҷаллаҳои «Информатика ва маориф», «Информатика дар синфҳои ибтидоӣ», рӯзномаи «Информатика» ва ғайра зиёдеро дучор шудан мумкин аст. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ оид ба ин масъала якҷанд қарорҳои тадқиқотӣ низ ба анҷом расидаанд. Метавон қайд кард, ки ин қарорҳои муҳтавои омӯзиши фанни информатикаро бо назардошти рушди технологияҳои муосир ва психологияи халқамон дар бар намегиранд. Аввал ин, ки дар ин қарорҳо ба таври равшан зарурат ва муҳтавои фанни мазкур мавриди баҳс қарор дода нашуда, баъзе қанбаҳои асосӣ, ки ба рушди технология ва психологияи хонандагон вобаста аст, аз назар дур мондаанд. Мавриди зикр аст технология ва психологияи хонандагон вобаста аст, аз назар, ки фанни информатика бояд ба таври муназзам дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бояд бо назардошти рушди технологияҳои дарс дода шавад. Оиди концепсияи муназзам дарс додани информатика дар мактаб олимони намоёне ба монанди: А.П. Ершов, С.А. Бешенков, А.А. Кузнецов, В.С. Леднёв, В.М. Монахов, Ю.А. Первин ва ғайра қарорҳои зиёдеро анҷом дода, ин ғояро пуштибонӣ карданд. Метавон қайд кард, ки концепсияи нахустини тадриси информатика аз ҷониби олимоне ба монанди: А.П. Ершов, Г.А. Звенигородский, Ю.А. Первин қарор шуда, сипас, аз ҷониби С.А. Бешенков, А.А. Кузнецов, Ю.А. Первин, Е.А. Ракитина, А.Б. Могилёв ва ғайра идома дода шудааст.

Дар замони муосир, ки технологияҳои иттилоотӣ бо суръати қайҳонӣ инкишоф доранд, фанни информатика низ, бояд дар муассисаҳои умумӣ, ба хусус барои синфҳои ибтидоӣ бо шакли нав (инноватсионӣ) дарс дода шавад. Имрӯзҳо аз ҷониби барномаҳои соҳа ва ширкатҳои ба технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботӣ (ТИИ) вобаста садҳо барномаҳо барои инкишоф додани қобилияти зеҳнии кӯдакон пешбинӣ шудаанд.

Замоне ки мо дар он қарор дорем, аз 5-10 соли қабл фарқи калон дорад. Имрӯзҳо дар хонаи аксари аҳоли компютер мавҷуд буда, аксари хонандагон ба компютер ва қисмҳои асосии он шинос мебошанд, бинобар ин, барои дуруст ба роҳ мондани омӯзиши фанни информатика бояд диққати асосӣ ба барномаҳои дарс дода шавад. Таҷрибаҳои нишон доданд, ки хонандагоне, ки аз 6-7 солагӣ ба омӯختани барномаҳои дарс ва информатика машғул мешаванд, муваффақ хоҳанд шуд. Яке аз мисолҳои равшан таҷрибаи барномаҳои Самайра Мехта ба ҳисоб меравад. Самайра Мехта [13] дар 6 - солагӣ ба барномаҳои дарс шинос шуда, тавонидааст, ки дар 11 - солагӣ соҳиби ширкати шахсӣ шавад. Илова бар ин, Самайра як забони барномаҳои дарс барои навоҷӯзон таҳия намуда, дар як мусоҳиба чунин қайд кардааст: «Мақсади асосии ман – барномаҳои дарс ҳамагонӣ қарор аст, бинобар ин, иқдоми «Бале, миллиард кӯдак метавонанд барномаҳои дарс кунанд»-ро пеш гирифтаам. Мехоҳам, ки дар тамоми дунё кӯдакон ба воситаи ман метавонанд, барномаҳои дарс кунанд.» Шояд ҳама натавонанд мисли Самайра шаванд, лекин таҷрибаи он барои муваффақ шудани хонандагони дигар метавонад саҳм кунам.

Қайд кардан ба маънаи аст, ки дар синну соли 7-10 - солагӣ кӯдак ҳам аз ҷиҳати ҳиссонӣ ва ҳам аз ҷиҳати равшанӣ (зеҳнӣ) инкишоф ёфта, нисбат ба дигар синну солҳо кунҷковтар мебошад. Маҳз ин кунҷковӣ метавонад, сабаби инкишофи зеҳнӣ ва ақлии ӯ гардад. Барои хонандагони ба ин синну сол

мувофиқ бояд китоби дарсие навишт, ки ба психологияи халқи мо созгор буда, ҷаҳонбинии зеҳнӣ ва техникаи хонандагонро баланд бардорад. Дар ин синну сол маҳз тавассути бозӣҳои гуногун аз дунёи воқеӣ метавон маданияти техникаи хонандагонро баланд бардошта, алгоритмҳои гуногуни дунёи воқеиро омӯзонд. Илова бар ин, таҳияи намудани китоби ривоят ва дostonҳои гуногун оид ба таърихи пайдоиш ва густариши технологияҳои иттилоотӣ ва инчунин зиндагинома ва фаъолияти олимони ин соҳа ба шакли «Будааст, набудааст», хусусан, барои хонандагони синфҳои ибтидоӣ (1-4) созгор мебошад. Шояд ин таҷриба дар давлатҳои дигар камтар ба ҷашм расад, аммо бо назардошти психологияи халқи мо он созгор аст. Хонандагон бо шунидани дostonҳои ҷолибӣ кӯшиш ба харҷ медиҳанд, ки худашонро дар он нақшо гузошта, қорҳои назаррасеро анҷом диҳанд, ки боиси инкишофи қобилияти зеҳнии онҳо мегардад.

Информатика фанни ягонаи мактабӣ мебошад, ки мантиқи амалӣ, математикӣ, алгоритмӣ ва зеҳнии хонандаро баланд мебардорад. Аз ин рӯ, ба таври дуруст ва инноватсионӣ дарс додани он зарур мебошад.

Ҳангоми омӯзиши фанни информатика барои хонандагони синфҳои поёнӣ якҷанд мушкилот ҷой дорад:

ба таври зарурӣ тайёр набудани омӯзгорони информатика ва барои онҳо мавҷуд набудани дастурҳои методи оид ба технологияҳои муосир;

хеле кам будани китобҳои вобаста ба синну сол ва маводи дидактикӣ барои хонандагони синфҳои поёнӣ;

мучаҳҳаз набудани синфҳои компютерӣ;

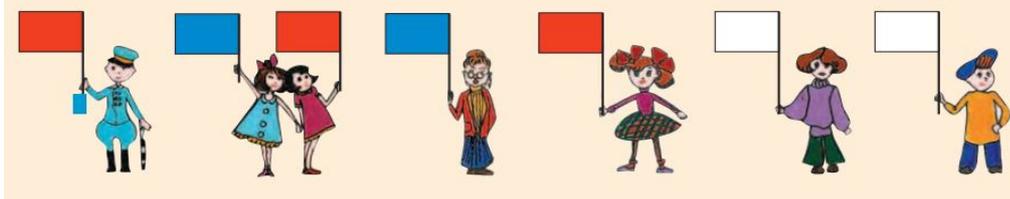
кам будани миқдори соатҳои фанни информатика.

Пас аз таҳлил намудани ин масъалаҳо, метавон ба хулоса расид, ки ин душворихоро ҳал кардан мумкин аст, зеро қадами аввал қорӣ кардани фанни мазкур мебошад. Дар қорҳои бозомӯзии қорҳои метавон омӯзгоронро ба ТИИ муосир шинос намуд.

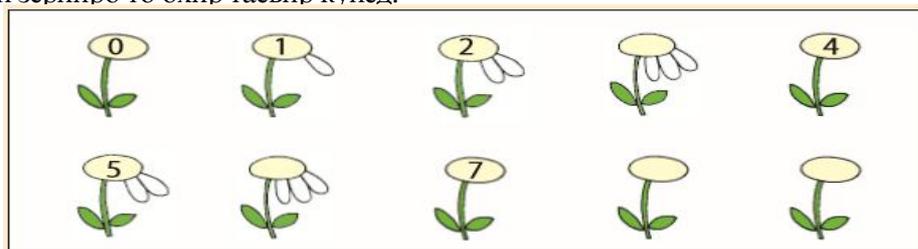
Яке аз масъалаҳои асосӣ дуруст ба роҳ мондани омӯзиши фанни мазкур ба ҳисоб меравад, зеро ҳангоми нодуруст интиҳоб кардани муҳтавои фанни мазкур метавон аз нуқтаи назари психологӣ рӯҳияи кӯдаконро шикаста, аз фанни ниҳоят муҳими рӯз дилсард кард. Дар поён муҳтасаран, муҳтавои фанни мазкурро барои синфҳои ибтидоӣ меорем.

Синфи 1. Дар ин синф хонандагон бояд фанни информатика тавассути дostonҳои ҷолибӣ кӯтоҳ ва шиносии ҳосияти расму тасвирҳои гуногун дарс дода шавад. Ҳоло якҷанд мисоли содаи ба ин синну сол мувофиқро меорем [8-10].

1) Байрақчаҳои зеринро бо ранги мувофиқ ранг кунед.



2) Бобунаҳои зеринро то охир тасвир кунед.



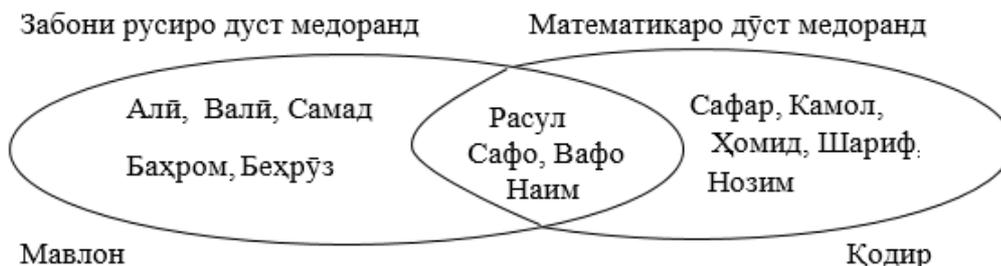
Тавре ки дида мешавад, бо ҳал намудани ин қобилияти зеҳнии хонанда инкишоф ёфта, оид ба ашёи гуногун маълумот ба даст меорад.

Синфи 2. Дар ин синф низ зарур аст, хонандагон ба объектҳои гуногуни дунёи воқеӣ шинос шуда, хулосабарориро ёд гиранд. Илова бар ин, бо пайдарпайии ададҳо шинос намудани хонандагон низ аз манфиат холӣ нест. Ҳоло якҷанд мисоли ба ин синну сол мувофиқро меорем [8-10].

1) Ашёи аз як чисм (материал) тайёркардашударо тавассути хат бо ҳам пайваст кунед.



- 2) Номи хонандагонро нависед, ки:
 а) Математика ва забони русиро дӯст медоранд.
 б) Математика ё русиро дӯст медоранд.



Дар ин ҷо хонанда ба ашӣи гуногун шинос шуда, оид ба онҳо маълумот ба даст меорад. Илова бар ин, қобилияти зеҳнии он бо ҳал намудани ин навъ масъалаҳо инкишоф ёфта, ҳуллосабарориро меомӯзад.

Синфи 3. Дар ин синф метавон хонандагонро ба мафҳуми «алгоритм» ошно намуда, алгоритмҳои гуногун аз олами воқеиро барои инкишоф додани қобилияти зеҳнии онҳо дарс дод. Илова бар ин, дар ин синну сол омӯзондани клавиатура ва қор бо он тавассути барномаҳои омӯзишии гуногун (тренажерҳо) сари вақт мебошад. Ҳоло ба сифати намуна якчанд алгоритмро (мисолро) аз дунёи воқеии ба ин синну сол мувофиқро меорем [8-10].

- 1) Бо тартиби дуруст фармонҳои алгоритмро рақамгузорӣ кунед.

	<p>Равон кардани мактуб</p> <p>Гузоштани лифофа дар қутти пушта</p> <p>Гирифтани мактуб, лифофа ва тамға</p> <p>Ибтидо</p> <p>Кушодани тамға</p> <p>Баромадан аз хона</p> <p>Ширеш кардани лифофа</p> <p>Гузоштани мактуб дар лифофа</p> <p>Интиҳо</p> <p>Гузоштани мактуб</p> <p>Навиштани суроға дар лифофа</p>
--	---

2) Фармонҳои сарфиназаршударо навишта, барои схемаи алгоритм хатчаҳои равишдор тасвир намуда, дар ҷойҳои мувофиқ калимаҳои “Ҳа” ва “Не” нависед. Барои фармонҳое ки якчанд маротиба такрор мешаванд, хатти пайвастанданда кашед.

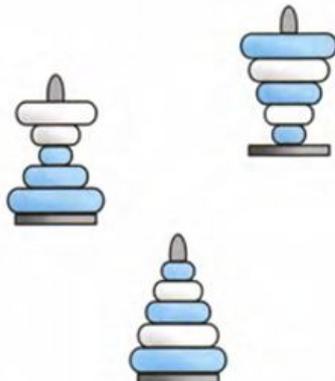
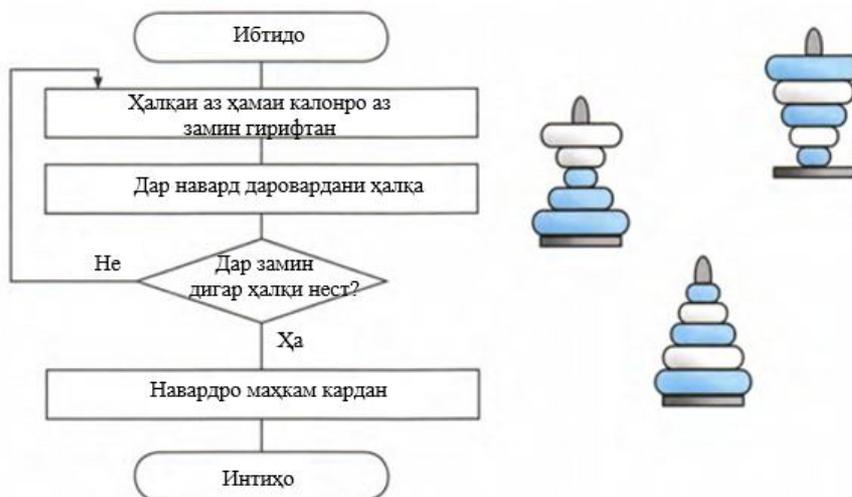
Алгоритми занг задан бо дӯст

```

        graph TD
            Start([Ибтидо]) --> Step1[Назди телефон рафтан]
            Step1 --> Step2[ ]
            Step2 --> Step3[ ]
            Step3 --> Decision{Садон кутох?}
            Decision --> Step4[Гузоштани гушаи тел.]
            Step4 --> Step5[Мунтазирӣ ҷавоб шудан]
            Step5 --> Step6[Даъвати дӯст ба назди телефон]
            Step6 --> End([Интиҳо])
            
```

Синфи 4. Дар ин синф низ алгоритмҳои гуногуни нисбатан душвортар бояд омӯзонда шаванд. Дар ин синну сол хонанда метавонад барномаҳои кор бо клавиатураро омӯхта, усули расмкашӣ (дар Paint) ва таҳриргарҳои матнӣ ба монанди: Wordpad ва MS Word-ро аз худ кунад. Барои инкишоф додани қобилияти зеҳнии хонанда дар ин синну сол якчанд намунаи мисолҳои меорем.

1) Алӣ алгоритмро иҷро намуда, аз ҳалқачаҳо аҳромро сохт. Чанд мароиба алгоритм иҷро шуд?



2) Хусрав ва Хирсак арчаро ороиш доданд. Хусрав алгоритми “Арча”-ро иҷро намуд. Хирсак бошад, пуфакхоро дар он гузошт. Хусрав ва Хирсак мувофиқан чӣ гуна арчахоро оро доданд?



Илова бар ин, наҳви гузаронидани дарсхоро низ бояд ба замона мувофиқ карда, ба бахшҳои зерин диққат дод:

- ба таври бозӣ ташкил намудани дарсҳо;
- ба таври озод тасвир намудани ҳама гуна расм ва графикҳо, ки қобилияти эҷодии хонандагонро баланд мебардорад;
- ба шакли муосир гузоштани баҳо;
- таъмин намудани хонадагон ба компютер;
- иҷозати бозӣ кардан дар бозӣҳои гуногуни омӯзишӣ;
- истифодаи барномаҳои гуногуни виртуалӣ (духтури виртуалӣ, омӯзгори виртуалӣ, мошин ва ҳайвоноти виртуалӣ) дар раванди таълим, ки барои инкишофи зеҳнии хонандагон нигаронида шудаанд;
- омӯзондани забонҳои барноманависии визуалӣ;
- ташкили ҳар гуна бозӣҳои мантиқӣ а ғайра.

Дар охир, ҳамчун хулоса, метавон қайд кард, ки агар дар синну соли барвақт кӯдакон дар рӯҳияи технология ва барноманависӣ[7] тарбия карда шаванд, солҳои наздик Тоҷикистон метавонад беҳтарин барноманависонро тарбия карда, ба ширкатҳои бузурги ҷаҳонӣ содир кунад. Маҳз чунин кадрҳо метавонад барои баланд бардоштани иқтисоди кишвар кӯмак намоянд. Бояд қайд карда, ки дуруст интиҳоб намудани муҳтавои фанни информатика барои хонадагони синфҳои поёни аз ҳама зарур буда, ҳангоми ба замона мувофиқ интиҳоб кардани он, боиси рушди қобилияти зеҳнии хонандагон мегардад.

Руйхати адабиёт

1. Balanskat A. Computing our future: Computer programming and coding-Priorities, school curricula and initiatives across Europe/ A. Balanskat, K. Engelhardt. – European Schoolnet, 2014. - 45 p.
2. Bell T. A case study of the introduction of computer science in NZ schools/ T. Bell, P. Andreae, A. Robins //ACM Transactions on Computing Education (TOCE), 2014. - Vol. 14. - №. 2. - Pp. 10-43.
3. Brown N. C., Sentance S., Crick T., Humphreys S. Restart: The resurgence of computer science in UK schools/ T. Bell, P. Andreae, A. Robins //ACM Transactions on Computing Education (TOCE), 2014. - Vol. 14. - №. 2. - С. 1-22.
4. Choi J. Computing education in Korea – current issues and endeavors/ J. Choi, S. An, Y. Lee //ACM Transactions on Computing Education (TOCE), 2015. – Vol . 15. - №. 2. - Pp. 8-22.
5. Gal-Ezer J., Stephenson C. A tale of two countries: Successes and challenges in K-12 computer science education in Israel and the United States/ J. Gal-Ezer, C. Stephenson//ACM Transactions on Computing Education (TOCE), 2014. – Vol . 14. - №. 2. - Pp. 1-18.
6. Guzdial M. Georgia computes! An intervention in a US state, with formal and informal education in a policy context/ M. Guzdial, B. Ericson, T. Mcklin, S. Engelman//ACM Transactions on Computing Education (TOCE), 2014. - Vol. 14. - №. 2. - Pp. 13-39.
7. Арабов М.К. Об использовании визуального программирования в учебном процессе/М.К. Арабов, К. Хабибуллозода //Вестник Бохтарского государственного университета имени Н. Хусрава, Серия гуманитарных и экономических наук. – Бохтар, 2019. – № 1/3 (65). –С. 257-260
8. Босова Л.Л. Школьная информатика в России и в мире/Л.Л. Босова // Информатизация образования и науки. - 2018. - № 3 (39). - С. 134-145.
9. Гриншкун В.В. Школьная информатика в контексте фундаментализации образования/ В.В. Гриншкун, И.В. Левченко // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Информатизация образования. - 2009. - № 1. - С. 55-64.
10. Семакин И.Г. Школьная информатика на новом этапе/ И.Г. Семакин, Е.К. Хеннер// Информатика и образование. - 2010. - № 10. - С. 3-10.
11. Хеннер Е.К. Базовое школьное образование по информатике/ Е.К. Хеннер // Информатика и образование. - 2018. - № 1 (290). - С. 34-37.
12. Хеннер Е.К. Школьная информатика: зарубежный опыт/ Е.К. Хеннер // Сибирские педагогические чтения. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://docplayer.ru/38596634-Shkolnaya-informatika-zarubezhnyy-opyt.html> (Дата обращения: 25.05.2020)
13. <http://www.coderbunnyz.com/>

БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ АСОСИИ МЕТОДИКАИ ТАДРИСИ ФАННИ ИНФОРМАТИКА ДАР СИНФҲОИ ИБТИДОИИ МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМИИ ҶТ

Дар мақола баъзе масъалаҳои асосии методикаи тадриси фанни информатика дар синфҳои ҷумҳурии Тоҷикистон ва инчунин, зарурат, дурнамо ва муҳтавои фанни мазкур бо назардошти ҷанбаҳои педагогиву психологӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Дар замири муосир, ки давраи рушд ва инкишофи технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботӣ мебошад, омӯзиши информатика ва барноманависӣ ба яке аз масъалаҳои асосӣ табдил ёфтааст. Дар ин росто аксари давлатҳои абарқудрат омӯзиши на танҳо информатика, балки барноманависиро барои хонандагони синфҳои ҷумҳурии Тоҷикистон, аз синфи якум сар қарда ҷорӣ кардаанд. Дар мақола масъалаҳои асосии ворид намудани информатика ва барноманависӣ бо назардошти имкониятҳои техникаӣ ва кадрӣ бо назардошти таҷрибаи давлатҳои пешрафта мавриди баҳс қарор дода шудааст.

Калидвожаҳо. Информатика, информатсия, иттилоот, барноманависӣ, алгоритм, барнома, фарҳанги иттилоотӣ, қобилияти зеҳнӣ.

НЕКОТОРЫЕ ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ МЕТОДОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ ИНФОРМАТИКЕ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ СРЕДНО-ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

В статье рассматриваются некоторые основные вопросы методики преподавания информатики в младших классах общеобразовательных школ Республики Таджикистан, а также необходимость, перспективы и содержание предмета с учетом педагогических и психологических аспектов. В современную эпоху, которая является периодом развития информационных и коммуникационных технологий, изучение компьютерных наук и программирования стало одним из ключевых вопросов. В связи с этим большинство развитых стран Мира внедрили не только информатику, но и программирование для младших классов, начиная с первого класса. В статье рассматриваются основные вопросы внедрения информатики и программирования с учетом технических возможностей и кадров, опыта развитых стран.

Ключевые слова. Информатика, информация, информатсия, программирование, алгоритм, программа, информационная культура, интеллектуальные способности.

Маълумот дар бораи муаллифон:

Арабов Муллошараф Курбонovich - номзади илмҳои физика ва математика, Донишгоҳи славянии Русияву Тоҷикистон, дотсенти кафедраи информатика ва системаҳои иттилоотӣ, суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Мирзо Турсунзода 30. Телефон (+992) 907-38-00-99, E-mail: cool.araby@mail.ru.

Розиков Парвизҷон Шарифбекович - барномасози калон, ЧДММ “Развитие”, суроға: 117105: Федератсияи Русия, ш. Москва, кӯчаи Варшавский 1 бинои 6, идораи 401В; ошонаи 4. Телефон (+992) 555-87-87, (+7) 983-003-72-29, E-mail: rozikovp@gmail.com.

Мусоев Сухайлӣ Сайвалиевич – ассистенти кафедраи технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботии факултети механикаю математикаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17. Телефон: (+992) 907-88-88-57; E-mail: suhaily94@mail.ru.

Сведения об авторах:

Арабов Муллошараф Курбонovich - кандидат физико-математических наук, Российско-Таджикский славянский университет, доцент кафедры информатики и информационных систем, адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Мирзо Турсунзода, 30. Телефон: (+992) 907-38-00-99, E-mail: cool.araby@mail.ru.

Розиков Парвизҷон Шарифбекович - старший разработчик, ООО “Развитие”, адрес: 734025, Федерация Россия, г. Москва, Варшавское шоссе, 1 ст. 6, 401В офис, 4 этаж. Телефон: (+992) 555-87-87, (+7) 983-003-72-29, E-mail: rozikovp@gmail.com.

Мусоев Сухайли Сайвалиевич – ассистент кафедры информационные и коммуникационные технологии механико-математического факультета Таджикского национального университета. Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 17. Телефон: 907-88-88-57; E-mail: suhaily94@mail.ru.

Information about the authors:

Arabov Mullosharaf Kurbanovich - Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Russian-Tajik Slavic University, Associate Professor, Department of Informatics and Information Systems, address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, st. Mirzo Tursunzoda, 30. Phone: (+992) 907-38-00-99, E-mail: cool.araby@mail.ru.

Rozikov Parvizjon Sharifbekovich - Senior developer, OOO(limited liability company), address: 734025, Russian Federation, Moscow, Varshavskoe shosse, 1 building 6, 401B office, 4th floor. Phone: (+

Sayvalievich - Assistant of the Department of Information and Communication Technologies, Faculty of Mechanics and Mathematics, Tajik National University. Address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki avenue 17. Phone: (+992) 907-88-88-57; E-mail: suhaily94@mail.ru.

БУРИЕВ Б., ҲАМРОҚУЛОВ Ҳ.**ОБ – НЕЪМАТИ БЕБАҲО (мехвари дарси математика)**

Омӯзгорон ба машғулиятҳои дарсӣ ба таври худ бо дараҷаи гуногуни салоҳиятноки омода мегарданд. Вазифаи омӯзгор танҳо аз таълим додан иборат нест. Омӯзгор барои фароҳам овардани фазои мусоид ба таълим дар синф низ масъул аст. Яке аз мақсадҳои муносибати босалоҳият ба таълим низ мутобиқ соختани натиҷаҳои таълим ба талаботи ҳаёти имрӯзаро дар бар мегирад.

Яъне, хонанда дониш, малака ва маҳорати дар натиҷаи таълим ба даст овардашро барои ҳалли мисолу масъалаҳои ҳаёти дар амал истифода бурда тавонад ва омӯзгор бошад, ҳангоми зарурат усули таълимро тағйир дода, раванди таълимро самаранок гардонанд.

Хонандагон бояд аз рӯйдодҳои айёми хеш огоҳ бошанд ва ҳамқадами давр бошанд. Омӯзгорон барои расидан ба ҳадафҳои дарс ва чорабиниҳои беруназсинфӣ аз маълумоти омӯри, маводи рӯзномаю маҷаллаҳо ва дастурҳои методӣ ба таври васеъ ва пурсамар бояд истифода намоянд. Бо ин мақсад ҳангоми пурсиши вазифаи хонагӣ ва мустаҳкамкунии дарс омӯзгор мувофиқи мавзӯи дарс дар фосилаи 4-5дақиқа аз маводи рӯзномаю маҷаллаҳо истифода бурда метавонад. Барои вазифаи хонагиву кори мустақилона чунин супоришҳоеро баррасӣ бояд намуд, ки хонандагони сустхон ҳам онҳоро бо шавқу завқ мустақилона иҷро карда тавонанд.

Қайд кардан ҷоиз мебошад, ки 21-уми декабри соли 2016 Маҷмаи Умумии СММ Қатъномаи А/RES/71/222-ро зерини “Даҳсолаи байналмилалӣ амал “Об барои рушди устувор” солҳои 2018-2028” бо иттифоқи оро ва бо ҳаммуаллифӣ 177 кишвари узви СММ қабул намуд. Чӣ тавре ки ба Шумо маълум аст, ташаббус оид ба эълони Даҳсолаи байналмилалӣ амал “Об барои рушди устувор” бори аввал аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҷаноби Олӣ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, дар рафти Форуми 7-уми ҷаҳонии об дар Ҷумҳурии Корея ироа шуда буд. Мутобиқи Қатъномаи мазкур давраи

солҳои 2018-2028 ҳамчун Даҳсолаи байналмилалии амал “Об барои рушди устувор” эълон мешавад, ки он аз 22-юми март соли 2018 шурӯъ шуда, 22-юми март соли 2028 ба анҷом мерасад. (22-юми март Рӯзи ҷаҳонии захираҳои об мебошад).

Аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҷаноби Олӣ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суҳанрониашон дар ҷаласаи Панели сатҳи баланд оид ба масъалаҳои об ва иқлим рӯзи 02.11.2021, диққати ҷомеаи ҷаҳонро ба масъалаи глобалӣ нигаронида, ташвишовар будани гармшавии иқлими ҷаҳон қайд намуда, таъкид карданд, ки ... «*Пиряхҳои мо босуръат об шуда истодаанд. То имрӯз аз 14 ҳазор пиряхи Тоҷикистон зиёда аз як ҳазораи комилаи об шудааст. Табиҷи чанд даҳсолаи охир ҳаҷми умумии пиряхҳои кишварии мо, ки зиёда аз 60 фоизи захираҳои оби минтақаи Осиёи Марказиро ташкил медиҳанд, ба андозаи тақрибан сеяк баробар кам гардид.*» Дар суҳанронӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҷаноби Олӣ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чунин пешниҳод намуданд: «Бо дарназардошти оқибатҳои вазини идомаи ин раванд, қаблан мо пешниҳод кардем, ки соли 2025 “Соли байналмилалӣи ҳифзи пиряхҳо” эълон гардида, санаи мушаххаси “Рӯзи ҷаҳонии ҳифзи пиряхҳо” муқаррар карда шавад. Ман пештар ҳамчунин ҷиҳати зарурати таъсис додани “Бунёди байналмилалӣи ҳифзи пиряхҳо” ибрози назар карда будам.»

Ҳадафи асосии чунин пешниҳодҳо ин ҷалб намудани диққати ҷомеаи ҷаҳонӣ ба масъалаҳои ҳифзи пиряхҳо, тозагии об ва кадр намудани ин неъматии бебаҳо равона кардан буда, барои расидан ба ҳадафҳои устувор заминаи васеъ фароҳам овардан мебошад.

Аз ин лиҳоз, вазифаи мо омӯзгорон, бо роҳи воситаҳои гуногуни педагогӣ, тавассути гузаронидани ҷорабиниҳои илмӣ - оммавӣ муайян намудани мақсадҳои барномаи қабулшудаи СММ, дар хонандагон ташаккул додани тарбияи эҳтиром ва муносибати дуруст ва сарфакорона дар истифодаи захираҳо, тоза нигоҳ доштани манбаъҳои он, дуруст ва самаранок истифода бурдани об ва роҳҳои муҳофизати манбаъҳои об донишу ва малакаҳои зарурӣ пайдо кардан мебошад.

Яке аз роҳи усулҳои расидан ба ин мақсадҳо дар муассисаи таълимӣ ин гузаронидани дарс ва баргузори корҳои беруназсинфӣ мебошад.

Аз ин рӯ, лозим донистем, ки дар асоси маълумотҳои дар рӯзномаю маҷаллаҳо нашр гардида, якҷанд мисолу масъалаҳоро дар бораи об тартиб дода, пешкаш намудем, ки то омӯзгорон тавонанд дар асоси онҳо маводи тақсимоӣ (варақчаҳо), тестҳо тартиб дода ё дар вақти гузаронидани корҳои санҷишӣ, пурсиши вазифаи хонагӣ ва дар лаҳзаҳои мустақамкунии дарс истифода баранд ё аз рӯйи онҳо супориши хонагӣ пешниҳод намоянд.

Намунаҳои масъалаҳо барои синфҳои 5 ва 6:

1. Агар дар соли 1804 аҳолии ҷаҳон 1 миллиард нафар бошад, пас имрӯз он ба 7,5 миллиард нафар расидааст. Аҳолии ҷаҳон то имрӯз чанд фоиз ва чанд маротиба аз пештара зиёд шудааст?

2. Талаботи физиологии шабонарӯзи одам ба об 3-5 литр мебошад. Дар як шабонарӯз барои аъзоёни оилаи шумо чанд литр об сарф мешавад?

3. Дар асоси ин мисол миқдори миёнаи дар як шабонарӯз сарфшудаи обро барои оилаи иборат аз 3 нафарро муайян намоед.

4. Як оила (5нафар) барои мақсадҳои хоҷагию маишӣ дар як шабонарӯз тақрибан 450-600 литр обро сарф мекунад. Оила дар як моҳ ё як сол чӣ қадар обро сарф мекунад?

5. Дар асоси ин мисол ҳисоби миёнаи миқдори сарфшудаи обро дар як шабонарӯз барои деҳаатон, ҷамоати деҳот/шаҳрак, ноҳия, вилоят ва Ҷумҳурии Тоҷикистонро муайян намоед (аҳолии Тоҷикистон 9,5 миллион.)

6. Дар шаҳрҳое, ки аҳолиаш як миллион нафар аст, дар як шабонарӯз ба ҳисоби миёна 625 ҳазор тонна обро сарф мекунад. Аҳолии Тоҷикистон ё ҷаҳон дар як моҳ ё дар як сол чӣ қадар об сарф мекунад? (аҳолии ҷаҳон 7,5 миллиард).

7. Дар асоси ин мисол ҳисоби миёнаи миқдори оби сарфшударо барои як шабонарӯз мувофиқи талаботи оилаатон ва деҳатон ҳисоб кунед?

8. Ҳаҷми умумии оби қураи Замин 1400 миллион километри кубӣ буда, танҳо 35 миллион километри кубии онро оби ширин ташкил медиҳад.

Ба ҳар сари аҳолии ҷаҳон чанд литр оби тоза рост меояд?

9. Аз як ҷумаки вайронаи хонаи яқум дар як сония ду катрагӣ об ҷакида, дар 12 дақиқа як истакони ҳаҷмаш 200 грамм аз об пур мешавад. Агар сари вақт ҷумақро таъмир

накунем, дар як соат як литр об сарф мешавад. Дар як моҳ ё дар як сол чанд литр об беҳуда сарф мешавад?

Намунаи ҳал: Дар 1 сония - 2 қатра, дар 12 дақиқа – як истакон.

Як соат - 60 дақиқа. $60:12=5$ истакон = 1 литр;

як шабонарӯз $5 \cdot 24=120$ истакон = 24 л.

Дар як моҳ $30 \cdot 24=720$ л, дар як сол $365 \cdot 24=8760$ литр

10. Аз чумаки вайрони хонаи дуҷум ҳам кам-кам об мечакад ва дар давоми рӯз 180 литр об талаф мешавад. Дар 10 рӯз, як моҳ ё дар як сол аз ин чумаки вайрона чанд литр об сарф мешавад?

А) (1800л, 5400л, 65700л); В) (1800л, 55000л, 65880л); С) (80л, 5580л, 65700л).

11. Агар аз чумак ё кубур об қатра-қатра чакаду онро сари вақт таъмир накунанд, дар давоми як моҳ ба ҳисоби миёна 18200 литр об талаф меёбад. Агар як одам дар як шабонарӯз 3-5 литр об сарф кунад, 18200 литр обро барои чанд рӯз истифода бурдан мумкин аст?

12. Аз чумакҳои вайрон дар як шабонарӯз 180 литр об чакида мерезад. Агар чунин чумакҳои вайрон дар маҳалла (деҳа) и шумо аз 200-то зиёд бошад, ҳисоби миёнаи миқдори оби дар як шабонарӯз ё сол сарфшударо муайян кунед.

13. Чӣ тавре, ки маълум аст, ҳангоми аз системаи номукаммали ирригатсионӣ истифода намудан барои зироаткорӣ талафоти об 40%-50%, аз каналҳои рӯкашшуда 20%-30% ва аз кубурҳо қорӣ шудани об 10% кам мешавад. Аз 20 литр оби қоҳи амудӣ, ки то сари замини киштзор аз қуйҳои номукамал, рӯкашшуда ва кубурҳо қорӣ мешавад, чанд литр сарф мешавад, ҳисоб кунед ва адади ҳосилшударо муқоиса намоед?

14. Як одам ҳангоми шустани дандонҳо, поккисосозии бадан ва шустани дасту рӯ аз чумаки кушода дар як дақиқа 7-8 литр обро сарф мекунад. Агар ӯ ин корро 25 дақиқа давом диҳад, чанд литр обро сарф мекунад?

А) (170л-190л); В) (175л-200л); С) (175л-195л)

15. Агар як одам дар вақти шустушӯи дандон, ришгирӣ ва собункунӣ аз чумаки кушода дар як дақиқа 8 литр обро сарф кунад ва ба ҳамаи қорҳо 25 дақиқа вақт сарф кунад, чанд литр обро сарф мешавад, Агар барои ин қорҳо ӯ обро дар зарф гирифта истифода барад, он гоҳ 3 литр об сарф менамоянд. Дар як шабонарӯз як одам чанд литр обро сарфа мекунад?

А) (120л); В) (100л); С) (115л); Д) (75л).

16. Одам ҳангоми дар як дақиқа 20 литр обро истифодаи мебарад. Барои дар 25 дақиқа шустани тана чанд литр об истифода мешавад?

17. Одам дар вақти шустани тана дар як дақиқа 20 литр обро истифода мебарад. Агар ӯ, ин обро ба зарф гирифта истифода барад, зиёда аз 35 литр об сарф мешавад. Дар як шабонарӯз оилаи 5 нафара барои шустани бадан чанд литр обро сарф мекунад?

А) (2325л); В) (2000л); С) (2205л); Д) (2375л).

18. Дар асоси ин мисолҳо ҳисоби миёнаи миқдори оби сарфшударо дар як шабонарӯз барои оилаи худатон ва деҳаатон муайян кунед?

19. Ҳангоми кушодани чумак аз он дар як дақиқа 7-8 литр об сарф мешавад, ва ҳангоми пухтани хӯрок, шустушӯи косаву табақ ва дигар зарфҳои ошхона 35 дақиқа вақт сарф мешавад, дар ин муддат ҳамагӣ чанд литр об сарф мешавад?

А) (200л-260л); В) (245л-280л); С) (235л-265л); Д) (225л-280л).

20. Ҳангоми пухтани таом, шустани меваю сабзавот, косаву табақ ва дигар зарфҳои ошхона, ба қойи чумаки кушода оби зарфи калон истифода мешавад, ба ҳар як қори иҷрошуда 60 литр об сарф мешавад. Як оила ҳамагӣ чанд литр обро сарф мекунад?

А) (120л); В) (180л); С) (135л); Д) (240л).

Дар асоси ин мисолҳо таъкид намудан мумкин аст, ки дар деҳа нисбат ба шаҳр камтар об истифода мешавад. Зеро, дар деҳот қорҳои зиёди вобаста ба об иҷрошавандаи хонадон бо истифода аз оби дар зарфгурифташуда иҷро мегарданд (масъалаи сарфақорӣ).

21. Мувофиқи ҳисоби олимони соҳа ҳаҷми умумии оби тоза дар ҷаҳон ба 1386 миллион километри кубӣ баробар буда, 97,47 %-и он ба қабри замин ва океанҳо қорӣ мешавад. Аз 1386 миллион километри кубӣ об чанд литрро аҳолии ҷаҳон истифода мебаранд?

22. Аз 115,6 километри кубӣ оби кӯли Арал 65 %-аш ба ҳиссаи Ҷумҳурии Тоҷикистон рост меояд. Ин чанд литрро ташкил медиҳад ва ба ҳар як сокини Тоҷикистон чанд литрӣ рост меояд (аҳолии Тоҷикистон 9,5 млн нафар)?

23. Мувофиқи ҳисоби олимони соли 2000-ум норасоии солони об дар ҷаҳон 230 миллиард метри мукаабро ташкил дода бошад, то соли 2025-ум ин рақам ба 2 триллион метри мукааб мерасад. Норасоии об дар ҷаҳон то соли 2025-ум чанд маротиба ё чанд фоиз меафзояд?

24. Ҳар сол дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 64 миллиард метр кубӣ оби тоза ҳосил мешавад, ки он барои эҳтиёҷоти танҳо 10-12%-и аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар як сол чанд литр обро истифода мебаранд ва ин ба ҳар як сари аҳоли чанд литрӣ рост меояд (аҳолии Тоҷикистон 9,5 млн нафар)?

25. Агар як одам дар як сол ба ҳисоби миёна қариб 60 тонна обро истифода барад, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар як моҳ ё дар як сол чанд тонна об истифода бурда мешавад?

26. Дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон 1300 адад кӯл мавҷуд аст, ки ҳаҷми умумии оби онҳо 46,3 мукааб километрро ташкил медиҳад. Аз ин оби захирашуда 20 мукааб километрро оби ошомидани ташкил диҳад, оби тозаи ошомидани кӯлҳо чанд фоизро ташкил медиҳанд?

27. Агар захираи оби тоза дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 20 мукааб километр бошад, аз ин 17,3 мукааб километрро ба кӯли Сарез рост меояд. Ин чанд фоизи оби тозаи ҷумҳуриямонро ташкил медиҳад?

28. Оби кӯли Сарез яке аз тозатарин оби ҷаҳон буда, ҳаҷми умумии он 17,3 миллиард метри кубӣ мебошад. Аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон ё ҷаҳон ин оби тозаро чанд сол истифода бурда метавонад? (Агар як одам дар як сол ба ҳисоби миёна қариб 60 тонна обро истифода барад).

29. Агар оби як мукааб километр ба як миллиард тонна об баробар бошад, ин об барои шикастани ташнагии аҳолии Сайёра ба чанд сол мерасад?

30. Агар миқдори фойданокии ҳаҷми оби обанбори НБО-и Роғун 13,3 мукааб километр бошад ва аз он танҳо 6,7 километр барои истеҳсоли нерӯи барқ захирашаванда ва барои обёрии 320 ҳазор гектар заминҳои поёноб сарф шавад, аз ҳисоби оби захирашуда боз чӣ қадар заминҳоро обёрӣ кардан мумкин аст?

Омӯзгор дар машғулӣ ба хонандагон на танҳо бо ҳал намудани ингуна мисолҳо на танҳо дониш медиҳанд, балки онҳоро бо ин иншооти бузург аср ошно карда, салоҳиятҳои муҳимияти НБО-и Роғунро барои халқҳои минтақаи Осиёи Миёна ва мардуми Тоҷикистон нишон дода, аҳамияти стратегияи НБО-и Роғунро дар инкишофи минбаъдаи Ҷумҳурии Тоҷикистон муаррифӣ мекунанд ва салоҳиятҳои барои тарбия намудани наврасонро дар руҳияи зебопарастӣ ва маданияти сарфаю сариштакорӣ истифода бурдани об ва нерӯи барқ даъват менамояд ва вобастагии обро бо нерӯи барқ ва озукворӣ шинос менамояд.

31. Дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон 14000 пирияхҳои хурду бузург мавҷуд буда, дар 40 соли охир аз таъсири гармшавии иқлим беш аз 1000 пириях аз байн рафта бошад, пас ин 1000 пириях чанд фоизи умумии пирияхҳои Тоҷикистонро ташкил медиҳанд?

32. Муайян шудааст, ки дарозии умумии дарёҳои Россия 9 миллиону 648 километр ва дарозии умумии дарёҳои Тоҷикистон 28500 километр аст. Дарозии умумии дарёҳои

Россия аз дарозии умумии дарёҳои Тоҷикистон чанд маротиба дароз ё чанд фоиз зиёд мебошад, муайян кунед.

33. Узвҳои одам аз ҷумла, сар, дил, чигар, шуш, гурда ба об эҳтиёҷи зиёд дорад. Аз ин лиҳоз, одами вазнаш 60 кг буда, дар шароити муътадил дар як шабонарӯз зиёда аз 2,5 литр оби тоза менӯшад. Агар аз 9,5 миллион аҳолии ҷумҳурӣ 3 миллион нафараш 60 кг вазн дошта бошад, дар як шабонарӯз ин қисми аҳоли чанд литр оби тоза менӯшад?

34. Агар як нафар аз аҳолии деҳа барои харид ба мағоза ё ба бозор рафта, дар 3 зарф оби нушокӣ, дар 2 зарфи пластмасин равған ва 5 чизи дигар харидорӣ намояд, дар мағоза онҳоро ба 5 халтаи селюфанӣ ва боз ба як халтаи селюфанӣ ҷо карда медиҳанд. Агар 200 нафар аҳолии деҳа дар як рӯз барои харид ба мағоза равад, дар як моҳ ё як сол чӣ қадар халтаҳои селюфанӣ ва зарфҳои пластмасин ҷамъ мешавад?

Дар асоси ин мисол ба хонандагон мефаҳмонем, ки 25-30 сол пеш аз ҷӯю дарёҳои зиёд бемалол об нӯшидан мумкин буд. Имрӯз бошад, портову ифлосҳои ҷӯю дарёҳоро дида, касе даст расонидан ба об ҷуръат намекунад. Зеро, халтаҳои селюфанӣ ва зарфҳои полиэтиленӣ истифодашударо мардуми бемаданият бе ягон азоби виҷдон ба дарё, ҷӯйҳо ва ҳар кучоғ, ки рост омад мепартоянд. Бо чунин амали зишт рӯи Замин ва обҳо руйнӯш шудаанд. Дар натиҷа бухоришави обҳо ва обҳои қатри Замин ва боришот кам шуда истодааст. Барои нурра нест шудани ин маводи селюфанӣ ва зарфҳои полиэтиленӣ аз 100 то 500 сол лозим аст.

Калонсолонамон мегуфтанд, ки ба об туф кардану ҷизе партофтан ва ба тарафи ҷӯю рӯфтани пору ва мағзоба «убол» аст, инчунин нақле буд, ки дар пеши укёнус қарор дошта бошӣ ҳам, як қатраи обро исрифт нақун! Аммо сад афсус, ки имрӯз як қисми мардум аз ин панду андарзҳо беҳабару дур монда, ба насихатҳоро ба инобат намегиранд ва ҳатто ба фарзандону набераҳояшон дар ин ҷода дуруст тарбия намедиҳанд.

35. Аз таҳлили олимони маълум гардид, ки ҳар мукааб метр оби партов 40-60 мукааб метр оби тозаро ифлос мекунад. Ин оби партов аз худ чанд маротиба зиёд ё чанд фоизи оби тозаро ифлос мекунад?

36. Дар асоси таҳлили олимони маълум гашт, ки инсоният дар асри XIV барои эҳтиёҷоти худ 40 - 60 литр обро истифода бурда бошад, ҳоло 300 – 400 литр обро истифода мебарад. Истифодабарии об аз ҷониби мардуми сайёра дар асри 21 чанд маротиба ё чанд фоиз афзудааст?

37. Агар барои истеҳсоли як тонна гандум 1500 мукааб метр об ва барои истеҳсоли як тонна пахта 30000 мукааб метр об сарф шавад, барои истеҳсоли як миллион тонна гандум ва 600000 тонна пахта чанд мукааб метри об сарф мешавад?

38. Ҳаҷм (миқдор)-и умумии оби Замин ба 1400 миллион мукааб километр баробар мебошад. Агар оби аз ҷониби одамони истифодашаванда 39500 мукааб километрро ташкил медиҳад, ин оби истифодашаванда чанд фоизи оби умумии Заминро ташкил медиҳад?

39. Кишварии мо дорои захираи калони пирияхҳо мебошад, ки 64 фоизи захираҳои обии Осиёи Марказиро ташкил медиҳад. Дар навбати худ аз ин пирияхҳо дарёҳои хурду бузурги зиёде сарчашма мегиранд ва аз ин дарёҳо соли наздик ба 82 миллиард мукааб метр об ҷорӣ мешавад. Миқдори умумии захираҳои обии Осиёи Марказиро ҳисоб кунед.

40. Дар ҷудуди ҷумҳурии мо 947 дарёҳои хурду калон мавҷуд буда, дарозии умумии онҳо 28500 км аст. Агар дарозии умумии ҳудуди кишвар 3000 км бошад, дарозии умумии дарёҳо аз дарозии умумии ҳудуди кишвар чанд маротиба ё чанд фоиз зиёд аст?

41. Дар ҷудуди ҷумҳуриямон 65,11 мукааб километр об ҷорӣ мешавад, ки 51,2 мукааб километри он аз ҳисоби пирияхҳои ҳудуди ҷумҳурӣ мебошад. Ин миқдор об чанд фоизи ҳамаи оби ҷоришавандаи ҷумҳуриро ташкил медиҳад?

42. Дар ҳудуди ҷумҳурӣ 65,11 мукааб километр об ҷорӣ мешавад. Агар аз ин миқдори об танҳо 11,9 мукааб километр об дар ҳудуди ҷумҳурӣ истифода шавад, ин миқдор аз миқдори умумии оби ҷоришавандаи ҷумҳурӣ чанд маротиба кам ва чанд фоизи онро ташкил медиҳад?

43. Ҳаҷми захираи оби пирияхҳои дар ҳудуди вилояти Суғд воқеъбуда 460 мукааб километрро ташкил медиҳад, ки ин миқдор нисбат ба захираи оби дарёҳо 13 баробар зиёд аст. Захираи оби дарёҳои дар вилояти Суғд ҷоришударо ёбед?

44. Масоҳати оби ҳама дарёҳои дар кишварамон воқеъ буда, 52 мукааб километрро ташкил медиҳад, ки аз он зиёда 11 мукааб километраш барои обёрии зироатҳои гуногун ва дигар соҳаҳои истифода бурда шавад, ин чанд фоизро ташкил медиҳад?

45. Агар сарфи назар аз захираҳои кофии об дар ҷумҳуриямон, имрӯз тахминан ба 57 фоизи аҳолии манбаҳои бехатари оби нушоки ва 30 фоизи он ба шароити хуби санитарӣ дастрасӣ дошта бошад, чанд нафар аҳолии мамлакат бо об таъмин мебошад?

46. Агар пойгоҳҳои обкашии ноҳияи Зафаробод дар як сония 48 мукааб метр обро ба баландии 170 метр кашанд, онҳо дар ҷаҳони муосир ҳамто надоранд. Ин пойгоҳҳо дар як соат, як шабонарӯз ва дар як моҳ ё дар як сол чӣ қадар обро мекашанд?

47. Мувофиқи ҳисоби омӯри аҳолии ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ дар соли 1956 беш аз 20 миллион нафар буд, имрӯз бошад, тақрибан зиёда аз 83,5 миллион нафар ва то соли 2050 наздик 173 миллионро ташкил медиҳад. Аҳолии Осиёи Марказӣ дар ин давр чанд фоиз ё чанд нафар зиёд мешавад?

48. Агар дар оғози солҳои 1960-ум минтақаи Осиёи Марказӣ дар як сол тақрибан 60 мукааб километр обро истеъмол карда бошад, имрӯз ин миқдор ба 110 мукааб километр афзоиш ёфтааст. Ин миқдор чанд маротиба ба чанд фоиз афзоиш ёфтааст?

49. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар панҷ соли охир дастрасии тақрибан 1,2 миллион нафар аҳолиро ба оби ошомиданиӣ бо сифат ва 600 ҳазор нафарро ба оби ошомиданиӣ бехатар таъмин гардонид ба бошад, ин чанд фоизи аҳолии кишварро ташкил медиҳад?

50. Кӯли Байкал дар ҳудуди Россия ҷойгир буда, миқдор (ҳаҷм)-и обаш ба 23000 мукааб километр баробар аст. Агар миқдор (ҳаҷм)-и кӯли Сарез ба 17,3 мукааб километр баробар бошад, миқдор (ҳаҷм)-и умумии кӯли Байкал аз миқдор (ҳаҷм)-и умумии кӯли Сарез чанд маротиба ё чанд фоиз зиёд аст?

Овардани чунин далелу рақамҳо водор месозад, ки ҷаҳонбинии наврасон ва ҷавонони имрӯза нисбат ба ин масъала эътибори ҷиддӣ зоҳир намояд ва инсоният имкониятҳоро барои истифодаи оқилонаи захираҳои гидроэнергетикӣ ҳаматарафа кор бурда, барои пешравии иқтисодию иҷтимоии ҷомеа ва ҳифзи муҳити зисте, ки мо ва ояндагонӣ мо дар он муҳит қору зиндагӣ хоҳанд кард.

Омӯзгорон бо истифодаи маводи дар боло зикршуда аввало ба хонандагон на фақат дониш медиҳанд, инчунин, завқу шавқи донишомӯзии онҳоро ба дарс, донишу ҳаҷонбинӣ ва салоҳиятҳои зебопарастӣ ва маданияти сарфаю сариштакорона истифодабарии обро ба зеҳни хонандагон ҷой медиҳанд. Дар зеҳни онҳо руҳияи зебопарастӣ, маданияти сарфаю сариштакорӣ истифода бурдани об ва нерӯи барқро ҷо намуда, кадр намудани об ва об неъматӣ бебаҳо буданашро тарбия менамояд.

Дуҷум мо омӯзгорон аз он хушнудем, ки масъалаи омӯзиши илмҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ ба сатҳи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон (барои давраи солҳои 2020-2040) бардошта шуда, дар ин хусус аз ҷониби Асосгузори сулҳу ваҳдат миллий-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон Фармон дар бораи «**Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф**» дар солҳои 2020-2040 ба имзо расид, ки ин қадами ҷиддӣ дар ин ҷода аст.

Аз ин рӯ, мо омӯзгорон вазифадор ҳастем, ки дар шароити имрӯза дар муассисаҳои таълимӣ робитаи байни фаннӣ ба вусъаттару ҷолибтар намуда, эҷодкорӣ, фикрронии мустақил ва шавқу завқи хонандагонро ба омӯзиши ин фанҳо таҳким бахшида, корҳои беруназсинфӣ ва машғулиятҳои дарсиро ҷолибтару шавқовар ташкил намуда, робитаи фанни риёзиро ба фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва дигар фанҳо вусъатмандтар намоем.

Адабиёти истифодашуда

1. Маводи Конфронси байналмилалӣ сатҳи баланд оид ба даҳсолаи байналмилалӣ амал “Об барои рушди устувор”, барои солҳои 2018-2028, ш. Душанбе 20-22 июни соли 2018
2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохили ва хориҷии ҷумҳурӣ» (ш. Душанбе, 26 декабри соли 2019). «Шарқи Озод»-и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. КВД КТН, хиёбони Саъдии Шерозӣ, 16. 47 саҳифа
3. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохили ва хориҷии ҷумҳурӣ» (ш. Душанбе, 26 январи соли 2021). Нашриёти «Шарқи Озод»-и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. КВД КТН, хиёбони Саъдии Шерозӣ, 16.48 саҳифа.
4. Суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷаласаи Панели сатҳи баланд оид ба масъалаҳои об ва иқлим. Ш. Душанбе 02.11.2021.

ОБ – НЕЪМАТИ БЕБАҲО (мехвари дарси математика)

Дар мақола таҷрибаи алоқаманд намудани маълумоти оморӣ доир ба об, инчунин тартиб додани мавод оид ба ташаббусҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон доир ба Даҳсолаи Байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор, соҳҳои 2018-2028»- ва эълон намудани соли 2025 ҳамчун «Соли байналмилалӣ ҳифзи тиряхҳо»-ро, ки аз он омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ дар дарсҳои математика ва машғулиятҳои беруназарӣ истифода бурда метавонанд, пешниҳод шудааст.

Калидвожаҳо: пешниҳод, об, ҳаёт, тиряхҳо, ҳифз, даҳсола, устувор, амал, башарият, инкишоф, талабот, сарфкорӣ

ВОДА – БЕСЦЕННОЕ БОГАТСТВО (пособие по математике)

В статье приводится опыт работы по применению статистических данных по водным ресурсам, а также обобщения материалов по инициативам Основателя мира и национального единства, Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона по Международному десятилетию действий «Вода для устойчивого развития, 2018-2028 годы» также объявление 2025 года «Международным годом защиты ледников», которое может быть использовано учителями в процессе преподавания математике и внеклассной работе в общеобразовательных школах.

Ключевые слова: предложение, вода, жизнь, ледники, сохранение, десятилетия, устойчивость, действие, человечество, развитие, спрос, экономное потребление.

WATER IS A PRICELESS WEALTH (mathematics manual)

The article discusses the experience of linking statistical data on water, as well as compiling materials on the fourth initiative of the Founder of Peace and Unity, Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon on the International Decade for Action "Water for Sustainable Development, 2018-2028", which can be used by teachers of secondary schools of the country in mathematics lessons.

Keyword: supply, water, life, glaciers, protection, decade, action, sustainability, humanity, development, demand, spending.

Сведения об авторах:

Буриев Бахтиёр - ведущий научный сотрудник отдела изучения стандартов, учебных планов, госпрограмм и школьных учебников Института развития образования имени Абдурахмона Джами Академии образования Таджикистана. Адрес: 734024. Республика Таджикистан г. Душанбе, ул. С. Айнаи, 126, e-mail: buriiev1956@mail.ru

Хамрокулов Хамдамбой - методист отдела образования района Деваштич Согдийской области Республика Таджикистан. Адрес: поселок Нов, район Деваштич Согдийская область, тел. +992 92 757 29 12

Information about the authors:

Bakhtiyor Buriiev - is a leading researcher of the Department of Standards, Educational Plans, State Program and School Textbooks of the Institute of Education Development named after Abdurahmon Jami of the Academy of Education of Tajikistan? adress 734024. Republic of Tajikistan, Dushanbe, St. S. Aini 126. e-mail: buriiev1956@mail.ru

Khamrokulov Hamdamboy - methodist of the Department of Education of the Devashtich district of the Sughd region of the Republic of Tajikistan. Address: Nov settlement, Devashtich district, Sughd region, tel. +992 92 757 29 12

АЗИМОВА Н.С.

**УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ
СТУДЕНТОВ ВУЗОВ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ПО
ТЕХНИЧЕСКИМ ПРОФИЛЯМ**

На сегодняшнее время математический аппарат и лежащие в его основе математические методы все активнее проникают во все сферы человеческой деятельности: исследовательскую, организаторско - производственную, изобретательно-конструкторскую, психолого-педагогическую и другие области жизни современного человека. По нашим наблюдениям, знание математических методов перестает служить только целям общего развития и приобретения навыков элементарных расчетов, а математическое мышление необходимо специалистам всех направлений научной и практической деятельности.

По мнению академика Л.Д. Кудрявцева, общей целью содержания всех курсов математики должна заключаться в приобретении выпускниками вузов определенной

математической подготовки, в умении использовать изученные математические методы, в развитии математической интуиции, в воспитании математической культуры [3].

Будущие специалисты должны знать основы математического аппарата, необходимого для решения теоретических и практических задач, иметь достаточно высокий уровень развития логического мышления, уметь переводить практическую задачу с профессионального языка на математический язык.

Математическое образование будет наиболее эффективно способствовать формированию у будущих инженеров определенной системы профессионально важных качеств, если его объем и содержание будут адекватными будущей профессиональной деятельности, а само оно будет образовывать систему в единстве с содержанием технических и специальных дисциплин.

В практике российского образования компетентностный подход считается одним из подходов, обеспечивающих эффективность профессиональной подготовки студентов, согласно с которым критериями готовности к профессиональной деятельности является компетентность и компетенции, и как метод моделирования результатов обучения и их представление как стандарта качества высшего образования.

В системе образования Республики Таджикистан для достижения этих целей также внедряется компетентностный подход, который обеспечивает формирование и развитие компетенций обучающихся в практическом применении знаний, умений и навыков. Согласно новым стандартам цель компетентностного подхода заключается не только развитие умений и навыков, но и результат обучения, как показатель эффективности образовательного процесса. В том случае ответственность преподавателя также возрастает в разы.

Модернизация содержания образования требует введения в практику образования компетентностный подход, необходимость которого выделяем в следующем:

1) требования к повышению качества высшего образования, заданного рынком труда, регулирующими процесс профессиональной подготовки студентов вузов;

2) мировая тенденция интеграции и глобализации мировой экономики и гармонизации европейской системы высшего образования;

3) смена образовательной парадигмы;

4) сокращение количества аудиторных часов занятий, обозначенных в новых образовательных стандартах, и увеличение часов для самостоятельной работы, что требует от студентов развитых умений самостоятельно получать и расширения своих математические знания, быть готовым к самостоятельному поиску решения задач и проблем, которые возникают на занятиях, а затем в дальнейшей профессиональной и жизненной деятельности.

Вышеуказанные факторы основаны на следующих предположениях: один из способов повышения качества профессиональной подготовки выпускников вузов технических профилей, развитие у них математической компетентности как качества, обеспечивающего им необходимую и достаточную мобильность в профессии, а также всестороннее профессиональное самопознание теоретического и практического уровня, одним из показателей которого является адаптация к меняющимся условиям производственного процесса [1].

Таким образом, разработка педагогических условий формирования математической компетентности студентов вузов является актуальной теоретической и практической задачей современной педагогики.

Хорошая математическая подготовка студентов вузов положительно влияние на математическую компетентность студентов и является неотъемлемой частью их общекультурной и профессиональной компетентности. Математическую подготовку как один из важнейших компонентов профессиональной подготовки студентов вузов рассматривают в своих работах О. Боев, О. Имас, Р. М. Зайниев, Г. А. Каменева, Е. А. Москвина, М. Нугмонов, Б. Нусратов, С. Курбонов и др. Они придерживаются мнения, что только при качественной математической подготовке в вузе можно воспитать грамотного специалиста.

Для студентов, обучающихся по техническим профилям, математика задает базу для изучения общепрофессиональных и специальных дисциплин и нацелена, в первую очередь, на формирование у студентов готовности использовать методы математики для решения прикладных задач.

Е.В. Колбина даёт следующее определение математической компетентности: «Математическая компетентность - это совокупность личностных качеств студента (ценностно- смысловых ориентаций, математических знаний, умений, навыков, способностей), позволяющих ему эффективно использовать математические знания и методы в будущей профессиональной деятельности» [2].

Таким образом, указанное выше позволяет утверждать, что математическая подготовка студентов в техническом вузе должна быть направлена на формирование математической компетентности студентов. От качества математической подготовки в значительной степени зависит уровень сформированности профессиональной компетентности будущего инженера. В нашем понимании профессиональная компетентность и предметные компетенции составляют основные единицы обновления содержания профессиональной подготовки будущих специалистов [7, с.133].

Формирование математической компетентности студентов университета – это педагогический процесс, реализуемый в несколько этапов. Согласно логике построения учебной дисциплины «математика», были выделены следующие этапы формирования математической компетентности студентов университета: мотивационно-целевой, содержательно- деятельностный, результативно-оценочный. Эффективность формирования математической компетентности студентов вузов зависит от ряда педагогических условий [4, с.118]:

- формирование устойчивой мотивации к изучению математики;
- реализация методик развития личности;
- проектирование содержания обучения.

Формирование прочной мотивации для изучения математики является одним из основных условий формирования математической компетентности студентов и способствует осознанию роли математики в профессиональной деятельности будущего специалиста. Особенно это положение становится актуальным, когда студенты заинтересованы практической и профессиональной направленностью математики и повышении своей конкурентоспособностью на рынке труда.

Второе условие формирования математической компетентности студентов определяется личностным компонентом методологического подхода к обучению. Развивающее обучение – это направленность личностно- ориентированного образовательного процесса на потенциальные возможности человека и на их реализацию. Развивающее обучение учитывает закономерности развития, уровень и особенности личности. Педагогическое воздействие в развивающем обучении стимулирует, направляет и ускоряет развитие генных способностей студента. Эта теория изложена в трудах Л.С. Выгодского, Д.Б. Эльконина, В.В. Давыдова, Н.А. Менчинской и др.

Третье условием формирования математической компетентности является проектирование содержания дисциплины. При отборе содержания обучения математике важно устанавливать баланс между фундаментальностью и профессиональной направленностью математической подготовки студентов, без которого невозможно достичь высокого уровня. Существуют различные средства организации профессионально направленного обучения студентов технических специальностей вузов, позволяющие моделировать технические процессы, как элементов будущей профессиональной деятельности студентов. К ним можно отнести профессионально направленные задачи.

Разработка комплексов профессионально направленных математических задач по всему курсу математики для применения их на лекциях, практических занятиях и в самостоятельной работе студентов в единстве с традиционными математическими задачами является одним из путей формирования математической компетентности студентов вуза [6, С. 37].

Учебные задачи, способствующие формированию компетентностей студентов должны соответствовать следующим требованиям:

- 1) иметь профессиональную направленность;
- 2) иметь практическое значение и отображать ценность математических знаний в решении задач;
- 3) показывать межпредметную связь различных дисциплин в конкретных задачах;
- 4) показывать применение математических методов в решении профессиональных задач;
- 5) использованный материал должен соответствовать жизненным ситуациям.

Приведем пример использования профессионально направленной задачи при изучении курса теории вероятностей и математической статистики [5, с.24].

Пример 1. Автобусы некоторого маршрута ходят строго по расписанию. Интервал движения 5 мин. Найти вероятность того, что пассажир, подошедший к остановке, будет ожидать очередной автобус менее 3 минут.

Решение. Случайная величина X – время прихода пассажира на остановку, распределена равномерно на $[0; 5]$. Плотность распределения вероятностей имеет вид

$$p(x) = \begin{cases} 0, & x \notin [0, 5], \\ 1/5, & x \in [0, 5]. \end{cases}$$

Пассажир будет ожидать автобус менее 3 минут, если он подойдет к остановке в интервале времени от 2 до 5 минут после отправления автобуса.

$$P(2 \leq x \leq 5) = \int_2^5 \frac{1}{5} dx = \frac{x}{5} \Big|_2^5 = 1 - \frac{2}{5} = \frac{3}{5}.$$

Пример 2. Время T безотказной работы двигателя автомобиля распределено по показательному закону. Известно, что среднее время наработки двигателя на отказ между техническим обслуживанием – 100 ч. Определить вероятность безотказной работы двигателя в течение 80 ч.

Решение. По условию задачи математическое ожидание СВ T равно 100 ч. Следовательно, $1/\lambda=100$, $\lambda=10^{-2}$. Тогда плотность распределения времени безотказной работы двигателя имеет вид:

$$p(t) = \begin{cases} 0, & t < 0, \\ 0,01e^{-0,01t}, & t \geq 0. \end{cases}$$

Функция распределения случайной величины T

$$F(t) = P(T < t) = \begin{cases} 0, & t \leq 0, \\ 1 - e^{-0,01t}, & t > 0 \end{cases}$$

определяет вероятность отказа двигателя за время продолжительностью t . Тогда вероятность безотказной работы двигателя за это время будет равна

$$R(t) = 1 - P(T < t) = e^{-0,01t}.$$

Функцию $R(t)$ называют *функцией надежности*. Для нашего случая

$$P = R(80) = e^{-0,01 \cdot 80} = e^{-0,8} = 0,45.$$

Таким образом, профессионально направленные задачи положительно влияют на формирование и развитие мотивов, интересов к изучению математики; направлены на формирование необходимого уровня компетентности студентов.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Колбина Е.В. Математическая компетентность студентов технических направлений бакалавриата: критерии и показатели ее оценки. // *Фундаментальные исследования*. - № 2, 2015. С.1981-1987.
2. Колбина Е.В. Требования к подбору задач как одно из условий реализации компетентно-контекстного обучения математике в техническом вузе // *Современные проблемы науки и образования: электронный научный журнал*. – 2013. – № 3. URL: <http://www.science-education.ru/109-9595>.
3. Кудрявцев Л. Д. Мысли о современной математике и методике ее преподавания. М.: Физматлит, 2008. 434 с.
4. Матвейкина В.П. модель формирования математической компетентности студентов университета / В.П. Матвейкина // *Вестник ОГУ*. - 2012. -№2 (138). -С.115-121.
5. Метельский А.В. Математика. Учебное электронное издание. Минск, 2012. 64 с.
6. Носков, М. Компетентностный подход к обучению математике / М. Носков, В. Шершнева // *Высшее образование в России*. – 2005. – №4. – С. 36–39.

7. Плахова В. Г. Математическая компетенция как основа формирования у будущих инженеров профессиональной компетентности / В.Г.Плахова // Педагогика, психология, теория и методика обучения. - 2008.-№82-2.- С.131-136.

УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ПО ТЕХНИЧЕСКИМ ПРОФИЛЯМ

В данной статье рассмотрена проблема формирования математической компетентности студентов в высших учебных заведениях в условиях реализации компетентностного подхода. Автор статьи отмечает, что одним из критериев конкурентоспособности специалиста является его компетентность в различных областях. Математическая компетентность определяется как способность логически мыслить, оценивать, выбирать и использовать информацию и принимать самостоятельные решения. Автор указывает на условия и средства формирования, обеспечивающие эффективность развития математической компетентности студентов вуза. Условие сильной мотивации к обучению математике является одним из важнейших условий формирования математической компетентности студентов и помогает определить роль математики в профессиональной деятельности будущего специалиста. В качестве средства формирования математической компетентности студентов в высших учебных заведениях в условиях реализации компетентностного подхода приводятся, профессионально направленные задачи.

Ключевые слова: компетентность, компетенции, компетентностный подход математическая компетентность, интегрирование, профессиональная деятельность, моделирование, математические знания, профессионально направленные задачи, мотивация, самообразование.

ШАРТҲОИ ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТИ МАТЕМАТИКИИ ДОНИШЧҶҶҶНИ МТОК ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМИ КАСБӢ АЗ РУИ ТАҲАССУСИ ТЕХНИКӢ

Дар мақолаи мазкур масъалаи ташаккули салоҳияти математикии донишҷӯён дар муассисаҳои таҳсилоти олии дар заминаи татбиқи раванди салоҳиятнокӣ баррасӣ шудааст. Муаллифи мақола қайд мекунад, ки яке аз меъёрҳои рақобатпазирии мутахассис салоҳияти ӯ дар соҳаҳои гуногун мебошад. Салоҳияти математикӣ ҳамчун қобилияти тафаккури мантиқӣ, арзёбӣ, интиҳоб ва истифодаи иттилоот ва қабули қарорҳои мустақил муайян карда мешавад. Муаллиф ба шароити воситаҳои ташаккул, ки самаранокӣ инкишофи салоҳияти математикии донишҷӯён макотиби олиро таъмин мекунад, ишора кардааст. Шартҳои ҳавасмандии қавӣ ба омӯзиши математика яке аз шартҳои муҳимтарини ташаккули салоҳияти математикии донишҷӯён буда, барои муайян кардани нақши математика дар фаъолияти касбии мутахассиси оянда мусоидат мекунад. Ҳамчун воситаи ташаккули салоҳияти математикии донишҷӯён дар муассисаҳои таҳсилоти олии дар заминаи татбиқи раванди салоҳиятнокӣ вазифаҳои аз ҷиҳати касбӣ раванашуда дода мешаванд.

Калидвожаҳо: салоҳиятнокӣ, салоҳиятҳо, раванди салоҳиятнокӣ, салоҳияти математикӣ, ҳамгирӣ, фаъолияти касбӣ, моделсозӣ, дониши математикӣ, вазифаҳои аз ҷиҳати касбӣ раванашуда, ҳавасмандкунӣ, худомӯзӣ.

A MODEL FOR THE FORMATION OF MATHEMATICAL COMPETENCE OF STUDENTS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS UNDER CONDITIONS OF IMPLEMENTATION OF A COMPETENCE APPROACH

This article discusses the problem of the formation of mathematical competence of students in higher educational institutions in the context of the implementation of the competence-based approach. The author of the article notes that one of the criteria for a specialist's competitiveness is his competence in various fields. Mathematical competence is defined as the ability to think logically, evaluate, select and use information, and make independent decisions. The author points to the conditions and means of formation that ensure the effectiveness of the development of the mathematical competence of university students. The condition of strong motivation for teaching mathematics is one of the most important conditions for the formation of students' mathematical competence and helps to determine the role of mathematics in the professional activity of a future specialist. As a means of forming the mathematical competence of students in higher educational institutions in the context of the implementation of the competence approach, professionally oriented tasks are given.

Key words: competence, competencies, competence-based approach, mathematical competence, integration, professional activity, modeling, mathematical knowledge, professionally oriented tasks, motivation, self-education.

Маълумот дар бораи муаллиф: Азимова Н.С. Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, тичорат ва сиёсати Тоҷикистон, дотсенти кафедраи фанҳои математикӣ ва табиатшиносии муосир. www.tsulbp.tj. E-mail: nazira-tgu@mail.ru, тел: (+992) 927077107

Сведения об авторе: Азимова Н.С. Таджикский государственный университет права, бизнеса и политики, доцент кафедры математических дисциплин и современного естествознания. www.tsulbp.tj. E-mail: nazira-tgu@mail.ru тел: (+992) 927077107

Information about the author: Azimova N. (1976 d.b., Tajik State University of Law, Business and Politics, Associate Professor of the Department of Mathematical Disciplines and Modern Natural Science. www.tsulbp.tj. E-mail: nazira-tgu@mail.ru, Tel: (+992) 927077107)

КАРИМОВ А.М.

МАСЪАЛАҲОИ МУҲИМИ ИЛМҲОИ ТАБИАТШИНОСӢ ДАР ЗАМОНИ МУОСИР ВА ҲАЛЛИ ОНҲО

Асри XXI замони пешрафти бесобиқаи илм ва техникаву технологияҳои навин мебошад. Дар чунин шароит рушди минбаъдаи ҳар кишвар аз дастгирӣ ва дар истехсолот ҷорӣ кардани дастовардҳои илмӣ вобастагии амиқ дорад. Зеро дар шароити кунунӣ таваҷҷуҳ ба нуруи зеҳнӣ ва сармояи инсонӣ аҳамияти беш аз пеш пайдо карда, ба нишондиҳандаҳои рушди иҷтимоиву иқтисодии кишвар таъсири амиқ мерасонад.

«Имрӯз бе илму инноватсия, технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ ва ташаккули ҷаҳонбинии техникӣ қадаме ба пеш гузошта намешавад.

Дар доираи рушди илмҳои муосир саноатикунони босуръати кишварро ҳадафи ҷоруми стратегияи мамлакат эълон намуд.

Дар ин раванд, истифодаи технологияҳои муосирро дар тамоми соҳаҳои иқтисоди миллӣ густариш дода, тафаккури техникӣ аҳоли, дар навбати аввал, ҷавонро тақвият бахшем, барои пешрафти илмҳои бунёдӣ ва техникӣ фазаи мусоид фароҳам оварем.»[1.с.2]

Самтҳои стратегияи навсозии мактаби таҳсилоти умумӣ, пеш аз ҳама, ба таълими фанҳои табиатшиносӣ иртибот доранд, зеро маҳз ҳамин самти дониши башар суръати рушди илмӣ-техникӣ ҳар як давлатро муайян мекунад ва мақоми онро дар арсаи ҷаҳонӣ баланд мебардорад. Сифати нави таълими фанҳои табиатшиносӣ ва дақиқ танҳо дар асоси дониш, маҳорату малакаи муосирӣ дар ҷараёни намудҳои гуногуни фаъолияти таълимӣ маърифатии хонандагон ташаккул ёфта, баъдан ба системаи универсалии маърифат ва фаъолият табдил меёбанд. Ин танҳо дар асоси системаи принсипан нави омӯзиш имконпазир аст, ки натиҷаи он бояд дониши муназзам ва маҳорату малака, малакаю маҳоратҳои таҷрибавӣ умумичаҳонӣ бошад. Танҳо дар ин замина метавонад тафаккури табиӣ-илмӣ, меъёри асосии сифати дониши табиӣ-илмӣ бошад.[2.с.23]

Дар бораи ҷорӣ намудани курси "Табиатшиносӣ", ки "омӯзиши" биологияро бо курсҳои физика, химия, география ва астрономия дар синфҳои 1-7 пешбинӣ мекунад, мутахассиси маъруфи соҳаи генетика, академик Н.П.Дубинин ва ҳамкоронашон изҳори андеша намудаанд. Ба ақидаи онҳо биология ҳамчун як фанни мустақил бояд дар тӯли тамоми солҳои таҳсил дар мактаб омӯхта шавад ва таълими фан бо назардошти баргаштан ба мафҳумҳои асосӣ, вале дар сатҳи сифатан баландтар афзоиш ёбад. Комилан аён аст, ки заминаи ибтидоии ҳамгироии донишҳои илмӣ дар мактаб гузошта мешавад. Дар ин робита, баррасии масъалаи тамоили умумии илм дар самти ҳамгиро кардани он ба мафҳумҳои муосир, ки ба навсозии маориф равона шудаанд, фавран муҳим аст.

Асосҳои методологӣ ва моҳияти концепсияҳо, ки ба навсозии таълими илмӣ мактаб нигаронида шудаанд, таҳлил карда мешаванд. Афзалиятҳои концепсияи нави таълими фанҳои табиатшиносӣ ва дақиқ, пеш аз ҳама омӯхтани пешакии фанни физика ва химия пеш аз фанни биология мебошад. Ин мафҳум, ки дар заминаи қонунҳои умумии рушди табиат сохта шудааст, стратегияи ягонаи ташаккули донишҳои илмиро дар сатҳи назариявӣ кафолат медиҳад ва асоси ҷаҳонбинии илмӣ хонандагон мегардад.

То ба имрӯз мутахассисони варзида оид ба стратегияи ҳамгироии таълими илмӣ ба як хулоса наомадаанд. Баъзеҳо чунин мешуморанд, ки таълими фанҳои табиатшиносӣ ва дақиқро танҳо бо ёрии курсҳои интегратсионӣ ба сатҳи сифатан нав баровардан мумкин аст, баъзеи дигар нуктаи назари баръакс доранд ва дар онҳо манфӣ мебинанд. Танҳо аён аст, ки проблемаи тақвияти ҳамгирӣ байни субъектҳои сикли табиатшиносӣ аз сифр ба миён наомадааст ва сарчашма мегирад: талаботи амалияи ҳамгироии доимо бештари дониши илмҳои гуногунро талаб мекунад ва барномаҳои миёна ва маълумоти олии ба талабот ҷавобгӯ нестанд.

Омӯзиши ҷойгоҳи курсҳои интегратсионӣ дар системаҳои таълимӣ Ғарб дар асарҳои Б.Д.Комисаров, Н.М.Воскресенская ва дигарон диққат дода шудааст, ки натиҷаҳои ҷолиб дар ин масъала дар нашрияҳои инъикос ёфтаанд.[3.с.57]

Ҳамин тариқ, проблемаи ҳамгироии донишҳои табиатшиносӣ дар мактаб, ки бо ниёзҳои иқтисодӣ ва сиёсии ҷомеа муайян карда мешавад, фавқулода муҳим ва дар айни замон мушкул аст. Ҳалли он ҳадди аққал талаб мекунад:

- таҷдиди назарияи тобеият, мундариҷа ва муносибати чунин курсҳои фарқкунанда, ба монанди физика, химия, биология ва география.

Бо назардошти талаботи дар боло зикршуда ва дигарҳо, самти дуввуме таҳия шудааст, ки азнавсозии куллии тамоми таълими фанҳои табиатшиносӣ ва дақиқ ва ба қонунҳои объективии рушди табиат мувофиқ кардани онро пешбинӣ мекунад. Ин самт ба концепсияи нави таълими табиатшиносӣ асос ёфтааст, ки муаллифи он академики Академияи таҳсилоти Русия А.В.Усова мебошад. Тибқи гуфтаи ин муҳаққиқ, мақсади қорӣ кардани курсҳои интегратсионӣ бо вазифаи умумичаҳонии онҳо ҳамчун курсҳои систематикӣ (биология, физика, химия, география), ки азхудкунии донишҳои таҷрибавӣ ва назариявиро дар назар доранд бояд мантиқан аз нигоҳи илмӣ ва таърихӣ мушаххас бошанд.

Омезиши курсҳои омӯзиши систематикӣ (фаннӣ) ва интегратсионӣ (байнисоҳавӣ) ба назар як шартӣ муҳими ташаккулёбии зехни мактабчагон ва донишҷӯён, рушди қобилияти тафаккури онҳо берун аз ҳудуд мебошанд.

Омӯзиши мавзӯҳо дар сикли табиатшиносӣ аз курси мукаммали физика оғоз карда шавад. Пас аз физика, химия, география ва биология омӯхта мешавад. Дар синфҳои болоӣ дар доираи курси интегратсионии "Табиатшиносӣ" ба низом даровардан ва ҷамъбаст кардани донишҳои табиатшиносӣ ба назар гирифта шудааст (аммо ин курс физика, химия ва биологияро дар синфҳои болоӣ иваз намекунад). Омӯзиши мукаммали физика имкон медиҳад, ки дар сатҳи назариявӣ дониш гиред ва аз он барои фаҳмонидани моҳияти падидаҳо ва қонунҳои кимиёвӣ истифода баред. Дар навбати худ, дониши ибтидоии физикӣ ва химиявӣ имкон медиҳад, ки моҳияти падидаҳои биологие, ки дар табиати зинда рух медиҳанд, ошкор карда шавад. Ҳамин тариқ, имконпазир мегардад, ки дар таълими мактаб муттасили, робита ва вобастагии илмҳои табиатшиносӣ, диалектикаи рушд ва ҳамкориҳои онҳо инъикос ёбад.[4.с.25]

Ҳалли масъалаи стратегӣ дар соҳаи таълими табиатшиносӣ ба он равона карда шудааст, ки зиддиятро дар бораи ташаккул ва рушди илми биологӣ пешбинӣ кардааст, вақте ки дар марҳилаи аввал он бидуни таъа ба дониши назариявӣ ва усули амалии фанҳои физика ва химия худ ба худ инкишоф меёбад.

Дар асоси ин зиддият ва барои ҳалли ин масъала тавассути навоариҳои тактикӣ, ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки дониш ва илмӣ муосири биологиро бидуни таъа ба мафҳумҳо, қонунҳо ва назарияҳои физикӣ ва кимиёвӣ ташаккул додан мумкин нест. Аз ин бармеояд, ки барномаҳои таълимӣ, барномаҳо ва мундариҷаи китобҳои дарсии табиатшиносиро дар мактабҳои миёна ба куллии таҷрибаи назар кардан зарур аст.[5.с.31]

Системаи нави таълими табиатшиносӣ ба муқаррароти зерини назариявӣ ва методӣ асос ёфтааст:

1. Рушди минбаъдаи ҷомеа бидуни ҳалли мушкилоти экологӣ, ки тағироти куллии тамоми таҳсилоти табиатшиносиро талаб мекунад, самтгирии ҳамаи фанҳои даврони табиӣ барои афзоиши таваҷҷуҳ ба таълими экологӣ, ошно кардани хонандагон бо асосҳои илмии технологияҳои муосири аз ҷиҳати экологӣ тоза имконнопазир аст. Истифодаи ҳамаҷонибаи технологияҳои муосир ба дастовардҳои илмҳои табиӣ асос ёфтаанд, ки барои хонандагон - мутахассисони ояндаи соҳаҳои гуногуни муҳандисию техникӣ пешбини шудааст, ки бо ин мушкилоти ҷой дошта зина ба зина ҳали худро меёбад.

2. Зарурати мавҷударо байни мундариҷаи фанҳо дар сикли табиатшиносӣ дар мактабҳои асосӣ ва миёна, аз як тараф ва сатҳи рушди илмҳои дахлдор, аз тарафи дигар, коҳиш додан зарур аст. Ин тафовути байни мундариҷаи курси мактабӣ аз биология ва сатҳи рушди илми биологияи муосир маҳсусан муҳим аст. Дар ҷараёни таълими фанни биология танҳо ҷиҳати физикии равандҳои физиологӣ ва биохимиявӣ баррасӣ карда мешавад, дар ҳоле ки дарки моҳияти онҳо дониши бунёдии физикӣ ва химиявиро талаб мекунад, ки хонандагон надоранд. Дар айни замон, ҳалли бисёр масъалаҳои мубрами инсоният танҳо дар асоси дарки механизмҳои биологӣ дар сатҳи молекулавӣ ва субмолекулавӣ имконнопазир аст.

3. Азнавсозии курси биология ноғузир боиси аз нав сохтани мундариҷа ва сохтори курсҳои физика ва химия, инчунин тағйир додани ҷойгоҳи онҳо дар барномаи таълимӣ мегардад. Биология бояд ба донишҳои физика ва химия асос ёбад. Физика дар табиатшиносӣ пешсаф аст. Мафҳумҳо, қонунҳо ва назарияҳои бунёдии он дар биология ва химия "қор мекунанд". Дар рушди таърихӣ илмҳои табиӣ, физика ҳамчун асоси рушди илмҳои дигар хидмат кардааст. Ва дар табиатшиносии муосир кашфиёти далелҳои нави илмӣ ба алоқаи наздики ҳамаи илмҳои табиатшиносӣ ва истифодаи васеи усул тадқиқоти физикӣ асос ёфтааст (таҳлилҳои рентгении структурӣ ва люминесцентӣ, спектроскопияи молекулавӣ ва ғ.).

4. Мазмуни муосири субъектҳои даврони табиӣ ифшои робитаи шаклҳои физикӣ, кимиёвӣ ва биологӣ материяро ба хонандагон, умумияти мафҳумҳои фундаменталии табиӣ-илмӣ, қонунҳо, назарияҳо, умумияти усул таҳқиқот, ташаккули манзараи ягонаи табиӣ-илмӣ чаҳон. Ин норасоии ҷиддитарини мундариҷа ва сохтори ашӯ дар давраи табиӣ баргарафсозии фавриро талаб мекунад.

5. Зарурати азнавсозии куллии курси физика дар мактаби асосӣ вучуд дорад, зеро таълими ҳатмӣ (бепул) дар мактаби муосир, мувофиқи қонунҳои амалкунанда, дар 9 синф маҳдуд карда шудааст. Вобаста ба ин, зарурати дар курсҳои физика, химия ва биологияи синфҳои 10-11 ҳал кардани баъзе масъала ба зинаи мактаби асосӣ ворид сохтани барномаҳои таълимӣ фанҳои дахлдор

ба миён омадааст. Ба ин масъалаҳо дохил мешаванд: падидаи радиомавҷҳо, фаъолият изотопҳои радиоактивӣ, табиати квантии радиатсия ва азхудкунии энергия аз ҷониби атом, таъсири майдонҳои электрикӣ ва магнитӣ ва радиатсионӣ ба организмҳои зинда, олами наботот, ҳайвонот.

Аз муқаррароти дар боло овардашуда бармеояд, ки баланд бардоштани сатҳи таълими табиатшиносии мактаббачагони муосир, ба сатҳи рушди илм ва ниятҳои ҷомеа мувофиқ кардани танҳо дар шароити азнавсозии куллии мундариҷаи ҳамаи мавзӯҳои фанҳои табиӣ ва аз нав дида баромадани пайдарпайии омӯзиш имконпазир аст. Ин талаб мекунад, ки омӯзиши пешакии курсҳои физика ва химия таъмин карда шуда, ташаккули саривақтии заминаи концептуалии хонандагон, ки барои бомуваффақият омӯختани курси биологияи муосир зарур аст, таъмин карда шавад. [6, с.18]

Ҳамзамон, бояд ҳамгунагии мафҳумҳои фундаменталӣ, қонунҳо, назарияҳо, усули таҳқиқот, муносибати диалектикий падидаҳои физикӣ, кимийвӣ ва биологӣ ошкор карда шаванд.

Навовариҳои ин мафҳум, пеш аз ҳама, дар он аст, ки он ба ду ғояи муҳимтарини методологӣ асос ёфтааст ва имкон медиҳад, то таълими табиатшиносӣ ба сатҳи нави сифат бароварда шавад. Аввалин - ибтидоӣ ва асосӣ - идея (таълим) -и материализми диалектикий дар бораи робитаи генетикии шаклҳои гуногуни ҳаракати материя, иерархия ва муттасилии онҳо мебошад. Мувофиқи ин таълим, бунёди шакли физикии ҳаракати материя мебошад, ки дар ҷараёни инкишофи худ шакли мураккабтар - шакли химиявӣ ҳаракатро, ки дар навбати худ шакли биологӣ мебошад, "ба вучуд овард". Эволютсияи материя дар таърихи пайдоиш ва рушди илмҳои табиӣ: физика, химия, биология инъикос ёфтааст. Принсипҳои асосии ташаккул ва рушди илмҳои табиӣ ва рушди илмҳои табиӣ ва рушди шаклҳои мувофиқи ҳаракати материяро, ки онҳо дарк мекунанд, пурра инъикос мекунанд.

Моҳияти ғояи дуум, ки дар асоси концепсияи нави таълими табиатшиносӣ қарор дорад, дар омезиши оқилонаи чунин самтҳои рушди донишҳои илмӣ, ба монанди фарқ ва ҳамгироӣ мебошад. Дар мактаби асосӣ, мувофиқи ин мафҳум, таълим дар асоси таълими тафриқавии фанҳои физика, химия, биология ва география сурат мегирад. Ҳамзамон, дар синфҳои 10-11 курси интегратсионӣ (барқароркуни ва пайвастишавӣ) "Табиатшиносӣ" ҷорӣ карда мешавад, ки барои ба низом даровардан ва ҷамъбасти кардани донишҳои дар синфҳои 5-9 азхудкардаи хонандагон дар мавзӯҳои фанҳои табиӣ пешбинӣ шудааст.

Мафҳумҳои, ки дар асоси 20 ба вучуд омадаанд, ба табиатшиносии муосир тааллуқ доранд. Аммо на танҳо маълумоти охири илмие муосир, балки ҳамаи он чизҳоеро, ки ба илми муосир дохил карда шудаанд, метавон баррасӣ кард, зеро илм як воҳиди ягона буда, аз қисматҳои замонаҳои гуногуни пайдоиш иборат аст. [7, с.92]

Омезиши диалектикий равишҳои дар боло овардашуда, имкон медиҳад, ки пай дар пайи ва мундариҷаи фанҳои табиӣ дар мактаб омӯхташуда ва сатҳи рушди илми муосирро мутобик созад, инчунин талабот дар рушди илмӣ-техникӣ мусоидат хоҳад намуд.

Татбиқи нави таълими табиатшиносӣ ҳалли маҷми масъалаҳои назариявӣ ва методологиро муайян менамояд:

- зарурати ба асосҳои илмӣ асоснок кардани пайдарпайии нави омӯзиши мавзӯҳои фанҳои табиӣ: физика, химия, биология, ба ҷойи мавзӯи анъанавӣ: биология, физика, химия;
- муайян кардани мафҳумҳо, қонунҳо ва назарияҳо, ки барои ҳамаи субъектҳои давраи табиӣ муштараканд, пайдарпай дар ошкор намудани мундариҷаи онҳо;
- таъмини ягонагии таъсири мафҳумҳо, қонунҳо ва назарияҳои умумӣ, асолати амали онҳо дар ҳар як мавзӯи таълимӣ мутобикӣ хусусиятҳои шаклҳои омӯхташудаи ташкили масъала ва шаклҳои ҳаракат;
- таъмини муттасилии дар ташаккул ва рушди мафҳумҳои бунёдии табиатшиносӣ ва малакаҳои таҳсилотино маърифатии умумӣ;
- ошкор кардани имкониятҳо ва роҳҳои ошкор сохтани робитаи падидаҳои физикӣ, кимийвӣ ва биологӣ, ошкор кардани таъсири равандҳои физикӣ ва кимийвӣ ба рушди организмҳои зинда;
- таҳияи усули ягонаи ташаккули малакаҳои таълимӣ маърифатии барои субъектҳои умии табиӣ асосёфта дар асоси назарияи фаъолият ва принсипи муттасилии;
- таҳияи меъёрҳои самаранокии усул ва шаклҳои таълим дар асоси таҳлили зина ба зинаҳои ташаккули малакаҳо ва таҳлили модда ба сифати азхудкунии мафҳумҳо;
- рушди шаклҳои самараноки такмили ихтисоси омӯзгороне, ки дар омӯзиш иштирок мекунанд.

Таҷрибаҳои гузаронидашудаи омӯзгорӣ оид ба санҷидани самаранокии педагогии татбиқи концепсияи табиатшиносӣ дар мактаби асосӣ (9-сола) дар асоси омӯзиши модели таҳиякарда хеле муассир аст. Татбиқи ин модели таълим дар амалияи мактаб на танҳо сифати баландгари дониши хонандагон аз рӯйи ҳамаи ғурӯҳи фанҳои табиӣ, балки сатҳи баланди ташаккули малакаҳои таълимӣ ва маърифатиро низ таъмин менамояд.

Ташаккули табиатшиносӣ ҳамчун як фанни илмӣ тадриҷан сурат гирифт. Дар шакли умумигардондашуда, таърихи рушди табиатшиносӣ аксар вақт дар шакли давраҳои зерин пешниҳод карда мешавад:

1. **Давраи омодагӣ (табиӣ-фалсафӣ).** Хусусиятҳои асосӣ: ҳама донишҳои табиатшиносӣ ба як илми ягонаи номаълум дохил карда шуданд (фалсафа), зеро илмҳои алоҳида ба шаклгирии нав шурӯъ карданд;

2. **Давраи дуҷуми омодагӣ.** Хусусиятҳои асосӣ: баргари сҳоластика ва теология дар Аврупои Ғарбӣ, кашфиёти парокандаи илмӣ дар байни халқҳои араб. Раванди ҷамъоварии далелҳо. Илмҳои ханӯз худ аз худ шакл нагирифтаанд;

3. **Давраи табиатшиносӣ механикӣ ва метафизикӣ (нимаи 2-юми асри XV - ибтидои асри 18).** Хусусиятҳои асосӣ: ба низом даровардани табиатшиносӣ ҳамчун илми таҷрибавӣ;

4. **Давраи стихиявӣ диалектикӣ (нимаи 2-юми асри 18 - асри 19).** Хусусиятҳои асосӣ: инқилоби техникӣ ва саноатӣ. Формулаи ниҳии физика ва химия ҳамчун илмҳои мустақил. Ташаккул ва рушди фанҳои биологӣ;

5. **Давраи инқилоби охири дар табиатшиносӣ (охири асрҳои 19 - 20).**

Марҳилаи аввал (охири асри 19 - аввали солҳои 20-уми асри 20). Хусусиятҳои асосӣ: рушди босуръати илмҳои дақиқ, пеш аз ҳама физика, химия, инчунин як қатор илмҳои биологӣ. Пайдо шудани зиддиятҳои байни системаи дониши физикаи классикӣ ва кашфиёти охири - имконнопазирии шарҳ додани онҳо аз нуқтаи назари физикаи классикӣ (Нютон).

Марҳилаи дуввум (солҳои 20-30-уми асри XX). Хусусиятҳои асосӣ: эҷоди механикаи квантӣ ва назарияи нисбият. Тағйир додани ғояҳо дар бораи тасвири ягонаи ҷаҳон.

Марҳилаи сеюм (охири солҳои 30 то имрӯз). Хусусиятҳои асосӣ: азхудкунии энергияи атом, рушди кибернетика, биологияи физико-химиявӣ [8.с.125]

Азхудкунии хонандагон мафҳумҳо, қонунҳо, назарияҳои фундаменталии табиатшиносиро дар синфҳои 5-6 барои омӯзиши системаҳои биологии сатҳҳои гуногуни ташкил на танҳо дар сатҳи эмпирикӣ, балки дар сатҳи назариявӣ заминаи илмӣ фароҳам меорад. Дар баробари ин, на танҳо дастгоҳи концептуалии курсҳои физика ва химия, балки усуле низ азхуд карда мешавад, ки ба кас имкон медиҳад дар бораи ашё ва падидаҳои олами атроф дониши илмӣ гиранд. Муҳимтарини онҳо равиши функционалӣ мебошад, ки татбиқ ва азхудкунии он дар курсҳои физика ва химия имкон медиҳад, ки хангоми омӯзиши функсияҳои физиологӣ дар организмҳои зинда самаранок истифода ва амиктар карда шавад, то моҳияти онҳо дарк карда шавад.

Тамоили муосири рушди табиатшиносӣ чунин аст, ки ҳамзамон бо тафрикаи дониши илмӣ, равандҳои муқобил ба амал меоянд - омезиши соҳаҳои алоҳидаи дониш, эҷоди фанҳои синтетикӣ илмӣ. Дар баробари ин, муҳим аст, ки муттаҳидсозии фанҳои илмӣ ҳам дар доираи соҳаҳои гуногуни табиатшиносӣ ва ҳам байни онҳо ба амал ояд. Ҳамин тариқ, дар илми химия, дар пайвастиҳои химияи органикӣ ва биохимия, мутаносибан химияи пайвастиҳои органометаллӣ ва химияи биоорганикӣ ба миён омаданд. Намунаҳои фанҳои синтетикӣ байни илмӣ дар табиатшиносӣ фанҳои мебошанд, ба монанди химияи физикӣ, физикаи химиявӣ, биохимия, биофизика, биологияи физико-химиявӣ. [9.с.52]

Таҷриба инчунин нишон дод, ки мафҳуме, ки дар асоси қонунҳои умумии рушди табиат сохта шудааст, худ заминаи методологии таҳияи барнома ва маводи таълимӣ барои ҳамаи субъектҳои умуми табиӣ мебошад ва стратегияи ягонаи ташаккули назарияи илму донишро қафолат медиҳад. Дар ниҳояти қор, ин барнома аз ҷониби хонандагон аз худ карда мешавад ва заминаи методологии шиноختи воқеияти объективӣ ва заминаи ҷаҳонбинии илмии онҳо мегардад.

АДАБИЁТ:

1. Суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар вохӯрӣ бо олимони кишвар 18.03.2020 11:47, шаҳри Душанбе.
2. Хрипкова А.Г., Мягкова А.Н., Калинова Г.С. Дар бораи ташкили курси ҳамгирошудаи "Табиатшиносӣ" // Биология дар мактаб. - 1988. - № 5.
3. Зверев И. Д. Интегратсия ва "мавзӯи интегратсионӣ" // Биология дар мактаб. - 1991. - № 5.
4. Усова А.В. Концепсияи нави таълими табиатшиносӣ ва шароити педагогии татбиқи он. - Челябинск: Нашриёти ЧГПИ "Факел", 1995.
5. Хижнякова Л. С. Маҷмуаи концепсияи таълимию-методӣ дар соҳаи физика дар доираи стандарти давлатии таълим. Москва 17.12.2010 с.
6. Саржинский Я. Х. Курси интиҳобӣ. Усулҳои муносибат ба ҳалли масъалаҳои физика. Белгород-2015 сол.
7. Садохин А.П. Мафҳуми табиатшиносӣ муосир. - Нашри 2 - Москва: Юнити-Дана, 2006.
8. Ацюковский В.А. Фалсафа ва методологияи табиатшиносӣ муосир. М."Питет". 2005.137 с.
9. Горелов, А.А. Мафҳумҳои табиатшиносӣ муосир М.: 2006.

МАСЪАЛАҲОИ МУҲИММИ ИЛМҲОИ ТАБИАТШИНОСӢ ДАР ЗАМОНИ МУОСИР ВА ҲАЛЛИ ОНҲО

Дар мақолаи мазкур муаллиф диққати асосиро ба омӯзиши фанҳои табиатшиносӣ ва дақиқ, омилҳои самарабахши таълими ин фанҳо дар муассисаҳои таълимӣ пешниҳод намудааст. Муаллиф таъкид мекунад, ки таълими фанҳои табиатшиносӣ ва дақиқ дар муассисаҳои таълимӣ таҷдид мебошад, ва барои баргараф кардани раванди таълими фанҳои табиатшиносӣ пешниҳод намудааст, ки бахри таквият бахшидан ба таълимӣ фанҳои табиатшиносӣ мебошад.

Калидвожаҳо: методология, илм, табиатиносии, дониш, мафҳум, ҳамгирӣ, фарқият, фарогирӣ, таълим, маориф.

ВАЖНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК В СОВРЕМЕННОЕ ВРЕМЯ И ИХ РЕШЕНИЯ

В данной статье автор акцентирует внимание на изучении естественных и точных наук, факторах эффективного качества преподавания естественных и точных наук в образовательных учреждениях, а также подчеркивает необходимость усиления уроков естествознания для студентов образовательных учреждений. Автор подчеркивает необходимость модернизации преподавания естественных и точных наук в образовательных учреждениях и ряд предложений по решению проблемы преподавания естественных наук.

Ключевые слова: методология, наука, естественные науки, знания, концепция, интеграция, различие, охват, обучение, образование.

IMPORTANT PROBLEMS OF THE NATURAL SCIENCES IN MODERN TIME AND THEIR SOLUTIONS

In this article, the author focuses on the study of natural and exact sciences, factors of the effective quality of teaching natural and exact sciences in educational institutions, and also emphasizes the need to strengthen natural science lessons for students of educational institutions. The author emphasizes the need to modernize the teaching of natural and exact sciences in educational institutions and made a number of proposals to solve the problem of teaching natural sciences.

Key words: methodology, science, natural sciences, knowledge, concept, integration, difference, coverage, training, education.

Маълумот дар бораи муаллиф: Каримов А.М. – ходими илми шӯбаи фанҳои табиӣ ва риёзӣ ва технологияи иттилоотӣ, Пажӯишигоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни-126, E-mail: azizkarimov-83@mail.ru. тел: +(992) 91 567 76 91

Сведения об авторе: Каримов А.М. - научный сотрудник отдела естественных, математических наук и информационных технологий Института развития образования имени Абдурахмони Джомии Академии образования Таджикистана, г. Душанбе. Душанбе, ул. Айни-126, E-mail: azizkarimov-83@mail.ru тел: + (992) 915677691

Information about author: A.M. Karimov - Researcher of the Department of Natural, Mathematical Sciences and Information Technologies of the Institute for Education Development named after Abdurahmoni Jomi, Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe. Dushanbe, st. Aini-126, E-mail: azizkarimov-83@mail.ru tel: + (992) 91 567 76 91

УДК 519.19

ОДИНАЕВ А.Х.

УСУЛИ КОМПЮТЕРИИ ОМУЗИШИ АМСИЛАҲОИ ФИЗИКӢ

Дар айни замон, амсиласозии компютерӣ дар тадқиқоти илмӣ ва амалӣ яке аз методҳои асосӣ ба ҳисоб меравад. Ҳоло бе амсиласозии компютерӣ барои таҳлили ҳалли масъалаҳои асосии илмӣ ғайриимкон аст. Аз ин рӯ, технологияи омузиши масъалаҳои мураккабе таҳия шудааст, ки дар асоси сохтан ва таҳлили амсилаҳои физикӣ ва математикии объект мавриди омузиш бо истифода аз технологияи компютерӣ асос ёфтааст. Ин методи тадқиқотро таҷрибаи ҳисоббарорӣ меноманд. Таҷрибаи ҳисоббарорӣ тақрибан дар ҳама соҳаҳои илм- физика, математика, химия, астрономия, биология, экология, психология, забониносии, филология ва ғайраҳо истифода бурда мешавад. Гузаронидани таҷрибаи ҳисобӣ нисбат ба таҷрибаи ба истилоҳ табиӣ дорои як қатор афзалиятҳо мебошад [5]:

1. Таҷҳизоти мураккаби лабораториро талаб намекунад;
2. Коҳиши назарраси вақт барои гузаронидани таҷриба;
3. Имконияти назорати озоди параметрҳо, тағйирёбии худсаронаи онҳо то ҳосил шудани арзишҳои ғайривоқеӣ ва ғайри қобили қабул;

4. Имконияти гузаронидани таҷрибаи ҳисоббарорӣ, ки дар он таҷрибаи табиӣ бо сабаби дур будани падидаи таҳқиқшаванда дар фазо (астрономия) ё бинобар дароз шудани вақти он (физикийо биологӣ), ё аз сабаби имконияти тағйироти бебозгашт дар раванди объекти таҳқиқшаванда ғайриимкон аст. Дар ин ҳолатҳо, методҳои амсиласозии компютерӣ истифода бурда мешавад.

Якчанд класификатсияи амсилаҳоро меорем, ки вобаста аз самти тадқиқот каме аз ҳам фарқ менамоянд:

- ✓ амсилаҳои шифоҳӣ, дар бисёри адабиёт амсилаҳои шифоҳӣ ё матнӣ номида мешаванд;
- ✓ амсилаҳои микросӣ (амсилаи системаи офтобӣ);

✓ қолабҳои абстрактӣ ё тасвирӣ. Амсилаҳои математикии падидаҳо ва амсилаҳои компютери мавриди таваҷҷуҳи мо маҳз ба ҳамин синф тааллуқ дорад;

Дар замони муосир амсилаҳоро аз рӯи мавзуи илми тадқиқотӣ чунин тақсим кардан мумкин аст:

- амсилаҳои математикӣ,
- амсилаҳои физикӣ,
- биологӣ,
- сотсиологӣ,
- иқтисодӣ ва ғайраҳо мавҷуд мебошад.

Дар аксари мавридҳо амсилаҳоро аз рӯи самти илмию тадқиқотӣ дар шакли зерин тасниф менамоем [2,5,11]:

- амсилаҳо дар асоси истифодаи муодилаҳои дифференсиалии оддӣ;
- амсилаҳо дар асоси истифодаи муодилаҳои ҷудоғонаи дифференсиалии;
- амсилаҳои эҳтимолий ва ғайра.

Вобаста аз ҳадафҳо мо метавонем амсиласозиро чунин ҷудо намоем:

✓ Амсилаҳои тавсифӣ (тасвирӣ) ашё ва падидаҳои тақлидшавандаро тавсиф менамоем ва гӯё шахс дар бораи онҳо маълумоти кофӣ мегирад. Намунаи амсилаи системаи офтобӣ ин амсилаи ҳаракати ситораи думдор мебошад, ки дар он мо траекторияи ҳаракат ва масофаи тайкардаи онро метавонем амсиласозӣ намоем. Мо ҳеҷ гуна таъсире ба ҳаракати ситораҳои думдор ё ҳаракати сайёраҳои системаи офтобӣ намерасонем;

✓ Амсилаҳои оптимизатсионӣ барои ёфтани роҳҳои беҳтарин дар шароити муайян ва маҳдудиятҳои истифода бурда мешавад. Дар ин ҳолат, амсила як ё якчанд параметрҳоеро, ки ба объекти мавҷудбуда таъсири худро мерасонад, дар бар мегирад.

Методи амсиласозӣ дар ин ҳолат амсиласозии математикӣ номида мешавад ва ба ҳалли баъзе масъалаҳои мураккаби математикӣ таҳлил ва пешниҳоди натиҷаҳои тадқиқот меояд.

Мушкилоти муҳим дар ҳамагуна амсиласозӣ ва алалхусус дар амсиласозии ададӣ, масъалаи эътимоднокии натиҷаҳои таҷрибавӣ мебошад, яъне тасвири дурусти рафтори объекти воқеӣ дар натиҷаи озмоиш аз рӯи амсила муайян карда мешавад. Дар таҷрибаи ададӣ ба ғайр аз объекти воқеӣ хангоми гузариш ба амсилаи математикӣ, ҳатогиҳои иловагӣ бо ҳалли тақрибии масъалаи математикии таҳияшуда алоқаманд мегарданд [11].

Биёед ба таври мухтасар муайян намоем, ки тамоми раванди амсиласозии математикӣ ва физикиро бо истифода аз таҷрибаи ададӣ ба қадом марҳилаҳо тақсим кардан мумкин аст:

1. Амсиласозиро аз муҳокимаи мушкилоти ҷисмонӣ ва пешниҳод намудани саволҳои оғоз кардан зарур аст.

2. Барои миқдори физикии дар ин муҳокима пайдошуда муодилаҳои идоракунамандаро бо истифода аз қонунҳои фундаменталӣ ё дониш дар бораи хосиятҳои дифференсиалии раванди таҳқиқшаванда навиштан лозим аст. Бояд ба масъалаи математикии таҳияшуда боварӣ ҳосил кард.

3. Тарзуи хосро барои тағйирёбандаҳои интиҳоб карда, муодилаҳоро ба шакли беандоза бояд навишт.

4. Масъалаи додашудаи математикиро ба намуди алгебравӣ оварда, методи ҳалли онро бояд интиҳоб намуд.

5. Алгоритми адади сохта, ба воситаи он таҷриба гузаронидан зарур аст.

6. Алгоритмро бо забони алгоритмӣ ба компютер фаҳмонида, барои таҳлил ва санҷидани самаранокии методи интиҳобшуда таҷриба гузаронидан ба мақсад мувофиқ аст.

7. Таҷрибаи ададии гузаронидашударо барои арзишҳои васеи меъёрҳои монандӣ таҳлил намуда, онҳоеро бояд интиҳоб кард, ки тағйирёбии ҳолатҳо дар раванди таҷрибагузаронӣ таҳқиқ шудаанду ҳамчун арзишҳои воқеӣ ба назар мерасанд.

8. Ҳамаи натиҷаҳои ба дастовардамонро мавриди таҳлил қарор дода, онҳоро ба таҷрибаҳои маълумии саҳроӣ муқоиса намудан лозим аст. Дар сурате, ки натиҷаҳои ба даст овардашуда қаноатбахш набоянд, роҳҳои имконпазири тақмил додани амсиларо бояд истифода бурд, ё агар таҷрибаҳои ададӣ заҳматталаб бошанд, онҳоро ба намуди амсилаи содда овардан лозим аст.

Истифодаи технологияҳои муосири иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар муассисаи таълимӣ имкон медиҳад, ки як қатор масъалаҳои асосӣ ҳал карда шаванд:

Барои навсозии мундариҷаи таълим, баланд бардоштани нақши донишҳо ва малакаҳои бунёдии муосир, ки дорои хусусияти байнисоҳавӣ мебошанд, баланд бардоштани сатҳи ҳамгироии фанҳо ва фанҳои гуногуни таълимӣ.

Ташаккул ва рушди қобилиятҳои ҷустуҷӯи мустақилона, ҷамъоварии таҳлил ва пешниҳоди маълумот, ҳалли вазифаҳои эҷодии ғайристандартӣ, амсиласозӣ ва тарҳрезии объектҳои падидаҳои воқеияти атроф ва фаъолияти онҳо мебошад.

Бояд гуфт, ки принципҳои асосии амсиласозиро дар шакли мухтасар инъикос кардан таҷрибаи хеле бой мебошад. То имрӯз дар таҳия ва истифодаи амсилаҳои физикӣ ва математикӣ принципҳои зиёде баррасӣ гардидааст:

1. Принципи кофии иттилоотӣ. Дар сурати мавҷуд набудани маълумот дар бораи объект, сохтани амсила ғайриимкон аст. Бо маълумоти нопурра амсиласозӣ бемаънист. Бояд сатҳи кофии иттилоотӣ мавҷуд бошад, то ки ҳангоми расидан ба он амсилаи объекти тадқиқотшаванда сохта шавад.

2. Принципи иҷрошаванда. амсилаи сохташуда бояд расидан ба ҳадафи гузоштаи тадқиқотро дар муддати ниҳоӣ таъмин намояд.

3. Принципи якчанд амсилаҳо. Ҳар як амсилаи мушаххас танҳо баъзе ҷанбаҳои системаи воқеиро инъикос мекунад. Барои омӯзиши мукамал як қатор амсилаҳои раванди таҳқиқшавандаро сохтан лозим аст ва ҳар як амсилаи минбаъда бояд амсилаи пешинаро такмил диҳад.

4. Принципи мувофиқа. Системаи таҳқиқшавандаро метавон ҳамчун маҷмуи зерсистемаҳои бо ҳам мутақобила муаррифӣ кард, ки бо усули стандартгии математикӣ амсиларонида шудаанд. Гузашта аз ин, ҳосиятҳои система маҷмуи ҳосиятҳои элементҳои он нестанд.

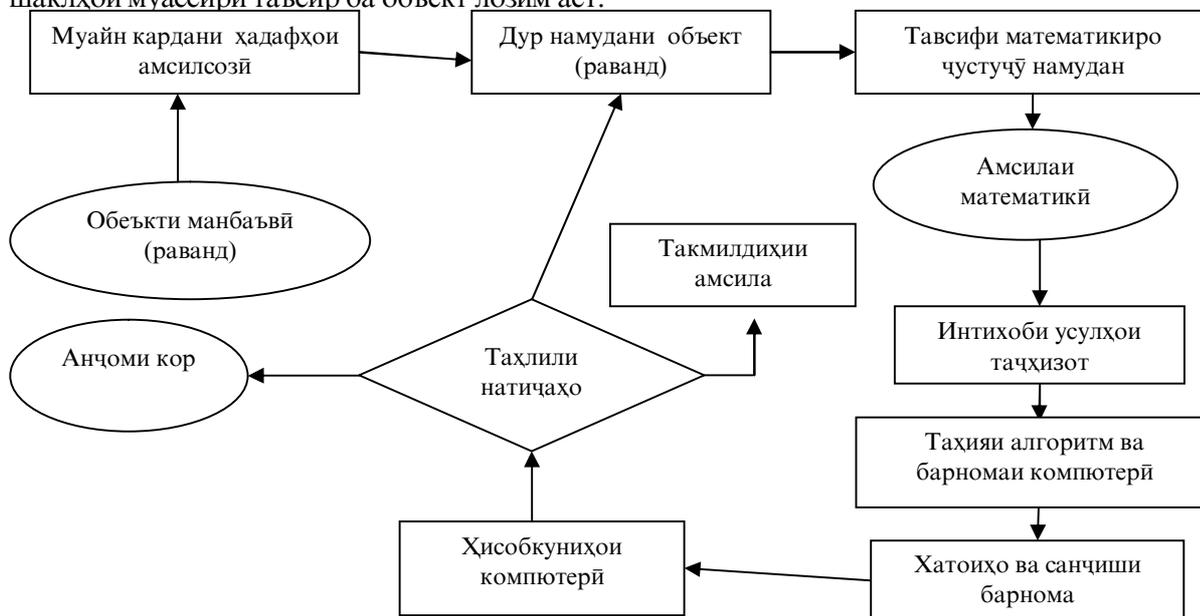
5. Принципи параметрсозӣ. Баъзе зерсистемаҳои системаи тақлидшавандаро бо як параметр тавсиф кардан мумкин аст, ба монанди вектор, матрица, граф, формула ва ғайраҳо.

Муҳитҳои барномасозӣ барои ҳалли масъалаҳои математикӣ ва физикӣ барои эҷоди амсилаҳои компютерӣ имкониятҳои зиёд фароҳам меоранд [5,11]:

1. Амсила барои фаҳмидани он, ки объекти мушаххас чӣ гуна ҷойгир аст. Сохт, ҳосиятҳои асосӣ, қонунҳои рушд ва ҳамкорӣ бо ҷаҳони беруна (фаҳмиш) чӣ лозим аст;

2. Амсила барои омӯختани тарзи идоракунии объект ё раванд, муайян кардани роҳҳои беҳтарини идоракунии барои ҳадафҳо ва меъёрҳои додашуда лозим аст;

3. Амсила барои пешгӯии оқибатҳои мустақим ва ғайримустақими татбиқи методҳо ва шаклҳои муассири таъсир ба объект лозим аст.



Расми 1. Методи умумии раванди амсиласозии математикӣ ва компютерӣ

Муваффақияти амсиласозӣ ин расм, самараноки ва расидан ба ҳадаф аз он вобаста аст, ки омилҳои муҳимтарин то чӣ андоза моҳирона муайян карда мешаванд. Танҳо мутахассиси соҳаи мавзӯ, ки амсила ба он тааллуқ дорад, метавонад омилҳои муҳимтарро ҷудо карда, омилҳои муҳимнабударо нобуд созад [1,3,5,12].

Вақте ки амсилаи математикӣ ё физикӣ таҳия карда мешавад, мо методи таҳқиқоти онро интиҳоб мекунем. Одатан, барои ҳалли як масъала якчанд методҳои мушаххас мавҷуданд, ки аз рӯйи самаранокӣ, устуворӣ ва ғайра фарқ мекунанд. Муваффақияти тамоми раванд аксар вақт аз интиҳоби дурусти метод вобаста аст.

Таҳияи алгоритм ва тартиб додани барномаи компютерӣ як раванди эҷодӣ ва ба расмият даровардани он хеле душвор мебошад. Айни замон, дар амсиласозии математикии компютерӣ, методҳои маъмултарини барномасозии ба расмият нигаронидашуда (структуравӣ) пешниҳод шудааст. Аз забонҳои барномасозӣ, масалан, бисёр физикҳои касбӣ то ҳол FORTRAN-ро ҳам аз рӯйи анъана ва ҳам аз ҳисоби самаранокии бебаҳо бартарӣ медиханд, компиляторҳо барои кори ҳисоббарор ва мавҷудияти китобхонаҳои азим, бодикқат ислоҳшуда ва оптимизатсияшудаи барномаҳои стандартгии тамоюли математикӣ дар он навишта шудааст. Забонҳои, ки ба монанди PASCAL, BASIC, C дар сатҳи баланд истифода мешаванд, вобаста ба хусусияти вазифа ва майлҳои барномасоз аз ҳам фарқ доранд.

Амсиласозии компютерӣ яке аз методҳои самарабахши омӯзиши системаҳои физикӣ ва математикӣ мебошад. Амсилаҳои компютериро омӯхтан аксар вақт осонтар ва қулайтар аст. Онҳо таҷрибаҳои ҳисоббарориро иҷозат медиҳанд, ки муқаррароти воқеияшон душвор аст ё метавонад натиҷаи пешгӯинашаванда диҳад. Муттасилий ва ба расмият даровардани амсилаҳои компютерӣ имкон медиҳад, ки омилҳои асосии муайянкунандаи хосиятҳои объектҳои таҳқиқшаванда муайян карда шаванд. Инчунин, воқуниши системаи физикӣ ба тағйирёбии параметрҳо ва шароити ибтидоии он омӯхта шавад [3,5,12].

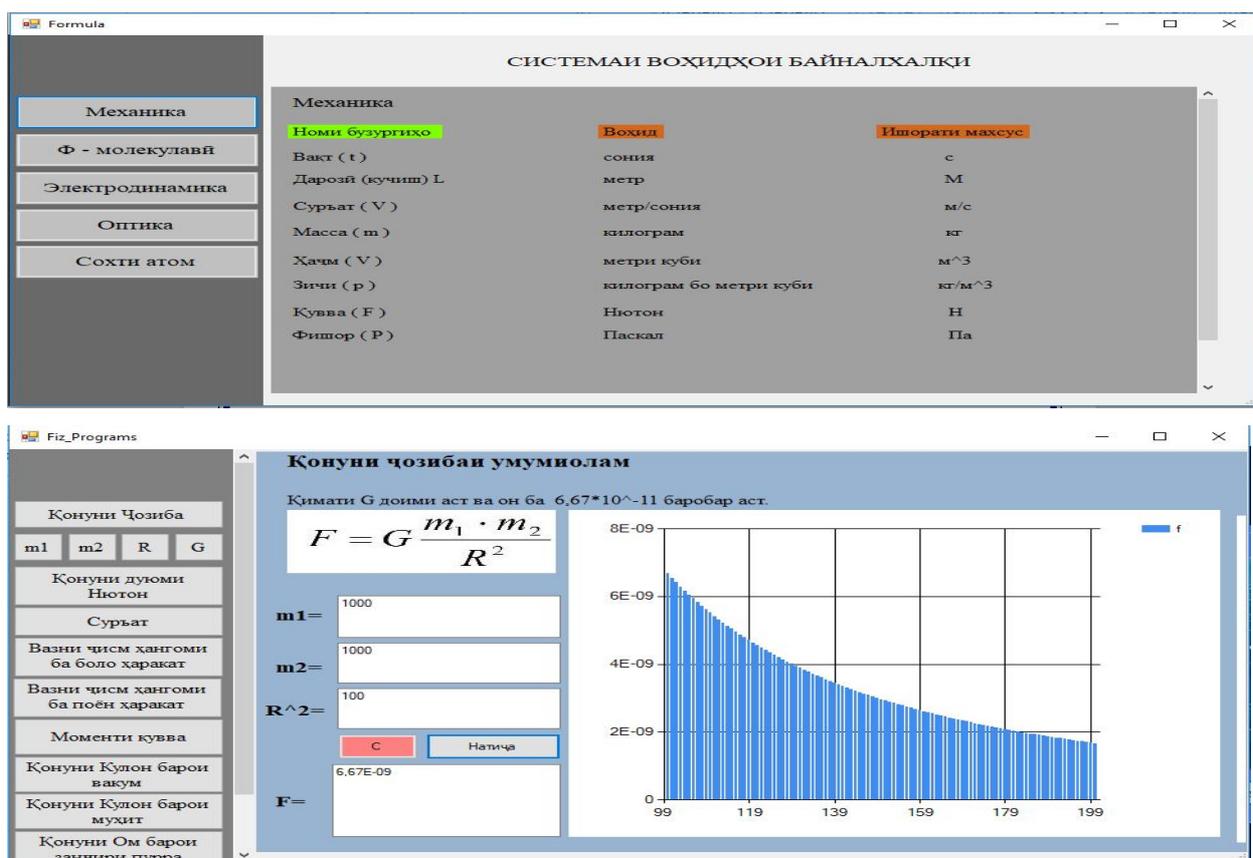
Амсиласозии компютерӣ аз табиати мушаххаси падидаҳо хулосабарорӣ, сохтани амсилаи сифатӣ ва баъдан миқдориро талаб мекунад. Пас аз он як силсила таҷрибаҳои компютерӣ дар компютер, тафсири натиҷаҳо, муқоисаи натиҷаҳои амсиласозӣ бо рафтори объекти таҳқиқшаванда, тақмили минбаъдаи амсила ва ғайраҳо мебошад.

Марҳилаҳои асосии амсиласозии компютерӣ аз инҳо иборатанд:

- гузориши масъала, муайян кардани объекти амсиласозӣ;
- таҳияи амсилаи концептуалӣ, муайян кардани унсурҳои асосии система ва санадҳои ибтидоии ҳамкорӣ;
- ба расмият даровардан, яъне гузариш ба амсилаи математикӣ;
- сохтани алгоритм ва навиштани барнома;
- банақшагириӣ ва гузаронидани таҷрибаҳои компютерӣ;
- таҳлил ва тафсири натиҷаҳо.

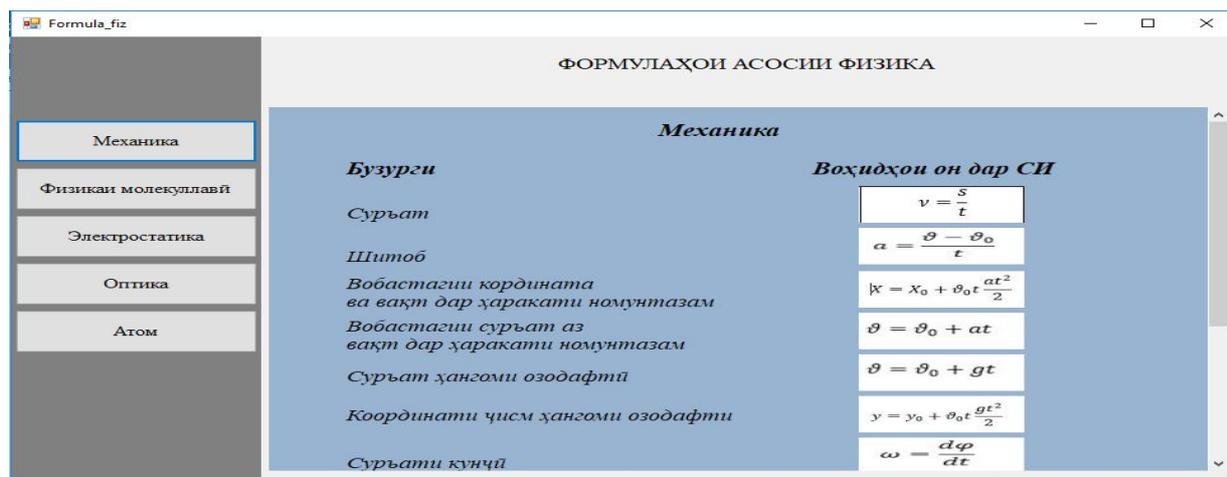
Амсиласозии аналитикиро аз амсиласозӣ фарқ бояд кард. Амсилаҳои таҳлилро амсилаҳои объектҳои воқеӣ меноманд, ки муодилаҳои алгебравӣ, дифференсиалӣ ва дигар формулаҳои физикӣ ва математикӣ истифода мебаранд. Ҳамчунин, табиқи расмияти ҳисобу китоби яқрангро таъмин мекунанд, ки боиси ҳалли дақиқи онҳо мегардад. Амсилаҳои амсиласозӣ амсилаҳои математикӣ мебошанд, ки алгоритми амалкунандаи системаи таҳқиқшавандаро бо роҳи пай дар пай иҷро намудани шумораи зиёди амалҳои элементарӣ дубора истехсол мекунанд [5,12].

Як чанд намунаҳои амсилаҳои компютериро меорем.



Расми 2. Системаи воҳидҳои байналҳалқӣ

Расми 3. «Формулаҳои асосии физика»



Расми 4. Натиҷаи амсилаи компютерӣ барои қонуни ҷозибай умумӣ

АДАБИЁТ

1. Юнуси М.К., Одинаев А.Х. О качественной устойчивости некоторых структур экосистем заповедника «Рамит». / Юнуси М.К., Одинаев А.Х. – Вестник Таджикского национального университета. Серия естественных наук. – 2013. –№ 1/2(106) – С.53-59.
2. Одинаев, А.Х. О задачах моделирования региональных заповедников РТ [Текст] /А.Х. Одинаев, С.А. Одинаева, М.К. Юнуси, З. Самариддинова. – Вестник Таджикского национального университета. Серия естественных наук. – 2017. –№ 1-5. –С.191-196.
3. Юнуси М.К., Одинаев А.Х. О моделирование регуляризованных экологических систем. / Юнуси М.К., Одинаев А.Х. – Вестник Таджикского национального университета. Серия естественных наук. – 2014. – №1/2(130), – С. 3-11.
4. Юнуси, М.К. Модель охраны редких видов с учетом возрастного и пространственного распределения и межвидовых факторов [Текст] / М.К. Юнуси, А.Х. Одинаев // Вестник Таджикского национального университета. Серия естественных наук. – 2014. –№ 1/1(126). – С. 41-47.
5. Одинаев, А.Х. Математическое моделирование экосистем заповедника «Рамит» с учетом возрастных структур [Текст] / А.Х. Одинаев, М.К. Юнуси, Д.М. Давлатов // Вестник Таджикского национального университета. Серия естественных наук. – 2018. –№ 1. – С. 21-30.
6. Любарский Г.Я., Слабочинский Р.П. Математическое моделирование и эксперимент. – Киев: Наукова думка. 1987. – С.5-7.
7. А. Ф. Кавтрев. Компьютерные программы по физике в средней школе. Журнал "Компьютерные инструменты в образовании", Санкт-Петербург: "Информатизация образования", №1, с. 42-47, 1998.
8. Е. И Бутиков. Лаборатория компьютерного моделирования. Журнал "Компьютерные инструменты в образовании", Санкт-Петербург: "Информатизация образования", с.26, 1999.
9. А. С. Чирцов. Информационные технологии в обучении физике. Журнал "Компьютерные инструменты в образовании", Санкт-Петербург: "Информатизация образования", с.3, 1999.
10. Е. И. Бутиков. Основы классической динамики и компьютерное моделирование. Материалы 7 научно-методической конференции, Академическая Гимназия, Санкт-Петербург - Старый Петергоф, с. 47, 1998.
11. А. Ф. Кавтрев. "Методика использования компьютерных моделей на уроках физики". Пятая международная конференция "Физика в системе современного образования" (ФССО-99), тезисы докладов, том 3, Санкт-Петербург: "Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена", с. 98-99, 1999.
12. Белошапка В. К. Информационное моделирование в примерах и задачах. -Омск: Из-во ОГПИ, 1992.
13. Акулич И. Л. Математическое программирование в примерах и задачах. - М.: Высшая школа, 1993.

УСУЛИ КОМПЮТЕРИИ ОМУЗИШИ АМСИЛАҲОИ ФИЗИКӢ

Мақолаи мазкур ба сохтани амсилаи концептуалии раванди амсиласозии математикию компютерӣ ва ин чунин ба усули компютерии омузиши амсилаҳои физикӣ бахшида шудааст. Марҳилаҳои асосии амсиласозии компютерӣ барои амсилаҳои математики ва физикӣ оварда шуда аст. Амсилаҳои компютери ба мо имконият медиҳад, ки амсилаҳои физикаю математикаро ба таври амалӣ омузем.

Калидвожаҳо: Амсила, амсилаҳои компютерӣ, амсилаҳои физикӣ ва математикӣ, методҳо, алгоритм, методи таҳқиқотӣ, таҷриба.

КОМПЬЮТЕРНЫЙ МЕТОД ИЗУЧЕНИЯ ФИЗИЧЕСКИХ МОДЕЛЕЙ

Статья посвящена построению концептуальной модели процесса математического и компьютерного моделирования, а также компьютерному методу изучения физических моделей. Приведены основные этапы компьютерного моделирования для математического и физического моделирования. Компьютерное моделирование позволяет нам изучать физико-математические модели на практике.

Ключевые слова. *Модель, компьютерные модели, физико-математические модели, методы, алгоритмы, методические исследования, эксперименты.*

COMPUTER METHOD FOR STUDYING PHYSICAL MODELS

The article is devoted to the construction of a conceptual model of the process of mathematical and computer modeling, as well as a computer method for studying physical models. The main stages of computer modeling for mathematical and physical modeling are given. Computer modeling allows us to study physical and mathematical models in practice.

Keywords. *Models, computer models, physical and mathematical models, methods, algorithms, methodological research, experiments.*

Маълумот дар бораи муаллиф: **Одинаев Алимурод Ҳомидович** – номзади илмҳои техникӣ, кафедраи моделсозии математикӣ ва компютери Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. **Суроға:** 734055, Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17, **Телефон:** (+992)918– 52– 72– 63; **E-mail:** alimurod@mail.ru.
Сведения об авторе: **Одинаев Алимурод Ҳомидович** – кандидат технических наук, кафедры математического и компьютерного моделирования Таджикского национального университета. **Адрес:** 734055, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 17, **Телефон:** (+992)918–52– 72– 63; **E-mail:** alimurod@mail.ru.

Information about the author: **Odinaev Alimurod Khomidovich** – candidate of technical sciences, of the Chair of Mathematical and Computer Modeling of the Tajik National University. **Address:** 734055, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki avenue 17, **Phone:** (+992) 918–52–72– 63; **E-mail:** alimurod@mail.ru.

ХОҶАЕВ А.

ТАҲҚИҚИ РАВАНДИ ОМОДАСОЗИИ ОМУЌЗГОРИ ОЯНДА БА ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ ВА СОХТАНИ АМСИЛАИ ОН

Таҳқиқотҳо дар соҳаи психология нишон медиҳанд, ки мувофиқ набудани манфиатҳои шахс дар соҳаи касбӣ бо масъалаи иҷтимоию фарҳангии ҷомеа ва имкониятҳои худӣ ӯ, аз ноқаноатмандии соҳаи касбӣ сар карда, то зухуроти ҷиддитарини психикӣ боиси оқибатҳои нохуш мегардад. Аз ин рӯ, фароҳам овардани шароити мусоид барои интиҳоби оқилонаи фаъолияти касбӣ аз тариқи ташкили корбарии роҳнамои касбӣ дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, ки бояд дар заминаи татбиқи дархостҳои иҷтимоӣ аз тариқи фаъолияти касбии шахс барои тасдиқи моҳияти иҷтимоӣ аз ҷониби худ баррасӣ карда шавад, талаб карда мешавад. Пас, аз зарурати чунин муносибат ба ташаккули тамоюли иҷтимоӣ дар фаъолияти эҷодии шахсият рушди шавқу ҳавасҳо, майлҳо ва қобилиятҳои касбии ӯ пеш меояд.

Бояд қайд кард, ки педагогика илми иҷтимоӣ буда, дар он хусусиятҳо, қонуниятҳои раванди таълиму тарбия, ки ба ҳадафҳои иҷтимоӣ барои ташаккули шахси омузгор ҳамчун шахсияти беназири эҷодкор ба ҳам тобеъанд, қушода дода мешаванд. Аз ин ҷиҳат, педагогика ҳамчун илми иҷтимоӣ имрӯз барои ташаккули шахсияти эҷодкори фаъол як қатор амсилаҳо дороист.

Дар робита ба амсиласозии раванди ташаккули омодагии омузгор ба фаъолияти эҷодӣ мо таърифи Л.М. Фридманро дида мебароем. Ин олими шинохта омодагии омузгорро ба фаъолияти мустақилонаи эҷодӣ чунин баррасӣ намудааст: «агар зеро амсилаи объекти А ҳамчун асл объекти В фаҳмида шавад, вале аз А бо баъзе параметрҳо фарқ кунад, аммо дар маҷмӯъ он ба объекти А монанд дарк шавад, пас аз ҷониби субъекти С яке аз ҳадафҳо интиҳоб карда мешавад». Ин ҳадафҳо чунинанд:

1) эҷоди амсилае, ки ҳамчун «амсила – ҷонишин» баррасӣ мешавад: яъне вақте ки ивазшавии А дар амалҳои (равандҳои) ҳаёли ё воқеӣ ба В, ки барои амалисозии амали мазкур дар шароити додашуда мувофиқтар аст, ба амал меояд;

2) эҷоди амсилае, ки ҳамчун «амсила-муаррифӣ» баррасӣ мешавад: яъне вақте ки тасаввурот дар бораи объекти А ҳамчун объекти воқеӣ ё тахайюли аз тариқи объекти В эҷод мешавад;

3) эҷоди амсилае, ки ҳамчун «амсила-тафсири» баррасӣ мешавад: яъне вақте ки дар асоси тафсири объекти А худӣ объект эҷод карда мешавад;

4) эҷоди амсилае, ки ҳамчун «амсилаи таҳқиқотӣ» баррасӣ мешавад: яъне вақте ки таҳқиқ ва омузиши ҳосиятҳо ва қонуниятҳо дар объекти А дар заминаи ва тавассути объекти В ба амал меояд» [1, 152–153].

Аз ин ҷо бар меояд, ки амсиласозии раванди таълимӣ бо тавлиди нави параметрҳо ва таносубҳои асосӣ нисбат ба раванди дидактикӣ алоқаманд аст [1, 41]. Пас, аз нуктаи назари психология, таъйиноти асосии амсиласозии раванди таълим мубрамсозии равандҳо дар шуури донишҷӯён мебошад ва ба фаъолияти инсон мувофиқ аст. Дар раванди амсиласозӣ мавҷудияти вазъиятҳои дорои хусусияти маърифатӣ дар асоси таҷрибаи ҳаётии донишҷӯён муҳим мебошад. Тавре ки маълум аст, дар таҳсилоти педагогӣ бартарии муносибати функционалӣ қайд карда мешавад, аммо робитаҳои байнифании ҷанҳои таълимиро ҳангоми омодагӣ ба намудҳои мушаххаси фаъолияти педагогӣ пурра ифода намекунад ва ин ба эҷоди ягонагии раванди педагогӣ монеъ мешавад. Дар ин асос тафовути назаррасии амсилаҳои идеалӣ ва омодагии воқеии кадрҳои педагогӣ ба мушоҳида мерасад.

Ҳангоми баланд бардоштани сатҳи мавҷудияти донишҳои назариявӣ дар соҳаи илмҳои педагогӣ, дар фаъолияти иртиботӣ бо хонандагон маҳорату малакаҳои хуб, дар фаъолияти таълимӣ-маърифатӣ усули фаъолияти тарафайн ва инчунин дар раванди таълиму тарбияи хонандагон дар соҳаи технологияҳои инноватсионӣ мавҷудияти донишҳо ба назар гирифта мешаванд. Донишҷӯ бояд дорои дониши педагогӣ, дарки аҳамияти иҷтимоӣ, зарурати касби педагогӣ бошад. Дар муомила бо хонандагон ва ҳамкорон ба он бояд услуби демократӣ хос бошанд. Ҳамзамон, аз донишҷӯӣ муосир талаб карда мешавад, ки дорои таҳайюлот ва тафаккури эҷодӣ ба кадри кофӣ муосир, рушдёфта, салоҳиятнок, иртиботнок ва дониши мустақкам аз фанни таълимӣ бошад. Зеро ба он лозим меояд, ки дар асоси ҳавасмандгардонӣ ва ташвиқи манбаи тасаввуроти илмиву фаннӣ ва тафаккури эҷодӣ барои хонандагон фазои эҷодиро фароҳам оранд.

Ҳамин тариқ, бо назардошти параметрҳои дар боло номбаршуда аз рӯи дараҷаи ташаккули тайёрии омӯзгорони оянда, раванди омода кардани омӯзгор ба фаъолияти эҷодӣ дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ва муассисаҳои таҳсилоти олии кишвар мавриди омӯзиш қарор дода шуда, бо таҷрибаҳо чамбаст карда шуданд. Дар чараёни гузаронидани таҳқиқоти таҷрибаӣ-озмоишӣ, тибқи амсилаи пешниҳодшудаи омодагӣ, марҳилаҳои муқарраркунанда ва назоратии озмоиш ташхис карда шуданд. Дар таҳқиқоти мазкур ба тарҳрезии амсиласозӣ ҳамчун низоми ягонагии раванди таълим аҳамияти маҳсус дода шуд.

Дар марҳилаи аввали таҳқиқот аҳамияти азхудкунӣ ва дарки мазмуни фанни «Педагогика» ҳамчун заминаи бунёдӣ барои донишҳои назариявӣ ва ташаккули эҷодкорӣ дар омӯзгорони оянда ба назар гирифта шуд. Аммо марҳилаи дуюми таҳқиқот бо ҳавасмандгардонӣ дар ташкили фаъолияти фикрӣ, ҷустуҷӯӣ дар субъекти даркшаванда алоқаманд буд, ки дар асоси вазифаҳои марбут ба таҳлили муқаррароти назариявӣ таъмин карда мешавад. Он инчунин бо омӯзиши намудҳои гуногуни фаъолият тавассути амал, рафтор, кирдор, бо роҳи фарқ кардани таҳлили дуруст ё афзалиятнок ва дар шакли супоришҳо оид ба асосноккунии назариявӣ ё мантиқии интихоби кардашуда алоқаманд аст. Пас, дар чараёни омӯзиши мустақилонаи фан аз ҷониби донишҷӯён фаъолияти фикрӣ ба таври ҷиддӣ ба эҷодкорӣ нигаронида шуд: масалан, ҳамчун вазифаи таълимӣ оид ба ёфтани ҷавоби савол аз адабиёти тавсияшуда ҳавасманд кардани он пешниҳод карда шуданд. Аз ин ҷо, ҳалли вазифаҳо ва масъалаҳои марбутӣ мақсаду ҳадафи таълим фаъолияти ҳаррӯзаи донишҷӯёнро тағйир медиҳад, зеро аз як тараф бунёди фазои эҷодкорӣ барои тадқиқи назария дар амалия восита мегардад. Аммо аз тарафи дигар, ташкили шароити эҷодӣ дар фаъолияти маърифатӣ чунин амалҳоро талаб мекунад:

– шиноскунии донишҷӯён ба қор, бо сарчашмаҳо, монографияҳо, мақолаҳои илмӣ;

– ташкили мубоҳисаҳои эҷодӣ дар давоми машғулиятҳо ё дар шакли мизи мудаввар дар фазои хайрхоҳӣ, изҳори озодаи ақидаҳо барои рушди ҳаёлот, чандирӣ ва тафовути андеша.

Ба ғайр аз ин истифодаи методҳои психологии рушди эҷодкорӣ ҳамчун методи ангеаи зехнӣ, ки ба тавлид ва интихоби ғояҳо мусоидат мекунад. Самаранокии раванди таълим аз бисёр ҷиҳат ба саъйи кӯшиш ба ҳамаҷониби зич дар низоми «омӯзгор-таълимгиранда» ба таври оқилона барои расидан ба ҳақиқат вобаста аст. Барои фаъолияти бомуваффақият дар ин самт истифодаи дафтарҳои эҷодӣ аз рӯзҳои аввали омӯзиши раванди фаъолияти педагогӣ аз ҷониби донишҷӯён мусоидат мекунад. Арзиши дафтарҳои эҷодӣ бо ошкор кардани сифатҳои аз ҷиҳати касби муҳим дар омӯзгорони оянда асоснок карда мешавад, зеро онҳо маҳдудияти вақтро дар ошкор кардани қобилиятҳои эҷодии донишҷӯён аз тариқи супоришҳои ҳаттӣ ҷуброн мекунанд.

Бинобар ин, ба омӯзгорони муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ лозим аст, ки фаъолиятро дар самти ташаккули тафаккури эҷодии донишҷӯён ташкил карда, кӯшиш намоянд, ки аз ҷиҳати касбият ба шароити воқеии муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ мутобиқ шаванд ва барои рушди ташаккули амсилаҳои инфиродии шахсияти омӯзгорони оянда саҳм гузоранд. Мо чунин мешуморем, ки уҳдадорӣ асосии омӯзгори муассисаи таҳсилоти олии таълими донишҷӯён ба ташхиси шахсияти таълимдиханда, яъне гузариш аз низоми тарбияи эмпирикии илман асоснокшуда мебошад.

Ба доираи уҳдадорӣҳои роҳбари синф дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ амсиласозии шахсияти хонанда низ дохил мешавад [2, 151], зеро дар асоси ташхиси амиқ ва муқоисаи профессограмма бо натиҷаҳо тарҳрезӣ карда мешавад. Дар асоси маълумоти воқеии ибтидоии таълимдиханда, рушди минбаъда ва имкониятҳои шароити фаъолияти ҳаётӣ, ки бо амсилаи намунавӣ неруи шахсияти ӯ муаррифӣ шудааст, пешбинӣ карда мешавад.

Бояд қайд кард, ки амсилаҳои инфиродии шахсият меҳнатталабанд, аммо таълими донишҷӯён ба ҳайси омӯзгорони оянда ва технологияи сохтани амсилаи он талаботи замони муосир мебошад.

Дар нақша амсилаи дидактикии тамоюлдихии касбӣ-арзишии донишҷӯён ба фаъолияти мустақилонаи эҷодкорӣ оварда шудааст.



Муваффақият дар татбиқи амсилаи пешниҳодшавандаи ташкили кори тарбиявӣ аз донишҷӯён мавҷудияти донишҳоро дар бораи параметрҳои муайяне, ки дар сохтори амсилаи башардӯстонаи таҳсилот асос ёфтаанд, талаб мекунад ва муҳимтарини онҳоро дар поён меорем:

1) муносибати шахсӣ ба тарбия, ки бо эътирофи шахсияти рушдбанда ҳамчун арзиши олии иҷтимоӣ, эҳтиром ба асолат ва вижагии он алоқаманд аст;

2) тарбияи мутобиқ ба табиат, ки бо назардошти хусусиятҳои ҷинсӣ ва синнусолии таълимгирандагон, омӯзиш ва тарбияи хислатҳои инфиродӣ – шахсии хонандагон ва ғайра, алоқаманд аст;

3) ягонагии алоқамандии байниҳамдигарии таълим, тарбия ва рушд он;

4) асолати миллии тарбия, бо дарназардошт ва таъҷиб ба анъанаҳо, урфу одатҳо ва фарҳанги миллии, маишатӣ дар заминаи маросимҳои миллии–этноӣ, одатҳо ва ваҳдати онҳо бо умумиинсонӣ;

5) рушди завқ ва ҳавасмандии маърифатӣ дар таълимгирандагон дар заминаи талаботи умумиинсонӣ ва шароити фаъолияти ҳаётии онҳо бо роҳи корҳои таълимӣ, меҳнатӣ, хайриявӣ, аз ҷиҳати ҷамъиятӣ фойданок, худфаъолиятӣ, эҷодӣ, фароғатӣ ва ғайра ҳамчун асос барои раванди тарбиявӣ;

6) башардӯстӣ дар муносибатҳои байнишахсӣ дар шакли ҳамкорӣ бо эҳтиромӣ педагогҳо ва таълимгирандагон, ки дар принципҳои педагогикаи ҳамкорӣ, таҳаммулпазирӣ ба ақидаи дигарон, меҳрубонӣ ва тавачҷӯ ба онҳо, ташкили оромии психологӣ дар асоси эътимоди тарафайн, рақобатпазирӣ ва ғайра асос ёфтаанд;

7) тафриқасозии таълим бо мақсади ба низом даровардан ва таснифи мазмун, шаклҳо ва методҳои тарбия бо назардошти фардияти таълимгирандагон, омӯзгорон ва волидон, шароит дар оила, муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, ҷомеа ва ғайра;

8) муносибати муҳит ба тарбия бо роҳи ба ҳаёти таълимгирандагон дохил кардани ғамхорӣ дар доираи атрофи наздиктарин – оила, объектҳо ва субъектҳои берун аз муассисаҳои таҳсилот; ҷалби фаъолонани неруи муассисаҳои илм, фарҳанг, варзиш, корхонаҳо, васоити ахбори омма; истифодаи муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ҳамчун маркази роҳбарии педагогии тарбияи ҷамъиятии кӯдакон;

9) зебо намудани муҳит бо роҳи эҷоди роҳатафзоӣ, тозагӣ дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ дар баробари «ташвиқи аёнӣ», тарбияи зебошиносӣ, муносибатҳои мутақобила ва ғайра;

10) шинос намудани инсон ба фарҳанги ҷомеа, тарбияи фарҳанги экологӣ тавассути андешаи муносибат ба сайёра ҳамчун ба хонаи умумӣ.

Дар маҷмӯъ, дар илмҳои психологияву педагогика ҳамаи гуногунии робитаҳо байни одамон ба як қатор сатҳҳо дар шакли зерин тақсим мешаванд:

а) идоракунӣ – ҳамчун шакли шадиди робитаҳо;

б) иртиботот – ҳамчун мавқеъҳои баробар дар робитаҳо;

в) хизматрасонӣ – ҳамчун кумаки психологӣ, машваратҳо, суҳбатҳои самимӣ;

г) муошират – ҳамчун муносибатҳои мутақобилаи субъектҳои ба таври баробар фаъол, ба озод ва беназир.

Дар ин асос муоширати беҳтарини педагогӣ ҳамчун муоширате муаррифӣ шудааст, ки ҷанбаи тарбиявиаш бештар зоҳир ёфтааст, зеро шаклҳои ташкил ва мазмуни психологӣ он ба сатҳи «муқоламавӣ», ки самаранокии тарбиявии он бо ошкорӣ, ғановати эҳсос, озодӣ аз ғараз, аз тамғакоғазҳо ва арзёбиҳо, фарзияи аввалияи он оид ба баробарарзиши ақидаи ҳар як нафар алоқаманд аст, наздик мешавад.

Инчунин сабабҳоеро муайян кардан мумкин аст, ки ба муоширати беҳтарини педагогӣ байни омӯзгор ва таълимгиранда монё мешаванд:

а) аз ҷониби педагог хусусиятҳои инфиродии таълимгирандагон ба назар гирифта нашуда, ҳеҷ кӯшише барои фаҳмидани онҳо карда намешаванд;

б) таълимгирандагон педагогро ҳамчун омӯзгор қабул намекунанд;

в) дар амалҳои педагог мувофиқат бо сабабҳо ва ангеҷаҳои рафтори таълимгирандагон ё вазиятҳои ташаккулёфта вучуд надорад;

г) такаббури омӯзгор, ки ба иззати нафси таълимгирандагон расида, аз ҷониби онҳо таҳқири шаъну шарафи онҳо дарк мешавад;

д) таълимгирандагон бошуурона ва исроркорона талаботи педагог ё гурӯҳро дарк намекунанд.

Хулоса, қори таҷрибавӣ-озмоишӣ бо омӯзгорони оянда се марҳиларо дар бар гирифт. Дар озмоиш донишҷӯёни курсҳои 2-ум ва 4-уми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни, Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав иштирок намуданд, ки ҳамагӣ 520 нафарро ташкил медиҳанд. Ҳангоми омӯзиш ва ҷамъбаст кардани таҷриба дар ин муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгории Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ташкили фаъолияти педагогӣ барои ташаккули эҷодкории донишҷӯён меъёрҳо ва нишондиҳандаҳои дар боло овардашуда мавриди амал қарор гирифтанд.

АДАБИЁТ:

1. Фридман Л.М. Психопедагогика общего образования. -М.: Институт практической психологии, 1997.-288 с.
2. Безрукова В.С. Педагогика. Проективная педагогика [Текст] / В.С. Безрукова. – Екатеринбург.: Деловая книга, 1996. – 344с.
3. Концепсияи миллии таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2003. –25 с.
4. Шаропов Ш.А. Муошират ва худшиносии (на таҷдз яз.). Хучанд, 2013. -240с.
5. Шарифзода Ф., Каримова И.Х. Педагогика. (курс лекций). Душанбе: «Ирфон», 2008.-284с.
6. Косимов М., Хомидов Р. Корҳои тарбиявӣ дар мактаб.(на таҷдз яз.). [Текст] / М. Косимов, Р. Хомидов. Душанбе, 1997
7. Зябкий В.Е. Педагогический процесс в школе[Текст]: / Книга для учителя. В.Е. Зябкий. – Киев: Рад. Школа, 1990. – 159с.
8. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века. [Текст] / Б.С. Гершунский. – М.: Совершенство, 1988. – 608с.
9. Абульханова - Славская К.А. Деятельность и психология личности [Текст] / К.А. Абульханова - Славская – М.:Наука, 1980 – 334с.
10. Хмель Н.Д. Педагогический процесс в общеобразовательной школе. -Алма-Ата: Мектеп, 1984.-134 с.
11. Яковлева Е.Л. Психология развития творческого потенциала личности. -М: Флинта. 1997.-224 с.

ТАҲҚИҚИ РАВАНДИ ОМОДАСОЗИИ Омӯзгори Оянда БА Фаъолияти Эҷодӣ ВА СОҲТАНИ Амсилаи Он

Дар мақолаи мазкур дар асоси таҳқиқотҳои гузаронидашуда раванди омодаسازیи омӯзгори оянда ба фаъолияти эҷодӣ ва соҳтани амсилаи он таҳлил ва омӯзиш карда шудааст. Ба таври назариявӣ ва таҷрибавӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст ва ҷиҳатҳои манфӣ ва мусбати фаъолияти эҷодии донишҷӯ дар мисоли омӯзгори оянда ошкор карда шудааст. Инчунин амсилаи дидактикии тамоюлдихии касбӣ-арзишии донишҷӯён ба фаъолияти мустақилонаи эҷодкорӣ пешниҳод гардидааст.

Калидвожаҳо: педагог, психолог, омӯзгор, донишҷӯ, таълим, тарбия, муошират, афзалият, салоҳият, қобилият, амсила, маҳорат, фаъолият, эҷодкорӣ, ташаккул, таҷриба, озмоиш.

ИЗУЧЕНИЕ ПРОЦЕССА ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ К ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ПОСТРОЕНИЕ ЕГО МОДЕЛИ

В этой работе изучена и анализированно процесс подготовки будущих учителей к самостоятельной творческой деятельности и создание их моделей. Как теоретически, так и экспериментально рассматриваются отрицательные и положительные стороны творческой деятельности студента в профессиональной качестве будущих учителей. Также предлагается дидактическая модель качественно-профессиональной стремления студента к творческой самостоятельной работе.

Ключевые слова: педагог, психолог, преподаватель, студент, преподавание, воспитатель, приоритет, компетенция, дарование, модел, умение, деятельность, творческий, формирование, опыт, экспериментирование.

STUDYING THE PROCESS OF PREPARING A FUTURE TEACHER FOR CREATIVE ACTIVITY AND BUILDING ITS MODEL

In this work, the process of preparing future teachers for independent creative activity and the creation of their models have been studied and analyzed. Both theoretically and experimentally, the negative and positive aspects of the student's creative activity in the professional capacity of a future teacher are considered. It is also proposed a didactic model of a qualitatively professional aspiration of a student for creative independent work.

Key words: teacher, psychologist, lecturer, student, teaching, educator, priority, competence, talent, model, skill, activity, creative, formation, experience, experimentation.

Маълумот дар бораи муаллиф: Хочаев Алихмад Абдулғафорович – Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, ассистенти кафедраи физикаи назариявӣ. Суроға: 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рудаки 17. E-mail: khojaev310887@mail.ru, тел.: (+992) 985 18 39 90.

Сведения об авторе: Ходжаев Алихмад Абдулғафорович – Таджикский национальный университета, ассистент кафедры теоретической физики. Адрес: 734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 17. khojaev310887@mail.ru, тел.: (+992) 985 18 39 90.

Information about the author: Khodzhaev Alihmad Abdulgaforovich - Tajik National University, Assistant of the Department of Theoretical Physics. Address: 734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Ave. 17. khojaev310887@mail.ru, mob.: (+992) 985 18 39 90.

УДК 372.8.

**РАҲИМОВ А.А.,
ОДИЛОВ З. Р.**

**АСОСҲОИ ПСИХОЛОГӢ – ПЕДАГОГӢ ВА МЕТОДИИ МУНОСИБАТИ
БОСАЛОҲИЯТ ДАР ТАЪЛИМИ ФАНИИ ИНФОРМАТИКАИ МУАССИСАИ
ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ ТЕХНИКӢ**

Дар шароити имрӯза бедонистани илми инноватсия инчунин технологияҳои иттилоотии - коммуникатсионӣ ва ташаққули донишҷӯҳои техникӣ ба пеш рафтани номумкин аст. Бинобар ин мақсади баланд бардоштани омӯзиши фанни технологияи информатсионӣ дар муассисаҳои олии техникӣ дар 20 - соли омӯзиши рушди фанҳои табиӣ, дақиқ ва риёзӣ бо воситаи салоҳиятноки баланд бардоштани омӯзиши фанни информатика мебошад.

Мо дар остонаи асри 21 қарор дорем, беҳуда нест, ки ин асрро асри илму техника меноманд. Ин маънои онро дорад, ки бояд дар ин аср тамоми самтҳои фаъолияти инсон аз дастовардҳои техникаи ҳисоббарорӣ замонавӣ ва технологияи навтарини компютерӣ ба таври васеъ истифода карда шаванд. Истифодабарии техникаю технологияҳои навин, соҳахоро ба дараҷаи баландтарини тараққиёт мерасонад.

Истифодабарии компютерҳои ҳозиразамон дар соҳаҳои комплекси агросаноатӣ барои ба даст овардани муваффақиятҳои навтарин кӯмак мерасонад. Дар шароити иқтисодӣ бозорӣ компютерро воситаи асосии кории иқтисодӣ, агроном, муҳандис, духтур ва ғайраҳо ҳисобида, онро барои ба даст овардани натиҷаҳои самаранокӣ дар ҳалли масъалаҳои соҳавӣ истифода намудан мумкин аст. Мутахассиси замонавӣ аз технологияи иттилоотӣ имрӯза истифода бурда, онро барои дастрас намудани технологияи навтарин дар соҳаҳои гуногун истифода карда тавонад [4, с.5]

Фанни технологияи иттилоотӣ аз нигоҳи салоҳиятноки дар донишгоҳҳои олии техникӣ мисли фанни информатика саҳт алоқаманд аст. Информатика илме, оиди масъаҳои ҳуҷҷатнигори электронӣ, ҳуҷҷатҳои умумӣ (интернет) ҷамъкунӣ иттилоот, нигоҳдорӣ, тақдирдиҳӣ ва истифодаи информатсия алоқамандро дар доираи гуногуни фаъолияти инсонӣ меомӯзад.

Раванди муносибати босалоҳият ба таълим талаботи замон буда, он ба сиёсати хирадмандонаю бунёдкоронаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соҳгор аст ва мақсадаш баланд бардоштани сатҳи сифати донишу малакаю маҳорати наврасону ҷавонон мебошад [1]

Дар шароити ҳозира дар бозори меҳнат яке аз баланд бардоштани сифати таълим ва омода кардани кадрҳои баланд ихтисос инчунин дар донишгоҳҳои олии техникӣ омӯзиши фанҳои техникӣ бо воситаи технологияҳои иттилоотӣ хеле зарур мебошад. [<https://research-journal.org/pedagogy/osobennosti-obucheniya-informatike-st/>].

Информатика ё худ фанни технологияи информатсионӣ дар Донишгоҳи олии техникӣ аз нуқтаи назарияи омода сохтани кадрҳои баланд ихтисос ҳамчун илми бунёди дар аввали

бахши якуми нимсолаҳои якум ва дуҷум ҳамчун фанни асоси таълим дода мешавад, ки дар расми якум оварда шудааст.



Расми 1. Омӯзиши фанни технологияи информатсионӣ дар мактабҳои олии

Омӯзиши фанни мазкурро дар донишгоҳи олии техникӣ аз нигоҳи салоҳиятноки дида мебароем:

Мафҳуми салоҳиятноки дар омӯзиши технологияи информатсионӣ – мақсади фанни мазкур дар шароити омӯзиши ананавӣ барои гирифтани донишу малакаҳо, ки барои хатмкунанда зарур аст дар шароити ҳозира нокифоя мебошад. Дар раванди таълим барои омӯзиши фанҳои техникӣ ихтисосҳои муҳандисӣ, дохил кардани салоҳиятнокии фанн барои пешбурди масъалаҳои ҳаёти ва касбӣ ва бо сифати баланд омӯзиш мафҳуми салоҳиятноки истифода бурда мешавад.

Дохил кардани ин мафҳумҳо дар таҷрибаи педагогӣ ва психологӣ талаб кардани мундариҷа ва тарзҳои таълим, намудҳои доштани фаъолияти донишҷӯён дар омӯзиши фанҳои алоҳида ва инчунин фанни технологияи информатсионӣ [2, с.31].

Дар адабиётҳои педагогӣ одатан мафҳуми салоҳиятнокиро истифода мебаранд. Татбиқи мафҳуми салоҳиятноки дар омӯзиши фан маҳсул барои алоқамандаи мундариҷаи таҳсил васеъ истифода бурда мешавад.

Муносибати салоҳиятноки маънои онро дорад, ки қадам ба қадам рӯшд намудани таҳсил, илм ва дониш ба шакл даровардани дониш ва барои гирифтани маҷмӯаи дониши салоҳият, ки мафҳуми иқтисодии хатмкарда ва устувории фаъолият он дар шароити ҳозира факторҳои сиёси – иҷтимоӣ, иқтисодӣ бозоргонӣ ва фазои техникӣ иттилоотӣ вобастаги дорад.

Салоҳиятноки – ин маҷӯаи вобастагии сифати шахсӣ (дониш, фаҳмиш, малака ва тарзи фаъолият), бо муносибати якҷанд фанҳо, дахлдор буда, барои пурмаҳсул ва сифатнок намудани донишҳо вобастаги дорад. [3].

Омӯзиши салоҳиятнокии фанни технологияи информатсионӣ аз нигоҳи педагогӣ – психологӣ дар донишгоҳи олии техникӣ дар низоми кредити таҳсил дар ҷадвали 1 ва расми 2 оварда шудаанд.



Расми 2. Салоҳиятноки омӯзиши фанни технологияи информатсионӣ дар раванди таълим

Асосҳои педагогии салоҳиятнокӣ дар омӯзиши фанни технологияи информатсионӣ – дар таксаномияи блум:

Чадвали 1

Мисоли омӯзиши фанни технологияи информатсионӣ аз нигоҳи салоҳиятнокӣ фанни технологияи информатсионӣ дар нимсолаи якум	
Дониш	Ба мафҳумҳои асосии технологияи иттилоотӣ – компютер, иттилоъ, барнома, клавиатура, муш, монитор, блоки системавӣ, микропротсессор, хотира, диск, принтер, файл, чӯздон, ярлик, мизи корӣ, равзана, меню, панел ва ғайраҳо сарфаҳм меравад. Соҳаҳои истифодабарии ресурсҳои информатсионӣ, шабакаи Internet ва бастаи барномаҳои «MS Office»-ро номбар карда метавонад. Доир ба технологияҳои информатсионӣ ва роли он дар тараққиёти ҷамъияти мисолҳои мушаххас оварда метавонад.
Фаҳмиш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Принципиҳои нигоҳдории маълумоти матнӣ ва графикӣ дар МЭҲ дарк карда фаҳмонида метавонад; ✓ Тағйирдиҳии намуди беруна ва характеристикаи объектҳои CO Windows-ро истифода бурда метавонад; ✓ Сохтан, тағйир додан, сабт намудан, ирсол намудани ҳуччатҳои сода ва мураккабро дар барномаи MS Word кор фармуда метавонад; ✓ Истифодаи имкониятҳои бастаи барномаҳои MS Office – ро дар вақти тартиб додани ҳуччат нишон дода метавонад;
Татбиқ	Дар оянда фанни технологияи информатсионӣ барои ҳуччатгузори, корхонаҳои саноатӣ, дар соҳаи илм ва техника ва умуман дар тамоми соҳаҳои ин фанни мазкур истифода бурда мешавад. Яке аз мисолҳои мушаххасро меорем: Кор бо интернет, алокаи мобилӣ, истифода бурдани барномаҳои офисӣ, омӯзиши забонҳои барномарезӣ, сохтани мултимедиа, тичорат дар интернет ва ғайраҳо.
Синтез	Моҳияти синтез ин баръаксӣ моҳияти анализ буда, аз рӯи он чунин натиҷахоро мегиранд: Ҳуччатнигорӣ, истифодаи формулаҳо дар чадвали электронӣ, истифодаи чадвалҳои электрони дар муҳосибот, истифодаи донишҳои технологи дар соҳаи маориф, нақлиёт, тандуристи ва ғайра.

Таълимӣ фанни технологияи информатсиониро аз нигоҳи салоҳиятнокӣ омӯзиш дар мавзӯи ”Шабакаҳои компютерӣ. Технологияҳои корбарӣ дар Интернет ” дида мебароем:

Барои омӯхтан ё таълим додани ин мавзӯ чор намуди ҳелҳои дарсро нишон медиҳем.

1. Дарсӣ пурсиши машваратӣ (ДПМ) – Ҳар рӯз барои ин намуди дарс 1 соат чудо карда мешавад. Донишҷӯ мавзӯи дарсӣ гузошта ва корҳои лабораториро аз худ намуда ба дарс ҳозир мешавад. Дар соати аввали ДПМ донишҷӯ аз мавзӯи гузашта ва корҳои иҷро кардашро ба устод нақл карда сипас вазифаи иҷро кардашро пешниҳод мекунад. Мутобиқи натиҷаи санҷиш ба донишҷӯён аз 0 то 10 ҳол ҳамчун натиҷаи санҷиши ҷорӣ гузошта мешавад Баъд аз пурсиш ва иҷрои корҳои донишҷӯён устод дарсӣ навро оғоз менамояд.

Маслан: мавзӯи дарсӣ гузашта ва вазифаи донишҷӯро мисол меорем.

Мавзӯи дарси гузашта. Виросторони рӯнамосоз

Вазифаи донишҷӯён:

1. Омода кардани барномаи Microsoft Power Point ва сабт он бо номи худ.
2. Дар ҳар як слайдҳои сохташуда «калонтитулы» бо номи худ сохта шавад.
3. Роҳҳои илова кардани слайдҳо нишон дода шавад
4. Сохтани чадвал дар барномаи Microsoft PowerPoint
5. Истифодабарии аксҳо дар барномаи Microsoft PowerPoint
6. Сохтани диаграмма, «Фигуръ» ва SmartArt дар барномаи Microsoft Power Point
7. Гузоштани «Темъ» ба слайдҳои сохташуда дар барномаи Microsoft Power Point
8. Гузоштани «эффект» ба слайдҳои сохташуда дар барномаи Microsoft Power Point
9. Гузоштани ва интиҳоби «музикӣ» дар барномаи Microsoft Power Point
10. Гузоштан ва интиҳоби «видео» дар барномаи Microsoft Power Point
11. Гузоштани вақт ба слайдҳои сохташуда барномаи Microsoft Power Point
12. Сохтани матнҳои аниматсионӣ дар барномаи Microsoft Power Point
13. Намудҳои макетхоро дар барномаи Microsoft Power Point нишон диҳед.

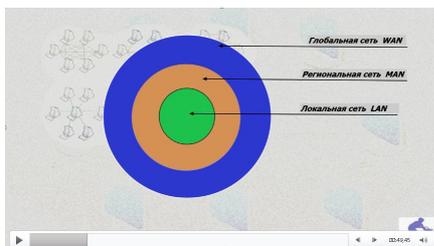
14. Тугмаҳои намоиши слайд дар барномаи Microsoft Power Point

2. Дарсӣ лексионӣ – дар фанни технологияи информатсионӣ оиди мавзӯи мазкур мафҳумҳои шабакаҳои компютерӣ, таърихи пайдоиши интернет ва ба намуди мултимедӣ, маълумот дар бораи телекоммуникатсия, намудҳои браузерҳо, намудҳои модем ва истифодабарии он, мафҳумҳои домен, сохтори шабакаҳои компютерӣ, намудҳои шабака, пайвастишавӣ беноқил (Wi-Fi) ва ғайраҳо бо воситаи рӯнамоз (слайдҳо) ва мултимедиа таълим дода мешавад. (нигаред дар расмҳои 3 ва 4).



Расми 3. Рӯнамозӣ дар таълими технологияи информатсионӣ

Расми 4. Мултимедиаи мавзӯ дар таълимӣ технологияи информатсионӣ



3. Дарсӣ амалӣ – дар вақти дарси амалӣ донишҷӯ бо ҳамроҳи устод дар синфхонаи компютери аз шабакаҳои интернет истифода бурда барномаи браузерро фаъол намуда бо кумаки сомонаи системаҳои ҷустуҷӯи маълумотҳои заруриро ҷустуҷӯ менамояд. Мисол дар шабакаи интернет якчанд сомонаҳои системаи ҷустуҷӯи мавҷӯд мебошанд, ки ҳама рӯза аз ин системаҳои [Google](#), [Яндекс](#), [Bing](#) ва ғайра истифода бурда мешавад. Сохтани сомонаҳои ройгон дар дохили шабака, истифодаи протоколҳои интернет, сохтани шабака, чуркунии браузерҳо ва ғайраҳо.

4. Дарси амалӣ – лабораторӣ барои ин фанни мазкур 2 соат ҷудо карда шудааст. Дар ин мудати ин дарсҳо бо воситаи салоҳиятнокӣ таълимро дида баромада мешавад. Амал-лаборатори махсус дар синфхонаи компютери гузаронида мешавад. Донишҷӯ дар вақти соатҳои муайянкарда шуда алақай ба сохтани сомонаҳои ройгон, истифодабарии протоколҳо, доменҳо, кор бо хотинг, сохтани шабака байни компютерҳо ва дигар корҳо дар барномаи таълими ҷойгир карда шударо меомӯзад.

Баъд аз худ кардани мавзӯи дарсӣ нав донишҷӯ чунин кори мастақилонаи донишҷӯ тақсимот карда мешавад, намунаи онро мисол меорам:

Масъала барои иҷроиш.

1. Вақти фиристодани 3600 байт маълумоте, ки 2 саҳифа аст бо ёрии модеме, ки суръаташ ба 28800бит/сония баробар аст, муайян кунед.

2. Дар интернет малумот бо суръати 5 Кбайт/с фиристода мешавад. Дар 20 дақиқа чӣ қадар маълумот фиристода мешавад?

3. Маълумот бо суръати 2,5 Кбайт/с фиристода мешавад. Дар 20 дақиқа чӣ қадар малумот фиристода мешавад?

4. Интернет бо суръати 100 Мбайт/сония кор мекунад. Файли видео, ки 4 Гб ҳаҷм дорад, дар чанд вақт ба мо дастрас мешавад?

5. Аз шабакаи Internet файл гирифта (скачали) шуд. Ҳаҷми он ба 360Кбайт ва суръаташ 16 Кбит/с баробар аст. Вақти гирифташудаи файл бо дақиқа ёфта шавад.

6. Аз шабакаи Internet файл дар ҳаҷми 540 Кбайт дар 3 дақиқа гирифта (скачать) шуд. Суръати гирифтани файл бо Кбит/с ёфта шавад.

7. Дар сайти якӯм ба ҳаҷми 24 Кбайт ва дар сайти дуом бошад назар ба сайти якӯм 12 маротиба зиёдтар маълумотҳо мавҷуд аст. Ҳаҷми умумии маълумотҳои ҳарду сайт муайян карда шавад

Супоришот дар компютер:

1. Чустучӯи маълумот дар бораи таърихи пайдоиши интернет?
2. Чустучӯи маълумот дар бораи телекоммуникатсия?
3. Истифодабарии браузерҳои интернетӣ ва ретинги он?
4. Намудҳои мадем ва насби он дар компютерҳои фардӣ?
5. Хусусиятҳои домен ва истифодабарии он дар сомонаҳои интернетӣ?
6. Сохтори стандартии шабакаҳои компютерӣ аз ҷиҳати иборат шуда метавонад?
7. Пайвасти шабакаи LAN (Local-Area Network) – шабакаи локално дар компютерӣ фарди нишон диҳед?
8. Дар шабакаи интернет дар бораи намудҳои шабакаи локално маълумот дарёфт намуда намоиш диҳед.
9. Гузоштани IP – адресро дар дохили компютери фардӣ иҷро намоед?
10. Дар бораи роҳҳои пайваст намудани Wi-Fi – ро иҷро намоед.

Хулоса

Хулоса дар мақолаи навишташуда оиди омӯзиши фанни информатика босалоҳиятнокии дар таълими информатика дар мактабҳои олии пахлуҳои асосии он оварда шудааст. Фанни информатика ҳамчун фанни ҳатмист аз мактабҳои миёна оғоз намуда то мактабҳои олии омӯзонида мешавад. Фанни информатикаро дар донишгоҳҳои олии техникаӣ хеле васеъ ба роҳ монда шудааст, ки як қисми онро дар ин мақолаи навишташуда босалоҳиятнокии ва бо таксаномияи булум фаҳмонида шудааст. Фанни информатикаро чихеле, ки дар боло зикр карда шудааст, дар тамоми соҳаҳои гуногун истифода бурда мешавад. Бехуда нест, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, 20 – соли омӯзиши фанҳои табиӣ, дақиқ ва риёзӣ эълон намуданд. Дар Донишқадаи политехникии Донишгоҳи техникаи Тоҷикистон ба номи М.С. Осимӣ дар ш. Хучанд барои дар сатҳи баланд гузаронидани фанни дарсӣ информатика диққати аввалин дараҷа дода шудааст. Донишҷӯ махсус дар синфхонаҳои компютерӣ корҳои амалӣ – лабораториашро иҷро менамояд. Дар синфхонаи компютерӣ бо таҷҳизотҳои проектор, тахтаи электронӣ, ағниятҳои дарсӣ таъмин карда шудааст.

АДАБИЁТ:

1. Сафаров М.С., Бобохонова З.И. Рушди салоҳиятҳои хонандагон дар раванди омӯзиши фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ/ Маҷлаи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии академияи таҳсилоти Тоҷикистон, №2 (29), 2019
2. Хуторской, А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированного образования // Народное образование. — 2003. — № 2.
3. Электронный ресурс: <https://research-journal.org/pedagogy/osobennosti-obucheniya-informatike-st/>
4. А.В. Матросов. Maple 6. Решение задач высшей математики и механики. – С.Пб.: БХВ-Петербург, 2001. – 528 с.: ил.
5. Нугмонов М., А.А. Рахимов. Методические основы организации индивидуальных работ студентов по математике в условиях кредитного обучения в техническом вузе. Монография. – Худжанд, 2021. – 231 с.
6. Рахимов А.А., Рахматуллоева М.М. Организация и формы самостоятельных работ студентов по высшей математике в техническом вузе в условиях кредитной технологии обучения/ А.А. Рахимов, М.М. Рахматуллоева// Вестник Челябинского Государственного Университета. 6/2012. С. 105- 114. Челябинск - 2012.

АСОСҲОИ ПСИХОЛОГӢ – ПЕДАГОГӢ ВА МЕТОДИИ МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ ДАР ТАЪЛИМИ ФАННИ ИНФОРМАТИКАИ МУАССИСАИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ ТЕХНИКӢ

Дар мақолаи мазкур асосҳои психологӣ ва педагогии босалоҳият дар таълими фанни информатика дарҷ ёфтааст. Барои баланд бардоштани савияи омӯзиши ин фанҳо дар 20 соли омӯзиши фанҳои табиӣ, дақиқ ва риёзӣ бо воситаи салоҳиятнокии диққати ҷиддӣ дода шудааст. Омӯзиши салоҳиятнокии фанни информатика дар соҳаҳои гуногун ба таври васеъ истифода бурда мешавад. Дар мақолаи омӯзиши фанни информатика дар ду нимсолаи таҳсил аз рӯи салоҳиятнокии оварда шудааст. Барои баланд бардоштани савияи дониши донишҷӯён дар давоми таҳсил аз рӯи

салоҳиятноӣ ва бо истифода аз таксаномияи Блум равияи дониш, фаҳмиш, малака ва синтез омӯзонда мешавад. Дар чараёни таълим аз рӯи барномаи таълимӣ(силлабус) омӯзиши фанни информатика барои донишҷӯён чор тарзи гузариши дарс ба монанди (дарси пурсиши машваратӣ, лексия, амалӣ ва амалӣ - лабораторӣ)пешниҳод карда шудааст. Дар мақолаи мазкур аз рӯи барномаи таълимӣ (силлабус) мавзӯи “Шабакаҳои компютерӣ. Технологияҳои корбарӣ дар Интернет” таҳлил карда шудааст. Донишҷӯ метавонад дар оянда бе ягон мушкили шабакаҳои компютерӣ, огоҳӣ аз таърихи Интернет, мафҳумҳои домен, истифодабарии провайдерҳо, системаҳои ҳаҷмӣ дар Интернет, сохтори шабакаҳои компютерӣ ва васлкардани шабакаҳои интернетиро истифода бурда тавонад.

Калидвожаҳо: *Салоҳиятноӣ, таҳсилот, намудҳои таълим, технологияи иттилоотӣ, таксаномияи Блум, таҳсилоти олии шабакаҳои Интернет.*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ КОМПЕТЕНТНОГО ОТНОШЕНИЯ В ПРЕПОДАВАНИИ ИНФОРМАТИКИ ВЫСШЕГО ТЕХНИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ

В предлагаемой статье отражены психолого-педагогические основы компетентностного подхода в преподавании информатики. Повышению уровня изучения этих предметов с помощью компетентностного подхода уделяется большое значение в 20-летии изучения естественных, точных и математических наук. Компетентностное изучение информатики все больше используется во всех сферах нашей жизни. В статье отражен компетентностный подход к изучению информатики в двух полугодиях учебного года. Для повышения уровня знаний в течение обучения с помощью компетентностного подхода и использования таксономии Блума, студенты обучаются знаниям, пониманию, синтезу, навыкам. В процессе преподавания по программе(силлабусу) изучения информатики студентам предлагаются 4 вида занятий: опросно-консультационное занятие, лекция, практическое и практическое лабораторное занятия. В данной статье проанализирована программная тема “Компьютерные сети. Технология работы в Интернете”. Студент может в будущем без проблем использовать компьютерные сети, найти информацию об истории Интернета, структуре компьютерных сетей и подсоединять интернет-сети.

Ключевые слова: *компетентность, образование, виды обучения, информационные технологии, таксономия Блума, высшее образование, интернет-сети*

PSYCHOLOGICAL PEDAGOGICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF COMPETENCE IN TEACHING COMPUTER SCIENCE OF A HIGHER TECHNICAL EDUCATIONAL INSTITUTION

The proposed article reflects the psychological and pedagogical foundations of the competence approach in teaching computer science. Increasing the study level of these subjects with the help of a competence-based approach is of great importance in the 20th anniversary of the study of natural, exact and mathematical sciences. The competence-based study of computer science is increasingly used in all spheres of our life. The article reflects the competence-based approach of studying computer science in two semesters of the academic year. To increase the level of knowledge during the course of training with the help of a competence-based approach and the use of Bloom's taxonomy, students are taught understanding, knowledge analysis, synthesis and skills. In the process of teaching according to the syllabus of computer science, students are offered 4 types of classes: a survey and consultation lesson, a lecture, practical and practical laboratory classes. This article analyzes the program topic "Computer networks. The technology of working on the Internet". In the future, a student can easily use computer networks, find information about the history of the Internet, the structure of computer networks and connect Internet networks.

Keywords: *competence, education, types of training, information technology, Bloom's taxonomy, higher education, Internet networks*

Сведения об авторах: **Рахимов Амон Акбарович** - Политехнический институт Таджикского технического Университета имени академика М.С. Осими в г.Худжанде, кандидат, педагогических наук, и.о. доцента кафедры высшей математики и информатики инженерно-экономического факультета. Адрес 735700, Таджикистан, г.Худжанд, 8мкр, дом 53, кв. 21. E-mail: amon_rahimov@mail.ru Тел: +992927212607

Одилов Зухриддин Рахимджонович Политехнический институт Таджикского технического Университета имени академика М.С. Осими в г.Худжанде, старший преподаватель кафедры высшей математики и информатики инженерно-экономического факультета. Адрес 735700, Таджикистан, г.Худжанд, 33мкр, дом 32, кв. 86. E-mail: zuzhriddin.87@mail.ru Тел: +992928799162

Information about the authors: **Rahimov Amon Akbarovich** - Polytechnic Institute of Tajik Technical University by academician M. Osimi in Khujand, senior lecturer of high mathematics and informatics in economic department. Address: Tajikistan, 7357000, Khujand City, 8-53-21. E-mail: amon_rahimov@mail.ru Тел: +992927212607

Odilov Zuhriddin Rahimjonovich - Polytechnic Institute of Tajik Technical University by academician M. Osimi in Khujand, senior lecturer of high mathematics and informatics in economic department. Address: Tajikistan, 7357000, Khujand City, 33-32-86. E-mail: zuzhriddin.87@mail.ru Тел: +992928799162

**МУНДАРИҶА
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENTS**

**ПЕДАГОГИКА ВА ПСИХОЛОГИЯ
ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ
PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY**

Имомназаров Д., Давлатова М. Гузариш ба низоми нави таҳсилоти миёнаи умумӣ дар ҷумҳурии тоҷикистон: зарурат, мушкилот ва ҷашмдошт.....	5 - 10
Расулов С. Х. Нушди психология дар асри хх ва дурнамои он дар асри XXI (бо назардошти психологияи ватанӣ).....	10 – 16
Сафаров Ш.А., Қаршибой В. Хусусиятҳои иртиботии фаъолияти варзишгар.....	17 – 23
Ҷумъахон А., Сафаров Ш. Моҳият ва муҳтавои педагогикаи тандурустӣ.....	23 – 29
Ибодуллоев., Ҳасанзода Ю. Мавқеи концепсияи миллии тарбия дар таҳкими тарбияи сиёсии ҷавонон.....	29 – 37
Аминов М.Ф. Педагогические условия формирования профессиональной мобильности учителей средних общеобразовательных учреждений	38 – 43
Гадоев И. Таҳсилоти фосилавӣ: имконият ва мушкилоти он дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ.....	43 – 51
Аминов А. Хусусияти синнусолии конформизм.....	51 – 53
Давлатов Д.А. Омилҳои асосии рушди эҷодкории донишҷӯён дар раванди омузиши фанҳои табиатшиносӣ тавассути технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ.....	54 – 58
Исоева Д. Значение и роль трудового воспитания в системе подготовки учащихся на уроках технологии.....	58 – 63
Мадатзода М. Ҷойгоҳи муносибати босалоҳият ба таълим дар концепсияи муосири таҳсилот.....	63 – 69
Мансурова Д. Ташаккули салоҳиятҳои маърифатӣ эҷодӣ дар кӯдакони синни калони томактабӣ.....	69 – 75
Махмудзода К. Формирование профессиональной компетентности у будущих медиков среднего звена	75 – 80
Абдуназарзода Ш. Методы и формы повышения профессионального уровня учителей на базе общеобразовательного учреждения.....	80 – 87
Самадов М. Технологияи ташаккули омодагии донишҷӯён ба таълими фанни "тарбияи ҷисмонӣ" ва роҳҳои татбиқи он.....	87 – 93

**МЕТОДИКА
МЕТОДИКА
METHOD**

Мачидова Б., Рамазонова Р. Таъхиси психологии кӯдакону наврасони гирифтори боздории рушди равонӣ.....	94 – 103
Сабурӣ Х.М., Ахлиллоев Т.А. Экспериментальная проверка системы воспитания созвучные национальным и семейным традициям в дошкольных учреждениях.....	103 – 116
Бободжанова Н.К. Интерактивные средства обучения как фактор активизации познавательной деятельности учащейся молодежи.....	116 – 121
Шарифова Л. Меъёрҳо ва нишондиҳандаҳо оид ба ташаккули арзишҳои маънавӣ – ахлоқии донишҷӯёни коллеҷҳои техникӣ дар раванди корҳои тарбиявӣ.....	122 – 127
Займетов Х.А., Исмоилов Ш.Ш. Особенности восприятия художественного текста студентами педагогических специальностей.....	127 – 132
Кассиров Ш. Муносибатҳои концептуалӣ оид ба омода намудани мутахассисони соҳаи иқтисодӣ зимни тадқиқи таълими самаранок дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ.....	132 – 138
Ҳайдарова М.М. Динамикаи ташаккулёбии арзишҳои ватандӯстии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ.....	138 – 145

Мадалиева Г. Бозиҳои дидактикӣ ҳамчун омилҳои бедории шавқи хонандагон ба ҳалли масъалаҳои таълим.....	145 – 149
Мамадҷонов С.Х. Динамикаи рушди қобилияти созмондеҳии донишҷӯён дар давраи таҷрибаомӯзии педагогӣ.....	149 – 160
Муродов М. Методи case-study ҳамчун технологияи муосири таълими касбӣ.....	160 – 165
Охунов Б.Х. Основные принципы формирования лидерских качеств студентов в процессе игровых технологий.....	165 – 171
Шаҳлои Абдуализодаи Тоҳириён Ташаккули ҳувийяти миллии хонандагон дар раванди таълими забони тоҷикӣ тавассути ойину суннатҳои миллии тоҷикон.....	171 – 175
Абдуллоева З.Н. Сущность и содержание развития акмеологической компетентности будущих учителей математики в процессе педагогической практики.....	175 – 178
Саидзода А. Р. Раванди баҳодиҳӣ ба дониш, малака ва маҳорати зебопарастии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзии педагогӣ.....	178 - 182

**20-СОЛАИ ОМӯЗИШ ВА РУШДИ ФАНҲОИ ТАБИАТШИНОСӢ, ДАҚИҚ
ВА РИЁЗӢ ДАР СОҲАИ ИЛМУ МАОРИФ
20-ЛЕТИЕ ИЗУЧЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ЕСТЕСТВЕННЫХ, ТОЧНЫХ И
МАТЕМАТИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В СФЕРЕ НАУКИ И
ОБРАЗОВАНИЯ**

**20TH ANNIVERSARY OF THE STUDY AND DEVELOPMENT OF NATURAL,
EXACT AND MATHEMATICAL DISCIPLINES IN THE FIELD OF SCIENCE
AND EDUCATION**

Арабов М., Розиков П., Мусоев С. Баъзе масъалаҳои асосии методикаи тадриси фанни информатика дар синфҳои поёнии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	183 – 188
Буриев Б., Ҳамроқулов Ҳ. Об – неъматҳои бебаҳо (мехвари дарси математика).....	188 – 194
Азимова Н.С. Условия формирования математической компетентности студентов вузов в процессе профессиональной подготовки по техническим профилям.....	194 – 199
Каримов А.М. Масъалаҳои муҳими илмҳои табиатшиносӣ дар замони муосир ва ҳалли онҳо.....	199 – 203
Одинаев А.Х. Усули компютери омӯзиши амсилаҳои физикӣ.....	203 – 208
Ҳочаев А. Тадқиқи раванди омодагии омӯзгори оянда ба фаъолияти эҷодӣ ва сохтани амсилаи он.....	208 – 212
Рахимов А.А., Одилов З. Р. Асосҳои психологӣ – педагогии муносибати методи босалоҳият дар таълими фанни информатикаи муассисаи таҳсилоти олии техникӣ.....	212 - 217

МАЪЛУМОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН**Талабот нисбат ба мақолаҳои илмӣ**

Ҳамаи мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷалла пешниҳод мегарданд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд:

а) мақолаи илмӣ бояд бо назардошти талаботи муқаррарнамудаи маҷалла омода гардида бошад;

б) мақола бояд натиҷаи таҳқиқоти илмӣ бошад;

в) мавзӯи мақола бояд ба яке аз самтҳои илмии маҷалла мувофиқат намояд.

Ҳамаи маводи илмие, ки ба маҷалла пешниҳод мегарданд, бо ёрии системаи Antiplagiat барои муайян намудани дараҷаи аслияти матн санҷида мешаванд. Мақолаҳое, ки дар матни онҳо маводи дигар муаллифон бе иқтибосоварӣ истифода шудаанд, ба баррасии марҳилаҳои навбатӣ пешниҳод намегарданд ва ин гунна мақолаҳо ба чоп роҳ дода намешаванд.

Талабот нисбат ба таҳияи мақолаҳои илмӣ:

Матни мақола бояд дар формати Microsoft Word омода гардида, бо ҳуруфи Times New Roman барои матнҳои русӣ ва бо ҳуруфи Times New Roman Tj барои матни тоҷикӣ таҳия гардида, дар матн ҳаҷми ҳарфҳо 14, ҳошияҳо 2,5 см ва фосилаи байни сатрҳо бояд 1,5 мм бошад.

Ҳаҷми мақола бо формати А4 бо назардошти рӯйхати адабиёти истифодашуда ва аннотатсияҳо аз 10 то 12 саҳифаро бояд дар бар гирад.

Соҳтори мақола бояд бо тартиби зерин таҳия гардад:

– индекси УДК (индекси мазкурро аз дилҳо китобхонаи илмӣ дастрас намудан мумкин аст);

– насаб ва дар шакли ихтисор ном ва номи падар (намуна: Каримзода М.Б.);

– номи мақола;

– матни асосии мақола;

– рӯйхати адабиёти истифодашуда (на камтар аз 10 номгӯ ва на бештар аз 25 номгӯи адабиёти илмӣ). Рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд дар асоси талаботи ГОСТ 7.1-2003 ва ГОСТ 7.0.5-2008 таҳия гардад.

– номи мақола, аннотатсия ва калидвожаҳо бояд бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) таҳия гарданд. Аннотатсия дар ҳаҷми на камтар аз 25 сатр ва калидвожаҳо аз 7 то 10 номгӯ бояд таҳия карда шавад;

– дар охири мақола бо ду забон (русӣ ва англисӣ) маълумот дар бораи муаллиф ва ё муаллифон бо тартиби зерин нишон дода шавад: насаб, ном ва номи падар (пурра), дараҷаи илмӣ ва унвони илмӣ (агар бошанд), номи муассисае, ки дар он муаллиф қору фаъолият менамояд, вазифаи ишғолнамуда, телефон, e-mail, нишонии ҷойи қори муаллиф.

Ҳангоми иқтибосоварӣ адабиёти истифодашуда ва саҳифаи мушаххаси он бояд дар қавси ҷаҳоркунҷа [] нишон дода шавад. Намуна: [4, С.25]. Яъне, адабиёти №4 ва саҳифаи 25.

Нақшаҳо, схемаҳо, диаграммаҳо ва расмҳо бояд рақамгузори карда шаванд. Инчунин онҳо бояд номи шарҳдиҳанда дошта бошанд.

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ**Требования к научным статьям**

Все поступающие в редакцию журнала научные статьи должны соответствовать следующим требованиям:

а) статья должна быть написана с соблюдением установленных требований журнала;

б) статья должна быть результатом научных исследований;

в) статья должна соответствовать одному из направлений (разделов) журнала.

Все поступающие в редакцию материалы проверяются на наличие заимствований из открытых источников (плагиат), проверка выполняется с помощью системы Antiplagiat. Статьи, содержащие элементы плагиата, автоматически снимаются с рассмотрения, а авторы лишаются возможности опубликовать свою работу в журнале.

Требования к оформлению научных статей:

Статья должна быть подготовлена в формате Microsoft Word, шрифтом Times New Roman, кегль 14, поля 2,5 см со всех сторон, интервал полуторный.

Объем статьи (включая аннотацию и список литературы) должен быть в пределах от 10 до 12 стр. формата А4.

Статья должна иметь следующую структуру:

- индекс УДК (индекс можно получить в любой научной библиотеке);
- фамилия и инициалы автора (например, Каримзода М.Б.);
- название статьи;
- основной текст статьи;
- список использованной литературы (не менее 10 и не более 25 наименований научной литературы). Список литературы оформляется согласно требованиям ГОСТ 7.1-2003 и ГОСТ 7.0.5-2008;

– название статьи, аннотация и ключевые слова оформляются на трех языках (на таджикском, русском и английском языках). Аннотация оформляется в объеме не менее 25 строк, ключевые слова от 7 до 10 слов или словосочетаний;

– информация об авторе на русском и английском языках. Здесь указываются ФИО автора полностью, ученая степень, ученое звание (если имеются), название организации, в которой работает автор (авторы), должность автора (авторов) в данной организации, телефон, e-mail, а также почтовый адрес места работы автора.

При цитировании конкретного материала ссылки указываются в квадратных скобках []. Образец: [4, С.25]. То есть, литература №4 и страница 25.

Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки нужно сгруппировать и пронумеровать. Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки должны иметь название.

RULES FOR THE AUTHORS **Requirements for scientific articles**

All the scientific articles entering the editorial office of the journal must meet the following requirements:

- a) the article should be written in compliance with the established requirements of the journal;
- b) the article should be the result of scientific research;
- c) the article must correspond to one of the areas (sections) of the journal.

All the materials coming to the editorial board are checked for borrowings from open sources (plagiarism) and the verification is performed using the Antiplagiat system. Articles containing elements of plagiarism are automatically withdrawn from the consideration, and the authors are deprived of the opportunity to publish their work in the journal. Requirements for the design of the scientific articles:

The article should be prepared in Microsoft Word format, font – Times New Roman, size – 14, fields – 2.5 cm from all directions, interval – 1.5.

The volume of the article (including the annotation and the list of references) should be in the range of 10 to 12 pages of A4 format.

The article should have the following structure:

- UDC index (the index can be obtained in any scientific library);
- the surname and initials of the author (for example, Karimzoda M.B.);
- the title of the article;
- the main text of the article;
- the list of the used literature (no less than 10 and not more than 25 titles of scientific literature). References are made in accordance with the requirements of GOST 7.1-2003 and GOST 7.0.5 – 2008;

– the title of the article, abstract and key words are made in three languages (Tajik, Russian and English). Annotation is made in the volume of at least 25 lines, keywords from 7 to 10 words or phrases;

– Information about the author in Russian and English. Here the author's full name, academic degree, academic title (if any), the name of the organization in which the author works (authors), the position of the author (authors) in the organization, phone, e-mail, and the postal address of the author's work are indicated.

When citing a particular material, references are indicated in square brackets [].

Sample: [4, p.25]. That is, the literature number 4 and page 25. Tables, schemes, diagrams and figures must be grouped and numbered. Tables, charts, diagrams and figures should have a name both in the language of the article and in English.

ПОРЯДОК РЕЦЕНЗИРОВАНИЯ НАУЧНЫХ СТАТЕЙ, ПРЕДСТАВЛЯЕМЫХ В ЖУРНАЛ «ВЕСТНИК ИНСТИТУТА РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ»

Статьи, поступающие в редакцию, проходят предварительную экспертизу (проводятся членами редколлегии – специалистами по соответствующей отрасли науки) и принимаются в установленном порядке. Требования к оформлению оригинала статей приводятся в в каждом номере журнала. Если рукопись принята, то редакция сообщает автору замечания по содержанию и оформлению статьи, которые необходимо устранить до передачи текста на рецензирование.

Затем статьи рецензируются в обязательном порядке членами редколлегии журнала или экспертами соответствующей специальности (кандидатами и докторами наук). Рецензия должна содержать обоснованное перечисление качеств статьи, в том числе научную новизну проблемы, её актуальность, фактологическую и историческую ценность, точность цитирования, стиль изложения, использование современных источников, а также мотивированное перечисление её недостатков.

В заключении дается общая оценка статьи и рекомендации для редколлегии – опубликовать статью, опубликовать её после доработки, направить на дополнительную рецензию специалисту по определенной тематике или отклонить. Объем рецензии - не менее одной страницы текста.

Статья, принятая к публикации, но нуждающаяся в доработке, направляется авторам с замечаниями рецензента и редактора. Авторы должны внести все необходимые исправления в окончательный вариант рукописи и вернуть в редакцию исправленный текст, а также его идентичный электронный вариант вместе с первоначальным вариантом рукописи. После доработки статья повторно рецензируется, и редколлегия принимает решение о ее публикации. Статья считается принятой к публикации при наличии положительной рецензии и если её поддержали члены редколлегии. Порядок и очередность публикации статьи определяется в зависимости от даты поступления ее окончательного варианта.

Рецензирование рукописи осуществляется конфиденциально. Разглашение конфиденциальных деталей рецензирования рукописи нарушает права автора. Рецензентам не разрешается снимать копии статей для своих нужд. Рецензенты, а также члены редколлегии не имеют права использовать в собственных интересах информацию, содержащуюся в рукописи, до её опубликования.

Рецензии хранятся в редакции журнала в течение 5 лет. Редакция журнала направляет копии рецензий в ВАК при Президенте Республики Таджикистан при поступлении в редакцию издания соответствующего запроса.

